This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

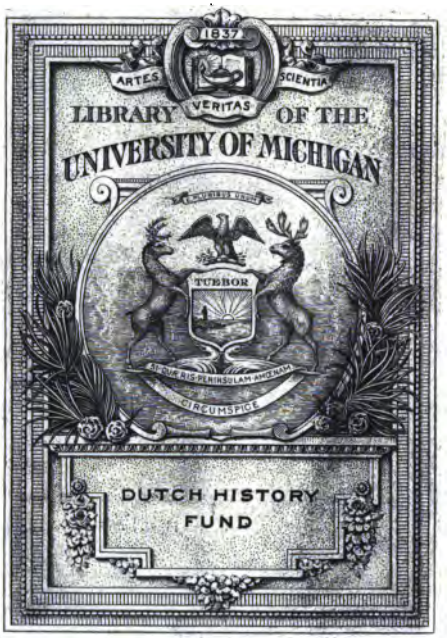
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
V12

MENGELWERK,

VOOR

[illegible]

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunſten en Weteníchappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK.
VOOR
1811.
Met Platen.

dubb. werk.

* * *
* * *
*

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA EN COMP.
1811.

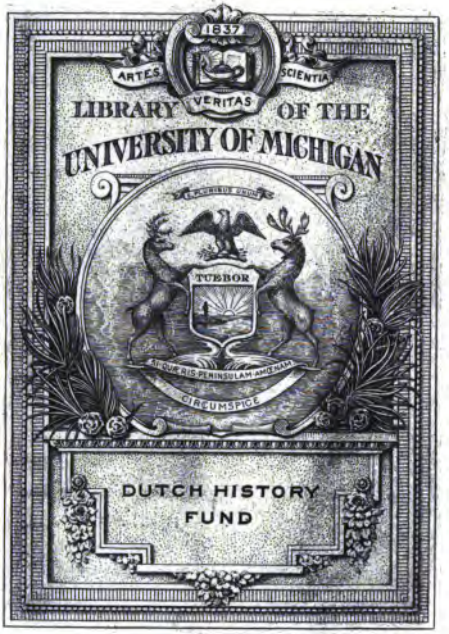
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
V123

MENGELWERK,

VOOR

1811

INHOUD.

Waarneming wegens eene gedane Operatie van eene Slagaderbreuk (*Aneurisma*) der *Arteria Iliaca posterior*. 329

Iets, over DE LALANDE. 332

Tegenwoordige Staat van *Lacedemonie*, of *Sparta*. Door F. A. DE CHATEAUBRIAND. 343

De Liefde. *Dichtſtukje*. Door Mr. H. A. SPANDAW. 355

Voorbeeld van buitengewone Spijsontbering. 358

Anekdoten, rakende den beroemden Violist VIOTTI. 359

De Rijkaard en de Wijsgeer SADI. 360

Schoon Gezegde van Koning EDUARD I. 360

Iets Ouderwetschs. 360

Redevoering, over de Verdienſten van Mr. JOHAN VAN HEEMSKERK, inzonderheid als *Dichter*. Door Mr. JACOBUS SCHELTEMA, *Lid van het Hollandsch Inſtituut, Secretaris der Tweede Klaſſe van hetzelve, enz. enz.* 361

Iets, over de Noodzakelijkheid van het Aderlaten, in zeer vele Congestien. Door A. YPEY, *Hoogleeraar in de Geneeskunde, aan de Univerſiteit te Franeker*. 389

Iets, over Brand te *Konſtantinopel*, en over de Koelbloedigheid der *Turken*. Door A. L. CASTELLAN. 391

Nuttige Wenken voor Oude Lieden. 395

Merkwaardige Anekdote, betreffende KAREL DEN I, Koning van Engeland. 398

Schraapzucht der *Turkſche* Pachas. 403

Krijgslist van den ouden tijd. 404

Zonderling Gebruik, te *Zurich*, omtrent Echtgenooten, die van elkander willen ſcheiden. 404

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

JEZUS BIJ DE SCHATKIST, EN DIENS OORDEEL OVER DE LIEFDEGAVEN.

Jezus, gezeten zijnde tegen over de Schatkist, zag, hoe de ſchare geld wierp in de Schatkist; en vele Rijken wierpen veel daarin. En daar kwam eene arme Weduwe, en wierp twee kleine penningskens daarin, welk is een oort. En Jezus, zijne Discipelen tot zich geroepen hebbende, zeide tot hen: Voorwaar ik zeg u, dat deze arme Weduwe meer ingeworpen heeft, dan allen, die in de Schatkist geworpen hebben: want zij allen hebben van hunnen overvloed daar in geworpen: maar deze heeft van haar gebrek al wat zij hadde daar in geworpen, haren ganſchen leefſtogt.

MARKUS XII: 41—44.

Het voornaamſte einde van openbaar Onderwijs is, buiten tegenſpraak, de Deugdsbetrachting aan te prijzen. Maakt het een gedeelte uit van eens Leeraars pligt, de Waarheid te verkondigen en de beſpiegelende gedeelten der Godsdienſtleere te ontvouwen, het is, dewijl juiste bevattingen en zuivere beginſelen de beste grondſlagen van een regtſchapen gedrag uitmaken. Is het noodzakelijk, dat hij bij wijlen de doornige paden van Godgeleerde verſchillen inſla, om oude vooroordeelen uit te roeijen, of nieuw opkomende dwalingen te beſtrijden, het is alleen, dewijl dwaling en vooroordeel, ten zelfden tijde dat zij het verſtand verblinden, ſtrekken om het hart te bederven en den mensch van het regte levensſpoor af te brengen. Bij welke voorkomende gelegenheden hij het dienſtig moge vinden in de gewesten der beſpiegelinge zich te begeven, de Leeraar, die, in den echten geest des Chriſtendoms, en der Christelijke liefde, het voordeel van velen zoekt, ten einde zij mogen behouden worden, zal in de vruchtbare velden van dadelijke Godsvrucht en Zedeleere

toeven, en er ſteeds op uit wezen om te bewerken, dat zij, die in GOD geloôven, zich beijveren om goede werken voor te ſtaan.

In deze bijzonderheid vindt de Christenleeraar, even als in andere, het beſte Voorbeeld in den grooten Leeraar der Geregtigheid, zijnen Meester JEZUS CHRISTUS. Niemand, die eenige bedrevenheid bezit in de Schriften des Nieuwen Verbonds, kan twijfelen, of de algemeene ſtrekking van alle zijne Leerredenen, Gelijkenisſen en Geſprekken is van een' zedeleerenden aard, en dat het hoofddoel zijner predikinge was, om de menſchen daarin te zegenen, dat hij hun leerde zich af te keeren van hunne goddeloosheden. De ſpijs diens grooten Zedeleeraars was, den wil te doen van GOD, die hem gezonden had om diens werk te volbrengen, door zijne Leerlingen en de menigte te waarſchuwen tegen de heerſchende ondeugden der eeuwe, en tot de getrouwe betrachting van alle deugden aan te zetten. Wanneer de onkunde of misvatting zijner navolgeren, of de kunſtenarij en boosaardigheid zijner vijanden, hem voor eene wijle de groote taak van het werk zijner bedieninge deed afbreken, om ſchadelijke misvattingen te verbeteren, of beleedigende vitterijen tegen te gaan, hield hij echter ſteeds zijn groot voorwerp in 't oog; en zoo ras het vervelende werk der geſchilvoeringe gedaan was, nam hij de eerſte gelegenheid waar, om tot de hem aangenamer bezigheid, het zedelijk onderwijs, weder te keeren.

Wanneer JEZUS, te midden van het geven zijner hoogstheilzame leeringen aan het volk in den Tempel, bij zijn laatſte verblijf te *Jeruzalem*, door eenige Pharizeërs en Schriftgeleerden, waarſchijnlijk door den Raad afgevaardigd, om door ſtrikvragen hem iets te doen zeggen, 't geen grond van beſchuldiging kon opleveren, daarin geſtoord werd, was het noodig, dat hij, tot eigene veiligheid en het handhaven zijner zake, zijn onderrigt aan de menigte der ſchare, die hem gaarne hoorde, afbrak. Dan, in zijne antwoorden op hunne ſtrikvragen, zoodanige proeven zijner meerdere wijsheid gegeven hebbende, als ſtrekten om hen te verbazen en te verſtommen, hernam hij onverwijld zijn Volksonderwijs, en herhaalde de ernſtvolle vermaningen, om zich te onthouden van de ondeugden der zoodanigen, die zich als hunne leidslieden in den Godsdienſt uitgaven. „ Wat zij u

„ zeg-

„ zeggen dat gij zult doen, doet het; doch doet niet
„ naar hunne werken: want zij zeggen het en doen het
„ niet."

Na het voleindigen van dit waarſchuwend onderhoud, wanneer JEZUS gereed ſtond den Tempel te verlaten, zette hij zich neder in de buitenzale, tegenover dat gedeelte des gebouws, welk de Schatkamer genoemd werd, en waar de Kist ſtond, waarin de Tempelgangers hunne *wijsvillige* Liefdegaven toebragten. JEZUS ſloeg de lieden gade, die hunne gaven in de Schatkist offerden, en merkte op, dat verſcheide Rijken groote giften bragten. Dan, onder de gevers ontdekte onze Heer eene arme Weduwe, die twee kleine geldſtukjes van weinig waarde in de Offerkist ſtak. JEZUS, die elke gelegenheid waarnam om zijne Leerlingen zedelesſen mede te deelen, oordeelde zulks te leerzaam om er niet bij te vertoeven. De nabijſtaanden riep hij tot zich, om hen te doen letten op de *zonderlinge* verdienſten dezer arme Weduwe: hij merkte op, dat zij eene grooter daad van Godsvrucht en Liefde betracht had dan een der Rijken, die veel meer toebragten: want deze hadden ſlechts een zeer gering gedeelte van hunnen overvloed gegeven; maar zij, in hare armoede, haren geheelen ſchat, ten levensonderhoud noodig, geſchonken.

Het voorbeeld onzes Zaligmakers, in zoo veel aandachts en opmerkens te verleenen op de arme Weduwe, en haar eene zoo ruime mate van welverdienden lof toe te meten, moet ons leeren, wezenlijke verdienſten niet over 't hoofd te zien, zelfs in lieden van den laagſten levensſtand.

Te midden van een' ganſchen drom van ſtrevers naar eere, die, waarſchijnlijk met eene veel vertoons makende mededeeling, na het voleindigen van den Tempeldienst, in de Offerkist veel gelds ſtorteden, bevond zich eene arme Weduwe, die eene naauwelijks aannemenswaardige gifte deed, een oort waarde bedragende. Zij had de trotschheid niet van te denken, dat zoo gering eene gift, van eene zoo nietsbeduidende hand, eenige opmerking zou trekken; maar edelaardigheid en beſef van pligt zetten haar aan, om hare geringe gave toe te brengen: hoe klein ook, vertrouwde zij, dat al wat zij had niet zou verſmaad worden; en indien de Hemel die ſchatting ontving, ſchoon over 't hoofd gezien, of alleen met trotſche verſmading beſchouwd, door de zoodanigen, die Goud en Zilver in de

Offerkist wierpen, was zij te vrede en dankbaar. Het was onmogelijk, dat eene zoo geheel geen vertoon makende weldadigheid en nederige godsvrucht onopgemerkt bleven bij den weldadigen Zaligmaker, die, in alle gelegenheden, zich een beschermer betoonde van zedige deugd en een vriend der armen. — JEZUS zag deze arme Weduwe met welgevallen aan, en, door hare verdienste zijnen Leerlingen als een voorbeeld aan te prijzen, leide hij den grondslag van een gedenkteeken voor haar, eerwaardiger en duurzamer dan ooit was opgerigt in metaal of marmer, om den naam van Heiligen of Helden in gedachtenis te houden.

Mogt dit voorbeeld van meewarigheid den trots beschamen op Rijkdom, welke zoo dikwijls, helaas! menschen, die weinig of geen eisch hebben op eenige meerderheid, het oog vol trots doet afwenden van, en met versmading nederzien op de zich niets aanmatigende verdienste, die bloeit en verwelkt in de vallei der onbekendheid! Het is hoogst te bejammeren, als eene der veelvuldige verkeerdheden, welke ontstaan uit de ongepaste waarde, op Rijkdom gesteld, dat, terwijl men de hoogste eerbiedenis betoont voor de wezenlijke of ingebeelde verdiensten der rijken en grooten, 's armen verstand, en zelfs zijne deugden veracht worden. — De ontmoediging van deugdbetoon onder de lagere klasen der zamenlevinge, welke hervoortkomt uit dit slag van partijdigheid, is veel grooter dan men doorgaans denkt: want er worden slechts weinige ware groote zielen gevonden, die in staat zijn der trotschen verachting te versmaden, en den weg van onopgemerkte of versmade deugd te blijven bewandelen, met geene andere vertroosting dan de bewustheid van wél gedaan te hebben, en de verzekering, dat zij, hoe zeer vergeten of zelfs veracht bij de menschen, een' getuige in den Hemel hebben, en dat hun eene belooning wacht uit de hand van dat Wezen, 't welk den Rijken niet meer acht dan den Armen.

Dan, de voornaamste les, welke wij te ontleenen hebben uit dit leerzaam voorval, is, dat de verdienste van Weldadigheid niet enkel bepaald wordt door de waarde der gifte, maar door den staat en het oogmerk des Gevers. Deze arme Weduwe, schoon hare liefdegave op zichzelve niet noemenswaardig was, deed eene veel verdienstelijker opoffering dan een der Rijken, die de grootste giften toebragten. Niet dat wij moeten onderstellen, dat alle die rijke toebrengers enkel zulks deden, door

zucht

zucht om vertoon te maken gedreven: wij denken, dat het meerdergedeelte (en zulks is mogelijk het geval in vele dier gelegenheden) zich liet besturen, zoo door het zelfzoekend beginsel van trotschheid, als door de verhevener en belangeloozer beginselen van Menschliefde en Godsvrucht. Dan, de waarschijnlijkheid, van door een zuiver besef van pligt aangedreven te zijn, pleit ten voordeele van deze Weduwe, die niet kon verwachten, dat, te midden van zoo vele rijke toebrengsten van lieden in hoogere levensstanden, hare kleine gifte eenige aandacht zou verdienen: en kan men zich naauwelijks verbeelden, dat zij zich opgewekt vond, om alles, wat zij bezat, te geven, dan alleen om het genoegen te smaken der voldoening van hare weldadige en godvruchtige aandoeningen, en in hope dat hare toebrenging GODE aangenaam zou wezen. Ten minste mogen wij uit alle de omstandigheden dezer gebeurtenisse afleiden, dat deze Weduwe, wier gifte, in vergelijkende waarde, zoo verre die harer rijkere medegeveren overtrof, voor niemand hunner behoefde te wijken in weldadigheid en godsvrucht. De rijkelijkheid der zoodanigen, die alleen een niet noemenswaardig gedeelte gaven van een grooten schat, van welken zij veel overhielden zonder iets te lijden, kon niet in vergelijking komen met de gave der arme Weduwe, die al het geld, 't welk zij bezat, gaf, en op de goede voorzienigheid van GOD en hare eigen vlijt betrouwde, om in de behoefte van morgen te voorzien. Deze uitmuntende vrouwe, schoon in stand eene arme Weduwe, bezat den onwaardeerbaren schat van eene edelaardige ziel, en was ten minste gelijk aan den rijksten harer Landgenooten, „ rijk in goede werken."

Hoe genoegelijk is de bemoediging, welke dit geval schenkt aan de zoodanigen, wier rang en levensstand minst geschikt schijnen tot het doen van liefdewerken, om mild te zijn naar gelange huns vermogens! Uitgenomen de zoodanigen, die door ziekte, de zwakheden des ouderdoms, of het onoverkomelijk gebrek aan werk, zich voor eene wijl of bestendig in eenen staat bevinden, dat zij door bijzondere liefdadigheden of uit armenkasfen moeten ondersteund worden, vinden zich weinigen in zulk eenen staat van volstrekte behoefte, dat zij niet somtijds eene kleinigheid tot liefderijke einden kunnen besteden. Wanneer dit niet geschiedt, zelfs bij de zoodanigen, die in lagere levensrangen geplaatst zijn, is zulks meer toe te schrijven aan mangel van genegenheid, dan aan onvermogen. Zelfs

deze levensstrangen zijn niet zonder derzelver overtolligheden en weelde, welke, zonder eenige vermindering van wezenlijk geluk, nu en dan kunnen afgesneden worden, ten einde middel te vinden om goed te doen.

Ik moet hier bijvoegen, dat de lagere zoo wel als de hoogere standen in de Maatschappij, om zoo te spreken, hunne *geldkostende ondeugden* hebben, voor welke de beste verzoening kan geschieden, door dezelve te offeren op het altaar der menschlievendheid. — Het moge onredelijk schijnen, te verwachten, dat de zoodanigen, die van hunnen dagelijkschen arbeid afhangen om te kunnen bestaan, boven het volstrekt noodzakelijke ten eigen onderhoud, zouden werken om nu en dan in staat te zijn tot onderstand van anderen. Nogtans kan ik niet twijfelen, of de zoodanigen, die iets bezitten van den edelaardigen geest der arme Weduwe, eene overvloedige belooning zullen vinden voor den buitengewonen arbeid, welken zij zich getroosten, om iets weg te leggen, ten einde daardoor een bloedverwant in nood, een vriend in verlegenheid, of een medemensch in behoefte te ondersteunen. Dergelijke loffelijke pogingen, om anderen wél te doen, worden zelfs van de zoodanigen, die met geen overvloed gezegend zijn, gevorderd door die liefdewet, welke ons leert steeds bereid te zijn tot allen goeden werk. Het was de raadgeving van den H. PAULUS aan zijne Broederen te *Corinthe*, om zich gereed te maken tot het toebrengen der liefdegaven, welke, op den eersten dag der weke, werden ingezameld bij de Godsdienstvergaderingen, naar mate GOD hen gezegend had. Een uitmuntende regel in de daad, welke, met voorbedachte welberadenheid gevolgd door de zoodanigen, die van hunner handen arbeid bestaan, vergezeld zou gaan van ontelbare voordeelen, van welke geen der minste zou wezen, dat het hun in staat stelde om het goddelijk genoegen der weldadigheid te smaken. Het is in den waren geest des *Christendoms*, dat die zelfde Apostel tot vlijtbetoon zijne *Ephezische* Broeders aanmaant, als een middel tot het vermeerderen hunner bekwaamheid om goed te doen. Hij wekt hen op, om met hunne eigene handen te werken, opdat zij den nooddruftigen bijstand konden verleenen.

De zoodanigen, wier kring om nuttig te wezen, door de bekrompenheid hunner omstandigheden, zeer beperkt is, storten niet zelden klagten uit, dat hun levensstand hen ontzet van vele genoegelijkheden, welke door de Rijken

ken genoten worden, en bovenal, dat zij zich verstoken vinden van het hemelsch genoegen om goed te doen. Men moet erkennen, dat een der groote voorregten, welke het bezit van rijkdommen vergezelt, daarin bestaat, dat dezelve den weldadigen man vele gelegenheden aanbiedt, om diensten te doen aan den medemensch, waartoe geenen dan vermogenden in staat zijn. — Dan, het morren, ontstaande uit deze ongelijkheid der levensstanden, moet zwijgen op de bedenking, dat, welke andere benijdenswaardige onderscheidingen de rijken ook mogen bezitten, zij het uitsluitend regt niet hebben om goed te kunnen doen. De arme man maakt evenveel voldoenings, in zijn vermogen te brengen tot opheffing uit druk, en heeft even veel reden om zich verzekerd te houden dat dit zijn bedrijf GODE aangenaam is, als hij, wiens rijkdom hem in staat stelt om een schat tot liefdewerken te besteden. Hij kan langs velerlei wegen goedgunstigheid betoonen en dienst bewijzen aan de genen, die rondsom hem zijn, buiten het bieden van *geldkostenden* bijstand. In dit opzigt kan zijn lage levensstand en zijne hebbelijkheid van werken hem menigmaal een voordeel boven de rijken geven. In zoodanige gevallen mag hij zeggen: „Zilver of „Goud heb ik niet; maar 't geen ik heb, schenk ik u." En welk een dienstbetoon het ook moge wezen, 't geen voortkomt uit een' goed hart, wij worden door onzen Goddelijken Meester verzekerd, dat het welbehagelijk zijn zal. „Wie aan een dezer kleinen een beker koud waters „geeft in den naam eens Discipels, waarlijk zeg ik u, „hij zal zijnen loon niet derven."

Ja, zelfs in die gevallen, waarin armoede allen vermogen om dadelijken dienst te betoonen uitsluit, in welke, uit hoofde van gebrek aan middelen, het toegenegen hart zich moet vergenoegen met de schatting van enkel wenschen toe te brengen, is er eene heimelijke voldoening, die het voelen van medelijdende aandoeningen vergezelt, en overvloedig de smart, van niets meer te kunnen doen, vergoedt. Het lijdt geen twijfel altoos, of de groote Vader der Barmhartigheid, voor wien de diepste schuilhoeken des harten bloot liggen, slaat een oog van goedkeuring op de innerlijke bewegingen der barmhartigheid, schoon niet in daden, of zelfs in woorden, betoond. De traan des medelijdens is eene dierbare offerande van den mensch, die niets anders te geven heeft, welke niet zal verworpen worden. Waar men dadelijk geene goede dien-

ſten kan bewijzen, „ de wensch des menſchen," zegt SALOMO, „ is zijne weldadigheid," naar het oordeel van GOD en van alle Braven. „ Wanneer," ſchrijft daarom Apostel PAULUS, „ de volle bereidvaardigheid des „ gemoeds daar is, is iemand aangenaam naar 't geen hij „ heeft, niet naar 't geen hij niet heeft."

Terwijl het geval, waarop wij het oog vestigen, de Armen aanmoedigt om liefderijk te zijn naarmate hunner bekwaamheid, ſtrekt het ter waarſchuwing aan de Rijken, om niet te ſchielijk te meenen, dat zij, ten aanzien van liefdewerken, hunnen geheelen pligt volbragt hebben. Het is waarſchijnlijk, dat de Rijken, die veel in de Schatkist geworpen hadden, zeer wel voldaan waren over hunne verrigting, en het denkbeeld zouden hebben verſmaad, dat men hunne groote gaven van Goud en Zilver in vergelijking bragt met de twee Penningskens der arme Weduwe. Nogtans was het begrip van een' Oordeelaar, de wijsheid en billijkheid van wiens beſlisſingen niet in twijfel kan getrokken worden, dat deze Weduwe meer dan zij allen in de Schatkist geworpen had. — Ten aanzien van de innerlijke waarde der toegebragte gaven, of derzelver nuttigheid tot het einde, waartoe de Schatkist openſtond, kwamen zij in geene vergelijking; maar, ten opzigte van de zedelijke verdienſte der toebrengeren, ſlaat de balans over naar dien kant, welken de beide partijen, de een uit hoogmoed, de ander uit nederigheid, weinig verwachtten. Voor zoo verre het algemeen belang heeft in de toebrenging van liefdegaven, moeten deze ongetwijfeld gewaardeerd worden naar de uitwerking, welke zij ten opzigte van de behoeftigen kunnen doen; dat is, naar den maatſtaf van geldswaarde. Maar, beſchouwt men dezelve in een zedelijk licht, als de karakters betreffende der geveren, dan moeten zij afgemeten worden naar eene geheel andere maat. Hij, die opregtelijk verlangt te bepalen, welk eene zedelijke waarde zijne liefdedaden hebben, moet eerst naauwkeurig nagaan de beginſels en beweegredenen, welke hem aanſpoorden en die daad deden verrigten. Eer hij zich, in eenen zedelijken zin, voor een liefdadig man verklare, en zich verzekerd houde, dat zijne toebrengingen van eenen GODE aangenamen aard zijn, moet hij volkomen verzekerd wezen, dat hij zijne aalmoezen niet enkel of voornamelijk doe om bewondering en toejuiching van menſchen te verwerven, maar uit eene opregte begeerte om de ellenden te verligten en het geluk zijner medemenſchen te ver-

vergrooten, met eenen oogslag op GODS welbehagen in dezen. Hij moet verder nagaan, of zijn liefdebetoon, alle omstandigheden in aanmerking genomen zijnde, zoo *uitgebreid* geweest is, als men met reden mag verwachten. Het kan met geene mogelijkheid der Rijken pligt geacht worden, alles, wat zij bezitten, den Armen te schenken: dit zou de gevestigde orde der menschelijke zaken en der maatschappije omkeeren, zonder eenig voordeel aan te brengen. Het blijkt volstrekt noodzakelijk te wezen om de grootste som van maatschappelijk geluk en genoegen te wege te brengen, dat er onderscheidene rangen bestaan. Elk mensch heeft, in den stand, welken hij bekleedt, zekere eischen voor zichzelven, en zekere schulden van regtvaardigheid en voegelijkheid aan de Maatschappij, tot welke hij behoort, welke, in gewone gevallen, de eischen der liefde voorgaan. Maar een braaf, goed man, op de eerste achtgevende, zal de laatste niet vergeten. Wanneer elke redelijke beschikking gemaakt is voor persoonlijk genot, huisselijke behoefte en uitwendig vertoon, zal er een overschot plaats hebben, 't welk aan werken van liefde en barmhartigheid moet besteed worden. De bijzondere hoegrootheid van de somme, daartoe bestemd, kan niemand voor een ander bepalen, maar behoort elk voor zichzelven te weten. Dan, dat niemand, die eigendommen bezit en in een' stand leeft, welke hem in staat stelt om de gemakken en aangenaamheden dezes levens te genieten, denke, dat hij, uit hoofde van de ongewisheid der handelvoordeelen, de talrijkheid en aangroei van zijn gezin, of andere dergelijke omstandigheden, vrijheid hebbe, om het plan der ter zijde legginge van een gedeelte zijner jaarlijksche inkomsten tot liefderijke einden te verschuiven of niet te omhelzen. Indien de armste man, die van anderer liefdadigheden niet afhangt, gehouden is, nu en dan offeranden aan de menschelijkheid toe te brengen, moet het onbetwistbaar voor den onvermijdelijken pligt gerekend worden van de zoodanigen in elken levensrang boven die van hunner handen arbeid bestaan, een gezet deel hunner inkomsten te bestemmen tot liefderijke einden.

Geene redelijke of regtmatige tegenwerping tegen dusdanig een' maatregel kan bijgebragt worden uit de plaatsgrijpende vaststellingen tot onderstand der Armen: want hetgeen op die wijze, langs onderscheidene wegen, geheven wordt, hebbe men in geen ander licht te beschou-

wen dan als eene ſchuld, door de hoogere rangen in de Maatſchappije betaald aan de laagſte, ter vergoedinge van het ongelijke deel, 't welk de laatstgemelden genieten in de algemeene gaven der nature. Elk mensch, die door misdrijf leven of vrijheid niet verbeurde, heeft een natuurlijk regt tot levensonderhoud, waarvan geene burgerlijke inſtellingen hem kunnen ontzetten.

Laten, alle onderſtandgelden, tot onderhoud der Armen gevorderd, ter zijde geſteld zijnde, als eerder behorende tot de maatſchappelijke verordeningen, dan tot perſoonlijke liefdadigheid, de zoodanigen, die eenigermate met de geluksgoederen dezes levens bedeeld zijn en des overvloed hebben, zichzelven aanmerken, als door de wetten van goeddadigheid en Godsdienst verbonden, om een bepaald deel van hunnen rijkdom te beſtemmen om goed te doen in hun geſlacht. Dat zij, in het maken dier ſchikkingen, zorg dragen om even zeer in 't oog te houden de warme inboezemingen van edelmoedigheid als de koele voorſchriften van voorzigtigheid. Dat zij, naar gelange zij door de Goddelijke Voorzienigheid verheven zijn boven hunne Broederen, hunne begrippen deswege uitbreiden en hunne weldadigheid wijder uitſtrekken; dat hunne harten openſtaan voor elken eisch der menſchelijkheid en van het algemeene nut; dat zij, bij alle gelegenheden, gewillig zijn om mede te deelen, nimmer vergetende, dat, ook in dit geval, „ van hem, wien veel gegeven is, „ veel zal geëischt worden;" en dat eene milde opoffering van eenen Rijken minder is dan de twee Penningskens eener arme Weduwe. — Hij, die in ruimen overvloed leeft, geve daarmede overeenkomſtig; hij, die weinig bezit, ſchame zich niet, naar gelange van dat weinige te geven; want dus toegebragte gaven zijn welgevallig in het oog des Allerhoogſten. Weldadigheid is een vruchtgevende hof, en Barmhartigheid vindt eene eeuwigdurende belooning.

IETS, OVER HET LEVEN, DE LEVENSKRACHT, ENZ. Door A. YPEY, *Hoogleeraar in de Geneeskunde te Franeker.*

„ Wij kunnen niet ontveinzen, in eene Handleiding tot de Phyſiologie, als een wezenlijk gebrek te beſchouwen, wanneer in dezelve, gelijk hier, de levens-

kracht

kracht en het leven niet opzettelijk, en zelfs niet mede op den voorgrond, wordt behandeld." Zoodanig drukt zich hierover uit de Recenſent mijner *Handleiding tot de Phyſiologie*, in de *Hed. Vad. Bibliotheek* voor 1810. No. XIII. bl. 596. Laten wij eens kortelijk zien, of deze magtſpreuk op voldoende gronden ſteune, en daartoe met de leere, aangaande het Leven, een begin maken.

Indien men eene goede afgetrokkene bepaling van het Leven kon geven, en dezelve op de menſchelijke natuurkunde behoorlijk toepaſſen, zou ik de ſtelling van den Recenſent volkomen goedkeuren. Doch hier zit de zwarigheid. BLUMENBACH, die, overeenkomſtig met de begeerte des Recenſents, in een der eerſte Hoofdſtukken zijner Phyſiologie, over de begeerde artikelen gehandeld heeft, zegt er niets van, dan dat hij met den Hoogl. M. VAN GEUNS bekennen moet, dat hij niet weet, wat het Leven is. K. SPRENGEL (*Handb. der Pathologie, Th. I. p. 13. dritte Aufl.*) getuigt daarvan, dat wij het leven niet verder kunnen beſchouwen, dan als een noodzakelijk ſubjectief begrip, aan hetwelk wij, als oorzaak, de werkingen des dierlijken ligchaams onderſchikken. Volgens deze bepaling, dunkt mij, blijkt het reeds genoegzaam, dat, wanneer wij over den aard des menſchelijken levens iets bepaalds zullen zeggen, wij hetzelve niet op den voorgrond moeten ſtellen, maar daarover eerst ſpreken, wanneer wij een duidelijk denkbeeld, aangaande het maakſel en het gebruik der deelen onzes ligchaams, hebben gegeven. In zijne *Inſtitutiones*, I. p. 85, zegt dezelfde Schrijver, dat het Leven beſtaat „ in eene inwendige en door zichzelve beſtaande werkzaamheid." Dan, of wij zulke algemeene ſtellingen al of niet op den voorgrond plaatſen, zulks doet weinig ter zake, dewijl wij daardoor niet wijzer worden.

Zeer toepaſſelijk is hier de aanmerking van den beroemden Berlijnſchen Hoogleeraar A. F. HECKER, (*Annalen der geſammten Medicin. Marz* 1810. *p.* 200): „ De ware bepaling van het *Leven* is tot dus verre door geen der Natuuronderzoekeren gevonden; dewijl het *Leven* zelve in het ſtikdonkere van het *Schijnen* en van het *Zijn* gezocht moet worden: zoo dat het de onbekende is, die zich niet vertoont, en die niet afzonderlijk aanwezig is. De meeste der genen, die in onze dagen over het leven geſchreven hebben, deden zulks uit zucht tot naäpen, of uit waanwijsheid [*veeral dus ook vele Heeren Recenſenten*].

Het

Het *Leven* is iets *transſcendentaals*, zoo wel in zijne betrekking tot zijn *Verſchijnſel*, de *Rede*, als van zijn *Voortbrengſel*, de *Natuur*; en niet de overgang van het een daarvan tot het andere is *abſolut*, maar alleen het tot grondſlag liggend *Leven*. Hetzelve is een oorſpronkelijk Beeld (*Urbild*), hetwelk zich enkel, eensdeels in een denkbeeldig *Afbeeldſel*, gelijk de verſtandelijke *Aanſchouwing* is, en anderdeels in een wezenlijk *Tegenbeeld*, hetwelk het *Zijn* is, uitdrukt. Het genoemd oorſpronkelijk beeld (*Urbild*) is daardoor enkel in zijn *Beeld*, en in zijn *Tegenbeeld*, kenbaar."

Wat nu verder de Levenskracht, of liever de Levenskrachten, betreft, aangaande dezelve kunnen wij ook, in het algemeen, *ſubjective*, weinig of niets zeggen, dewijl zij niets zijn dan *Uitingen* van het algemeen onbekend Leven. Dan, wanneer men die werkzaamheden, meer in het *objective*, beſchouwt als *Wijzigingen* des levens, die van elkanderen aanmerkelijk verſchillen, naar mate van het verſchillend maakſel der deelen, in welke zij werkzaam zijn, dan heeft men eene ruime ſtoffe tot ſpreken en tot verder onderzoek. Doch zulks ſtelt het maakſel der deelen bekend; en het is van alle kanten zeer blijkbaar, dat, naar mate onze kennis aangaande den aard en de werking der deelen, in welke eenige Levenskracht aanwezig is, toeneemt, ook onze kennis, met betrekking tot dat Levensvermogen zelve, vermeerderd worde.

Met het grootſte regt heeft derhalve de onvergelijkelijke HALLER de beſchouwing van het maakſel der deelen, voor de overweging van derzelver Levenskrachten, laten voorafgaan. Zijne menigvuldige bedenkingen dienaangaande, in het vierde en vijfde Deel zijner *Elementa Phyſiologiae* voorkomende, zouden voorzeker, in het eerſte Deel, op den *voorgrond* geplaatst, eene zeer ongeſchikte figuur hebben gemaakt. Iemand, die over Levenskracht wil ſpreken, zonder vooraf het ligchamelijk maakſel, waarin die kracht aanwezig is, te doen kennen, handelt ongeveer even dwaas, als hij, die zou willen ſtaande houden, dat het geſchikter zij, door een dakvenſter in een huis te klimmen, dan door de openſtaande deur daar in te gaan.

BIJZONDERHEDEN, ONTLEEND UIT DE MENGELWERKEN VAN E. GIBBON, *Esq.*

„ Met welk een oog de in de Geſchiedenisſen zoo door
„ en door ervaren GIBBON de groote Omwenteling in
„ *Frankrijk*, ten tijde dat dezelve eenen aanvang nam en
„ gedeeltelijk voortgezet werd, aanſchouwde, kan niet
„ nalaten wetenswaardig te zijn. Daar hij de vroegſte
„ tijdvakken alleen vermeldt, is het geen wonder, dat
„ hij, met zijnen geheelen voorraad van Geſchied- en
„ Menschkunde, den eindelijken uitſlag van dit alles niet
„ heeft kunnen ramen. Dewijl hij, in zijn verſlag, jaar en
„ dag opteekent, is zulks genoeg, om aan te wijzen,
„ wanneer hij des aangevangen heeft te ſchrijven, en hoe
„ lang hij zulks hebbe voortgezet."

* * *

Ik verzoek verlof, om Mr. BURKE's Geloofsbelijdenis, wegens de *Franſche* Omwenteling, te onderſchrijven. Ik bewonder 's Mans welſprekendheid; ik keur zijne ſtaatkundige begrippen goed; ik aanbid zijne verkleefdheid aan den Koning, en kan bijkans zijne eerbiedenis voor Kerkelijke Vaſtſtellingen in hem verſchoonen. Ik heb wel eens gedacht eene Zamenſpraak der Dooden te ſchrijven, waarin LUCIANUS, ERASMUS en VOLTAIRE te gader zouden erkennen het gevaar van een oud Bijgeloof ten voorwerp van verachting te ſtellen bij een dom en geeſtdrijvend Gemeen (*).

Een zwerm Emigranten van beiderlei kunne, die het wisſellot des Staats en hun verderf ontweken, heeft zicht herwaarts begeven, aangelokt door de nabijgelegenheid, de zeden en de taal te *Lauſanne*. Onze kleine huizen, zoo in de ſtad als op het land, worden thans bewoond door Perſonen van den eerſten naam en titels der ten val neigende Monarchij. De edele vlugtelingen zijn geregtigd tot ons medelijden; zij mogen eisch maken op onze aandacht; maar zij kunnen, in hunne tegenwoordige geeſtesge-

ſtel-

(*) Wij behoeven naauwelijks te doen opmerken, dat wij hier een dier ſchimpſcheuten ontmoeten, die wel het *verbasterde* Christendom treffen, doch een aanzien van het *waarachtige* niets beduiden.

ſtelteniſſe en fortuin, niet veel toebrengen tot ons vermaak.

In ſtede van als bedaarde toekijkers op hetgene op het tooneel van *Europa* geſpeeld wordt neder te zien, is ons huiſſelijk geluk eenigermate verbitterd door het inmengſel van Partijgeest. Onze Heeren en Dames nemen het karakter aan van zelfgeleerde Staatkundigen; en de bedaarde voorſchriften van wijsheid en ondervinding worden overſchreeuwd door de ſtem der zegepralende *Democraten*.

De geestdrijvende Opſtands-zendelingen hebben de zaden van misnoegen in onze Steden en Dorpen gezaaid: Steden en Dorpen, die langer dan tweehonderd en vijftig jaren gebloeid hebben, zonder de aannadering van eenen oorlog te vreezen, of eenige bezwarende drukking van het Landsbeſtuur te voelen. Vele bijzondere perſonen en ſommige Gemeenten ſchijnen met de *Franſche* krankhoofdigheid beſmet, en koesteren de wilde beſpiegelende plans van gelijkheid en onbegrensde vrijheid: maar ik vertrouw, dat het ligchaam des Volks getrouw zal blijven aan de Regering en zichzelven; en ik houd mij verzekerd, dat het misſen of ſlagen eener Omwentelinge even zeer op het verderf dezes lands zou uitloopen. Daar de Ariſtocratie van *Bern* het geluk der Inwoneren beſchermt, is het nodeloos te onderzoeken, of dezelve op de Regten der Menſchen gegrond zij. Het huishoudelijke van den Staat wordt zachtelijk onderſchraagd, zonder het behulp van ſchattingen; en de Overheden moeten met voorzigtigheid en billijkheid regeren, dewijl zij ongewapend zijn te midden van een gewapend volk.

In een' Brief uit *Lauſanne*, in Oogstmaand 1789, vraagt GIBBON: Staat gij niet verſteld over de *Franſche* Staatsomwenteling? De *Franſchen* hebben de magt, zullen zij ook de gematigdheid bezitten, om eene goede Staatsgeſteltenis te vestigen?

Uit *Lauſanne*, den negenden van Herfstmaand 1789. Verre verwijderd van ſmaak te vinden in het gewoel eener Hoofdſtad, heb ik mij te *Lauſanne* alleen te beklagen over het groot aantal Vreemdelingen, nu eens van *Engelſchen*, thans inzonderheid van *Franſchen*, die ons dezen zomer overſtroomd hebben. Nogtans zijn wij vrij gebleven van de *weroordeelde* Grooten, den Graaf VAN ARTOIS, de POLIGNACS en anderen, die zich naar *Turin* begeven hebben. — Welk een tooneel levert *Frankrijk* op! Terwijl de Vergadering ſtemt over afgetrokkene voorſtellen, is

Pa-

Parijs eene onafhankelijke Republiek; de Provincien hebben noch gezag, noch vrijheid; en de arme NACKER verklaart, dat het gedaan is met het krediet, en het volk het betalen van ſchattingen weigert.

Den vijftienden van Wintermaand 1789 drukt hij zich dus uit: Wat vordert gij van mij, om over de *Franſche* zaken te ſchrijven? Wij zijn al te nabij, of op eenen te grooten afſtand, om een regtmatig oordeel te vellen over de rollen, die op dit wondervol tooneel geſpeeld worden. De misbruiken van het Hof en het Rijksbeſtuur ſchreeuwen luide om hervorming. Het is gebeurd, en dit zal altoos het geval wezen, dat een onſchuldig en welgezind Vorst moet boeten voor de zonden zijner Voorzaten, — *boeten* voor de heerschzucht van LODEWIJK DEN XIV, — *boeten* voor de verkwisting van LODEWIJK DEN XV.

Het *Franſche* Volk had eene allergunſtigſte gelegenheid, maar het heeft die misbruikt, en zal mogelijk alle voordeelen, die hetzelve daarvan zou hebben kunnen trekken, misſen. Hadde het zich te vrede gehouden met eene vrije navolging van ons *Engelsch* Regeringsſtelſel; hadden zij de voorregten der Kroone geëerbiedigd, alsmede die des Adels, zij zouden een hecht Staatsgebouw hebben kunnen vestigen op den éénig waren grondſlag, de natuurlijke Ariſtocratie van een uitgebreid Land, — Hoe wijd verſchilt hiervan het vertoon der zaken! De Koning als een gevangene naar *Parijs* gebragt, nadat zijn Paleis beſmet was met het bloed zijner Lijfwachten; de Edelen in ballingſchap; de Geestelijken geplunderd, op eene wijze, welke den wortel van allen bijzonderen eigendom omverhaalt; de Hoofdſtad veranderd in eene onafhankelijke Republiek; de eenheid der Provincien ontbonden; de brand der tweeſpalt aangeſtoken door den ſlechtſten der menſchen, (in dit licht beſchouw ik MIRABEAU), en de eerlijkſten der Vergaderinge eene ſoort van verwilderde Viſionariſen (gelijk onze Dr. PRICE), die ſterk twistredenen en droomen van de daarſtelling eener zuivere en volmaakte Volksregering over vijf-en-twintig millioenen menſchen, van de deugden der Gouden Eeuwe; van de oorſpronkelijke Regten en Gelijkheid des Menschdoms, 't welk, bij voortredenering, op eene gelijke verdeeling van landeigendom en geldmiddelen zou uitloopen. Hoe vele jaren moeten er verloopen, eer *Frankrijk* weder eenige magt kan krijgen, of den vorigen rang onder de Mogendheden van *Europa* innemen!

Tot

Tot nog toe is er geen zweem, dat er een groot Man, een RICHELIEU, of een CROMWELL, zal opstaan, om óf de Monarchij te herstellen, óf zich aan het hoofd van het Gemeenebest te zetten. Het aanbelang van *Parijs*, dieper deelende in de Lands geldmiddelen dan het overige des geheelen Rijks, zal langen tijd de bankbreuk terug houden; en, indien deze plaats grijpe, zal dezelve, én in oorzaak én in uitwerking, eer een maatregel van zwakheid dan van veerkracht wezen.

Gij wilt, dat ik naar *Chamberry* ga, om een Prins en een Aartsbisschop te zien. Helaas! wij hebben hier Ballingen genoeg, met den Maarschalk DE CASTRES en den Hertog DE GUIGES aan 't hoofd; en deze overstrooming van Vreemdelingen, welke zich voorheen tot den Zomer bepaalde, zal thans den geheelen Winter aanhouden. De éénigen, die ik met genoegen gezien heb, zijn de Heer MOUNIER, de gewezen Voorzitter van de Nationale Vergadering, en de Graaf DE LALLY; beiden hebben zij bij mij gemiddagmaald. MOUNIER, een ernstig droog staatkundig man, is naar *Dauphiné* teruggekeerd. LALLY is een aangenaam man en een Dichter; hij blijft den Winter te *Lausanne*. Gij weet, hoe zeer verre ik de voorkeus geef aan een klein uitgelezen gezelschap boven een talrijken hoop, met eernamen en titels pronkende, en dat ik altoos gezelschap zoek, meer om mij te vermaken, dan om onderwijs op te doen. Welke gelukkige Landen zijn *Engeland* en *Zwitserland*, indien zij hun geluk kennen, regt waarderen, en bewaren!

Lausanne, 1790. Ik bragt vier dagen door met NECKER in het Kasteel van *Copet*, en zou hebben kunnen wenschen om hem te vertoonen, als een waarschuwend voorbeeld; aan alle jongelingen, die met den Dæmon der Eerzucht geplaagd zijn. Met alle de middelen in zijne magt om gelukkig te leven, is hij het ellendigste aller wezens geworden; het voorledene, het tegenwoordige en het toekomende is hem even hatelijk. Wanneer ik hem sprak van eenige huisselijke vermaken, uit Boekoefening enz. te scheppen, antwoordde hij met een diep gehaalden toon van wanhoop: *Dans l'état ou je suis, je ne puis sentir que le coup de vent qui m'a abbatu!* — Hoe wijdverschillend van de bedaardheid, waarmede onze oude Vriend, Lord NORTH, zijnen val verduurde! Madame NECKER toont uiterlijk meer bedaardheid; *mais le Diable n'y perd rien.* — 't Is waar, dat NECKER, gelijk de oude PITT,

op de ſchouders des volks wenschte gedragen te worden; alsmede dat hij bedorven is door de Democratie, welke hij gaande gemaakt heeft. Ik geloof, dat hij een bekwaam Financier, en weet, dat hij een eerlijk man is; al te eerlijk misſchien voor een Staatsman! Zijn medelinger CALONNE is, op zijne reis naar *Turin*, door *Lauſanne* getrokken, en werd ſchielijk gevolgd door den Prins VAN CONDÉ, met diens Zoon en Kleinzoon: dan ik bevond mij te ongeſteld, om dezen te zien. Zij hebben, of hebben gehad, eenige wilde ontwerpen, om eene Tegenomwenteling te bewerken; men heeft paarden gekocht en manſchap aangeworven: dan zulke dwaze ondernemingen moeten op het verderf van die Partij uitloopen.

BURKE's Boek is het beste geneesmiddel, 't welk ik ken, tegen de *Franſche* kwaal, die ook maar al te veel werkt in dit gelukkig land. Ik bewonder BURKE's Welſprekendheid; ik keur zijne Staatkunde goed; ik aanbid zijne verkleefdheid aan den Koning, en kan hem zelfs zijn Bijgeloof vergeven. De Eerſte Kerk, die ik met eenige vrijmoedigheid behandeld heb, was zelfs op dien tijd eene nieuwigheid, en ik was verknocht aan de oude *Heidenſche* vaſtſtelling.

De *Franſchen* verſpreiden te dezen tijde zoo vele leugens ten opzigte van de gevoelens des *Engelſchen* Volks, dat ik wel wenschte, dat de aanzienlijkſte mannen van onderſcheidene Partijen zich vereenigden, om in een openbaar ſtuk te verklaren, dat zij voldaan zijn over onze tegenwoordige Staatsgeſteltenisſe, en beſloten hebben die te onderſchragen. Zoodanig eene verklaring zou eene wonderbare uitwerking in *Europa* doen; en, keurde men mij des waardig, ik zou op het onderſchrijven van dat ſtuk trotsch zijn. Ik heb veel lust om iets als eene ſchets te zenden, van dien aard, dat alle denkende menſchen zulks zouden aannemen.

Lauſanne, 1791, den negenden van Grasmaand. Arm *Frankrijk*! De Staat is ontbonden en de Natie verdwaasd!

Lauſanne, 1791, den eerſten van Hooimaand. Het nieuws van de vlugt des Konings van *Frankrijk* moet u vóór den 28ſten, den dag van uw vertrek, bereikt hebben, en het vooruitzigt van eene vreemde, onbekende wanorde heeft u uwe beſluiten misſchien doen opſchor-

ten. — De Koning is weder gevangen genomen, en alles zal zich misschien schikken.

„ Verder loopt GIBBON's schrijven over die groote Gebeurtenis niet."

FRAGMENTEN VAN EENIGE BRIEVEN, GESCHREVEN UIT NAPELS, SEDERT DE LAATSTE UITBARSTING VAN DEN VESUVIUS, DEN 10 VAN HERFSTMAAND 1810.

Den 12 September. — Waarom waart gij niet hier, mijn Vriend! om met mij het heerlijkste schouwspel te genieten, welk de Natuur kan opleveren? Ik keer terug van den *Vesuvius*. Sints eenigen tijd stil geweest zijnde, is hij eensklaps ontbrand, en wij hebben het begin der hevigste uitbarsting gezien, welke er sedert die van den jare 1794 heeft plaats gehad. Ik ben een der eersten geweest, die den krater des bergs beklauterd hebben; geruimen tijd heb ik er mij opgehouden, op eenen afstand van zestig schreden van den brandenden mond, die vuur, asch, rook en steenen braakte, en ben niet van daar gegaan, dan toen de wind, deze golven van zwavelrook op ons aandrijvende, en de steenen voor onze voeten doende nedervallen, ons waarschuwde dat het tijd was om te vertrekken, indien wij niet het lot van PLINIUS en EMPEDOCLES wilden ondergaan. Welk een verwonderlijk schouwspel! Welk eene heerlijkheid! 't is de God van Israël, op den berg Sinai, te midden der bliksemstralen en donderslagen; 't zijn de Reuzen den Hemel bestormende, de Aarde hen bijstaande, en JUPITER op hen zijne bliksems schietende; met één woord, al wat schoon, groot, verschrikkelijk is, boven de uitdrukking van dicht- en schilderkunst verheven! Herinner u MILTON's beschrijving van de gevechten der hemelsche en helsche magten; hetgene VIRGILIUS van den *Etna*, en al vroeger PINDARUS zong: dat alles is schoon, en nogtans verre beneden de verhevene en afwisselende tafereelen, welke deze vuurkolken, deze stroomen van brandende Lava, deze vurige rook vertoonen, die de aarde doen schudden, en dezelve van hare grondslagen schijnen te willen afrukken, om haar in den ouden bajert

van

van nieuws te dompelen. Verbeeld u, te midden van dezen onmetelijken brand, van deze donderſlagen en dit ſchrikwekkend zuchten der natuur, de zuivere en ſtille Maan, haren loop beginnende, en hare zilveren ſchijf vertoonende boven den brandenden krater; het was als eene HECATE, uit de hel opkomende, van haren verſchrikkelijken ſtoet verzeld; niets verheveners kan men zich verbeelden, dan het kontraſt van dit zacht en vreedzaam licht met den bloedrook, die niets dan verwoestingen aankondigde, of den overgang dier vurige tinten tot de zilverkleur van eenige gedeelten des rooks; het is de ziel van den Wijzen in het hevigſte der wereldſtormen; *impavidum ferient ruinæ*, etc. Maar ik voel de onmogelijkheid, om u een voldoend denkbeeld te geven van dit ontzettend tooneel. Allerwegen zult gij de geleerde narigten ontmoeten, welke er van kunnen gegeven worden. Ik moet mij vergenoegen met het overzenden van het naauwkeurige bulletin van hetgene er op den *Veſuvius* zal gebeuren. Zeer zware ſlagen, waarvan de ſchuddingen te *Napels* gevoeld werden, hebben zich heden-doen hooren; de Vuurberg heeft veel rook uitgeworpen; in den avond ſtroomde de Lava, doch minder ſchoon en minder overvloedig dan gister. Nogtans heeft men eenige roode vuurſprongen gezien; de achterzijde des bergs, aan den kant van *Ottaiano*, ſcheen in brand te ſtaan en was met een rooden rook bedekt, tweemaal hooger dan de zijde des bergs zelven.

Den 13. — Gedurende den geheelen nacht, en vooral ten vier ure in den morgen, waren de ſlagen aanhoudende. Uit den krater rees eene onmetelijke kolom dikken en graauwen rook op, drievoud hooger dan de Vuurberg, en die, zich uitbreidende, in bergen van wolken veranderde. Aan den kant alwaar de Lava ſtroomde, was de kegel van den *Veſuvius* met eenen vijf ligten rook bedekt, die niet hoog ſcheen te klimmen, en zich aan de zijden des bergs vast te hechten; eenige van welks deelen, bruin of donker groenachtig blaauw gekleurd, met de grijze tinten des rooks doorſneden waren. In den avond ten vijf ure werden de ſlagen en ſchuddingen verdubbeld. Nu eens is het de donder, die al rommelende rolt, dan wederom zijn de ſlagen helderder; de venſters en deuren ſchudden; de uitbarſting ſchijnt van nieuws en wel zeer hevig te zullen beginnen; het is te duchten, dat alsdan den kant van *Ottaiano* nadeel zal doen; heden-morgen werd er

verhaald, dat zij reeds zes of zeven landhoeven had verbrand. (*Vijf minuten voor vijf ure.*) Eene hevige ſchudding doet mij de pen nederleggen. (*Ten half zes ure.*) Een verſchrikkelijke ſchok; mijne venſters ſchudden.

Den 14. — Gister verliet ik u, om van een terras den Vuurberg waar te nemen: de Lava ſtroomde met kracht, beſtendig haren weg nemende naar *Portici*, hetgene ongerustheid baarde: onze Teleskopen waren geſteld; men volgde haren voortgang van ſtap tot ſtap; men zag eene menigte nieuwsgierigen, die de Lava kwamen waarnemen, en welken zij, meer en meer veld winnende, deed terugdeinzen. Reeds in den morgen had zij driehonderd *Moggi* of morgens bebouwd land overdekt: twee nieuwe monden hadden zich geopend. Ik hield het middagmaal in de ſtad; een der gasten ſtelde voor, om 's avonds, na den Schouwburg, ons in eene ſchuit over zee naar den kant van *Portici* te laten roeijen; wij namen eene zeilſchuit en vertrouwden ons aan het trouweloozе element, hetwelk niet zeer ſtil was. Wij moesten niet langer dan een uur varen; onzen koetſier hadden wij belast ons aan de haven te wachten; maar onze roeijers waren goed en de wind gunſtig: waarom zouden wij niet tot aan *Portici* varen? Daarheen lieten wij ons brengen: aldaar gekomen zijnde, konden wij niet van ons verkrijgen om niet een bezoek aan de Lava te geven, die ſlechts eene halve mijl van *Reſina* was; wij klommen op ezels en vertrokken. De weg was met menſchen bezaaid; ſommigen gingen, anderen kwamen; eenige ongelukkigen vlugtten, dragende hunne armoedige bezittingen. Hetgene ſommigen bederft, is een ſchouwſpel voor anderen! Onze gidſen zeiden, dat de Lava ſchoon was, en dat zij voortreffelijk *werkte*: de rampzaligen, welke zij *ruïneerde*, ſchreiden; en wij, wij togen voort. Bijkans is men gemelijk over zijne nieuwsgierigheid. Wij namen onzen weg naar het uiterſte der Lava, die nu ſlechts langzaam vloeide; zij gelijkt naar een gloeijenden ſteenkoolklomp, waarvan het bovenſte gedeelte met het gedruisch van eenen waterval inzakt. Deze geheele zijde des bergs en een gedeelte der valleijen waren als één vuur; reeds had de Lava, in dezen oord, vijfhonderd *Moggi* bebouwd land overdekt; de grond, op welken wij ſtonden, en over welken de Lava met langzame ſchreden de verwoesting verſpreidde, behoorde aan een gezin, uit hetwelk de dochter, veertien dagen geleden, getrouwd was; degeene

heele eigendom beſtond uit twintig *Moggi*; reeds had de vuurſtroom er vier van verſlonden, en naderde om de overige te verzwelgen; deze arme lieden maakten een luid geſchreeuw, riepen den H. JANUARIUS aan, en zongen geestelijke liederen. De woede der Lava begon te bedaren; het zou mij niet bevreemden, dat zij tegenwoordig heeft opgehouden. Wanneer zij bekoeld is, heeft men bijkans niets meer te vreezen. Indien er nieuwe ſtroomen ontſtonden, zoude de oude Lava eenen tegenſtand bieden, welke de loopſtreek zoude veranderen. In den avond leide zij, eenigen tijd, veertig ſpannen in een minuut af. De zijde van den *Veſuvius*, die doorgaans wordt beklommen, is aan den voet geheel bezet, en de Lava beſlaat aldaar bij de drie mijlen; zij heeft de wijnſtokken verbrand, met druiven beladen, welke men gereed ſtond te plukken, alsmede boomen, zwaar van vruchten. Dikmaals raken zij in brand, voordat de Lava hen aanraakt; op eenigen afſtand doet de hitte dezelve verdorren; men ziet de bladeren zich omkrullen, en hen welhaast in brand ſtaan; anderen bieden langer tegenſtand, en houden zich nog ſtaande, omringd van den brandenden klomp, die, welhaas verkoeld, tot den grond zal dienen, op welken de geruïneerde planters van nieuws zullen bouwen en planten. — Wij keerden terug naar *Napels*, alwaar wij niet voor 's morgens ten vijf ure aankwamen.

Den 15. — Heden morgen heeft er geene uitbarſting plaats gehad; den *Veſuvius* heb ik nog niet gezien, en weet niet wat hij doet; dus heb ik er niets van te zeggen. (*Ten half vijf ure.*) De Vuurberg is tamelijk ſtil; er gaat een zwarte en dikke rook op; men volgt het ſpoor der Lava, op het geleide des witten rooks, die haar bedekt; zij ſchijnt niet vermeerderd te zijn; ik geloof dat zij is blijven ſtilſtaan nagenoeg ter plaatſe, alwaar wij gister haar gelaten hebben. In dit oogenblik veroorzaakt de berg eene drukkende hitte, en er valt een zeer fijne aschregen; men bemerkt dien niet, dan door het aanraken der voorwerpen, op welke dezelve is gevallen. (*Ten zes ure.*) Zoo aanſtonds bevonden wij ons op het terras; de asch noodzaakte ons van daar te gaan. De *Veſuvius* en zijne wolken zijn loodkleurig, zeer vast en zwaar. Deze rook en aschwolken breiden zich uit tot boven *Napels*, aan de zijde der Voorſtad *Magdalena*. Zoo donker is heden de *Veſuvius* als hij gister rood en brandkleurig was.

Den 16, *'s morgens ten half acht ure.* — Men hoort he-

vige slagen; ik weet niet, of zij in den verleden nacht hebben plaats gehad. Het aschregent zeer sterk; de *Vesuvius* heeft wolken genoeg doen omhoog klimmen, om het verscheidene dagen te doen regenen; ik heb ondervinding gehad van de asch, die gister ons in de oogen beet, en welke ik u zend; zij wordt van den Zeilsteen aangetrokken, en is derhalve ijzerachtig. (*Ten vijf ure.*) Niets nieuws; asch en rook. Naauwelijks bespeurt men een ligten damp op de plaatsen, alwaar de Lava heeft gestroomd; en het is waarschijnlijk, dat er heden avond niets zal gebeuren. Eene der bijzonderheden dezer ontbanstinge is, dat zij zeer kort geduurd heeft, veel korter dan derzelver hevigheid voorspelde. Men zegt, dat, wanneer de Vuurbergen uit verscheidene monden vuur spuwen, zulks een teeken is van derzelver verzwakking, om reden dat de zijden des bergs, verzwakt door de onnoemelijke stoffen, welke zij hebben uitgespogen, zich gemakkelijker openen, wanneer zij hevige schuddingen ondergaan. Indien de *Vesuvius* in eenen staat van verzwakking zich bevinde, is het een bloeijende ouderdom!

IETS, OVER HET SCHADELIJKE VAN HET BEGRAVEN IN DE KERKEN, EN OP KERKHOVEN NABIJ DE KERKEN. Door D. STOOP, te *Bodegraven*.

Het is bekend, hoe de provisioneele Representanten van het Volk van Holland, bij eene Publicatie van den 24 Maart 1795, hebben willen affschaffen het begraven in de Kerken en op de Kerkhoven binnen de Steden en Plaatsen van dit Land, en wel zoo, dat binnen den afloop van dat jaar zouden worden aangelegd behoorlijke Kerkhoven buiten de Steden en Dorpen. Ook kan het niet geheel onbekend zijn, hoe bij de loffelijke Maatschappij, *Tot Nut van 't Algemeen*, te meermalen voorstellen desaangaande zijn gedaan; het een en ander tot hiertoe met geen ander gevolg, dan dat slechts hier en daar, in ons Vaderland, zich eenige bijzondere personen tegen de vooroordeelen verzet, boven de zwarigheden verheven, en Grafplaatsen buiten de Steden en Dorpen aangelegd hebben. Dan dit is, in vergelijking van 't geen het zijn moest, niets te rekenen, zoo het waar zij, dat de schadelijkheid van 't begraven in de Kerken en op de Kerkhoven, binnen de Steden en Dorpen,

pen, indedaad zoo groot zij, als het voorlang van ſommigen gerekend is.

Daar ik, even na 't uitkomen van bovengemelde Publicatie, door het Gemeentebeſtuur van Bodegraven in commisſie geſteld werd, om een gedetailleerd rapport daarover uit te brengen, deed ik zulks met gewenschte goedkeuring; echter bleef ik 't vermaak miſſen, van daaromtrent eenig effect te zien. De overtuiging van de noodzakelijkheid deed mij nu en dan nieuwe pogingen in 't werk ſtellen; en daar ik uit de Punten van Beſchrijving, voor de Algemeene Vergadering van 't Nut van 't Algemeen, op den 14 en 15 van Oogstmaand l. l., zie, dat op nieuw aan dat belangrijk ſtuk gedacht is, wordt de ijver bij mij verlevendigd, om nog eene laatſte proeve te nemen, of het mij gelukken mogt eindelijk iets toe te brengen tot het afſchaffen van deze zoo nadeelige gewoonte.

Ik zal dan eerst in 't algemeen de denkbeelden van onderſcheidene Volken, over het begraven in de Kerken en binnen de Steden en Plaatſen, opgeven en overwegen; vervolgens den oorſprong onderzoeken van 't begraven in de Kerken en op de Kerkhoven; de ſchadelijkheid daarvan trachten aan te toonen; de vermoedelijke redenen vermelden, vanwaar, ondanks de ſchadelijkheid, het begraven in de Steden en Dorpen, in de Kerken en op de Kerkhoven, nog blijft voortduren; en eindelijk, wat er te doen zij, om deze ſchadelijke gewoonte geheel of gedeeltelijk af te ſchaffen en buiten praktijk te brengen.

De mensch van ſtof zijnde en tot ſtof moetende wederkeeren, behoorde dan ook, na den dood, aan zijne moeder, de aarde, wedergegeven te worden; waarom men dan ook, bij meest alle beſchaafde Volken, de gewoonte heeft aangenomen van de Lijken ter aarde te beſtellen; dat is, in of onder de aarde te laten begraven. Echter zijn er nog geheele Volken, welke hunne Lijken verbranden. Dan, hoe het daarmede ook zij, allen komen overeen in het denkbeeld: de dooden behooren niet tot de levenden. Alle Volken hebben beſtendig en door alle tijden heen zich van hunne dooden verwijderd, en de gemeenſchap met hen als zeer ſchadelijk gerekend. Nimmer toch is er een Volk geweest, dat het denkbeeld gevormd heeft, om zulk een akelig ſchouwſpel, waarvan het menſchelijk hart een natuurlijken afkeer heeft, bij zich te behouden; maar allen hebben veeleer de verblijfplaats van den overledenen, elders dan op

't veld en in eene opene vlakte, verre van allen omgang afgezonderd, geſchuwd. In Kerken hunne dooden te begraven, was bij hen een afgrijzen; en zelfs de barbaarſchſte Volken zijn in dezen veel wijzer en omzigtiger geweest dan wij. De zaak behoeft geen betoog; de geſchiedenisſen van alle Volken getuigen zulks. Doorloopt vrij de geheele oudheid, doorſnuffelt alle gedenkſtukken, en gij zult zien, wat de gewoonten, wat de wetten en de bevelen der Vorſten met zich bragten; met name die der Egyptenaren, Grieken, Mahomedanen, Chinezen, enz. enz. Van de Joden (wier gezag hier vooral gelden moet) lezen wij, dat zij het bevel van God zelven ontvangen hebben, om hunne dooden buiten de Steden te begraven; en wie weet niet, dat die Natie dit gebruik tot op den huidigen dag heilig onderhouden heeft? Onze Zaligmaker zelf, van alle lijken het onbevlektſte lijk, hetwelk geen bederf zien, geen rieken ondergaan zoude, heeft buiten de poort op eene Landhoeve begraven gelegen. Rome, het hoofd en voorbeeld van alle Volken, ſtrekt hier ten treffenden bewijze. Immers de verordeningen en wetten, om geene Lijken binnen de Stads muren, maar buiten dezelven op het vlakke veld te begraven, zijn zoo menigvuldig, dat men bijna een boekdeel daarmede zoude kunnen vullen. Ja zoo verre is de afkeer tegen het begraven in de Kerken en Steden bij de Volken gegaan, en zoo weinig hebben zij het afzigtig gezigt van Lijken kunnen dulden, dat bij ſommigen het uitdragen van dooden, of bij avond, of bij nacht, ten minſte vóór zonne-opgang, moest verrigt zijn. Van daar dat men degenen, die de dooden begroeven, *avondlingen* noemde, en hun het inwonen in de Steden ontzeide.

Billijk mag iemand vragen: wat heeft dan der Christenen hart en zinnen verbijsterd, om, 't geen andere, zelfs minbeſchaafde Volken, hebben verfoeid, en 't geen de vroegere Christenen niet gekend, waarvan zelfs natuur en rede eenen afkeer hebben, niet alleen aan te nemen, maar als iets heiligs te beſchouwen en te behandelen? — Bijgeloof, de vruchtbare moeder van zoo vele wanbegrippen en buitenſporigheden, heeft de bloedgetuigen der leer van Christus, na hunnen dood, eene al te groote en bijna goddelijke eerbewijzing betoond, en derzelver gebeenten en overblijffelen zelfs aangebeden; daarvoor hebben zij Kerken, Kapellen, Mirakelplaatſen gebouwd, koophandel daarmede gedreven. Bijgeloof deed hen aanbidden,

en heeft dezulken gelukkig genoemd, wien vergund wierd, digt bij de overblijfſelen dezer heiligen, bij het gebeente der martelaren, begraven te worden. Bijgeloof heeft in de Steden, in de Kerken zelve de begraafplaatſen gebragt; terwijl de algemeene drift, om in de Kerken begraven te worden, of de zijnen te laten begraven, zoo verre is gegaan, dat men genoegzaam geene plaatſen in de Kerken voor allen heeft kunnen vinden, en zich heeft moeten vergenoegen met digt onder de muren der Kerken, op zoogenaamde Kerkhoven, begraven te worden. En zoo heeft deze dwaasheid, door het bijgeloof begonnen, door de eerzucht der rijken bekrachtigd, en door de hebzucht der geeſtelijken tot rijpheid gebragt, door volgzucht en verkleefdheid aan het oude tot op dezen dag ſtand gehouden, en wordt nog met vuur voorgeſtaan.

Wat nu de ſchadelijkheid van het begraven in Kerken en op Kerkhoven nabij de Kerken betreft, zal ik niet *ſtilſtaan bij* de bedenking, hoe hinderlijk en nadeelig voor de vereischte aandacht en ſtichting bij ſommigen de gedachte zijn moet aan geliefde overledenen, aldaar begraven; ik zal ſlechts de ſchadelijkheid, zoo wel voor het Bedehuis als voor de gezondheid der menſchen, aantoonen. — Wat het eerſte, de ſchadelijkheid voor het Bedehuis betreft, dit is dunkt mij zeer gemakkelijk na te gaan: trouwens; een hoog opgetrokken gebouw, gelijk doorgaans de Kerken, aan de fundamenten ondermijnd, en van de noodige aanperſing ontbloot wordende, gelijk dit door het maken van graven en het aldaar plaatſen van doodkisten, welke, verrottende, ledige ruimten overlaten, plaats heeft, loopt zeer natuurlijk gevaar van te verzwakken en eindelijk in te ſtorten, waarvan beklagenswaardige voorbeelden voorhanden zijn. Is er intusſchen eene plaats, waar men ſtil en gerust behoorde te kunnen nederzitten, het is die, waar men godsdienſtig te zamen komt.

Maar de Genees- en Natuurkunde leeren ons nog andere en grootere zwarigheden kennen; immers door haar weten wij, dat alle dierlijke ligchamen uit vleesch- en bloeddeelen zijn te zamengeſteld; dat derzelver uitwaſemingen zich met de lucht vereenigen, en in den dampkring zich verſpreiden; dat die dampen zeer dun, fijn en doordringend zijn, zoo dat ze door de huid, zelfs tot in het bloed indringen en daarmede vermengd worden, nog meer door inademing worden opgenomen; van waar dan

ook ſomtijds de ſchadelijkſte ongeſteldheden en gevaarlijkſte ziekten den oorſprong ontleenen. Dat deze dampen ſchadelijk voor de gezondheid zijn, naar gelange dezelve meer aanwezig en in eene beſloten plaats zijn opeengepakt, zoo dat geen wind of lucht dezelve kan verdeelen of zuiveren, dit, dunkt mij, is voor een ieder zeer begrijpelijk. Stellen wij ons nu voor een Kerkgebouw, waarvan de grond in en nabij is opgevuld met lijken, een weinig ſoms beneden deszelfs oppervlakte verborgen; welk eene allerverſchrikkelijkſte zamenpakking van allerlei onreinigheden, zamengeſteld uit de afzigtelijkſte vermenging van ſtinkend bloed, rottende vleeschdeelen, natuurlijke uitwerpſelen, enz.! Daar deze ſtinkende vermenging hare uitwaſeming en uitdamping heeft, kan het niet miſſen, of de lucht moet buiten het Kerkgebouw daarvan aangedaan worden, hoeveel te meer dan in het gebouw zelve, hetgeen dikmaals twee, drie, ja meer dagen, van den eenen kerkdag tot den anderen, geſloten blijft; hoe moet aldaar de lucht niet geſteld zijn! Immers niemand, wiens reukzintuig zijne natuurlijke werking heeft, kan ontkennen, zulks niet dikwijls te hebben waargenomen. Wie is er, die niet nu en dan, na het intreden of bij het verlaten van het Kerkgebouw, met hoofdpijn of walging is gekweld geweest? Hoe menigeen heeft zich niet aldaar met een rein hart ter ſtichtinge nedergezet, die een onrein ligchaam daaruit heeft medegebragt; hoe vele kwaadaardige rotkoortſen, die den dood veroorzaakten, zijn niet haren oorſprong aan de rottende en beſmettende lucht der Kerken verſchuldigd! Te Metz, in Frankrijk, was een meisje in de kerk begraven; het leed naauwelijks vier of vijf dagen, of het lijk had de plaats zoodanig aangeſtoken, dat men genoodzaakt was het gewijde Godsgebouw te verlaten, en den Kerkdienst naar elders over te brengen. Zoo heeft de ſtank van rottende ligchamen eene onophoudelijke reeks van onheilen ten gevolge. Vroegere Geneeskundigen hebben opgemerkt, dat twee of drie jaren nadat de Peſt, die geeſel van het menschdom, in onze meest bevolkte Steden gewoed en uitgewoed had, kwaadaardige koortſen en heete ziekten haar geweld deden gevoelen, welker oorſprong zij alleen afleiden uit de nog overgeblevene peſtdampen, uit de begraafplaatſen oprijzende. Latere en zeer beroemde Geneeskundigen hebben, ten opzigte van de alles vernielende Kinderziekte, hetzelfde opgemerkt. Trouwens hoe menigmaal is het niet gebeurd, voor dat de zoo gezegende

In-

ſmetting in algemeen gebruik was, dat de Kerken en de daarbij gelegene Kerkhoven met lijken als werden opgepropt, en de allerſchrikkelijkſte ziekten, door deze bedorvene lucht veroorzaakt, de verwoesting onder allerlei ſtanden voortzetteden; zoodat dikwijls Ouders, die door de Pokziekte van hunne Kinderen waren beroofd, zelve ſlagtoffers van den ſtank der overblijffelen werden! Het is nog niet lang geleden, dat men openlijk heeft beweerd, dat een der voornaamſte, zoo niet de eenige reden van het voortduren der Kinderziekte is, het begraven der aan die kwaal geſtorvenen in de Kerken en in plaatſen nabij de levenden. Waar zoude ik beginnen, waar eindigen, wanneer ik alle de akelige voorbeelden wilde ophalen, die voorhanden en bekend zijn, van de droevige gevolgen, daardoor veroorzaakt na eene algemeene Pokziekte? Om ſlechts één voor vele te noemen, dient hetgeen voor eenige jaren te Chelwood, in Engeland, voorviel. „Men opende het graf van iemand, die dertig jaren te voren aan die ziekte uit het leven gerukt en in eene eiken kist bijgezet was. De doodgraver vond de kist nog gaaf, en ſtak met zijne ſpade een gat in 't dekſel, hetwelk zoo ras niet gemaakt was, of het lijk verſpreidde zulk een vreeſelijken ſtank, dat noch de Doodgraver, noch diegenen, welke er verder bij kwamen, het er bij konden uithouden. Kort daarna werden veertien van de lieden, welke bij dien ſtank waren geweest, door de kinderziekte overvallen, en niet lang daarna was de geheele nabuurſchap met de doodelijke kwaal beſmet." Wat dunkt u, Lezers! wanneer één ligchaam, dertig jaren te voren aan kinderziekte geſtorven, in den grond gedolven om te verrotten, zulk eene beſmetting, zulk eene vernieling kan aanbrengen, wat moeten dan honderd en meer, in den bloei van hun leven geſtorven, in de Kerken bijgezet, niet uitwerken; welke onberekenbare onheilen moet die lucht, in de Kerken opgeſloten gehouden, niet veroorzaken!

Van waar dan toch, mag men billijk vragen, dat men niet reeds lang de ſchadelijke gewoonte van het begraven in de Kerken enz. hebbe afgeſchaft? — Wanneer men weet, dat meest alle Vorſten van Europa, Roomſche zoo wel als Onroomſche, in hunne Landen, die ſchadelijke en ſchandelijke gewoonte bij de wetten hebben verboden, en dezelve ook in die Landen dadelijk is afgeſchaft, dan moet nog meer de verwondering rijzen, dat die gewoonte in dit Land, anders onder de verlichtſte van den aardbodem

dem te regt geſteld, tot op heden nog blijft voortduren. Hoezeer het eene onbetwistbare waarheid zij, dat de verlichting, vooral in het ſtuk van den Godsdienst, ſedert eenige jaren, in ons Land vele vorderingen gemaakt heeft, en men van vele dweepachtige en bijgeloovige gevoelens is terug gekomen, kan men echter niet ontkennen, dat ons nog eenige aankleven, die den toets van het gezond verſtand niet kunnen doorſtaan; onder welke wel op den voorgrond mag geſteld worden de nog overgeblevene zucht, van in de Kerken begraven te worden, uit het dwaas begrip oorſpronkelijk, dat het voor de zielen der overledenen van nut zij, in de gewijde plaats, nabij het gebeente der Heiligen, te rusten. Hoe blijkbaar is dit niet uit het ceremonieel, 't geen bij ſommige Christenen, bij het begraven van hunne lijken, plaats heeft! — Dan, ook het eigenbelang dergenen, die tot hiertoe de voordeelen genoten hebben van het begraven in de Kerken en op de Kerkhoven, kan mede wel degelijk voor eene reden gehouden worden; trouwens dit is van geen gering belang voor de Gereformeerde Gemeente, vooral ten platten lande, alwaar zij alleen het uitſluitend voorregt heeft van in hare Kerken en op hare Kerkhoven te doen begraven; immers de voordeelen daarvan zijn al vrij aanmerkelijk, en dit brengt ongetwijfeld het zijne toe, dat deze gewoonte, hoezeer men anders van de ſchadelijkheid overtuigd zij, in ſtand blijft. — Maar ook de ligging en de ongeſchiktheid der plaatſen, om behoorlijke Kerkhoven buiten de Steden en Dorpen aan te leggen, kan eene oorzaak zijn; daar, in vele ſtreken van dit Land, de gronden zoo laag en moerasſig zijn, dat men niet dan met zware kosten tot die hoogte zoude kunnen komen, dat de mogelijke overſtroomingen aan de Kerkhoven geene ſchade toebragten. — Eindelijk zoude men hier, als een vrij algemeen beletſel, kunnen bijbrengen den ſlechten finantieelen toeſtand van verre de meeste plaatſen.

Thans ter oplosſing der geopperde bezwaren tredende, komt ons weder het vooroordeel tegen, hetgeen bij ſommigen nog plaats heeft, dat de rust der zielen zoude bevorderd worden, door de lijken in de Kerken en op de Kerkhoven, in de nabijheid der Heiligen, te begraven; terwijl nog anderen het zwak hebben, om hunne beenderen nabij die van hunne familie te doen rusten, even als of deze nimmer ſtoornis zouden ondergaan, of dat het den Almagtigen aan vermogen ontbrak, om, zoo zulks vereischt

wier-

wierde, voor die vereeniging in eene betere wereld te zorgen. Wanneer zoo veel, over de ſchadelijkheid van het begraven in de Kerken en op de Kerkhoven, gezegd is; wanneer zulks door den opmerkenden dagelijks kan worden waargenomen; wanneer de zedelijke verkeerdheid bewezen wordt door de ſchade, daardoor aan de levenden toegebragt, en men blijft dan nog, in weerwil van dat alles, aan het oude vooroordeel, uit bekrompene Godsdienstbegrippen, gehecht; dan dient de Wetgever tusſchen beide te treden, om van die dwaasheid een einde te maken. Zonder dit, zal men bezwaarlijk den gelukkigen tijd geboren zien van de algemeene afſchaffing van het begraven in de Kerken en op de Kerkhoven.

Een tweede hinderpaal was het eigenbelang der genen, die tot dusverre het uitſluitend voordeel hadden van het begraven in hunne Kerken. Waar eigenbelang of hebzucht de klaarſte en krachtigſte overtuiging in den weg ſtaat, *ook* daar mag en moet het openbaar Gezag gewisſelijk tusſchen beide komen en beſliſſen. En kan of behoort dit eigenbelang langer een hinderpaal te zijn? De gelijkheid van regten immers, aan iedere godsdienſtige gezindheid toegekend, ſtrijdt tegen alle uitſluitende voorregten van eenige gezindheid.

Maar, zegt men misſchien, die Kerken zijn daartoe nu eenmaal ingerigt, en vele particulieren hebben daarin hunne graven gekocht: zoude men deze, bij verandering van begraafplaats, niet ſchadeloos behooren te ſtellen? — Wat de inrigting der Kerken tot het begraven van Lijken betreft, is, naar ons inzien, van geen het minſte belang; immers wij hebben reeds gezegd, dat, behalve de ſchadelijkheid voor de gezondheid der levenden, de Kerken veel; ja zeer veel, door het ondermijnen bij het begraven der Lijken lijden, en zulks niet dan ſchadelijk voor het gebouw zelve zijn kan; terwijl de bijzondere inrigting in niets anders beſtaat, dan dat men aldaar den grond telkens opneemt, losmaakt en omgraaft, hetgeen in andere Kerken geen plaats heeft. Wat aangaat de verkochte graven aan particulieren; het is zeker, dat men niemand van zijnen wettig verkregen eigendom mag berooven; maar, behalve dat eene ſchadeloosſtelling misſchien zeer wel zoude kunnen gevonden worden, wil ik echter in overweging geven, of hierin wel veel hardheid zoude gelegen zijn, wanneer men in aanmerking neemt, dat de meeste der gekochte graven gevuld zijn met de

Lij-

Lijken der afgestorvene familie, en dat deze, door verandering van begraafplaats, voortaan ongeruimd zouden kunnen gelaten worden; iets, voor den zwakken voorzeker van veel belang! Wanneer men nu daarbij voegt het getal der genen, die, uit verstandige grondbeginselen, deze schade zich gaarne zullen laten welgevallen, dan zoude, dunkt mij, het getal der genen, die gekochte graven hadden en daardoor zich benadeeld zouden rekenen, slechts zeer gering zijn.

Wat voorts aangaat de ligging en ongeschiktheid der plaatsen tot het aanleggen van begraafplaatsen buiten de Steden en Dorpen, moet ik erkennen, dat er vele plaatsen gevonden worden, gelijk in den Krimpener, Alblasser en andere waarden en droogmakerijen in ons Land, waar niet dan met enorme kosten, en dan nog maar zeer gebrekkig, nieuwe Kerkhoven zouden kunnen worden aangelegd. De bekrompenheid der Kassen, eindelijk, van vele plaatsen, tot het goedmaken der kosten voor het aanleggen van Kerkhoven, is, geloof ik, vrij algemeen en gewigtiger dan eene der overige redenen. Omtrent de beide laatstgenoemde punten, zal ik, ten besluite, slechts afschrijven, wat ik in mijn rapport, of advies over die materie, aan het Gemeentebestuur van Bodegraven, in 1795, en in mijne Winteravondgesprekken, in 1794 en 1795 uitgegeven, gezegd heb.

„ Daar het, zoó uit de ligging der Plaatsen, als uit de gesteldheid der Kassen, eene volstrekte onmogelijkheid is, om overal nieuwe Begraafplaatsen buiten de Steden aan te leggen, moet men op middelen bedacht wezen, die mogelijk en uitvoerbaar zijn.

„ Wij meenen genoeg gezegd te hebben, om een' ieder te doen gevoelen, dat de twee laatste redenen hier voornamelijk als beletmiddelen behooren in aanmerking te komen: immers de ongeschiktheid van vele plaatsen, tot het aanleggen van nieuwe en voldoende begraafplaatsen, is buiten alle tegenspraak; gelijk gebrek aan geld, bij de plaatselijke Kassen, niet minder als een hinderpaal moet beschouwd worden. Dan, daar ik geene noodzaak zie, waarom men op iedere plaats eene afzonderlijke begraafplaats behoeve, zoude men, naar mijn inzien, deze zwarigheid best te boven kunnen komen door zekere combinatien. Bij voorbeeld, om mij bij de Dorpen te bepalen; waar de opgegevene zwarigheden wel het meest grond vinden, dunkt mij, zouden de Gemeentebesturen

van

van eenige Dorpen in de nabuurſchap zich behooren te vereenigen tot het aanleggen van eene begraafplaats, op de daartoe meest geſchikte plaats, zoodanig ingerigt, dat de Lijken van de geheele combinatie aldaar konden worden ontvangen. Tot vinding van de kosten tot den aanleg, zoude ik verſcheidene middelen ter proeve kunnen opgeven, zoo ook aangaande de geheele inrigting; dan ik zoude daardoor de wijsheid der Gemeentebeſturen gerekend kunnen worden vooruit te loopen. Alleen wil ik dit zeggen, dat, misſchien, tot vinding der kosten, geen beter en eenvoudiger middel zoude zijn, dan eene inſchrijving op de graven, tot eenen matigen prijs. Immers, het zij men bij een algemeen verbod, of bij particuliere inrigting, het begraven in de Kerken en op de naburige Kerkhoven doe eindigen, zal men wel tien tot twintig gulden voor een graf op zulk een welingerigt Kerkhof willen geven, en, wanneer een goed ontwerp daarvan gemaakt en uitgegeven wordt, die penningen gaarne vooruit opſchieten; immers zeer zeker wel vóór de helft; en dan, geloof ik, zal men genoegzaam in ſtaat zijn tot het beginnen en volvoeren van zoodanig een werk, zonder merkelijk bezwaar voor de Ambachten, ja misſchien wel tot voordeel van dezelven."

DE VADERLIJKE LES.

Er zijn geneesmiddelen tegen zedelijke, zoo wel als tegen natuurlijke of ligchamelijke ongeſteldheden. De groote vraag is, dezelve te ontdekken en tijdig toe te dienen. Zie hier een voorbeeld van zulk eene verſtandelijke bekwaamheid.

Een zestigjarige grijsaard had een verkwistenden zoon, die, zelfs voor den oorſprong van zijn leven zijne verlangen niet ontveinsde, hem in het bezit van zijne goederen op te volgen. Dat vadermoordend verlangen bedroefde den braven grijsaard. „ Waarom," zeide hij tot zichzelven, „ moet „ mijn aanwezen grievende zijn voor hem, die het zijne „ van mij ontleent, en wien hetzelve dienbaar zijn moest? „ Heb ik niet aan hem gedaan al wat in mijn vermogen was? „ Heb ik hem ooit iets tegen reden geweigerd? Zijn moe„ derlijk erfgoed en het huwelijksgoed zijner vrouwe heb ik „ hem zien verkwisten; mijne ſalarisſchap, waarop hij „ vlaamt, zal eene prooi zijner ſchuldeiſchers zijn. Zijne eeni-

„ ge

„ ge dochter, die het voorwerp zijner liefde behoorde te
„ wezen, zal van gebrek vergaan, indien ik mij niet haast,
„ haar voor die ramp te behoeden. Dat wij alles uit den
„ weg ruimen, hetgene mijn dood voor dien onnatuurlijken
„ zoon aanlokkelijks heeft; dat die dagen, wier draad hij wel
„ zoude willen dat eerlang werd afgebroken, voor hem zoo
„ dierbaar worden, dat hij het einde derzelven met siddering
„ zal te gemoet zien! Dat wij, indien het mogelijk zij, zijn
„ hart van eene zondige begeerte zuiveren!"

Ter bereikinge van dat oogmerk, spoedt zich de oude man om een Landgoed te verkoopen, zijnen eenigen eigendom, en hetwelk een jaarlijksch inkomen gaf van vijfduizend gulden. De voorwaarden van den verkoop waren, dat hem twintigduizend ecus in gereed geld zouden betaald worden, en dat hij het gebruik van het Landgoed tot zijnen dood toe zoude behouden. Nadat de koop was gesloten, schreef hij aan zijnen zoon: „ Uw vader blijf ik altijd, maar mijn naam genaam zijt gij niet meer. Ik heb dertigduizend guldens in zekere bewaring gesteld, die de bruidschat uwer dochter zijn zullen. Zoo lang ik zal leven, zal een jaargeld van vijftienhonderd gulden u van de behoefte bevrijden, waar mede gij worstelt. Mijn sterfdag zal voor u een ware treurdag zijn, omdat ik het jaargeld niet mij ten grave zal voeren, welk uw wangedrag voor u zoo noodzakelijk heeft gemaakt. Om het verlies van uwen vader zult gij zuchten; uwe tranen zullen hier die der natuur, maar van het eigenbelang zijn. Indien gij het geluk hebt in het hart uwer dochter de liefde te vinden, welke ik in het uwe niet ontmoet heb, zal zij aan uwe grijsheid het brood verschaffen, welk gij aan de mijne zoudt geweigerd hebben. De voortduring mijns levens is mijne zaak niet meer, zij is de uwe geworden. Gij behoorde te voelen, dat hij, die al zijn geluk van uwe dankbaarheid verwachtte, geene waarde aan de jaren hecht, welke hem nog overig zijn. Indien de natuur hem eenen zoon had gegeven, hoedanig hij verlangde, met welk een vermaak zoude hij deszelfs erfdeel vermeerderd hebben! Hoe bevreesd zoude hij geweest zijn dat zijne bezittingen verminderden! Ach! zij zouden niet de zijne, maar die zijns zoons geweest zijn. Maar ik heb geen zoon meer: want dien naam kan ik niet aan hem geven, die sints lang niet meer een vader wilde hebben."

Deze brief wierp de ziel des ondankbaren dermate over hoop, dat hij verscheidene dagen van woedingen als verscheurd werd. Van zijne diepe droefgeestigheid eensklaps bekomende, zond hij een antwoord aan zijnen vader in deze weinige woorden: „De daad, welke gij mij hebt gemeld, is eene „ daad van regtvaardigheid. Eenen misdadigen zoon hebt gij ont-

„ erfd.

„ erfd. Een nog zwaarder verlies heeft hij te ondergaan;
„ het is, dat van uwe liefde. Ontneem mij het eenige goed
„ niet, waarop ik jaloersch ben. Sta mij toe, dat ik niets
„ meer of anders van uwe weldaden ontvange, dan hetgene
„ mijne dochter aangaat. Indien het mij vrijstond, nabij u
„ mijne misdaden te komen verzoenen, niet meer als een
„ zoon, maar als een boetvaardig dienaar, ook die titel zou-
„ de voor mij een dierbaar erfgoed zijn." — „ Kom," ant-
woordde hem zijn vader, „ ik geef er mijne toestemming
„ aan, maar op voorwaarde dat uwe dochter u verzelle; dan
„ zal ik ten minste een voorwerp, mijner liefde waardig,
„ voor oogen hebben." De zoon verwijlde zijne overkomst
niet. Hij werd met eene koele deftigheid ontvangen; doch
alle de vaderlijke teederhartigheid daalde neder op het on-
schuldig schepsel, welk hem verzelde. Dag aan dag betoon-
de de zoon meer ijvers en eerbieds voor den grijsaard, die
hem met oogen van droefheid en stilzwijgende aanzag; om
geene andere gunst verzocht hij, dan hem alle huiselijke
diensten te mogen bewijzen. Een zoo naauwkeurig en ge-
trouw verslag deed hij hem van zijn gedrag, zoo zuinig was
hij op zijne bijzondere uitgaven, maakte zoo veel werks
van de opvoeding van zijne dochter, dat de vader hem niet
langer de verknochtheid konde ontveinzen, welke hij zich
had benaarstigd te doen herleven. Twee jaren waren er
naauwelijks in dezen staat van verzoeninge verloopen, of de
vader zeide tot zijnen zoon: „ Mijn vriend! het spijt mij dat
„ ik mijn Landgoed verkocht heb; maar ik heb den bruidschat
„ uwer dochter op verzekerde rente uitgezet; de inkomsten
„ daarvan zijn voor u. Het jaargeld van vijftienhonderd gul-
„ den, welk gij hebt van de hand gewezen, zonder ik daar-
„ van af. Mijne huisgeraden heb ik niet vervreemd. Mijn
„ dood zal derhalve niet geheel onvruchtbaar voor u zijn." —
„ O mijn vader!" riep de zoon, „ behoud alles, verteer
„ alles, en verscheur niet meer het hart van eenen zoon,
„ die, door zijne wroegingen, reeds te zwaar gestraft
„ is!" De vader verwijderde zich, niet willende ant-
woorden en om zijne tranen te verbergen. Nog een
jaar verliep er, en de vader sprak aldus ernstig zijnen
zoon aan: „ Mijn vriend! drie jaren zijn er bijkans
„ verloopen sints ik u geherbergd heb; het wordt tijd dat
„ daaraan een einde kome." Dit gezegd hebbende, viel
hem de zoon in de rede. „ Hoe!" zoo sprak hij met
eene bevende stem: „ onze tegenwoordigheid valt u dan
„ lastig? Door welk eene nieuwe misdaad hebben wij dat
„ ongeluk verdiend?" — „ Gij verstaat mij niet," hernam
de Vader: „ indien ik u niet langer bij mij wil hebben in-
„ wonen, het is omdat mijn voornemen is bij u te gaan
„ wonen. Ja, dit Kasteel is het uwe. Luister eens: ik heb

„ u niet misleid; mijn Landgoed had ik verkocht, maar ik „ had voor u verzwegen, dat ik, bij den verkoop, het regt „ aan mij behouden had, mijnen eigendom wederom tot mij „ te nemen, op voorwaarde van de dertigduizend gulden met „ de renten te zullen teruggeven, welke ik heb ontvangen. „ Deze ſomme is teruggegeven, en van heden af behoort dit „ Kasteel u toe; en ik behoud voor mij niets anders dan het „ regt, om er op te wonen en er te ſterven." — „ O „ beste der vaderen!" hernam de zoon: „ mogt ik aldaar u „ mijnen eerbied betoonen tot aan mijnen jongſten ſnik!" — „ Mijn kind!" ſprak de grijsaard, ſnikkende van teedere aandoeningen: „ ſchier hadt gij mij van droefheid doen „ ſterven: doe mij heden niet van blijdſchap omko- „ men!" —

PAULUS TENTEMAKER.

In de *Handelingen der Apostelen*, Hoofdſt. XVIII: 3, lezen wij, dat de H. PAULUS het handwerk van tentemaken oefende, en er zijn beſtaan van had. Elders (*) getuigt hij van zichzelven, dat hij, nacht en dag, met zijne handen arbeidde, om niemand tot last te zijn. Sommigen hebben zich daarover verwonderd, als het beneden de waardigheid eens Apostels van JEZUS CHRISTUS achtende, die daarenboven van elders blijkt, een man van goeden huize en van eene beſchaafde opvoeding geweest te zijn, een ambacht of handwerk geleerd te hebben, en daarmede den kost te winnen. Geenen anderen grond, intuſschen, heeft deze bevreemding, dan onkunde van de zeden en gewoonten van vroegere dagen, en dat een handwerk geleerd te hebben en te oefenen onder lieden van aanzien toen niet ongewoon was. DIOGENES LAËRTIUS verhaalt, dat de Wijsgeer MENEDEMUS hetzelfde handwerk als de Apostel PAULUS oefende, hoewel hij van adelijke en aloude geboorte was. Bekend is het, dat te *Athene* de vaders verpligt waren (†) hunnen kinderen een of ander handwerk te laten leeren, waarvan zij een beſtaan konden hebben; alsmede, dat de Wet, welke de kinderen verpligtte hunne verarmde ouders te onderhouden, van die verpligting de kinderen ontſloeg, wien hunne ouders geen ambacht hadden laten leeren. De *Atheners* hadden dat gebruik over-

(*) 1 *Kor.* IV: 12. 1 *Thesſ.* II: 9. 2 *Thesſ.* III: 8.
(†) MEURSIUS, *Themis Attica*, Lib. I. Cap. 3.

overgenomen van de *Joden* (*); en nog ten huidigen dage zijn er beſchaafde ſteden in *Europa*, alwaar niemand het burgerregt kan verkrijgen, van welk eenen rang hij ook moge wezen, die niet tot een of ander ambacht zich bepaalt, en in het Gild zich niet laat aanſchrijven. Daarenboven was het te *Athene* gebruikelijk, dat lieden van rang, die vele ſlaven hadden, dezelve tot deze of gene handwerken of fabrijken gebruikten, die hun groote voordeelen aanbragten. De vader van DEMOSTHENES had een Meſſemakers winkel: waarom hij *de Meſſemaker* gebijnaamd werd. JUVENALIS (*Sat.* X. v. 130) beſchrijft hem als een Smid, die op het aanbeeld ſloeg, en geheel zwart van de ſmidskolen; doch dit zeggen des Hekeldichters moet, misſchien, niet naar de letter worden opgevat, hoewel SIDONIUS APOLLINARIS (†) hem gevolgd heeft. De Dichter SOPHOCLES, die, even als PERICLES en THUCYDIDES, het bevel over het Atheenſche leger voerde, was de zoon van eenen man, die, door zijne ſlaven, handel in meſſen dreef. En zijn Levensbeſchrijver doet zijne aanzienlijke bedieningen gelden, om den laster den mond te ſtoppen, die hem als een Smidszoon beſchreef.

(*) *Synopſis Criticorum in Act.* XVIII: 3. DRUSIUS *et* GROTIUS *in loc.*

(†) *Carm.* 2 *Paneg. ad Anthemium*, v. 187, *et Carm.* 23. *Narbonæ*, v. 142.

IETS, WEGENS EEN' KONINKLIJKEN TIJGER.

(Uit een' Brief van *Sunderbund*, Oct. 1804.)

Gister was ik getuige van eene voor mij gansch buitengewone vertooning. Een Tijger, de woeſtſte, dien ik immer zag, vervolgde met bloeddorſtige woede een' jongen wilden Buffel, tot op den oever der Riviere. De Buffel, wanhopende door de vlugt te ontſnappen, wierp zich in den vloed. Maar de Tijger, wel wetende dat hij de kracht van den ſtroom niet zou kunnen wederſtaan, plaatſte zich geduldig op den oever, zijne prooi waarnemende, en al derzelver bewegingen oplettend gadeſlaande. De ongelukkige Buffel, na een' geruimen tijd geworſteld te hebben met den vloed, gevoelende denzelven niet langer wederſtand te kunnen bieden, trachtte het ſtrand te winnen en andermaal door de vlugt den dood te ontkomen. De Tijger, onvermoeid in het vervolgen, vloog hem na; en reeds zag ik hem op het punt van zijne prooi te grijpen, wanneer beiden de digte wildernis indrongen, en ik hen uit het oog verloor.

DE PORTUGEESCHE SCHILDER SIGNOR GLAMA.

De *Portugezen* hebben eenige Schilders gehad, wie men geene verdiénſten kan ontzeggen: dan ongelukkig ontbreekt het aldaar de Kunſtenaars aan aanmoediging. Een bewijs hiervan levert het volgende geval op. Signor GLAMA was een Schilder, die eere zou gedaan hebben aan elke Schilderſchool in *Europa*, hadde hij aanmoedigings genoeg genoten, om de vermogens, welke hij bezat, te werk te ſtellen. Een geboren *Portugees*, had hij in *Italie* verſcheidene jaren in de beoefening der Schilderkunst beſteed, en daarin geene geringe vorderingen gemaakt. In zijn Vaderland wedergekeerd, kon hij niet dan ſchaars aan den kost komen, ſchoon hij alles ſchilderde, wat hem werd te doen gegeven. Zijn penſeel maalde zoo wel een Uithangbord als een Apostel.

Een rijk Man te *Oporto* had ten oogmerke eene zijner kamers met Schilderijen te behangen en te verſieren. Hij vervoegde zich tot den Schilder GLAMA, die juist op dien tijd eenige kostbare oude Schilderijen van een ander had, om voor een redelijken prijs te verkoopen. Dan de *Oportoſche* Koopman kon beter over Wijn dan over Schilderijen oordeelen. Hij ſprong van verwondering terug, wanneer GLAMA hem twintig Moideres voor een ſtuk van CORREGGIO vroeg, en voerde den Schilder te gemoete, „ dat hij onlangs twee nieuwe „ en veel grooter Schilderijen voor dien prijs gekocht had!"

DE ABT DE LONGUERUE.

De Abt DE LONGUERUE zich op zekeren tijd in zijne Abdij *du Jard* bevindende, vraagden hem zijne Geeſtelijken, wie zijn Biechtvader was. „ Indien gij mij weet te zeg-„ gen," antwoordde de Abt, „ wie de Biechtvader van „ den H. AUGUSTINUS was, zal ik u den mijnen noemen." Inderdaad, 't geen ten bewijze ſchijnt te dienen, dat de Biecht nog niet was ingevoerd, is, dat de H. AUGUSTINUS, die de omſtandigheden van het overlijden der H. MONIKA, zijne moeder, breedvoerig verhaalt, geen woord van de Biecht zegt.

HET

HET SIJSJEN.

In de ſchoone vruchtbre velden
Van den Deuroſtroom beſpoeld,
Waar het by het ochtendkrieken
Van gepluimden zang krioelt,

Zat ik by een friſſche linde,
Overſchaduwd van een tak,
In wiens blad een Sijsjen ſchuilde,
Dat met ſchoone Lize ſprak.

LIZE.

Hoe benij ik, teder Sijsjen,
't Heil van uw gelukkig lot!
Altijd zingt gy zonder zorgen,
Altijd leeft gy in genot.

HET SIJSJEN.

Ach! wat dwaalt gy, Herderinne!
Zoo mijn ſtem het dal doordringt,
't Zijn mijn bange treurgezangen,
Die mijn onheil my ontwringt.

LIZE.

Wordt uw nooddruft niet bevredigd
Van den rijkdom van dit land?
God voorzag in wat zy vordert,
Met een altijd open hand.

Duizend vliegjens, duizend maadtjens,
Malſche groenten, altijd friſch,
Mogen ſteeds uw luſt verzaden,
Bieden u een' ſtaagen diſch.

Kristallijnen waterſpranken
Kronklen zich de beemden om,
't Zangrig keeltjen tot verkwikking,
Dat het niet van dorst verſtomm'.

In den zomer hebt gy lommer;
Als de vorst u overkoomt,
Vindt gy kloven in de rotſen,
Scheuren in het dor gebpomt',

HET SIJSJEN.

Gy dan, gy, (gewis) bezitſter
Van een meer dan matig goed,
Smaakt gy naar uw lotbedeeling
Wel geringer overvloed?

Schenkt de blanke wol der lammren
U geen fijngeſponnen rag,
Dat aan uw bevalligheden
Nieuwen luister leenen mag?

Schuimen niet uw blinkende emmers
Van den vetten geitenroom,
Zoeter dan de kunstgerechten,
Friſcher dan de friſche ſtroom?

Duizend zwaargeladen takken
Buigt de boomgaârd aan uw kniên,
Om de teelt der jaargetijden
Aan heur meesteres te biên.

Sneeuwt de winter op de velden
Uit zijn vijandlijke vuist,
Gy ontſchuilt zijn felle nepen,
In de rieten kluis gehuisd.

LIZE.

Ach, wat dwaalt gy, kwelend Sijsjen,
Zoo gy hierin heil gelooft!
Wat kan overvloed my troosten,
Daar mijn hart my werd ontroofd!

Ach, wat is my dat bezitten!
Waar verſchaft het troost in ſmart!
Beter waar het, nooddruft lijden
By de rust van 't vredig hart.

De onweêrſtaanbre hartendwinger,
Dien het menschdom LIEFDE heet,
Nam my alle rust voor eeuwig,
Stiet my in een eindloos leed.

HET SIJSJEN.

Ja, die Godheid ſchept genoegen
In de pijn van al wat leeft.
Waan niet dat een teder Sijsjen
Van zijn kracht geen denkbeeld heeft.

Maar beklagen wy geen liefde;
Ook haar pijnen vallen zoet:
Wreedheid is het, helſche wreedheid,
Die my 't leven vloeken doet.

Hoor mijn noodlot! en uw tranen,
(Heeft uw oog er ooit geweend)
Zullen aan dit ſtroomnat mengen,
Of uw boezem is verſteend.

't Was waar Leçaas zilvren water
Door de beukenbosſchen ſchiet,
Dat ik, pluim- en vormloos kieken,
't Brekend moederei verliet.

Door de teêrheid van mijn oudren,
Tot mijn' wasdom, opgevoed,
Was ik band en zorg ontvlogen,
Met den eerſten zomergloed.

Spoedig vloog het jaargetijde,
Met mijne eerſte ſpeelzucht, om;
En een lief aanminnig Kneutjen
Werd mijn wensch en eigendom.

Waar ik vloog of nederhupte,
Immer was zy aan mijn zij;
En, in wil en zucht vereenigd,
Niets gelukkiger dan wy!

't Winterweêr was weggeweken,
En een ſchoone Lent' brak aan,
Als een zoete trek tot paren
In ons hart begon te ſlaan.

Ach, geboren om te minnen,
Tot elkanders heil beſtemd,
Werd ik aan dat dierbaar gaaitjen
Door den teêrſten band geklemd.

Hier was 't plekjen dat wy kozen
Tot den echt- en kraamkoetsbouw;
Hier, hier ſtichtten wy dat nestjen,
Dat ons kroost ontfangen zou.

Spoedig was die bouw voltogen,
En het legertjen geſpreid:
Spoedig zagen wy de vruchten
Van ons beider tederheid.

Drie der blankſten aller eieren
Hielden in hunn' zuivren ſchaal
Onze ſpruitjens opgeſloten,
Beider hoop en huwlijkspraal.

Onder 't laauwe dons der vleuken
Scoofde haar mijn hartvriendin:
Nimmer mocht zy voedſel gaderen,
Of ik nam haar plaatsjen in.

En terwijl zy op die eiers
Broeiend neêrzat, weken door,
Zong ik haar de zoetſte toontjens,
Met een hart vol welluſt, voor.

Eindijk was de ſtond gekomen,
(Stond van ongelijkbre troost!)
Van elkander weêr te vinden
In een ons gelijkend kroost.

'k Sprong en hupte vol verwoering
Om het piepende gezin;
En mijn klein geſlacht te aanſchouwen,
Had voor my een' hemel in.

Als de moeder het bewaarde,
Bracht ik 't voedſel op den tak,
Dat ik met mijn' eigen' ſnavel
In hun teêre bekjens ſtak.

Onvermoeid in ze op te kweken,
Dronken van die zielsgenucht,
Zagen wy die pandtjens groeien,
En met hun, ons beider vreugd.

Eens, ô dag van wee en jammer!
Dag, bezwangerd met verraad,
Die, ten toppunt van mijn plagen,
Eeuwig voor mijn oogen ſtaat!

Eens, terwijl ik met mijn gaatjen,
Wat ter zijde van het nest,
Op de gouden morgenſtralen
De arglooze oogen had gevest;

Daagde een jager uit zijn' schuilhoek,
Richtte 't gruwzaam moordgeweer:
't Schot ging af, de hagel snorde,
En mijn gâ viel stervend neêr.

't Korenbloemtjen in de dalen,
Wen het seisen zich verheft,
Stort zoo plotsling niet ter aarde,
Als het snijdend staal het treft.

„ Waartoe dient het u, ontmenschte,
Riep ik in vervoering uit,
Dus uw razerny te koelen
Op een zoo geringe buit?

„ Dreef u roofzuchts helsche prikkel
Tot een misdaad zoo verwoed,
Wat toch baat u, gruwzaam roover,
Dit onnoozel handvol bloed?"

De onmensch schudde met de lokken,
Dubbel grimmig op mijn kreet,
En een tweede jachtschot vloog er
Tot voleinding van mijn leed.

Ach! dit jachtschot ging verloren
In de ruimte van de lucht,
En de wreedaart liet my over
Aan mijn eindeloos gezucht.

'k Koesterde mijn lieve wichtjens,
Siddrend van den donderknal,
Maar, onwetend van hun rampen,
Blind in 't naadrend lotgeval.

Dan! terwijl ik op die wichtjens
Oogen, vol van teêrheid, vest,
Wat verneem ik, groote Hemel,
Dat zich kronkelt om het nest!

ô Hoe trillen my de vlerken
Om het angſtig jagend hart,
Daar ik my die ſtond herinner!
Hoe vernieuwt zich al heur ſmart!

Opgekropen langs de linde,
Wrong een ſlang zich om den tak,
Die, met opgeſparde kaken,
't Schrikhoofd door de bladers ſtak.

't Monſter, op zijn prooi geſchoten,
Greep mijn weereloos gezin,
Ach, hy zwolg het voor mijn oogen
Met een' enklen adem in.

'k Weet niet wat my toen gebeurde,
Dat my in dat oogenblik
't Hart niet wegſmolt in den boezem,
Niet verplette van den ſchrik.

Ach! mijn gaaitjen, ach! mijn jongen,
Zag ik jammerlijk geſlacht.
Hoe gelukkig, Herderinne,
Ware ik vóór hen omgebracht!

'k Vlood die doodelijke ſtreken
Waar ik al mijn' ſchat verloor; —
Maar, helaas! ik voer mijn rampen,
Waar ik vlucht, de wareld door.

't Is een jaar na deze ſlachting,
Dat ik met een heeſche keel,
Eenzaam door de ſtille boschjens
Mijne jammerklachten kweel.

Maar hier boeien my mijn rampen,
Hier, hier trok het hart my weêr;
Hier, hier wil ik blijven treuren,
Tot de rouw my gants verteer.

LIED.

Zie den traan des mededogens
Die my tintelt op 't gelaat.
Hy getuigt u van een' boezem
Die voor uw ellenden ſlaat.

Maar vertroost u in mijn lijden,
Zoo het troost in 't lijden is,
Dat met ons ook andren deelen
In des levens droefenis.

* * *

't Meisjen zweeg. Zy wilde ſpreken,
Maar de ſchaamte bond haar tong,
En een zucht ontvlood haar lippen,
Die zich aan het hart ontwrong.

Ach! (dus zegt zy) mocht ik ſpreken,
En ontlasten dit mijn hart!
Maar eens meisjens plicht is zwijgen,
En verſtikken wat haar ſmart!

Naar het Portugeeſche, getyteld O PASSERINHO.
1810. B.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERHANDELING,

OVER

DE ZEDELEER VAN EPICURUS, MET DIE VAN ZENO VERGELEKEN.

Voorgelezen in de Maatschappij *Felix Meritis*, den 16den van Louwmaand 1811,

door

R. KOOPMANS,

Leeraar bij de Doopsgezinden te Amsterdam.

„ Zij, die de zee bevaren," dus schreef de Wijsgeer SENECA, „ houden een hemelteeken in het oog, naar 't welk zij den koers zetten. Zoo is er ook voor den mensch een vast punt, naar 't welk hij woord en daad moet rigten. Wil hij weten, wat te begeeren of te vlieden zij? hij vestige de aandacht op het eindoogmerk des geheelen levens. Die zich van de hoofdzaak geen regt denkbeeld vormt; zal de bijzonderheden kwalijk regelen. Hebt gij de verwen gereed, wat baat het om de afbeelding te doen gelijken, als niet vooraf bij u vast staat, wat en hoe gij wilt schilderen? Van waar de dwaling zoo algemeen? Omdat weinigen over het doel, allen bijkans alleen over de middelen denken. De boogschutter mikt eerst op het wit, en bestuurt dan pijl en boog, om het te treffen." (*)

Die

(*) SENECÆ *Ep.* 71 & 95.

Dit hoofddoel is daarom door de Zedeleeraars op den voorgrond geplaatst. Niet eenerlei waren intusschen de begrippen, deswege gevormd. Men stemde overeen, dat de Natuur gevolgd moest worden; doch dit geleide bragt de Wijsgeeren op verschillende wegen, alzoo de aanwijzing onderscheiden begrepen werd. Die oudtijds het verst uiteen liepen, waren de *Epicuristen* en *Stoicijnen*, wier voorgangers de spraak der Natuur geenszins in denzelfden toon opvatteden, en daarom ongelijke paden insloegen.

In mijne jongstgehouden Voorlezing (*) vestigde ik de aandacht op eenige bijzonderheden, rakende het *Leven* en de *Zedeleer* van EPICURUS. De rijkdom der stoffe gedoogde niet, het laatstgenoemde te omwikkelen. Vertrouwende dat het ter letterkundige uitspanning niet ongepast zal zijn, is mijn oogmerk thans te spreken over 't geen de Zedeleer van EPICURUS zich als hoofddoel voorstelt, en, zoo verre mijn bestek gedoogt, over de middelen, door welke zij hetzelve wil bereikt hebben. Ter afwisseling, is mijn oogmerk, daarbij de gevoelens der *Stoicijnen* te vergelijken, en met eene beknopte beoordeeling van beider Stelsels te besluiten.

EPICURUS, de Natuur als leidsvrouwe volgende, meende, dat zij hem het raadplegen met de Ondervinding aanprees. Deze dacht hem de beste leermeesteresse, ten aanzien van het heerschende, het bovendrijvende, het kenmerkende der menschelijke nature. 't Geen hij opmerkte bij elk levend schepsel, bewustheid dragende van deszelfs bestaan, sloeg hij ook bij den mensch gade. Elk dier is afkeerig van smart en haakt naar genoegen. Zoo ook de mensch. Van de wieg tot aan het graf is hij bezig ongenoegte te verwijderen en zich het aangename te bezorgen. Het geluk is het begeerlijkst kleinood; geen arbeid te zwaar, om het te bemagtigen; geene zorgen te groot, om het te bewaren; en, zingt HORATIUS (†) niet te onregte, naar de gewesten, waar het gevonden wordt,

„ stevenen wij met schepen, trekken wij met vierspannen."

Maar is dit gewest ook wellig dat vermaarde *Nergensland*,

(*) Zie de *Alg. Vaderl. Letteroef.* des vorigen Jaars, *Mengelwerk*, bl. 221.

(†) —— *Navibus atque quadrigis petimus*
Bene vivere.

land, 't welk hier op aarde te vergeefs gezocht wordt? — „ In eenen volſtrekten zin," zegt EPICURUS, „ moeten wij volmaakte gelukzaligheid hier niet zoeken, en dezelve den Goden alleen toekennen." (*) Den mensch acht hij voor eene mindere mate berekend. Gebeurt het hem daarin te deelen, hij gevoelt zich in zijnen toeſtand regt wel, geniet het meestmogelijk goed, ondervindt het minstmogelijk kwaad, zoo veel zijne natuur gedoogt, brengt het leven genoegelijk en gerust door, voor zoo verre de geſteldheid des lands, waarin hij woont, de maatſchappij, waarvan hij lid is, de leeftrant, dien hij volgt, en voorts zijn ligchaamsgeſtel, zijne jaren en andere omſtandigheden toelaten. Het toppunt van menſchelijke gelukzaligheid is, dat er geheel geene pijn naar het ligchaam, geen verdriet naar de ziel gevoeld wordt. Die het zoo verre brengt, heeft het hoogſte goed verkregen, of het doel bereikt. Is er ongeſteldheid naar ligchaam of geest, het *genoegen*, het *vermaak*, of de *wellust* (met welken naam EPICURUS het hoogſte goed beſtempelt) is niet tegenwoordig; dewijl het volkomen genot begint, waar ligchaamspijn en zielskwelling ophouden, en hetzelve niet gelegen is in bijkomende aangename prikkeling, ontſtaande, bij voorbeeld, uit hartstogtelijke blijdſchap, het ſtillen van den honger, het leſchen van den dorst, of 't voldoen van andere zinnelijke lusten. Het bedoeld vermaak is aanwezig, wanneer de mensch een ſtil genoegen ſmaakt, als hem niets naar het ligchaam deert, en het gemoed te vreden is onder 't genot van aangename gewaarwordingen, die den geest bezig houden, zonder denzelven te vermoeijen.

Dewijl EPICURUS dus meer ontkennend dan ſtellig over den toeſtand ſprak, waarin de mensch zou kunnen gezegd worden het hoogſte goed te genieten, ſcheen deze toeſtand niet ongelijk aan het gevoellooze eens diepen ſlaaps, of aan het onbewogene van een ſtilſtaand water. „ Neen," zegt EPICURUS; „ deze toeſtand is wel een ſtaat van tevredenheid; doch de mensch is in denzelven werkzaam, maar op geene andere, dan op eene kalme en genoegelijke wijze." Van hier dat hij het zalige, door hem bedoeld, wil vergeleken hebben, niet bij eene rivier, die met ſnelle vaart

(*) Zie DIOGENES LAERTIUS bij GASSENDI, *Misc. Op.* T. V. en diens *Syntagma Phil. Epicuri*, 4to. Hag. Com. 1659.

vaart henen ſtroomt, en hier en daar met gedruischwekkende watervallen nederſtort; ook niet bij een dood of ſtilſtaand water; maar bij het effene eener zachtkens vlietende beke (*). Zoo liefelijk zijn de gewaarwordingen van hem, die, volgens EPICURUS, welſtand geniet naar ligchaam en geest, en wiens gemoed, als zoodanig, deszelfs evenbeeld vindt in het heldere des hemels, wanneer deze, onbewolkt en onbeneveld, zich niet klaarder denken laat.

Dan, gelijk een kleed allerbezwaarlijkst in witheid aan verschgevallen ſneeuw evenaart, en ook deze het zuivere verliest, zoodra zij met ſtof is overtogen; — even bezwaarlijk is het voor den mensch, de bedoelde pijn- en verdrieteloosheid te bekomen en te behouden.

Om dan het hoofddoel zoo na mogelijk te treffen, dienen er middelen tot hand genomen, die, naar 't oordeel van EPICURUS, beſtaan in de toepaſſing van *voorzigtigheid*, *regtvaardigheid*, *matigheid* en *kloekmoedigheid*.

Voorzigtigheid is de ſtam, uit welken de overige deugden als takken voortſpruiten, die de genoegens, tot een gelukkig leven vereischt, als zoo vele bekoorlijke vruchten dragen. Voorzigtigheid is de moeder, die hare kinderen niet alleen het natuurlijk, maar ook het zedelijk goed en kwaad kennen leert, als de bron van vermaak en ongenoegte. Zij leert den ſchijn van het wezen onderſcheiden, en berekenen, wat het meeste voor- en nadeel kan aanbrengen. Door haar voorgelicht, onderzoekt de verſtandige zijnen aard, neigingen en bekwaamheden; kiest een leeftrant, ſtaat, beroep en betrekkingen, voor hem geſchikt, en gewent zich, kleine aan grootere genoegens op te offeren, alle genoegen, zoo er ſmart uit zou geboren worden, vaarwel te zeggen, en zich ongeneugten bij voorkeur te getroosten, bijaldien zij de bronnen zijn kunnen of dadelijk worden van voordeel en vermaak.

Het algemeen welzijn en huisſelijk geluk worden te vergeefs gezocht, waar onregt, bedrog en liefdeloosheid deszelfs grondſlagen ondermijnen. De tegengeſtelde deugden moeten derhalve zoo wel het algemeen als bijzonder welvaren ſchragen en hetzelve tot ſieraad ſtrekken, even als konſtig gewerkte zuilen, die een gebouw verſraaljen, terwijl zij hetzelve onderſteunen. De bedachtzame moet daarom, volgens EPICURUS, de waardij der regtvaardigheid,

(*) GASSENDI, *Syntagma*, p. 426.

heid, trouwe en liefde, om derzelver uitgebreid nut, hoogſchatten.

Wat zijn de voorregten dezer aarde; wat baten ſchatten, aanzien, overvloed van uitgezochte ſpijzen, keur van afwisſelende vermaken, zonder vatbaarheid voor het genot? Doch waar is deze, zonder 't gevoel van gezondheid? Maar kan ook het leven wel genoegelijk voortrollen voor hem, die, in hoogheid, door nijd en list belaagd wordt, of die, tot een vernederden ſtand gezonken, der afhankelijkheid en verſmading ter prooije ſtrekt? Daarom ſpreekt de wijsheid, in den geest van EPICURUS, deze taal: Langheid der dagen is in mijne regterhand, in mijne linker rijkdom en eere voor den voorzigtigen, die zijne begeerten matigt, den middelſtand kiest als den gelukkigſten, ſpaarzaam weet te zijn zonder inhalig te worden, mild zonder verkwistend, eerzuchtig zonder trotsch, toornig zonder wraakgierig, naijverig zonder afgunſtig, en gemakkelijk weet te leven zonder vadzig te worden. — Deze wijsheid doet hem het hoofddoel treffen, en hij bereikt het zekerder, naarmate het zelfbeſtuur, in alles zigtbaarder wordende, zich uitſtrekt tot het gebruik van ſpijs en drank, tot bevrediging van behoeften en bejag van zinnelijk genot, tot bezigheid en uitſpanning, tot arbeid en rust, ſlapen en waken, hoop en vrees, met één woord, tot gewaarwordingen, neigingen, driften en hartstogten. Het zelfbeſtuur onderwerpt deze aan de maat, die ſtaat houdt, het te veel ſchuwt, het te hoog vliegen verbiedt, het langzaam haasten beveelt, en den middelweg als den veiligſten aanwijst.

Aldus toegerust, zal de mensch het naast bij het doel komen, waarin alles, gelijk elke ſtraal, des cirkels in het middelpunt, zamenloopt. Er is echter nog één wapentuig, 't welk hij, naar het oordeel van EPICURUS, behoeft, tegen de aanvallen dier vijandinnen van zijn geluk, welke voorzigtigheid, regtvaardigheid en matigheid niet altijd kunnen afweren. Dit wapentuig is kloekmoedigheid, die aan den geest de kracht geeft om zich te verheffen boven de nukken van de wankele fortuin, zich dapper te gedragen in den ſtrijd tegen ziekten of kwalen, door geene menſchelijke ſchranderheid te voorkomen, en zich te ſtellen buiten het bereik der vergiftigde pijlen van beleediging, ſmaad, tegenſpoed, ſchrik voor de Goden, en vrees voor den dood. Kan de ligchaamsſmart niet ontweken of afgewend worden, de kloekmoedige neemt geduld tot lijdens

troost. Hevige ſmart duurt kort, beſtendig leed is draagelijk, pijnlooze tusſchenpoozen geven genoegen. Een last, geduldig getorscht, wordt door gewoonte ligter. Verbeelding en zelfgezochte pijn verzwaren de ellende. Ongenoegte uit andere verliezen is niet oorſpronkelijk, maar een vreemd gewrocht (*). De dingen zelve zijn geleende onvaste bezittingen, die, verloren zijnde, de gepeinzen niet te ſterk mogen boeijen, maar vrij laten zich te verheugen in 't geen nog overig is gebleven, zonder dat zij belemmerd worden door angst over de duistere toekomst. Doet bijgeloof u ſidderen voor de Goden; verhef u boven den gemeenen waan, wegens gunst of ſtraf van hen te wachten. Verdriet u het leven? Als de nood dringt, kunt gij langs zeer verſchillende wegen van het tooneel des levens aftreden. Gij behoeft tegen dank dien last niet te torſchen. Of is het de dood, die u verſchrikt, omdat dezelve aan alle genoegens een einde maakt? Maar hij doet ook de begeerte naar dezelve ophouden. Vreest gij voor het ſmartelijke? Doch waarin zou dit beſtaan vóór de dood aanwezig is; en treft zijne ſchicht, alle gevoel is vernietigd. Of ducht gij welligt erger gevolgen, na de verhuizing uit deze wereld? Weet gij dan niet, dat de verdichtſelen der vergelding den verſtandigen nooit ontrusten, die in den dood den eindpaal aller dingen, en alzoo ook de eigen vernietiging, aanſchouwt?

Ziet hier eene beknopte ſchets van 't geen zich EPICURUS als hoogſte goed voorſtelde, en tevens iets over de middelen ter verkrijging van hetzelve.

ZENO, de ſtichter der Stoiſche ſecte, en zijne volgers beweerden ook geen ander doel te hebben dan te leven overeenkomſtig de Natuur. „ Haar te gehoorzamen, van haar niet af te wijken, naar de wet en 't voorbeeld, door haar gegeven, zich te vormen; dit," zegt SENECA, in overeenſtemming met EPICTETUS, „ is wijsheid." (†)

Wat verſtonden de *Stoicijnen* hierdoor? ZENO ſtelde, volgens DIOGENES LAËRTIUS, tot hoofddoel: „ Leef overeenkomſtig de Natuur!" 't welk bij hem zeggen wilde: Volg de onveranderlijke voorſchriften der Rede! (‡) Deze overeenkomst des levens met de Rede veronderſtelt een

(*) GASSENDI, *Syntagm.* p. 478.
(†) Zie LIPSII *Manud. ad Phil. Stoic.* Diſſert. XIV.
(‡) LIPSII *Manud.* Diſſ. XV.

een gedrag, door deugd met zichzelf beſtaanbaar. Het eindoogmerk, 't welk men moet zoeken te bereiken, is die eenſtemmigheid in denken, willen en doen 't geen regt en betamelijk is, waardoor de mensch, zichzelven altijd gelijk, van geen wankelen weet, door geene neigingen, driften of hartstogten geſlingerd wordt, en onafhankelijk blijft van alles, 't geen buiten hem is. Het hoogſte goed, naar 't geen de mensch behoort te trachten, is derhalve alleen gelegen in redelijk en zedelijk vrij te handelen, de wet der Rede, als het voorſchrift eener gezaghebbende Koninginne, te eerbiedigen, en de deugden van wijsheid, regtvaardigheid, matigheid en kloekmoedigheid, niet als middelen tot een gelukkig leven, maar als in zich betamelijk, en tot het hoofddoel behoorende, te betrachten.

Het genoegen, door EPICURUS als hoogſte goed voorgeſteld, beſchouwde ZENO als iets, 't geen, buiten het gebied der Rede liggende, den naam van goed niet verdiende, en geenszins als doel kon in aanmerking komen. — Hetgeen ZENO als eindoogmerk aanprees, wilde EPICURUS gerekend hebben als middel tot een gelukkig leven.

Poog, zoo veel gij kunt, zeide EPICURUS, gezond te zijn naar ligchaam en geest; hierin zult gij deelen, naarmate gij ontheven blijft van pijn en verdriet; betracht daartoe de deugd, die niet in zichzelve, maar als middel, waardij heeft. — ZENO leerde: Niets is goed dan 't geen redelijk, niets kwaad dan 't geen onbetamelijk is. Word heilig, door 't opvolgen van 't geen in zichzelf regt en edel is; blijf vrij, door u daaraan vast te houden, zonder u over genoegen of ongeneugte, over 't nuttige of ſchadelijke der gevolgen, te bekommeren.

In hoe verre wij dit voorgeſteld verſchil in gevoelens hebben toe te ſchrijven aan 't verſchil in opleiding en karakter van EPICURUS en ZENO, ſtaat ons thans niet te onderzoeken. Was EPICURUS, gelijk de berigten getuigen, een man van opgeruimder en gezelliger aard dan ZENO, die doorgaans wordt afgeſchetst als ſomber, droefgeestig, ſtreng en hardvochtig; de vraag is, welk Stelſel den voorrang verdiene. Ter nadere beoordeeling zal ik nu het een en ander in 't midden brengen, in den geest der *Epicuristen* en *Stoicijnen*, zoo ter beſtrijding van elkanders, als ter verdediging van hunne eigene gevoelens, en wel vooreerst ten aanzien van het hoofddoel, ten andere betrekkelijk de praktijk. Op deze wijze zullen wij ongevoelig tot een algemeen beſluit kunnen geraken.

Is het oog der ziele door partijdigheid beneveld, men blijft dikwijls aan woorden hangen; hetgeen men zegt te willen toetſen, is doorgaans verworpen eer men het beproeft, en het vonnis ten nadeele geſtreken. Dit mag van die *Stoicijnen* gezegd worden, welke aan het hoogſte goed van EPICURUS eene grof zinnelijke beteekenis hechteden, het door hem bedoeld genoegen tot dierlijken wellust verlaagden, en zijne Zedeleer ten toon ſtelden, als nergens anders toe ſtrekkende, dan om den mensch te verſlaven aan dierlijke lusten, aan brasſen en zwelgen, aan eene vadzige en verachtelijke levenswijze.

Dat deze leer door zedeloozen misbruikt is, valt niet te loochenen; maar wel het regt der *Stoicijnen*, om EPICURUS te verwijten, dat, terwijl *zij* de Rede als Koninginne vereerden, *hij* de vuige Wellust op den troon geplaatst had. Immers wat verſtond EPICURUS door het *vermaak*, 't welk hij als de hoofdzaak aanprees? Wij hebben zijne meening boven ontvouwd. Wat bedoelde hij anders, dan het genot van genoegen, geheel verſchillende van dien wellust, die het ligchaam ontzenuwt en de veerkracht der ziele verlamt; genoegen, geheel verſchillende van bedwelmende vreugde, door wrangen naſmaak verbitterd, of door ontvlamde hartstogten beroerd; genoegen, ſteeds eenparig, aangenaam, en liefelijker in hemelſche aandoeningen, naarmate het kalm gemoed van dezelve doortrokken is?

SENECA oordeelde over 't geheel niet ongunſtig over EPICURUS. Hij beſchuldigde de *Stoicijnen*, dat ze zijne leer te oppervlakkig, even als een huis naar den gevel, beoordeelden; doch kon, even min als zijne geloofsgenooten, hem de ſtelling vergeven, dat deugd en vermaak gelijkſoortige dingen zouden zijn. „Ik," dus ſchrijft hij, „kan dat ongelijkſoortige niet vereenigen. Waarom kan het een van het ander niet geſcheiden worden? Omdat de deugd het beginſel alles goeds is, en het genoegen uit haat, als uit den wortel, voortſpruit? Zij zijn toch niet onafſcheidbaar. Er zijn onbetamelijke dingen, die aangenaam; betamelijke, die onaangenaam mogen heeten. Het genoegen kan ook op iets ſchandelijks, de deugd nimmer daarop toegepast worden. De deugd ontbeert dikwijls het vermaak, behoeft het nimmer. De deugd is verheven, koninklijk, onvermoeid, onverwinbaar; het genoegen is zinnelijk, afhankelijk, zwak, broos. De deugd vindt gij in den Tempel, op de Markt en in de Raadzaal; het ver-

maak

maak moet gij zoeken in Gaarkeukens, Kroegen, Badſtoven en Bordeelen. De deugd vertoont zich dapper, met ſtof bedekt, door de zon verſchroeid, met eelt in de handen; maar de wellust is ontzenuwd, gloeit van den wijn, glimt van welriekende zalven, en is misvormd door het blanketſel, 't welk, terwijl het verfraait, de natuurlijke gedaante bederft (*)."

Dan de zucht, om geestig of fraai te ſchrijven, doet hier dezen Wijsgeer buiten het ſpoor hollen. Want het boven aangevoerde is genoeg tot bewijs, dat SENECA het woord *vermaak* in eenen anderen zin neemt dan EPICURUS; zoodat wij 's mans uitdrukkelijke verklaring (†), in zijnen brief aan MENŒCEUS, daartoe niet behoeven aan te voeren. „ EPICURUS," zegt CICERO, (‡) „ ontkent, dat men genoegelijk leven kan zonder deugd. Hij ontzegt den invloed der fortuin op het geluk des wijzen mans. Hij kiest ſchraal voedſel boven lekkernijen. In elken ſtand kan, *naar* zijn oordeel, de wijze te vreden zijn. Uitnemend, den Wijsgeer waardig! onbeſtaanbaar echter met het vermaak; want, hoe gij dit ook neemt, hoe gij het verfijnt, het kan nooit deugd zijn." Dit ongelijkſoortige is niet te loochenen. Wijl nu de deugd alleen, naar 't Stoisch gevoelen, het hoogſte goed, en zich zelve genoegzaam is, moest hieruit deze aanmerking volgen, en gaf dit tevens aanleiding tot de ſpotternij, om het hoogſte goed van EPICURUS iets zonderlings te noemen, als beſtaande in genoegen, 't welk de deugd als bewaakſter behoeft, zichzelf niet handhaven kan, en dus den Vorst afhankelijk maakt van den onderdaan, de meesteres van hare ſlavinne. — Neen, niet alzoo! zeggen de *Stoïcijnen*; de deugd alleen is het hoogſte goed; van haar ontvangt alles waardij. „ De dag geeft, de nacht ontneemt aan elk vertrek het licht; zoo geeft de deugd, zoo ontneemt de ondeugd allen luister aan ſterkte, ſchatten, eereposten en koninklijk bewind; zettende tevens aan pijn, ziekte, ballingſchap en dood den naam bij van goed of kwaad: want in zichzelve zijn alle deze dingen onverſchillig." (§)

Hoo-

(*) SENECA, *de vitâ beatâ*, C. 6 & 7.

(†) Zie de boven aangetogene Verhandeling over EPICURUS in dit *Mengelwerk*, bl. 234.

(‡) *Quæst. Tusc.* L. 3. (§) SENECÆ *Ep.* 82.

Hooren wij nu eens TORQUATUS, die bij CICERO (*) de leer van EPICURUS verdedigt, wij vernemen dat hij de waardij der deugd ſtelt in den weldadigen invloed, dien zij heeft op het leven, op het genot der goederen, die hetzelve veraangenamen, en op de verzachting der rampen, die het verbitteren. Betoogd hebbende, dat, naar de denkbeelden van EPICURUS nopens het genoegen als hoogſte goed, de waarlijk voorzigtige en deugdzame man alleen hetzelve kan ſmaken, en door niemand der dwazen genoten worden, gaat hij dus voort: „ Hierin, verbeeld ik mij, verdient ons gevoelen den voorrang: want de *Stoicijnen* zeggen, dat niets goed zij, dan 't geen door hen het betamelijke genoemd wordt. Doch wat is dit? eene ſchaduw zonder wezen, een woord van welluidender klank dan vaste beteekenis: en op dit betamelijke rust hunne deugd, die geen vermaak of genoegen tot een gelukkig leven behoeft, maar in zich zelve daartoe genoegzaam is! — Dan, in zeker opzigt kunnen wij met hen wel inſtemmen. Aldus immers ſchetst EPICURUS zijnen wijzen: Hij heeft geene, dan binnen de grenzen der matigheid bepaalde, begeerten. Hij verheft zich boven de vreeze des doods. Hij ſchroomt niet, zoo het moet, dit leven te verlaten; en, regtmatig over de Goden denkende, wordt hij te hunnen opzigte door geen angst gekweld. Het ſtil genoegen heeft bij hem ſteeds de overhand, door het verledene zich dankbaar te herinneren, het tegenwoordige, onder 't gedenken van deszelfs waardij, te genieten, en zich over de toekomst niet te verontrusten. Van de ondeugd verwijderd, aanſchouwt hij het leven der dwazen, vergelijkt het met het zijne, en gevoelt zich ook hierdoor gelukkig. Beloopen hem tegenheden, nooit hebben zij op hem eenen invloed, om te beletten dat zijne genoegens de onaangenaamheden overtreffen." Indien (en dit ſchijnt TORQUATUS bij CICERO te beoogen) het gevoelen der *Epicuristen* over het hoogſte goed van dat der *Stoicijnen* verſchille, in de praktijk zullen zij zoo verre niet uiteenloopen. Zonder deugd geen geluk. Het geluk bedoelt EPICURUS als hoofdzaak, ZENO de deugd; maar in de beoefening ſluipt er wel iets menſchelijks onder, blijft eerzucht niet altijd buiten het ſpel.....!

Dan verre is het er af, dat de *Stoicijnen* zich daarmede vereenigen. Zij blijven aandringen op het ſoortelijk onder-

(*) *De Finib.* L. 1.

verſcheid tusſchen de voorgeſtelde eindoogmerken in beide Stelſels; en, in hunnen geest ſprekende, mogen wij, wat de beoefening raakt, het volgende den *Epicurist* te gemoet voeren:

Geen geluk, enkel deugd zij uw doel, en gij zult niet misſen. Maar uw wit is genoegen, en om hetzelve de deugd. Verkeerd. IJdel van daar uwe verbeelding wegens 't gedrag des wijzen, door EPICURUS geſchetst. Beſtaat hij, 't is voor een oogenblik, zonder duur. Zoo ſtam, zoo ſtruik. De boom goed, de vrucht goed. De grondſlag onvast, het gebouw wankel. Deugd alleen het fundament; de wet der Rede alleen het rigtſnoer van geluk. Volgt gij niet altijd en alleen de bevelen dezer Vorſtinne, is iets anders uw hoofddoel, gij verkrijgt het kenmerk van een dwaas, die heden dit, morgen iets anders wil, en door deze ongeſtadigheid gelijk is aan ſchepen, van de worſtelende winden herwaarts en derwaarts geſchupt. „ Wat is uw leven, welk uw gedrag, zoo gij van iets anders afhangt dan van uwe Rede? Een ſpel, vol van wisſeling. Heden zijt gij VATINIUS, morgen CATO, op een anderen tijd ſoberder dan CURIUS, armer dan FABRICIUS; maar ook weder, vordert het genoegen zulks als 't hoogſte goed, ziet men u LICINIUS, MECÆNAS en APICIUS uittarten, om met hen wegens ſchatten, weelde en lekkernijen te wedijveren." (*) Het kan niet anders. Men ligt voor eb en vloed. Er is geen vaste ankergrond. Het moet op de genade en ongenade der verlokſelen voort. Vervalt men niet op de klippen van den wellust, dan ten minſte brengt de berekening van gevaar, van ſmart en van ſtoornis des ſtillen genoegens, derwijze van den koers, dat alle moed tot grootſche en edele bedrijven wegzinkt. Wie der *Epicuristen* zou als CATO in den Raad ſpreken, als REGULUS zijnen eed houden, als SCÆVOLA den vijand doen verſtommen, als CURTIUS den brandpoel leſchen? Neen, liever beſteden zij, met ATTICUS, hunne ſchatten, om, in de ſtormen der burgerlijke onlusten, wijsſelijk midden door te ſturen, en alle partijen tot vrienden te maken (†); of trachten, als de ſlimheid niet ontbreekt, met ALCIBIADES, te Athene de Atheners in pracht van leefwijze, te Thebe de Thebaners in grofheid, te Lacedæmon de Spartanen in ſtrengheid, in Thracië de Thra-

(*) SENECÆ *Epiſt.* 120.
(†) C. NEPOS, *in vita Attici*, C. 10.

Thraciërs in ongebondenheid, in Perzië de Perzianen in weelderigheid te overtreffen (*). Maar als ſchatten en ſchranderheid ontbreken, of wanneer op andere wijze het geduld en de kloekmoedigheid door ramp beproefd wordt? Kranke troost, dat de kortheid de zwaarte, en het dragelijke de lengte der ſmart vergoede! Hoe zwaar moet dan de pijn zijn? Als die van PHILOCTETES? Maar zij kan nog zwaarder; men kan niet alleen, gelijk hij, aan den voet, men kan ook te gelijk aan oogen, hoofd, zijde, maag en borst geweldig lijden — en de pijn zij dan eens zoo erg mogelijk, is zij dan tevens zoo kort mogelijk? Men zou dit gereeder toeſtemmen, ware men niet bekend met velen, die jaren achtereen het ſnerpend pijnlijke des voeteuvels moesten verduren. Maar EPICURUS was ook voorzigtig genoeg, geene juiste maat van zwaarte en duur op te geven, zoodat hij eigenlijk niets zegt en te dezen opzigte geene aandacht verdient (†).

't Klinkt heerlijk (en dus, dunkt mij, hoor ik hiertegen de vrienden van EPICURUS aanmerken) buiten het bereik te zijn van verlokſelen, zich boven beproeving te verheffen, zich in zijne deugd als 't ware in te wikkelen! 't Klinkt ſchoon, terwijl men den ſchat der gezondheid, de gunſten der fortuin, de toejuiching der wereld geniet, zich des met den monde onverſchillig te betoonen, in de deugd alleen alles te vinden, en te zwetſen, dat de wijze boven pijn verheven, in armoede rijk, en in kluisters vrij is! Grootſche theorie voor den Wijsgeer, mits hij zich alleen in beſpiegeling boven het aardſche verheffe, in zijne ſchriften den mensch uitſchudde, in verbeelding den geest uit den kerker des ligchaams in vrijheid ſtelle, boven het vergankelijke voere en als eene Godheid gebieden late; maar in de beoefening?... waar is dan die arendsvlugt; waar die onafhankelijkheid van al wat vergaat; die verheffing boven het lot, boven beleediging, boven ſmaad, boven driften en hartstogten? — Wij zien, dit erkennen wij, met verbaasdheid op tegen de ſteile deugd van REGULUS, en veler andere voorbeelden van zeldzame dapperheid; maar wat bewoog hen? belangelooze deugd alleen, of tevens de zucht om uit te munten en hunnen naam als Romeinen te vereeuwigen? — Zoudt gij de eerzucht willen verloochend hebben; dien edelen prikkel tot grootſche bedrijven?

Ook

(*) C. NEPOS, *in vita Alcibiadis*, C. 11.
(†) CIC. *Tusc. Quæst.* L. 2.

Ook ons kan zij, als het te pas komt, aanvuren ten nutte des Vaderlands. Doch EPICURUS leerde, zonder noodzaak nimmer deel te nemen aan 't openbaar bewind; nooit het wispelturig volk te behagen, of den Tiran te vleijen; en den ſtand van ſtille vergeten burgers voor den gelukkigſten te houden. „ Welk een geluk, was hij daarom gewoon te zeggen, dat het beroemde Griekenland ons in onzen kleinen Tuin, of in het onopgemerkt Melite, die rust liet ſmaken, waarin wij ſteeds het hoogſte goed vonden!" (*) Doch dezelfde Meester keurde even zeer af, belangrijke pligten, uit traagheid, verwijfdheid en vrees voor moeite, te ontwijken, en dus een minder genoegen, uit dat gemak geboren, den voorrang te geven boven 't vermaak, aan het volbrengen dier pligten verknocht (†). „ Zijt gij eerzuchtig van inborst, waarom zoudt gij niet de glibberige trappen des openbaren beſtuurs beklimmen? Zijt gij ſtout, dapper, onrustig van aard, volgt den woeligen trein, want onder het lommer van 't geboomte zoudt gij u vervelen, het eenzelvig huis werd voor u eene ondragelijke gevangenis. Maar zijt gij zacht van inborst, bloode van aard, zoekt de ſtilte, ſchuwt vooral den krijg, en ſmaakt de genoegens van het land, de zaligheden van den huiſelijken kring." (†) — Wilt gij u door het huwelijk verbinden, ziet toe, in hoe verre gij u de bezwaren, daaraan verknocht, zoudt weten te getroosten; gij zult anders te ſpade ontwaren, in welk een maalſtroom van verdriet gij verzwolgen wordt. Hebt gij kinderen, voedt ze met wijsheid op; hebt gij ſlaven, behandelt ze zacht, poogt ook dezen, zijn ze vatbaar, op te leiden tot de kennis van het hoogſte goed, en verbetert hunnen ſtand, door ze te beſchaven (§).

Volgen wij nu deze leſſen, waarom zouden wij minder nuttig zijn voor den Staat, voor onze huisgezinnen, voor onze vrienden, dan de hooghartige en ongezellige *Stoïcijnen?* Maar, zou dan de Wijze, naar hunne idealen gevormd, beter het uithouden in den Stier van PHALARIS dan de onze? Dat zij edeler voorbeeld van ſtandvastigheid leveren, dan dat van EPICURUS, die op zijn leste, door de hevigſte pijnen gefolterd, dezelve geduldig verdroeg, en, in het herdenken van 't geen hij als Wijsgeer geleerd en geſticht had, grooter vermaak vond, dan de ſmart hem

(*) GASSENDI, *Syntagma*, p. 442.
(†) GASSENDI, ibid. (†) GASSENDI, *Syntagma*, p. 438.
(§) GASSENDI, ibid. p. 439.

ongenoegte baarde. Dit heeten wij de voorſchriften der kloekmoedigheid betrachten! De laatſte dag zijns levens was verſchrikkelijk voor hem wegens de ſnerpendſte pijnen; en echter noemde hij dien den gelukkigſten. Dit noemen wij, zich dapper boven de vrees des doods verheffen! Men beroepe zich op mannen, die, der Stoiſche leere toegedaan, als verzadigde gasten dit leven vrijwillig verlieten, of den dood boven de ſlavernij den voorrang gaven; zulke voorbeelden kunnen wij ook vermelden, daar EPICURUS wel gebiedt, den post niet te verlaten, eer de Natuur zelve ons roept, doch niet wil, op denzelven in nood en tegen dank te blijven. Praalt gij met het voorbeeld van CATO, die zich den dolk in het hart ſtiet, om voor CÆSAR niet te bukken; wij dragen roem op het voorbeeld van ATTICUS, die, in den laten avond des levens, zich hevige ſmarten getroostte, om, eer hij den wil der Nature wist, den dood af te wenden. Zoodra hij, echter, uit de vruchtelooze poging tot herſtel, dezen wil begreep, beſloot hij den dood te verhaasten. Te vergeefs biedt men hem ſpijze en geneesmiddelen; hij weigert ze volſtandig. Gebeden noch tranen van bloedverwanten en vrienden zijn vermogend hem te doen wankelen. Hij verbeidt het tijdſtip des verſcheidens met vastheid en kalmte van geest. Het ontzettend oogenblik is daar, en ATTICUS verlaat dit leven alsof hij ſlechts van woning wiſſelt (*).

Vreesde ik niet de aandacht te misbruiken, ik zou mij minder bekorten. Het volgende dan nog ten beſluite. — Uit de opgave van 't geen EPICURUS en ZENO zich als hoofddoel voorſtelden, is gebleken, dat zij den mensch uit verſchillende oogpunten beſchouwd hebben. EPICURUS ſtelde zich den mensch voor als een gemengd wezen, en lette vooral op zijne bovendrijvende zucht naar geluk. ZENO beſchouwde den mensch meer als deelgenoot der alles bezielende Nature, welke de *Stoicijnen* met de Godheid verwisſelden, en tot welke de geest, of 's menſchen ziel, uit den kerker des ligchaams geſlaakt, terug zal keeren. De Natuur te volgen, en, God te volgen, had vandaar bij ſommigen hunner dezelfde beteekenis (†). Zij beweerden, dat de deugd om hare eigene voortreffelijkheid moet beoefend worden, en in haar alleen het hoogſte goed te vinden is. Volgens de begrippen der *Stoicijnen*, hangt de

(*) C. NEPOS, *in vita Attici*, C. 21 & 22.
(†) LIPSII *Manud. ad Phil. Stoic.* Diſſ. XVI.

de waardij der deugd niet af van het voordeel of de genoegens, die zij aanbrengt, maar zij ſchittert door eigen luister en rust op hetgeen in zichzelf betamelijk is. Het Stoisch Stelſel is alzoo gebouwd op den grondſlag der Zedelijkheid, welken dat van EPICURUS mist.

Letten wij nu op het eeuwig en onveranderlijk onderſcheid tusſchen goed en kwaad, tusſchen 't geen zedelijk goed en 't geen nuttig, tusſchen 't geen zedelijk kwaad en 't geen ſchadelijk is; dan kunnen wij, mijns achtens, niet nalaten, ten opzigte van den grondſlag, aan hun Stelſel boven dat van EPICURUS den voorrang te geven. Vraagt men: waarom is het zedelijk goede goed in zichzelf? Het *waarom* van het *betamende* is een eenvoudig begrip, en als zoodanig, even als het *ware* en *ſchoone*, onvatbaar voor ontwikkeling. Men kan wel aanwijzen, *wanneer* het goede goed, het ſchoone ſchoon, het ware waar is. Rede, zedelijk gevoel, of hoe men het beoordeelend vermogen noemen wil, moet het betamende erkennen, kan het niet loochenen. EPICURUS, echter, neemt het voor- en nadeel, het genoegen en de ongenengte tot maatſtaf. Hij vergelijkt daarom de Deugd, wat hare waardij en verbindende kracht belangt, bij die der Geneeskunst en der Zeevaartkunde, die, waren zij niet nuttig, niet zouden beoefend worden. Zijn Stelſel ſteunt dus eigenlijk op den grondſlag des belangs. Deugd wordt kloekzinnigheid. Zonder berekening van nut en genoegen, zou men niet behoeven regtvaardig, matig enz. te zijn, — en hoe, derhalve, op deze wijze, de Zedekunde op losſe ſchroeven gezet worde, leerden de bedenkingen in den geest der *Stoicijnen*, boven aangevoerd.

Maar welligt denkt iemand, dat, de *Stoicijn* de deugd betrachtende om haar zelfs wille, en de *Epicurist* om haren weldadigen invloed, zulks weinig verſchil voor de beoefening, voor het welzijn der zamenleving, en het geluk van elk lid in het bijzonder, zal opleveren. Hierop diene het volgende: De natuur gaat dikwijls boven de leer; theorie en praktijk komen niet altijd overeen; en dus is er omtrent het mogelijk nuttige of ſchadelijke weinig te beſliſſen. Er is, boven, een en ander voorbeeld aangevoerd; doch voor de deugdelijkheid eens Stelſels kunnen voorbeelden weinig bewijzen. Immers, om te weten of zij van den echten ſtempel zijn, dient men de roerſels der daden te kennen, door welke de voorbeelden luisterrijk of afzigtig worden. Maar deze roerſels kan de mensch, alleen wat hem-

hemzelven aangaat, beoordeelen. Wie beslist dan, in hoe verre de schitterendste bedrijven, door Geschiedenis, Dichtkunst, het Penseel of den Beitel als vereeuwigd, uit het Stoisch of Epicurisch beginsel moeten herleid worden? Voor het uitwendig nut of nadeel kunnen voorbeelden bovendien weinig afdoen, wijl dezelve doorgaans even sterk voor als tegen de verschillende Stelsels kunnen aangevoerd worden.

Men moet zich dus, wat de beoefening betreft, voornamelijk bij gissen bepalen, gegrond op den aard der Stelsels zelve. Dien ten gevolge zou men het *Epicurisme* beneden het *Stoicisme* kunnen rekenen, als zijnde op onvaster grondslag gevestigd, meer aanleidelijk tot gevaarlijke uitersten, en, wat de goede gevolgen belangt, te veel afhankelijk van den gang der wereldsche dingen, der heerschende manieren, en den bijzonderen smaak of levensstand dergenen, die het omhelzen. Doch hier staat tegen over, dat het *Epicurisme* meer berekend is voor de menschen zoo als zij doorheen gesteld zijn, en, zonder daarom altijd tot uitersten te verleiden, meer uitlokkends heeft voor de beoefening, dan het te hoog gestemde *Stoicisme*, 't welk niet in enkele toestanden, maar vooral onder zware en duurzame beproeving, het peil der vermogens, niet van gewone, maar ook van de voortreffelijkste menschen te bovengaat, en neêr moet komen op louter bespiegeling. Werkt dan in het Stelsel van EPICURUS de Eigenliefde te veel als beginsel en doel; in dat van ZENO is zij als drijfveder uitgesloten; waardoor de Stoische deugd hersenschimmig, en het Stelsel van ZENO, hoe zeer op zedelijken grondslag gevestigd, ongeschikt wordt ter beoefening voor menschen, die niet enkel redelijke, maar tevens zinnelijke schepselen zijn, hier als in eene oefenschool moeten strijden, daartoe aanmoediging behoeven, en deze in het afgetrokken begrip van het betamelijke niet kunnen vinden.

Door hooger licht bestraald, mogen wij ons dankbaar verheugen in de kennis eener Zedeleere, gebouwd op het betamelijke, ten doel hebbende volmaking, tot hoofdwet liefde, en, ter verzekering van de rust der ziele, het geloof in God en eene toekomstige vergelding. — Dit verband tusschen Godsdienst en Deugd wordt in beide nu beschouwde Stelsels te vergeefs gezocht. EPICURUS erkende wel Goden, doch, gelijk CICERO (*) te regt aanmerkt,

(*) CIC. *de nat. Deor.* L. 1.

werkt, meer in naam, dan inderdaad, zijne bijzondere keloos maakte ten opzigte der menschelijke belangen. ZENO onderwierp de Godheid aan een onveranderlijk Noodlot (*). Geen invloed, dus, van dit geloof op hunne leere. Even weinig van het leerstuk des toekomenden levens. Volgens EPICURUS, doet de dood den mensch wegzinken in het niet (†). Naar de leer van ZENO, is de deugd zichzelve genoeg, behoevende geenen steun van het onzekere des overblijvens. Het hoogste goed van den *Epicurist* bepaalde zich dus geheel binnen de grenzen dezes levens; de *Stoïsche* wijze werd met zijne algenoegzame deugd dikwijls een speelbal zijner hoogbartigheid; en beiden, te geweldig op 's werelds woeste baren geslingerd, zochten troost in den zelfmoord (‡). — Uit dit oogpunt beschouwd, doen ons deze Stelsels te levendiger gevoelen de waardij dier hemelsche verlichting, door welke wij het geloof in God en de Onsterfelijkheid niet slechts als behoefte kennen, maar bijkans voor ons in aanschouwen is veranderd. Dit geloof houdt den zwakken sterveling gesticht in het goede, geeft kracht tegen de verleiding, schenkt troost in tegenspoed, bedaardheid in gevaar, geduld in lijden, en kalmte bij de aanmadering des doods. Dit geloof veredelt de deugd tot godsvrucht, verheft het gemoed boven het vergankelijke, voert den geest op tot de bron der volmaaktheid, en doet hier den voorsmaak genieten van zaligheden, die der ziele eeuwig zullen toevloeijen, onder een' staag aanwassenden vloed van wijsheid, liefde en reine genoegens.

(*) CIC. *de nat. Deor.* L. 1.

(†) GASSENDI, *Op.* T. V. p. 130.

(‡) Zie onder andere SENECA *Ep.* 12, 70. et *de Ira*, C. 15.

OVER DE BEREIDING VAN SUIKER UIT DEN MANGELWORTEL.

(Medegedeeld door P. VAN WERKHOVEN, *Apotheker te Utrecht.*)

De bereiding van de Suiker uit suikerachtige planten, ter vervanging van de Suiker uit het Suikerriet, thans vooral van het hoogste belang zijnde, om bij den hoogen en inderdaad buitensporigen prijs der Koloniale Suiker daardoor een plaatsvervangend middel te verkrijgen, dat in den tegenwoordigen toestand der Maatschappij genoegzaam als onontbeerlijk kan geacht worden, heeft reeds onderscheidene Scheikundigen tot proeven aanleiding gegeven, welke aan het publiek in Frankrijk en in Duitschland zijn bekend geraakt. Het kan derhalve mijn voornemen hier niet zijn, iets geheel nieuws daarover mede te deelen. Dan, in een Hoogduitsch tijdschrift, uitgegeven door den Hoogleeraar HERMBSTÄDT, te Berlijn, onder den titel van *Bulletin des neuesten und wissenswürdigsten aus der Naturwissenschaft, &c. IV. Band, IX. Heft*, 1820, eene Verhandeling vindende, waarbij de wijze, om Suiker uit den Mangelwortel te verkrijgen, zeer duidelijk en voor een iegelijk geschikt wordt voorgedragen, heb ik het niet overtollig geoordeeld, daarvan den hoofdzakelijken inhoud te vertalen, en, eenigzins voor onze Landgenooten omgewerkt en geschikt, mede te deelen; terwijl ik het Mengelwerk van deze Letteroefeningen, als een genoegzaam algemeen gelezen wordend werk, best geschikt vond om deze kleine Verhandeling op te nemen.

Het is algemeen genoeg bekend, dat een aantal ligchamen uit het plantenrijk eene natuurlijke Suiker bevatten, en door gepaste middelen meer of min daarvan opleveren; dan ook te gelijk is het waar, dat alle zoodanige Suikers min of meer eenen onaangenamen bijsmaak bezitten, waarvan zelfs de Suiker uit den Mangelwortel niet geheel bevrijd is, als hebbende eenen smaak, naar dien van het sap van Zoethout zweemende, welken men echter kan beletten, indien de wortelen, vóór de bewerking, van derzelver schillen ontdaan worden. Ik geloof verder veel grond te hebben om te denken, dat de Suiker, waarvan hier gehandeld zal worden, altoos boven al-

alle andere dergelijke Suikers de voorkeur zal verdienen, te meer omdat mij door den achtenswaardigen Heer Baron VAN LIJNDEN VAN HEMMEN onlangs eene proef van zoodanige Suiker is toegezonden, die maar zeer weinig van de Koloniale Suiker te onderscheiden was, zoo in kleur en smaak, als in droogte. De bekende ijver van dezen Heer voor alles, wat tot kunsten en wetenschappen, en vooral wat tot de huishoudkunde betrekking heeft, geeft mij veel hoop, dat wij eerlang een verslag van zijne inrigting, thans in het groot aangelegd, te wachten hebben.

ACHARD komt de eer toe van de, door MARGGRAF ontdekte, afscheiding van Suiker uit de verschillende soorten van Beetwortelen, van welken onze Mangelwortel eene bijzondere soort uitmaakt, weder verlevendigd te hebben. Sedert elf jaren heeft men de proeven over dit onderwerp bijna onafgebroken voortgezet: bevoegde en onbevoegde mannen hielden zich daarmede bezig; en men moet zich om die reden des te minder verwonderen, dat in onze huishoudingen de Suiker uit den Mangelwortel nog zoo weinig bekend is, dat verre het grootste gedeelte van het publiek dikwijls aan de mogelijkheid twijfelt, dat uit den Mangelwortel met ekonomisch voordeel Suiker bereid kan worden.

Daar mijn oogmerk niet is, en hier ook niet zijn kan, om over dit onderwerp op eenen scheikundigen trant uit te weiden, wijl het alleen de onderrigting van het algemeen betreft, zoo zal het genoeg zijn te verzekeren, dat, indien men zorge draagt van naauwkeurig de regelen in acht te nemen, die men bij de bereiding volgen moet, het niet misfen kan, of men zal met voordeel eene goede Suiker verkrijgen, het zij dan dat men daartoe den gelen, witten, of rooden wortel neme; om het even of de wortelen met de grootste vlijt en oplettendheid, of wel door den landbouwer tot voeder voor zijn vee, gebouwd zijn.

Evenwel geen regel zonder uitzondering; dit heeft dan ook bij den Mangelwortel plaats; en zoo heeft eene veeljarige ondervinding geleerd, dat de volgende voorwaarden als zekere waarheden te beschouwen zijn:

1) Mangelwortelen, die op eenen grond gewassen zijn, waarop te voren schapen geweid waren, of die met schapenmest gemest was, leveren genoegzaam volstrekt geene Suiker op; daarentegen echter veel Salpeter.

2) Mangelwortelen, die op eenen versch met paardenmest gemesten grond gewasſen zijn, leveren weinig Suiker op; daarentegen veel Zout- en Salpeterzure Potasch.

3) Mangelwortelen, die op eenen versch met koemest gemesten grond geteeld zijn, leveren meer Suiker; deze bevat echter veel Phosphorzuur en Appelzuur Ammoniak, en Zoutzure Potasch.

4) Mangelwortelen, die op braakgronden gebouwd zijn, zijn, wel is waar, kleiner dan die, welke op eenen goeden gemesten grond geteeld zijn, doch zij bevatten meerder Suiker dan de laatſte.

5) De grootſte hoeveelheid Suiker leveren de volkomen witte Mangelwortelen; daarop volgen die met gele ſchillen en wit vleesch; daarop die met roode ſchillen en wit vleesch; daarop die met roode ſchillen en wit vleesch met roode kringen.

6) Mangelwortelen, die op eenen zandachtigen leemgrond geteeld zijn, bevatten meerder Suiker dan die, welke op eenen vetten kleigrond gewasſen zijn.

7) De Mangelwortel levert dán alleen eene groote hoeveelheid van deugdzame Suiker op, wanneer de bewerking van het begin van October tot het einde van Januarij verrigt wordt. Van de maand Februarij af verandert zich zijne grondmenging; de Suikerſtof gaat in Slijmſuiker over, en raakt met der tijd geheel verloren.

8) Het maximum der oplevering van goede korrelige geraffineerde Suiker uit den Mangelwortel bedraagt 4 ponden, het minimum 2½ ponden van honderd ponden Mangelwortelen: de middelberekening kan derhalve op 3 ponden geſteld worden.

9) Honderd ponden Mangelwortelen leveren, na de uitperſing, als maximum 52½ ponden, en als minimum 42 ponden ſap; het overblijvende weegt in het eerſte geval 47½, en in het tweede 58 ponden.

10) Uit het van 100 ponden uit den Mangelwortel verkregene ſap bekomt men, na de heldermaking, zuivering en verdamping, 6 tot 7 ponden matig dikke Siroop; wat gedurende de verdamping verloren gaat, beſtaat enkel in waterdeelen.

11) Indien men de Mangelwortelen tot voeding van het vee gebruikt, worden derhalve hier maar zes tot zeven ponden der voedende zelfſtandigheid weggenomen; het overige is een waterachtig ligchaam, waarvan het vee geen voedſel trekken kan.

12) De

12) De gewonnen Siroop uit Mangelwortelen kan, wel is waar, ter zoetmaking van ſpijzen enz. gebezigd worden, doch zij kan nimmer als eene volkomen plaatsvervangſter van de Koloniale Suiker dienſtig zijn, wijl zij nog eenige vreemde deelen bevat, die er eenen vreemden ſmaak aan geven; deze deelen beſtaan vooral uit Zoutzure Potasch; Appelzure Potasch, en uit Zoutzuren Kalk.

Deze zijn de voorname uitkomſten, die door HERMBSTÄDT, zoo wel bij den bouw van den Mangelwortel, als bij de bereiding van deszelfs Suiker, zijn waargenomen en verkregen; en er blijft mij nu overig, zijne zeer eenvoudige bereiding, zoo beknopt mij mogelijk is, mede te deelen: eene bereiding, waarvan hij verzekert, ſteeds de beſte gevolgen gezien te hebben; die niet kostbaar is, en zoo min omſlagtig, dat zij door een ieder, zelfs door den landman, bij de noodige oplettendheid, kan gevolgd worden, en die zeker verdient algemeen in het werk *geſteld* te worden, vooral door bezitters van landgoederen, die er zeer zeker thans hunne rekening bij vinden zullen.

Men zuivert de Mangelwortelen door wasſchen met water van alle aanklevende onzuiverheden, en ſnijdt er vervolgens de harde vezelen, als ook de kroon af, waarna men ze in eene daartoe geſchikte raspmachine zoodanig tot eene pap raspt, dat daardoor alle de ſapvaten verbroken en vermorſeld worden.

Een groote en geſchikte rasptoeſtel is door den Heer SIEBICKE, te Berlijn, uitgevonden en bewerkſtelligd. Deze beſtaat uit eenen cilinder van blik, die, als eene gewone rasp, met doorgeſlagene ſcherpe openingen voorzien is. Hij beweegt zich onder eenen hoek van 35 graden, ſchuins geplaatst, onder eene ſoort van hollen molentrechter, welke de wortelen bevat, die door hunne eigene zwaarte op den cilinder nedervallen, en door dezen tot eene brijachtige pap gemalen worden, welke pap in een daaronder geplaatst vat valt. De beweging van het werktuig geſchiedt door een paard, en het vermaalt in ieder uur 600, ja, wanneer alles goed ingerigt is, zelfs 900 ponden Mangelwortelen.

De verkregene brij wordt in eene gewone en eenvoudige pers uitgeperst, en het aldus verkregene ſap moet nu aan de volgende behandeling onderworpen worden. Men vult met het ſap eenen koperen ketel, en verhit hetzelve tot het punt van koking. Hierbij werpt zich

eene aanmerkelijke hoeveelheid van een naar geſtold eiwit gelijkend ſchuim op de oppervlakte van het vocht, dat met een ſchuimſpaan zorgvuldig wordt weggenomen.

Is deze afſchuiming geëindigd, dan doet men er, onder beſtendig omroeren met eene houten ſpatel, zoo veel versch gebluschten zuiveren kalk bij, dat op ieder 2½ pond vocht 150 greinen kalk komen, welke te voren met een derde van zijn gewigt aan water gebluscht en zoo tot poeder gebragt is.

Met dezen bijgevoegden kalk laat men het ſap nu zoo lang koken, tot een weinig daarvan, als proef, uitgenomen, de helderheid van witten wijn heeft, hetwelk omtrent in één uur tijds gebeurt.

Gedurende het koken ontwikkelt zich veel Ammoniak in ſcherpe en bijtende dampen, en er ontſtaat op de oppervlakte eene nieuwe hoeveelheid ſchuim, die even naauwkeurig moet worden weggenomen.

Men giet nu het ſap uit den ketel in een kegelvormig houten vat, en laat het 24 uren in rust ſtaan, gedurende welken tijd de troebele deelen zich op den bodem zetten, en daarna wordt het nu volmaakt heldere ſap, door eene aan de zijde aangebragte kraan, afgetapt.

Het dus geheel heldere ſap wordt nu op nieuw in den ketel gegoten, en zonder verder bijvoegſel, bij eene zachte en aanhoudende koking, zoo lang verdampt, tot het de lijvigheid van eene dunne Siroop verkregen heeft, welker ſoortelijke zwaarte tegen water als 4 tot 3 is.

Deze Siroop wordt uit den ketel, ter volkomene verkoeling, in een aarden pot gegoten. Nadat men er het ſchuim van heeft afgenomen, giet men haar door eenen op een raam geſpannen flenellen lap, of door eenen wollen gewonen filtreerzak.

Gedurende de verkoeling ſcheidt zich eene aanmerkelijke hoeveelheid appelzuren kalk af, de Siroop wordt meer en meer helder en doorſchijnend, en neemt eenen zoeten en ſuikerachtigen ſmaak aan.

Men giet nu de heldere Siroop van het grondbezinkſel af in eenen anderen ketel, en verdampt dezelve alsdan zeer zacht, zoo lang, tot zij draden trekt, waarop zij in eenen kouden ketel wordt overgegoten, waarin men haar, tot de kriſtalſchieting zich vertoont, laat ſtaan, waarna men haar in ſuikervormen giet, welker punten met papier geſtopt zijn, waarin zij binnen 24 tot 30 uren tot eene korrelachtige maſſa ſtolt.

De-

Deze verdamping moet bij eene zeer zachte warmte geſchieden, zoo dat de Siroop, indien mogelijk, niet koke, en niet te dik worde; anders verliest zij hare kriſtalliſeerbaarheid.

Die met de verdamping ter kriſtalliſeering niet wel te regt kan komen, doet beter, de Siroop in vlakke ſchalen, in eene matig verwarmde plaats, bij eene temperatuur van omtrent 142 graden *Fahr.*, 50 graden *Reaum.*, zachtjes uit te dampen. Hierbij ontſtaat welhaast een huidje op de oppervlakte, dat men verbreken moet, om tot de vorming van een ander gelegenheid te geven; waarmede men aanhoudt, tot dat al de Siroop zich als met kriſtallen doorweven vertoont.

In dezen toeſtand ſtelt men de ſchalen aan eene meerdere hette bloot, om alle kriſtallen weder tot ſmelting te brengen, waarna men dan het geſmoltene vocht in eenen Suikervorm uitgiet, hetwelk dan tot eene korrelachtige *masſa* ſtolt.

Om deze kriſtalliſatie te bevorderen, men hebbe dan volgens deze of gene wijze gewerkt, moeten de vormen in eene temperatuur bewaard en geplaatst worden, die niet minder dan 68 tot 72 graden *Fahr.* of 16 tot 18 graden *Reaum.* bedraagt; daar, bij eene mindere warmte, de Siroop te taai wordt, en derhalve de kriſtallen zich niet vormen kunnen.

Is de Suiker in de vormen geſtold, dan worden de toegeſtopte punten geöpend; terwijl dan ook, bij gezegde warmte, eene bruine vloeibare Siroop zich, door de gaten, afſcheidt.

Wanneer, na verloop van eenige dagen, het uitlekken van de Siroop ophoudt, dan wordt de oppervlakte van de Suiker met eene anderhalf duim dikke laag van natte klei bedekt, die maar alleen zoo veel water houden mag, als zij, zonder zich daarvan af te ſcheiden, bevatten kan.

De hiertoe geſchikte klei moet eene ijzervrije eenigzins magere klei zijn, zonder echter grof zand te bevatten, wijl zij alleen in dezen toeſtand het opgegotene water allengskens laat doorlekken.

Volgens deze bereidingswijze heeft de Hoogleeraar HERMSTÄDT in den tijd van acht weken achttienhonderd ponden ruwe Suiker uit Mangelwortelen bereid, welke zich bij de volgende daarmede in het werk geſtelde raffinering even goed verhield, als de Westindiſche Suiker.

Men ziet uit deze handelwijze, dat deze geheele bereiding in een paar weken volkomen kan afloopen.

Vervolgens overgaande tot de vraag, hoe hoog iedet pond van dezé Suiker te ſtaan komt, levert ons dezelfde Heer daarvan eene berekening, welke ik echter niet geheel wil hebben toegepast op ons Land, daar de grond, de brandſtoffen, de arbeidsloonen enz. hier zeker vrij wat hooger te ſtaan komen; dan dit neemt in geenen deele weg, dat de bewerking hier even mogelijk blijft, en wel vooral, wanneer men eens nagaat, hoe vele handen, in dezen jammerlijken tijd, geheel en al werkeloos zijn. Bij de opgave van deze berekening houde men in het oog, dat een *Berliner Reichsthaler* omtrent 36 ſtuivers Hollandsch bedraagt.

Voor 1000 ponden Mangelwortelen, à 12 grosſchen.	5 Rthlr. gr.
Tot derzelver rasping, door het opgegevene werktuig, twee arbeiders op éénen dag, ieder 10 gr.	" 20
Voor het uitperſen, helder maken, verdikken van het ſap, benevens brandſtoffen, kalk, enz.	" 12
Om de dunne Siroop tot kriſtalſchieting te brengen.	" 4
Voor klei om te dekken, en meer andere bijkomende kosten.	" 12
	7 Rthlr. " gr.

Hiervan worden nu ten minſte verkregen uit honderd ponden 25 ponden Suiker, derhalve in het geheel 25 ponden; gevolgelijk komt het pond op omtrent $6\frac{3}{4}$ grosſchen te ſtaan, of op ruim 10 ſtuivers Hollandsch.

Hij, die te gelijk Vee houdt, kan ook voor het overblijſſel, na de uitperſing, eenig voordeel in rekening brengen, en zoo wordt de prijs van de Suiker nog al meer verminderd; bij voorbeeld hiervan worden gewonnen:

400 ponden uitgeperst overblijſſel.
15 ponden Slijmſiroop.

welke nog een goed voedſel voor Koeijen en Varkens kunnen opleveren.

Men doet altoos wel, de wortelen vóór de bewerking van derzelver ſchillen te ontdoen, omdat de ſchillen, zoo als reeds gezegd is, eenen ſmaak van Zoethoutſap aan de daaruit bereide Suiker mededeelen.

Met de mededeeling van deze bereiding heb ik alleen de bedoeling, om ook in de Huishoudingen dezelve te leeren kennen. Iedereen begrijpt gereedelijk, dat, daar alle Fabrijken, zonder onderſcheid, dán eerst een ruim voordeel geven, wanneer zij in het groot gedreven worden, dit ook volkomen op de bereiding van deze Suiker moet worden toegepast. Ik heb reeds gezegd, dat alles, vooral wat de kosten aangaat, verſchillen moet in ons Land; doch dit kan geene verhindering aan de oprigting van zoodanige Fabrijken toebrengen. Het meest, wat men te overwinnen zal hebben, zijn de oude Vaderlandſche vooroordeelen, waardoor men hier niet zoo ſpoedig de handen uit den mouw ſteekt. — Ééne tegenwerping, evenwel, kan van belang ſchijnen. Indien de algemeene Vrede eens getroffen en dus de Zeehandel vrij wierd, waar zoude men dan met deze Fabrijk heen? Nu, dat zij zoo; maar zullen wij ons zoo ſpoedig daarmede verheugen? — Behalve dat, vele Suikerraffinaderijen in ons Land, thans geheel geen werk hebbende, ſtaan ledig, en zijn hiertoe bij uitſtek geſchikt. Maar geſteld eens, men had alsdan eene zoodanige Fabrijk; kunnen dan ook die ketels tot geene andere oogmerken gebruikt worden? en de kosten ter oprigting zijn niet groot, terwijl de Fabrijk zelve waarlijk niet omſlagtig kan genoemd worden.

BIJZONDERHEDEN, ONTLEEND UIT DE MENGELWERKEN VAN E. GIBBON, *Esq.*

WILLIAM CHILLINGWORTH, *M. A.* en Lid van het *Trinity College*, *Oxford*, werd, acht-en-twintig jaren oud zijnde, te rade om *Oxford* te verlaten, en naar eene *Engelſche* Kweekſchool in *Vlaanderen* te vertrekken. Eenige geſchilvoeringen met FISHER, een ſchrander *Jeſuit*, deden hem wankelen in de begrippen, waarin hij was opgevoed; dan meest woog, te dien tijde, bij hem het denkbeeld, dat er ergens een onfaalbaar Regter in Geloofsgeſchillen moest beſtaan, en dat de Kerk van *Rome* de éénige Maat-

ſchappij van *Christenen* is, welke daarop eisch kan maken en het dadelijk doet.

Na een kort verblijf, ſlechts van eenige maanden, in deze nieuwe Leerſchool, werd hij, op nieuw, door zijne bezwaren, in het ſtuk der Geloofsleere, aangetast; hij keerde weder naar *Engeland*, hervatte daar zijne letteroefeningen, ontdekte zijne misſlagen, en onthief zijnen geest van het juk des gezags en des bijgeloofs. CHILLINGWORTH's geloof rustte thans op het grondbeginſel, dat de Bijbel onze éénige Regter is in Geloofsverſchillen, en onze Rede ons daarin ten éénigen Uitlegger moet dienen. Hij verdedigde met veel bekwaamheids dit grondbeginſel der Proteſtanten, in een Werk, 't geen, na de Leeraars aan de *Oxfordſche* Hoogeſchool verbaasd te hebben, langen tijd, en heden nog, als de bondigſte verdediging der Hervorminge geacht wordt (*).

De geleerdheid, braafheid en jongſte verdienſten diens Schrijvers geregtigden hem tot bevordering: maar de voorheen verſlaafde had zijne ketenen verbroken; en hoe meer hij bedacht en overwoog, te minder voelde hij zich geneigd en geſchikt om de XXXIX Artikelen der *Engelſche* Kerke te onderſchrijven. In eenen bijzonderen Brieve verklaart hij, met al de klem van uitdrukking, hem eigen, dat hij die Artikelen niet kon onderteekenen, zonder zijne eigene verdoemenis te onderſchrijven; dat, indien hij immer van dit zijn vast beſluit afging, hij zijnen vrienden de vrijheid gaf om hem voor een Dwaas of een Atheist te houden. — Naardemaal deze Brief zonder dagteekening is, kunnen wij het getal van weken of maanden niet bepalen, 't geen verliep tuſſchen dezen ſterk betuigden afkeer en 't geen nog voorhanden is in het *Salisbury's* Register: *Ego* GULIELMUS CHILLINGWORTH *omnibus hisce Articulis, et ſingulis in iisdem contentis volens, et ex animo ſubſcribo et conſenſum meum iisdem præbeo*, 20 *die Julii* 1638.

Maar de Kanſelier en Prebendaris van *Sarum* week welhaast af van zijne eigene onderteekening. Het Artikel van de Drieëenheid dieper indenkende, kon noch de Schriftuur, noch de Leer der eerſte Kerkvaderen zijn Orthodox geloof ſtaande houden, en hij niet nalaten te erkennen, „dat de Leer van ARIUS eene waarheid was, „althans geene verdoemelijke ketterij." Van dit tuſſchen bel-

(*) Het Werk was getiteld: *The Religion of Proteſtants a ſave way of ſalvation.*

beiden hangend begrip daalde hij neder tot het *Sociniaansche* gevoelen; en, indien wij mogen geloof slaan aan eene twijfelachtige geschiedenis en het algemeen begrip, kwamen alle zijne zorgvuldig aangewende onderzoekingen neder op eene Wijsgeerige Onverschilligheid (*). Zoo doorstekend schoon was echter de braafheid van CHILLINGWORTH's hart en de opregtheid hem eigen, dat deze schijnbare ligtzinnigheid geen nadeel deed aan de achting, welke hij met de daad verdiende. Zijne veelvuldige veranderingen ontstonden uit eene te diepe naspeuring der waarheid. Zijne twijfelingen rezen uit zijnen eigen boezem op; hij onderschraagde dezelve door al de kracht zijner rede; hij was dan te streng omtrent zichzelven; maar zoo weinig rust en genoegen vindende in deze zegepralen, kwam hij weder terug door een nieuw beroep op zijn eigen oordeel, zoodanig, dat hij, in alle zijne wisselingen van begrip, een bekeerling van zichzelven was.

* * *

PETRUS BAILE was de Zoon van een *Calvinistisch* Leeraar in een afgelegen hoek van *Frankrijk*, aan den voet van het *Pyreneesch* gebergte. Om hunnen Zonen eene geleer-

(*) Mr. GIBBON neemt al te los een laster aan, tegen dien grooten en braven man uitgebraakt, door de Bijgeloovigen van zijnen tijd, alsof hij in eene Wijsgeerige Onverschilligheid zou berust hebben. Deze was waarschijnlijk in CHILLINGWORTH's oogen zoo loffelijk niet als in die van GIBBON. De beschuldigingen van een bijgeloovigen hoop te omhelzen, voegt geenen Wijsgeer. CHILLINGWORTH droeg den naam van een Ongeloovigen bij de onverstandige ijveraars zijner Eeuwe, omdat hij gematigd en opregt was, omdat hij redelijk dacht. In *Engeland* heeft men, op die zelfde wijze, een TILLOTSON, een LOCKE, een EMLIJN en anderen, met hatelijke namen bestempeld. Het *Christendom* van CHILLINGWORTH kwam in leer en geest overeen met dat van een NEWTON en een LOCKE, met dat van WATSON, PALEY en andere voorname Mannen, onder de Geestelijkheid, en die tot dezen rang niet behooren: Mannen, die niet alleen sieraden zijn van den Godsdienst, maar van het Menschdom. En zoo lang de Christelijke Godsdienst, in deszelfs waren geest, beleden en verdedigd wordt door zoodanige Mannen, voorstanders der Rede, kan dezelve nooit schade lijden van het belagchen van deszelfs vijanden, hunne zijdelingsche schimpscheuten, of meer openlijke en regtstreeksche aanvallen.

leerde opvoeding te doen erlangen, werden de Proteſtanten, in die dagen, niet zelden uitgelokt, dezen naar Catholijke Hoogeſcholen te zenden. BAILE, twee-entwintig jaren oud zijnde, werd door de bewijsredenen en ſtreken der *Jeſuiten* van *Toulouſe* bewogen om de *Roomſche* Godsdienstbelijdenis te omhelzen. Hij bleef omtrent zeventien maanden (van den 19 Maart 1669 tot den 19 Augustus 1670) in hunne handen een vrijwillig gevangene; en een brief aan zijne Ouders, door den nieuwbekeerden opgeſteld of onderſchreven (15 April 1670), is vol trekken van den geest des *Roomſchen* Kerkgeloofs.

Dan de Natuur had hem geſchikt om te denken naar eigen welgevallen, en te ſpreken zoo als hij dacht. Hij ergerde zich aan den eerdienst, Schepſelen toegebragt, en het leeren der Natuurkunde overtuigde hem van de onmogelijkheid der Transſubſtantiatie, welke ten overvloede door onze zinnen wederſproken wordt.

Zijn wederkeeren tot de Proteſtanten was een ſtoute en belangelooze ſtap, welke hem blootſtelde aan de ſtrengheid der wetten. Eene ſpoedige vlugt naar *Geneve* behoedde hem voor de vervolging zijner geestelijke dwingelanden, die de waardij niet kenden van den man, dien zij verloren hadden. Ware BAILE bij de *Roomsch-Catholijke* Kerk gebleven, hadde hij den geestelijken ſtand omhelsd, hij zou, in zijn geboorteland, de hoogſte Kerkelijke waardigheden, en de rijke inkomſten, daaraan verknocht, gewis verkregen hebben: dan, die geveinsde rol ſpelende, zou hij minder geluks geſmaakt hebben in het bekleeden van een hoogen Kerkelijken eerepost, dan hij nu te *Rotterdam* genoot in den ſtaat eens ballings, arm, maar vrij.

Zonder vaderland, zonder beſchermer, beſtond hij door den arbeid zijner penne. De ongelijke waardij zijner veelvuldige Werken wordt verklaard en verontſchuldigd uit aanmerking, dat hij nu eens voor de Boekverkoopers, dan voor zichzelven, en op een anderen tijd voor de nakomelingſchap ſchreef. Indien een ſtreng beoordeelaar al het beste in een Folio-boek te zamen bragt, dit Boek zou als de Boeken der Sybillen geacht worden, en die achting veel waardiger wezen.

Een bedaard aanſchouwer van de godgeleerde twisten, veroordeelde de Wijsgeer van *Rotterdam*, met gelijke vastheid van geest, de vervolgingen van LODEWIJK DEN XIV en de leerſtellingen der *Calviniſten*, beſpotte hunne

ij-

ijdele voorzeggingen, en de onverdraagzaamheid, welke foms zijne afgezonderde levenswijze ſtoorde. De geſchilvoeringen, te zijnen tijde zoo hevig, ten voorwerpe zijner beſchouwing ſtellende, keerde hij de wapenen der twistende partijen tegen elkander. Nu eens de *Catholijken*, dan weder de *Proteſtanten* verdedigende, zocht hij te bewijzen, dat noch de weg van gezag, noch die van eigen onderzoek, der menigte eenig bewijs in Godsdienſtige waarheid kan verſchaffen: waaruit hij beſluit, dat gewoonte en opvoeding de éénige gronden van Volksgeloof uitmaken. — De oude wonderſpreuk van PLUTARCHUS, dat Godverzakerij min ſchadelijk is dan Bijgeloof, verſierde hij met alle de kleuren van zijn vernuft, en zette er kracht aan bij, door de ſcherpzinnigheid zijner redeneerkunde.

BAILE's *Woordenboek* behelst een rijken ſchat van gebeurtenisſen en gevoelens: hij weegt de *valſche* Godsdienſten op in de ſchale van zijn Scepticismus, tot dat de tegen elkander overſtaande hoeveelheden (om die ſpreekwijze van de Algebra te ontleenen) elkander vernietigen.

Het wonderlijk vermogen, 't welk hij bezat en zoo vrijmoedig bezigde, om twijfelingen en zwarigheden op te zamelen, deed hem boertende den titel aannemen van πολυηχέτα Zeus, *den volk opeenpakkenden Jupiter.*

In een geſprek met den vernuftigen Abbé (naderhand Kardinaal) DE POLIGNAC bekende hij vrijuit zijn algemeen *Pyrrhonismus*. „ Ik ben," ſprak BAILE, „ in den „ ſterkſten zin des woords, een *Proteſtant:* want ik pro„ teſteer, onverſchillig, tegen alle Stelſels en tegen alle „ Secten!"

* * *

Eer ik uit *Zwitſerland* naar mijn Vaderland opgeroepen werd, ſmaakte ik het genoegen om den zeldzaamſten Man zijner Eeuwe te zien, een Dichter en Geſchiedſchrijver en een Wijsgeer, die dertig boekdeelen in quarto, zoo in dicht als ondicht, geſchreven heeft, altoos onderhoudend en dikwijls uitmuntend. Behoef ik hier den naam van VOLTAIRE neder te ſchrijven?

Na door eigen verkeerd gedrag de vriendſchap van den eerſten der Koningen verbeurd te hebben, keerde hij, zestig jaren oud zijnde, ruim van middelen bedeeld, naar een vrij en ſchoon land, en verbleef twee winters in de ſtad of in de ommeſtreken van *Lauſanne.* (1757 en 1758.)

Mij-

Mijne begeerte om VOLTAIRE te zien, dien ik toen boven diens wezenlijke waarde ſchatte, kreeg gereede voldoening. Hij ontving mij beleefd, als een *Engelsch* jongeling; maar ik kan niet roemen op eenige bijzonder onderſcheidende kennisneming van mijnen perſoon.

Het meeste genoegen, 't geen ik ontleende van VOLTAIRE's verblijf te *Lauſanne*, was de zeldzaamheid, dat ik een groot Dichter zijne eigene ſtukken op het tooneel zag en hoorde uitvoeren. Hij had een gezelſchap gevormd van Heeren en Dames, onder welke 't ſommigen aan geene talenten ontbrak. — Een welgeſchikt Tooneel had hij laten vervaardigen te *Monrepos*, een Landhuis aan het einde van de voorſtad. De kleederen en de tooneelen werden ten koſte der Acteurs bezorgd. De Schrijver beſtuurde de voorbereidende oefeningen met de oplettendheid en den ijver van vaderlijke liefde voor zijne ſtukken. In twee op elkander volgende winters, werden zijne Treurſpelen *Zaire*, *Alzire*, *Zulime*, en het Blijſpel *de verkwistende Zoon*, op het tooneel te *Monrepos* geſpeeld. VOLTAIRE ſpeelde de rollen, waarin de karakters best aan zijne jaren voegden; LUSIGNAN, ALVAREZ, BENASSAR en EUPHEMON. Zijne wijze van voordragt was gevormd naar het zwellende en den cadans van het oud tooneel, en hij drukte meer de geestdrift der Dichtkunſte dan de gevoelens der Nature uit.

De drift, welke ik betoonde om die Tooneeloefeningen bij te wonen, liep welhaast in 't oog, en het miste mij zelden een kaartje van toegang te krijgen. Het vermaak, 't geen ik daar genoot, vermeerderde mijnen ſmaak voor het *Fransch* Tooneel, en heeft misſchien veel toegebragt om mijne aanbidding van het reusachtig vernuft van SHAKESPEARE te verzwakken, 't geen van vroeg af den *Engelschman* als een eerſten pligt wordt opgelegd.

Het vernuft en de wijsbegeerte van VOLTAIRE, zijne tafel en zijn tooneel, hebben, in eene zigtbare mate, de zeden te *Lauſanne* beſchaafd, en, hoezeer aan mijne Boekoefeningen gehecht, genoot ik mijn aandeel in de vermaken der verkeering. Na het bijwonen der Tooneelvertooningen te *Monrepos*, hield ik ſomtijds den avondmaaltijd bij de Acteurs. Ik was nu gemeenzaam in eenige huizen, en verkeerde in vele andere; mijne avonden ſleet ik meest aan de ſpeeltafel en in gezelſchap, of van bijzondere partijen, of in talrijker zamenkomſten.

Ter oorzake van eenige kerkelijke verſchillen heeft

VOL-

VOLTAIRE *Lausanne* verlaten en zich op zijn Kasteel te *Ferney* begeven, waar ik, op mijne terugreis van *Parijs* naar *Lausanne*, dien Dichter en Tooneelspeler andermaal bezocht, zonder eene naauwere kennis met hem te maken, waartoe ik thans meer dan voorheen geregtigd zou zijn geweest. Het Tooneel, door VOLTAIRE te *Lausanne* gesticht, en de Tooneelspelers, door hem gevormd, bestaan nog, en overleven het verlies van hunnen Leermeester. Schoon zoo onlangs uit *Parijs* gekomen, woonde ik met veel genoegen eenige Treur- en Blijspelen aldaar bij. Ik zal er geene optelling van doen: maar ik kan niet nalaten te dezer gelegenheid iets te melden van eene bijzondere inrigting, welke de schuldelooze vrijheid der *Zwitsersche* zeden op het sterkst ten toon spreidt.

De Inrigting, welke ik bedoel, heeft, uit den leeftijd der Leden, den hoogklinkenden naam ontleend van de *Lente*, en noemt zich *la Societé du Printems*. Omtrent een twintigtal jonge, ongehuwde Juffers van deftige, schoon niet van de eerste Familien, waarvan de oudste misschien twintig jaren telt, alle bevallig, vele schoon, en twee uitstekende schoonheden, komen bijkans elken dag te zamen aan elkanders huizen, zonder het bedwang of zelfs de tegenwoordigheid van eene moeder of opzigtster: zij worden aan zichzelve en hare eigene voorzigtigheid overgelaten, onder een aantal jonge Heeren uit alle Volken te *Lausanne*. Zij lagchen, zij zingen, zij dansen, zij spelen kaart, en voeren komedien uit. Dan, te midden van deze onbezorgde vrolijkheid, hebben zij ontzag voor zichzelve, en worden door de Heeren met achting beschouwd. De onzigtbare scheidlinie tusschen vrijheid en ongebondenheid werd nooit overschreden door een gest, een oogslag, een woord; en de maagdelijke kuischheid dezer Jufferschap werd nimmer bezoedeld door den adem der kwaadsprekendheid, of zelfs der verdenking. — Eene zonderlinge Instelling zeker, doch teffens een sprekend bewijs van de onschuldige eenvoudigheid der *Zwitsersche* zeden.

OVER

OVER ZIENDE GEWORDEN BLINDGEBOORNEN, VOLGENS WAARNEMING VAN PROF. G. J. BEER. Door Dr. ANDRÉ.

(Ontleend uit het *Neueſtes Journal der Erfindungen, Theorien und Widerſprüche in der geſammten Medizin.* 1810. Iſten Deels 2de Stuk, bl. 193 env.)

Profeſſor BEER, te *Weenen*, opereerde elf Blindgeboornen met het gelukkigſte gevolg, en ſloeg ze allen, zoo voor als na de Operatie, op het zorgvuldigſte gade, zonder, zoo veel mij bekend is, zijne *reſultaten* door den druk gemeen te maken; van tijd tot tijd echter deelde hij dezelven in eene korte voordragt aan zijne Leerlingen mede. Gedurende mijn laatſte verblijf te *Weenen* was ik getuige van zulk eene voordragt, en wil het belangrijkſte daarvan ter lezing opteekenen.

Profeſſor BEER klaagt, dat over dit onderwerp, in de laatſte tijden, zoo weinig is waargenomen en gemeen gemaakt. De nagelatene waarnemingen van CHESELDEN (*), DAVIEL (†) en JANIN (§) noemt hij oppervlakkig en onbevredigend; hetgeen ik echter bij eigen nalezen niet gevonden heb. CHESELDEN nam alleen éénen Blindgeboornen waar, maar dezen zeer naauwkeurig. Zeker had JANIN, die twaalf Blindgeboornen opereerde, zich niet tot het opgeven der waarneming van éene Boerin behooren te bepalen; maar hij verontſchuldigt zich van wege de gelijkheid der *reſultaten*, die hij bij de overigen bekwam. De geſchiedenis van het opgegevene geval is ook niet zoo oppervlakkig als Profeſſor BEER zulks doet voorkomen.

Na deze korte Letterkundige Inleiding, gaan wij ter zake. De hoofddenkbeelden waren ongeveer de volgenden.

Zeldzamer, dan men gelooft, zijn Blind-*geboornen*; de meeſten, die men daarvoor houdt, zijn in de eerſte dagen na de geboorte, door onachtzaamheid, blind geworden, inzonderheid door eenen te ſterken invloed van het licht, 't welk den *Staar* zeer bevordert. *Stekeblind* is een Blindgeboorne eigenlijk nimmer; hij kan nog altoos het licht, ja zelfs de kleuren onderſcheiden. De eigenlijke *Stekeblinde* blijft

(*) *Philoſoph. Transact.* No. 204. Art. 7. waarvan ook MORAND in de Lofrede op CHESELDEN melding maakt. Zie *Memoires de l'Academie Royale de Chirurgie*, Tom. 7.

(†) *Journal de Medicine* van 't jaar 1762.

(§) *Abhandlungen und Beobachtungen ueber das Auge, aus dem Franzöſiſchen von Dr.* SELLE, 2e. Auflage, pag. 204.

blijft het zonder redding. Zeer gewigtig is het onderscheiden der kleuren bij Blindgeboornen; sommigen kunnen het meer, anderen minder, maar de gesteldheid van hunne *Staar*. Zij zien alleen de primitive kleuren, en beslissen door derzelver invloed over de natuurwetten der kleurbreking. Een vuurrood lint, tegen een' witten wand gehangen, zien zij eerst met een' groenen rand, naderhand geheel groen. Een geel, eerst geel, daarna violet. Oranje heeft geen rand. Bijzonder groot is de vreugde der geopereerde Blindgeboornen, wanneer zij voor het eerst den regenboog aanschouwen. Zij kunnen uren lang in de zon zien, zonder dat hun de oogen overloopen. Zij zien gaarne op wit, zoeken het licht, schuwen te geel geverwde voorwerpen, inzonderheid vuur- of scharlaken-rood, vooral wanneer het door de zon beschenen wordt; alles bewijs, dat het licht niet alleen *quantitif*, maar ook *qualitatif* invloeit.

De zucht tot licht is ook bij dezulken, die later blind geworden zijn, aanwezig, doch niet in dien hoogen graad. Moeijelijker verdragen zij de werkingen van het licht, na de operatie, dan de Blindgeboornen. Hiertoe behoort het voorbeeld van een man, die in de derde maand na de kunstbewerking het kleinste schrift in 't donker kon lezen, maar wien het licht de smartelijkste gewaarwordingen veroorzaakte.

Spoedig gaat de levendige, uitgelatene vreugde, die Blindgeboornen, na de operatie, over het zien van alle voorwerpen betuigen, in stille zwaarmoedigheid en terughouding over. Zij verbergen dan hunne nieuwsgierigheid, en oefenen zich in stilte; betasten alles, tot dat zij de voorwerpen volledig kennen; dan worden zij wederom vrolijk, doch niet in dien graad als kort na de kunstbewerking; zij zoeken dan weder gezelschap. Waarschijnlijk ligt de grond van deze hunne handelwijze in het gevoel der schaamte van zoo onbekend te zijn met de dagelijksche voorwerpen, en misschien ook wel daarin, dat zij zich alles geheel anders hadden voorgesteld. Twee meisjes betoonden echter, na de kunstbewerking, volkomen het tegendeel. Het eene bleef zonder eenige aandoening van vreugde. Men geleidde haar met geblinde oogen in den *Augarten* bij *Weenen*, en onbond haar op eene der schoonste plaatsen plotseling de oogen, maar — zij bleef even koel en onverschillig; daartegen maakten gebak en zoete wijn haar zeer vrolijk. Inzonderheid verheugde zij zich, den wijn gezien te hebben. Dit meisje was eene Boerin; maar van de andere, eene Freule van 21 jaren, zou men dit niet verwacht hebben; hare onverschilligheid was echter even zoo groot, en nog bevindt zij zich best, wanneer zij de oogen sluiten mag.

De indruk, dien een Blindgeboorne bij het eerste zien van

een Mensch ondervindt, is zeer hevig. Natuurlijk is de Operateur altoos de eerſte, die zich aan hem vertoont; ook behoudt hij voor denzelven altijd eene bijzondere genegenheid. Profesſor BEER werd door een zestienjarigen knaap ieder' ander' voorgetrokken. Dikwerf hield hij hem voor zijn eigen vader, dien hij alleen dán uit de menigte kon onderſcheiden, wanneer hij een' rooden rok aanhad. Hetzelfde geldt van blinden, die zulks eerst later geworden zijn.

Het verdubbelen van andere zinnen bij Blindgeboornen is zeer merkwaardig. Bij zekere Boerin concentreerde zich alles op de maag. Bij eene andere was de reuk zeer toegenomen; zij kon, zonder hevige ſtuiptrekkingen, geene kat in de nabijheid dulden. In de vierde week na de kunstbewerking bragt men dezelfde kat in de kamer; zij riep vrolijk: een Hond! ſprong er op toe, nam het dier op den ſchoot, ſtreelde en kuste het, en hoorde vervolgens zeer bedaard hare dwaling ophelderen.

Bijzonder geöefend is het gevoel. Ook na de Operatie gaan de Blindgeboornen ſteeds voort met alles te betasten, naar alles te grijpen, ja te reiken naar de Maan en naar de wolken, omdat zij geen begrip van ruimte of verwijdering hebben. Zij ſchrikken voor groote voorwerpen, wier omvang zij niet ten eerſte omvatten kunnen. De gelijkheid van kleur in twee verſchillende voorwerpen brengt hen in groote verlegenheid; zij verwisſelen dan doorgaans beiden met elkander.

Blindgeboornen grijpen, na de kunstbewerking, ook immer naar twee voorwerpen. Zij zien den voorgehouden ſtok dubbel, en moeten zich eerst gewennen om de voorwerpen zoodanig in de oogpunten op te vangen, dat zij dezelven enkelvoudig zien. De Blindgeboorne ſchrijft den voorgehouden driehoek even zoo na, als die voor hem ſtaat; de kronkelijn echter hoekig, en het Parallelogram als een Quadrant.

Schilderijen maken eenen bijzonderen indruk op Blindgeboornen, die ziende geworden zijn. Men vertoonde eenen eene ſchilderij, waarop eene gedekte tafel was afgebeeld, en hij hield ze voor natuurlijk, ja had bijkans het doek doorboord. Toen hij de dwaling bemerkte, betaſtte hij ieder voorwerp afzonderlijk, en hield vervolgens eene werkelijk gedekte tafel voor geſchilderd. Hij had zich de menſchen geheel anders voorgeſteld, en wenschte bij allen den neus weg. Voor de kunstbewerking, bevoelde hij gaarne de armen en den boezem der Vrouwen; na dezelve, beminde hij de kommenzen het meest.

BESCHRIJVING VAN EEN CHINEESCH GASTMAAL.

(Overgenomen uit het onuitgegeven Verhaal eener Reize naar *China*, door IWAN-IWANOW-TSCHUDRIN, een *Rus*.)

's Avonds vóór den dag, tot het feest bepaald, ontving ik een *tit-je* of noodiging, op rood papier geschreven, met gouden bloemen versierd en in de gedaante van een waaijer gevouwen; terstond antwoordde ik daarop schriftelijk. 's Anderendaags ontving ik een' tweeden bode, die mij met veel beschaafdheids vraagde, of ik zijn meesters noodiging niet vergeten had? Naar landsgebruik antwoordde ik, dat ik eerder den naam mijner voorouderen en den mijnen zoude vergeten, eer zoodanig eene eer uit mijn geheugen zou verdwijnen.

Omtrent het uur van het middagmaal kwam een ander bediende mij een derde billet brengen, berigtende, dat alles gereed was, en dat zijn meester met het levendigste ongeduld op mij wachtte. Mijn antwoord was, dat zijn meesters ongeduld onmogelijk het mijne kon evenaren, en dat ik volkomen bereid was, mij bij zijnen meester te vervoegen, om het schoonste oogenblik mijns levens te genieten.

Met alle de *Chinesche* deftigheid plaatste ik mij in mijn draagstoel; ter wederzijden liep een bediende, dragende een' grooten waaijer, om de vliegen weg te jagen en mij te verkoelen. Aan het paleis van KRAO-HAO afgetreden, ging ik te voet onder het geleide mijner twee bedienden; langzaam trad ik over het eerste, en vervolgens over een tweede pleih, en zag, gelijksvloers, aan de deur der zaal, twee rijkgekleede portiers, met zonneschermen en waaijers in de handen, om te beletten dat men zien zoude hetgene er binnen omging.

Op zes schreden deze lieden genaderd zijnde, leiden zij de zonneschermen en waaijers neder. Thans zag ik KRAO-HAO zelven verschijnen, mij te gemoet komende. Hij maakte mij komplimenten, welke een Europisch aanschouwer, ondanks de deftige houding, van welke zij vervuld gingen, voor dadelijke bespotting zoude hebben aangezien.

Over en weder begroetten wij elkander, en men geleidde mij van de regter naar de linker zijde, alwaar de aanzienlijkste personen der Provincie zich bevonden: want bij de *Chinezen* is de regterhand niet de hoogerhand. Bij de komst van elken gast werd dezelfde plegtigheid herhaald. Niets was zoo grappig als alle deze begroetingen: het was alsof wij een ballet-pantomime dansten, waarin het getal der bewegingen ten strengste bepaald was.

Nu begint er een zeer bekwaam gesprek, alwaar met eere-titels kwistig gespeeld wordt. Met eene bevallige buiging noodigt de gastheer zijnen gast om in de eetzaal te treden. Hij spreekt slechts de woorden: *trin-trin* (*treed binnen*). Met dezelfde houding antwoordt de gast: *pou-can*, beteekenende: *ik durf niet*, of, *ik zal niet zoo stout zijn*. Na lang wederstand te hebben geboden, laat de gast zich eindelijk met geweld voortduwen, en treedt eerst binnen.

Ik trad in eene groote zaal, opgevuld met wanschapene kolommen, allen, even als de muren, met schitterend groen vernis bedekt, en met gouden versiersels getooid. Onder andere zag men er welriekende bloemen in fraaije vazen, schilderijen en kostbaar porselein.

Verscheiden gasten, die er zich reeds bevonden, stonden op en traden, eenige schreden doende, mij te gemoet; aan die na mij kwamen, bewees ik dezelfde beleefdheid, zoo als deze aan die hen volgden deden.

Krag-hap geleidde mij naar de plaats, voor mij bestemd, en veegde dezelve af met de slip van zijn gewaad, als 't ware om het stof weg te nemen. Ik ging zitten, en nam de etiquette, mij voorgeschreven, zorgvuldig in acht: ik zat regtop en onbewegelijk; ik sloeg mijne oogen naar den grond, zonder dezelve regts of links te wenden; mijne armen strekte ik voor mij uit, met de handen op de knieën rustende, welke ik drie of vier duimen van elkander hield.

Tot op de komst van alle de gasten werd er thee voorgedieud. Eindelijk kwam de Ceremoniemeester binnen, en kondigde in eene nederige houding aan, dat de maaltijd was opgedist. Terstond stonden wij van onze plaatsen op, en traden, in orde, in eene zeer ruime en zeer prachtig versierde zaal. Wij vonden er afzonderlijke tafels voor ieder gast, aan elke zijde der muren van het vertrek.

Den gastheer werd eene kleine zilveren schaal met wijn aangeboden; hij vatte dezelve met beide handen, groette de gasten, vervolgens eenige schreden voorwaarts tredende, verhief hij de oogen en het schaaltje hemelwaarts, en goot den wijn op den grond, daardoor te kennen gevende, dat alle de weldaden, welke hij genoot, van den Hemel kwamen.

Men bragt hem eene tweede schaal; hij bood dezelve aan den aanzienlijksten gast, en plaatste dezelve, nadat deze ze verscheiden malen had afgewezen, op de tafel. Eindelijk beantwoordde de gast die plegtigheid, hij liet zich dergelijk eene schaal geven, en, ondanks al de tegenspraak des gastheers, bragt hij dezelve naar het benedeneinde der zaal, zijnde de plaats, alwaar de laatstgenoemde zat.

De Ceremoniemeester bragt ons kleine ivoren stokjes, met goud beslagen, welke de *Chinezen* in plaats van vorken gebruiken.

Nog een kwartier uurs werd er met komplimenten doorgebragt; ſtijf en ſterk weigerde elk, de aanzienlijkſte plaatſen in te nemen; eindelijk werd men het eens, en allen namen hunne plaats. De drie of vier voorſte tafels, aan welke de aanzienlijkſte gasten zaten, ſtonden niet in dezelfde lijn als de overige, maar eenige voeten voorwaarts. Even als de zittingen, waren zij met violetkleurige ſatijnen overtrekſels verſierd, met gouden draken met vier klauwen geborduurd. Eveneens waren de overige tafels verſierd, met dit onderſcheid alleen, dat men er, in plaats van een draak, een ooijevaar zag.

Bij elke tafel ſtond eene kleiner, op welke ſchotels geſchaard ſtonden, met bloemen of ſchilderijen verſierd, en boven welke, ter hoogte van anderhalven voet, piramiden van vruchten en geſneden vleesch uitſtaken. Doch dit alles diende ſlechts tot praalvertooning, even gelijk op de nageregten in *Europa* het ſuikergebak. En inderdaad, toen de oogen der gasten dit aangenaam gezigt eenige minuten genoten hadden, werden de ſchotels weggenomen, en aan de dienstboden en ſtoelendragers ten beste gegeven. Niets anders laat men den gasten houden dan een reukvat, eene wierookbus, een fleschje met welriekend water, en een klein agaten kokertje, met de noodige werktuigen van zilver, om het reukwerk in het wierookvat te leggen en de asch om te roeren.

Aan de voorſte hoeken der tafel van ieder gast waren twee kleine verlakte planken, op een van welke een onverſtaanbare hieroglyphe geſchreven was, op den anderen eenige dichtregels, tot vrolijkheid noodigende. Aan de tegenoverſtaande hoeken ſtonden drie kleine porſeleinen bekers, opgevuld met kruiden enz. om den eetlust te wekken; tuſſchen deze bekers ſtond een zilveren ſchaaltje.

Door al dien toeſtel was mijn eetlust opgewekt, en met ongeduld verlangde ik dat de maaltijd begon. De Ceremoniemeester knielde in het midden der zaal; vervolgens zijne ſtemme verheffende, ſprak hij langzaam de volgende woorden: *Ta hao ye tring trin*; dat is: „ Mijn meester noodigt u om te drinken." Allen te gelijk vatteden wij nu onze bekers op, even gelijk een bataillon zijne wapens, wanneer het exerceert; wij ligtten dezelve op tot aan ons voorhoofd, zetteden ze wederom op de tafel, en bragten ze vervolgens aan den mond. In deze houding bleven wij, tot dat de Ceremoniemeester had geroepen: *Tring trochaos can*; dat wil zeggen: „ Drinkt tot aan den laatſten droppel." Onze gastheer ging ons voor, en keerde zijne ſchaal om, ten blijke dat dezelve ledig was.

Dezelfde plegtigheid werd herhaald, telkens als er gedronken, zelfs zoo dikmaals er een nieuw geregt werd opgebragt; de Ceremoniemeester regelde ook dan de plegtighe-

den, en deed het fein, waarop wij onze *tet-fee*; of kleine ivoren ſtokjes, boven vermeld, moesten opvatten.

Voor het overige ontbrak er niets aan de verſcheidenheid van geregten: men telde er tot twintig toe. De meest gewone geregten der *Chinezen* zijn ragouts van gehakt vleesch, moeskruiden, peulvruchten, bouillons en potages. De ragouts waren met verſcheidenerlei kruiden en ſpecerijen aangezet. Ook werden ons ſchotels met boonen en rijst voorgediend, alsmede kleine pastijen, welke de beste *Franſche* kok zich niet zoude geſchaamd hebben. De lekkere beetjes beſtonden uit hertenzenuwen en zwaluwennesten (*).

Hun wijn, of liever wijnachtig vocht, welk zij uit rijst bereiden, en welk zij warm drinken, komt inzonderheid uit de ſteden van *Won-Si* en *Schao-Sing*; ingevolge van de goede hoedanigheid van het water, leveren deze gewesten den besten wijn.

Nadat wij aan tafel gezeten waren, traden er vijf rijkgekleede tooneelſpelers in de zaal. Zij maakten voor ons eene diepe buiging, het hoofd tot aan den grond buigende, evenéens bijkans zoo als de *Ruſſiſche* boeren voor hunne meesters doen. Een van hen naderde den aanzienlijkſten gast, en bood hem eene lange lijst aan, op welke, in gouden karakters, de titels van vijftig of zestig tooneelſtukken geſchreven ſtonden, welke zij in ſtaat waren uit te voeren, hem beleefdelijk verzoekende, er een uit te kiezen. Met veel beſchaafdheids wees de eerſte gast het verzoek van de hand; hij verwees hen naar den tweeden, deze naar den derden, deze naar den vierden, en zoo vervolgens tot aan het einde der zaal, ik zelve daar onder begrepen.

Van hand tot hand keerde de lijst in die van den voornaamſten gast terug; hij moest wel eene keuze doen; van nieuws doorliep hij de titels, en wees met den vinger op een ſtuk, welk hij dacht het gezelſchap te zullen vermaken; het voerde tot titel: *De gevolgen eener ongegronde jaloezij.*

Den eenen na den anderen gingen de Komedianten de gasten den titel van dit ſtuk aanwijzen; met eene kleine bui-

(*) Ter-bereidinge van het eerſte geregt, laat men de zenuwen in de zon droogen, en bewaart dezelve vervolgens in doozen met peper en muskaat. Wanneer men er zich van wil bedienen, wordt er eene ſoort van gelei van gemaakt, door dezelve in rijstwater te laten weeken en vervolgens in geitenmat te koken. — De Zwaluwennesten komen van de *Philippijnſche eilanden*, de kust van *Tonquin*, *Java* en *Cochinchina*, en worden met ſpecerijen ſterk aangezet. Zij zijn bijkans doorſchijnende, volmaakt wit als zij nog versch zijn; vervolgens worden zij groenachtig. Zij zijn van gedaante als een doos midden geſneden citroen. De ſmaak is geurig en ſcherp.

buiging van het hoofd gaven wij onze goedkeuring aan deze keuze, waarna de tooneelſpelers vertrokken.

Men maakte eenen aanvang met eene geweldige Symphonie, zwaar genoeg om dooden op te wekken. Inderdaad, de ſpeeltuigen waren trommels, met buffelsvel overtrokken, fluiten, pijpers, trompetten, en een verwenschte koperen bas (*tam-tam*), op welken een verſchrikkelijk geraas gemaakt werd. Ik moet bekennen, dat ik, in weerwil van achttien jaren vertoevens in dit Land, mij aan de zoogenoemde Concerten der *Chinezen* nooit heb kunnen gewennen. Wat mijne tafelgenooten aangaat, deze waren opgetogen.

Na de Symphonie begon het ſtuk. Het was een treurſpel, waarin veel bloeds werd vergoten: tooneelſieraden waren er niet; over den grond werd een tapijt geſpreid, welk de uitgebreidheid des tooneels bepaalde. De Akteurs kwamen uit een naburig vertrek, en gingen wederom daarin.

Aan het benedeneinde der zaal, tegenover de tooneelſpelers, was een dun beſchot van bamboeshout, met ſchermen voor de openingen. Ik zat niet verre van daar; duidelijk konde ik zien, dat achter dit beſchot Vrouwen zaten, onzigtbare aanſchouweresſen van het gastmaal, die misſchien zich ook met het begluren van de gasten vermaakten.

Gedurende het ſpel ſcheidden de gasten niet uit met hunne ivoren ſtokjes te laten ſpelen. Mesſen zijn in *China* in geen gebruik; het vleesch wordt in dunne reepjes geſneden opgedist.

Te gelijk met den maaltijd eindigde het tooneelſtuk. Wij dronken nog een kopje thee. Op een gegeven teeken ſtonden wij allen op; bij hoopen wandelden wij rondom onzen prachtigen gastheer, en maakten hem onze komplimenten, welke hij even beleefd beantwoordde. Vervolgens geleidde hij ons, door eene even prachtig verſierde galerij, in eenen tuin, ſchitterende van eene ontelbare menigte lampions. Men zoude dit verblijf voor een paleis der Toovergodesſen hebben aangezien.

In den tuin waren wij vrij en zonder bedwang. De huisbedienden bragten ons zilveren ſchotels, om ons aangezigt en onze handen te waſchen.

Terwijl wij ons buiten de zaal bevonden, deden de Komedianten hunnen maaltijd met het rijkelijk overſchot van het gastmaal. De dienstboden maakten de tafel ſchoon en zetteden er het nageregt op, hetwelk insgelijks uit een twintigtal ſchotelen beſtond. Het beſtond uit allerlei ſuikergebak, ingelegde vruchten, compotten, hammen, watergevogelte en gekruide visſchen, en boven alles het kostbare *Gin-ſeng*, een vermaard geregt, dat verwonderlijke eigenſchappen bezit en het ligchaam ongemeen verſterkt.

Zoodra alles gereed was, gaf er een bediende kennis van aan zijnen meester, door voor hem op de knieën te vallen.

Met de gewone hoffelijkheid geleidde ons KRAG-HAO in de feestzaal terug; ook nu weigerden de gasten wederom, op de plaatſen van eer te gaan zitten; eindelijk, echter, namen wij onze voorgaande plaatſen in. In plaats van onze kleine bekers, welke wij eerst hadden, en die niet dieper dan een lepel waren, werden er ons grootere gegeven; wij dronken boordevolletjes. KRAG-HAO liet ons van zijnen besten wijn voordienen, *Lammetjes-wijn* genoemd, die uit de Provincie *Schen-Fi* komt. Deze wijn wordt aldus genoemd, omdat dezelve, behalve andere inmengſels, van lamsvleesch wordt bereid. Dezelve heeft een' zeer aangenaam bouquet, is vol vuur, en bijkans zoo ſterk als brandewijn: alleen door aanhoudend gebruik kan zich het gehemelte aan zulk een drank gewennen.

Terwijl de bekers lustig rondgingen, kwamen de Komedianten binnen, en ſpeelden het kleine ſtuk, zijnde eene klucht, welke mijne tafelgenooten, door den wijn verhit, door een ſchaterenden lach bewonderden.

De dienstboden begaven zich in een ander vertrek, om er zonder komplimenten het middagmaal te houden: eerst na middernacht zagen wij hen weder. Op bevel van hunnen Heer, bragt elk van hen vijf of zes roodpapieren zakjes, waarin eenig geld was: het zijn de gebruikelijke geſchenken voor den kok, den opziener van het paleis, de Komedianten, en de dienstboden. Elke dienstbode brengt dit geſchenk aan den Huisheer, die zeer veel zwarigheids maakt om het aan te nemen, doch het eindelijk, in naam van zijn volk, ontvangt, en beveelt, dat het onder hetzelve verdeeld worde.

Het feestmaal duurde bij de vijf uren, en ik rekende mij zeer gelukkig, dat het oogenblik van ſcheiden was gekomen. Dit ſcheiden ging met honderd pligtplegingen verzeld, de eene vermoeijender dan de andere. Geen einde was er aan komplimenten en dankbetuigingen; de gastheer en de gasten wedijverden om in beleefdheid elkander te overtreffen. Elke gast, in weerwil van deszelfs tegenſtand, werd door KRAG-HAO tot aan zijnen draagſtoel uitgeleid. Vervolgens keerde hij zich om, ten einde hem den tijd te geven om er in te klimmen; doch zoodra de dragers den ſtoel hadden opgenomen, werden de komplimenten op hun ſchoonst herhaald; met bewegingen van hand en hoofd gaf men teekens van affcheid, tot dat men elkander niet meer zien konde. Eene zonderlinge vertooning maakten de lantaarnen, die door de dienstboden hunne Heeren werden vooruitgedragen. Op vele dier lantaarnen ſtonden de titels of zelfs de naam des meesters in groote letteren geſchreven. Wat mij aangaat, ik had geene titels, en werd door eene enkele zeer eenvoudige lantaarn van rood papier voorgelicht. Met allen mogelijken ſpoed bereikte ik mijne woning, leide mij neder, en zoude gaarne tot aan den middag geſlapen hebben, indien eene be-

lang-

langrijke welvoegelijkheid mij niet onder de onvermijdelijke verpligting had gelegd, om vroeg in den morgen een *tit-fee*, of brief van dankzegging, aan KRAG-HAO te zenden. Terstond ontving ik een antwoord, met duizend veronrschuldigingen, dat het gastmaal niet luisterrijker was geweest. Ligt kan men denken, dat ik tegen deze overmaat van nederigheid mij krachtig verzette, en dat ik, in mijn antwoord, KRAG-HAO's pracht hemelhoog verhief, betuigende de ondankbaarste der menschen te zullen zijn, indien ik het geheugen daarvan een enkel oogenblik verloor.

Aldus eindigde dit kostbaar Gastmaal. Nog meermalen heb ik gelegenheid gehad, dergelijke onthalen bij te wonen.

EUROPA.

Welk is het wereldeel, dat zegenend voor de aarde
Een' heldren gloed ontstak;
De nutte wetenschap aan eedle kunsten paarde
En domheids kluisters brak;
Meêr bloemen van 't vernuft, meêr geurge vruchten gaarde,
Dan immer 't Oosten schonk;
En voor verheevner lied 't welluidend speeltuig shaarde,
Dan ooit aan d'Indus klonk?

Het is Europe, dat, gevoed'sterd door Athenen,
Gekoesterd door de zon,
Die eens den roem van Griek en Romer had beschenden,
Den nacht in 't eind verwon;
Op vlugge pennen, door het digte wolkfloers henen,
Tot aan de sterren drong;
Der diepe mijn 't metaal en aan het hart der steenen
Het sluimrend vuur ontwrong.

De veêrkracht van de wet, den teugel van de zeden,
De schittrende eer, de straf,
De prikkeling tot deugd, 't gebied der achtbre reden
Aan nijvre volken gaf;
Met moed het bijgeloof, 't vooroordeel heeft bestreden,
En 't vrolijk waarheidslicht,
Op 't puin van 't afgodsbeeld, der ouders van 't verleden,
Een tempel heeft gesticht.

Europe! geen berg, hoe hoog, de afgronde straalen,
Schiet hen de dagtoorts, stuit;
Zoo gaat, wie zou de vaart van 't godlijk vuur bepalen?
Van u verlichting uit.

Gij moogt de ſpecerij van 't brandend Zuiden halen,
Waar lente een' bloemtroon heeft:
Chinees noch Indiaan kan u den ſchat betalen,
Dien gij in ruiling geeft.

Maar, even als de grond van voedſel voor het leven
En ſulfer zwanger gaat;
Het windjen op zijn wiek den ambergeur doet zweven,
Maar ook de ſmetſtof laadt:
Zoo braaktet gij, Euroop! door winzucht aangedreven,
Den moord op Oost en West;
Zoo moet de menschlijkheid voor uwe gruwlen beven,
Waar gij uw' zetel vest.

Hoor, hoor, beſchaafd Euroop! Kolumbus wereld klagen,
Waar Cortez heeft gewoed;
Het monſter Pizarra miljoenen heeft verſlagen,
Verdronken in hun bloed;
De Antilles op hunn' grond geen' naneef zelfs meer dragen
Van 't eertijds talrijk volk;
De bloedhond werd gebruikt om op den mensch te jagen,
Ontvlugt aan zwaard en dolk.

Wat kreet, ô Afrika! dreunt aan uw doodſche ſtranden?
't Is moederlijk geween:
De Christen, Zamoë! ſlaat aan uw kroost zijn handen
En heeft een hart van ſteen.
Ras folteren uw' zoon de zware ſlavenbanden
In het vergiftigd oord,
Waar loodregt op zijn hoofd de zonneſtralen branden
En hem de zweepſlag moordt.

Bengalen! heeft de hel haar plagen uitgeſpogen,
Toen ze u die tijgers zond,
De bloeddorst in hun hart, de roofzucht in hunne oogen,
Vervloeking in den mond?
Wie, vreedzame Indiaan! wie zal uw tranen droogen?
Een weldaad wordt de dood.
Wat balſem brengen ze u, wiens merg is uitgezogen?
Mijn God! de hongersnood!

Neen zwijg, Europe! zwijg van 't licht dat gij deedt rijzen:
Te regt vervloekt u de aard'.
Wie zal den ſtouten geest, 't vernuft eens boosewichts prijzen,
Die list met moordzucht paart?
Der Christnen euveldaân doen blinde Heidnen ijzen;
En, roemen ze op hun leer,
De Moor, de Muzelman zal op hun gruwlen wijzen,
En rukt hunne ouders neêr.

Wat

Wat zoekt ge, Europeaan! die volken te bekeeren?
Hier baat geen Zendeling.
Neen, roep hen eerst terug, die 't Christendom onteeren:
Dan werkt uw prediking.
Door deugd, door menschlijkheid zult ge aan uw' broeder leeren
De waarde van 't Geloof:
Uw hebzucht sluit zijn hart, uw toomeloos verheeren
Maakt hem voor waarheid doof.

H. v. L. Jr.

Aan de Schrijvers der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Wel Edele Heeren!

GOLDSMITH beschuldigt, ter gelegenheid dat hij aan Engeland zijne meesterlijke Ballade *de Kluizenaar* geeft, beiden OVIDIUS en GAY, dat zij de Poëzij met noodelooze epitheta hebben ontsierd. „Het is zeer gemakkelijk, zegt hij, menschen van weinig vernuft in derzelver gebreken te volgen: de Engelsche Dichtkunst, even als die van het later Rome, is tegenwoordig niets anders dan eene zamenvoeging van weelderige beelden, zonder doel of eenheid; eene reeks van bijwoorden, welke het gehoor en niet het verstand treffen." Zijn onze zoo hoog geroemde Nederlandsche Dichters der 17de Eeuw van deze berisping des Heeren GOLDSMITH geheel vrij? Mijn smaak, die enkel op gevoel gegrond is, kan zich bedriegen; dan door vragen wordt niemand beleedigd. GOLDSMITH, dan, heeft getracht die misslagen te vermijden, en is dezelve ook, mijns inziens, inderdaad ontgaan. Ik heb mede eene poging aangewend om hem hierin te volgen, bij de vertaling zijner *Elegy on the dead of a mad Dog*, te vinden in zijnen *Predikant van Wakefield*. Zoo deze proeve een plaatsje in uw geacht Maandwerk wierd waardig gekeurd, zou zulks aangenaam zijn voor hem, die met belangstelling en achting is,

Wel Edele Heeren!

Uw wel Ed. Dw. Dienaar,

Feb. 1811. CAMPAGNE.

DE DOOD VAN EEN' DOLLEN HOND.

Aan al wat zeedlijk wezen heet
Wijd ik dit maatgezang,
Vereer de deugd in elken ſtand
En rek mijn lied niet lang.

Welaan dan, vrienden van de deugd!
Komt, luistert naar mijn lied;
't Moog' Kantſiaansch of duister zijn,
Maar beusten doet het niet.

Daar was in zeker dorp een man,
Aan 't waar geloof gehecht,
Van wien men waarlijk zeggen kon,
's Mans wandel is oprecht.

Hij deed, naar Christelijk bevel,
Aan vriend en vijand goed;
De naakte werd door hem gekleed;
Die hongrig was, gevoed.

En in dat dorp was ook een hond,
Zoo als er velen zijn:
Tweeslachtig, uit een wolf geteeld,
Was al zijn kwispien ſchijn.

Eerst kweekten beide man en hond
De vriendſchap ijvrig aan:
De man had nooit den hond miskend,
Veelmin gedreigd te ſlaan.

Dan, 't ſchijnt dat zich der wolven aard
Niet ſteeds verbergen kan:
De hond, beheerscht door louter nijd,
Werd boos en beet den man.

Nu zweert het dorp, de hond is dol;
Nooit, roept het, was de nijd
Zoo grimmig; nooit zoo ſcherp van tand,
Dat hij de liefde bijt.

De wond was diep; en daar 't gerucht
Geen hoop ter redding gaf,
Droeg dit gerucht mijn' vromen man
Reeds op de baar naar 't graf.

Dan: weent niet, vrienden, bij een graf,
't Geen achterklap ontſloot:
Mijn vrome man is reeds herſteld,
Maar 't razend dier is dood.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

HOE EN WAAROM HET EEN TROOST ZIJ VOOR ONGELUKKIGEN, LOTGENOOTEN TE VINDEN.

„ *Solatium miseris socios habuisse malorum.*"

Dat het een troost is voor ongelukkigen, anderen met hen in hetzelfde lot te zien deelen, dat Natuurs leed verzacht, hebben reeds de Dichters en Wijsgeeren onder de Ouden opgemerkt; waaruit een gewoon volkszeggen of eene soort van spreekwoord ontstaan is, dat ook nog in onze dagen zijne kracht heeft behouden, en men niet zelden hoort aanhalen. In den eersten opslag, nogtans, schijnt het veeleer eene wondersspreuk of tegenstrijdigheid, dan eene overeenstemming met de waarheid der zake, en tevens geene zeer gunstige denkbeelden in te boezemen wegens een karakter of de gesteldheid der menschelijke natuur, als welke het leed van anderen zou noodig hebben, om eigen leed te verzachten. Desniettegenstaande leert de ondervinding zoo wel, als de algemeene overeenstemming der menschen, dat het gemelde zeggen niet van allen grond ontbloot is. Waarin bestaat nu deze grond? Hoe zullen wij dit verschijnsel van het menschelijk hart kunnen verklaren?

Deze vragen zouden weinig te pas komen, en terstond zichzelven beantwoorden, indien zij alleen de zoodanigen betroffen, die, ongevoelig van aard en ruw van zeden, de stem der menschelijkheid bijkans geheel verstoord hadden, of de banden der onderlinge betrekkingen tusschen menschen en menschen in alle andere gevallen gemakkelijk en zelfs met vermaak konden zien verscheuren. Terstond laat het zich begrijpen, dat zij, die altoos met nijdige oogen den voorspoed huns naasten beschouwen, en heimelijk in deszelfs vernedering en rampen zich kunnen verheugen; dat dezen, zeg ik, zich dan

wel bijzonderlijk verblijden in het ongeluk van anderen, wanneer zij zelven ongelukkig geworden zijn. De wangunst, die voorheen hun gemoed beheerschte, die altoos genoegen vond in het onheil, dat den naasten trof, is ook in dit geval de oorzaak dier wreede vreugde of vertroosting.

Maar wat zullen wij zeggen van den gevoeligen menschenvriend? van hem, wiens hart altoos bloedt, wanneer hét ongelukkigen ziet? van hem, die zich naauwelijks kan weerhouden van in den dood te loopen om anderen te redden? En evenwel zal hij niet kunnen ontveinzen, dat ook hem het gezigt of de ontdekking van Lotgenooten, die met hem in hetzelfde geval zijn, onder de rampen eene soort van vertroosting aanbrengt. Het komt wel nooit in hem op, gelijk in den ongelukkig geworden wreedaard en wangunstigen, anderen hetzelfde lot toe te wenschen: maar *vindt* hij in dat opzigt zijns gelijken, hij gevoelt terstond eenige opbeuring; hij rekent terstond nu minder vrijheid tot klagen te hebben, en kan met de daad den last gemakkelijker dragen; en wel te meer, naar mate zijne Lotgenooten onschuldiger, deugdzamer en aanzienlijker zijn, of naar mate dezelven hem in rang en karakter naderbij komen.

De regel, echter, is niet van alle uitzonderingen vrij. Dezelve gaat niet door, wanneer de betrekking van den eenen tot den anderen nader is, dan die van mensch of medeburger. Nooit b. v. zal het den ongelukkigen en regtgeaarden Zoon troosten, dat de Vader mede ongelukkig wordt. Nooit vindt de lijdende Boezemvriend vertroosting in het lijden van den Boezemvriend. In zulke gevallen zal veeleer het tegendeel plaats hebben, de tranen sterker beginnen te vloeijen, in stede van op te droogen. Maar voor het overige kan men niet ontkennen, dat zelfs de onschuldigste lijder beter te moede wordt, zijn lot met meer geduld ondergaat, en alzoo waarlijk eenigen troost ondervindt, zoodra hij gewaar wordt, dat hij niet *alleen* lijdt. Waaruit ontstaat zulks? heeft deze troost een wezenlijken grond in onze natuur; of is het een louter spel der verbeelding, waarin een verstandig man zich niet behoort toe te geven? Niet altoos (dit kunnen wij hier reeds vaststellen) is het een teeken van een bedorven hart, daar zoo wel de meewarige menschenvriend, als hij, die zich nooit over anderen bekommerde, noch eenige trekken van medelijden gevoelde, voor het-

zel-

zelve vatbaar is. Doch laat ik, om hier de werking van het menschelijk hart des te beter in hare beginselen na te sporen, de zaak door eenig voorbeeld opheldéren.

Verbeeldt u dan twee menschen, aan elkanderen onbekend, althans in geene bijzondere betrekking van vriend- of bloedverwantschap staande; verbeeldt u, dat dezen, de een na den anderen, als slagtoffers van het overheerschend geweld, in den kerker geworpen worden. De boeijen knellen even sterk, zijn even pijnlijk, nu zij ze beiden moeten dragen, als toen slechts één van hen met dezelve beladen was. Te dezen opzigte blijft hun gemeen lot even hard en smartelijk. Zoo lang zij, bij elkanderen in hetzelfde hol opgesloten, door onderlinge gesprekken den tijd mogen verkorten, vinden zij voorzeker hierin een wezenlijk voorregt van de gemeenschap van hun lot, dat hetzelve weerkeerig moet verzachten; en de reden der vertroosting wordt gereedelijk gevonden in het genoegen der gezelligheid. De gelijkheid van hunnen toestand maakt hun weldra tot vrienden, die gaarne en vrij voor elkanderen hunne boezems uitstorten en langs dezen weg verruimen. Maar ook *voor* en *na* den tijd, dat hun de vrijheid van zamenspreking, of dit genoegen der gezelligheid, gegund wierd, bleef er nog altoos iets troostelijks over in de gedachte: „ik lijd toch niet *alleen*." Hij, die te voren alléén in verdrukking zuchtte, was niet ontaard genoeg van te wenschen, dat ook anderen van zijne natuurgenooten in hetzelfde ongeval betrokken wierden. Hij schrikt ook niet, noch zal eigenlijk zich bedroeven, wanneer hem berigt wordt, dat zijn medegevangen op vrije voeten gesteld is. Hierover kan hij zich wel verheugen, schoon hij aan zijn eigen lijden nog geen einde ziet; ten blijke dat de rampen van anderen op zichzelven ons niet aangenaam zijn, en dat het daaruit niet kan verklaard worden, waarom het troostelijk zij, broeders in 't lijden te vinden.

Maar de ingeschapen trek tot geluk, die alle gevoelige wezens bezielt, gaat te gelijk gepaard met een even natuurlijken afkeer van ongeluk. Het denkbeeld van ongelukkig te zullen worden, ontroert den geest; en wel té sterker, naarmate men zich het gevreesde kwaad zwaarder voorstelt; doch dan het allersterkst, wanneer ons het grootste onheil dreigt, of dadelijk getroffen heeft. Om deze verschillende graden van ellende af te meten, handelen wij dikwijls en ongemerkt op dezelfde wijze, als

waarop wij gewoonlijk den ſtaat van ons geluk berekenen, namelijk door vergelijking met dien van anderen. En de uitkomst van deze vergelijkingen is veeltijds de grond, op welken de meerdere of mindere vergenoegdheid van den geest rust, ten aanzien van ons tegenwoordig lot. De lijder dan, niet kunnende nalaten bij herhaling de diepte van zijnen rampvollen ſtaat te peilen, kan ook niet nalaten dikwijls buiten zich om te zien, of hij ook ergens voorwerpen vindt, wier toeſtand met den zijnen in vergelijking kan gebragt worden. Blijkt het nu, dat hij niet de eenigſte is, die lijdt; bevindt hij, dat velen even ongelukkig zijn als hij, of zelfs nog ongelukkiger, dan begint hij, als 't ware, het ongelijk en de ſmarten, die hij ondergaan moet, tuſſchen dezen en hemzelven te verdeelen, en alzoo in zijne oogen te verkleinen. Het gezigt van eens anders leed, dat met het zijne gelijk ſtaat, of hetzelve nog overtreft, maakt bereids eene afwending in de zwaarmoedige gepeinzen, ſtuit eenigermate door afleiding de onrustigheid van den misnoegden en ontroerden geest, en brengt eene meerdere geneigdheid in denzelven voort, om zich te troosten wegens hetgeen hem is overgekomen. De last ſchijnt nu niet, gelijk te voren, op één punt en zoo geweldig te drukken, omdat hij niet de eenigſte is, die zich over verongelijkingen en verdrukkingen heeft te beklagen.

Maar blijkt het integendeel, of ſchijnt het hem toe (want in den grond van zijne gewaarwordingen zal het weinig onderſcheid maken, of hij juist dan verkeerd oordeelt) dat niemands rampen de zijne evenaren, en hij dus tot den uiterſten trap van ellende ſchijnt vervallen, dan wordt hij kleinmoediger. De ongelukkigſte van alle ſtervelingen te zijn, of van die genen, welke hem omringen, is het eenigſte denkbeeld, dat hem beheerscht; een verſchrikkelijk denkbeeld, dat hem bij wijlen geheel moet ter neder ſlaan. Door *alleen* te lijden, of geene Lotgenooten te kennen, die datzelfde hebben uit te ſtaan, hetgeen wij moeten lijden, zijn wij met de daad, of ſchijnen wij de ongelukkigſten van alle ſtervelingen. Doch wij houden op dit te zijn, zoodra wij ontdekken, dat anderen zich met ons in gelijken toeſtand bevinden. Onze ſtaat komt ons dan waarlijk beter voor, omdat hij niet meer de ſlechtſte is; en dit ſluit vertroosting in.

Hier komt bij, dat ten minſte de verachting der wereld, welke veelal een ſtaat van vernedering verzelt, en

die

die op ons alleen valt, wanneer wij ons alleen in dien ſtaat bevinden, verdeeld wordt, wanneer wij Lotgenooten hebben. Hoe onſchuldig ook, hoe weinig wij een zoo ellendig lot, als ons getroffen heeft, mogten verdiend hebben, moeten wij echter vreezen, dat de menſchen, meer geneigd tot beſchuldigen, dan tot beklagen, en ſteeds beheerscht door het vooroordeel, alsof de misdaad en het ongeluk op de wereld onafſcheidelijk gepaard gaan; dat de menſchen, zeg ik, ons zullen verdenken en veroordeelen, als waren wij de oorzaken en bewerkers van onze rampen. Maar deze vrees, die anders, eener edele en gevoelige ziele zoo groote kwelling kan baren, grooter ſomtijds dan het eigenlijk kwaad, waaronder zij gebukt gaat, wordt krachtdadig getemperd door de bedenking, *dat hetzelfde lijden* ook aan vele anderen *in de wereld volbragt wordt*. „ Wil de wereld mij veroordeelen (zoo troost zich dan de ongelukkige) omdat ik in lijden en verdrukking moet leven, dan moet zij ook hen, die met mij in hetzelfde geval zijn, om dezelfde reden veroordeelen, doch wier onſchuld en braafheid althans niet minder dan de mijne boven alle verdenking verheven zijn, en met welken ik het mij eene eere reken gelijk geſteld te worden." De menigte der Lotgenooten neemt eindelijk de vrees voor de ſchande weg, die men te onregt op het ongeluk wil doen kleven. Het eene voorbeeld ondersteunt het andere; en op die wijze kunnen zij eindelijk zelfs in den uitersten ſtaat van vernedering, waarin zij onſchuldig gebragt zijn, hunnen roem ſtellen, gelijk de Apostelen en eerſte Christenen roemden in het kruis van Christus; roemden, dat zij waardig geacht wierden deel te hebben aan het lijden van hunnen Meester.

H..... H.....

HET GEWIGT DER ZORGE

VOOR

STERVENDEN,

Geſchetst in eene Verhandeling, voorgeleezen in de Maatſchappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, te *Amſterdam*,

DOOR

F. VAN DER BREGGEN, Cornz.
Med. Doct.

De beſchouwing van den natuurlijken eindpaal van ons beſtaan op deze aarde, van den dood, kan voorzeker hare nuttigheid hebben, zoo wel ter bevordering van onzen ligchamelijken welſtand, als ter verbetering van onzen zedelijken toeſtand. En echter ſchijnt men, over het algemeen, meerdere waarde te ſtellen in de kunst om het leven te behouden of te verlengen, dan in die, welke op de bevordering van deszelfs einde betrekking heeft. En geen wonder; men maakt zich ongaarne gemeenzaam met het denkbeeld des doods; de vrees voor denzelven ſchijnt ons te zeer te vermeesteren; terwijl men, in de laatſte oogenblikken, wanneer de hoofdzaak, het leven van den mensch, voor verloren moet gehouden worden, alle de overige bijkomende omſtandigheden onder die onvermijdelijke kwalen rekent, waarbij de natuur ſlechts lijdelijk is, en waar men zich dus blootelijk als zoodanig meent te moeten gedragen. Geen wonder tevens, M. H., dat men, door zulk eene geringſchatting of verroekeloozing dezer laatſte oogenblikken, zichzelven en anderen op het ſterfbed grootendeels uit het oog verliest, en zich daardoor, in dat zoo gewigtig tijdſtip, eenen zoo noodigen als verzachtenden balſem ontrooft, ja die oogenblikken wreedaardiger maakt. Deze en ſoortgelijke overdenkingen waren het, die mijne keuze, ter vervulling dezer ſpreekbeurt, bepaalden bij den dood en het ſterfbed, als een onderwerp, dat, met mijnen ſtand eenigermate overeenkomende, voorzeker hoogstbelang-

langrijk zijn moet. Het is waar, bedenkingen van dezen aard ſchijnen u welligt geene aangename of vervrolijkende beſchouwingen te zullen opleveren, en gij verlangdet waarſchijnlijk in deze dagen, waar zoo vele ter nederdrukkende gewaarwordingen en aandoeningen ziel en ligchaam beiden ſchokken, bemoedigender en opbeurender voorſtellingen. Maar, M. H. zou het welgeplaatſte hart ook niet daarin voor zich de vervrolijkendſte uitzigten geopend zien? Zou niet de beſchouwing van het ſterfbed, op welks verwaarloosde zorg ik vooral uwe aandacht wenschte te bepalen, allerdierbaarst voor u worden, wanneer zij u, na de aanwijzing, hoezeer mishandeling den ſterveling *daar* treffen kan, de middelen aanwijst, hoe gij daarvoor behoed, en de overgang tot beter Vaderland gemakkelijker en geruster kan gemaakt worden? — Mogt ik door mijne geringe pogingen tot dit laatſte medewerken, wanneer ik, na vooraf aangewezen te hebben, hoezeer de mensch zichzelven door de vrees voor den dood, als natuurkundige gebeurtenis, kan martelen, u bij het gewigt der zorgen voor ſtervenden en de verwaarloozing daarvan bepale.

Hoe natuurlijk ook bij den mensch, als zinnelijk wezen, de vrees voor den dood zijn moge, daar het denkbeeld van vernietiging iets verſchrikkelijks heeft, waarbij de gedachte aan onze terugkeering tot ſtof, aan de verijdeling onzer ontwerpen en van onze hoop, aan onze ſcheiding van de dierbaarſte panden, aan het vooruitzigt van eene ons onbekende eeuwigheid de ziel zelve aanhoudend ſchokt; zoo is het evenwel ontwijfelbaar, dat deze vrees niet alleen den grootſten invloed heeft op onze gezondheid, onze rust en onze genoegens in dit leven; maar ook op onze laatſte oogenblikken zelve, waar zij vooral kenbaar wordt, en de bron oplevert van onze eigene mishandeling op het ſterfbed; ja het is in alle opzigten waar, hetgeen de verdienſtelijke HUFELAND (*) deswege zeide, „dat geene vrees den mensch rampzaliger maakt dan die „voor den dood, daar wij iets vreezen hetgeen volſtrekt „onvermijdelijk is, en waartegen wij ons geenen oogenblik „kunnen verzekeren." — Van waar toch, M. H. deze zoo overdrevene vrees? Is haar grond niet daarin te

zoe-

(*) In zijne Verhandeling over de kunst om het leven te verlengen, Deel II. bladz. 57.

zoeken, dat de menſchen, over het geheel, zich geen behoorlijk denkbeeld van den dood, als natuurkundige gebeurtenis, vormen? Men maakt veelal geen gepast onderſcheid tusſchen den eigenlijken dood, het ophouden van het leven, het oogenblik, waar het levensbeginſel ophoudt werkzaam te zijn, waar alzoo gevoel en beweging geheel zijn vernietigd, en tusſchen dien toeſtand, welke den natuurlijken dood voorafgaat, waarbij, in den nog zieken ſtaat des ligchaams, de toevallen, aan denzelven eigen, en zoo vele andere en onderſcheidene ziels- en ligchaams-aandoeningen, plaats grijpen. En nu, zoo min men beiden van elkanderen wel onderſcheidt, zoo zeer is men geneigd het denkbeeld des doods van die aandoeningen te ontleenen. Men maakt zich de zonderlingſte denkbeelden van den doodsangst, van eene gewelddadige ſcheiding tusſchen ziel en ligchaam, en wat dies meer zij. Onze verbeelding vormt zich desaangaande de akeligſte gedachten; en daardoor vergroot de mensch de vrees voor den natuurlijken dood, van al dit bijkomende zeer onderſcheiden, aanmerkelijk. Het aanſchouwen, wijders, van het ſterfbed der zoodanigen, in wier bezit ons hart zoo veel belangs ſtelde, vermeerdert die vrees ongetwijfeld. Hunne half gebroken oogen, hunne bevende ſtem, de koude zweetdruppels, die het geſpannen gezigt bedekken, de ſiderende handen, die zij nog naar de hunnen en naar ons uitſtrekken, het hevig kloppend hart, de diepe en verſnelde ademhaling; alle de aandoeningen, die rondom de ſponde op aller gelaat, naar gelange der betrekkingen, zigtbaar zijn, hebben op die vrees eenen verbazenden invloed, en maken ons ſchier onvatbaar voor overdenking. Nu denken wij er niet aan, dat alle deze aandoeningen welligt uitwerkſelen kunnen zijn van het levensbeginſel, waarvan de ziel weinige of bijna geene gewaarwordingen heeft. Neen; wij verplaatſen ons dadelijk, met onze gezonde zinnen, en met alle die levendige aandoeningen, welke zich op dat oogenblik van ons meester maken, in de plaats van die ſtervenden, en zien al, wat bij hen plaats heeft, als onmiddellijke uitwerkingen, als tolken aan van hetgene in de ziel omgaat. In 't kort, wij doen hun al datgene gevoelen, wat zich onze verbeelding voorſtelt; en de indrukſelen daarvan zijn niet zelden zoo ſterk, dat zij ſchier door geene andere voorſtellingen kunnen vernietigd worden. Op deze wijze wordt het ſchrikverwekkend denkbeeld van en de vrees voor den natuurlijken dood in

ons

ons geboren, en wij offeren niet zelden onze genoegens aan eene denkbeeldige vrees voor denzelven op (*).

Niets is er dus, dat ons meer in ſtaat kan ſtellen om die vrees te overwinnen, dan zich een juist denkbeeld van den dood te vormen. Men noemt denzelven gewoonlijk eene ontbinding, waardoor de band tusſchen het ligchamelijk en redelijk deel van den mensch verbroken wordt. Deze ontbinding, echter, moet men veeleer als een gevolg van den dood beſchouwen. Zoo lang de levensverrigtingen en de werkzaamheden van het inwendig beginſel, dat men de levenskracht noemt, zigtbaar zijn, beſtaat er leven; offchoon ook het leven dan nog kan aanwezig zijn, wanneer die werkzaamheden en verrigtingen, door toevallige omſtandigheden, geſtremd, of voor eenigen tijd als rustende zijn. Is het ligchaam echter tot dien ſtaat gebragt, waarin deze verrigtingen, of liever het werkvermogen, vernietigd zijn, dan is hetzelve van leven beroofd. De volſlagene onbekwaamheid, nu, van het werktuig, om het gemeenſchappelijk leven aan den gang te houden, ſluit het denkbeeld van den ligchamelijken dood in zich. Zoo lang er nu leven is, of het ligchaam leeft, zoo lang heeft er eene wederkeerige werking van ziel en ligchaam plaats. De eerſte bedient zich van het laatſte, als van een werktuig, door middel van hetwelk zij eene onderlinge gemeenſchap van werkingen oefent met de ſtoffelijke wereld, zoodat zij door de krachten van deze aangedaan wordt, en deze, op hare beurt, door hare krachten aandoet. Hoe weinig wij nu ook van den eigenlijken invloed weten, welke er tusſchen het ligchaam en de ziel plaats heeft, is dit toch zeker, dat, in onze gezonde dagen, door eene onderlinge werking, iedere merkbare aandoening in het ligchaam eene zekere bepaalde gewaarwording in de ziel voortbrengt, en zoo, omgekeerd, iedere werking van de ziel, iedere gemoedsbeweging, ook zekere bepaalde ligchamelijke aandoening ten gevolge heeft. Maar nu bij den zieken en den ſtervenden, die zich in zulk eenen toeſtand bevinden, waarin zoo wel het ligchamelijk levensbeginſel als de werkzaamheden der ziele merkbaar verzwakt of ongeregeld zijn, waar-

(*) Vergelijkt de uitmuntende Verhandeling van wijlen den Geneesheer DEIMAN, over den natuurlijken dood, in het *Algemeen Magazijn van Wetenſchap, Kunst en Smaak.*

waarin de geheele ondergeſchiktheid van werkzaamheid niet meer zoodanig is als zij behoorde te wezen, waarin, om dus te ſpreken, de in wanorde gebragte natuur nog hare laatſte pogingen aanwendt, om, ware het mogelijk, haren ondergang te verhoeden; zou men bij de zoodanigen, in dien toeſtand, de gemoedsaandoeningen en hartstogten duidelijk genoeg in het gelaat en andere ligchaamsdeelen kunnen kennen, om van het eene tot het andere te beſluiten? Zouden de trekken van angst en benaauwdheid, van vrees en droefheid, die men zoo dikwijls bij ſtervenden waarneemt, indedaad uitwerkſelen van eene zoodanige geeſtgeſteldheid, en niet veeleer gevolgen zijn van de ziekte zelve, die op het ligchamelijk levensbeginſel werkt, en waarin de ziel geene of ſlechts duistere gewaarwordingen heeft? — Neen; wij kunnen, bij verzwakte ziels- en ligchaams-vermogens, bij de door den aard der ziekte in wanorde gebragte werkzaamheden, bij zoo vele en verſchillende prikkelingen, op het gevoel en de beweging door veelvuldige tegennatuurlijke oorzaken voortgebragt, geenszins uit de uiterlijke aandoeningen van het ſterfbed tot de inwendige gewaarwordingen of het verſchrikkelijke van den natuurlijken dood beſluiten (*). De vrees voor denzelven moet alzoo daardoor aanmerkelijk verminderd worden, en de ſchrikbeelden, welke wij ons van denzelven, als natuurkundige gebeurtenis, vormen, zeer veel van derzelver vermogen op ons verliezen; vooral ook dan, wanneer wij tevens bedenken, dat uit het zoo even aangevoerde, gelijk ook uit de zekerheid, dat de ligchamelijke aandoeningen op het ziek- of ſterfbed niet met de gewone en noodzakelijke levendigheid aan de ziel kunnen overgebragt worden, en de denkbeelden zelve in onze ziel niet meer die duidelijkheid hebben, omdat zij haren medgezel, het ligchaam, in zijne werking niet meer ondersteunen kan, ten duidelijkſte blijkt, dat ſtervenden, over het geheel, van hetgene in het ligchaam omgaat, weinige of bijkans geene opmerkzame gewaarwording hebben. Veelvuldige waarnemingen hebben dit bevestigd, en, onder vele voorbeelden, ſtrekt mijn waardige Vader daarvan ten bewijze, die, ik mag zeggen op zijn ſterfbed, door vreesſelijke aandoeningen des ligchaams gefolterd, den hevigſten angst, met de ontzettendſte ijlhoofdigheid gepaard, leed, van zijne hevige ziekte herſteld en aan de zijnen, Gode zij dank! terug-

ge-

(*) DEIMAN, *Algemeen Magazijn*, enz.

gegeven, op het ſtelligſt verzekerde, van alle die ligchamelijke aandoeningen, of van al datgene, wat ons zoo ſchrikbarend als ſmartvol voorkwam, volſtrekt geen gevoel te hebben gehad. Allen, die den eerſten graad van den dood hebben doorgeſtaan en weder tot het leven zijn teruggeroepen, verzekeren eenparig, dat zij niets van het ſterven hebben gevoeld, maar als in eene flaauwte, als in eenen ſtaat van bewusteloosheid, weggezonken waren. De toevallen, welke den aanſchouwer bij het ſterfbed zoo verſchrikkelijk voorkomen, zijn meestal voor den ſtervenden niet zoodanig. Het is even alsof men uit de verſchrikkelijke toevallen, der vallende ziekte eigen, beſloot, dat de daaraan lijdende inwendig naar evenredigheid even zoo vele ſmarten uitſtaat. Hij weet niets van al hetgeen den omſtander zoo veel angſt veroorzaakt (*). — Het ſterven, dus, als natuurkundige gebeurtenis, is minder vreeſelijk, dan wij ons uit de verſchijnſelen, die den dood voorafgaan, of waarmede dezelve vergezeld gaat, zouden voorſtellen. Dat, derhalve, deze overtuiging reeds het ſchrikbeeld des doods in onze ziel vermindere, en ons voor foltering in onze laatſte oogenblikken behoede! En wanneer men eindelijk den dood niet ſlechts als natuurkundige gebeurtenis, maar van het ſtandpunt der rede en der zedelijkheid beſchouwt, als den overgang tot beter Vaderland, waar ons aanzijn geruster, onze genoegens duurzamer, onze kennis zuiverder zijn zal, waar zoo vele dierbare voorwerpen, in wier bezit ons hart den hoogſten wellust ſtelde, ons verbeiden; waar is dan de ſterveling, die zich door de vrees voor denzelven zou laten overmeesteren? Neen, veel liever vestigt hij, gelijk een Engelsch Dichter zich uitdrukt, zijn oog gerust op denzelven, wijl dit ſtaren den mensch, door de aangenaamſte vereeniging, de twee ſteunſels van het menſchelijk geluk, den waren ſmaak des levens en het gedurig denken aan den dood, als de eenige overwinning van deszelfs verſchrikking, doet verbinden.

Uit het boven aangevoerde, met opzigt tot de ongevoeligheid der ziel, welke meestal bij den ſtervenden wordt waargenomen, wil ik vooral niet, dat men eene verkeerde gevolgtrekking afleide, alsof dit altijd het geval ware bij ſtervenden. Neen, er kunnen zich, uit hoofde van den aard

der

(*) HUFELAND, ter aangehaalde plaatſe, Deel II. bladz. 63.

der ziekte zelve, omſtandigheden in ons ligchaam opdoen, die alle gerustheid en kalmte der ziele door onaangename gewaarwordingen voor dien tijd verdooven, en den geest met duisternis en treurigheid benevelen. Ja, welk bewijs toch, was de zoo juiste vraag van mijnen hooggeſchatten Leermeester, den Hoogleeraar PARADIJS (*), zou men doorgaans kunnen afleiden uit zulk een vergeten of onbewustzijn, tegen het zoo ſmartelijk en angſtig gevoel, hetgeen op dien tijd der lijdenen woorden, daden, woelingen, zuchten en jammerklagten zoo duidelijk te kennen geven? — Nog veel verder zij van ons het denkbeeld verwijderd, alsof daaruit zou voortvloeijen, dat de zorg voor den ſtervenden, juist omdat zijne bewustheid en gevoeligheid zoo zeer verminderd ſchijnen, overtollig of vruchteloos zijn zou. Neen, voorwaar, in het maatſchappelijk leven beſtaat er geen edeler dienst, dan die, welke zich tot ſtervenden bepaalt. — Maar wat zou men dan toch voor de zoodanigen kunnen doen, die op het punt ſtaan van op te houden mensch te zijn? Belangrijke vraag voorzeker, die wel eens, ter ontkenning van de mogelijkheid der zorgbeſteding aan den ſtervenden, den Geneesheer of Leeraar is voorgeſteld, alsof men beider dienst volſtrekt daarbij zou kunnen miſſen. Belangrijke vraag tevens, aan den anderen kant, daar zij in zich zoo wel het verkeerde of ſchadelijke van beider onberedeneerde en overtollige zorgen in het algemeen, als van die des laatſten in het bijzonder, ſchijnt te bevatten. Welaan, M. H. dat zij ons dan nu ook bepaalder bezig houde, opdat wij overtuigd worden, dat de zorgen in dit opzigt voor den ſtervenden zoo wel hoogst noodzakelijk als allergewigtigst zijn.

Gelijk er ſchier algemeene kenmerken zijn, waaruit de minst ervarene de nadering des doods kan opmaken; zoo beſtaan er voor den geoefenden Geneesheer meer innerlijke, uit den aard der ziekte of uit het geſtel der lijdenden opgemaakt, die hem reeds vroeger doen beſluiten, hoe bedriegelijk ook dikwijls de kenteekenen van eenen na-

(*) In zijne zoo uitmuntende *Redevoering over het natuurlijk wel ſterven, en den invloed der Geneeskunde op hetzelve*, uit het Latijn, bladz. 11. Eene Verhandeling, welke mij onderſcheidene wenken aan de hand gegeven heeft, en van welke ik mij op meerdere plaatſen, als geheel tot mijn oogmerk gefchikt, bediende.

naderenden dood zijn, dat de ziekte niet alleen voor natuur en kunst onoverwinnelijk is, maar ook, dat de krachten onder derzelver geweld zoodanig afnemen, dat zij niet te herſtellen zijn; ja niet zelden bemerkt hij dit reeds dan, wanneer omſtanders en lijders, de eerſten dit gevaar niet vermoeden, en de laatſten zich met eene aanhoudende hoop op herſtelling vleijen. En zou dan nu, in de eerſte plaats, de verſtandige Geneesheer voor dezen, bij hem reeds als ſtervend verklaarden, lijder niet de welmeenendſte zorg kunnen dragen? Zou hij niet, overtuigd dat de kunst ter herſtelling volſtrekt nutteloos is, die zorg blijkbaar kunnen doen worden, door zich tot eenen voor den ſtervenden gemakkelijken overgang te bepalen, en zich alzoo te onthouden van alle die overtollige middelen, welke hem anders, ter herſtelling van herſtelbare ziekten, als zoo vele redmiddelen, ter eere zijner kunst, bekend zijn, maar die nu den draad des levens wreedaardig zouden rekken? — Hoezeer ook in dit opzigt, van de zijde des Geneesheers, het ſchranderſt doorzigt, gepaard met de grootſte omzigtigheid bij het beoordeelen der veelal bedriegelijke gevallen, vereischt wordt, opdat hij niet de zoodanigen voor verloren rekene en aan hun noodlot overlate, wien de kunst had kunnen redden, en waarvan de geneeskundige geſchiedenis ſchier ongeloofelijke, doch door de dagelijkſche ondervinding bevestigde, voorbeelden oplevert; zoo is het ook, mijns inziens, zeker, dat zich de geneeskunde in geen verhevener licht vertoont, dan aan het ſterfbed, waar geene hoop op behoud meer overig is, en waar van hare zorg geen ander voordeel is te wachten, dan een kalme en geruste overgang uit dit leven. Ja, dus ſpreekt de waardige man (*), aan wiens menschlievende zorg te dezen opzigte de zieltogende SCHULTENS weleer zoo zeer verpligt was, wanneer de Geneesheer, alles, wat de geoefendſte kunst vermag, beproefd hebbende, en natuur en kunst voor de heftigheid der ziekte ziende bezwijken, met dezelfde zorgvuldige trouw, waarmede hij den kranken dusverre had gepoogd te redden, hem nu verzachting van ſmart, vermindering van ongemak, eenen gemakkelijken en zachten uitgang uit het leven zoekt te bezorgen; wanneer hij, onder dat bedrijf, zich door ſmeeken noch gunstbejag laat

(*) N. PARADIJS, in de aangehaalde Redevoering, bladz. 36.

laat bewegen, om den zieken, buiten het bereik der kunst liggende, door overtollige, nuttelooze, veel min schadelijke hulpmiddelen te kwellen of te martelen; wanneer hij, onder het bedillen van nijdigaards en kwaadaardigen, onder den lastigen aandrang van onverstandig goedhartige omstanders, onder de klagten en verwoekingen zelfs van tot uitzinnigheid toe bedroefde naastbestaanden; wanneer hij, zeg ik, onder dit alles, met God, den eenigen getuige zijner trouw en standvastigheid, te vreden, onverzettelijk zijnen pligt blijft betrachten, — dan voorzeker levert zulk een man een schouwspel, der Hemellingen aandacht niet onwaardig! — Ja, veelvuldige zorgen kan de Geneesheer van zijne zijde aan den stervenden besteden. Sprak ik hier alleen voor de zoodanigen, dan zou ik dit nader uiteenzetten en door voorbeelden kunnen staven. In het algemeen behooren menschlievend-, wakker- en bereidvaardigheid ook daar de roerfels zijner daden te zijn. Menschenkennis vooral behoort zijne leidsvrouw te wezen. Nimmer ontrukke hij, hoezeer hem dit wel eens zijdelings of openlijk verweten wierd, den stervenden die hoop op herstel, welke, offchoon dan ook denkbeeldig, denzelven nog schijnt te blijven bezielen, wanneer hij overtuigd is, dat het benemen van die hoop de laatste oogenblikken des lijders zoude verbitteren, daar deze, nog onzeker van den dreigenden dood, bevrijd is van die aandoeningen, welke hem bij het terugdenken op zijne achter te latene gade en kinderen zouden martelen. Waartoe toch hem die bedriegelijke hoop te ontnemen, wanneer de Geneesheer overtuigd is, dat er niets, noch van de zijde des stervenden, noch van den kant der beschikking omtrent de zijnen, gevorderd wordt ter ontrukking van dien laatsten steun? Ja, ook in dit opzigt zorgt hij alzoo weldadig voor het sterfbed van zijnen medemensch.

Maar, M. H., het is niet slechts de Geneesheer, maar ook de Leeraar, die tot den stervenden geroepen wordt, ook de nabestaanden en omstanders, ja allen, die eenigen invloed op denzelven hebben, die, ieder in zijne betrekking, de laatste oogenblikken van den onherstelbaren en den dood te gemoet snellenden lijder min smartelijk kunnen maken. In de daad, de menschenvriend vond zich wel eens gedrongen te vragen, waarom de beschaafde mensch somtijds met eenen zoo schrikbarenden toestel sterft, daar intusschen alle de overige dierlijke wezens, de

de meeste zoogenaamde wilde volken zelfs, uitgezonderd eenige weinige trekkingen der spieren, zonder alle die vreesselijke toebereidselen, welke onzen ganschen levensloop reeds vergiftigen, den laatsten polsslag tamelijk gerust afwachten, en alzoo de natuurlijke ontbinding geenszins door tegennatuurlijke pijnigingen verbitteren? Of het dus in de daad wel een voorregt voor het meer verlicht gedeelte des menschdoms te achten zij, dat kwalijk begrepene godsdienstige gevoelens ons zoodanig met het denkbeeld des doods vervullen, dat wij onze rust daarbij geheel verliezen, en de laatste oogenblikken van den godsdienstigen lijder tegen die van den mensch, die als dier sterft, op eene zeer ongunstige wijze afsteken (*)? En wanneer hij dan het gedrag van zoo velen, bij de sterfbedden hunner natuurgenooten, bij het uiten dezer vragen aanschouwde, dan gevoelde hij zich, als 't ware zijns ondanks, gedrongen, zich dit voorregt zijner meerdere verlichting te schamen. — Maar, welk eene gedachte, M. H., zich te schamen over zijne meerdere verlichting, en te wenschen, even als de wilde, zelfs als het dier, de gewesten der Eeuwigheid in te gaan! Neen, daartegen verzet zich voorzeker uwe geheele ziel, en gij wilt derhalve gaarne, om uwer menschheid wille, door uw eigen voorbeeld aan het sterfbed toonen, den daarop liggenden dien troost, die opbeuring, die hoop te verschaffen en in te boezemen, ja omtrent hem in alle opzigten zulk eene zorgbesteding te kunnen in het werk stellen, als nimmer de onbeschaafde aan zijnen onbeschaafden medemensch bewees of kan bewijzen.

Ieder regtschapene, zoo wel als hij, die in de naauwste betrekking tot den stervenden staat, zal dus, wil hij zijne pogingen met den besten uitslag zien bekroond, in zijne zorgbesteding de naauwkeurige kennis der omstandigheden, als den grondslag daarvan, ten rigtsnoer nemen, daar onkunde en overijling niet zelden het grootste nadeel en geheel tegenstrijdige gevolgen te wege bragten. Bijna in geene betrekking des gezelligen levens heerschen nog zoo vele op vooroordeelen gegronde misbruiken en schadelijke gewoonten, en nergens zijn de eens ingewortelde meeningen en gevoelens zoo bezwaarlijk uit te roei-

(*) *Geneeskundige Staatsregeling*, door J. FRANK, uit het Latijn door A. BAKE, IVde Deel, 2de Stuk, bladz. 583.

roeijen, als bij de gewone wijze der behandeling van zieken en ſtervenden. Bij de beste oogmerken, bij het teederst medelijden, is men, om een vooroordeels wille, in ſtaat, den lijder onnoodigen overlast, angst, ziels- en ligchaams-kwellingen aan te doen; en hoe zeer komen dus hier de toeſpraak, de omringing, de aandoeningen van bloedverwanten en vrienden, en zoo vele andere, oppervlakkig gering ſchijnende omſtandigheden, in aanmerking, welke, bij eene behoorlijke zorgbeſteding aan ſtervenden, deels toegelaten, deels verminderd of volkomen vermijd, en volgens derzelver geſteldheid gewijzigd moeten worden; hoe veel te meer dan, wanneer er reden is om te vermoeden, dat niet alle gewaarwording van uiterlijke voorwerpen ten allen tijde zelfs bij zieltogenden ophoudt, ook niet in die oogenblikken, in welke deze hunne gewaarwordingen door geene teekenen meer kunnen te kennen geven, daar het ook dan te vermoeden is, dat zij niet geheel gedachteloos of gevoelloos, noch onkundig zijn van hetgene rondom hen gebeurt, en het door voorbeelden is bevestigd, dat de zoodanigen de geſprekken van omſtanders gehoord, de geringſte beweging beſpeurd, de fluisterende ſtem zelve verſtaan, en de geringſte aandoeningen hebben gadegeſlagen. Hoe zorgvuldig en omzigtig, derhalve, behoort men zich bij ſtervenden te gedragen, en toe te zien, dat alles, wat eenigen hinder kan veroorzaken, geweerd worde; dat het ligchaam gemakkelijk ruste; dat alle prikkelingen, geboren uit hetgene den lijder tegen zijnen wil ontvloeit, en de bezoedelde deelen op eene onaangename wijze aandoet, voorgekomen; dat de drooge en dorſtige keel voorzigtig bevochtigd worde; dat de lucht, die hij nog kan inademen, zuiver zij. Hoezeer behoort men niet al wat onaangenaam is van het oor en oog der zieltogenden te verwijderen, ja de aandoeningen zelve van ouderliefde en huwelijksmin in den boezem te ſmoren of te ontveinzen (*), en vooral, met betrekking tot de zoodanigen, niets te doen zonder voorkennis, raad en medewerking van den verſtandigen en menschlievenden Geneesheer; daar toch dit alles minderen of meerderen invloed heeft op die wanorden, welke zoo dikwijls bij het ſterfbed, als gevolgen van verkeerde, verwaarloosde of overtollige zorgbe-

(*) PARADIJS, Redevoering, bladz. 33 en 34.

beſteding, plaats grijpen. De invloed der hartstogten vooral op de herſtelling aan den eenen, en op het verderf des lijders aan den anderen kant, is allergewigtigst. Kalme, aangename, gematigde gewaarwordingen, gelijk zij dikwerf het leven van den mensch verlengen, bevorderen den gemakkelijken en zachten overgang. Derzelver leiding moet dus vooral bij het ſterfbed in aanmerking komen, en het blijkt dan nu ook van zelfs, van hoe veel invloeds godsdienſtige aandoeningen op den ſtervenden zijn kunnen, hoezeer de regeling daarvan een belangrijk gedeelte der zorgbeſteding uitmaakt. Ja, zij moeten met de grootſte omzigtigheid worden opgewekt, vooral ook dan, wanneer, bij de vermindering van alle de overige krachten, die, welke der ziele onmiddellijk ten dienſte ſtaan, met eene onevenredige hevigheid zoo zeer opbruiſen, dat zij niet zelden den ſtervenden lijder tot den hoogſten trap van ijlhoofdigheid opvoeren. Verſchrikkelijk was het leed, dat ook hier Bijgeloof en Dweeperij ſtichtten, en blijven berokkenen. Ontzettend zijn de voorbeelden, welke de geneeskundige geſchiedenis, tot ſchande der menschheid, bevat, van die kwellingen, welke den ſtervenden door ontijdige, kwalijk toegepaste, ja geheel doellooze geestelijke toeſpraak, die ſoms den toon van onbeſcheidenheid en bitter verwijt aannam, zijn toegebragt. En waaraan hebbe men deze allerongeſchiktſte en verderfelijke behandeling toe te ſchrijven? Gewis aan onkunde omtrent de pligten van den gezonden met betrekking tot den ſtervenden, en aangaande den natuurlijken dood zelven. Zeer dikwijls zag de Geneesheer, door een' te ſterken aandrang op het zoo aandoenlijk gemoed der lijderen in doodsgevaar, ten nadeele dier ongelukkigen, hevige ſchokken ontſtaan, waardoor hij verhinderd werd, van de weinige oogenblikken, welke er nog overig ſchenen, en waarin zich nog een flaauwe ſtraal van hoop vertoonde, ten nutte derzelven gebruik te maken. Hoe verderfelijk moet dus zulk eene toeſpraak aan het ſterfbed zelve zijn; en hoe zeer komen hier dus de gevolgen dier bezoeken van hen in aanmerking, welke elkander aan hetzelve geſtadig afwisſelen, en de ziel van den ſtervenden bij aanhoudendheid met beangſtigende denkbeelden vervullen; zoo dat de verſtandige Geneesheer zich genoodzaakt ziet, tot zoogenaamde groote ergernis, aan ſoortgelijke bezoekers allen toegang geheel te ontzeggen.

Verre zij het intusschen van mij, dat ik de zoodanigen, die, door eene gevaarlijke ziekte op den rand des grafs, het ontzaggelijk tijdstip zien naderen, waarin zij eene hun onbekende eeuwigheid te gemoet snellen, wanneer zij door den aard der ziekte in de mogelijkheid zijn om daarvan voor zichzelven wezenlijk nut en zuiveren troost te erlangen, alle die moedgevende vertroostingen, welke ons de Godsdienst aan de hand geeft, zou willen ontzeggen. Neen, ik ben ten volle overtuigd, dat de bemoedigende toespraak van eenen verstandigen geestelijken, of van eenen vriend van waarheid en deugd, dat een gepast gebed den stervenden aanmerkelijke verligting en kalmte kan toebrengen; want het ligchaam kan geen grooter voordeel vinden bij den bekwamen Geneesheer, dan de geest steun, leiding en troost bij den menschkundigen en weldenkenden Leeraar. Maar het ware te wenschen, dat Geneesheer en Leeraar beiden zich minzaam vereenigden; dat alzoo de eerste, die het onderscheid tusschen den min merkbaar ijlhoofdigen en den volkomen bij zinnen zijnde stervenden alleen weet te bepalen, die alleen juist kan beoordeelen, wat zijne krachten of gesteldheid dragen kunnen, die de heldere tusschen-oogenblikken, de tijdstippen voor een ernstig gesprek, het best kan opmerken en aanwijzen, met den laatsten de handen ineensloeg, opdat zij, vereenigd tot hetzelfde doel, den overgang uit dit leven voor den stervenden gemakkelijk en gerust zouden kunnen maken. Zulk een geestelijke toch, om mij van de woorden van een' bij mij hooggeachten Christen-Leeraar, den waardigen STUART, te bedienen (*), zulk een geestelijke maakt de noodige onderscheidingen, verwekt nuttige herinneringen, onderdrukt noodelooze zorgen, weert angstvallige bekommeringen, opent heilrijke uitzigten, verlevendigt den troost van den Godsdienst, bemoedigt de zwakheid, voorkomt tevens ligtzinnigheid, bevordert de wezenlijkste belangen, en bezit eenen schat van verkwikkingen voor het hart, die buiten het bereik der Geneeskunde zijn. — Ja, wie verzekert ons daarenboven, hoedanig wij naar den geest zullen gesteld zijn, wanneer het ligchaam onder het geweld der ziekte bezwijkt? Schier altijd toch

gaat

(*) Ziet den *Brief van* JACOBUS *in Leerredenen*, IIIde Deel.

gaat deszelfs helderheid verloren; veelvuldige verbijsteringen, onrust en bedwelmingen brengen van zelfs de zorgen der teederheid zoo wel, als de angstvalligheden van het geweten, bij; ja de ziel zelve, die bij de eigenlijke lijchaamskwaal niet lijdt, is veelal tot bedaard nadenken ongeschikt, en vordert den bijstand van anderen, wier ziel, in volle kalmte, geenen grond van troost en hoop voorbij ziet, maar ze allen doet opmerken, doet toeëigenen, en, als 't ware, voor den geest des stervenden denkt.

Verre zij het dus van mij, herhale ik, aan den stervenden dien troost te willen onthouden, welken het Christendom schenkt; maar ik zou der waarheid te kort doen, indien ik stellig wilde beweren, dat Bijgeloof en Dweeperij hun schadelijk vermogen zoo geheel zouden verloren hebben, dat, in plaatse van billijke zorgbesteding, mishandeling der stervenden, zelfs nog thans, niet dikwijls plaats grijpe. Ik wenschte daarom, dat de behandeling des stervenden niet louter theologisch en zonder kennis van het menschelijke hart onderwezen wierd; dat men den bijstand des geestelijken, in met den dood bedreigde ziekten, niet steeds als het voorteeken van den dood zelven behoefde aan te zien, daar zelfs de kloekmoedigste lijder daardoor niet zelden getroffen wordt; dat men den dienst bij het sterfbed van de minst mogelijke plegtigheden deed vergezeld gaan. Hoe dikwijls toch wordt de stervende, wanneer reeds de voornaamste teekenen des doods aanwezig zijn, en hij gevoelloos ter neder ligt, nog door onberedeneerde toespraak, welke niet zelden een luid geschreeuw heeten mag, gekweld! Ja, zoo als ik reeds te voren aanmerkte, onkunde omtrent de wezenlijke gesteldheid des lijders, den aard der ziekte en hare uitwerksels, als ook van die oogenblikken, waarin den zoodanigen vaak eenige verheldering in zijne uitzigten kon verschaft worden, is het, die tot zulk eene onberedeneerde, nutteloze, verderfelijke zorgbesteding aanleiding geeft.

Gij gevoelt dus met mij, M. H., van hoe veel belangs, in dit opzigt vooral, eene naauwkeurige geschiedenis van den dood, als natuurkundige gebeurtenis, zijn zou, in welke niet alleen de verschijnsels, in het algemeen bij stervenden plaats hebbende, aangeteekend, niet alleen de teekenen aangewezen, welke bij elke soort van ziekte eenen zekeren dood aankondigen, en uit welke, zoodra zij zich vertoonen, des lijders toestand onmiskenbaar voor wanhopig kan gehouden worden, maar ook vóór-

namelijk die toevallen zorgvuldig opgegeven wierden, door welke elke bijzondere ziekte in den dood eindigt (*). Weinige menſchen toch ſterven dien dood, die het natuurlijk gevolg is van eenen hoogen ouderdom, wanneer men als uitgeleefd mag worden beſchouwd; bereiken dien ouderdom, waarin de mensch allengs zijne levenskracht verliest, de eene levensverrigting na de andere ophoudt, en hij alzoo ſterft gelijk hij werd geboren. Hoogst belangrijk, zeg ik, zouden alle zoodanige verſchijnſelen of teekenen voor de zorg bij het ſterfbed zijn, omdat men uit derzelver aan- of afwezigheid tot den toeſtand der ſtervenden beſluiten, en tevens de geſchiktſte oogenblikken zou kunnen kiezen voor zedelijke of godsdienſtige toeſpraak en zorg, welke alsdan met volle regt eene weldaad voor de zoodanigen zou mogen heeten. — Zoo onderſcheidt zich, opdat ik dit met eenige voorbeelden opheldere, in heete ziekten, die ik dus noeme ter onderſcheiding van ſlepende, de wijze van ſterven naar de verſcheidenheid der koorts. Eindigen de zieken het leven door ontſtekingsziekten, welke echter in onzen, meer door weelde ontzenuwden toeſtand, in onze dagen voorral, waar alles zamenwerkt om het tegenovergeſtelde voort te brengen, minder plaats hebben, dan heeft er bij de zoodanigen voorzeker eene ſmartvolle ziekte plaats, voorral wanneer zich die ontſtekingen tot de borst bepalen. Door het terughouden van het bloed in de longen, kan het hart, de ſpringwel des bloedsomloops, hetzelve niet behoorlijk ontlasten; van hier onrust en benaauwdheid; de zieke woelt, en wentelt zich gedurig in het ziekbed om; zijne krachten worden allengs uitgeput; hij kan niet dan zeer moeijelijk ademhalen; dit neemt elk oogenblik toe, en eindelijk ſterft hij, na den hevigſten doodsangst, eenen dikwerf verſchrikkelijken dood. Oordeelt nu zelve, T., of men eenen ſtervenden, die zoo hevig lijdt, nu nog met vrucht zal kunnen ſpreken van zijne eeuwige belangen! Beſlist, of hij opmerkzaam zijn kan op hetgene rondom hem plaats heeft; of voorlezing, aanhoudende toeſpraak, en wat daartoe gebragt kan worden, hem eenige oogenblikken zal kunnen bezig houden; of niet veeleer dat alles moet medewerken om zijnen phyſieken angst met eenen moreelen te vermeerderen. Voorzeker dit zal plaats hebben, want de werking der zintui-

gen

(*) PARADIJS, Redevoering, bladz. 14.

gen is verbroken; men vermag, door middel van het verſtand, niets op de zoodanigen.

Maar wanneer nu deze zieken nog niet voor de hevigheid der ontſteking bezwijken, dan gaat het ontſtoken deel, te voren door de hevigſte pijnen aangedaan, dikwijls tot eene volſlagene ongevoeligheid over. Dan wordt de dood gemakkelijker. De zieke wil dan wel eens te kennen geven, zelfs eenige weinige oogenblikken vóór zijnen dood, dat hij zich wél gevoelt; offchoon juist dit zoogenaamd wélbevinden voor den geoefenden Geneesheer het dadelijk kenteeken van den dood is. Van den kant des lijders, intusſchen, M. H. dit verſchijnſel beſchouwende, is de reden daarvan hierin te zoeken, dat die ziekten, welke in eene verſterving of ongevoeligheid der deelen eindigen, vooraf met de geweldigſte pijnen vergezeld gaan. Wanneer nu alle deze folteringen daardoor ten eenemaal ophouden, en geene onaangename gewaarwordingen den geest des lijders meer ontrusten, dan is het zeer natuurlijk, dat op dit oogenblik de geest des ſtervenden door eene zoo gelukkig ſchijnende verandering in kalmte geraakt, of ten minſte in eenen ſtaat van onverſchilligheid gebragt wordt, naarmate er eene meer- of mindere geneigdheid tot dezen of genen toeſtand in de ziel zelve wordt gevonden. Bij de zoodanigen, nu, is het denkvermogen bedaard, en, offchoon er al dikwijls eene ſtille ijling plaats heeft, komen er echter zoogenaamde heldere oogenblikken, in welke de toeſpraak van eenen verſtandigen, wiens geſprekken deelneming en opbeuring kenmerken, den ſtervenden, offchoon zich beter gevoelenden lijder, nuttig en welkom zijn; en zoo zal men wezenlijk zorg dragen voor zijnen gerusten overgang.

In het algemeen heeft men in die ziekten, waarin het leven, eer het de natuur haren tol betaalt, geweldig ſtrijdt, waaronder de meeste hevige koortſen kunnen gerangſchikt worden, gewoonlijk een moeijelijk ſterven waargenomen; daar beſpeurt men allerhande wanorden, ſtuiptrekkingen, woedende vlagen van ijlhoofdigheid. In rotziekten kenmerken zich de lijders door ſtompheid en neerſlagtigheid der ziele, welke voor alles en voor de ziekte zelve ongevoelig wordt; de uitputting der krachten gaat met verlamde werkzaamheden der ziele gepaard; daarbij liggen de zieken als gevoelloos, ſchijnende voor het overige bij het gebruik hunner zinnen, terwijl nogtans, hetgeen vooral in aanmerking dient genomen te worden, bij hen ijl-

hoofdigheid kan plaats hebben, welke alsdan min in het oogloopende, niet geweldig, niet woedende, maar ſtilzwijgende en verborgen is. Hoogstnadeelig nu, ja gevaarlijk en ondoelmatig, zou in de eerſte gevallen zedelijke toeſpraak zijn, en niet dan den verderfelijkſten invloed hebben op het reeds moeijelijk ſterven; terwijl in de laatſte, daarentegen, zachte prikkelingen der uitwendige zinnen, aanſpraak van vrienden, toeſpraak van bemoedigenden godsdienst, en de ziel aangenaam ſtreelende aandoeningen, daarop de weldadigſte werking zullen oefenen.

Van hoe veel belangs en hoe doelmatig en gepast godsdienſtige toeſpraak zijn kan bij de zoodanigen, die zich in het laatſte tijdperk der tering — die voor den lijder zoo bedriegelijke en hem altijd hoop gevende ziekte — bevinden, blijkt ten duidelijkſte uit den aard der ziekte zelve. Hier toch moet de gewone levendigheid, welke wij bij dezulken waarnemen, uit de grootere aandoenlijkheid des ligchaams worden verklaard. Hierbij komt, M. T., dat deze ziekte zeldzaam met zeer pijnlijke toevallen vergezeld gaat, en alzoo wordt de rust der ziele, aan den eenen kant, niet door onaangename gewaarwordingen ontrust; de toenemende zwakheid en gevoeligheid der zenuwen, daarentegen, veroorzaakt, aan de andere zijde, eene levendiger werkzaamheid der zielsvermogens; en ziet daar de natuurlijke reden, waarom deze lijders, in de meeste gevallen, zelfs nog eenige oogenblikken vóór hunnen dood, zulke bijzonder in het oogvallende blijken van bedaardheid en levendigheid van geest geven.

Uit dit kort aangeſtipte en als voorbeeld aangevoerde ziet gij, Geëerden, van hoe veel belangs het voor den ſtervenden zoo wel, als voor den Leeraar, ja voor allen zijn zou, die aan den eerſten de zorg des laatſten, doelmatig en geenszins ten nadeele des lijders, wenschten beſteed te zien, indien de teekenen, welke bij elke ziekte den dood aankondigen, gevoegd bij die toevallen, door welke iedere ziekte in denzelven eindigt, naauwkeurig bekend waren. Dan toch zou men weldra van zelfs inzien, waar en wanneer toeſpraak, als voorbereiding tot ontbinding, met wezenlijk voordeel kan worden aangewend, en waar deze, door den aard der ziekte, hare verſchijnſelen en toevallen, ſchadelijk zijn zal.

In het algemeen, echter, blijft het van het grootſte belang, dat men het denkvermogen der ſtervenden niet te zeer inſpanne. Deze inſpanning toch valt den zoodanigen voor-

voorzeker zwaarder, dan den gezonden de zwaarſte handenarbeid; ja, het oordeel des ſtervenden over de waarde der dingen moet, met opzigt tot dat van den gezonden, in zulk eene betrekking ſtaan, als heldere zonneſchijn ſtaat tot het ſombere ſchijnſel eener uitgaande lamp in een grafgewelf. — Alle phyſiſche en moreele oorzaken moet men naauwkeurig kennen, om daardoor den moed der lijdenden des te beter te kunnen verlevendigen. Op phyſiſche gronden, als het ligchaamsgeſtel, het temperament, de opvoeding, de levenswijze enz., behoorde altijd de moreele handelwijze des toeſprekers aan het ſterfbed gegrond te zijn. Deze toch vermogen zeer veel op dien moed. Ja, weet de Leeraar, bij zijne menſchenkennis, alle zedelijke gronden met de onveranderlijke, eeuwige wetten der Natuur, — weet hij, bij den ſtervenden, Natuur met Godsdienst te vereenigen, dan betreedt hij het voetſpoor, dat deszelfs Goddelijke Stichter met zoo vele, het hart verheffende, liefdevolle voorbeelden hem voorteekende, en dan behoeft men geen oogenblik bevreesd te zijn, van in dit opzigt in zijne laatſte oogenblikken verkeerdelijk behandeld, ja mishandeld te zullen worden.

Mogt ik, M. H., ter voorkoming daarvan, iets bijgedragen, eene onverſtandige, ondoelmatige behandeling van uwe ſterfbedden geweerd, en u daardoor aangeſpoord hebben, om uwen invloed, ter wering van alle die verkeerde gebruiken, welke vaak het ſterfbed tot tuchtplaats maken, op het krachtigst te bezigen, dan zou ik voor mijzelven de aangenaamſte belooning vinden. Mogten wij allen, mijne Natuurgenooten, voor onze laatſte oogenblikken geene mindere bezorgdheid toonen, en aan dezelve geene mindere waarde hechten, dan voor en aan de kunst om ons leven te behouden of te verlengen; en mogten alzoo de banden der natuur, op ons ſterfbed, noch geweldig, noch ſmartelijk, maar zacht, onder eene edele gelatenheid en onderwerping, bij het terugzien op een welbeſteed leven, worden verbroken!

HET LEVEN VAN ULRICUS ZWINGLIUS, KERKHERVORMER VAN ZWITSERLAND. Door J. G. HESS.

ULRICUS ZWINGLIUS werd geboren op den eerſten Januarij des jaars 1484, te *Wildhaus*, een dorp in het graaffchap *Tockenburg*, in *Zwitſerland*. Zijn vader was niet meer dan een boer, doch die evenwel geene middelen verzuimde om hem een grondig onderwijs te bezorgen. De jonge ZWINGLIUS werd naar *Bazel* gezonden, en vervolgens naar *Bern*, alwaar eene ſchool in de fraaije letteren was opgerigt. De vorderingen, welke hij aldaar maakte, wekten de opmerking der *Dominikanen*, die hem het gewaad hunner orde zochten te doen dragen. De vader, hiervan onderrigt, ſpoedde zich om zijnen zoon naar *Weenen* te zenden, hetwelk te dien tijde zeer vermaard was. Zoo gemeenzaam werd hij welhaast met de oude *Griekſche* en *Latijnſche* ſchrijvers, dat hij, op zijn achttiende jaar, bekwaam werd geoordeeld, een profesſoralen ſtoel in het kollegie te *Bazel* te bekleeden. Krachtig werkte hij aldaar mede ter bevordering en aanmoediging van de ſtudie der oude talen; eene ſtudie, die tot de herſtelling der geleerdheid in de vijftiende eeuw den weg baande, en altijd de grondſlag eener beſchaafde opvoeding zijn zal.

Te midden der ernſtigſte bezigheden, verzuimde ZWINGLIUS niet, zich in de muzijk te oefenen. In dien tijd was de muzijk een wezenlijk gedeelte van het onderwijs van jongelingen, tot den kerkdienst geſchikt; ZWINGLIUS beſchouwde dezelve als een bekwaam hulpmiddel, om den geest, na een vermoeijenden arbeid, te verpoozen, denzelven nieuwe krachten te geven, en de al te groote ſtrengheid van het karakter te verzachten.

Tot priester van *Glaris*, hoofdplaats van het kanton van dien naam, verkozen, oordeelde hij grondiger en uitgebreider onderwijs noodig te hebben, dan hij reeds ontvangen had. Diensvolgens nam hij het beſluit, zijne godgeleerde oefeningen van nieuws te beginnen, volgens een ontwerp, door hemzelven beraamd. Het aanhoudend lezen van het Nieuwe Verbond was de inleiding tot zijn verder onderzoek. Om zoo veel te gemeenzamer te worden met de brieven van den H. PAULUS, ſchreef hij den Griekſchen

ſchen tekst eigenhandig af, op den kant eene menigte aanteekeningen er nevens voegende, uit de Kerkvaders overgenomen, alsmede zijne eigen aanmerkingen. Nog heden wordt dit belangrijk handſchrift in de boekerij te *Zurich* bewaard.

Begeerte hebbende, eene naauwkeurige kennis te bezitten van den op- en voortgang van het Christendom, liet ZWINGLIUS zich zoo min afſchrikken door den barbaarſchen ſtijl, als door de ongerijmdheden der ſchrijveren in de middeleeuw. Uit hetzelfde beginſel las hij, zonder vooringenomenheid, de werken van vele ſchrijvers, van ketterij beſchuldigd. Onder deze gaf hij den voorrang aan RATRAMNUS, een monnik van de negende eeuw, wiens gevoelens omtrent het avondmaal, hoewel met die der voorgaande eeuwen overeenſtemmende, door het hof van *Rome* veroordeeld werden; voorts den *Engelſchen* WICLEF, die de kloostergeloften afkeurde; en eindelijk JOANNES HUSS, volgens beſluit der kerkvergaderinge van *Conſtans* verbrand, omdat hij tegen de buitenſporige tijdelijke magt der Pauſen zich verzet had. Eene zoo uitgebreide geleerdheid ſtak op eene treffende wijze af bij de ſchandelijke onkunde der meeste priesters en monniken van dien tijd. Een gelijktijdig ſchrijver verhaalt, dat in eene Synode, zamengeſteld uit Land-dekenen van de *Zwitſerſche* geeſtelijkheid, ſlechts drie gevonden werden, die den Bijbel hadden gelezen; de overigen beleden, dat zij het Nieuwe Verbond naauwelijks kenden. Hunne leerredenen waren ellendige uitbreidingen van de Legende, veraangenaamd door lage grappen, marktſchreeuwers waardig.

En nogtans was het in dezen tijd, dat THEOBALD, Baron van *Geroldſeck*, beſtuurder van de vermaarde abdij van *Einſiedeln*, in het kanton *Schweitz*, het edele plan beraamde, in zijn klooster eene wijkplaats te openen voor mannen, die hij, om hunne opgeklaarde begrippen en hunnen ijver, bekwaam oordeelde tot het verſpreiden van nutte kundigheden onder hunne landgenooten. Hij verlangde ZWINGLIUS in dit geleerd gezelſchap in te lijven, en bood hem den post van prediker in de abdij aan. Gretig aanvaardde ZWINGLIUS die aanbieding: hij begreep, onder de beſcherming des beſtuurders, vrijmoediger de gevoelens te zullen kunnen voordragen, welke hij, in de ſtilte der letteroefeningen en overdenkingen, zich had eigen gemaakt. Hij bedroog zich niet: te *Einſiedeln* ontmoette hij verſcheiden mannen van wezenlijke kunde,

die hem vervolgens, tot het invoeren van de kerkhervorming in *Zwitserland*, behulpzaam waren. Te zamen beſtudeerden zij de Kerkvaders, wier werken ERASMUS te *Bazel* had doen drukken. Zij paarden daar nevens het lezen van de werken van dien zelfden ERASMUS, en van den vermaarden kenner der Oosterſche talen, CAPNIO (REUCHLINUS), beiden herſtellers der geleerdheid in *Duitschland*.

Zoodra ZWINGLIUS de gemoederen genoegzaam voorbereid oordeelde door afzonderlijk onderwijs, werd hij te rade, een beſliſſenden ſlag te doen. Te dien einde verkoos hij een plegtigen feestdag, die onnoemelijk vele menſchen naar *Einſiedeln* lokte. Nog heden is de redevoering voorhanden, welke hij voor deze vergadering hield, in welke de aanzienlijkſte leden van den ſtaat en de kerk zich bevonden; men oordeele uit eene enkele plaats over den geest, welke den redenaar bezielde.

„ Gelooft niet meer," riep hij, „ dat door onvruchtbare geloften, langdurige bedevaarten, door offeranden, „ ter verſiering van levenlooze beelden beſtemd, de goddelijke gunst kan verkregen worden.... Helaas! ik „ weet het, wij zelven zijn het, dienaars der altaren, „ wij, die het zout der aarde moesten wezen, wij zijn „ het, die de onkundige en ligtgeloovige menigte in eenen „ doolhof van dwalingen verward hebben. Om onze gierigheid te verzadigen en ſchatten opeen te hoopen, hebben wij nuttelooze en ijdele praktijken tot den rang van „ goede werken verheven. Te gehoorzaam aan onze „ ſtem, zijn de *Christenen* van onze dagen er alleen op „ bedacht, om hunne misdaden af te koopen, zonder dezelve te verzaken. *Laat ons naar den lust onzer begeerlijkheden leven*, zeggen zij; *laat ons met de bezittingen „ onzer naasten ons verrijken; laat ons niet ſchromen, onze handen met bloed en moord te bevlekken: in de vergiffenis der kerke zullen wij eene gemakkelijke verzoening vinden.*"

De zedeleer van ZWINGLIUS maakte indruk op een gedeelte zijner toehoorderen: men zag pelgrims hunne offeranden weêr medenemen; eene omſtandigheid, welke de monniken van *Einſiedeln* tegen hem opzette, hen voor vermindering hunner inkomſten doende beducht zijn. De naburige kloosters namen deel in deze verbittering, en verſpreidden zeer honende geruchten ten nadeele des hervormers. Intusſchen blijkt het niet, dat zijne leerrede hem,

hem, van de zijde der hoogere kerkelijken, eenig kwaad heeft berokkend. Der opmerkinge waardig, daarentegen, is het, dat, omtrent dien zelfden tijd, Paus LEO DE X hem een diploma deed ter hand ſtellen, waarbij hem de titel van kapellaan van den heiligen ſtoel werd gegeven. ZWINGLIUS had om dien eerepost niet verzocht; alleenlijk was hij die eer aan zijne vermaardheid verſchuldigd, die zich meer en meer begon te verſpreiden.

Geen andere ook dan zijn beroemde naam was de grond, op welken hem de post van prediker in de hoofdkerk te *Zurich* werd aangeboden; hij nam dien aan, in de hoop van meer nut te zullen doen, dan binnen den omtrek van een klooster. Manmoedig tastte hij de ondeugd aan in allerlei ſtanden en klaſſen, bijzonderlijk zijne welſprekendheid wendende tegen de ongebondenheden der geeſtelijkheid. Het was in dit merkwaardig jaar (1518) dat LEO DE X den *Franciskaner* monnik BERNARD SAMSON naar *Zwitſerland* zond, met de magt om aflaat te verleenen van alle zonden aan alle Chriſtenen, die, door hunne godvruchtige geſchenken, zouden bijdragen tot de voltooijing van de St. Pieters-kerk te *Rome*. De onbeſchaamdheid, met welke deze monnik zich van zijne zending kweet, laat zich afleiden uit den volgenden trek: om de menigte behoeftigen te doen uiteengaan, die zich rondom hem verzamelden, zoo dikmaals hij in het openbaar verſcheen, deed hij door eenen diaken uitroepen: „ Laten de rijken eerst toetreden, die de vergiffenis hun„ ner zonden kunnen koopen; nadat deze zijn afgedaan, „ zullen de gebeden der armen insgelijks gehoord wor„ den." Eindelijk verſtoutte zich de monnik SAMSON, op den predikſtoel te zeggen, dat de zondaar deel had aan de goddelijke genade, *in het oogenblik dat het geld in den koffer zoude klinken, beſtemd om hetzelve te ontvangen*. Het was te *Bern*, dat de Apoſtoliſche gezant deze zonderlinge zedekunde verkondigde. Hij begaf zich naar *Zurich*; ZWINGLIUS verwachtte hem aldaar, en had reeds den geest zijner toehoorderen verlicht door verſcheiden leerredenen, overvloeijende van gezond verſtand en kracht. Het gevolg hiervan was, dat, zoodra SAMSON te *Zurich* verſcheen, de regering hem beval, het grondgebied van *Zwitſerland* oogenblikkelijk te ruimen.

Verſcheiden ſchrijvers, en onder deze VOLTAIRE, die van vooringenomenheid met de Pauſen niet verdacht kan gehouden worden, hebben het geſchil over de aflaten beſchouwd

ſchouwd als de voornaamſte oorzaak der kerkhervorminge, omdat hetzelve aan ZWINGLIUS en LUTHER aanleiding gaf, om zich tegen het hof van *Rome* openlijk te verzetten. Stellig wederſpreekt de ſchrijver van dit levensberigt dit vrij algemeen aangenomen gevoelen, niet zoo zeer door redekavelingen als door daadzaken. „ Blijkbaar is „ het," zegt hij, „ dat, vóór SAMSON's komst in *Zwitſer-* „ *land*, ZWINGLIUS de noodzakelijkheid der hervorminge „ van den eerdienst, de tucht en de leerſtellingen der „ kerke had gevoeld; en wanneer men den zamenhang „ zijner geſchiedenisſe in aanmerking neemt, zal het „ blijken, dat de tegenſtand, welken hij SAMSON bood, „ eene op zichzelve ſtaande daadzaak is, die op de la- „ tere gebeurtenisſen geen onmiddellijken invloed had. „ LUTHER, zoo min als ZWINGLIUS, had geen bijzón- „ deren aandrang noodig, en, om den oorſprong zijner „ gevoelens te vinden, moet men insgelijks hooger opklim- „ men dan het oogenblik, waarin hij op het tooneel ver- „ ſcheen. De invloed van LUTHER's nieuw ſtelſel deed „ zich gevoelen lang vóór de verſpreiding zijner vermaarde „ ſtellingen, in de lesſen, welke hij aan de Univerſiteit „ van *Wittenberg* gaf. De verkooping van de aflaten gaf „ hem ſlechts gelegenheid om voor den dag te komen; „ doch de natuurlijke ſtrekking zijner denkbeelden zou- „ de hem, vroeg of laat, tot eene ſcheuring gebragt „ hebben met de aanhangers van den Paus, al ware het „ ook dat TETZEL (*) zijne verontwaardiging niet had gaan- „ de gemaakt. Eene omwenteling als die in de zestien- „ de eeuw voorviel, zoude niet aan een enkel voorval „ kunnen verbonden zijn, noch van een eenig mensch „ afhangen; dezelve vereischte den zamenloop van eene „ menigte oorzaken, die langen tijd in ſtilte werken en „ de gemoederen tot gewigtige veranderingen voorberei- „ den. Vóór LUTHER en ZWINGLIUS hadden verſchei- „ den godgeleerden eene hervorming beproefd; niemand „ was

(*) „ JOANNES TETZEL, Dominikaner, werd met dezelfde „ boodſchap naar *Duitschland*, als BERNARD SAMSON naar *Zwit-* „ *ſerland* gezonden. Eene ſlechter keuze zoude het hof „ van *Rome* niet hebben kunnen doen. Deze TETZEL hield „ zijn kantoor in eene kroeg; hij was het, die openlijk „ durfde zeggen, om koopers te lokken: *Al ware het, dat* „ *gij de Maagd, de moeder van God, had geſchonden, met* „ *mijne aflaten zoudt gij niets te vreezen hebben.*"

„ was daarin geſlaagd, omdat zij, voor dat de *criſis* daar „ was, de ziekte hadden willen genezen."

Tegen dusdanig eene wijze van redekavelen valt niets in te brengen; ontegenzeggelijk, dunkt ons, betoogt dezelve, dat het geene lage baatzucht of jaloezij was, welke het gedrag van ZWINGLIUS in dit belangrijk tijdperk beſtuurde. Niet lang, echter, leed het, of hij moest op zijne eigen verdediging bedacht zijn. In den jare 1520 had LEO DE X den banblikſem tegen LUTHER geſchoten; en welhaast meenden de vijanden van ZWINGLIUS, bijkans allen monniken, hem te ſchandvlekken met het geven van den bijnaam van *Lutheraan*. Intuſſchen had er tot nog toe geenerlei gemeenſchap plaats gehad tuſſchen den *Zwitſerſchen* en den *Saxiſchen* hervormer. Geen ander antwoord gaf ZWINGLIUS op deze onderhandſche vervolgingen, dan een verzoek om twee achtereenvolgende zamenſpraken tot onderzoek van zijne leer; hij behaalde in dezelve eene volkomene overwinning. Thans verbeeldden zich zijne vijanden, hem te zullen grieven in den perſoon van een zijner ijverigſte aanhangeren, den baljuw WIRTH, beſchuldigd van verbrand of te hebben doen verbranden het beeld van de *heilige* ANNA, in het kanton zeer vermaard. Bij ongeluk behoorde deze beſchuldiging niet tot de regtbank van den raad van *Zurich:* ZWINGLIUS zou de hem verdedigd en gered hebben. De baljuw, een eerwaardig grijsaard, werd door eene regtbank gevonnisd, wier voorzitter den bloedverwanten en vrienden van den gevangenen een antwoord toevoegde, hetwelk eene maar al te getrouwe afbeelding was van den geest der dweeperij en uitzinnigheid, welken de hervormer had te beſtrijden. „ Nooit heb ik een beter mensch gekend," zoo ſprak de voorzitter, „ nooit een onderdaniger burger, dan WIRTH. „ Indien hij geplonderd, geſtolen, ja zelfs gemoord had, „ zoude ik gaarne te zijnen voordeele ſpreken; maar nu „ hij het beeld der gezegende ST. ANNA, de moeder der „ H. Maagd, verbrand heeft, kan er voor hem geene „ genade zijn."

ZWINGLIUS, onverzettelijk in zijne grondbeginſels, liet zich, in de volvoering van zijne ontwerpen, niet terughouden. Op het paaschfeest des jaars 1525 gaf hij aan de burgers van *Zurich* het eerſte voorbeeld der godsdienſtige plegtigheid, welke hij aankondigde voortaan de mis te zullen moeten vervangen. Hij hield het avondmaal als eene gedachtenisviering van den dood des Zalig-

ma-

makers; en, hetgene opmerking verdient, het volk, verre van eenig blijk van ergernis te vertoonen aan deze nieuwigheid, welke deszelfs leeraar aan hetzelve voordroeg als de herſtelling der aloude gebruiken, verzamelde met nieuwen ijver in de kerken. De omwenteling drong door tot alle ſtanden, dezulken zelfs, die belang hadden bij het doen ſtand houden der misbruiken. Het *Zurichſche* kapittel ſtelde in handen van den raad alle zijne ſtaatsregten en de beſchikking over zijne inkomſten; de abdis van *Fraumunſter* volgde dit edelmoedig voorbeeld. De bedelmonniken waren de eenigen, die zich tegen de hervorming verzetteden; het burgerlijke gezag ſtreek het vonnis hunner vernietiginge. Geen aandeel, echter, had begeerlijkheid of eigenbaat aan dezen heilzamen maatregel: de geeſtelijke goederen werden zoo min door bijzondere perſonen verſpild, als door 's lands kas verzwolgen; alleenlijk werd aan dezelve eene meer verlichte en waarlijk godsdienſtige beſtemming gegeven, onder andere de begiftiging van de gasthuizen en het onderhoud van de openbare ſcholen, die aan *Zurich* hare nieuwe inrigting waren verſchuldigd. Er werden leerſtoelen in het *Hebreeuwsch* en *Grieksch* opgerigt, inzonderheid met oogmerk om de vergelijking te bevorderen van den tekst van het Oude en Nieuwe Verbond met de overzettingen, door de *Roomſche* kerk aangenomen (*).

De hervorming dag aan dag nieuwe aanhangers bekomende, riep de groote raad van *Bern*, in den jare 1527, de geheele geeſtelijkheid der ſtaten van het *Zwitſerſche* verbond bijeen. ZWINGLIUS verſcheen in deze vergadering, van welke hij, door zijne welſprekendheid en diepe geleerdheid, welhaast de zegsman werd. Plegtig en ſtatelijk nam de groote raad den hervormden eerdienst aan;

(*) Zoo diep was de onkunde der kerkelijken in de oude talen, dat zekere monnik, op den predikſtoel, tegen LUTHER en ZWINGLIUS uitvarende, uitriep: „ Sedert eenigen tijd „ heeft men eene nieuwe taal uitgevonden, de moeder „ van alle ketterijen, het *Grieksch*. In deze taal heeft men „ een boek gedrukt, *het Nieuwe Testament* genoemd, het„ welk zeer vele gevaarlijke dingen bevat. Tegenwoordig „ wordt er nog eene nieuwe taal geſmeed, het *Hebreeuwsch*; „ al wie dezelve leert, wordt ſtraks een Jood." J. MULLER, *Geſchiedenis van Zwitſerland* (in het *Hoogduitsch*) Deel IV, bl. 455.

aan; en, in het tijdverloop van vier maanden, volgden alle de gemeenten van het kanton openlijk dit voorbeeld. Zijne zegepraal, gelijk reeds is aangemerkt, was ZWINGLIUS aan zichzelven alleen verſchuldigd: wel verre van eenige onderrigtingen van LUTHER te ontvangen, gaf tot de eerſte onmiddellijke onderhandeling, welke hij met hem hield, aanleiding de hevigheid, met welke de *Saxiſche* hervormer zich tegen de leer van zijnen medebroeder verzette, ten aanzien van de *brood- en wijnwording (inpanatio et invinatio)* in het avondmaal. De Landgraaf van *Heſſen*, een der meest verlichte vorſten van zijnen tijd, ontrust over deze opkomende verdeeldheid tusſchen twee mannen, op welke *Europa* de oogen had gevestigd, noodigde hen tot een mondgeſprek in eene der ſteden in zijn gebied. LUTHER en ZWINGLIUS zagen elkander te *Marburg*, in den jare 1529; zij hadden zich doen verzellen van beroemde godgeleerden, als MELANCHTON, OECOLAMPADIUS en anderen. Omtrent alle ſtukken werden zij het eens, uitgezonderd het avondmaal.

Te midden van zoo vele werkzaamheden en bemoeijingen ſchreef ZWINGLIUS zeer vele werken, in welke hij de gewigtigſte onderwerpen der zedekunde en godgeleerdheid behandelde (*). Een is er onder dezelve, hetwelk verdient vermeld te worden; het is een kort begrip zijner leere, welk hij aan FRANCOIS DEN I. (Koning van *Frankrijk*) opdroeg. Men ontmoet daarin eene merkwaardige plaats, rakende het gevoelen dier godgeleerden, welke leerden, dat de deugden der heidenen niets anders dan blinkende zonden (†) waren, en dat, diensvolgens, de hemel voor hen geſloten was. „ Laat ons niet langer „ palen ſtellen aan de goddelijke barmhartigheid," zoo ſprak ZWINGLIUS; „ ik ben overtuigd, dat een ARISTI„ DES, dat een SOCRATES, in één woord, dat alle „ deugdzame menſchen, die de wetten, in hun geweten „ gegraveerd, volbragt hebben, in welk eene eeuw of in „ wat land zij ook geleefd hebben, zullen ingaan in de „ eeuwige gelukzaligheid." Dit was het laatſte geſchrift, hetwelk uit de pen van ZWINGLIUS vloeide; eenige weinige weken daarna ontrukte hem een doodelijke ſlag aan zijn

(*) Behalve nog zeer vele ongedrukte, beſlaan zijne gedrukte werken vier deelen in folio.

(†) *Splendida peccata.*

zijn vaderland, en maakte een einde aan zijne werkzame levensbaan.

In weerwil van alle zijne pogingen ter vastſtellinge van eensgezindheid, althans van eene volkomene verdraagzaamheid, tusſchen de *Protestantſche* en de *Roomsch-katholijke* kantons, barstte er tusſchen dezelve een geweldige oorlog uit, in den jare 1531. De raad van *Zurich* bragt troepen te velde, en wilde dat ZWINGLIUS den bevelhebber zou verzellen. Zijne aanhangers waren van gedachte, dat zijne tegenwoordigheid de ſoldaten zoude aanvuren; zijne heimelijke vijanden, zijnen moed kennende, hoopten, dat hij de gevaren niet zoude ontkomen, aan welke hij zich ging blootſtellen. Men trok ten ſtrijd. Het bulderen van het kanon, hetwelk van verre gehoord werd, verkondigde, dat de beide legers handgemeen waren. „ Haasten wij ons," riep ZWINGLIUS; „ ik wil mij bij „ mijne broeders voegen, hen redden, of met hen ſneuvelen!" Nagenoeg in het oogenblik als hij op het ſlagveld kwam, door zijne aanſpraken de zijnen aanmoedigende, ontving hij eene doodelijke wonde, en viel onder de menigte. Roomschgezinde ſoldaten, hem niet kennende, boden hem eenen biechtvader aan. Hij weigerde dien met eene beweging van zijn hoofd. „ Sterf dan, „ hardnekkige ketter!" riep een van hen, hem met zijne piek doorſtootende.

's Anderen daags werd des hervormers lijk gevonden en aan het leger ten toon geſteld. Toomelooze ſoldaten maakten er zich meester van, verbrandden het, en wierpen de asch in de lucht.

Aldus eindigde ZWINGLIUS, in den ouderdom van zevenenveertig jaren, zijnen levensloop; doch de invloed van zijn vernuft overleefde hem. Genoeg was voor hem geweest het korte tijdperk van elf jaren, om de zeden, de godsdienſtige begrippen en de ſtaatkundige beginſelen van zijn vaderland te hervormen. Eene werkdadige liefde, eene aartsvaderlijke eenvoudigheid, wijze wetten, zeden krachtiger dan de wetten, zoodanig was het edel erfgoed, welk ZWINGLIUS zijn vaderland naliet.

ALBERT EN EMMA.

Eene Franſche Geſchiedenis.

(Uit het *Engelsch.*)

Op een dorp, in 't zuiden van *Frankrijk*, leefde een Landman, wiens eenige rijkdom beſtond in die zielsbekwaamheden, welke grootheid verſieren, en waardigheid aan de armoede bijzetten. Door zijne vlijt en braafheid had hij de goedkeuring verworven van een' Heer, dien hij als Onderopzigter ten dienſte ſtond, en deelde in de achting van alle zijne buren. Zijne ledige uren beſteedde hij met het hoogſte genoegen in het waarnemen van zijn' vaderpligt, het aankweeken der aangeborene begaafdheden van zijn eenig kind. De negentienjarige EMMA was beminnelijk van perſoon, bevallig van voorkomen, en deugdzaam van beginſelen. Hunne hut was een tooneel van landelijk genoegen, en hun kleine tuin een lustprieel vol aangenaamheden. — BERNARD had vele jaren, met getrouwheid en ijver, den Marquis VAN CLAIRVILLE, die een prachtig paleis en uitgeſtrekte landgoederen daar om henen bezat, gedient. Regtvaardigheid en edelmoedigheid waren de hoofdtrekken zijns karakters, en de geheele landſtreek aanſchouwde hem met eerbiedenisſe. EMMA ſtond haren Vader in diens werkzaamheden bij, en deed, wat ſtrekken kon om het huisſelijk leven vergenoegd en gelukkig te maken.

De genegenheid van EMMA en hare pligtsbetrachting ten opzigte van haren Vader had geene wedergade. Dikmaals beklom zij den groenen heuvel, of wandelde in de ſtille vallei, om hem, bij de wederkomst van zijnen dagelijkſchen arbeid, wanneer de avondzon hare ſchuinſche ſtralen op het zomertooneel wierp, op te wachten. Somtijds zat zij bij hem neder, en hoorde uit 's Vaders mond de deugden vermelden van eene Moeder, haar in de teederſte kindschheid ontrukt; en zij ſtortte tranen van droefenisſe, op de nagedachten van die digrbare. Nu en dan nam EMMA deel in de danſen der Dorpelingen, en paarde hare ſtem bij de ſpelen der landjeugd.

Zoodanig was het leven van EMMA en haren Vader. Dan, eerlang trof hun een zware ſlag, in den dood van den Marquis VAN CLAIRVILLE, van allen, die hem kenden, beweend met tranen van dankerkentenisſe en hartelijke droefheid. De begrafenis van den Marquis, volvoerd met al de pracht, aan zijnen rang voegende, woonden alle de omſtreeks levende Dorpelingen bij, en volgden het lijk in diepen ſtilzwijgenden rouw.

Een jong Vreemdeling, naar *Zwitſerland* van de reis wede-

keerende, zag de lange lijkſtaatſie, als hij het Kasteel naderde, bekoord door den fraaijen toegang; en juist kwam hij bij de poort, als de lijkſtaatſie zich in beweging zette. Naar den naam des overledenen vragende, onderrigtte een der landlieden hem, dat zij, in den Marquis VAN CLAIRVILLE, den besten aller Heeren verloren hadden: de tranen, die van zijne wangen biggelden, ſtrekten ten blijke van de aangedane ziel des ſprekers.

ALBERT ſteeg af van zijn paard, gaf het aan zijn' knecht, mengde zich onder het gevolg der Landlieden, en volgde hen naar de kerk, waar het overſchot van den Marquis bij dat zijner voorouderen zou worden bijgezet. Hij vervoegde zich nabij het graf. Eer de begrafenis-plegtigheid eindigde, en er een deftig treurgezang werd aangeheven, zag hij, dat de volgers van het lijk achterwaarts weken en eene opening maakten. Door die opening kwam een ſtoet van Landmeisjes, met mandjes vol bloemen aan den arm, welke zij, in rijken overvloed, op de doodkist ſtrooiden. Zeer ſchielijk werd de aandacht van ALBERT getrokken door het beminnelijkst voorwerp, 't geen hij immer zag. 't Zelve onderſcheidde zich van alle de andere Dorpmeisjes, door eene uitſtekende houding en bevalligheid van gelaatstrekken. Een wit kleed plooide zich om hare juistgevormde leden; een band van zwart gaas diende ten gordel; een kleine witte hoed dekte hare kronkelende lokken, die voorts los wapperden en deels haar voorhoofd beſchaduwden. Wanneer zij haar bloemenmand geledigd had, viel zij op één knie aan den rand des grafs, en, de helder blaauwe oogen ſchreijende ten hemel ſlaande, ſcheen zij een ſtil gebed uit te ſtorten voor de ziel van den overledenen. Daarop verliet zij, met de andere Landmeisjes, het graf, en ging door de weder gemaakte ruimte.

De verrukte ALBERT volgde de bekoorlijke weenſter, die, afſcheidnemende van hare gezellinnen, het kerkhof aſliep, met angstvolle oogen omziende, als iemand, die eenig belangrijk voorwerp zocht. IJlings vervoegde zij zich tot een eerwaardig oud man, die waggelende voorging: hem omhelzende, geleidde zij hem naar eene zitbank. Zich bij hem plaatſende, bragten zij eenige oogenblikken door in ſtille droefheid. Nimmer had ALBERT eene zoo ſchoone ſchilderij gezien; — het was EMMA, die op haar' boezem het grijze hoofd van BERNARD ontving, terwijl uit hare oogen traan op traan biggelde op de wangen des ouden. De Vreemdeling had te veel eerbieds voor beider droefheid, dan dat hij hen konde aanſpreken. Bij het wederkeeren der lijkſtaatſie ſprak hij een der naast hem gaande boeren aan, en vroeg naar den naam van het Landmeisje, 't welk in 't bloemenſtrooijen alle andere vooruit trad. De boer gaf ALBERT des alle onderrigting, welke hij verlangde. Dewijl het reeds laat op den dag ge-

wor-

worden was, bood hij den Vreemdeling het nachtverblijf aan. 's Mans hut ſtond naast die van BERNARD; en die verzoeking was niet te wederſtaan. De eerlijke PIEROT geleidde ALBERT langs een' korteren weg naar zijne woning, beval den gast zijner vrouwe aan, en ſpoedde zich herkwaarts om den knecht te zoeken, welken ALBERT belast had op zijne wederkomst te wachten. In dit nederig doch net verblijf beſloot de jonge Vreemdeling eenige dagen, onder goedkeuring van den vriendelijken PIEROT, te blijven, voorgevende dat hij op zijn gemak de uitgeſtrekte goederen, tot het Kasteel behoorende, wilde opnemen, doch met de daad om zich bij EMMA en haren Vader te vervoegen. De indruk, welken de kunſteloozе ſchoonheid op hem gemaakt had, was van zoo ernſtig eene natuur, dat hij hope koesterde om haar ter vrouwe te nemen, wanneer hij, bij nadere kennismaking, bevond, dat hare ziel zoo ſchoon was als haar ligchaam, en zij genegen was zijne liefde met wederliefde te beantwoorden.

Hier moeten wij een' korten buitenſtap doen, om den ſtaat der zaken van den overleden Marquis, eenige jaren vóór diens dood, te doen kennen. Reeds vrij verre in jaren gevorderd, was hij gehuwd aan eene zeer beminnenswaardige Vrouwe, bij welke hij een eenigen Zoon verwekte. Den winter te *Parijs* doorgebragt hebbende, werd hij onverwacht geroepen, om op het Kasteel van *Clairville* eene zaak van belang af te doen.

Onverwijld toog hij daar heenen, terwijl zijne Echtgenoote met het driejarig Zoontje welhaast zou volgen. Na de vermoeijenisſen van een' drukbeſteden dag, zat hij op den avond, dat hij de Marquiſinne wachtte, op een terras, het voorplein overziende. De oogen gevestigd hebbende op den grooten ingang naar het Kasteel, zag hij een der bedienden, die hij bij zijne Echtgenoote had achtergelaten, de laan oprijden, met al den ſpoed, dien hij met zijn afgemat paard konde maken. De Marquis ging hem te gemoete, om tijding van Vrouw en Zoon te ontvangen. Dan, welke waren zijne aandoeningen, toen hij uit den knecht verſtond, dat het rijtuig der Marquiſinne, en die hetzelve vergezelden, was aangevallen door gewapende ſtruikroovers, die uit een bosch, op den afſtand van eene halve mijl van het Kasteel, te voorſchijn ſchoten. Het gevolg der Marquiſinne was desgelijks gewapend; doch hij had alle reden om te vreezen, dat zij, door het getal overmand, geene kans zouden hebben om de Marquiſinne te verdedigen, en met haar moeten bukken voor het geweld. De bode van deze noodlottige tijding had gepoogd door eene ſchielijke vlugt het Kasteel te bereiken, gedreven door de zwakke hope van eenigen bijſtand te bekomen; doch op den eenzamen weg had hij geen mensch ontmoet.

De Marquis verloor geen tijd in vruchteloozе klagten, maar

wapende ijlings zich, nevens eenigen zijner brave huisbedienden, die zich gereed betoonden, om, ten dienſte van hunnen Heer, alles te wagen. Zij ſtegen met hem te paard, en bereikten ſpoedig de noodlottige plaats. Daar deed zich het droevigst ſchouwſpel op. De gewonde en mishandelde ligchamen der knechten lagen rondsom het rijtuig, waarin de vermoorde Marquiſinne en twee Dienstboden, met nog bloedende wonden, zaten. Te midden van dit ijsſelijk tooneel, zocht de Marquis te vergeefs naar zijnen Zoon; hetwelk, in zijne diepe droefenisſe, hem eene heimelijke, ſchoon flaauwe hope inboezemde, dat hij verlost of geſpaard zou wezen. Hij plaatſte zich met de zijnen, wijl er geen roof gepleegd was, gedurende het overige van den dag, in eene hinderlage, met oogmerk om de ſnoodaards te overvallen, indien zij met den avond wederkeerden, en zich te wreken over dit ſnoode ſtuk, of in die onderneming te ſneven. Zijne hoop was ijdel. De moordenaars, voldaan met dit gruwelſtuk, kwamen niet weder. Vroeg in den volgenden morgen namen zij de ſlagtoffers der boosheid weg, en werden daarin geholpen door eenige landlieden. Bij het opnemen der geſneuvelden, ſtonden zij verſteld op het beſpeuren van leven in een derzelven. Bij onderzoek bevonden zij dezen een ſtervend vreemdeling, dien zij beſloten dat een der ſtruikrooveren was, gevallen door de hand van een der dienstboden, en verzuimd mede te voeren. Zij namen den zwaar gewonden op, hopende dat hij, geholpen door een Wondarts, dien de Marquis had medegenomen, om de gewonden, zoo mogelijk, bijſtand te bieden, eenig berigt van het Kind zou kunnen geven.

De gewonde ſcheen door de toegebragte hulp te herleven. De Marquis hield hem overeinde, terwijl de Wondarts hem iets verſterkends ingoot. — Zijne vermogens ſchenen eenigzins te herkomen. Hij zag den Marquis aan; hij poogde te ſpreken, maar te vergeefs. CLAIRVILLE ſprak hem in dezer voege aan: „ Ik bezweer u, bij de hope van genade hier „ en hier namaals, zeg mij, indien gij ſpreken kunt, waar „ mijn *Zoon* is, of hij *leeft!* Beantwoord voor tegenwoordig alleen *deze* vraag; het overige zij verſchoven tot uwe „ verdere herſtelling." De ſtervende man deed alle pogingen om te ſpreken; na vele vergeeffche herhalingen, kwam er werkelijk uit: *De jonge* CLAIRVILLE *leeft!* — Hij kon niet meer uitbrengen; doodſtuipen overvielen hem, en rukten hem weg.

Deze belijdenis, in zulk een tijdsgewrichte, hield langen tijd in den boezem van den Marquis de flaauwe hoop levendig. Hij keerde weder naar zijn eenzaam Kasteel, nog zoo onlangs de verblijfplaats des geluks; hij ſloot zich eenige dagen in zijne kamer op, om lucht te geven aan de opwellen-

lende vlagen van diepe droefenisse. De onzekerheid, waarin hij bleef ten opzigte van het lot zijns Zoons, werkte zoo sterk op hem, dat hij besloot zich geheel van de verkeering met de wereld af te zonderen, en in eenzaamheid op zijn Kasteel de ongelukken zijns gezins te beweenen. Dan hij gaf zich dermate aan de droefheid niet over, dat hij om anderen, die van hem afhingen, niet dacht, of hunne belangen verwaarloosde. Zij waren langen tijd de voorwerpen van zijne goedheid geweest; thans werden zij, als 't ware, zijne aangenomene kinderen. Voor 't huiselijk geluk gestorven, zocht hij al zijn troost in geluk rondsom zich te verspreiden. Jaar op jaar liep in dezer voege voorbij; alle onderzoek naar zijnen Zoon was vruchteloos afgeloopen; hij had zints een geruimen tijd alle hoop opgegeven om dien schat weder te krijgen; en, schoon zijne onderwerping aan de Voorzienigheid hem voor murmureren behoedde, bestraalde geen schijnsel van hope zijne afgaande jaren. Den naderenden dood zag hij met eene innige voldoening, als het middel zijner hereeniginge met de dierbare panden, zoo vruchteloos beweend.

Op den dood van den Marquis gingen zijne goederen bij erfenis over aan den Baron VAN MORENZI, een man van een hoogmoedig en wreed karakter en zeer wraakzuchtig, wiens rede en daden gehoorzaamden aan zijne driften, en die niets schroomde te bedrijven, als het kon strekken, om zijne eerzucht, gierigheid of zinnelijken lust te voldoen. Over deze ondeugden had hij, door kunst, met moeite, een sluijer weten te werpen, die vreemdelingen bedroog, ook wel eens dezulken, om welke op te ligten eene groote mate van schranderheid en doorzigt vereischt werd: op de zoodanigen, die zijn hart heimelijk verfoeide, kon hij een gunstigen blik werpen. Een karakter, zoo gevleinsd, kon niet missen een voorwerp van afkeer te wezen voor allen in den omtrek: want hoezeer de bedrieger zich moge vermommen in de statelijkheden van het hof en 't openbare leven, hij zal altoos in zijn ware licht voorkomen aan de zoodanigen, die geene reden hebben van vreeze voor ongunst of hoop op gunste. MORENZI's nieuwe afhangelingen zagen een blijk van de behandeling, welke zij te wachten hadden, op het eigen oogenblik dat hij in 't bezit zijner erfenisse trad.

Zij hadden zich verzameld op het voorplein van het Kasteel, om zijne aankomst te vieren. „ Waarom," dus sprak hij, uit zijn rijtuig stappende, „ zijt gij hier vergaderd met droe„ vige aangezigten en slechte kleederen? Is dit de welkomst„ groet aan uwen nieuwen Heer? Mij dunkt, gij mogt deze „ rouwbetooningen over een gestorven Heer wel afgelegd „ hebben, om met vreugde de bevelen van een nieuwen „ af te wachten!" — Een algemeen stilzwijgen beantwoord-

de deze onbevallige aanspraak. Dit verbitterde den Baron dermate, daar hij verwacht had met toejuiching te zullen ontvangen worden, dat hij in de volgende taal uitborst: „ Vertrekt, gij aanklevers van eenen dooden, dien gij te „ vergeefs beweent — verlaat mijn Kasteel, en, indien „ gij eenige zaken te verrigten hebt, wijs ik u op mijn „ Rentmeester, die mijne bevelen u zal overbrengen." Ontzet en verontwaardigd verlieten zij eenen man, wiens bestuur over hen niets spelde dan dwingelandij en verdrukking. Twee dagen na des nieuwen Heers aankomst was het geheele bestel der zaken veranderd. De oude Rentmeester werd afgezet, en dien plaats vervuld door eenen man, die het vertrouwen des Barons gewonnen had door kruipende vleijerij. De getrouwe bedienden werden afgedankt, en opgevolgd door anderen, die de medewerkers geweest waren in ondeugende stukken, door hem uitgevoerd.

BERNARD alleen, en eenige weinigen, die, door de geringheid hunner omstandigheden, zijner kennisneminge ontgaan waren, bleven in hun werk. In stede van de minzaamheid en meewarigheid, waarmede de vorige Heer allen, die rondom hem waren, behandelde, hield de nieuwe hen op eenen verren afstand, en vergunde nimmer, dat de klagten der armoede zijn oor bereikten, of de zuchten der verdrukten om genade bij hem pleitten; lijdende deugd verwierf nimmer redding door zijn medelijden, noch de onschuld van zijne regtvaardigheid. Hij had een wellustig en geheel ongebonden leven geleid, en daardoor zijne zaken in de war gebragt, waaruit de verkrijging dezer erfenisse hem kon redden. Eene menigte van lastige schuldeischers verstoorden de eerste oogenblikken van zijn toelagchend geluk. In stede van een gedeelte zijner zeer groote inkomsten tot het betalen zijner schulden te schikken, verweesd hij de statelijkste boomrijen, die zints vele jaren het schoonste sieraad van *Clairville* hadden uitgemaakt, om geveld te worden.

Dat wij tot ALBERT wederkeeren, die welhaast dien ingang in de hut van BERNARD vond, welken hij zoo zeer zocht; en, door met dien ouden man om te gaan, gelegenheid om dagelijks dien beminnelijken Dochter te zien en te spreken. Sterk bekoord door het eerste gezigt van hare zoo betooverende schoonheid, vond hij zich geheel betooverd door hare nog uitstekender zielsbekwaamheden. De natuur had haar een zeer gezond verstand geschonken; zij vormde juiste, kiesche en deugdzame begrippen; en hare opvoeding had, twee jaren lang, zeer veel voordeels getrokken van de gemeenzame verkeering met eene Dame van geboorte en uitstekende bekwaamheden, die, na het overlijden haars Mans, eene kleine landwoning betrok in eene vallei, niet verre van BERNARD's hut gelegen. Deze Wedu-

we had vele jaren in de groote wereld geleefd, en beide zoo veel voor- en tegenſpoed daarin ondervonden, als noodig was om haar de onſtandvastigheid van aardsch geluk te leeren; door haars Echtgenoots afſterven had zij het vermogen, om in vollen overvloed te leven, verloren; maar, vergenoegd met een minder aandeel in 't geen de wereld geven kan, bragt zij het overige harer dagen ſtil door op het Land, veel tijds aan den Godsdienst wijdende. — Zij vatte voor EMMA, toen zestien jaren oud, eene bijzondere genegenheid op, en verwierf van BERNARD gereedelijk verlof, dat zijne Dochter haar dikwijls bezocht. Groot vermaak vond deze brave Mevrouw in het vormen en aankweeken van zielsvermogens, die zoo veel goeds beloofden. EMMA las bij en voor haar zoodanige boeken, als teffens konden ſtrekken om haar verſtand te verrijken en haar hart met de edelſte gevoelens te vervullen. Zij las met aandacht, en de onderrigtingen prentten de voor haar geſchiktſte leſſen diep in haren geest.

Na verloop van twee jaren werd de voortgang in deze opvoeding van EMMA geſtuit door het onverwacht afſterven dezer uitſtekende Vriendinne. Het geringe inkomen van deze keerde tot de Familie van haren gewezen Echtgenoot, en zij had niets, om aan de haar dierbare EMMA na te laten, dan het eenvoudig huisraad harer woninge. EMMA beweende haar als een kind zijne moeder: dan zij beſloot, het lezen, waarin zij zoo veel ſmaaks en leerings vond, aan te houden, en hiertoe vond zij zich in ſtaat geſteld, doordien zij beziſter werd van eene wel kleine, maar uitgeleezene verzameling van boeken der overledene. Door zeer vroeg op te ſtaan, vond zij gelegenheid om aan deze hare neiging te voldoen, zonder er dien tijd aan te beſteden, welken huiſelijke en dochterlijke pligten vorderden.

De jonge ALBERT ontdekte terſtond, in den ommegang met BERNARD's Dochter, dat zij vele beſchaafde kundigheden bezat, een welaangekweekt verſtand met de eenvoudigheid des landlevens paarde, en niet verſtoken was van hetgeen men opvoeding noemt.

De verſtands- en zielsbegaafdheden van EMMA voltooiden de overwinning, welke hare ſchoonheid in het hart van ALBERT begonnen had; en het duurde niet lang, of ook in haren boezem ontvlamde een ſoortgelijk vuur. De vurige minnaar verklaarde, op het eerſte oogenblik dat hij hope van wederliefde koesterde, zijne liefde, en deed des de opregtſte betuiging. Met een blos van de eerzaamſte ſchaamte onderwierp zij hare toeſtemming aan haars Vaders wil. Het hart van BERNARD gevoelde, op dezen hem onverwachten voorſlag, alle vaderlijke verrukking, maar de ſtrikte regtheid zijner begrippen beteugelde terſtond dit oogenblikkelijk ge-

noegen; met die opregtheid, welke zijn karakter kenmerkte, sloeg hij zulk eene ongelijke verbindtenis af, en betoogde zijnen jeugdigen Vriend de onvoegelijkheid om een Huwelijk aan te gaan zonder goedkeuring zijner Familie. „ Ontvang," sprak BERNARD, „ onze dankerkentenis voor de „ eere, welke gij bedoelde ons aan te doen: waart gij min„ der in rang en middelen, ik zou er grootsch op wezen, „ dat ik u mijn Zoon mogt noemen. EMMA's éénig huwe„ lijksgoed is hare deugd, en hare afkomst is te laag, dan „ dat zij immer uwe vrouw zou worden. Nimmer zal ijdele „ trots of vuig belang mij overhalen tot eene daad, waarte„ gen mijn geweten opkomt. Ik wil steeds uwer achting „ waardig blijven, en mijn kind, hetwelk gij verwaardigd „ hebt met uwe liefde, zal ten minste door haar gedrag den „ rang verdienen, waartoe uwe edelmoedigheid haar wilde „ verheffen. Maar gij moet op dit stuk niet verder staan, en „ vertrekken; dit is het vast besluit van onbesmette deugd en „ zuivere eerlijkheid. Keer weder naar uw Vaderland, met „ elken wensch, dien dankbare vriendschap u kan mede„ geven."

ALBERT had met stille bewondering deze taal van EMMA's Vader aangehoord, en ving, toen deze zweeg, op den volgenden trant aan: „ Konde ik eene Kroon aan uwe onvergelijkelijke Dochter aanbieden, zij zou, door die aan te ne„ men, eere aandoen, geene eere ontvangen. Ik zou hare „ wederliefde en hare hand niet verzocht hebben, hadde ik „ kunnen twijfelen aan de goedkeuring mijns Vaders van eene „ keuze, door rede geleid en door deugd geheiligd. Ik „ zal mijn nederig verzoek niet voortzetten, voor dat ik door „ hem gevolmagtigd ben om de hand van EMMA te verzoe„ ken. Vaarwel! mijne wederkomst zal zoo spoedig zijn, „ als liefde en hoop dezelve kunnen maken."

In dezer voege scheidden de eerwaardige BERNARD en de jeugdige ALBERT; en kon al de aangewende poging van den laatstgemelden den Vader niet bewegen om een afscheid tusschen de beide geliefden toe te staan. Wijselijk oordeelde hij, dat het aandoenlijk afscheid van ALBERT eenen indruk op het hart van EMMA zou achterlaten, die, gekoesterd, zoo hij vreesde, den vrede harer ziele zou storen. Hij besloot daarom alle bewijsredenen te gebruiken, welke alle verdere hope uit haar gemoed konden verbannen.

BERNARD keerde tot zijne hut niet terugge, voor dat ALBERT het dorp verlaten had. Bij zijne komst trad EMMA hem te gemoete, met oogen vol tranen; zij bood haren Vader een brief aan, welken ALBERT, weinige oogenblikken vóór hij te paard steeg, geschreven, en zijn knecht ter bestelling in het voorbijgaan van de hut gegeven had. Deze brief ademde niets dan de taal van altoosdurende liefde; dat hij haar alleen ver-

verlaten had om de Huwelijksvereeniging te beſpoedigen; zij kon ſtaat maken op zijne ſpoedige wederkomst om hare beloofde hand te aanvaarden. — BERNARD, dien brief gelezen hebbende, vouwde dien digt, ſtak denzelven in zijn' zak, en ſprak zijne Dochter, die bevende zijne uitſpraak afwachtte, in dezer voege aan: „ Wacht u, mijn kind! dat „ uw hart uw geluk niet vergalle. Vertrouw niet op de betuigingen van eenen Minnaar. Gij moogt tegenwoordig het „ voorwerp zijn van ALBERT's genegenheid: maar de mensch, „ uit den aard onbeſtendig, kan zijn hart van het een op „ het ander voorwerp vestigen. Waarſchijnlijk zal hij, van het „ land in de groote wereld wederkeerende, welhaast uwer „ niet meer gedenken; ja zelfs dan, wanneer hij ſtandvastig „ bleef, kunt gij u dan verbeelden, dat zijne Familie eene „ geringe Dorpelinge, op wier geboorte zij zoo laag nederziet, „ in haar midden met genoegen zal ontvangen? Nimmer zal „ mijne EMMA's hand vereenigd worden met die eens Echtgenoots, die geene volle toeſtemming zijner Ouderen heeft. „ Doe derhalve, mijn kind! alle pogingen, om eene voorin„ genomenheid te overwinnen, heilloos in derzelver ſtrekking „ en hopeloos in de voldoening. Nog nimmer hebt gij mij „ bedrogen, en ik ſtel dat vertrouwen op uwe beſcheiden„ heid, welk mij overtuigt, dat gij het pad des regts niet „ zult verlaten, of, door een heimelijk gedrag, eene daad „ doen, onwaardig uw karakter!" — EMMA knielde voor haren Vader neder, zeggende, terwijl de tranen over hare wangen biggelden: „ Nimmer zal uw kind van het pad des regts af„ gaan! Gij zult alle hare ſchreden beſturen; uwe raadge„ vingen zullen de zwakheid van haar hart onderſteunen; ſta„ haar bij, om elk gevoelen, door u afgekeurd, te onder„ te brengen; en, indien zij niet terſtond de uitmuntende „ deugden van ALBERT kan vergeten, zal zij ten minſte de „ hoogſtijgende hoop, welke zij gekoesterd had, om zich zoo „ verre boven haar geboortelot te verheffen, toeſchrijven „ aan de bedriegelijke ſtem, welke Liefde en ALBERT in haar „ verwekt hadden." — BERNARD drukte haar, met alien vaderlijk welgevallen, in zijne armen, en keurde de gevoelens goed, welke voortvloeiden uit een hart, in ſtaat om elke neiging op te offeren aan den pligt, hem verſchuldigd. — EMMA bezat eene ſterkte van ziel, veel grooter dan men van hare jaren zou verwachten; en, ſchoon zij vergeefſche pogingen deed, om een voorwerp, eenmaal zoo teeder bemind, te vergeten, hield zij zich door veelvuldig nadenken overtuigd, dat de Vrienden van ALBERT nooit in de Echtverbindtenisſe zouden toeſtemmen, en zonder zulks had zij volſtrekt beſloten zijne hand niet te aanvaarden. Op dezen grond verbande zij alle hope van hem ooit te zullen wederzien.

(*Het vervolg hiernaa.*)

GEDACHTEN BIJ HET BESCHOUWEN VAN HET THEATRE OPTIQUE, VERVAARDIGD DOOR F. J. PFEIFFER, JUN.

Verhef u fier op eigen waarde;
Uw luister fchittere onverdoofd,
ô Schoone kunst! ô pronk der aarde!
Verhef het frisch gelauwerd hoofd.
Dat u het grootsch vernuft veredel';
De krans des roems omvange uw' fchedel,
En fiere u eeuwig, ongerept:
Daar gij, gevierd, ja aangebeden,
Omflingerd van bevalligheden,
Nog telkens nieuwe wondren fchept.

Een nieuwe tempel, u ontfloten
Door uw' begaafden troetelzoon,
Spreidt voor verrukte feestgenooten
Een nieuw-verrezen glans ten toon,
Door welk een wisling van tooneelen
Voel 'k mij verbazen, treffen, ftreelen!
Natuur! ik zie uw majeftéit;
Uw fchoonheid houdt mij opgetogen;
'k Bewonder, door de kunst bedrogen,
Uw rijkdom, uw verfcheidenheid.

ô Rome! 'k zie uw trotfche wallen,
Uw praalgeftichten, hemelhoog.
'k Zie, Zwitferland, uw watervallen,
Uw bergen, rijzende uit het oog.
Ik zie, Germanje, uwe eiken pralen,
Hun lommer biedende aan de dalen,
Waarnaar de matte wandlaar haakt;
'k Zie 't jagtdier in 't gareel zich voegen,
En hijgende in het zandfpoor zwoegen,
Daar 't wiel in 't ftroeve wentlen kraakt.

Maar, welk een kalmte ftreelt mijn zinnen!
De zon wijkt voor een zachter gloed.
Ik breng die nachten mij te binnen,
Na 't middagblaken mij zoo zoet.
Ik zie de maan, bij 't ftatig wasfen,
Zich fpiegten in de blanke plasfen;
'k Zie 't argloos vischje, in 't net verrast.
Ja, Neêrland, ik herken uw dreven;
Ik zie me uw ftil vermaak hergeven,
Waarop gè in onfchuld ons vergast.

ô Ja,

6. Ja, altijd gelief koosde oorden,
Ga voor geen pracht van andren ſchuil;
Offchoon de kreet van 't gure noorden
Ook over uwe gronden huil'.
Schoon uw geboomt', door ſtorm ontbladerd,
De ſneeuw ook op zijn kruin vergadert;
Schoon de ijsſchors ook uw meren dekt,
Nog biedt ge ons wisling van vermaken,
Die zomerwarmte in 't hart doen blaken,
Daar gij ten lust der oogen ſtrekt.

Ja, 't fraai tafreel, dat ik bewonder,
Getuige van uw zedig ſchoon.
Maar hoe! .... Verſchriklijk brult de donder,
En bromt en loeit met ſchorren toon;
'k Zie niets dan wit-beſchuimde golven;
Ja, alles ſchijnt in 't nat bedolven;
De lucht betrekt met aaklig zwart;
't Geknal der ratelende ſlagen,
Bij 't ſuizen van de regenvlagen,
Beangſtigt en beklemt het hart.

Geen ſtar, wier gloed, met zacht geflonker,
Door de opgepakte wolken boort;
De blikſem jaagt in 't taſtbaar donker
Zijn' blaauwen gloed ſlechts ſchichtig voort;
Zijn ſtralen, woedend neêrgezonken,
Zijn in het ſlingrend ſchip geklonken,
Dat door de baren wordt gefold,
En eindlijk, na 't ontzettend botſen,
Zichzelf verbrijzelt op de rotſen,
Waar langs de felle branding rolt.

Zie, zie het zeegevaarte ſloopen,
En tuig en mast verbrand tot kaf!
Het wrak, door golf op golf beloopen,
Werpt d'afgematten ſcheepling af.
Ja, have en goed heeft hij verloren;
Maar 't leven kan hem nog bekoren;
De hoop windt nog zijn krachten op;
Hij plast en klontert en.... ſtort neder,
Maar toch herhaalt zijn poging weder,
En worſtelt nog de rots ten top.

ô Schriktafreel! gij kost mij tranen,
Daar de angst het jagend hart bevangt.
Zoo wordt door felle noodorkanen
Ook onze levenshulk geprangd.

Zoo

Zoo worſtlen we, als de rampen woeden,
Ook in den drang der tegenſpoeden,
En heffen 't matte hoofd omhoog.
Dus ſchept gij, ô natuur! behagen,
Ons lot in beelden voor te dragen....
Neen! 't is de kunst, die ons bedroog.

Maar, heeft ze ons hart met ſchrik geſlagen,
Herroepen wij voor ons gezigt,
Hoe ze ook een nieuwe zon deed dagen,
En d'ouden bouwval heeft verlicht.
Zoo mag, al wat ook de eeuwen ſloopen,
Ook op een' nieuwen morgen hopen,
Die eenmaal prachtig op zal gaan.
Ja, ſlaat de kunst ons zoete wonden,
Zij doet nogtans, op de eigen ſtonden,
Het liefelijkst verſchiet ontſtaan.

Ja, PFEIFFER! ja, uw kunstvermogen
Heeft dus met ons gemoed geſpeeld;
Gij hebt onze aandacht opgetogen,
Ons hart beangſtigd en geſtreeld.
Wat is u Amſterdam verſchuldigd;
Daar gij 't zoo grootsch vereert en huldigt
Door werken, waar 't verrukt op ſtaart!
Gij wist, in 't roemrijk onderwinden,
't Onfeilbaar middel uit te vinden,
Waardoor zijn kunstroem hooger vaart.

M. W.

GEVOEL VAN EIGEN WAARDE.

Een man van hoogen rang, eenmaal bij eenen Aartsbisſchop, die van eene zeer duistere afkomst, doch door zijne zeldzame verdienſten tot die hooge waardigheid geklommen was, te gast zijnde, vond zich beleedigd door de vrijmoedigheid, waarmede de Prelaat zijne gevoelens beſtreed. „Gij zoudt niet kwaad doen (beet hij hem toe) met eens aan uwe afkomst te denken." — „Ik herinner mij dezelve nog zeer wel, (antwoordde de Aartsbisſchop zeer bedaard) en ben tevens overtuigd, dat, indien gij de zoon van mijn' vader waart geweest, gij thans de varkens nog zoudt hoeden."

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

WEDERLEGGING

VAN HET

GEMEENE VOOROORDEEL

AANGAANDE DE

MIDDELEEUWEN;

Voorgelezen in de Maatschappij *Felix Meritis*, te Amsterdam, den 3den van Louwmaand 1811,

door den Hoogleeraar

HERM. BOSSCHA.

Het geloof aan eene gestadige vordering van het menschdom in zedelijke beschaving en volmaking is voor het gevoelig hart van den menschenvriend zoo streelend en vertroostend, dat hij, welke verschijnselen zich ook opdoen, waardoor hetzelve twijfelachtig gemaakt, of wel vernietigd schijnt te worden, niet ligt besluiten zal hetzelve op te geven, zoo lang hij in den loop der wereldsche zaken nog eenigen grond voor hetzelve meent te kunnen vinden. En inderdaad, die loop der menschelijke dingen, voor zoo verre wij denzelven óf uit duistere overleveringen van vroeger, óf uit duidelijker geschiedverhalen van later tijden kunnen nagaan (en buiten deze grenzen der geschiedkunde van ons geslacht kunnen wij niet treden, zonder in eenen doolhof van bedriegelijke gissingen te verdwalen); de loop, zegge ik, der menschelijke zaken, zoo verre het ons gegund is denzelven na te sporen, geeft

ons, naar mijn inzien, zulke gronden op ter bevestiging van dat geloof, dat wij, hoe duister ook somtijds het uitzigt in de toekomst zijn moge, redenen genoeg hebben om daarop te blijven vertrouwen. Het heeft echter niet ontbroken, en ontbreekt ook thans nog niet aan dezulken, die in de geschiedenis zelve eene sterke tegenwerping tegen dit gevoelen meenen te vinden, en die het tijdvak der Middeleeuwen als een onloochenbaar bewijs gelooven te kunnen aanvoeren, dat er niet alleen een stilstand, maar zelfs een dadelijke teruggang in de beschaving van het menschdom plaats kan hebben, en werkelijk toen heeft plaats gehad. Is dit nu eenmaal gebeurd, wat waarborgt ons, dat het niet weder zal gebeuren; en geven dan niet de tijden, die wij beleven, reden om te vreezen, dat zulk een noodlottige teruggang uit het licht in de duisternis, uit eenen staat van vergevorderde beschaafdheid in dien van ruwe woestheid, voor het meest verlicht gedeelte des menschdoms beschoren en eerlang te verwachten is? Akelige vooruitzigten! ijselijke voorteekens, waarmede wij dan dit jaar, en, wordt ons langer leven gegund, elk der volgende jaren zullen intreden! — Dan wij willen den moed nog zoo ras niet opgeven, ons door deze schrikbeelden den grond van onzen troost niet zoo ligt laten ontnemen. Wat zeg ik, ontnemen? Neen, wij willen zelfs in datgene, 't welk ons door eenzijdige beschouwers als een struikelblok in den weg geworpen wordt, eenen nieuwen grond ter bevestiging van het geloof, 't welk zoo veel troost oplevert, trachten te vinden. Hoe vervarend ook de vrees moge zijn, waarmede men de hoop, die ons dusverre vergezelde en opbeurde, op de vlugt poogt te drijven, zoo lang die vrees door geene andere voorbeelden versterkt wordt, zal zij ons van deze aangename gezellin op den weg des levens niet berooven. Laat ons het schrikbeeld, 't welk ons voorgehouden wordt, slechts kloekmoedig tegentreden, en met koelbloedige bedaardheid beschouwen, dan zullen wij bevinden, dat hetzelve alleen van éénen kant beschouwd zijnde ons vreesselijk aangrimt, maar van eene andere zijde ons een vriendelijk gelaat vertoont. Doch ik zal mij duidelijker en in meer eigenlijke bewoordingen verklaren.

Het beeld, waaronder het tijdvak der Middeleeuwen vrij algemeen wordt voorgesteld, is inderdaad droevig, akelig, verschrikkelijk. Wat toch kan droeviger zijn, dan het licht der wetenschappen, 't welk, ten tijde der Grieken

ken en Romeinen, een aanzienlijk gedeelte van den aardbol zoo glansrijk beſchenen had, weder te zien ondergaan en wegzinken in eenen nacht van onkunde en woestheid, die eeuwen lang dat voorheen zoo heerlijk verlicht gedeelte verduisterde; de ſchoonſte ſtreken, door akkerbouw en nijverheid voorheen tot lusthoven gemaakt, nu weder door vernielend krijgsgeweld in barre woestijnen veranderd; regt en wetten verbannen, om plaats te maken voor moedwil en geweld; den ſmaak voor het ware en ſchoone geheel verbasterd en bedorven, en wat al jammeren meer zich in zulk eenen ſtaat van zaken laten denken?

Met zulke afzigtelijke trekken wordt het tijdvak der Middeleeuwen meest altijd voorgeſteld, en dat hetzelve onder geene andere gedaante denkbaar is, ſchijnt zoo algemeen te zijn aangenomen, dat hij, die onderneemt de gebeurtenisſen en menſchen van dien tijd in een gunſtiger licht te plaatſen, welligt gevaar loopt om voor eenen liefhebber van nieuwigheden en wonderſpreuken aangezien, en voor eenen ketter in de geſchiedenis uitgekreten te worden. Ik zal het echter wagen, op voorgang van eenen kundigen Schrijver in Duitschland (*), aan wien ik de ſtoffe dezer Verhandeling, tot het tegenwoordige oogmerk eenigzins anders door mij bewerkt, dankbaar erkenne verſchuldigd te zijn, de zaak uit een ander en meer behagelijk oogpunt te beſchouwen; en bijaldien het mij gelukken mogt U te overtuigen, dat het heerſchende gevoelen aangaande de woestheid en domheid der volken, die in de Middeleeuwen op het tooneel verſchenen, en aangaande eene algemeene verachtering in de beſchaving van het menschdom, een vooroordeel is, 't welk der Geſchiedkunde tot ſchande ſtrekt, zal ik gaarne de eer van deze verdienſte aan den bedoelden Schrijver toekennen, en mij vergenoegen, zoo ik geoordeeld worde eenigen dank te verdienen door de bekendmaking van den gedeeltelijken inhoud eens nuttigen geſchrifts, 't welk ik, uit hoofde van deszelfs nieuwheid, meene te mogen onderſtellen, nog niet aan zeer velen bekend te zijn. Verleent mij hiertoe uwe genegene aandacht, welke ik door zuivere waarheidsliefde in het onderzoeken, door alle mogelijke bekorting bij den ruimen voorraad van ſtoffe, en door duidelijkheid en orde in de voordragt, mij eenigermate zal trachten waardig te maken.

In

(*) Hegewisch, in zijne *Neue Sammlung kleiner Hiſtoriſcher und Literariſcher Schriften.*

In het beſtrijden van dwalingen loopt men al ligtelijk gevaar, om, van de waarheid, die ſteeds in het midden ligt, ter andere zijde afwijkende, in eene tegenovergeſtelde dwaling te vervallen; en het zou dus ook niet vreemd zijn, dat iemand van vernuft, wien het meer om roem dan om waarheid te doen was, de verdediging der Middeleeuwen op zich nemende, in plaats van dezelven blootelijk tegen onverdiende beſchuldigingen in beſcherming te nemen, haar als voorbeelden van beſchaafde en verlichte eeuwen deed voorkomen. Proeven van dien aard zijn werkelijk in Duitschland genomen, doch dezelve kunnen niet anders dan verwerpelijk geacht worden van elk, die de Geſchiedenis, gelijk zij behoort, als ernſtige wetenſchap wenscht behandeld te hebben. Wij willen dus niet ontkennen, daar de ſprekende bewijzen hiervan voorhanden zijn, dat de Middeleeuwen een aantal voorbeelden van woestheid en onkunde, tooneelen van wreedheid en verwoesting, zoo wel als van belagchelijke dwaasheid hebben opgeleverd; maar zullen ſlechts onderzoeken, of de volken van dien tijd, met welke wij in zulk eene naauwe betrekking ſtaan, algemeen zoo dom en onkundig, zoo woest en zedeloos geweest zijn, als zij in de gewone voorſtelling gedacht worden; of die zoogenoemde nacht van onkunde over het geheele tijdvak der Middeleeuwen, welke, gerekend met den ondergang van het Weſterſche rijk in de vijfde eeuw van onze tijdrekening te beginnen, en te loopen tot het midden der vijftiende eeuw, een tijdvak van ongeveer duizend jaren uitmaken, aanhoudend heeft geheerscht?

Dadelijk doet zich in die voorſtelling van eenen algemeenen ſtaat van woestheid der Middeleeuwen, en van eenen aanhoudenden teruggang in beſchaving, een grove misſlag op, hierin beſtaande, dat men den toeſtand van het Zuidelijk gedeelte van Europa, en dien van deszelfs Noordelijke helft niet onderſcheidt, daar er tusſchen die beiden, ten tijde van den val der Romeinſche heerſchappij in het Westen, een zeer aanmerkelijk verſchil plaats heeft. In de Zuidelijke deelen, en dus in de wingewesten van het Romeinſche gebied, was alom Romeinſche beſchaafdheid ingevoerd, die wel in vele opzigten geenszins de regte was, doch evenwel eene beſchaafdheid, die den mensch verre boven den dierlijken ſtaat verheft, en welker waarde ſommige nieuwerwetſche wijsgeeren, zeer te onregt, hebben getracht te verkleinen. De volken van het

het Noordelijk gedeelte daarentegen waren genoegzaam nog bloote kinderen der natuur, die zich tot dusverre hadden vergenoegd met alleen voor hun dierlijk onderhoud te zorgen. Dat nu de eerstgemelde landen, waarin die zwermen van Barbaren kwamen inſtorten, deerlijk hierdoor moesten lijden, is even zoo natuurlijk te begrijpen, als geſchiedkundig bewezen. Daar verviel dus alles eenen tijdlang weder in eenen droevigen ſtaat van woestheid; maar ook daar, waar nog ſteeds overblijfſels en gedenkſtukken der voormalige beſchaafdheid aanwezig waren gebleven, met name in Italië en Frankrijk, begon deze ook het eerst weder in vorigen luister herſteld te worden. Het nederſtorten in eenen ſtaat van woestheid, en weder oprijzen uit denzelven, is de geſchiedenis van het Zuidelijke Europa, ten tijde der Middeleeuwen: het Noordelijke had voorheen nog geene hoogte in dit opzigt bereikt, van waar het weder in de laagte kon nederzinken: de volken van dit gedeelte zien wij, bij den aanvang van dit tijdperk, in dien kindſchen ſtaat, waarin zij, bij eene ruwe luchtgeſteldheid, bij ſchraal voedſel, zonder onderrigt, zonder voorbeelden van beſchaafder levenswijze, bloot door dierlijke behoeften gedreven, en met ſchaarſche middelen om die te bevredigen voorzien, zich natuurlijkerwijze bevinden moesten. Doch dat deze zelfde volken, toen zij met de gemakken des levens bekend wierden, geenszins daarvan afkeerig bleven, dat zij verbetering van ſtaat zochten, en gelukkig, zoo wel als aanhoudend, in den loop der Middeleeuwen daarnaar geſtreefd hebben, durven wij voor even geſchiedkundig waar verklaren, als wij den teruggang der beſchaving in het ander gedeelte van Europa erkend hebben.

Waaraan toch anders zal men het kunnen toeſchrijven, dat wij op het einde der vijftiende eeuw eenen geheel anderen en oneindig beteren ſtaat van zaken in het Noordelijk gedeelte van Europa aantreffen, in vergelijking van dien, waarin hetzelve duizend jaren te voren geweest was? Die zelfde ſtreken, welke in vroeger tijden geene andere dan woeste herdervolken, jagers en viſſchers tot hare bewoners hadden, waar nog geen ſpoor van landbouw of ſtedelijke nijverheid te vinden was, vinden wij op het einde der vijftiende eeuw grootendeels in vruchtbare koornlanden herſchapen, en met duizend volkrijke en bloeijende ſteden bedekt. De regeringen hebben vastheid en orde gekregen; ieder volk heeft zijne geſchrevene

wetten; de regten en vrijheden der volken zijn bepaald, en daardoor de eigendommen verzekerd; men heeft geleerd de hoogſte magt binnen behoorlijke grenzen te beperken; er zijn leerſcholen en wetenſchappelijke inrigtingen tot ſtand gebragt; de kunſten hebben in ſommige landen weder die hoogte bereikt, waarop zij bij de Grieken en Romeinen ſtonden; door verre zeetogten is de Aardrijkskunde veel verder uitgebreid, dan zij bij de gemelde oude volken ooit geweest was; handel en vlijt hebben welvaart en aangenaamheden des levens verbreid in verſcheidene landen, die aan hunne inwoners, ten tijde der Romeinen, niet dan een armhartig beſtaan en bloot ligchamelijk onderhoud verſchaften. — Deze groote en heugelijke veranderingen waren toch niet de vruchten van een oogenblik; zijn niet plotſelijk in de één vijftiende eeuw voortgebragt; zij waren de gevolgen van een aanhoudend ſtreven naar orde, naar verbetering, naar beſchaving: en zouden die ſteeds voorwaarts ſtrevende menſchen onze verachting verdienen? zullen wij alleen onze aandacht vestigen op de verwoestingen, die door hunne pogingen ter verbetering van hunnen toeſtand werden te wege gebragt onder volken, die, door weelde bedorven zijnde, rijp geworden waren voor den ondergang; en zullen wij het goede, dat zij inderdaad geſticht, en waarvan wij langen tijd de vruchten genoten hebben, ondankbaar over het hoofd zien? Laat ons regtvaardig zijn; dit is de pligt der Geſchiedenis. Om dan in de meer bijzondere beſchouwing van het goede, 't welk wij bij deze menſchen meenen gevonden te hebben, eenige orde te houden, zullen wij ons tot eenige weinige hoofdpunten bepalen.

1. Wij beginnen met datgene, 't welk ten allen tijde de oorſprong is geweest van Burgermaatſchappijen, beſchaafdheid en orde; namelijk den Landbouw, en de daaruit geboren handwerken, koophandel en ſcheepvaart. Dat dezen in het Noordelijk gedeelte van Europa eerst ten tijde der Middeleeuwen zijn opgekomen, zal, na hetgene wij reeds van de merkwaardige verandering, gedurende dit tijdvak aldaar tot ſtand gekomen, even te voren gezegd hebben, naauwelijks noodig hebben verder bewezen te worden. De gedaanteverandering, welke Noord-Amerika in de twee jongstverloopen eeuwen ondergaan heeft, levert ons eene zeer gelijkende ſchilderij op van 't gene in 't Noordelijk Europa, ſedert de vijfde eeuw, of het be-

begin der Middeleeuwen, is voorgevallen. Duitschland, Polen, Pruisſen, Lijfland, Zweden, Denemarken, Noorwegen, en gedeeltelijk dit ons Vaderland, waren hetzelfde, wat Kanada, Nieuw-Engeland, Penſylvanië en de overige Noord-Amerikaanſche ſtaten nog in den aanvang der zeventiende eeuw waren: vol van ongure bosſchen en ſtinkende moerasſen, verblijfplaatſen zoo wel van 't wild gedierte, als van half-wilde menſchen. Deze laatſten hebben, met onvermoeiden en bijna ongeloofelijken ijver, die bosſchen uitgeroeid, die moerasſen gedempt, en na verloop van weinige eeuwen is een half werelddeel onder den ploeg gebragt, waarvan het te voren zelfs geen denkbeeld had. Met den landbouw verbreidden zich handel, handwerken en ſcheepvaart. De kusten der Noorden Oost-zee, waar voormaals ſlechts visſchers, nabij den oever, een kommerlijk levensonderhoud vonden, of, van honger geprangd, zich aan de woede der golven waagden, om elders te landen en te plonderen, — deze zelfde kusten van die beide zeeën werden nu voortaan door koopvaardijſchepen bevaren. Handwerkslieden en kunſtenaars kwamen te voorſchijn onder volken, die voorheen zich ſlechts met beestenhuiden dekten, wier werktuigen in ſcherpe ſteenen en vischgraten beſtonden, en die in uitgeholde boomſtammen, of in holen onder den grond, of op zijn best onder hutten van takken en bladeren zamengevlochten, eene beſchutting tegen de ongenade van het weder zochten. Maagdeburg, Hamburg, Bremen, Luneburg, Lubeck, Stettin, Dantzig, Straalzund, Koningsbergen, Riga, Rival, Stokholm, Koppenhagen, en hoe vele andere ſteden meer, zijn in de Middeleeuwen uit het niet te voorſchijn gekomen. En vestigen wij de aandacht op ons eigen Vaderland, wat was dit, niet alleen ten tijde, toen de Batavieren hier voor het eerst eene wijkplaats zochten, maar ook nog, toen, met den ondergang van het Romeinſche gebied in het Westen, die zoo kwalijk beruchte Middeleeuwen gerekend worden eenen aanvang te nemen? Hoe ver waren toen nog deszelfs heerlijke ſteden; dit zelfde Amſterdam, dat meesterſtuk, ja wonderwerk van menſchelijke nijverheid en vernuft, te zoeken? Hebben niet deze allen gedurende de Middeleeuwen haar beſtaan gekregen? Hoogst onbillijk zoude het zijn, deze gewrochten aan niets anders dan aan de oefening van ligchaamskrachten toe te ſchrijven; geen ander doel, dan de voldoening van dierlijke behoeften,

daarbij te erkennen. Neen, er ſtraalt duidelijk in alle die verrigtingen een geest door, die iets meer verlangt, dan blóotelijk den honger te ſtillen; die denkbeelden van iets verheveners, dan een bloot dierlijk leven, bezit; die reeds eenigermate beſeft, dat orde en maatſchappelijke vereeniging aan 't menſchelijk leven nieuwe genoegens moeten verſchaffen. Dan genoeg van dit eerſte punt: ik ga over tot een tweede.

2. Velen van onzen leeftijd, welke zich, te regt of te onregt, in alles veel wijzer waant te zijn, dan alle vorige geſlachten, hebben zich verbeeld, dat de leer, volgens welke een wettig ſtaatsbeſtuur op een maatſchappelijk verdrag berust, eene uitvinding is, waarvan de eer aan onze tijdgenooten toekomt; terwijl anderen die ſtelling zelve voor eene wijsgeerige herſenſchim verklaarden, en beweerden, dat nooit eenig ſtaatsbeſtuur door zoodanig een verdrag was ingevoerd. Had men de geſchiedenis der Middeleeuwen geraadpleegd, men zou noch de eer dier uitvinding aan onzen leeftijd toegekend, noch die ſtelling, als nimmer in werking gebragt, voor eenen ijdelen droom verklaard hebben. Er was bijna geen volk in dien tijd, 't welk niet het oppergezag der vorſten en de gehoorzaamheid der onderdanen uit een onderling verdrag afleidde. Merkwaardig is, onder een groot aantal van andere voorbeelden, 't gene wij bij gelegenheid van den opſtand der Sakſen tegen Keizer HENDRIK IV geboekt vinden. Zij trachtten hunnen opſtand te wettigen door eene beſchuldiging tegen dien Keizer, als had hij van zijnen kant den eed gebroken, waardoor hij tot het nakomen van zekere voorwaarden verpligt was. Een Monnik zelfs, BRUNO, welke dien oorlog beſchreven heeft, en duidelijk genoeg toont dien opſtand te billijken, legt eenen van de hoofden dier weerſpannige Sakſen, in eene aanſpraak aan het vergaderde volk, de volgende woorden in den mond: „ Gij maakt veelligt zwarigheid om te handelen tegen den „ eed, dien gij den Koning gezworen hebt. Gij hebt „ regt, in zoo verre wij den Koning getrouwheid hebben gezworen. Zoo lang hij mijn Koning was, en „ deed, wat een Koning behoort te doen, heb ik den „ eed, dien ik hem als zoodanig gezworen heb, eerlijk „ en trouw gehouden. Maar hij heeft getoond, dat hij „ geen Koning meer zijn wil; hij heeft opgehouden zich „ als Koning te gedragen, en hij is dus niet meer de „ perſoon, aan wien ik den eed heb gedaan. Ik vatte

„ der-

„ derhalve de wapenen niet op tegen mijnen Koning,
„ maar tegen eenen onregtvaardigen aanrander van mij-
„ ne vrijheid."

Deze plaats wordt geenszins door ons aangehaald om, dat gezegde goed te keuren, en dien opſtand der Sakſen tegen den Keizer te verdedigen, maar alleen om een bewijs aan te voeren, dat de volken in de Middeleeuwen wel degelijk de regten der vorſten uit een verdrag, tusſchen beiden geſloten, wisten af te leiden. Het zou gemakkelijk vallen meer ſoortgelijke voorbeelden uit andere landen, bijzonder uit Noorwegen en Denemarken, aan te halen, maar de tijd gebiedt ons ſpaarzaam te zijn. Elk, die niet ten eenemaal een vreemdeling is in de geſchiedenis der hedendaagſche volken van Europa, kent de *Magna Charta*, door de Engelſchen ſteeds voor eene der grondzuilen hunner vrijheid gehouden; en wie onzer weet niet, hoe onze voorouders in die tijden zich ſteeds op de Privilegien, welke zij van hunne Graven bedongen hadden, plagten te beroepen, en hoe zij zorgden, dat dezelve, bij de huldiging van elken nieuwen Graaf, van nieuws wierden bezworen?

Uit alle zoodanige verdragen, die onder verſchillende benamingen van Grondwetten, Handvesten, Privilegien, en wat dies meer is, voorkomen, blijkt duidelijk, dat de menſchen toen van het eigenlijke doel van Oppermagt geenszins onkundig waren. Zij mogen nog niet wijsgeerig alle mogelijke vormen van ſtaatsbeſtuur onderzocht, aan geene juiste affcheiding der verſchillende magten gedacht, de regten van den mensch nog niet tot een ſtelſel gebragt, en bepaald hebben, hoe veel daarvan in eenen ſtaat dient behouden en opgeofferd te worden; genoeg, zij wisten, dat een oppergezag noodzakelijk was, en daar zij tevens zeer wel inzagen, waar de ſtroom van magt zou kunnen doorbreken, kenden zij ook en gebruikten de middelen om dien ſtroom te ſtuiten. Beveiliging tegen de willekeur des wetgevers, zekerheid der bijzondere eigendommen, en voorkoming van misbruik der regterlijke magt, waren de gronden, waarop de ſtaatsinſtellingen van dien tijd gebouwd zijn; en deze zijn tevens de groote waarborgen tegen onderdrukking en dwingelandij.

3. Het derde punt, waarin wij de volken van de Middeleeuwen ganſchelijk niet ontbloot van verdienſten durven noemen, is de burgerlijke wetgeving. Daar bij de Grieken

het denkbeeld, om het maatſchappelijk leven doelmatig in te rigten, het eerst in de ſteden geboren wierd, en in de ſteden ook het eerst gebruik van die kunst of wetenſchap wierd gemaakt, kreeg deze wetenſchap bij hen den eigenaardigen naam van *Politie*, Πολιτεια, beteekenende eigenlijk de kunst of wetenſchap om eene ſtad wel in te rigten en te beſturen; welke naam vervolgens in eenen meer uitgebreiden zin is gebezigd geworden, om den geheelen omvang van kundigheden uit te drukken, welke tot regeling, inſtandhouding en beſtuur van burgermaatſchappijen, in 't groot zoo wel als in 't klein, en dus niet alleen van ſteden, maar ook van geheele landen, vereischt worden. Gelijk nu bij de Grieken die eigenlijk gezegde Politie, of kunst om ſteden wijsſelijk te regelen, ontegenzeggelijk de hoofdbron van hunne beſchaafde levenswijze geweest is, zoo hebben ook de volken van de Middeleeuwen den grond der algemeene beſchaving van Europa gelegd; deels door herſtelling van wel niet in alles dezelfde, doch evenwel ſoortgelijke plaatſelijke verordeningen in de ſteden, die reeds ten tijde der Romeinen de zoodanigen hadden gehad, maar die door de Noordſche volken, bij de slooping van het Romeinſche gebied, in eenen ſtaat van ſlavernij gedompeld waren; deels door het ſtichten van een onnoemelijk aantal nieuwe ſteden: het eerstgenoemde had plaats in de gewezen wingewesten der Romeinen, dat is, in Italië, Gallië, Britanje en Spanje; het laatſte in de overige deelen van Europa, van den Rijn en den Donau af tot aan de uiterſte einden van de Oostzee, in Duitschland, Pruisſen, Polen, Lijfland, Zweden, Denemarken en Nederland. Dat toch die volken zeer wel begrepen hebben, wat tot vestiging en inſtandhouding van orde in de burgerlijke zamenleving vereischt wordt, bewijzen de wetten en verordeningen voor de onderſcheidene ſteden in die tijden gemaakt, die, ſchoon geenszins zonder gebreken zijnde, echter de proef van deugdelijkheid hebben doorgeſtaan, daar zij voor het grootſte gedeelte eeuwen lang hebben ſtand gehouden tot op onzen leeftijd, die voor eene geheele omkeering der vorige orde van zaken ſchijnt beſtemd te zijn. En waarlijk, elk die dezelven onbevooroordeeld leest, zal moeten bekennen, dat het den menſchen van dien tijd, zoo dan al aan beſpiegelende kennis in dit opzigt, zeker geenszins aan praktiſche kunde van 't gene in den werkdadigen kring van 't burgerlijke leven te pas komt, heeft ontbroken. Deze praktiſche geest van wet-

wetgeving breidde zich van de ſteden uit over alle de geſten, die aan het beſtuur van geheele landen, gewesten, koningrijken en ſtaten deel hadden; zoodat er geen ſtaat, geen land, geen gewest in Europa gevonden wordt, 't welk niet in de Middeleeuwen zijne geſchrevene, en met naauwkeurigheid en duidelijkheid opgeſtelde wetboeken bekomen heeft, die meerendeels in druk voorhanden zijn.

Mogten wij denzelfden lof, dien wij aan de burgerlijke wetgeving der Middeleeuwen toegekend hebben, ook aan het lijfſtraffelijk regt van die tijden kunnen geven! Doch, met zulks te ondernemen, zouden wij óf de groſſte onkunde, óf opzettelijke verdraaijing van de waarheid aan den dag leggen. De ſtrafwetten der Middeleeuwen waren barbaarsch, de regtsplegingen wreed en onmenſchelijk; dit bekennen wij, en zullen niet trachten te verdedigen en te ontſchuldigen 't gene niet verdedigd of ontſchuldigd kan worden: maar verdienen daarom die tijden over het geheel barbaarsch genoemd te worden? Was het lijfſtraffelijk regt der Romeinen ook niet barbaarsch? en had dat volk niet nog meer andere barbaarſche gebruiken? hunne zwaardvechtersſpelen; hunne zoogenaamde jagten, waarin niet alleen dieren met elkander, maar ook menſchen tegen dieren moesten vechten; de wijze, waarop zij hunne ſlaven behandelden? En desniettegenſtaande worden de Romeinen met regt op de lijſt der beſchaafde volken geſteld. — Ons oogmerk, zoo als wij in den beginne reeds gezegd hebben, was niet om het karakter der Middeleeuwen in allen deele als prijzenswaardig te doen voorkomen, maar om hetzelve tegen onverdiende beſchuldigingen te verdedigen, en voornamelijk om het goede te doen opmerken, 't welk men daarin gemeenlijk over het hoofd ziet. In plaats dus van den geest der menſchen van dien tijd tot eenen ſtaat van domheid, vadzigheid en werkeloosheid te verlagen, gelijk maar al te dikwijls geſchiedt, trachtten wij te bewijzen, dat dezelve inderdaad ſteeds levendig, werkzaam en onvermoeid bezig is geweest; zich bepalende, wel is waar, tot dingen, die destijds tot de eerſte noodwendigheden behoorden, doch die tevens van zulken invloed op de toekomst waren, dat, hadden zij daarin niet voorgewerkt, de volgende zestiende, zeventiende en achttiende eeuwen die vorderingen in beſchaafdheid niet zouden gemaakt hebben, waarop zij zich thans beroemen. Dan, laat ons tot een vierde punt overgaan.

4. Indien uitvindingen van nuttige zaken ten bewijze

ſtrek-

ſtrekken van eenen vaardigen en werkzamen geest, zal het niet moeijelijk vallen de Middeleeuwen tegen het verwijt van domheid en vadzigheid te verdedigen. Hoe vele hoogstnuttige dingen, waarvan de beſchaafde volken van den ouden tijd in 't geheel geene kennis hebben gehad, zijn in de Middeleeuwen uitgevonden! Grieken noch Romeinen kenden het Kompas, het Buskruid, de Boekdrukkunst, Uurwerken, Watermolens, geregelde Posterijen, en hoe vele andere hoogstnuttige zaken meer, welke alle tegen het einde van de Middeleeuwen in Europa in gebruik waren: in Europa, zeg ik, en niet in andere wereldeelen; 't welk genoeg bewijst, dat zij daar zijn uitgevonden. Te zeggen, dat alle die uitvindingen voortbrengſelen van het geval zijn, waaraan het verſtand weinig of geen deel heeft gehad, is zoo onverſtandig, dat het naauwelijks eene ernſtige wederlegging verdient; en het moet ſchier ongeloofelijk ſchijnen, dat menſchen, die zich op hunne wijsheid niet weinig lieten voorſtaan, op zulk eene wijze de verdienſten van anderen openlijk hebben durven verkleinen. Dit is echter geſchied. De vermaarde SWIFT, wiens luimen vaak ruim zoo onbeſchoft als geestig waren, heeft de onbeſchaamdheid gehad van te zeggen, dat de twee grootſte uitvindingen, het Buskruid en de Drukkunst, door de domſte van alle natiën, de Duitſchers, waren uitgevonden. Welk eene onbedachte uitſpraak! Dat het geval, voor zoo verre wij dit in den dagelijkſchen ſpreektrant gewoon zijn aan te nemen, tot het uitvinden van de gewigtigſte zaken meermalen de eerſte aanleiding heeft gegeven, is eene bekende waarheid: maar is hij die gegeven aanleiding uit zichzelve alleen reeds genoegzaam, om eene hoogstnuttige kunst of wetenſchap daar te ſtellen? Dat een mengſel van ſalpeter, zwavel en houtskool ligtelijk ontvlamt, en dat eene groote hoeveelheid van dat mengſel de kracht heeft om zware ligchamen uit hunne plaats te drijven, kan bij toeval ontdekt zijn geworden. Het eerſte nut, 't welk men van die ontdekking trok, was, dat men met buskruid de ſteenen in de mijnwerken deed ſpringen. Op die wijze is het buskruid reeds in de elfde eeuw bekend geweest. Maar de verdere kunſtige aanwending van hetzelve, en de uitvinding van het ſchietgeweer, kan toch wel niet anders dan de vrucht zijn geweest van veel nadenken, van vele vereenigde ontdekkingen en proefnemingen. — Geſteld, dat de gewone vertelling aangaande LAURENS KOSTER geloof verdient, dat hij

door

door letters voor tijdverdrijf in hout geſneden, die door de vochtigheid van het hout op het papier, waarin zij gewikkeld waren, overgingen, de eerſte toevallige aanleiding tot het boekdrukken heeft gekregen: was er nu dan tot de uitvinding der Boekdrukkunst, zoodanig als die reeds voor het einde der Middeleeuwen beſtond, niets verder noodig, dan de enkele ontdekking, dat zekere ſtoffen, die het vocht inzuigen, teekens en letters door middel van vloeibare kleuren overdrukken; dan moet men zich waarlijk verwonderen, dat de wigchelaars bij de Grieken en Romeinen niet reeds eeuwen te voren die kunst hebben uitgevonden, daar zij, om den bijgeloovigen hoop, die in de ingewanden der offerdieren den wil der Goden en den onzekeren uitſlag van zaken lezen wilde, te bedriegen, een of twee woorden, die het begeerde te kennen gaven, in hunne hand ſchreven, en wanneer zij dan met die hand de lever of het hart des offerdiers er uit namen, ſtonden de woorden, die zij in de hand geſchreven hadden, daarin overgedrukt, die zij dan, als het antwoord der Goden, aan het ligtgeloovig volkje vertoonden. Ook de zegelringen, waarvan men zich reeds in de oudſte tijden bediende, om namen, titels, ook wel korte ſpreuken, in was over te drukken, moesten lang te voren die kunst hebben voortgebragt, indien enkele ondervindingen tot het uitvinden van kunſten genoegzaam waren. Neen, wie het ook mag zijn, dien eigenlijk de eer van de uitvinding der Drukkunst, zoo als die omtrent het midden der vijftiende eeuw reeds in gebruik was, toekomt, zeker is het, dat hij een man is geweest, die, eenen weetgierigen en navorſchenden geest bezittende, zich toevallige aanleidingen ten nutte wist te maken, en dezelve ter bereiking van een verheven doel aan te wenden, waartoe hij niet dan na langdurige overdenking en na herhaalde proefnemingen heeft kunnen geraken. Waarlijk, indien zulke onbedachte, om niet te zeggen kwaadaardige magtſpreuken, als die van SWIFT, algemeen ingang vonden, waar bleef dan de roem van vele uitvinders der nuttigſte kunſten en wetenſchappen? Wat wierd er, bij voorbeeld, van den roem des onſterfelijken NEWTONS, indien tot het uitvinden van de zwaartekracht der ligchamen en van de gewigtige gevolgen, welke daaruit ter kennis van het zamenſtel der hemelſche ligchamen zijn afgeleid, niets meer noodig ware geweest, dan eenen appel van den boom te zien vallen?

Hoe

Hoe vele duizenden menſchen hadden vóór hem dit gezien, zonder aan de zwaartekracht te denken? — Dan ik heb mij reeds te lang met het wederleggen van zulke dwaze oordeelvellingen opgehouden. Ik haaste mij dus om het vijfde of laatſte punt af te doen, 't welk ik mij ten onderzoek had voorgeſteld, in hoe verre namelijk de Middeleeuwen het verwijt verdienen van de wetenſchappen ten val gebragt te hebben.

5. Om den ſtaat der letteren en wetenſchappen, ten tijde der Middeleeuwen, niet eenzijdig te beoordeelen, moet men weder, zoo als wij reeds te voren ten aanzien van de beſchaving in 't algemeen gezegd hebben, onderſcheid maken tuſſchen het Zuidelijk en Noordelijk gedeelte van Europa. Wat het eerstgenoemde betreft, hier kon het niet anders, of de herhaalde invallen, gevolgd van eene volkomene overweldiging door volken, die nog geene andere kunſten dan die des oorlogs kenden, moesten voor de wetenſchappen, die behalve dat reeds door de verbastering in zeden en denkwijze veel van haren vorigen bloei verloren hadden, doodelijke gevolgen hebben. De woestheid der veroveraars aan den eenen kant; de neerſlagtigheid, moedeloosheid en ſtaat van ſlavernij, waarin de overwonnen volken vervielen, aan de andere zijde, deden welhaast alle inrigtingen, welke voormaals ter bevordering van geleerdheid gemaakt waren, geheel te gronde gaan, verſtikten het vernuft, onderdrukten alle zielsvermogens, en bragten de geheele werkzaamheid terug binnen den engen kring van voldoening der dierlijke behoeften. Dit is voorwaar eene niet min treurige vertooning, dan het gezigt van ſchoone vruchtboomen, die verwelken en ſterven, of van welige koornakkers, die verwoest worden. Maar dit had in 't geheel geene plaats, noch kon plaats hebben, in het Noordelijk gedeelte. Hier lag het veld der wetenſchappen nog geheel woest en onbebouwd. Hier hadden de menſchen er nog niet aan gedacht, dat er, buiten den kring der dagelijkſche ligchamelijke behoeften, nuttige kundigheden en betere genoegens voor den geest te verkrijgen waren. De jagt en de oorlog, de bezorging en vermenigvuldiging hunner kudden, en het zoeken van vischrijke wateren, waren de eenigſte bezigheden, welke de volken van dit gedeelte geleerd hadden. Verval van wetenſchappen vond dus hier geene plaats, daar dezelve nog niet beſtonden. Doch naauwelijks waren in het Zuiden de eerſte ſtappen tot herſtel van dezelve gedaan; naauwelijks waren,

door

door KAREL DEN GROOTEN, ſcholen opgerigt, of met ongeloofelijken ijver ſnelden die Noordſche volken uit de verſtafgelegen oorden, uit Zweden, Noorwegen, Denemarken, ja zelfs uit het barre IJsland, naar Parijs, Bologne, Keulen en andere vermaarde ſcholen, om tot hiertoe onbekende ſchatten van geleerdheid op te doen; en dat in tijden, toen het reizen nog hoogstmoeijelijk en gevaarlijk was, toen het, bij gebrek van geregelde posten en middelen van gemeenſchap, voor vreemdelingen ten uiterſte bezwaarlijk was, de benoodigde gelden uit hun vaderland te bekomen; toen boeken zeldzaam en niet dan voor hooge prijzen te bekomen waren. Zoo ver was het er af, dat deze volken eenen natuurlijken afkeer van de geleerdheid zouden gehad, en aan dezelven den oorlog verklaard hebben, nadat zij eens de waarde daarvan hadden begonnen te kennen.

Ja maar, zal men zeggen, wat was dat voor eene geleerdheid, die met zoo veel ijver gezocht en gedreven werd? Verdienen de Metaphyſiſche en Theologiſche haarkloverijen der Scholastieken, die in 't oneindige redetwisteden, met geen ander oogmerk dan om te redetwisten, — verdienen die den naam van geleerdheid en wetenſchap? Ik beken het, ſedert dat de ſchriften der ouden door ſommige Christen-geestelijken, uit vrome domheid, als zielverdervende veroordeeld, en de ruime kring der wetenſchappen, bij de ouden onder den naam van *Encyclopedie* bekend, binnen de enge grenzen der zeven zoogenaamde vrije kunſten gebragt waren, waarvan zelden meer dan drie beoefend werden, kreeg het veld der wetenſchappen een ſchraal en onbehagelijk aanzien. Doch met dat alles, echter, werden door die ſcholen, waaruit vervolgens de Univerſiteiten, welke voor het meerder gedeelte ook in de Middeleeuwen zijn opgerigt, ontſtonden, de beginſelen der geleerde kennis bewaard, en, 't geen inderdaad eene groote aanwinst was, de lust tot wetenſchap werd gaande gemaakt onder volken, die te voren geen denkbeeld daarvan hadden. En wat die zucht tot redetwisten der Scholastieken betreft, hoezeer dezelve buiten tegenſpraak de palen te buiten ging, handelt men nogtans onbillijk, indien men zijne verachting voor dezelve zoo ver drijft, dat men het goede doel en de nuttige gevolgen daarvan geheel over het hoofd ziet. Overtuigd van het nut van duidelijkheid en juiste bepaling onzer denkbeelden, beſchouwden

zij

zij het redetwisten als het beste middel om daartoe te geraken. En dat zij dit doel op die wijze bereikt, en zich daardoor bij de Wijsbegeerte inderdaad verdienſtelijk gemaakt hebben, wordt door beroemde mannen in dat vak erkend. LEIBNITZ mag misſchien met zijne achting voor de Scholastieken te hoog zijn geloopen: wij willen ons dus liever op de uitſpraak van eenen CONDORCET, die letterkundige en wetenſchappelijke verdienſten zoo wel wist te waarderen, ter ſtaving van het gezegde beroepen: „ De manier der Scholastieken," zegt hij, „ leidde „ wel niet tot ontdekking der waarheid; zij diende zelfs „ niet om de bewijsgronden voor dezelve behoorlijk te „ toetſen; doch zij ſcherpte het verſtand: en die ſmaak „ voor fijne onderſcheiding der denkbeelden; dat ſtreng „ vorderen om de denkbeelden ſteeds nog verder te ver- „ deelen, op derzelver fijnſte verſcheidenheden te letten, „ en dezelve met nieuwe benamingen te beſtempelen; „ alle die kunſtige pogingen in het redetwisten, om of „ zijne partij in verlegenheid te brengen, of zichzelven „ uit de ſtrikken van den anderen los te maken, — in dit „ alles vinden wij den oorſprong der wijsgeerige ont- „ leding der denkbeelden, waaraan wij onze hedendaagſche „ vorderingen te danken hebben. Het zijn de Scholas- „ tieken," dus vaart hij voort, „ aan welke wij de juiste „ begrippen verſchuldigd zijn, die wij thans hebben van „ het Hoogſte Wezen en deszelfs eigenſchappen; van de „ eerſte oorzaak en eene daarvan afgeſcheiden wereld; „ van het onderſcheid tusſchen ſtof en enkelvoudig we- „ zen; van de verſchillende denkbeelden, die zich met „ het woord *vrijheid* laten vereenigen; van den zin „ van het woord *ſchepping*; van het onderſcheid tus- „ ſchen de verſchillende werkingen van het verſtand bij „ het denken: van de Scholastieken, met één woord, „ hebben wij geleerd onze denkbeelden in klaſſen te rang- „ ſchikken."

De tijd, niet gebrek aan verdere ſtoffe, gebiedt mij een einde aan mijne Voorlezing te maken; en het bijgebragte zal, hope ik, kunnen volſtaan, niet om te bewijzen, dat de Middeleeuwen tijden van groote verlichting, gouden eeuwen van beſchaafdheid en wetenſchappen zijn geweest; (zulk een onbereikbaar doel had ik mij geenszins voorgeſteld) maar om het menſchelijk verſtand in die tijden, van volſlagen werkeloosheid, van verval in eenen ſtaat van kindschheid, van doodſlaap, en wat al vernederende uit-

ſpra-

ſpraken meer men zich veroorloofd heeft, vrij te pleiten; om te doen zien, dat, ſchoon de beſchaving en verlichting in dat gedeelte van Europa, waar zij werkelijk waren ingevoerd, en aanmerkelijke vorderingen gemaakt hadden door de pogingen van een nog onbeſchaafd menſchengeſlacht om hunnen toeſtand te verbeteren, eenen geruimen tijd in verval geraakten, de beſchaving nogtans van het geheel hierdoor niet geſtuit of achteruit gezet, maar integendeel grootelijks bevorderd is geworden.

OVER EEN NIEUW KOORTSVERDRIJVEND MIDDEL, IN PLAATS VAN DEN GEWONEN KOORTSBAST.

Nadat het den Heere HILDEBRAND gebleken was, dat de meest aangeprezene zelfſtandigheden, om in de plaats van den Koortsbast gebruikt te worden, tegen de tuſſchenpoozende Koortſen, gelijk de ſchors des blanken en des brozen Wilgs, die van den Eikenboom, die van den wilden Kastanjeboom, de wortel der gemeene Caryophyllata enz. geene andere werking in de genoemde Koortſen hadden, dan die men, over het algemeen, van bittere middelen moest verwachten, nam hij insgelijks eene proef met de ſchors van den Tulpenboom (*Liriodendron tulipifera L.*) ingevolge de verzekering van den Heer HUMBOLD, dat men dien bast met het beste gevolg, in plaats van den gewonen Koortsbast, gebruikte in Noord-Amerika, het Vaderland van dezen boom.

Hoewel deze boom, over het algemeen, nog zeldzaam is in Europa, vindt men daarvan echter negen ſtammen in de opene lucht te Schoenbron, die vijftig jaren oud zijn, en die de hardſte winters zonder eenig nadeel hebben doorgeſtaan.

Met de ſchors dezer boomen, afgeſchild in het midden van den bloeitijd, nam de Heer HILDEBRAND zes proeven, in vijf van welke dat gunſtig gevolg plaats had, het welk men verzekerde dat met betrekking tot den gewonen Koortsbast plaats moest grijpen. De Proefnemer voegt daarbij, dat men zoo veel te meerder hoop op een goed gevolg voor het toekomende mag voeden, omdat men, behalve een zeer aanmerkelijk ſpecerijachtig

beginſel, in dezen bast de *Bitterſtof* in een hoogen graad met de Looiſtof vereenigd vindt.

Al kon deze boom, vervolgt de Waarnemer, maar in een zeker opzigt in de plaats van den Koortsbast gebruikt worden, zou echter deszelfs voortplanting alle aanmoediging verdienen, niet alleen van wege de ſchoonheid van zijne bladen en bloemen, maar wel voornamelijk om de ſchoonheid en hardheid van zijn hout, hetwelk daardoor zeer geſchikt is voor de werkers in Ebbenhout enz.

Over het goed gevolg der aan te leggene plantſoenen van dit hout behoeft men niet bekommerd te zijn, dewijl men in de tuinen van den Keizer van Oostenrijk reeds honderd-en-tachtigduizend jonge ſtammen vindt voortgebragt door de zaden der ſtammen van Schoenbron, en op de goederen van den Prins VAN LICHTENSTEIN ongeveer tweemaal honderdduizend, aangeteeld uit Amerikaanſche zaden.

LOTGEVALLEN VAN EEN' JONGEN ENGELSCHMAN, SCHOONZOON GEWORDEN VAN DEN KONING VAN NIEUW-ZEELAND, EN DER PRINSESSE, ZIJNE GEMALIN.

In de maand Mei des jaars 1809, kwamen te *Calcutta*, de zetel der Regering der Engelſche (Oostindiſche) Maatſchappij in *Bengale*, de Prinſes ABTOOROE, Dochter van TIPPAHEE, Koning van *Nieuw-Zeeland*, en een jong Engelschman, haar Echtgenoot. De lotgevallen dier jeugdige Echtelingen verwekten aldaar eene algemeene deelneming. Zie hier een kort verhaal daarvan, getrokken uit een geacht Maandwerk, de *Monthly Repertory*.

De naam des Echtgenoots dier Prinſesſe is GEORGE BRUCE, geboren in *Engeland* in den jare 1779. Zijn vader was Boekhouder bij den Heer WOOD, Diſtelateur te *Lime-houſe*. BRUCE, toen hij nog een kind was, werd als Zwabber geplaatst op het ſchip *de Koninklijke Admiraal*, in dienst der Oostindiſche Maatſchappij, en bereikte *Port-Jackſon*, in *Nieuw-Holland*, in den jare 1790. Hij verliet aldaar *de Koninklijke Admiraal*, nam

nam dienst bij de Scheepsmagt der Volkplantinge, en werd onder verſcheiden ſcheepshoofden gebruikt, om de kusten op te nemen, de kapen en havens te verkondſchappen, en tot verſcheiden andere werkzaamheden. Het Kompagnieſchip *Lady Nelſon*, onder bevel van Kapitein SIMONDS, opzettelijk uitgerust zijnde, om TIPPAHÉE, Koning van *Nieuw-Zeeland*, die bij de Regering van *Port-Jackſon* een bezoek had afgelegd, naar zijne Staten terug te brengen, werd BRUCE mede tot het doen van dien togt verkozen. TIPPAHÉE werd ziek op de reis, en BRUCE benoemd om hem op te paſſen. Dermate kweet hij zich tot 's Konings genoegen van dien last, dat deze Vorst, na zijne komst op *Nieuw-Zeeland*, den Kapitein verzocht, BRUCE bij hem te laten, die er in bewilligde om aldaar te blijven.

Van dien tijd af werd de Engelschman met bijzondere achting behandeld, en had zijn verblijf bij de Koninklijke familie. Zijn eerſte werk was, de landtaal te leeren, en zich te doen onderrigten omtrent de zeden en gewoonten der inwoneren, naar welke hij zich wist te ſchikken. Vervolgens bezag hij het Eiland, vond het land aangenaam, gezond, boomrijk, met heuvels doormengd, en van bekoorlijke valleijen doorſneden, welke dikmaals de ſchilderachtigſte gezigten opleverden. De landzaten kwamen hem voor als herbergzaam, openhartig, gehoorzaam, afgoden noch iets, dat door menſchenhanden gemaakt is, aanbiddende, maar erkennende een Opperst Wezen, eenen alvermogenden God, het voorwerp van hunnen eerdienst.

BRUCE, door zijn gezond verſtand, dag aan dag aangenamer wordende bij den Koning, werd deze Vorst te rade, hem aan het hoofd zijner legers te plaatſen; doch vooraf moest de jonge Engelschman zich aan de kunstbewerking der *Tatouage* (*) onderwerpen; zonder dezelve konde hij niet in den rang der krijgslieden geplaatst worden. Geen grooten lust had BRUCE tot dit werk; nogtans moest hij zich dit getroosten, of van zijne hoop afzien om in dit nieuwe Vaderland zijne fortuin te maken. Hij beſloot, zich aan des Konings wil te onderwer-

(*) *Tatouage* duidt aan het gebruik der Wilden in *Amerika* om hunne ligchamen te prikken en met onderſcheidene figuren en verſchillende kleuren te ſpikkelen en te ſchilderen.

werpen. Hij werd derhalve *getatoueerd*, en zijn perſoon levert een der zeldzaamſte en zonderlingſte voorbeelden op van deze kunst om zich te misvormen, onder vele wilde natien in gebruik, en die het ook ſchijnt geweest te zijn onder thans beſchaafde volken.

In dezen ſtaat werd BRUCE erkend voor *krijgsman van den eerſten rang*, als genaturalizeerd *Nieuw-Zeelander*, onder het getal der leden der Koninklijke familie aangenomen, en zelfs met de hand der Prinſeſſe AETOCKOE vereerd, TIPPAHÉE's jongſte Dochter, vijftien of zestien jaren oud, eene der grootſte ſchoonheden van het land, niet alleen door de bevalligheden, welke zij van de natuur ontleende, maar ook door hetgene de uitgezochtſte en moderijkſte *Tatouage* volkomenst en treffendst in de oogen der *Zeelanderen* daarnevens had weten te voegen.

BRUCE, een Prins van den bloede geworden, kreeg met zijnen Schoonvader aandeel in het bewind over het Eiland. Zes of acht maanden na zijn huwelijk deden verſcheiden *Engelſche* ſchepen *Nieuw-Zeeland* aan. Zij hadden levens- en ſcheepsbehoeften noodig. BRUCE voorzag hen overvloedig van visch, groenten en verſcheiden andere noodwendigheden. Groote reden hadden zij om zich te verblijden, eenen vriend en landgenoot in het hoofdbewind op dit Eiland gevonden te hebben.

Niets ontbrak BRUCE van hetgene het huiſelijk geluk kan bevorderen. Hij en zijne Koninklijke Echtgenoote genoten eene volmaakte gezondheid. Hartelijk beminden zij elkander, en waren gelukkig. Liet BRUCE het oog over de toekomst gaan, met vermaak beſchouwde hij aldaar den voortgang eener beſchavinge, om welke op dat Eiland in te voeren eene zonderlinge ſpeling der fortuin hem ſcheen beſtemd te hebben; en deze hoop ſtreelde hem. Terwijl hem deze denkbeelden onledig hielden, kwam het ſchip *de Genetaal Wellesley* aan *Nieuw-Zeeland*, en liep binnen in de Eilandsbaai. Toevallig bevonden zich BRUCE en zijne Gemalin in dit gedeelte des Eilands, op een aanmerkelijken afſtand van de hofſtad. Kapitein DALRYMPLE, die over het ſchip het bevel voerde, vervoegde zich bij BRUCE; verzocht, dat hij hem eene lading Benjoinhout en eenige andere goederen wilde bezorgen, en om eene lijst van de voortbrengſelen des Eilands. Op eene verpligtende wijze voldeed hij aan deze onderſcheidene verzoeken. Daarenboven ſloeg hem DALRYMPLE voor, om hem te verzellen naar de Noordkaap,

haap, een gedeelte van het Eiland, alwaar men hem gezegd had dat ſtofgoud gevonden werd; de Kapitein dacht, dat hij hem in dit onderzoek konde behulpzaam zijn. Niet dan na veel tegenſtands, na herhaald dringend verzoek, en op de plegtigſte beloften, dat men hem en zijne Gemalin terſtond naar de Eilandsbaai zoude terugvoeren, gaf BRUCE, die eenen landgenoot niet wilde voor het hoofd ſtooten, de toeſtemming om DALRYMPLE te verzellen. De *Wellesley* ging naar de Noordkaap onder zeil. Men zette aldaar voet aan land; doch de Kapitein bevond, dat hij ten aanzien van het ſtofgoud kwalijk onderrigt was. Hij had koers gezet naar de Baai, toen de wind hem tegenliep, en hem noodzaakte, zich van het Eiland te verwijderen; op den derden dag, intuſſchen, het weder gunſtig zijnde geworden, zag BRUCE, dat het ſchip zijnen koers naar *Indie* bleef vervolgen. In beleefde bewoordingen herinnerde hij den Kapitein zijne gedane beloften, en bragt hem de heillooze gevolgen onder het oog, welke ontſtaan konden uit eene wegvoering van des Konings Dochter. DALRYMPLE ſloeg geen acht op deze billijke vertoogen, en gaf ſlechts tot antwoord, dat zijne zaken hem naar elders riepen; dat hij, daarenboven, over een ander Eiland konde beſchikken, hetwelk beter was, en waarvan hij hem in het bezit zoude ſtellen.

En inderdaad deed hij de *Feggée-eilanden* aan (*), en vroeg aan BRUCE, of hij aldaar aan land wilde gezet worden. Doch BRUCE, die den wreeden aard der eilanderen kende, weigerde het. Thans ontnam hem DALRYMPLE eenige geſchenken van geringe waarde, welke hij en zijne Officieren hem op *Nieuw-Zeeland* gedaan hadden, en gaf dezelve aan de eilanders, die zich op dat pas in hunne kanoes naast zijn ſchip bevonden. DALRYMPLE, de *Feggée-eilanden* verlaten hebbende, zeilde naar *Soolo*, en bezocht eenige eilanden, die in zijnen koers lagen. Na drie of vier dagen vertoevens aan *Soolo*, ſtevende hij naar *Malaca*, alwaar hij in de maand December des jaars 1808 aankwam. De Kapitein en BRUCE gingen aan land. Deze had ten oogmerke, zijne klagten in te brengen bij den Gouverneur; maar, dewijl het reeds laat was, konde hij hem niet voor 's anderendaags ſpreken.

(*) Voormaals de *Sandelhout-eilanden* genaamd.

ken. Intusſchen keerde DALRYMPLE naar zijn ſchip terug, verliet in den nacht de reê, en zeilde naar *Penang*; de Prinſes, Gemalin van den ongelukkigen BRUCE, wegvoerende.

's Anderendaags morgens vervoegde zich BRUCE bij den Gouverneur, bragt zijne klagten bij hem in, en bad dat zijne Echtgenoote hem mogt teruggegeven worden. De Gouverneur verzocht hem geduld te nemen, en gaf hem hoop, dat er, binnen kort, eenige ſchepen naar *Nieuw-Holland* zouden vertrekken, die hem derwaarts konden overvoeren. Hij beloofde hem, intusſchen naar *Penang* te zullen ſchrijven, dat men hem zijne Gemalin moest terugzenden. Na verloop van drie of vier weken kwamen er brieven van *Penang*, kennis gevende, dat DALRYMPLE aan dat Eiland was aangekomen. Best oordeelde BRUCE, op ſtaanden voet zich derwaarts te begeven; doch bij zijne komst aldaar vernam hij, dat zijne Echtgenoote vertrokken was met Kapitein ROSS, aan welken DALRYMPLE haar verkocht had. BRUCE gaf van dit ſchelmſtuk kennis aan den Gouverneur, die beloofde, dat hem regt zoude geſchieden, en vroeg, welke voldoening hij eischte. „Niets eisch ik," antwoordde BRUCE, „dan dat men mij mijne Echtgenoote „teruggeve, en mij naar *Nieuw-Zeeland* wederbren„ge." Omtrent het eerſte ontving hij voldoening: door bewerking des Gouverneurs kwamen de Echtgenooten wederom bijeen. Zij keerden naar *Malaca* terug, in de hoop, aldaar een ſchip te zullen vinden, zoo als hun verzekerd was; zij vonden zich bedrogen, en vermits het niet waarſchijnlijk was dat er een ſchip zoude komen, werd hun voorgeſlagen, hen naar *Engeland* over te voeren op een der Oostindievaarders, die uit *China* verwacht werden, hun hoop gevende, dat zij in *Engeland* meer kans hadden op eene gelegenheid tot de wederreis naar *Nieuw-Holland*. Ongelukkig lagen de ſchepen ſlechts gedurende den nacht op de reê van *Malaca* voor anker, en gingen met het aanbreken van den dag wederom onder zeil. Toen verzocht BRUCE, dat men hem en zijne Gemalin naar *Penang* zoude brengen, alwaar hij hoopte dat de Oostindievaarders nog zouden liggen. Hij vond ze aldaar inderdaad, maar men vroeg voor zijnen overtogt naar *Engeland* vierhonderd dollars, welke hij niet bezat, noch in ſtaat was te bezorgen. Nu werd hij te rade, naar *Bengale* zich te begeven op het ſchip *Sir Eduard Pelew*, welk naar dat gewest zeilree lag. Met blijken van de innemendſte vrien-

de-

delijkheid werden BRUCE en zijne Echtgenoote te *Calcutta* ontvangen, en niets verzuimd om hunne langdurige rampen te verzachten.

De Prinſes ARTOCKOE, binnengeleid door den Kommandeur HAYEN, werd aan Milord MINTO, Gouverneur-Generaal van *Bengale*, op Maandag 19 Junij des jaars 1809, voorgeſteld, en met alle eer en achting, aan haren rang verſchuldigd, ontvangen. In het eerst was zij eenigzins onthutst; doch zij herſtelde zich welhaast, en hernam hare gewone bevallige houding en ongedwongenheid. Zoo ſpoedige vorderingen had zij in de Engelſche taal gemaakt, dat zij dezelve niet ſlechts volmaakt verſtond, maar zich ook zeer wel wist uit te drukken. Haar gewaad, zoo als zij naar landsgebruik gekleed was, bezat iet bevalligs en aanlokkelijks; het beſtond uit linten en andere dergelijke dingen, indiervoege geſchikt, dat zij de fraaije ſtrengen van vlas en de vlechtſels van vederen volmaakt nabootſten, waarmede de vrouwen van den hoogſten rang, en die meest de mode volgen, op *Nieuw-Zeeland* zich opſchikken.

Na een kort gehoor nam de Prinſes affcheid van Lord MINTO, zeer voldaan over de blijken van onderſcheidinge, haar bewezen, en over de eer, welke zij genoten had. Deze Prinſes was toen ongeveer achttien jaren oud; zij is goedaardig, zachtzinnig, met meer verſtand en doordringendheid begaafd, dan men ſchijnt te kunnen verwachten van eene jonge vrouw, onder een zoo goed als nog wild volk opgevoed. Er is grond om te denken, dat er, ſedert dien tijd, gelegenheid zich heeft aangeboden, om het jonge paar naar *Nieuw-Holland* over te voeren, van waar zij zich gemakkelijk naar de Staten van TIPPAHÉE hebben kunnen begeven.

Volgens BRUCE's verhaal vindt men op *Nieuw-Zeeland* overvloed van timmerhout, vooral pijn- en denneboomen. Er zijn bosſchen van onmetelijke uitgeſtrektheid, en die onuitputbaar ſchijnen. Vlas en hennep zijn inlandſche planten, en groeijen er in menigte. Het eerſte ſchiet er veel hooger op dan in Europa; onoverzienlijke vlakten zijn er mede bedekt. Eenige landzaten kweeken er deze beide planten; doch het meeste groeit er van zelf. De boom, welke het witte benjoinhout geeft, is op het Eiland gemeen.

De ſchoot der aarde beſluit aldaar kostbare metaalmijnen, van wier rijkdom verſcheiden ſtalen, reeds voor-

handen, getuigenis dragen; doch de onkunde der *Zeelanderen* omtrent de metaalkennis en andere kunſten, daartoe betrekkelijk, is oorzaak, dat men het openen der mijnen nog niet heeft kunnen te werk ſtellen. Het ijzer is er in grooten overvloed. De landzaten bedienen zich van de menie van dit metaal, om hunne ligchamen te beſchilderen, en hunne kanoes te kleuren.

Onder de moeskruiden van dit land telt men de kool, de zoete aardappel, de pinkſternakel, de wortel en vele andere groenten. Ook heeft men er eene plant, eenigzins naar het varenkruid gelijkende, doch welker groote en meelachtige wortel, geroost zijnde, een gezond en ſappig voedſel oplevert, hetwelk het brood kan vervangen. Den *Zeelanderen* ontbreekt het niet aan in- en uitlandſche vruchtboomen. De oranje- en de perzikboom zijn van de *Kaap de goede Hoop* derwaarts overgebragt, en ſlagen er zeer wel. Nog zeer onlangs heeft men er raſſen geiten en varkens ingevoerd, die er beginnen te vermenigvuldigen. De visſcherij is er zeer rijk langs de kusten in alle de maanden van het jaar. In den zomer verſchijnt er aan de kust eene ontelbare menigte van makreel, en in den winter van haring. Het Eiland wordt beſproeid van verſcheiden fraaije rivieren, die van visch wemelen, eenige van welke in Europa bekend, en vele aan de landen in de Zuidzee bijzonder eigen zijn. De oevers der rivieren en meren zijn bedekt met eendvogels en wilde ganzen. Opmerkelijk is het, dat men geene dier vogelen heeft kunnen tam maken. Het éénige viervoetige dier op het Eiland is eene ſoort van vos, en het éénige kruipende dier eene ſoort van hagedis, die zeer loom en traag is.

Het *Nieuw-Zeelandsch* vlas heeft men naar Europa overgevoerd en kweekt het aldaar, welks ſchoonheid verwondering wekt. Intuſſchen ſchijnt het aan de opgevatte verwachting niet te beantwoorden, misſchien omdat men aangaande de wijze der bereiding onkundig is. De landzaten vervaardigen er een zeer fijn linnen van, en verſtaan derhalve de kunst. Het is te hopen, dat men, ten eenigen tijde, het geheim daarvan zal ontdekken, of dat een reiziger, een vriend der nijverheid, gelegenheid gehad hebbende om zich op de plaats zelve te doen onderrigten, aan Europa het voordeel eener zoo belangrijke wetenſchap zal mededeelen.

HET

HET GEZIGT VAN OSREIDAN.

(Uit het *Engelsch.*)

OSREIDAN, van *Damascus*, was een Ketter, behoorende tot de Sekte van KADIR, die gelooven in de Vrijheid van 's Menſchen Wil, en vastſtellen, dat Goede Werken dadelijk noodig zijn tot verwerving van geluk in eenen toekomenden Staat. Eerwaardig door zijnen ouderdom en braafheid, helden zijne dagen ten einde. Door de langzame, doch ſteeds voortgaande en merkbare afneming zijner krachten, voelde hij dat de tijd zijner ontbinding naderde.

Aangedaan, doch niet weekelijk ontroerd, door het vooruitzigt om voor altoos vaarwel te zeggen aan alle aardſche genietingen, begaf hij zich naar een ſtil boschje aan den kant van de Rivier *Abana*. Zichzelven aanziende als een man, die binnen kort zou moeten verſchijnen in de tegenwoordigheid van ALLAH en diens heiligen Profeet, overwoog hij de gebeurtenisſen zijns bijkans afgelegden levens. Rondsom heerschte eene ſtatelijke ſtilte; de Rivier ſtroomde zonder geraas, en de ſchaduw van de rondsom ſtaande populieren deed zich donkerder voor dan natuurlijk. Eerbied en ontzag vervulden geheel en al de ziel van OSREIDAN. Hij riep uit: „ Heilige ALLAH! voor wien „ ik binnen kort zal moeten verſchijnen, laat mijn uit„ gang gerust wezen; uwe gunst ontvange mijnen „ geest!"

Een ſchielijk voortſchietend licht omſcheen OSREIDAN. Hetzelve vloeide, als 't ware, af van de witte kleeding en blinkende haarlokken van eenen Geest, die hem in menſchelijke gedaante verſcheen, en in dezer voege aanſprak: „ Wees welgemoed, OSREIDAN! ik ben uw Geleigeest „ in dit leven, de getuige, en, in zoo verre het mij ver„ gund was en de vrijheid van uwen wil gedoogde, de „ beſtuurder van alle uwe levensdaden. Ik heb uwe op„ regte uitboezeming gehoord. Ik ben afgevaardigd, om „ u, uit aanmerking van uwe Godsvrucht, Braafheid en „ Menschlievendheid, bij te ſtaan in het uur uws ver„ ſcheidens, en uw Geloof, in die allerernſtigſte oogen„ blikken, te onderſchragen. Hef uwen geest op tot den

„ Schepper en Regeerder van alles, en betaal uwe ſchat-
„ ting van Dankzegging *voor alles*, *wat u immer in uwen*
„ *leeftijd is overgekomen!*"

„ Helaas!" antwoordde OSREIDAN, „ mijne ziel beeft
„ terugge van het volbrengen van dien eisch. Tot hiertoe
„ heb ik nimmer uit ſlaafſche vreeze de gedachten mijns
„ boezems vermomd, en zal het op het einde mijns le-
„ vens ook niet doen. Ik wil geene dankbaarheid voin-
„ zen, die ik niet kan gevoelen, noch voor mijnen Reg-
„ ter en diens Profeet verſchijnen met eene valſche en lage
„ vernedering en de eerbiedenis van liegende lippen. Ge-
„ negen en gereed ben ik, om den oorſprong van mijn
„ wezen te danken voor het goede, mij geſchonken; voor
„ den beker des Voorſpoeds, mij te drinken gegeven; voor
„ het gewaad der Eere, 't welk ik heb mogen dragen;
„ en voor deze grijze haren; — maar ik kan HEM niet
„ danken voor het *Kwaad*."

De Geleigeest gaf hem, op een zachten toon, te ver-
ſtaan: „ Geen wezenlijk Kwaad is u immer wedervaren."—
„ Hoe!" hervatte OSREIDAN, met eene verwondering,
die aan verontwaardiging grensde: „ toen mijn Zoon,
„ mijn éénig Kind, de jeugdige ALBAZAN, bij al wat
„ ſchoon en grootsch is te vergelijken, mij door den dood
„ ontrukt werd, voelde ik dien ſlag niet als een Vader?
„ Deed zulks mij niet het grievendst harteleed?"

„ Zoudt gij niet liever," hernam de Geleigeest, „ ge-
„ wenscht hebben, dat uw Zoon, niet bedorven door
„ verleiding, en niet vernederd door ongenade, in den
„ morgenſtond zijns levens ſtierf, in eere verheven en be-
„ weend, dan dat hij op den middag zijns beſtaans de
„ ſchande en de ſtraffe onderging wegens ſchrikkelijk mis-
„ drijf?" — „ Zou ALBAZAN," riep de Grijsaard
uit, „ zich aan misdrijf hebben ſchuldig gemaakt? AL-
„ BAZAN, wiens ziel zuiverder was dan het uitſpanſel!
„ Zuiverder dan de ſterren, die in 't zelve blinken, wa-
„ ren zijne veelvuldige en ſchitterende deugden."

De Geleigeest voegde daarop OSREIDAN te gemoet:
„ Zeg mij, wat gij ziet!" — Hij aanſchouwde, in een
Gezigt, een Jongeling van het allerinnemendst voorkomen.
Hij zag dezen, door de grootheid zijner begaafdheden,
de hoogten der *Eere* beklimmen, en vol moeds alle ſchit-
terende teekens daarvan dragen. — Voorts ontdekte hij
dien zelfden Jongeling, beſprongen door eene menigte van
Verzoekingen. De Beelden waren onderſcheiden van ge-

daan-

daante, en derzelver voorkomen ſchichtig. Zij ſpreidden voor den vurigen, maar ten verderve gedoemden Jongeling, de ſpeelbal der tooverkunſte, de praal ten toon van een groot en aanzienlijk gevolg, het uitlokkende van een feestmaaltijd, het bewonen van een fraai Paleis, en het genot van hem toelagchende Bekoorſters. Dit alles nam hem in; hij bezweek.

Afwijkende van zijn opwaarts ſtreven, volgde hij zijne ſchoone Verleidſters. Hij daalde neder, en viel wel ras in de ſtrikken der *Dwaling*. De ſlingerende weg, welken hij vervolgens bewandelde, was omzet met kreupelhout en bloemen, en dikwerf verdonkerd of overſchaduwd met welriekende gewasſen. Nu en dan plukte en at hij van de aangename vruchten, die van de overhangende takken hem bekoorden. Doch, in ſtede van hem te verfriſchen, maakten zij hem zwak, en verwekten geweldigen dorst. Hij dronk uit den ſtroom, die zachtelijk langs den kant zijns wandelwegs henen liep. Maar de modderige ſtroom van *Bederf*, in ſtede van hem te verfriſchen en nieuwe krachten te ſchenken, maakte hem zwakker en zwakker.

Hij zag opwaarts naar den Berg der *Eere*; dan hij was zoo verre afgedwaald, dat hij, in zijnen verzwakten ſtaat, om wederkeeren niet kon denken: daarenboven was de zijde des Bergs thans voor 't oog zijner beſchouwinge eene met ongeſchikte rotſen bezette en onbeklimbare ſteilte.

Verzwakt en hopeloos, vervoegde hij zich ter verfriſching in eene ter zijde van den weg ſtaande tent, verſierd met wapperende vlaggen, en hier en daar glinſterende door blinkend valsch goud en kunſtig gemaakt edelgeſteente. Helaas! hij wist niet dat deze de verblijfplaats was van *Valschheid*. Hij zette zich neder op de zachte kusſens van *ijdel Genot*; hij trok digt rondsom zich de gordijnen, met verſcheidenerlei kleuren geborduurd — de gordijnen van *Zelfbedrog*, en werd in ſlaap geſust door de klinkende cimbaal van *Dwaasheid*. Kort en afgebroken waren zijne ſluimeringen. Welhaast werd hij gewekt door het gekras van *Eerloosheid*, eene ontzettend groote Raven, wier ſtem de rotſen deed beven en hol van dezelve wederklonk. Hij werd verſlonden door eene vervaarlijk groote Krokodil, die op hem wachtte bij het uitkomen, en hem in den ſtroom trok.

„ Gij aanſchouwt," voer de Geleigeest voort, „ het lot van uwen zoo diep betreurden Zoon, zoo niet de Engel des Hoods, door den ſchicht van een ſchielijk en onverwacht

wacht verſcheiden, diens misdrijf en ſchande had voorgekomen. Verzwakt door *Losbandigheid* en verſtrikt door *Valschheid*, zou hij uit zijne verregaande inwilliging van ſlechte neigingen niet herkomen, maar nedergeſtort zijn in den poel der *Schande*, weggerukt door het aangrijpend en wegvoerend *Verderf*. — Hartzeer over 's Zoons misdaad, en daaruit ontſtaand lijden, zou de kracht van 's Vaders zielsvermogens verzwakt, en hem ter uitoefening van eenige onbekwaam gemaakt hebben. — *Wees dankbaar voor den Dood van uwen Zoon!*"

De door ouderdom gerimpelde kaak van OSREIDAN werd met een vloed van tranen bevochtigd, en de heftigheid zijner boezemſmarte ſloot, voor eene wijl, zijnen mond. In 't einde riep hij, onder herhaalde ſnikken, in afgebrokene uitboezemingen, uit: „ Waarom heb ik „ het beſtaan ontvangen? — Waarom werd ik gezegend „ met den naam van Vader? — Doch ALLAH's wil ge„ ſchiede! — Hij, wiens arm almagtig is, — Hij, wiens „ gelukzaligheid nimmer in het minſte geſtoord wordt, „ kan nooit onregt doen, noch zonder regtmatige oor„ zake het minſte zijner ſchepſelen bedroeven. De wil „ van ALLAH geſchiede!"

Het gelaat des Geleigeests werd voor een oogenblik bewolkt, en de trekken waren niet onderſcheiden zigtbaar. Dan zijne geſtalte bleef, en hernam terſtond daarop hare vorige helderheid. Zijn oog ſchitterde van de zuiverſte kennis, en de lach, welke op zijne lippen zweefde, gaf blijk van de minzaamſte goedheid. Hij was van OSREIDAN weggevaren, latende zijne aangenomene gedaante achter. Met eene ſnelheid, alle menſchelijke bevatting te boven gaande, was hij opgeſtegen tot den troon des Almagtigen, en vervoegde zich thans weder, ter verdere onderrigting, bij den Ouden van dagen. Wedergekeerd, werd de gedaante als 't ware op nieuw bezield, en ſprak de volgende zachte woorden van vertroosting:

„ Het is mij vergund, als eene belooning van uwe „ nederigheid en regtmatige onderwerping, u een ge„ deelte te openbaren van eene verborgenheid; u die „ te ontvouwen, voor zoo verre gij in ſtaat zijt dit te „ begrijpen. — Uw Zoon was ten beſtaan geroepen tot „ het volvoeren van zeer gewigtige bedrijven, en om, „ in vervolg van tijd, en na het ondergaan van vele „ lotverwisſelingen, het hoogſte genoegen, 't welk een „ mensch kan ſmaken, deelachtig te worden, — een

„ ge-

„ geluk, ontſtaande uit zijne zielsvermogens en deugden. „ Een gedeelte van zijnen pligt heeft hij alreede vervuld: „ want hij heeft het zijne toegebragt, om u die deug- „ den te doen betrachten, welke, door op de proeve „ goed bevonden te zijn, in 't vervolg uwe natuur zul- „ len veredelen en verhoogen. Dit gedaan hebbende, „ en geene genoegzame vermogens bezittende, om de „ gevaren, welke hem ſchielijk zouden omringd en aan- „ gevallen hebben, wederſtand te bieden, is hij, uit „ hoofde van de reeds verworvene verdienſten, in de „ genade des Hemels opgeroepen tot de beproevingen „ in eenen anderen Staat. — Hij vindt zich op nieuw „ aan verzoekingen blootgeſteld. Maar, geholpen door „ de beste raadgevingen en de hebbelijkheden zijns vo- „ rigen levens, ſchoon hij onbewust is van de bronnen, „ waaruit de tegenwoordig hem verleende bijſtand vloeit, „ heeft hij kracht om de verzoekingen af te weren. „ Hij zal, langs dezen weg, in zedelijke kracht toene- „ men, en in ſtaat zijn, om heftiger verzoekingen, dan „ die het Gezigte heeft afgeſchetst, te wederſtaan. Le- „ vensvernieuwing, herinnering van vroegere lotgevallen, „ vernieuwing en aanwas van onderlinge genegenheid, „ zal, in eenen anderen Staat, het lot van Vader en „ Zoon zijn. Want, voor verſtandige wezens, is de „ dood niet de voleindiging van beſtaan, maar het mid- „ del van eene ontzettend gewigtige verandering in de „ wijze van beſtaan."

„ Maar," ſprak OSREIDAN, zich verſtoutende op deze ontdekking zijns Hemelſchen Vriends, „ kon dit alles „ geene plaats gegrepen hebben, zonder het minſte in- „ mengſel van Kwaad?" — Hierop antwoordde de Ge- leigeest: „ Welk eene evenredigheid kunt gij u verbeel- „ den tusſchen een oogenblik tijds en eene millioen van „ eeuwen? Welk eene evenredigheid kunt gij ſtellen tus- „ ſchen den kleinſten dauwdruppel, hangende aan de „ punt van de fijnſte naald, en de wateren van den Oce- „ aan? En veel minder is het deel des tegenwoordigen „ levens bij den duur eens toekomenden beſtaans. Uw „ lijden zal uit uwe geheugenisſe worden uitgewischt en „ verdwijnen, als de ligte damp voor de opkomende zon. „ Neem ook in aanmerking, dat het lijden, 't geen gij „ pijnlijk noemt en 't welk voorbijgaat, het middel zal „ worden om uw toekomſtig genot te veredelen, en dat

„ gij,

„ gij, 't geen gij nu lijden noemt, niet kwaad zult „ keuren."

De Geleigeest verdween. Alle herinnering van het gebeurde en gezegde, in dit bezoek diens Geleigeests werd uit de geheugenis van OSREIDAN uitgewischt. Hij herinnerde zich flaauwelijk, een Gezigt gezien te hebben; doch kon niet vermelden, waarin het beſtond. Nogtans was, zoo hem voorſtond, het einde ſchoon en opbeurende geweest. Hij gevoelde er de troostvolle uitwerking van: want het overige zijner dagen was vol van het ſtreelendst vergenoegen; vol menschlievendheid, vertroosting en vrede.

Het ſchrijven van dit Gezigt werd naderhand volbragt door den *Hermiet van Carmil*, die, even als OSREIDAN, een *Kadiriet* was. Hij ſtelde het te boek, tot vertroosting en hope der Geloovigen.

ALBERT EN EMMA.

(*Vervolg van bl.* 129.)

Terwijl EMMA zich dus verdienſtelijk onderwierp aan haars Vaders wil, hing haar een ander gevaar over 't hoofd, veel grooter, dan 't geen zij meende te boven gekomen te zijn. Met haar handwerk op een heeten dag aan de deur der hut in de ſchaduw zittende, nevens eene harer jonge vriendinnen, kwam de Baron VAN MORENZI voorbij rijden. Zijn oog viel op de ſchoone EMMA, en hij voelde zich derwijze door hare bevalligheid getroffen, dat hij ſchielijk ſtil hield, en, afſtijgende, de hut naderde. Zijn hoed afnemende, klaagde hij over duizeligheid, en verzocht minzaam om een glas water. EMMA rees op, liep in huis, en kwam ſchielijk met het verzochte weder; zij bood den Baron het glas aan met eene aangeborene bevalligheid, welke alle hare bedrijven vergezelde. In de weinige oogenblikken harer afwezigheid had hij van haar buurmeisje vernomen, dat zij de Dochter was van BERNARD, die hem als Onderopzigter diende. Hij ontving het glas uit hare hand, en dronk met het water tevens uit hare oogen een liefdegloed in. De Baron was een man van eene ſchoone geſtalte, en had door kunst die bevalligheid en innemendheid van voorkomen verkregen, welke zelden faalde zijne wenſchen met een gelukkigen uitſlag te bekroonen, wanneer de beheerſching van eene teedere drift hem aanzette om zijne trotsheid met den mantel van toege-

ne-

negenheid te ontfangen. Op het oogenblik dat hij het glas aan de beminnelijke EMMA wedergaf, die met nedergeflagene oogen het terug verwachtte, om den vurigen aanblik van die des Barons te vermijden, kwam BERNARD juist aan, en verſchafte zijne Dochter gelegenheid om in huis te gaan.

De goede oude Opzigter ſprak zijn' Heer aan met een ongezag, 't geen, terwijl het dienſ meerderheid erkende, niet vermengd was met die ſoort van ſlaaffche vreeze, welke de waardigheid van den mensch verlaagt. Nimmer had hij te voren de opmerking des Barons getrokken, die, den afſtand vergetende, welken geboorte en rijkdom baart, zich thans alleen voor den geest ſtelde, dat BERNARD de Vader was van EMMA, en hem mogelijk behulpzaam zou kunnen wezen in zijnen toeleg om zijn' lust met EMMA te koelen. Hij ſprak hem aan met eene ſoort van gemeenzaamheid, en verzocht zijne woning te mogen zien, welke hij zeker wel voor eene betere zou willen verwiſſelen. BERNARD gaf daarop te verſtaan, „ dat hij in die woning zijne kinderlijke oogen eerst „ opende, en hoopte zijne oude daarin te ſluiten." — „ Gij „ begint onder den last der jaren gekromd te gaan; gij hebt „ gemak en rust noodig. Ik zal een waar genoegen ſmaken, u in uwe laatſte levensdagen gelukkig te doen zijn." — „ Veroorloof mij u te verzekeren, dat een leven van eerlijk „ vlijtbetoon en onafgebroke onſchuld mij reeds verzekerd „ heeft van dat gelukkig einde, 't welk een onbezoedeld „ geweten alleen kan ſchenken, en rijkdom nimmer geven." — „ Gij hebt nogtans eene Dochter, die te jong is „ om uwe ſtoicijnſche denkbeelden te hebben aangenomen." — „ Ja, Mijn Heer, ik heb eene Dochter, die haars Moeders „ deugden geërfd, en door leer en voorbeeld die gevoelens omhelsd heeft, welke haar al te zeer te vrede maken in haar lot, om eenig grootsch oogmerk in haren boezem te huisvesten." — De Baron ſtond verſteld op deze woorden; maar, zijne opkomende gevoeligheid bedekkende, ter bereiking van zijne heimelijke oogmerken, nam hij afſcheid van BERNARD, zeggende, „ nog te hopen dat „ nader bedenken hem zou overhalen om de aanbiedingen „ te aanvaarden, welke hij verlangde te ſchenken aan een' „ man, wiens achtenswaardig karakter en onbeſmette levens„ wandel hem eene onderſcheidende belooning waardig „ maakten."

Dit gezegd hebbende, ſteeg de Baron te paard, en keerde naar het Kasteel weder, vol overlegs, welk plan van verleiding hij zou volgen, om de ter voldoening zijne weltusts gedoemde EMMA in zijne magt te krijgen. Hij beſtuigde nimmer een zoo beminnenswaardig voorwerp gezien te hebben; en, alen gewoon zijne neigingen te beſtrijden, begroot hij geen tijd te verzuimen om ook aan deze voldoening

te verſchaffen. Dán hij was er op geſteld, om, indien het mogelijk ware, haar hart te vermeesteren, door bij dankbaarheid teederder gevoelens te paren te dezen einde beſloot hij, het masker van veinzerij nog eenigen tijd te dragen, en vervolgens, door alle kunst van listig bedrog, hare genegenheid voór hem op te wekken.

Er verliep eene week na 's Barons bezoek aan de hut, zonder eenige vernieuwing van de aanbiedingen, door hem gedaan: eene omſtandigheid, welke de vrees, in 't gemoed van BERNARD ontſtaan, op het zien des korten onderhouds tuſschen den Baron en EMMA, en de vriendſchappelijke betuigingen, zoo vreemd van diens karakter, deed bedaren. BERNARD beſchouwde zulks thans niet langer in eenig ander licht, dat dat eener kortſtondige opwelling van goedwilligheid, welke geen wortel geſchoten had in een zoo dorren grond. Hij zette derhalve, zonder eenig verder vermoeden, zijnen dagelijkſchen arbeid voort. Nogtans had hij de voorzorge genomen, om, als hij uit was, zijne Dochter nooit alleen te laten.

Op een morgen, wanneer hij zijne hut omtrent een uur verlaten had, kwam een bode in alle haast EMMA berigten, dat haar Vader, bij het ingaan van de poort des Kasteels, een ſchielijk toeval gekregen had; dat hij door eenige bedienden, die hem op den groud zagen nederzijgen, opgenomen en in huis gebragt zijnde, de Huishoudſter voegelijk geoordeeld had om zijne Dochter te zenden, die, misſchien gewoon aan deze toevallen haars Vaders, best wist, wat in dezen te doen. — De teedere EMMA was zeer ontſteld wegens een toeval, 't geen nimmer haar Vader was overgekomen. Zij ſtelde geen oogenblik uit, om met den boodſchapper mede te gaan. Zij ging, vergezeld van hare Vriendin AGNES, die bij haar zat, met waggelende ſchreden, naar het Kasteel, een half uur van hare hut gelegen.

EMMA, in de groote zaal gebragt, ontmoette aldaar eene bejaarde Vrouwe van een achtbaar voorkomen. Zij vroeg met allen nadruk naar haren Vader, en verzocht hem te mogen zien. De Huishoudſter antwoordde, met het vertoon van veel deelnemens, dat BERNARD door een verſterkend middel, 't geen zij hem liet geven, zoo volmaakt herſteld was, dat hij tot zijnen gewonen arbeid was wedergekeerd, niet wetende dat het toeval zijne Dochter was bekend gemaakt. „ Dank zij den Hemel!" riep EMMA uit: „ ó! „ Mejuffrouw! neem mijne nederige dankerkentenis aan voór „ uwe vriendelijke bezorgdheid, en ſta toe dat een der „ dienstboden mij geleide naar de plaats, waar ik mijnen „ Vader zal aantreffen; ik zal bij hem blijven wachten, tot „ wijl hij zijn dagwerk verder volbrengt, of hem vergezellen

„ naar

„ naar onze hut, indien hij mij wil toelaten hem derwaarts te „ geleiden."

„ Wees niet langer bekommerd, mijn lief kind!" voerde de Huishoudſter haar te gemoete: „ uw vader zal hier wezen „ op het uur dat de middagklok luidt, ten einde hij den „ Opzigter ſpreke." — De niets kwaads vermoedende EMMA bedankte hare vriendelijke onderrigtſter, en was gereed om heen te gaan; dan de Huishoudſter ſtond er op, dat zij de komst van BERNARD zou verbeiden, en intusſchen de kamers van het Kasteel bezigtigen. Zij liet zich overhalen. Wanneer zij door eene groote zaal geleid werd, zag zij om naar hare AGNES, die zij, tot op dat oogenblik, vermeende bij haar gebleven te zijn. Zij gaf eenige ongernstheid te kennen wegens derzelver afwezen. De Huishoudſter herinnerde haar, dat hare Vriendin in de voorzaal zou gebleven zijn, en onverwijld zond zij eene dienstbode, toen den trap afgaande, om deze daar te brengen. EMMA volgde daarop de ſchreden van hare geleidſter, die, verſcheidene vertrekken doorgegaan zijnde, eene deur opende, welke naar de Boekenkamer ging. Zij waren er niet binnengetreden, of zij vestigde de aandacht van EMMA op de afbeelding van de gewezene Marquiſin VAN CLAIRVILLE, welke voor den ſchoorſteen hing, en zij vertrok. EMMA ſtond eenige oogenblikken opgetogen in de bezigtiging eener afbeelding van de ſchoone vrouw, van welker lot zij zoo dikwijls gehoord, en zoo teederlijk beweend had. Schielijk werd zij uit hare mijmering gewekt door het openen van eene glazen deur, geleidende naar eene colonade, waar vreemde gewasſen ſtonden. Was zij verbaasd op het zien van den Baron, hoe ſterk waren hare aandoeningen, wanneer zij, eene poging doende om heen te gaan, de deur van het vertrek geſloten vond, en den Baron VAN MORENZI voor hare voeten geknield zag in de teederſte houding!

De verwarring en verbaasdheid van EMMA over de nederige geſtalte van den Baron kon alleen overtroffen worden door diens aanſpraak. Zij was oogenblikkelijk eenige ſchreden van de deur afgegaan, welke zij vergeefs gepoogd had open te doen, en hield zich met moeite ſtaande, leunende tegen eene boekenkas. — „ Wees niet bevreesd, bekoorlijke EMMA!" ſprak de Baron met eene gemaakte zachtheid; „ gij ziet „ voor u een man, die, vóór dat hij uwe onvergelijke„ lijke ſchoonheid zag, nimmer zijne vrijheid geheel verloor. „ Zie mij niet langer aan als den Heer van uwen Vader, maar „ als den ſlaaf en minnaar van zijne Dochter, en die alleen „ hare bevelen wacht, om, door zijne gehoorzaamheid, de „ waarheid zijner gevoelens te betoonen." — Gedurende deze aanſpraak werd EMMA's teeder geſtel door eene verſcheidenheid van onuitſprekelijke aandoeningen geroerd. Verwondering, vrees en verontwaardiging belette haar, den Baron

in de rede te vallen. Maar wanneer hij oprees, na zijne aanspraak, en hare hand wilde vatten, sprak zij, terug wijkende: „ Veroorlof mij u te verzekeren, dat ik niets anders wensch „ dan tot mijn' Vader weder te keeren: in diens hut loopen „ alle mijne denkbeelden van geluk zamen. Sta mij toe deze „ deur te openen, of vergun mij door die colonade uit te „ gaan. Dat ik hier gekomen ben, is alleen op verzoek van „ Madame DE CHALONS, die mij voorstelde het Kasteel te „ bezigtigen." — „ Hoe zeer," sprak de Baron, „ ben ik „ aan haar verpligt, dat zij mij gelegenheid gaf, om „ de gevoelens van een hart, dat voor u alleen klopt, te „ ontvouwen! Niet langer zal zulk eene schoonheid, geschikt „ om in een paleis te schitteren, in eene hut verborgen blij„ ven. Neem mijne genegenheid aan, en beschik over mijne „ middelen."

Een gloed van verontwaardiging verfde de kaken van EMMA, op een voorstel, waarvan zij niet kon nalaten de volle meening te begrijpen. Al de trots van beleedigde kieschheid deed hare borst zwellen, schortte voor eene wijl de natuurlijke beschroomdheid op, en bemoedigde haar tot het voeren van deze taal: „ Die fortuin, Mijn Heer! waardoor gij „ u het voorregt aanmatigt om de Dochter van eenen nederi„ gen Landman te honen, kan nimmer mijne ijdelzinnig„ heid verblinden, noch mijne eerzucht verlokken: mijne „ nederige geboorte boezemt mij geenen hoogmoed in, dan „ dien der deugd, en doet mij naar geene waardigheid staan, „ dan die van een onbezoedeld geweten. Sta mij toe, Mijn „ Heer, om te vertrekken. Mijn Vader verwondert zich ge„ wis over mijn achterblijven." — „ Uw Vader, trotsche „ schoone!" sprak de Baron, „ wacht op het verstaan van mijn „ welbehagen in het Kasteel, en uw aanvaarden of verwer„ pen van mijne aanbieding zal zijn toekomend lot beslissen. „ Bedenk, EMMA! de uitgestrektheid van mijne magt; vrees „ mijne gevoeligheid, of verdien mijne dankerkentenisse. „ Beantwoordt gij aan mijne drift, uw Vader zal in dit Kas„ teel wonen, ontheven van allen slaafschen arbeid, getuige en „ deelgenoot van de gunstbetooningen, welke mijne liefde „ over u zal uitstorten. Aanvaard dit koffertje met juwee„ len, als een beuzelachtig blijk van eene begiftiging, „ welke geene palen zal kennen."

Terwijl de Baron den schitterenden schat voor EMMA's oogen ten toon spreidde, stiet zij denzelven weg met versmading, zeggende: „ Sta mij toe, Mijn Heer! u nogmaals te „ verzekeren, dat ik een hart bezit, ongenaakbaar voor ijdel„ heid, of grootheid, waartoe rijkdom mij zou kunnen op„ voeren." — „ Maar," riep de Baron, haar in de rede vallende, op een veel minzamer toon dan zoo even, „ is uw „ hart ondoordringbaar voor liefde, en kan het niet bewogen

„ wor-

„ worden om edelmoedig te beantwoorden aan gevoelens zoo
„ opregt, laat mij dan aan onderlinge genegenheid verſchul-
„ digd zijn, 't geen gij aan eerzucht weigert, en ontvang de
„ eere, welke u zal bewezen worden, als eene ſchatting
„ mijner dankbaarheid, en geenszins als omkoopingen om
„ uwe gunst te verwerven." — „ Nooit, nooit!" riep EMMA;
„ mijn hart zal altoos even onaangedaan blijven voor liefde,
„ als voor uwe aangebodene gaven; het is beſtand tegen al-
„ les, wat mijne eer zou beleedigen, of mijne deugd verne-
„ deren." — „ Ik verſta u, fiere ſchoone!" riep de Baron; „ gij
„ ſtrekt uwe hoop uit, om door een wettig huwelijk mijnen
„ naam en rang te verwerven." — „ Neen," voerde EMMA
hem te gemoete, „ indien gij u zoo verre kondt vergeten
„ om mijne hand tot een eerlijk Huwelijk te vragen, mijn
„ hart zou die aanbieding weigeren, en mijne tong eene
„ vereeniging wraken, om welke aan te gaan ſmeekingen
„ noch gezag mij kunnen bewegen. Sta mij toe, Mijn Heer!
„ na deze opregte bekentenis, te vertrekken."

De woedende Baron was nu tot eene hoogte van gevoeligheid opgewonden, welke, op dat oogenblik, alle andere aandoening, behalve toorn, verbande. „ 't Is wel," was zijne taal; „ uwe vermetelheid heeft het bekoorlijke van uwe
„ ſchoonheid weggenomen. Onwaardig eener vooringenomenheid, welke mij met ſchande overdekt, kunt gij tot
„ dien lagen ſtaat en behoefte wederkeeren, met de laagheid
„ uwer geboorte en de kruipende gevoelens uwer ziele!" Deze woorden uitende, haalde hij een ſleutel uit zijn zak, en wierp dien op den grond. Zij raapte dien op, en opende de deur, om te ontkomen. Schielijk door de zaal loopende, bediende zij zich, in ſtede van de vertrekken, door welke zij ingekomen was, van eene groote deur, welke openſtond, en trad de trappen af met eene gezwindheid, gelijkvenredig aan de vreeze van weder opgeſloten te zullen worden, liep over het voorplein henen door het ijzeren hek, en bereikte in weinige oogenblikken het einde van de laan. Hier hield zij ſtil, ten einde adem, en ging afgemat zitten onder de ſchaduw van een grooten Olmboom. Zich echter herinnerende dat zij niet buiten bereik der vervolging was, indien de vergramde Baron van gedachten mogt veranderen en pogen haar terug te halen, reesde zij op, en, een angſtig oog op het Kasteel werpende, zag zij haren Vader met verhaaste ſchreden haar naderen. Gerustgeſteld door dien tegenwoordigheid, twijfelde zij niet, dien komst af te wachten; en hij bereikte de plaats, waar zij bevend op hem wachtte, niet, of zij viel in zijne armen. EMMA, bevreesd voor een oogenblik oponthouds, verzocht haren Vader, alle verdere ondervragingen te ſtaken, tot dat zij de hut bereikt hadden. Deze

waren zij niet ingetreden, of zij gaven lucht aan den zorgvollen boezem.

De vertelling van BERNARD's ongeſteldheid was eene vinding geweest, om zijne Dochter in den valſtrik, voor haar bereid, te doen vallen. Wanneer BERNARD 's morgens het Kasteel voorbij ging, was de Heer DU VAL, de Opzigter, hem te gemoet gegaan, en verzocht hem, aldaar de bevelen van den Baron af te wachten, die hem iets, voor hem van veel aanbelangs, had mede te deelen. De goede oude man, die nimmer eenen wensch gevormd had, verder ſtrekkende dan zijnen nederigen levensſtand, hoorde dit voorſtel met onverſchilligheid, doch wachtte met ongeduld 's Barons welgevallen te verſtaan. Hij werd in een pavillon gebragt, en verzocht, daar niet uit te gaan voor dat de Baron hem daartoe last zou geven.

Omtrent twee uren ſleet hij in vruchteloos wachten, wanneer de Opzigter kwam, en berigtte, dat hij kon henen gaan, dewijl des Barons gedachten te zijnen opzigte veranderd waren, uit hoofde van de ondankbare verſmading, welke EMMA betoond had voor aanbiedingen, al te zeer tot hare eere ſtrekkende, en die haar, benevens hare Familie, tot eenen ſtand zouden verheven hebben, welke den nijd van alle landlieden in den omtrek zou hebben verwekt. — BERNARD, deswege ſterk getroffen, antwoordde: „Dan mag ik waar„lijk trotsch zijn op mijne Dochter, wier ſtandvaste deugd „haar leerde wederſtand bieden aan de verradelijke kunſte„narijen der verleiding, en eene verheffing verſmaden, welke „haar verre zou vernederd hebben beneden hare lage geboorte „en nederige opvoeding. Sta mij toe met allen ſpoed te „vertrekken van eene plaats, welker het verblijf van waar„digheid en eere, doch nu de woonplaats van oneere en „ſchande." — „Draag zorg, Grijsaard," ſprak DU VAL, „de gevoelige wraak van uwen Heer door zulk eene taal „niet op u te laden!" — „Ik vrees," antwoordde BERNARD, „geen gevaar dan het verlies van eer, en erken niemand voor mijnen Meester, dan den Almagtigen, die de onſchuld bewaart en de ſchuldigen verlaat." — Dit gezegd hebbende, ſtond hij op; de portier opende hem eene afzonderlijke deur, welke uitkwam op den toegang, waar hij zijne Dochter, zoo als wij verhaald hebben, aantrof.

De vertoornde Baron had, in de eerſte vervoering zijner geraaktheid, beſloten uit zijne tegenwoordigheid EMMA te verdrijven, die ſtoutmoedig genoeg geweest was om zijne aanbiedingen te verſmaden en zijne liefde te verwerpen. Een oogenblikkelijke haat vermeesterde zijne ziele: dan deze week welhaast voor zachtere aandoeningen. EMMA's ſchoonheid, de bevalligheid harer gedaante, hare ongemaak-

te

te bekoorlijkheden, en zelfs de onschuld; welke hij had zoeken te verderven, keerden voor zijne verbeelding weder, en teloorgestelde liefdedrift bestormde hem sterker dan ooit te voren. — In de eerste vervoeringen zijns toorns had hij DU VAL bevolen om BERNARD met verfmading weg te zenden, als iemand, voor 't vervolg beneden zijne kennisneming. Hij deed dezen vertrouwden in het plegen zijner ondeugden weder voor zich komen. DU VAL bragt den woelenden geest zijns Meesters welhaast tot bedaren door de streken der vleijerij, waarvan hij zich zoo wel wist te bedienen: hij wraakte het, zijdelings den Baron te verwijten, dat hij eene prooi, eenmaal zoo wel in het net gebragt had, zich had laten ontglippen, en raadde hem, gebruik te maken van de magt, welke zijn rang hem gaf over zijne onderhoorigen, om het voorwerp zijner begeerte met geweld uit de hut haars Vaders te doen halen: zulks twijfelde hij niet of zou zijne zegepraal over de hardnekkige deugd voltooijen, die zeker zou bezwijken, wanneer vrees voor de veiligheid haars Vaders, of hare scheiding van hem, op haren geest werkte. Zulks vastgesteld zijnde, ontving DU VAL 's Barons dank voor den vriendenraad, hem gegeven, en de toezegging van eene groote vergelding, wanneer hij EMMA eens weder binnen de muren van het Kasteel wist te brengen.

Wanneer BERNARD uit den mond zijner Dochter een breed verslag gehoord had van het gebeurde, verheugde hij zich over hare ontkoming; dan hij voorzag dat zij op nieuw gevaar liep, en beefde voor de uitkomst, wanneer zulks plaats greep. Hij wist dat MORENZI allen gevoel van eere derfde; hij vreesde voor den invloed van diens magt, en voelde zijnen eigenen verdedigloozen toestand, welken hij vreesde niet in staat te zullen zijn om zijn kind tegen geweld te beschutten. Alle mogelijke omstandigheden bij zichzelven overwogen hebbende, kreeg vrees op hem dermate de overhand, dat het besluit tot eene onmiddelijke vlugt hem het éénig middel toescheen om zulk een vijand te ontwijken.

Het Kasteel van *Brinen* was de éénige wijkplaats, welke hem verkieslijk voorkwam: daar had eene Zuster van zijne overledene Vrouw vele jaren als Huishoudster gewoond; daar hoopte hij met zijne Dochter eene verblijfplaats, beschut voor allen gevaar, te zullen vinden. Dit Kasteel lag omtrent twintig mijlen van het Dorp, waar BERNARD woonde: in twee dagen hoopte hij hetzelve te zullen kunnen bereiken. Hij stelde dit plan aan EMMA voor, die gereed en bereidvaardig eene reis wilde ondernemen, welke haar buiten het bereik van den gehaten en gevreesden MORENZI zou stellen. Zij hadden geen tijd te verliezen, en maakten zich dus, zonder verdere overwegingen, gereed tot eene reis, veiligheidshalve zoo noodzakelijk. BERNARD beschoot

wijsselijk, geen betrouwen op iemand zijner buren te stellen. Schoon hij wist genoeg van hen bemind te worden om zich van hunne geheimhouding verzekerd te houden, wilde hij hen niet blootstellen aan 's Barons gevoeligheid, door hun het geheim zijner reize toe te vertrouwen.

Bernard nam met zich de tilbare have, alles wat hij overgewonnen had in vlijtig bestede jaren. Emma maakte een klein pak van linnengoed. Geen van beiden neiging tot slapen hebbende, zaten zij neder om iets te eten, eer om tegen de reis gesterkt te wezen, dan uit etenslust.

De dorpklok sloeg elf ure, het bestemde uur des vertreks. Emma zag met betraande oogen de hut rond, waarin zij haar schuldeloos leven dus lange had doorgebragt. Zij aanschouwde haar spinnewiel, en zuchtte; zij ging naar een matten armstoel, waarin haar Vader gewoon was te zitten. „ Helaas!" sprak zij, „ ik had gehoopt nog eenige „ gelukkige jaren hier de rust af te wachten van hem, die „ mij het leven gaf, en met kinderlijke zorgvuldigheid hem „ op te passen in zijnen ouderdom, die mij in mijne kindsch„ heid opvoedde. Ik, die wenschte zijne dierbaarste ge„ zellin te wezen, vind mij gedoemd om zijne grijze ha„ren met zorge te beladen!" — Bernard, zijne hand uitstrekkende om haar weg te voeren van eene plaats, waar het vertoeven hem hoogst hagchelijk scheen, hernam: „ Zeg „ eerder, dat Emma geboren was om haren Vader door ha„ re voorbeeldige deugden te zegenen. Ik zegepraal in „ mijn kind, dat edelaardig eerlijke armoede boven schitte„ rende schande koos! Dat wij ons haasten om de over „ 't hoofd hangende vervolging te ontkomen."

(*Het vervolg hierna.*)

PROEVE EENER DICHTMATIGE VERTALING VAN EEN GEDEELTE DES TWEEDEN BOEKS UIT DE FASTI VAN P. OVIDIUS NASO.

Nu meld' men 's Konings vlugt, waarvan de zesde dag
Voor 't einde van de maand den naam nog dragen mag.
Tarquijn beheerschte 't lest, als Koning, 't volk van Romen;
Een man, van deugd ontaard, maar in het veld te schromen.
Veel steden nam hij in, veel andre keerde hij om;
Ook Gabie werd door list zijn schandlijk eigendom:
De jongste van drie Zoons, zijne afkomst doende blijken,
Komt, in het hol des nachts, naar 's vijands leger wijken;
En, daar men 't zwaard ontbloot, „ Stort, zegt hij, 't weerloos bloed, —
Zoo wordt der broederen en 's vaders lust geboet;

Deez

Dees ſcheurde mij den rug met roeden reeds aan ſtukken."
(Hij had zich geeslen doen, opdat de list mogt lukken.)
't Is maanlicht; men beſchouwt, men vindt er wond bij wond,
En 't uitgetogen ſtaal verdwijnt op de eigen ſtond;
Ja, tranen ſtort m' en ſmeekt, om met hen zaam te ſpannen,
En gaarn voldoet zijn list aan de ergelooze mannen.
Welhaast van groot gezag, zendt hij naar Rome heen,
Wat weg, tot Gabie's val, men best te kiezen meen'.
Een tuin, waar bloem en kruid, op 't ſchoonst gemengeld, waſſen,
Het zilvren beekje ruischt en dartle vischjes plaſſen,
Is 't oord, waar Vorst Tarquijn 't geheim berigt ontmoet,
Die daarop 't hoogst gebloemte, al wandlend, tuimlen doet.
Nadat de bode keert en anders niet kan zeggen, —
'k Begrijp, zegt Sextus, klaar, mijns vaders overleggen;"
En, zonder lang vertoef, mist elk voornaamſte 't hoofd,
En ſtraks bezwijkt de vest, van de overſten beroofd.
Te midden uit 't altaar ziet m' eene ſlang zich winden,
De vlam verdooven, 't dier, ô gruwel! 't offer ſlinden.
Men raadpleegt God Apol, en 's Prieſters antwoord is:
„ Wie 't eerst zijn moeder kust, die overwint gewis."
De ligtgeloov'ge hoop, onmagtig te bevroeden
Der Godſpraak heimlijk doel, gaat om het zeerst zich ſpoeden.
Dan Brutus, vol beleid, ſchoon hij zich dwaas vertoont,
Opdat hij, wreede Vorst! bleef van uw hand verſchoond,
Laat kuſſend zich op de aarde, ons aller moeder, neder,
En, of hij ſtruiklend viel, ſtraks rijst en ſtaat hij weder.
Haast wappert om Ardé de Roomſche legervaan,
En blijft het lang beleg geduldig wederſtaan,
Maar durft zich midlerwijl in 't open veld niet wagen,
En 't leger, buiten vrees, verſlijt in ſpel zijn dagen.
Tarquijn, de Zoon, onthaalt op wijn en dischgeregt
Wie nevens hem aan 't hoofd der dappre benden vecht,
En ſpreekt: „ Terwijl ons hier de trage Ardéers boeijen
En hindren in triomf naar 't Vaderland te ſpoeijen,
Blijft t'huis, ô Makkers! 't bed ons trouw en onbevlekt
De liefdezorg der gâ ſteeds naar ons uitgeſtrekt?",
Straks ijvert elk om 't zeerst zijn huwlijksheil te prijzen,
En, naar de beker zwaait, hoort men dien wedſtrijd rijzen.
Dan, ſtraks heeft Collatijn voor andren 't woord gevat:
„ Waartoe, dees is zijn taal, dus twistend uitgeſpat?
De daad beſliſſe 't ſcheel! de nacht is niet verſtreken;
De roſſen onder 't lijf, het leger fluks ontweken!"
De voorſlag vindt gehoor; men rent door 't dikke ſtof,
En ſpoedt zich, wat men kan, naar 't Koninklijke hof;
Geen wachter hoedt de deur, en met gekranste haren
Ziet men bij 't ſchuimend vocht des Prinſen egâ waren.
Van hier ſpoedt zich de troep naar Collatinus huis,
En hoort van 't ſpinnewiel 't eentoonige gedruisch;

Naauw doet een flaauwe lamp Lucretia bemerken,
De taken deelende, en dringende tot werken;
Zij zegt op zilvren toon: „ Komt, meisjes, werkt wat aan:
Ligt wenscht uw Heer den rok; men maak' dien ras gedaan!
Vertelt me intusschen, want steeds komt u veel ter ooren,
Wat mogt ge van den krijg en van zijn' voortgang hooren?
Ja, eens bezwijkt ge, Ardé! Zoo menig betre viel.
Hardvochte, die den gade ons reeds zoo lang onthiel!
ô, Keer' hij eindlijk slechts! Maar 'k heb een' roekeloozen,
Die nooit een zwaard ontwijkt, ten echtvriend uitgekozen.
'k Bezwijm, 'k verstijf, ja sterf, zoo dikwijls maar het beeld
Eens vechtenden mij treft en voor de zinnen speelt...."
Hier smoort door angst haar stem; de zilte tranen leken;
't Hoofd zinkt op 't harte neêr, als wilde 't zich versteken;
En dit verheft haar schoon; dees teedre tranenvloed
Verkondigt ieders oog den reinsten minnegloed.
„ Verban de vrees! uw man...." dus hoort zij zich vervangen,
En 't eigen oogenblik ziet ge aan zijn' hals haar hangen.
Intusschen voelt de Vorst zijn hart in vlam gezet,
En blinde liefdedrift geeft hem hare ijzren wet;
Hij prijst haar leest, haar kleur, haar goudgelijke haren,
En veel bevalligheên, die om de lippen waren;
Hij prijst haar reên, haar stem, haar onbevlekt gemoed,
En hoe hij minder hoopt, hoe meer begeerte woedt.
Reeds hoort men 't haangekraai ten arbeid 't landvolk wekken,
Als 't jong gezelschap weer zijn tenten gaat betrekken.
Bedwelmd van zinnen, wordt door 't beeld hij weggevoerd,
En 't schijnt herinnering zijn hart nog sterker roert.
„ Zoo zat ze, zoo was 't kleed, zoo rekte zè de draden,
Zoo scheen in 't golvend haar de blanke hals te baden,
Zoo stond het frisch gelaat, zoo klonk het lieflijk woord,
Zoo zedigheid en geest in beide de oogen gloort!"
Gelijk 't verbolgen meer, moog' ook de storm bedaren,
Nog vaak een lange poos diens aandrift blijft bewaren.
Zoo drong, schoon 't minlijk beeld van voor zijn oog verdween,
De heete minnedrift door al zijn adren heen.
Hij brandt en voelt het hart door dartle lusten prangen,
En peinst, de onnoozle prooi met list of magt te vangen.
„ Ja, de uitkomst zij onwis, kom dat ik 't uiterst waag',
Of ligtelijk 't geval den stouten gunste draag'!
Heb ik door stoutheid dan de Gabiërs niet verwonnen?"
Dus spreekt hij, neemt zijn zwaard, en heeft den togt begonnen.
Reeds dekt de gouden zon haar overschoon gelaat,
Als hij het gastvrij dak stoutmoedig binnen gaat,
En, vijand in de ziel, haar vriendlijk durft begroeten,
Die hem, als bloedverwant, op 't minlijkst komt ontmoeten.
ô, Welke dwaling vult te dikwijls 't ergloos hart!
Ze onthaalt hem aan haar' disch, die haast haar moorder werd.

De

De maaltijd was verrigt; het uur des slaaps genaakte;
Het was om middernacht; geen mensch in huis meer waakte.
Nu rijst hij, trekt het zwaard, en volgt zijn' dartien lust,
Tot waar de kuische vrouw in zachte sluimring rust,
Beklimt en drukt haar koets, en 't woord is: „ 'kHeb mijn degen;
Ik ben des Konings Zoon; men sta geen Vorsten tegen!"
Zij uit geen enkel woord, maar mist en kracht en stem,
Zoo wordt de borst gepraagd als in eene ijzren klem;
Slechts beeft ze als 't weerloos lam, dat, dwalend van de stallen,
In 's wolven schrikbren klauw te heilloos is vervallen.
Wat doen? in 't worstelen schiet vrouwenkracht te kort;
Of, slaakt ze 't minst geluid, straks wordt haar bloed gestort.
En vlugten? ach! 't geweld omsluit de teêre lenden,
Die, voor dit rampvol uur, nooit vreemde drukking kenden.
Intusschen smeekt en dreigt en biedt 's bespringers gloed;
Maar dreigen noch gevlei vermurven haar gemoed.
„ Het baat u, zegt hij, niets: 'k zal 't leven u ontrukken,
En 't schandmerk, dat mij past, u op het voorhoofd drukken.
'k Vermoord een slaaf, en zeg, dat m' in uw' arm hem vond"....
De vrees voor kwaad gerucht brengt hare deugd ten grond.
Wat juicht ge intusschen, Vorst? Dit winnen doet u wijken;
Ja, 't zoet van éénen nacht staat u op Koningrijken!
't Is dag ... Lucretie zit, als volgde zij de baar
Van 't eerste dierbre kroost, met ongevlochten haar,
En doet den vader en den echtgenoot ontbieden,
Terstond de legertent en 't krijgsgewoel te ontvlieden.
Die zien en schrikken .... „ Hoe! wat is der rouwe grond?
Wie blies den adem uit? wat smart heeft u doorwond?"
Lang zwijgt ze, en zoekt beschaamd het aanzigt te bedekken,
Terwijl van 't zwemmend oog de bittre tranen lekken,
En gade en vader troost de droeve vrouw, en smeekt,
Vast sidderend van angst, dat zij het zwijgen breekt.
Zij poogt het menigmaal; maar stokt gedurig weder,
En slaat, daar 't staamlend lukt, de oogen roerloos neder.
„ Dit, dit restte ons dan nog te lijden van Tarquijn!
'k Moet van mijne eigen schand', helaas! de ontdekster zijn;"
En wat ze kan, vertelt ze, en raakt niet aan het ende;
Slechts 's gloeijend aangezigt verkondigt heel de ellende.
En vader beide en man vergeven 't schuldloos kwaad.
„ 't Verlof, door u vergund, wordt door mijn ziel versmaad;"
Zoo zegt ze, en, met een dolk in 't heimelijk doorregen,
Is zij voor 's vaders voet al bloedend neêrgezegen;
Dan blijkbaar zorgt ze nog in haren laatsten val,
Dat geene oneerbre plooi haar lijk ontfiesen zal.
Ach, hoe Lucretius met Collatinus weenen,
En waren haastoos om de halfbezweekne benen!
Dan, Brutus nadert, — hij, te lang als dwaas betreurd,
Door hem wordt 't moordgeweer aan 't lillend vloesch ontscheurd;

Men

Men ziet het edel bloed van zijne handen leken,
En hoort hem onvervaard en vreeslijk dreigend ſpreken:
„ Ik zwere bij dit huis, dit onbezweken bloed,
En bij uw ſchim, die 'k ſteeds gelijk een Godheid groet,
Tarquijn zal met zijn' ſtam geregte ſtraf ontvangen;
Te lang reeds ging de deugd met veinzerij omhangen!"
Zij wendt 't gebroken oog goedkeurend naar hem heen,
En knikt zelfs met het hoofd nog flaauwelijk, naar 't ſcheen.
't Mmhaft en edel wijf, ten ſchouwſpel rondgedragen,
Lokt ſpoedig aller traan en aller welbehagen;
De open wonde gaapt; de ontvlamde Brutus woedt;
't Geſchetſte wangedrag ontgloeit 's volks ziedend bloed...
Tarquijn vlugt met zijn kroost; de afwisſelende beheering
Van Conſuls neemt de plaats der Vorſtlijke regering.

ANEKDOTE VAN DEN HEERE JOSEPH HAYDN, UIT DESZELFS LAATSTE LEVENSJAAR.

Sints het uitvoerige berigt, welk wij, in het jongſtverloopene jaar, van den levensloop des beroemden Zang- en Toonkunſtenaars, den Heere JOSEPH HAYDN, in ons *Mengelwerk*, bl. 186 env. mededeelden, ontmoetten wij, in onze lektuur, eene bijzonderheid, in 's Mans laatſte levensjaar, en wel kort voor zijnen dood, voorgevallen, welke wij onzen Lezeren hier willen onder het oog brengen; zij dient ten ſprekenden bewijze van den hoogen prijs, op welken zijn zeldzaam kunſtvermogen geſchat, en van de achting, welke, ook door perſonen van den hoogſten rang, den achtenswaardigen Grijsaard werd toegedragen.

Sedert den jare 1806 kwam HAYDN niet meer te voorſchijn. Zoo zwak was hij, dat men hem eene fortepiano moest laten maken, wier toetſen ongemeen zacht overgingen. Zij, die haar zijnen welſtand kwamen vernemen, vonden, tot antwoord, aan zijne deur een kaartje, waarop hij deze plaats uit een zijner laatſte zangen, nevens de muzijk, had doen graveren:

Hin iſt alle meine Kraft,
Alt und ſchwach bin ich.

Uit de aanzienlijkſte inwoners van *Weenen*, alwaar de ſmaak voor de Muzijk zeer algemeen is, had zich, gedurende den winter des jaars 1808, een talrijk gezelſchap van Kunſtminnaars verzameld, die, alle zondagen, de beſte ſtukken der grootſte Meesters ſpeelden. Eene der grootſte zalen der ſtad diende, op ieder Concert, ter vergaderplaats van ongeveer

vijf-

vijftienhonderd perſonen, die aan het hooren of uitvoeren van eene voortreffelijke Muzijk met geestdrift deel namen. Vrouwen van den hoogſten rang zongen aldaar met mannen van even aanzienlijke geboorte, of andere bekwame Kunstminnaren. Tot ſlotconcert, op den 27ſten Maart des jaars 1808, verkoos het gezelſchap het beroemde ſtuk van HAYDN, *de Schepping*. Om aan deze bijeenkomst te meer luisters bij te zetten, werd men te rade, den achtbaren Grijsaard te verzoeken, dezelve met zijne tegenwoordigheid te vereeren. Hoewel reeds den ouderdom van zesenzeventig jaren bereikt hebbende, en niettegenſtaande hij in geene twee jaren buiten zijne deur geweest was, gaf hij zijne toeſtemming. Het gerucht zijner toezegginge had zich niet in *Weenen* verſpreid, of alwat, in die ſtad, ſmaak voor de Muzijk had, brandde van verlangen om hem te zien. Twee uren voor zijne komst was de zaal reeds vol. In het midden was eene driedubbele rij ſtoelen bezet door de eerſte mannen van de kunst, als SALIERI, GIROWETZ, HUMMEL en anderen; een armſtoel, fraaijer dan de overige, was voor HAYDN beſtemd, die geenen inval had, dat men, op eene meer bijzondere wijze, zich met hem zoude bemoeijen.

Naauwelijks is het fein gegeven, dat hij in aantogt was, of een zelfde gevoel, als door een elektrieken ſchok, deelt zich aan allen mede: men ſtaat op, men verdringt elkander aan den ingang, men gaat op de toonen ſtaan, om hem te eerder te zien, en de oogen houden zich ſtijf geveſtigd op de deur, door welke hij moet binnenkomen. De Prinſes VAN ESTERHAZY, aan het hoofd van een aantal perſonen van aanzienlijke geboorte en van hoogen rang, ging hem tot aan den voet van den trap te gemoet. De doorluchtige Grijsaard, in eenen armſtoel gedragen, bereikte den ſtoel, die voor hem gereed ſtond, te midden der toejuichingen en der *vivats*, onder welke zich het geſchal van trompetten en van alle de ſpeeltuigen mengde. Dezelfde Prinſes, die hem had binnengeleid, nam plaats aan zijne regter, en de maker der *Danaïden* aan zijne linker hand. Zoodra hij gezeten was, kwamen twee Dames, uit naam van het gezelſchap, eene *Italiaanſche* Sonnet van CARPANI en een *Hoogduitsch* gedicht van COLLIN hem aanbieden.

Zijn armſtoel was omringd van den Grootmeester van het Hof, den Prins VAN TRAUTMANSDORFF, van den edelmoedigen Mecenas der Muzijk, den Prins LOBKOWITZ, en van de buitenlandſche Gezanten. De Heer HAYDN, zoo eenvoudig, zoo nederig, zoo gevoelig, en die dit zegepralende tooneel niet had kunnen voorzien, gebukt onder de eer, die hem werd aangedaan, en onder de zwakheid des ouderdoms, ſprak ſlechts met afgebrokene woorden: „ Nooit, " zeide hij, „ heb ik iet dergelijks ondervonden!... Dat ik in dit oogen-

„ blik

„ blik sterve!.... Welgemoed zal ik de andere Wereld
„ binnentreden!"...

In hetzelfde oogenblik wordt het sein gedaan door SALIERI, die het Orchest bestuurde. KREUZER aan het Klavier, CLEMENT, eerste Violist, Mejuffrouw FISCHER, de Heeren WEINMULLER, RADICHI en de bloem van Kunstminnaren, openen, met eene uitdrukking, welke nimmer zijns gelijken zal hebben, de uitvoering van HAYDN's schoonste werk. De aandoening, welke deze onvergelijkelijke uitvoering verwekte, moge men zich verbeelden; beschrijven laat zij zich niet. Ieder kunstvermogen, ieder Virtuose overtrof zichzelven; elk toehoorder ondervond eene gewaarwording, hoedanige hij nooit ondervonden had. Maar HAYDN, hetgene hij gevoelde kunnende uitdrukken noch verduren, vulde het aan door zijne tranen, en hief zijne handen ten Hemel, om zijne dankbetuigingen aan denzelven op te dragen.

Het fijn gevoel, hetwelk dit Feest had ontworpen en geregeld, had voorzien, hoe duur hetzelve veelligt het aanwezen des goeden Grijsaards konde te staan komen; aan het einde der eerste afdeelinge verschenen zijne stoeldragers. Hij gaf hun een teeken om zich te verwijderen, opdat zij geene verwarring zouden veroorzaken; doch ernstig verzocht men hem te vertrekken, en hij werd, even als hij er gekomen was, in zegepraal uitgedragen, met dit onderscheid van aandoening alleen, dat men hem met verrukking van vreugde had zien verschijnen, en dat ieder zich verbeeldde, in het oogenblik dat hij de zaal verliet, hem het jongste vaarwel te zeggen. Aan de buitendeur gekomen, vermogt hij niets meer, dan de armen over de vergadering uit te strekken, als 't ware om dezelve te zegenen; en een voorgevoel van rouwe verving aldaar de aandoeningen eener teedere geestdrift.

Maar al te gegrond was dit voorgevoel. Op den 26sten Mei speelde hij nog met bevende vingeren, doch met eene verwonderlijke uitdrukking, tot driemaal toe, een volkslied van zijne zamenstelling, op de woorden: *Gott erhalte den Kaiser!* eene soort van parodie van der Engelschen Koningslied: *God save the King!* Dit lied, welk HAYDN, in den gevaarvollen toestand zijns Vaderlands, dagelijks zong, noemde hij *zijn gebed*. Het werd voor hem een Zwanenzang: immers, dien eigen avond van den 26sten, verviel hij in eene gevoelloosheid, den dood bijkans gelijk, waaruit hij niet bekwam dan weinige oogenblikken vóór zijn verscheiden, op den 31sten Mei 1808, omstreeks een uur na middernacht.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

OVER

DE NATUURLIJKE VEREISCHTEN TOT EENE GELUKKIGE BEOEFENING DER POËZIJ,

Den 6den van Lentemaand 1811 uitgeſproken in de Maatſchappij *Felix Meritis*,

door

NIC. SWART,

Chriſten-Leeraar bij de Remonſtrantſch-Gereformeerde Gemeente te Amſterdam.

Bij het nadenken over eenig bepaald onderwerp, rijzen, natuurlijk, ſteeds een aantal gedachten op, die, daarmede naauw vereenigd, nogtans genoegzaam op zichzelven ſtaan, om van eene voorgeſtelde verhandeling te kunnen en te moeten uitgeſloten worden. Vindt men het daarom dan ook raadzaam, bij zoodanige gedachten niet ſtil te ſtaan, of die tot wezenlijke beſpiegelingen te doen uitdijen, dikwijls echter vertoonen zij zich als van zelve weder, en ontwikkelen zich van lieverlede, nadat de rijpe vrucht onzer opzettelijke overdenking den akker des geeſtes heeft verlaten, of verſchuilen zich althans niet meer, wanneer de grond, als het ware, op nieuw geploegd en toebereid wordt, en vooral deze bearbeiding, mag ik dus ſpreken, met de vorige genoegzame overeenkomst heeft. Ingevolge dit verband en deze verwantſchap onzer denkbeelden — gelijk wij het in minder beeldrijken ſtijl gewoon zijn te noemen — kan het niet anders dan natuurlijk geacht worden, indien men, bij het vervullen eener ſpreekbeurt, ſomtijds als terugkeert op het

eenmaal afgeweide veld, ten einde nog een aantal bloemen te verzamelen, welke wij voorheen genoodzaakt waren onaangeroerd te laten. Zoo althans is het met mij gelegen. En wat ik dan ook voor verwijt, hetzij over eentoonigheid, hetzij over magerheid van ſtoffe, of wel van teleurſtelling eener al te gunſtige verwachting, zou mogen te vreezen hebben, ik waag het andermaal, van de hemelſche gave der Poëzij — die ik zelf nooit opzettelijk beoefende — tot u te ſpreken. Toen, namelijk, was de algemeene vraag: *wat is de Dichtkunst?* Nu zij dezelve: *wie is de Dichter?* Onder min beſchaafde volken — wie weet dit niet? — wordt hij het kroost, de gunſteling en eigen-gewijde Priester der Godheid geacht. Zelfs heet het bij Grieken en Romeinen uit den verlichtſten kring: *er is een God in ons, en het is zijne werking, die ons ontvlamt.* Op meer bedaarden toon beweerde men ten minſte: *de Dichter wordt niet gemaakt, maar geboren.* Ja, het is deze uitſpraak, welke ook wij overgenomen hebben, en die door de ervarenis dadelijk bevestigd ſchijnt te worden. Hoe klein toch is het aantal Dichteren, wier roem den tijd verduurt, ſchoon het aan beoefenaren van hunne beminde kunst nooit ontbrak! Hoe velen, daarentegen, der echte Zangers verhieven zich, door eigene aandrift alleen, uit eenen ſtand, welke daartoe noch bijzondere verlokking, noch uitſtekende gelegenheid ter beoefening aanbood! Hoe weinig behoef ik dit voor u te bewijzen, die hier terſtond aan onzen Puikdichter VONDEL zelven, nog meer aan onzen liefelijken POOT, en teffens aan een groot deel dergenen denkt, die thans den Hollandſchen Zangberg tot den ſchoonſten luister verſtrekken! Intusſchen berust de onderzoeklievende geest dezer eeuwe bezwaarlijk in zoodanige eenvoudige uitſpraak der ervarenis. Hij verlangt ſtaving zoo wel, als bepaling derzelve. Waarom zou dan de Dichter een voortbrengſel der milde Natuur, niet der beſchavende Kunst, zijn te noemen? ſchijnt de vraag, ons, als in zijnen naam, door u toegevoerd. Welaan, leent mij een gunſtig en toegevend oor, daar ik u mijne gedachten, *over de natuurlijke vereischten tot eene gelukkige beoefening der Poëzij*, even vertrouwelijk mededeel, als gij ten aanzien der liefelijke kunst zelve, in den verleden jare, van mij wel wildet hooren! (*)En laat, in het bijzonder,

(*) Zie dit *Mengelwerk* voor 1810. bl. 173.

der, ingenomenheid, hetzij voor of tegen hetgeen ik zeggen zal, uw gemoed niet beheerſchen, opdat ik, in het eene geval, niet te kort ſchiete bij uwe verwachting, — in het andere, niet ontmoedigd worde door ontwaarden afkeer, en in beiden het belang der waarheid lijde!

De geheele onvolmaakte toeſtand, hier beneden plaats grijpende, laat ſlechts weinige zaken toe, in hare ſoort uit te munten. Het naauw verband, waarin ieder voorwerp met vele anderen ſtaat, vordert daartoe meestal eenen gelukkigen zamenloop van verſcheidene omſtandigheden. In het bijzonder zijn een aantal werkzaamheden des menſchelijken geestes van zoo gemengden aard, dat het niet mogelijk is zich tot dezelven met een gelukkig gevolg te bepalen, tenzij men meer dan ééne natuurlijke uitmuntendheid bezitte. Ook de Dichter ſchijnt ons toe aan eenen enkelen ſchoonen aanleg geenszins genoeg te hebben, ten einde hij dezen naam met roem drage. De geheele ſtoffe, dan, wenſchende te omvatten, en tevens van het min tot het meer belangrijke op te klimmen, ſta onze aandacht het eerst ſtil bij *het zamenſtellen der verzen.*

De natuur, die het dier meestal in ſtaat ſtelt, zijn gevoel door middel des geluids aan anderen mede te deelen, leerde ook den mensch, en wel zeer vroeg, zingen en ſpelen, d. i. zijnen woorden, door eigen toon en vreemden klank, meerdere kracht en liefelijkheid bijzetten. Welras werd zelfs de toonkunst afzonderlijk behandeld, en bleef zich ſlechts nu en dan met woorden paren; doch ook dezen vermogten nu reeds zichzelven genoeg te zijn. De toonkunst had zin en doel van de taal, deze welluidendheid en roering van de toonkunst ontleend. Ja, ieder volk beoefent de dichtkunst, ook buiten verband met den eigenlijken zang, en toch is het middel, de woorden toonkundig bijeen te voegen, d. i. de zamenſtelling van het vers, bij allen verſchillende; ſlechts in de betrachting van zekere regelmatigheid, welluidendheid en gepastheid voor het onderwerp ſtemmen zij te zamen overeen. Hierop lettende, zullen wij gereedelijk vermoeden, dat de Dichter, even als de Toonkunſtenaar, met een gelukkig oor moet zijn begaafd. — De ervarenis leert, wel is waar, dat hij, wien het aan behoorlijke onderſcheiding der toonen mangelt, wien daarom alle werking van vereenigd ſpeeltuig geheel onverſchillig is, en die daarvoor, in ſpijt der vlijtigſte en langdurigſte oefening, ſteeds even ongevoelig blijft, toch

dikwijls het liefelijk gezang, waarbij de woorden alles verklaren, aanwijzen en doen opmerken, niet geheel ongaarne hoort, en, daarenboven, in het dagelijksch gesprek niet alleen, maar bij de openbare voordragt, zelfs van gebonden rede, verre van ongelukkig is in gepaste afwisseling der toonen. Doch even zeker gaat het, van de andere zijde, dat er lieden zijn, noch gevoel en smaak, noch verstand en verbeelding missende, welken, nogtans, het vers een nutteloos keurslijf, eene kinderachtige modetaal en niets anders toeschijnt. Elk opvoeder zal doorgaans ondervinden, dat het eene kind, zooras het daartoe slechts even in staat is, met kracht op poëtisch geschrijf valt; terwijl de leeslust des anderen overal, behalve bij de Dichters, voedsel zoekt. Ovidius en anderen verhalen van zichzelv', dat zij verzen maakten, eer zij wisten, wat dezelve waren, of er aan dachten, om ze zamen te stellen. Met der daad vindt men in de minst beschaafde standen soms den een of ander, in rijmelarij een bijzonder genoegen vindende, en daarin, voor zoo ver zijne kennis van maat en tale strekt, boven allen denkbeeld gelukkig slagende. Ook sommige bekende Dichters muntten door eenen gemakkelijken toon der verzen, en door niets anders, uit. Poot had van der jeugd af aan eene plompe taal gehoord en gesproken; hij bleef die meest al zijn leven hooren en welligt spreken; en, wat dus zijn warm hart en levendige geest mogten voortbrengen, nooit, schijnt het, zou hij door het liefelijk vloeijen zijner verzen hebben uitgemunt, tenzij de natuur hem met deze gave even zeer, als met gevoel en verbeelding had uitgerust. — Wat is het, ten laatste, dat ons in de vereeuwigde meesterstukken der kunst inzonderheid zoo zeer voldoet, zoo diep roert, zoo onweerstaanbaar medesleept, zoo wonderlijk in allerlei beweging brengt; wat is dit betooverend vermogen, deze levendige en werkzame geest, deze heimelijke en toch zoo beslissende invloed dier keurige overblijfsels van eene onovertrefbare kunst; wat anders is het, M. H., dan juist die gelukkige keus en verdeeling der woorden, welke ons onmiddellijk verstaan, ja gevoelen en aanschouwen doet, wat ons de Dichter, in de taal der verbeelding, toch slechts middellijk kan voorstellen?

Ik acht het onnoodig, G. G., op dit stuk nog nader stil te staan. Wie de werking der toonen op het gansche dierlijk gestel kent; wie toestaat, dat de Dichtkunst, bij al-

alle volken aan eene zekere maat gebonden, voor eene ſoort van muzicalen zang moet gehouden worden, en daarenboven de moeijelijkheid, ja onmogelijkheid inziet, bij het bruiſen des gevoels, bij de werking der phantaſie, teffens de woorden zorgvuldig te ſchiften, en door kunst tot een gepast kleed der gedachten te maken; die zal gereedelijk toegeven, dat hiertoe niet ſlechts eene zekere vaardigheid, maar ook eene natuurlijke geſchiktheid wordt vereischt. Ja, wie dit liefelijk talent mist, dien zal de langdurigſte oefening nimmer leeren, zijne verzen als het beekje zacht murmelend ſtroomen, of als de geweldige waterval bruiſen en klateren te doen. Ligt blijven zelfs de ſporen der aangewende moeite altijd zigtbaar op zijn werk. Hoogstwaarſchijnlijk zal hij, althans, de regte uitdrukking en den waren toon, hier of elders gevorderd, geenszins vinden. En zijn gevoel moge, dus, gloeijen, zijne phantaſie in vlammen ſtaan, zijne taal zelve van dit vuur ſprekend getuigen; het uitſtekend fijne en kieſche oor blijft afkeerig van het krasſende geluid, dat ons, zelfs in verbeelding bij het ſtemmeloos lezen, vaak pijnlijk door de ziele ſnijdt.

Zoo hebben wij dan, als het ware, de buitenſte ſchors der Poëzij beſchouwd. Dit uitwendige beveelt zich, door welluidendheid en gepaste toonwisſeling, aan het gehoor. En, de overeenkomst, in dit opzigt met de eigenlijke toonkunde, plaats grijpende, zoo wel als de onmiddellijke ervarenis zelve, noopte ons, de bijzondere gunst der milde Natuur in te roepen, ten einde de verzen liefelijk te doen rollen. Thans hebben wij, dat ik dus ſpreke, één ſport hooger te klimmen. Al wat wij *dichterlijke inkleeding* noemen, komt hierbij in aanmerking; en het is niet meer de gelukkige geſteltenis van een deel onzer zinnelijkheid, het is de vaardigheid van den geest zelven, die tot dit einde kan voldoen. De vraag is ſlechts: welke eigenſchap des verſtands wordt vereischt, om die kleur en kracht aan eenig ſtuk te geven, welke wij gewoon zijn poëtisch te noemen?

Beſchrijven, ſchilderen, daarſtellen; deze is de algemeene taak van den Dichter. Zoo beſchrijven, ſchilderen en daarſtellen, dat het ons op de levendigſte, krachtigſte, onbegrijpelijkſte wijze aandoet en roert; zie daar, wat wij verder van hem vorderen. Hij moet ons, in levendige trekken en altijd verſche verwen, bewaren, wat de tijd verdelgt; aan den enkelen leiddraad des droogen

verhaals terugvoeren in verloopene eeuwen, of verplaatsen in afgelegene landen. Hij dringe zelfs door dikke muren heen, dale in het hart neder, en doe ons de onzigtbare en diep verscholene gewaarwordingen zinnelijk aanschouwen. Wat zeg ik? de toekomst zij hem naakt en geopend, ja, gelijk de Almagtige het heelal aan een *niet* ophing, zoo scheppe hij eene geheel eigene wereld! Welk, nu, is het vermogen, dat hiertoe wordt vereischt? Is het het geheugen, dat ons naauwkeurig herinnert, wat wij eenmaal waarnamen? Is het de vlugge verbeelding, die ons gereedelijk doet aanschouwen, wat wij uit eenig verhaal kennen en belangrijk achten leeren? Is het de vinding, welke ons in staat stelt, zaken en gebeurtenissen op allerlei wijze te verbinden, en dezelven alzoo niet slechts te aanschouwen, maar ook voor anderen aanschouwelijk te maken? Is het het vernuft, dat de gelijkheid tusschen verschillende dingen oogenblikkelijk ontdekt, en alzoo den weg opent tot allerlei vergelijking? Dwaal ik niet, M. H., dan komt elk dezer eigenschappen den Dichter even zeer te stade. Of liever, zij allen zijn misschien slechts één eigenschap van den vluggen geest, door ons met den algemeenen naam van *voorstellingsvermogen* gepastelijk te stempelen. Immers straalt niet in elk dezer werkingen van het verstand dezelfde goddelijke gave door, het afwezige als aanwezig te zien, *de dingen, die niet zijn, te roepen alsof ze waren*, en zichzelven alzoo aan de beperktheid der ruimte en des stofs, moedig te ontrukken? Het geheugen, schoon in den laagsten rang geplaatst, en wel juist daarom, schijnt de grondslag van navolgende zoo wel, als scheppende verbeelding, en het vernuft kan als de vaardige bouwmeester, met reden, worden beschouwd. Door vergelijking met het bekende leeren wij, wat onze oogen nooit aanschouwden; nogtans kennen, juist waarderen en als met oogen zien. Door verbeelden kleur van het zigtbare te ontleenen, doen wij zelfs het onzigtbare zinnelijk voor den dag komen. Door te vereenigen, wat in de ervarenis gescheiden, maar niet tegenstrijdig, daarligt, scheppen wij al zulke nieuwe voorwerpen en gebeurtenissen, als der phantasie slechts wenschelijk schijnt. En, wat is het vernuft zelf misschien, dan die levendigheid van het gantsche voorstellingsvermogen, welke *en* al de kenmerken van ieder voorwerp gadeslaat, *en* als op duizend plaatsen tevens tegenwoordig is? Met dezelve toch kan

het nooit aan ſtoffe tot vergelijking ontbreken, en duizend meer of min uitvoerige beelden verſieren gereedelijk de taal; altijd is dan eene ruime ſtoffaadje des liefelijken tooneels voorhanden; even min ontbreekt het aan verſchillende omſtandigheden, welke tot het treffendst geheel en roerendst tafereel gemakkelijk vereenigd worden.

Zie hier dus alles, wat de Dichter van dezen kant behoeft; wat hem juist, krachtig en belangrijk ſchilderen doet; wat hem voorraad en keus en kleur verſchaft; wat hem het vergetene terug roepen, het afwezige voor zich verſchijnen, het geeſtelijke zich verzinnelijken, het niet beſtaande beſtaan erlangen doet. Met deze gave ſchijnt hij alles te vermogen. Zonder dezelve zou het hem zekerlijk niet gelukken, zich boven de aarde een handbreed te verheffen. Ja, deze is de regte Muze, door den ontwerper van het Heldentafereel eerbiedig in te roepen. Deze is de gouden nap, met welken het ſteeds vrijſtaat uit Pindus bron te ſcheppen. Een geest boven alles vlug en vaardig, een genie over heel de aarde nijver fladderende, zij des Dichters uitgelezen deel. En waarlijk, hoe zou eene kunst, te allen tijde zoo hoogelijk gehuldigd, op de algeheele, ſchoonſte voortreffelijkheid des menſchelijken breins niet moeten berusten?

Zoo hebben wij dan, na het vers, de ganſche dichterlijke inkleeding afgehandeld; dezelve op de vaardigheid des voorſtellingsvermogens bevindende te rusten, en hierin alzoo een nieuw vereischte tot poëtiſchen aanleg ontdekkende. Naar het oordeel van velen is nu dan ook de ganſche taak afgewerkt te noemen, de Poëzij door hen geacht wordende niet dan kleed te zijn, en de verbeelding — zelfs in den gewonen, naauwen zin van dit woord — derzelver eenig beginſel. Ja, het zou kunnen ſchijnen, dat wijzelven hiermede inſtemden, toen we, ten verleden jare, de Poëzij zeiden te beſtaan in *maat* en *beeldrijkheid* en *vinding*. Dan, ſlechts een weinig lager hebben wij daar van het doel der Poëzij geſproken, en dat *uitſtorting van het gevoel* genoemd. Het is waar, zoo zelfs zouden wij kunnen geacht worden, den keurigen Redenaar bij te vallen, die, hier dat eigen ſaizoen met zoo vele toejuiching ſprekende, de verbeelding het eigen kenmerk van den Dichter, het gevoel, daarentegen, allen beoefenaren van ſchoone kunst gemeen noemde. Dan, verſcheidene bedenkingen nopen ons ook aldus niet te gevoelen. Immers, het zij waar, dat de

Dichter veelal onmiddellijk tot de verbeelding ſpreekt; de Schilder daarentegen tot het oog, en de Toonkundige als door het oor tot het hart zelve; het hebbe daarom ſchijn, dat zekere mate van verbeelding, even als een goed oog en een muzicaal oor, vereischt wordt, om ſmaak voor de eene of andere van genoemde kunſten te bezitten: is niet het voorſtellingsvermogen in het algemeen, en de verbeelding in het bijzonder, even onontbeerlijk, om eenen RAPHAËL of HAYDN, als HOMERUS te vormen? In der daad, al de Zanggodinnen zijn Zusters. Slechts kleine wijzigingen veroorzaken, dat de eene het ſchoone en verhevene op dusdanige, die op eene andere wijze als openbaart en aanſchouwen doet. Uit eenen alles-bezielenden God ontvingen zij gezamenlijk het aanzijn. En, wat anders dan het *gevoel* mogen wij in dien APOLLO vereeren? ô Veelbeteekenend woord *gevoel*, dat reeds dien ontzaggelijken afſtand alleen daarſtelt, welken wij tuſſchen het dierlijke en plantaardige beſtaan ontdekken; dat daarna de eerſte bron en het oorſpronkelijk beweegrad is van al het voortreffelijke, welk wij in den mensch zelven en in zijn werk vereeren; waartoe wij, eindelijk, onze toevlugt nog gedurig hebben te nemen, dat wij algemeen op de tonge voeren, wanneer van het allerhoogſte en edelſte in den mensch, van zijnen ſmaak, van zijne zedelijkheid, ja van zijne, als onmiddellijke, kennis en liefde der waarheid wordt geſproken. *Van het hart zijn de uitgangen des levens*; zeide reeds een Oostersch Wijsgeer zoo ſchoon. In het hart wordt de waarde der menschheid algemeen geacht te huisvesten, terwijl het verſtand dat ſlechts tot een bijkomend ſieraad verſtrekt, en ten hoogſte als de voet kan beſchouwd worden, die het boven het ſtof der zinnelijkheid verheft. Of, zoo de edele Dichtkunst met dit goddelijk beginſel geene verwantſchap heeft; zoo zij, met der daad, ſlechts kleed of ook ligchaam is, welken het wezen en de ziele ontbreken; zegt mij, wie leerde dan den zoon der natuur zingen? wie leerde het hem, eer zijn verſtand nog eenige ontwikkeling had ondergaan? Zegt mij, van waar die geweldige verheffing van ſtem, die levendige afwisſeling der toonen, dat dieproerende, dat onweerſtaanbare, het welk zich aan ieder hart mededeelt, en ſoms eener ganſche vergadering gelijke uitdrukkingen afperst? Ja, hoe komt het dan, dat onze eigene taal zoo ligt ſtouter vlugt neemt, en zich door ſpraakwending en verkerlei beeld

hoe lang zoo meer verheft, wanneer ons opgewekt gevoel zich in woorden te vergeefs poogt uit te ſtorten? En eindelijk, waarom is dan de Dichter, wat hij is? wat noopt hem, zijne verbeelding in het gareel te ſpannen, ten einde ons, als op een tooverwagen, over de aarde te doen zweven, daar hij, ons ſlechts aan de hand geleidende, alles zelfs veel bedaarder en naauwkeuriger zou kunnen doen beſchouwen? Voorzeker, ſlechts het gevoel ſpreekt op zulken toon. Slechts het gevoel kan alle de vermogens van den geest alzoo in de levendigſte werking brengen, ja bezielen en ontvlammen. Mis dit beginſel, en uwe ſtoutſte taal is winderig geſnap. Huichel hetzelve, en men zal u de leugen op het gezwollene aangezigt lezen. De fijngevoelige alleen merkt het belangrijke op, wordt door het belangrijke getroffen, en kan hetzelve voor anderen aanſchouwelijk maken. De zeer gevoelige alleen geraakt door dit treffen hevig gaande; ziet, met oogen der verbeelding, alles in een vergrootend licht; wordt, met JOB, tot ſtervens toe vol van aandoening, en ſtort zich, als de inbrekende vloed, ontzettend en medeſlepend en verpletterend uit. Hij zingt: want zijne Godentaal duldt den bedaarden gang der gewone ſprake niet. Hij zweeft in beelden: want hoe zou hij anders uitdrukken, gevoelen doen, aanſchouwelijk maken, wat in zijn binnenſte woelt; wat hij moet mededeelen, al ware het aan de levenlooze rotſen. Dit gevoel moge onderſcheidenlijk gewijzigd, hier luchtig, daar diep, hier vrolijk, daar ſomber geſtemd zijn; het moge hier op het vreemde, daar op het ſchoone, elders op het verhevene vallen, en houde zich nu eens meer met de uitwendige gedaanten, dan met de inwendige gewaarwordingen op; het blijft ſteeds een zelfde grondvermogen. Dit gevoel moge hier liefelijk murmelen, daar bruiſend nederſchieten, ook al naar het de phantaſie vrijheid en leiding verſchaft; het is altijd dezelfde bron, waaruit het hemelvocht geſtadig opwelt. Des Dichters hart is de God, die hem bezielt. Zijn tokkelbaar zenuwgeſtel is de gouden lier in Phœbus hand. Hij zingt, waar anderen ſpreken; ſchildert, waar anderen verhalen; ſtaat als in volle vlam, waar anderen naauwelijks gloeijen: want zijne geheele ziel is gewaarwording en aandoening. De dichterlijke taal, in eenen ruimeren zin, is hem waarachtige behoefte. De eigenlijke Poëzij is bij hem geliefd, beoefend en natuurlijk, zoo ras hij haar ſlechts kennen leert. In het kort,

het bonte tafereel moge het boerſche oog behagen, ſchoon het geheel niet ſpreekt tot het hart, en de gevoeligſte man, daarentegen, blijve onaangedaan bij de heerlijkſte ſymphonie, omdat het hem aan een toonkundig oor ontbreekt, — elk, wiens innige gewaarwordingen eenige opgewektheid bezitten, moet der Dichtkunſt hulde doen.

Ziet daar, M. H. de vereischten, om in de Poëzij gelukkig te ſlagen, naar ons oordeel, opgemaakt. Hetgeen wij te dezer ſtoffe zeiden, doet zekerlijk vermoeden, dat niet allen even onontbeerlijk zijn. Immers, is gevoel het eigenlijke wezen, phantaſie en muzijk, daarentegen, ſlechts kleed en kleur; wie kan er dan aan twijfelen, wat het voornaamſte zij? En, in der daad, een vers zij in allen opzigte gebrekkig; wanneer het ſlechts warmte van gevoel verraadt, wordt het zekerlijk van den echten kenner met geene verachting bejegend. Van den anderen kant, echter, valt niet te ontkennen, dat al het genoemde op het naauwst verbonden is. Niet ſlechts, toch, roept het gevoel verbeelding en zang op, ja dwingt ze bijna hem ten dienſte te ſtaan, en verſchaft alzoo eene gedurige oefening. Ook de vlugge verbeelding, die overal rondfladdert, bij het dadelijke te gelijk het mogelijke aanſchouwt, en alzoo de treffendſte tafereelen gedurig voor den geest brengt, biedt, op hare beurt, eene uitlokking en oefening voor het gevoel, welke niet ligt onvruchtbaar zullen blijven. En, waarom zouden wij hierbij niet voegen: de liefelijke rolling van het vers boeide velen het eerst aan de Poëzij, en de welluidendheid van het gezang gaf der ganſche Dichtkunst het aanwezen. Ja waarlijk, ſlechts een meer of min, ſlechts eene verſchillende evenredigheid, ſchijnt hier te kunnen gelden. En juist deze is het bovenal, welke die aangename verſcheidenheid van geest en trant, die liefelijke afwisſeling van keus en ſmaak, die heerlijke mengeling van allerlei gebloemte op het ſchoonſte veld der wetenſchappen, doet ontluiken. Eigenlijk is het dichterlijk genie, naar het ſchijnt, ſlechts één te noemen. En bijna vreeze ik, dat gij mij aanſtaart, gelijk uw oog den ontleedkundigen mogt bejegenen, die, om u het heerlijk zamenſtel des dierlijken werktuigs te doen kennen, hetzelve door den dood eerst doen ſtilſtaan, en door zijne vernielende hand uit elkander rukken moest. ô Gezegend, die, dit ſchoone genie in de volſte mate bezittende, even levendig gevoelt, als vlug over de ganſche uitgebreidheid van tijd en ruimte zweeft, en elks regte toon en wending

juist

juist waardeert; die, als met de ziel ziende, alles bemerkt, wat de wereld belangrijks oplevert; als met de verbeelding denkende, geenen enkelen trek verliest, zonder hem ſchooner aan te vullen, en, als gevoelende met het oor, door het koude woord zelv' geenszins verhinderd wordt onmiddellijk tot het hart te ſpreken! Neen, hij tuimelt, als Phaëton, niet van boven neder, ſchoon hij des Zonnegods wagen beklimt, en, alziend oog, alkoesterende gloed, gelijk hij, ook het vrolijk morgenlied der Natuur langs de aarde rollen doet. Wat zeg ik? dat lied trof de ſluimerende menschheid, en zij ontwaakte; toen Orpheus met de lier in de hand het woeste Europa bezocht, en wilde horden getemd, vaste ſteden gebouwd, orde, wet en zedelijkheid van den hemel werden afgetroond.

Wat wonder, M. H. dat hij een tolk der Goden, dat een hooger geest in hem te leven en te werken werd geacht, wien men onuitſprekelijke dingen verkondigen, onmerkbare plooijen des gemoeds aanſchouwelijk maken, en wat nooit flaauwelijk voor de ziel gezweefd had, met onmiskenbare trekken zag afmalen; op wiens tooverbevel de waarheid zigtbaar, de ſchoonheid zinnelijk, het Eden der volmaaktheid geopend werd; op wiens vleugelen de logge geest zich verheft boven al het gebrekkige, dat deze aarde aankleeft, verheft tot het hemelrijk der geesten, ja niet ſchroomt, tegen het ongeſchapene licht zelve, onverblind, op te zien; met wiens hulp ons niets te hoog of te diep, te ſchitterend of te helle-duister is; daar wij, met MILTON en VONDEL, of DANTHE en KLOPSTOCK, ons van den zetel der eeuwige heerlijkheid in de verblijven des eindeloozen nachts nederſtorten, en nu der Engelen lofgezang tot eere des Allerhoogſten, dan der Duivelen ſchrikkelijke vervloekingen door de ziele voelen beven. Neen — wij zelven bevestigen het — deze verhevene kunst is geene trage vrucht eener herhaalde oefening. Neen, — roept ons ganſche gevoel — zoo vertoont zich het werk van menſchenhanden niet. Integendeel, ſlechts de mildſte hemelgunſt laat zulk een gouden ooft gedijen; ſlechts de Natuur ſtapelt alzoo rots- op rotsgevaarte, en verheft, op onuitoogbare bergen, boven het zwerk. Geboren, niet gemaakt, worde de vaige Dichter. De naam van kunst, ſlechts het werktuigelijke van ſchildert en toonkundige voegende, onteert zijne godentaak. En Zienden, gelijk de

He-

Hebreeuwen, Maker, Schepper, gelijk de Grieken hunne onnavolgbare zangers noemden, mag alleen zijner roeping waardig worden geacht. Ja, men kan een dor geraamte uit de ſchoonſte meesterſtukken bijeenbrengen, en noemen dat *kunst der Poëzij*; men kan Genootſchappen oprigten, die ten blazoen voeren: *door oefening volmaakter*; men kan zijn gevoel, zijne verbeelding, zijn gehoor door beſchaving verfijnen en veredelen; men kan, inzonderheid, zijnen geest op het uitgebreide veld van allerlei wetenſchap en kunst, als mestend, weiden doen. Waarom zouden wij het ontkennen? dit alles is mogelijk, en loffelijk, en bevorderlijk voor dezen bloeſem, gelijk voor iedere vrucht, van des menſchen volmaakbaren geest. Rijkdom van woorden maakt het ſteeds gemakkelijk, diegenen uit te kiezen, welke door den toon des bewogenen gemoeds, of der ſchilderende phantaſie, worden gevorderd. Rijkdom van beelden ſtaat hem gereedelijk ten dienſte, wien de geſchiedenis der volken, der natuur en des menſchelijken geestes alle hare ſchatten opent. En nooit zal het hem aan rijkdom van zaken ontbreken, wiens gevoel zulk een ruim veld voor zich geopend, door zich bewandeld ziet. De waarheid blijft dan ook, op het zeldzaamſte ſlingerpad der verdichting, te ligter bewaard. Nooit weigeren de bevalligheden, op elken voetſtap rozen te doen ontluiken; en onuitputtelijk is de dichtader in altijd friſſche en liefelijke teugen. Homerus had vele landen en volken gezien. Horatius werd in den ſchoot der gouden letteren eeuw zorgvuldig gekoesterd. En, wien ontzet de veelbevattende geest van onzen Bilderdijk niet? Maar, hebben regelen, genootſchappen of letteren ooit eenen eenigen waren Dichter voortgebragt? Erkende deze edele teelt immer eene andere moeder, dan de vruchtbare Natuur zelve? Integendeel, niet ſlechts onder haar hart gedragen, ook aan hare borſten gezoogd, door hare handen gekweekt, behoort de Prieſter te zijn, die eenen welaangenamen wierook op haar outer zal doen branden! Slechts eene dienſtmaagd dier teedere moeder is de beſchavende kunst, welker minſte ontrouw aan de ontvangene bevelen verderfelijk veeleer, dan bevorderlijk, wordt voor het meest belovend kroost.

O Blijve deze betrekking ſteeds zuiver bewaard! Brenge de vette akker geſtadig honderdvoudig voort, en verwaarlooze de vlijtige hand dien heerlijken oogst niet!

Ja,

Ja, ſchittere onze vaak miskende roem, in dezen nacht van tegenſpoed, met des te helderder en ondoofbaarder glans! Worde voor het minst Hollands achtbare naam alzoo aan de vergetelheid onttrokken, met gouden letteren op de geſchiedrolle der menschheid geteekend, door de bevalligheden zelve als in zegepraal rondgedragen over de aarde! ô Gelukkigen, tot deze grootſche taak, door heilige aandrift en onverwinnelijk gevoel, kenbaar geroepen! ô Zangers der liefde, der deugd, der menschheid, der oneindigheid, magtig, ons boven tijd en toeval, leefkring en leven zelve, te verheffen! ô Wie gij, gezegenden, zijn moogt, ſtelt onze ziele niet te loor, of vreest misſchien, dat onze koeler aard u den billijken lof zal onthouden! Het is waar, als uit den mond des zuigelings, moogt gij dien thans ſlechts ſtamelend vernemen. Maar is het in dezer voege niet, dat men de waarheid vaak het zuiverst aanſchouwt? Het is waar, eene ongewijde hand ontſteekt u hier het geringe offer der erkentelijkheid. Doch meer en meer rookt u de welriekende geur eener gave, door eigene warme aandoening, gelijk als door een hemelsch vuur, in ieders hart ontſtoken.

AANMERKINGEN, OVER DE BESTE MIDDELEN TOT GENEZING DER GRAVEELSOORT, DIE UIT HET PISZUUR VOORTKOMT. Door ADOLPHUS YPEY, *Hoogleeraar in de Geneeskunde te Franeker.*

Zeer uitmuntende zijn voorzeker de genezingen dier ſoorte van Graveel, welke uit het Piszuur ontſtaat, door de werking der koolſtofzure Potasch volbragt; gelijk genoegzaam bekend is uit de berigten van MASCAGNE, COLBORNE, LUISCIUS, enz.; ſchoon het mij altoos is voorgekomen, dat men geenszins de kostbare, immers werkelijke handelwijze, om het Loogzout geheel met Koolſtofzuur te verzadigen, noodig heeft. De beroemde J. ARNEMAN getuigt ten minſte, in zijne *Pract. Arzneimittellehre*, *4te Auflage*, *p.* 296, dat men te dien einde kan volſtaan, met van eene halve tot eene geheele drachme zacht vegetabel Loogzout (dus gemeene gezuiverde Potasch, of *Sal Tartari*) te doen ſmelten in eene hal-

halve pint van eenig luchtzuur mineraal water, 's morgens en 's avonds in te nemen. Dan dit is zelfs overtollig: want wanneer men twee of drie drachmen gewone Potasch ontbindt in eene wijnflesch met gewoon zuiver regenwater, waarbij men ook nog wat suiker, of eene aangename siroop, kan voegen, bekomt men een genoegzaam zachten drank, dien men op zijn gemak in eenen dag kan uitdrinken, zonder dat men eenigen hinder hebbe van de scherpte der Potasch: terwijl men daarentegen in de Graveelsoort, welke op deze wijze geneesbaar is, alle mogelijke hulpe, die men van zulk een middel kan verwachten, bekomt, door daarvan dagelijks de voorgeschrevene hoeveelheid te gebruiken.

Na de eerste ontdekking van het Piszuur en van de menigvuldige aanleiding, welke hetzelve tot de steenwording geeft, meende men, dat alle Graveelziekten en Blaassteenen uit een overwigt van dat zuur den oorsprong namen. FOURCROY en VAUQUELIN toonden intusschen eerlang, dat, schoon wel de meeste steenen zamenstremsels van het Piszuur waren, toch ook menigmalen deze vreemde ligchamen bestonden uit phosphorzuren Kalk, of, gelijk bij de oneffene naar moerbeziën gelijkende steenen plaats grijpt, uit zuringzuren Kalk: waardoor men veilig kon besluiten, dat de vaste Loogzouten geene algemeen bruikbare middelen tegen de steengroeijing in het menschelijk ligchaam konden zijn, dewijl men van hen, op die beide laatstgemelde verbindingen, geene de minste werking kon verwachten, en dat dus dezelve alleen van dienst konden zijn in die gevallen, in welke de steenwording een gevolg is van het overwigt van het Piszuur.

Daar er nu zoo vele waarnemingen voor de heilzame werking der loogzoutige stoffen, op het uit Piszuur geboren Graveel, bestonden, scheen men gerust te mogen besluiten, dat de sterkste Loogzouten, zoo in hunnen zuiveren als in hunnen koolstofzuren toestand, de best geschikte middelen waren tegen het Graveel, uit Piszuur voortkomende, en dat men dus alhier den hoogsten trap van volkomenheid in de kunst had bereikt. Dan, dat men zich ook hierin deerlijk vergist had, toonden onlangs de proeven, door den Heer BRANDE, in Sprokkelmaand 1810, aan de Koninklijke Societeit te Londen aangeboden, en uit het eerste Stuk der *Transact. Philos.* voor dat jaar extractswijze overgenomen in de *Annales de Chimie* van Oogstmaand 1810, No. 224. De nieuwe proeven

van

van den Heer BRANDE ſteunden op de ſtelling van de Heeren HOME en HATCHET, dat het beter ſcheen, de vorming van het Piszuur voor te komen, dan deszelfs vernieling, nadat het reeds gevormd was, te beproeven: terwijl het hun toeſcheen, dat men, om dit oogmerk te bereiken, middelen behoorde te gebruiken, die, door hunne onoplosbaarheid in water, geſchikt waren om een tijdlang in de maag te vertoeven, om dus de vorming van het Piszuur te beletten. Om de bijgebragte redenen meenden die Heeren eindelijk, dat tot dat oogmerk de in water onoplosbare Magneſia beter zou zijn, dan eene of andere meer of min koolſtofzure Loogzoutsbereiding; dewijl zulke loogen ſlechts gedurende een zeer korten tijd in de maag konden blijven.

De op deze onderſtellingen gegronde proeven beantwoordden volkomen aan de verwachting; dewijl uit dezelve bleek, dat in alle gevallen, in welke teekens van aanwezend Piszuur bij de Zieken plaats grepen, dezelve veel ſpoediger verdwenen door het gebruik van eene geringe hoeveelheid Magneſia, dan door de Loogzouten, zelfs in groote hoeveelheden genomen. Tot meerder bevestiging hiervan zijn er in de verhandeling van den Heer BRANDE vier uitvoerige ziektegevallen, uit vele andere gekozen, medegedeeld, die de waarheid van het gezegde ten volle bevestigen. Het eerſte geval, hetwelk wij hier zullen overnemen, was het volgende:

„ Een man van zestig jaren, die veel misbruik van zure dranken had gemaakt, ontlastte kleine ſteentjes, onder de gedaante van grove roode zandkorrels, en ſomwijlen in nog grooter kristallen, die geheel en al uit Piszuur beſtonden, en die oogenblikkelijk in zijne pis bezonken.

„ Negen drachmen gewone half koolſtofzure Soda, ontbonden in een met koolſtofzuur ſterk bezwangerd water, en dagelijks in drie portien opgedronken, ſchenen op de vorming van het Piszuur hoegenoemd geene werking te hebben. Het rood zand bezonk als voren.

„ Men beproefde hierop de Potasch, en gaf daarvan dagelijks drie drachmen op dezelfde manier. De hoeveelheden der bezinkſels werden hierdoor een weinig verminderd; doch niettegenſtaande men met deze Geneeswijze een jaar lang aanhield, ontlastte de Zieke toch ſteentjes, hoewel met eenige weinige tusſchenpoozingen.

„ Deze buitengewone geſchiktheid tot de vorming van Piszuur, en de geringe verligting, die door de Loogzou-

ten

ten was aangebragt, deed beſluiten, om het vergelijkend vermogen van de werking der Magneſia te beproeven. Men begon met naauwkeurig de hoeveelheid van het zuur te bepalen, hetwelk deze Pis inhield, en deed vervolgens den Lijder driemalen 's daags vijftien greinen Magneſia innemen in anderhalf pint Aftrekſel van Gentiaanwortel. Na verloop van eene week was de hoeveelheid van het Steenzand merkelijk verminderd, en nog drie weken later vond men daarvan niets meer, dan ſomwijlen een enkel ſteentje. Men hield nog acht maanden met het middel aan, en gedurende dat geheele tijdperk vond men noch ſteentjes, noch bezinkſel in de pis. De Zieke, die onderhevig was aan maagpijnen, en die in het hartekuiltje lang eene zwaarte en een ongemakkelijk gevoel had gehad, gevoelde zich daarvan teffens verlost."

De Heer BRANDE beſloot verder uit een aantal van zeer overtuigende waarnemingen, dat de opgedronkene Loogzouten, een vierde van een uur na de doorzwelging, de meeste uitwerking deden, en dat dezelve zich, na verloop van twee uren, reeds geheel en al door de pis ontlasten. Gemakkelijk ziet men hieruit, waarom de loogzoutige ontbindingen, hoewel in zoo groote hoeveelheden gedronken, zoo weinig uitwerking doen, en waarom zij daarin zoo aanmerkelijk door de oneindig minder werkzame Magneſia worden overtroffen. Deze laatſte blijft immers in de maag, gedurende een geruimen tijd, verzadigt het Maagzuur, en bewerkt daardoor, dat hetzelve met geene mogelijkheid in Piszuur kan ontaarden.

Het is dus niet alleen de meerdere werkzaamheid der Magneſia in dezen, die dezelve verre boven de Loogzouten verkiesbaar maakt, maar ook de betrekkelijke veel grootere hoeveelheid der laatstgenoemde, welke men noodig heeft, om eene eenigzins gelijkſoorige uitwerking te wege te brengen. Want ſchoon er natuurlijkerwijze wel eenig overwigt van Soda in ons bloed plaats grijpt, zoo is hetzelve toch gering, en kan ook niet merkelijk zonder nadeel des geheels, toenemen; nadien de loogzoutige ſcherpte voor vele, en wel vooral voor drooge en gevoelige geſtellen zeer nadeelig is, en door haar aanhoudend overwigt zeer kwade gevolgen kan na zich ſlepen, gelijk genoegzaam bekend is uit de zelfs doodelijke onheilen, die in Engeland meermalen door een te aanhoudend gebruik van het Stephensch Geneesmiddel zijn veroorzaakt. Men heeft dit nadeel wel getracht, door de verbinding der

Loog-

Loogzouten met het Koolstofzuur, te verzachten; doch zulks kan weinig baten, dewijl men in dit geval, zoo men al eenige uitwerking zal bekomen, de hoeveelheid van het middel aanmerkelijk moet vermeerderen. Uit de proeven van den Heer BRANDE blijkt immers ook onder andere ten duidelijkste, dat de Loogzouten minder uitwerking op het Piszuur doen, naarmate zij met eene grootere hoeveelheid van Koolstofzuur zijn verbonden.

VERSLAG VAN HET LEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN WIJLEN WILLIAM PALEY, *D. D.*, *Aartsdiaken van Carlisle.*

„ Daar zijn buitenlandsche Geleerden en Schrijvers, die, „ in zeker opzigt, inlandsche worden, door de ver- „ taling hunner meeste en voornaamste Werken in onze „ moederspraake. Eigenaardig is de begeerte, om deze „ Mannen eenigzins van naderbij te leeren kennen. Zoo- „ danig is het geval van den Eerw. PALEY; daar de „ meeste en belangrijkste van diens Schriften, in onze „ tale overgezet, het licht zien. Van dezen Geleerden „ en diens Schriften troffen wij onlangs in het *Engelsch* „ een kort verslag aan, 't geen wij onzen Lezeren mede- „ deelen. Van de vertaalde Werken hebben onze *Letter-* „ *oefeningen*, op het eerste na, reeds beoordeelende Aan- „ kondigingen gegeven, welke wij zullen aanwijzen; ter- „ wijl deze opgave onzen Landgenooten tot verlevendiging „ van derzelver aanwezen in onzen Boekenvoorraad kan „ strekken, en tevens dienen, om de des onkundigen met „ den voornamen inhoud zijner belangrijke Werken bekend „ te maken."

* * *

WILLIAM PALEY werd, ten jare 1748, te *Petersborough* geboren. Zijn Vader was een eerwaardig Geestelijke, die eene geringe standplaats had in de nabuurschap van gemelde Stad. Kort na de geboorte van dezen Zoon verwisselde hij deze standplaats voor den post van eene Taalschool te *Giggeswich*, in *Yorkshire*, welken hij tot zijns levens einde bekleedde.

Vader PALEY, dus onledig in het onderwijs en de vor-

ming der jeugd, mag men vrij veronderſtellen, dat het onderwijs van zijnen Zoon bijzonder ter harte nam; en wij zien, dat deze zich de leſſen zijns Vaders zeer ten nutte maakte. In dit vroege tijdperk zijns levens leide hij den hechten grondſlag van den letterroem, dien hij naderhand met zoo veel regts verdiende en verwierf. Met de hoogſte zelfvoldoening moest de eerwaardige Vader zijnen Zoon en Kweekeling tot eene zoo onderſcheidende letteryermaardheid zien opklimmen. Hierdoor ontving de daaraan beſtede arbeid des Vaders eene ruime belooning.

De jonge PALEY verliet, zeventien jaren bereikt hebbende, het ouderlijk huis, en trad onder de letteroefenende Jongelingſchap van *Christ-College*, te *Cambridge*. Aldaar moet hij, op de reeds gelegde grondſlagen, zijnen tijd wel beſteed en groote vorderingen gemaakt hebben. De eerſte gelegenheid, om zijne talenten ten toon te ſpreiden, deed hem voordeelig bekend worden. Het was op die Hoogeſchool een gebruik, om openlijk vraagſtukken over de Natuurlijke en Zedelijke Wijsbegeerte te behandelen. De jonge PALEY gaf, bij deze gelegenheden, buitengewoon ſchitterende blijken van vlugheid en ſchranderheid. Men heeft opgemerkt, dat hij, in deze geleerde geſchilvoeringen, gewoon was eene zonderlinge houding aan te nemen.

Ten jare 1763 bekwam hij de waardigheid van Bachelor, welke die van Doctor voorgaat, en verwierf de toejuichingen, welke hij dubbel verdiende, bij het onderzoek, 't geen hij moest ondergaan. De getuigeniſſen van zijne tijdgenooten bevestigen eenparig, dat hij zich kweet met eene juistheid en vaardigheid, die ten bewijze ſtrekten van de kracht zijner zielsvermogens en de uitgebreidheid zijner aangeleerde kundigheden.

Het letterperk op de Hoogeſchool afgeloopen hebbende, werd hij Medehelper in eene School te *Greenwich*; een post, omtrent drie jaren door hem bekleed. Na dit tijdsverloop werd Dr. PALEY gekozen tot Medelid van *Christ-College* te *Cambridge*, en zette hij zich aan die Hoogeſchool neder. Korten tijd daar geweest zijnde, werd hij aangeſteld tot een der Opzieners en Leeraars van het Collegie; eene bevordering van veel aanbelangs voor de Letteren. Verre van zich te vergenoegen met het ſlaafsch volbrengen van de hem opgelegde take, ſtelde hij alle zijne zielskrachten te werk om zijne leſſen hoogst belangrijk te maken. Hier leide hij de grondſlagen van de mees-

te zijner naderhand uitgegevene Werken. Door het herhalen zijner Voorlezingen verbeterde hij dezelve allengskens, en bragt ze in ſtaat om het licht te zien. Bij de uitgave erkende men derzelver waardije en meer dan gemeene verdienſten. De post, welken hij bekleedde, heeft ook anderen den weg tot beroemdheid gebaand. De Werken van REID, van PRIESTLEY en van BEATTIE, waren, ten minſte vele derzelven, den oorſprong verſchuldigd aan de Lesſen, dat letter- en wetenſchap-oefenende jeugd medegedeeld.

Dien post op de Hoogeſchool bekleedende, kreeg PALEY kennis aan Dr. JOHN LAW, Zoon van den Eerw. EDMUND LAW, Biſchop van *Carliſle*, toen ten tijde Leermeester van *Petershouſe*. De vriendſchap met dezen had een verbazenden invloed op Dr. PALEY's levenslot; want de bevordering in de Kerk verwierf hij door dit middel: dit deed hem in 't einde den ſtand, welken hij zoo vele jaren met zoo veel roems bekleed had, verlaten.

Dr. PALEY verliet, in den jare 1776, het Collegie, en trad in den echt. Eerst bediende hij eene kleine Gemeente in *Cumberland*. Welhaast werd hem de grootere te *Appelby*, in *Westmoreland*, opgedragen. Niet lang daarna werd hij bevorderd in de Cathedrale Kerk van *Carliſle*, en verkreeg teffens het beroep te *Dalton*, niet verre van die ſtad gelegen. Dr. JOHN LAW, Biſchop van *Elphin*, in *Ierland*, geworden zijnde, beſchonk hem met het Aartsdiakenſchap van *Carliſle*. Deze bevorderingen waren de vrucht van bijzondere vriendſchap, en doen eere aan hem, die eene zoo goede keuze deed.

Dr. JAMES YORKE, Biſchop van *Ely*, bood hem eene ſtandplaats aan in *Jeſus-College*, te *Cambridge* — een zonderling blijk van vereerende en belangeloze dienstbetooning. Dr. PALEY bedankte, na eenig beraad, voor deze aanbieding; dan heeft hij, op eene zeer voegelijke wijze, zijne dankbaarheid voor het beöogde gunstbetoon erkend in de Opdragt van zijn Werk: *De blijkbaarheden des Christendoms*.

De Schriften, door Dr. PALEY uitgegeven, (waarvan wij vervolgens zullen gewagen) begonnen te dezen tijde meer en meer bekend te worden, en opgang te maken. Verdere bevorderingen deden zich voor hem op, ook van zijden, van welke hij zulks niet verwachtte. De Biſchop van *Lincoln*, Dr. PRETTYMAN, begiftigde hem met het Onderdiakenſchap van *Lincoln*, op voorwaarde dat hij afſtand zou doen van zijn' post in de Cathedrale

Kerk van *Carlisle*, en de vrijheid verleenen om zijn' opvolger te benoemen, waartoe de toenmalige Bisschop van *Carlisle*, Dr. VERNON, hem vrijheid vergunde. De Bisschop van *Durham* bezorgde hem den voordeeligen stand des Bisschops van *Wearmouth*; doch werd ten zelfden tijde bepaald, dat zijne Lordschap beschikking zou hebben over de twee standplaatsen, toen in 't bezit van Dr. PALEY. Het is niet meer dan regt, hier bij te voegen, dat Dr. VERNON, benevens den Deken en het Kapittel van *Carlisle*, die de Patronen waren, met zeer veel beleefdheids hunne regten aan zijne Lordschap afstonden. — Het was ingevolge van deze bevorderingen, dat Dr. PALEY de gewoonte had om de winters te *Lincoln* en de zomers bij den Bisschop van *Wearmouth* door te brengen. Het was ter laatstgemelde plaatse, dat Dr. PALEY, den vijf-en-twintigsten van Bloeimaand 1806, na eene ziekte van drie weken, overleed. Geene bijzonderheden van zijne ziekte zijn ons bekend geworden, dan alleen dat hij gedurende dezelve zich met Christelijke gelatenheid gedroeg, en met godsdienstige onderwerping den geest gaf.

Dr. PALEY was een kloek, sterk gespierd man, meer dan middelbaar van lengte, en blozend van gelaat. Twee malen was hij gehuwd geweest, en verwekte acht Kinderen bij zijne eerste Vrouwe, vier Zonen en vier Dochters. Hij was een liefhebber van kleine uitspanningen; dewijl deze zijnen geest verademing gaven en vervrolijkten. Inzonderheid was hij gesteld op het visschen met de angelroede; een bedrijf, volgens het zeggen van WALTON, gunstig voor denken en bespiegelen. Tot een sprekend bewijs van Dr. PALEY's groote gehechtheid aan die wijze van visschen, strekt een portrait, waarin hij visschende verbeeld wordt. De zonderlingheid, van hem met hengelroede en koord afgebeeld te zien, verwekte niet weinig gelachs. Men zegt, dat hij niet alleen veel vermaaks schiep in het gezelschap van mannen van geleerdheid en verstand, maar dat ook de spelingen van zijn vernuft, en de geestige slagen, welke hij deed, aller verwondering verwekten. Zeldzaam dat een man van zoo veel letteren zoo veel bevalligs bezit; en behooren wij niet te verzwijgen, dat hij betoonde den zachtaardigen, liefderijken en weldadigen geest des Christendoms in ruime mate te bezitten. 's Mans Werken verschaffen de beste en volledigste vertooning van 's Schrijvers aard en karakter; zij leveren teffens het duurzaamst gedenkteeken

ken op van zijnen roem, die van geslachte tot geslachte zal duren.

Dr. PALEY's Werken zijn niet veelvuldig. Wij willen dezelve doen kennen, en, niet juist de orde volgende van den tijd der uitgave, zullen wij liever dezelve opgeven, zoo als zij elkander best vervangen.

I. *Natural Theology, or Evidences of the Existence and Attributes of the Deity; collected from the Appearances of Nature*; dat is: *Natuurlijke Godgeleerdheid, of Bewijzen voor het Aanwezen en de Volmaaktheden der Godheid, afgeleid uit de verschijnselen der Natuur.* Van dit stuk ziet eene *Nederduitsche* Vertaling, met eenige Bijvoegsels en Aanteekeningen vermeerderd, door den *Harderwijkschen* Hoogleeraar JOANNES CLARISSE, ten jare 1810, te *Amsterdam* bij J. ALLART uitgegeven, het licht. Wij zullen in onze *Letteroefeningen* eerlang van dezen letterarbeid nader verslag doen. Dezelve is verdeeld in zeven-en-twintig Hoofdstukken. De voorname inhoud komt hier op neder. — De aard van het Bewijs. Toepassing van 't zelve. Over de opeenvolging van Planten en Dieren. Over de werktuigelijke en onwerktuigelijke verrigtingen in het Dieren- en in het Groeijend Rijk. Over de werktuigelijke schikking des Menschelijken Ligchaams. Vergelijkende Ontleedkunde in verscheidene opzigten. De betrekking van bezielde Ligchamen tot de onbezielde Natuur. De Hoofdstoffen. Starrekunde. Van de Godheid. Van GODS eigenschappen, en bijzonder, diens Goedheid.

Het ontleedkundige gedeelte werd hem, volgens een ons gegeven berigt, verschaft door een' Heer, in dit vak zeer bedreven, en steekt uit in naauwkeurigheid. Het grondwerk is hetzelfde als dat van DERHAM en anderen: dan de vordering in kundigheden en daadzaken is, in de laatste jaren, zoo groot geweest, dat verscheidene stukken nader aangedrongen, of in een nieuw licht konden voorgesteld worden, tot versterking van ons geloof in het Bestaan en de Eigenschappen van GOD. De gesteldheid van 's Menschen maaksel wordt met eene bijzondere naauwkeurigheid nagegaan, en met rede; men weet, welk eene uitwerking de beschouwing daarvan eenmaal had op den wijdberoemden GALENUS. — Het Hoofdstuk over GODS Goedheid heeft men zeer bewonderd; en het Besluit des Werks is derwijze opgemaakt, dat het opsommen der verhandelde en betoogde stukken de volste

overtuiging met zich brengt, en dit Werk, als zeer volkomen in zijne ſoort, ten hoogſte aanprijst. Het is eene juiste aanmerking, dat, daar (gelijk ſommigen beweren) de Godverzakerij onder ons in *Engeland* is toegenomen, wij ook in 't bezit gefteld zijn van het beste en meestvermogende tegengift.

II. Het Werk van PALEY, 't geen wij in de tweede plaats vermelden, voert ten Titel: *A View of the Evidences of Christianity*, in onze tale overgezet, en, ten jare 1803 en 1805, te *Haarlem*, bij A. LOOSJES PZ., in twee Deelen uitgegeven, onder den titel: *Overzigt van de Bewijzen voor het Christendom*, naar de zevende uitgave uit het Engelsch vertaald door A. VAN DEN ENDE, met eene Voorrede van JOH. AUG. NOESSELT, Hoogleeraar te *Halle* (*). Dit Werk is door keurige Beöordeelaars beſchouwd als eene even meesterlijke verdediging van den *Geopenbaarden*, als het eerst vermelde van den *Natuurlijken Godsdienst*. Het is onderſcheiden in drie Deelen. Het eerſte handelt over de regtſtreekſche Geſchiedkundige Baarblijkelijkheid des Christendoms, en waarin deze verſchilt van de Baarblijkelijkheid, voor de Wonderwerken bijgebragt, — het tweede over de bijkomende Blijkbaarheden, — het derde neemt kortelijk de algemeenſte Tegenwerpingen in oogenſchijn. — Men mag hetzelve een fraai Kortbegrip noemen van het aangevoerde door verſcheidene Schrijvers over dit belangrijk Onderwerp.

Dr. LARDNER had, met ongeloofelijk veel arbeids, de getuigenisſen der vroegſte Schrijveren ten voordeele des Christendoms en de hoofdgebeurtenisſen des Nieuwen Verbonds bijeengebragt. Tot dit Werk wijst Dr. PALEY beſtendig, en heeft hij daarvan, met zeer veel oordeels, gebruik gemaakt. Desgelijks heeft hij de Openbaring verdedigd in derzelver Hoofdtrekken, vermijdende zorgvuldig allen vreemden inmengſel, zonder aan te roeren die betwiste Leerſtellingen, welke het verſtand verward, en het hart van een zoo groot deel der Christenwereld, eeuwen lang, in oproer gebragt hebben. Hij heeft het bewijs met zoo veel voordeels voor zichzelven als nuts voor anderen uitgewerkt. De ontzettende op-

en

(*) Zie onze Recenſien in de *Letteroeff.* voor 1803. bl. 545, en voor 1806. bl. 336.

en voortgang des Ongeloofs, in het laatſte gedeelte der verſtrekene Eeuwe, deed een Werk van dezen aard van eene onſchatbare nuttigheid worden; en verwonderen wij ons derhalve niet in het minſte, dat het zoo gunſtigen ingang vond bij *Chriſtenen* van allerlei benamingen. Schoon wij vele andere uitmuntende Werken bezaten tot verdediging van den Geopenbaarden Godsdienst, waren er geene zoo eenvoudig en nogtans zoo overtuigend, zoo volkomen en echter zoo kort; met één woord, wij bezaten er geene, in alle opzigten zoo geſchikt om den voortgang des Ongeloofs te ſtuiten. In de daad het is onmogelijk deze *Bewijzen voor het Chriſtendom* te lezen, zonder onze hope opgewekt en onze edelſte vooruitzigten verſterkt te vinden.

Men heeft, ten aanzien van dit Werk, wel eens aangemerkt, dat het te veel van den Verdediger heeft, die er opzettelijk voor uitkomt. Dan men mag met rede vragen, in hoe verre eenige Verhandeling, geſchreven met het oogmerk om eene bijzondere zaak te verdedigen, zoodanig eene aanmerking kan ontgaan? Zeker is het, dat PALEY de meeste Tegenwerpingen, tegen den Chriſtelijken Godsdienst in 't midden gebragt, duidelijk voorgeſteld, en ſtuk voor ſtuk beantwoord heeft. Teffens moet men bekennen, dat onderſcheidene menſchen de kracht der Tegenwerpingen in onderſcheidene mate voelen, en dat deswege de Beantwoordingen, uit den aard der dingen, aan elken Lezer dezelfde mate van voldoening niet kunnen verſchaffen.

III. De *Horæ Paulinæ, or the Truth of the Scripture Hiſtory of St.* PAUL *evinced by a Compariſon of the Epiſtels, which bear his Name, with the Acts of the Apoſtels, and with one another*, maken het derde Werk onzes Schrijvers uit, van 't welk wij moeten gewagen. 't Zelve voert in het Nederduitsch den Titel: *De Waarheid der Schriftuurlijke Hiſtorie van den Apostel* PAULUS *bewezen uit eene Vergelijking der Brieven, welke zijnen Naam voeren, met de Handelingen der Apostelen, en met elkander*; te *Haarlem*, bij F. BOHN, 1792. (*) — De beroemde Lord LYTTLETON had een Werk geſchreven over het *Karakter van Apostel* PAULUS, als een blijkomend bewijs voor de waarheid des Christendoms. PALEY heeft, door het beſchouwen der

der-

(*) Zie onze *Letteroeff.* voor 1795. bl. 48.

dertien Brieven in het Nieuwe Verbond, welke op naam van den H. PAULUS gaan, in verband met de *Handelingen der Apostelen*, eene nieuwe en treffende ſoort van baarblijkelijkheid aan den dag gelegd, ter voordeele van den Geopenbaarden Godsdienst.

PALEY brengt eenige omſtandigheden bij, welke toonen, dat er geen bedrog, geene ſtrijdigheden zijn in dat gedeelte der Geſchiedenisſe; en, dewijl de Brieven van Apostel PAULUS een zoo aanmerkelijk gedeelte van de Schriften des Nieuwen Verbonds uitmaken, heeft hij, dit doende, geenen geringen dienst aan het *Christendom* bewezen. — Men moet ondertuſschen bekennen, dat dit zijn Werk het minst van alle zijne Werken voor eene algemeene lezing geſchikt was: dan bevoegde Regters over dit ſlag van Schriften zijn van oordeel, dat het de ſprekendſte merkteekens draagt van *oorſpronkelijkheid* in plan, en van *klem* in de uitvoering. De Schrijver ſloeg zeker een nooit voorheen betreden pad in; en hebben wij dus veel verpligtings aan eenen Man, die in dezer voege onverwacht een nieuw ſteunſel gegeven heeft aan de zaak van het eenvoudig, zuiver en onverbasterd *Christendom*. — Men zal het niet ongepast keuren, dat wij ten aanzien van dit Werk, 't geen zeker algemeener verdiende bekend en gelezen te worden, het ſlot grootendeels plaatſen.

„ Aldus hebben wij hier eenen Man van onbekrompene begaafdheden, en, in andere opzigten, met een gezond oordeel begaafd, die zijn leven aan den dienst des Evangeliums gewijd had. Wij zien hem, ter volvoeringe van zijn voornemen, van land tot land reizende, allerlei ſoort van hardigheden verdragende, alle uiterſten van gevaren trotſerende, van het graauw aangerand, door de Hooge Magten gegeeſeld, geſlagen, geſteenigd, voor dood nedergeleid; verwachtende overal, waar hij kwam, eene herhaling der zelfde behandelingen en der zelfde gevaren; en, nogtans, uit de eene Stad verdreven, in de naastgelegene Stad predikende; zijnen geheelen leeftijd in zijn beroep ſlijtende; zijne vermaken, zijn gemak, zijne veiligheid daaraan opofferende; in dezen loop tot in den ouderdom volhardende; ondanks de ondervinding van verkeerdheid, ondankbaarheid, vooroordeelen en afvalligheden, nooit den moed latende vallen door angſten, gebrek, moeite, en vervolgingen; niet bezwijkende door langdurige gevangenis; onverſaagd in het vooruitzigt van den dood. Zulk een Man was de H. PAULUS.

„ Wij

„ Wij hebben zijne Brieven in handen; wij bezitten daarenboven een *Historisch Verhaal*, 't welk den naam voert van geſchreven te zijn door een zijner Reisgenooten, en, door de vergelijking met deze *Brieven*, blijkende zekerlijk geſchreven te zijn door iemand, die, aangaande de voorvallen van zijn leven, naauwkeurig onderrigt was. Uit de *Brieven* zoo wel, als uit het *Historisch Verhaal*, verzamelen wij niet alleen het bewijs, 't welk wij, *hem* aangaande, hebben opgemaakt; maar wij leeren er uit, dat hij *een* was van de *velen*, welke eveneens gehandeld en geleden hadden, en dat verſcheidene van dezen geweest waren de medgezellen der predikinge van CHRISTUS, de ooggetuigen zijner Wonderwerken en zijner Verrijzenisſe. — Wijders hooren wij dezen zelfden Perſoon zich beroepen, in zijne *Brieven*, op zijne bovennatuurlijke Bekeering, de bijzonderheden en daarmede gepaard gaande omſtandigheden van welke vermeld worden in het *Historisch Verhaal*; en welke verzellende omſtandigheden, indien zij allen of eenigen derzelven waar zijn, het onmogelijk maken, dat de gemelde Bekeering bedrog of inbeelding zou geweest zijn. — Verder hooren wij hem ſtellig en in voegzame bewoordingen beweren, dat hij zelf wezenlijke en eigenlijk dus genoemde Wonderwerken heeft verrigt, ter handhaving der zendinge, welke hij volvoerde; vermeldende intusſchen het *Historisch Verhaal* eene reeks van voorvallen in 's Apostels bediening, welke met diens eigen zeggen letterlijk overeenſtemmen. — De vraag is, of de Leugen door eene klaarblijkelijkheid als deze ooit geſtaafd wierd? De Leugen, ik beken het, heeft toegang gevonden in gerüchten, in overleveringen en in boeken; doch ontmoet men ergens het voorbeeld van een Perſoon, die vrijwillig aanvaardde een leven van gebrek en moeite, van aanhoudende vermoeijenisſen en gedurige gevaren; die zich liet welgevallen het verlaten van woning en Vaderland, het lijden van ſlagen en ſteenigingen, eene verdrietige gevangenis en het geſtadig vooruitzigt van eenen gewelddadigen dood, alleenlijk om eene valſche vertelling te verſpreiden, en waarvan, onderſteld zijnde dat zij valsch was, de valschheid hem noodwendig moest bekend zijn?"

IV. *The Principles of Moral and Political Philoſophy. De Beginſels van Zede- en Staatkundige Wijsbegeerte* (*). De-

(*) Van dit Werk hebben wij geene Nederduitſche Ver-

Deze arbeid van PALEY heeft, gelijk hij zelf het uitdrukt, geene duistere betrekking op de algemeene Beginsels van den Natuurlijken en den Geopenbaarden Godsdienst. Het Werk is verdeeld in zes Boeken. Het eerste behelst voorloopige Bedenkingen, — het tweede handelt over zedelijke Verpligting, — het derde gaat over de betrekkelijke Pligten, en de daar tegen overgestelde Ondeugden, alsmede over die uit de gesteltenisse der beide Sekse̊n ontstaan, en de daar tegen aangekante Misdrijven, — het vierde over de Pligten ten opzigte van onszelven, en de Ondeugden, daarmede strijdig, — het vijfde over de Pligten jegens GOD, en het zesde loopt over de Beginselen van Staatskennis.

PALEY heeft deze onderwerpen behandeld op eene zoo gemakkelijke, vermakelijke en verstaanbare wijze, dat dit zijn Werk een zeer algemeenen aftrek bekomen heeft. Het verdient aangemerkt te worden, dat hij geen zin had om een Werk van dien aard uit te geven, ter oorzake dat de menschen in 't algemeen weinig achts slaan op schriften van deze soort. 't Is zeer twijfelachtig, of dit Werk wel in 't licht zou gekomen zijn, hadde Dr. JOHN LAW hem geene standplaats aangeboden, onder voorwaarde, dat hij 't zelve in 't licht zou zenden.

Een Werk van dezen aard, zulk een wijden ommetrek van onderwerpen bevattende, gaf zeker gelegenheid tot het aan 't licht brengen van verschillende gevoelens. Het beginsel der Zedekunde heeft altoos stoffe tot veel schrijvens opgeleverd. Dr. PALEY werd te dezen aanzien sterk aangevallen door Mr. GISBORNE; doch PALEY gaf er geen antwoord op, waarschijnlijk omdat hij zich ten volle overtuigd hield van de regtmatigheid zijner nedergestelde beginselen, welke hij in het Werk zelve reeds gevrijwaard had tegen de bezwarende gevolgen, welke zijn Tegenschrijver daaruit afleidde. — De Heer FOX wees, in eene geschilvoering in het Huis der Gemeente, naar dit Werk heen; teffens betuigende, „ dat niemand, „ die vernuft op prijs stelde; dat niemand, die geleerd- „ heid waardeerde, en dat niemand, die gematigdheid „ hoog-

taling, GARVE heeft er eene Hoogduitsche van gegeven. Het is, onzes inziens, niet waarschijnlijk, dat dit Werk in onze tale zal worden overgezet. Misschien dat wij eenige voor ons bruikbare gedeelten in ons *Mengelwerk* vervolgens plaats geven.

„ hoogachting toedroeg, de gevoelens van PALEY zon-
„ der onderſcheiding of eerbied kon hooren."

Deze vier Werken zijn de pennevruchten van Dr. PALEY, zoo menigmaal gedrukt, en zoo algemeen, met weinige uitzonderingen, bewonderd. Kleinere ſtukjes, als Leerredenen, bij onderſcheidene gelegenheden gedaan, zond hij desgelijks in 't licht.

Nog iets in 't algemeen over PALEY's verdienſten als Schrijver. Men heeft wel eens *oorſpronkelijkheid* aan hem ontzegd. Dan, hoe uiterst moeijelijk valt het, in vele gevallen, deswege juist te beſlisſen! Maar, zulks eens toegeſtaan zijnde, zal men PALEY den lof niet kunnen ontzeggen, dat hij altoos belangrijke onderwerpen gekozen, en dezelve op eene klare en nadrukkelijke wijze behandeld heeft. Onmogelijk is het, 's Mans Werken te lezen, zonder wijzer en teffens beter te worden. Hij toont zich geheel niet geſteld op het wonderſpreukige, 't geen, even als eene luchtverheveling, verbaast, en daarna verdwijnt, zonder eenig ſpoor achter te laten. Men moet ook toeſtemmen, dat hij zijne zinſneden niet afgewogen, of zijne volzinnen met eene, zoo dikwijls gemaakte, kieschheid gerond heeft. Zijne ſchriften dragen allerwegen de kenmerken van gezond verſtand en onopgeſmukte eenvoudigheid. Zeer juist heeft men aangemerkt, dat, hetgeen PALEY meest van andere Schrijvers onderſcheidt, beſtaat in de kunst, welke hij bezat, om gemeenzaamheid aan de onderwerpen, door hem behandeld, bij te zetten. Hij bezat de bondigheid van een Wijsgeer, zonder diens deftigheid en ſtugheid; hij ontdeed de Waarheid van de ſchoolſche optooijingen, en maakte haar geſchikt voor het gezond verſtand. Zoo zeer ſtak hij te dezen opzigte uit, dat zulks misſchien wel eens tot zijn nadeel gewrocht heeft. Dewijl hij zoo ligt en gemakkelijk verſtaan kan worden, heeft men hem voor niet diepdenkend gehouden. Hoe dikwijls is de leerling niet dan maar al te gereed, om 's Leermeesters kundigheden gering te achten, dewijl hij de belangrijke gaaf bezit om zijne leſſen op de verſtaanbaarſte wijze mede te deelen! — PALEY, die zoo vaak de bewonderende goedkeuring zijner Tijdgenooten wegdroeg, verdient dubbel der Nakomelingſchap aangeprezen te worden.

BIJZONDERHEDEN, RAKENDE DE ZWEDEN. Door den Heer MALTE-BRUN.

Aanmerkelijk is het onderſcheid tuſſchen het ligchamelijk geſtel der *Zweden*, vooral van de laagſte klaſſe, van de eene Provincie tot de andere. In *Westgothland*, en, in het algemeen, in het geheele Koningrijk *Gothland*, ontmoet men, bij de groote meerderheid, blond haar, blaauwe oogen, eene middelbare, ligte en ranke geſtalte, opene, zachte en eene zekere gevoelige verhevenheid aankondigende gelaatstrekken, althans onder de ſchoone ſekſe. Noordwaarts trekkende, vertoonen zich zwart haar, ingevallene oogen, een woester, maar ook een levendiger, ſprekender uitzigt, ſterke ſpieren, uitſtekend gebeente, eene reusachtige geſtalte. De *Dalecarlier* is het echte model van dit ras; doch de voornaamſte trekken ontmoet men reeds in *Westmannie* en *Upland*. De bewoners van *Nericie*, tuſſchen het eigenlijke *Zweden* en *Gothland* gelegen, hebben een ſomber voorkomen; in de trekken van hun gelaat paart zich de diepſte eerbiedigheid met fierheid, wantrouwen en halſtarrigheid. Hoe dieper men Noordwaarts in *Zweden* doordringt, dies te meer ontwikkelt zich het echte karakter der Natie; dies te meer moedige en gastvrije, gezellige en zwaarmoedige menſchen ontmoet men, er zeer op geſteld om hunne Natie te prijzen, en nogtans de vreemdelingen met eene edele en innemende gastvrijheid ontvangende, zich beurtelings aan hevige driften en aan ſterk vermoeijenden arbeid overgevende, vele groote dingen ondernemende en zich tot alles bekwaam achtende, zelfs tot hetgene hunne krachten klaarblijkelijk te boven gaat.

Zeer verknocht is het volk in *Zweden* aan zijnen Godsdienst; geen gedeelte van den openbaren Eerdienst verzuimt het, en beſchouwt met verachting dezulken, die voor ſterke geesten willen aangezien worden. In vroegere tijden was er in elke kerk in *Zweden* een opziener, die een oog moest houden om zorge te dragen, dat ieder met aandacht en ſtilte moest luisteren naar de leerrede, die wel eens wat langwijlig valt; indien iemand in ſlaap viel, raakte hem de opziener met eenen langen ſtok aan, van welken hij voorzien was.

In de minst bevolkte Provincien heerschen nog bijgeloovigheden, van het Heidendom afkomstig. Men gelooft, dat de bergen vol zijn van werkzame, goedwillige dwergen, die veel goud en zilver bezitten; men verbeeldt zich, de harp te hooren, die, in de stilte van den nacht, de geest der riviere doet weergalmen; de tooverheksen ziet men, bij het schijnsel van het Noorderlicht, dansen in de weiden, met bloemen bedekt.

In de steden is de ongodsdienstigheid vrij algemeen, zelfs onder de bedienaars van den Godsdienst; maar eene soort van schaamte, de eerbied voor de welvoegelijkheid, en zelfs de nationale staatkunde beletten, dat het ongeloof het hoofd openlijk opsteke.

Helsingen, gelegen op drieënzestig graden Noorderbreedte, bezit niet eenen zeer vruchtbaren grond, noch eene zeer gunstige luchtgesteldheid; en evenwel is de verlichte nijverheid der Inwoneren zoodanig, dat zij deze Provincie in een der gelukkigste Landen van *Europa* herschapen hebben. Het geheele jaar voeden zij zich met hun eigen koorn; van hunne bergen, met welriekende kruiden bedekt, trekken zij dezelfde voordeelen als *Zwitserland* van zijne *Alpen*; voortreffelijke boter en kaas bezitten zij in overvloed. Hoewel er in deze Provincie geen Adel is, is er de jagt zoo wel geregeld, dat de bosschen van het uitgelezenste wild niet beroofd worden; vooral krielen zij van verscheidenerlei gevogelte. De rivieren bevatten zalm en andere smakelijke visch. Niets behoeft de *Helsinger* van buiten in te voeren; integendeel maken zijne hennep en ijzer andere Natien aan hem tolpligtig. Niets ontbreekt er aan de boerenhuizen, ten aanzien van sterkte en gemak; dikmaals ziet men er negen of tien kamers, die zindelijk en van inderdaad zeer eenvoudige, huisgeraden wel voorzien zijn; bij de vermogenden ontmoet men doorgaans eene kamer, die meer linnen en kleederen bevat, dan het gezin in eene eeuw kan verslijten. In dapperheid behoeft, misschien, de *Helsinger* voor den *Dalecarlier* niet te wijken, hoewel hij er een weinig minder op snoeft; dikmaals gaat hij op de beerenjagt; niet zeldzaam is het, dat eene enkele *Helsinger* bergherderin, met een goeden uitslag, de kudde, aan hare bewaring toevertrouwd, tegen deze verscheurende dieren beschermt; hoewel het tevens waar is, dat, volgens een aloud bijgeloof, de beer op eene maagd niets vermag.

Het

Het zijn de afgelegenſte Provincien, alwaar de *Zweedſche* herbergzaamheid zich in het bevalligſte licht vertoont. Nergens ſmaakt de reiziger, die de landtaal ſpreekt, en zich naar de gebruiken des lands weet te ſchikken, meer vermaak, dan in de hooge valleijen van het Noordelijk *Zweden*. De Leeraars, die dikmaals een ruim beſtaan hebben, de Edellieden en de eigenaars van Mijnen wedijveren om den vreemdeling minzaam te onthalen; eene edele hooggevoeligheid is het voor hen, de majestueuze ſchoonheden der natuur, of de ſtoute werken van den mensch, aan hem te vertoonen; binnen weinige dagen is hij zoo goed als een lid van het gezin; hij neemt deel aan de ſpelen der jeugd; de vrouwen twisten onderling, wie met hem zal danſen; de grijsaards redeneren met hem over de belangen van *Europa* en die van hun Vaderland. Ongaarne laat men hem vertrekken; en indien men hem niet langer kan houden, geeft men hem eenen gids, of verzelt hem naar de naastgelegene plaats, alwaar hij, alléen op aanbeveling des voorgaanden huiswaards, eene niet minder vriendelijke bejegening ontmoet. In de ſteden, aan de zeekusten en langs de meest bezochte wegen, ontmoet men deze aartsvaderlijke eenvoudigheid niet meer; men ſtaat aldaar, zoo wel als elders, aan bedriegerijen, knevelarijen en kwaadwilligheid ten dóel; men ontmoet er, van tijd tot tijd, een onbeſchoften postrijder, een onteerlijken waard; doch, over het geheel genomen, is er geen land in *Europa*, alwaar men zoo vermakelijk en veilig als in *Zweden* en *Noorwegen* reist. Zijn koffer kan men aan eenen postrijder of matroos vertrouwen, wiens naam men niet weet, zonder vrees van denzelven te zullen verliezen.

Hoewel men in de groote ſteden veelen aantreft, die het *Fransch* en *Engelsch* ſpreken, zeker is het, echter, dat een reiziger de *Zweden* niet regt kan leeren kennen, indien hij hunne taal niet kan ſpreken; zeer nuttig zal het hem althans zijn, zijn leedwezen te betuigen, dat hij het *Zweedsch* niet verſtaat. Met reden beſchouwt deze waardige Natie hare taal, hare letterkunde, hare dichters en hare redenaars als het heiligſte gedeelte harer nationale eigendommen. Zelfs de *Zweden*, die, op hunne reizen door *Frankrijk* en *Italie*, dit nationaal gevoel meest ſchenen verzaakt te hebben, keeren tot hetzelve terug, zoodra zij van nieuws de vaderlandſche lucht ademen.

Met eenig regt kan een *Italiaan*, of een bewoner van het Zuiden van *Frankrijk*, zich beklagen over de ſtrenge kou-

koude van *Zweden*, de schaarsheid van vruchten, de onmatige duurte van den wijn, der Coloniale goederen en van alles, wat een lekkerbek noodig heeft. Men moet zich naar de plaatselijke omstandigheden van het land schikken, waarin men woont. In *Zweden* vindt men noch de *aria cattiva* (kwade lucht), noch de morsige herbergen, noch de tarentula's, noch de Lazaroni's van het schoone *Italie*. De spoed, met welken de reiziger in *Zweden* wordt bediend, de fraaiheid der wegen, de vernuftige behoedmiddelen, welke er tegen de ongematigdheid der lucht gebruikt worden, de goedhartigheid, met welke men wordt ontvangen, de schilderachtige, verrukkende, ongewone gezigten, van welke men omringd wordt: alles spant te zamen, om den reiziger de strengheid van het saizoen en de eenvoudigheid der spijzen te doen vergeten.

In *Zweden* vertoont de Zomer, in zijnen korten duur, een innemender en levendiger tooneel, dan de bewoners van het Zuidelijke Europa zich verbeelden. De snelheid, met welke de sneeuw verdwijnt en de velden met groen bedekt worden, doet de jaarlijksche herleving der groeijende natuur naar eene tooverachtige werking gelijken; van dag tot dag, en schier van uur tot uur, ziet men de bladeren zich ontwikkelen, de planten opkomen, de bloemen uitbotten. In *Iemtie* blijft de sneeuw bestendig op de toppen der naburige *Alpen* liggen, welke deze Provincie van *Noorwegen* scheiden. Het levendig en verblindend wit dezer hooguitstekende bergen, die, 's morgens en 's avonds, met duizend terugkaatsingen van goud en purper gekleurd worden, maken een verwonderlijk kontrast met het azuur der talrijke meren, van welke het land doorsneden wordt, met het zilverkleurige schuim der stroomen, de donkere pijnbosschen, de teedere bladeren der berkenboomen en het schitterende groen der velden, met bloemen geëmanjeerd, die met de levendigste kleuren prijken; voeg nog bij dit tafereel de huppelende kudden, het krassen van eene menigte wild gevogelte en het luiden der klokken in de dorpen, langs de meren en de rivieren verspreid. Het is een tweede *Zwitserland*; maar in het Zuiden kent men niet de zachte helderheid van eenen Noordschen morgen- of avondstond, noch dat langzaam verdwijnen der zonnestralen, in eenen oceaan van purperkleurige wolken teruggekaatst, noch die nachten, nog verstaaid door een

flaauw

flaauw ſchemerlicht, in het oogenblik als reeds het morgenrood in het Oosten zich vertoont.

De bewoners van *Iemtie* hebben niet meer de reusachtige geſtalte, den ſomberen opſlag van het oog, noch het bruine haar der *Dalecarliers*, maar de losſe houding, de vlugheid van ligchaam en het blonde haar der *Noorwegers*, met welke zij ook meer handelgemeenſchap dan met het overige gedeelte van *Zweden* hebben. De ſtad *Drontheim* in *Noorwegen* is hunne voornaamſte marktplaats; zij trekken derwaarts bij Karavanen van drie- of vierhonderd menſchen, en meer dan duizend paarden. Een zeer zonderling ſchouwſpel is dusdanig eene Karavaan; het vrolijke gezang der boeren en het hinniken der paarden kondigen van verre deze reeks van lastdieren aan, die, met de ſnelheid van den blikſem, over ſneeuw en ijs ſnellen. Het is in het ſtrengſte van den winter, dat de menſchen en de dieren, in deze Noordelijke gewesten, hunne levendigheid, hunne kracht en hunne natuurlijke ſtoutheid inzonderheid ontwikkelen.

Op de breedte van tweeënzestig en drieënzestig graden tieren de vruchtboomen in het Zuidelijke *Zweden* niet meer; zelfs de kerſeboom is er niets anders dan een treurige dwerg; maar de natuur heeft aan deze landen, en voornamelijk aan *Westbothnie*, overvloed van besſen dragende planten geſchonken, die het gemis van andere vruchten vergoeden. Behalve de onderſcheidene ſoorten van *vaccinium* en *rubus*, in *Europa* overal bekend, ontmoet men hier twee ſmakelijke vruchten, aan de koudſte oorden van *Scandinavie* bijzonder eigen. De *rubus arcticus* geeft de meest verkoelende, de welriekendſte, de ſmakelijkſte bes, die er bekend is; zij bekleedt het midden tusſchen de framboos en de aardbezie; alle pogingen, om dezelve naar het Zuidelijke gedeelte van *Zweden* over te brengen, zijn mislukt. De *rubus chamæmorus*, eene ſoort, meer algemeen, en zelfs tot de breedte van zestig graden verſpreid, levert den *Zweden* eene ſoort van Limonade, zoo gezond als aangenaam. Geen denkbeeld kan men maken van den overvloed dezer besſen, en van de onderſcheidene oogmerken, tot welke zij gebruikt worden. Wanneer men daarbij zich herinnert, dat de zalm en de forelle overvloediger, vetter en vaster worden, naar gelange men in *Westbothnie* dieper doordringt, is men genoodzaakt te bekennen, dat dit land, voor een

twee-

tweede *Siberie* uitgemaakt; daarom niet na laat, aan den reiziger, die den moed heeft om het te bezoeken, eenige aangenaamheden te verschaffen.

Een der gelukkigste volken des aardbodems waren de *Westbothniers* voor den laatsten vijandelijken inval. Schoonheid en ligchaamsterkte kenmerken hier de beide geslachten: de zucht tot werkzaamheid, van welke iedereen bezield wordt; de orde, die in de huisgezinnen heerscht; de zindelijkheid der huizen; het goed verstand tusschen de buurlieden; eene onbepaalde herbergzaamheid omtrent den vreemdeling; een vrolijk humeur; stoutheid van karakter: deze zijn de wezenlijke rijkdommen van dit aan den Poolcirkel palende geslacht. De vrouwen vermeerderen hare natuurlijke bevalligheden door de zindelijkheid en netheid van haar gewaad.

In deze Noordelijke Provincien, alwaar men bijkans geenen Adel en weinige Kooplieden vindt, maakt de Geestelijkheid de gelukkigste en eerwaardigste klasse uit. Niets vertoont duidelijker het leven der aloude Aartsvaderen, dan het aanwezen eens Leeraars in eene groote Gemeente in *Helsingen*, in *Iemtie* of in *Dalecarlie*. Onder deze Geestelijken ontmoet men ware Vaders des Vaderlands.

Meer dan twintig Leeraars zoude ik kunnen noemen, die, elk op zijne standplaats, door hun voorbeeld, de beginsels van beredeneerden landbouw verspreid, en den ijver voor allerlei nutte ondernemingen gewekt hebben. In geheel *Ingelmerland* hoorde ik met lof gewagen van de echtgenoote eens Leeraars, in den ouderdom van honderd jaren overleden, die in deze Provincie het vlasspinnen had ingevoerd; een tak van nijverheid, voor zestig jaren aldaar onbekend, en die tegenwoordig de bron is van verbazende welvaart voor een land, door de Natuur zoo weinig begunstigd, en gelegen op vierenzestig graden Noorder breedte.

Welke zonderlinge aandoeningen werd ik gewaar, toen ik te *Upsala* de huizen der Hoogleeraren zag, meestal van één verdieping, en met zoden bedekt, in den zomer een bloemperk vertoonende! „Het zijn deze hutten," zeide ik bij mij zelven, „waarin de WALLERIUSSEN en de CRONSTEDTS de hedendaagsche Mineraalkunde gevestigd, de BERGMANNEN de Scheidkunde en de Natuurkundige Aardrijkskunde geschapen, de LINNÆUSSEN de gronden der Kruidkunde gelegd hebben! Het

vuur des vernufts wordt, te midden van het ijs van het Noorden, niet uitgedoofd: maar welk eenen moed en kracht der ziele moet eene Natie niet bezitten, in een zoo guur klimaat geplaatst, om zich met een goeden uitflag in éénen rang te kunnen handhaven met de meest beschaafde volken!"

De reizigers, die, voordat zij naar *Zweden* zich begeven, eenen winter te *Berlijn*, te *Hamburg*, of zelfs te *Parijs* hebben doorgebragt, moeten bekennen, altans indien zij niet ziek zijn of ter kwade trouwe handelen, dat de winter te *Stokholm* voor de gezondheid nadeelig, noch met de gezellige vermaken onbestaanbaar is. De hemel is er niet bedekt met aanhoudende nevels, gelijk in *Duitschland*; men ondervindt niet die menigvuldige en onvriendelijke weersveranderingen, zoo gemeen in *Denemarken*, in *Holland* en zelfs in het Noordelijke gedeelte van *Frankrijk*; de drooge en aanhoudende koude veroorzaakt die onaangename gewaarwording niet, het gevolg van eene vochtige en veranderlijke luchtsgesteldheid. Niet zeer druk en eenigzins eenzelvig is te *Stokholm* de gezellige verkeering, maar ten minste heerscht de gulste vrolijkheid.

In het felste van den winter maakt men er zeer aangename veldpartijen: verscheiden honderden sleden vergaderen er aan den oever van het meer *Maelar*; een krijgsmuzijk vervrolijkt de blijde karavaan, die, in lange rijen, over de bevrozene golven glijdt; na het middagmaal keert men terug bij toortslicht. Dezulken, die de Opera's, onder de regering van GUSTAVUS DEN III gegeven, hebben bijgewoond, verzekeren dat aan dezelve niets ontbrak; maar een arm Land duldt geene nutteloze onkosten, en heden vergenoegen zich de *Zweden* met mindre nationale tooneelspelen.

Het kersfeest is het fein tot vreugde in het geheele Noorden; het zijn de Bacchusfeesten van *Scandinavie*; geen huis, geene hut is er, alwaar geen kersavond wordt gehouden; maar de aloude gewoonten, vol van eene hartelijke vrolijkheid, doch tevens blijk vertoonende van aloude bijgeloovigheden, worden in de steden niet meer in acht genomen.

Van de geringe bevolking der *Zweedsche* steden is de oorzaak, omdat, hier te lande, de steden alleen bewoond worden van lieden, die zich met den koophandel of de fabrijken onledig houden; men ontmoet er niet die menigte ledigloopers, die, in andere landen, in de steden

hunne intresſen, jaargelden of de inkomſten hunner landerijen komen verteren. De *Zweedſche* Adel, zich met het eerlijk bedrijf van het landleven onledig houdende, trotsch en gelukkig op hunne landgoederen, gelijk eertijds de alqude *Romeinen*, komt ſlechts voor een oogenblik bijeen, het zij in de hoofdſtad, of in de hoofdplaatſen der provincien. De kersfeesten en de jaarmarkten zijn de tijdſtippen dezer zamenkomſten. In den zomer komt men bijeen aan de wateren van *Mederi* en *Oostgothland*, en van *Ramloſa* in *Scanie*, of op de Exercitievelden der Nationale Regimenten. De laatstgenoemde zamenkomſten, veelvuldig in de Noordelijke provincien, vertoonen een zeer oorſpronkelijk karakter; middagmalen onder tenten en danspartijen in de opene lucht vervangen den wapenhandel; het ſpelen op de viool mengt zich onder den trommelſlag; dapperheid en ſchoonheid wedijveren met elkander.

ALBERT EN EMMA.

(*Vervolg van bl.* 170.)

EMMA rees op, ſloeg een bedrukt oog in 't ronde, en, haar arm in dien van BERNARD ſlaande, verlieten zij de hut, gingen door het reeds lang in ſlaap liggend dorp, en bereikten den weg, die naar de bedoelde wijkplaats voerde. De maan ſchoen helder; alles was ſtil; het nachtkoeltje waaide met verfriſſching; ſtatelijke ſtilte heerschte, en de nachtegaal alleen liet de verrukkendſte toonen hooren. EMMA's teeder geſtel gaf van tijd tot tijd blijk dat hare krachten waren uitgeput, zoo dat zij nu en dan moest rusten; doch hare vreeſ veroorloofde haar niet lang die rustverleenende oogenblikken. BERNARD verzekerde haar, te harer opbeuringe, dat zij een dorp naderden, waar eene herberg was, waar zij eenige verkwikking zouden kunnen nemen, en waar hij een rijtuig hoopte te zullen kunnen krijgen om hen een goed eind wegs te brengen, niet verre van het Kasteel van *Brinon*, en dus het gevaar der nazettinge verminderen. Dus aangemoedigd, ging EMMA met vernieuwden moed voort, en de vlugtelingen naderden de herberg op het eigen oogenblik dat eene reiskoets het voorplein opreed. Terwijl de herbergier en diens vrouw bezig waren met de aangekomenen in de reiskoets te ontvangen, vervoegde zich BERNARD bij een der knechts, verzoekende eene kamer voor hem en

zijne Dochter, tot dat het rijtuig zou gereed wezen. Dit verzoek werd ingewilligd, en hun eene kleine kamer aangewezen, die op een tuin uitzag, waar zij met ongeduld het rijtuig afwachtten.

Het verzoek, om spoedig geholpen te worden, aangedrongen hebbende, kwam de herbergier binnen, zeggende dat met zonne-opgang het rijtuig gereed zou wezen; doch dat hij zijne paarden niet weder wilde inspannen, eer zij genoegzaam hadden uitgerust. EMMA een treurigen blik op haren Vader slaande, sprak de Waard: „ Uwe jonge Reisgenoote is mogelijk vermoeid; ik raad haar eenige rust te nemen in een „ stil vertrek, werwaarts mijne Vrouw haar zal brengen." EMMA, door vermoeijenisse geheel afgemat, en bemerkende dat het nog eenigen tijd zou aanloopen eer zij konden vertrekken, stemde er in toe. Geheel gekleed wierp zij zich op het bedde, en geraakte, ondanks de ongerustheid haars harte, in een diepen slaap.

Dat wij, voor eene wijl, de deugdzame vlugtelingen daar laten, en ALBERT naar *Zwitserland* volgen. Hij verliet het dorp, waar EMMA woonde, met een hart, diep doordrongen van de volmaaktheden eener Maagd, wier edelaardig afstaan van zijne hand, uit de kieschste beginselen voortspruitende, haar in zijne hoogachting had doen klimmen. De Graaf VAN BOURNONVILLE, zijn Vader, was in rang en karakter zeer achtbaar; hij leefde om het geluk zijner Vrienden te bevorderen. Hij was zoo eenparig, zoo toegevend geweest in het voldoen der wenschen van ALBERT, dat deze allen grond had om van diens goedheid het verlangde te hopen. De opvoeding van dezen éénig overgebleven Zoon had hij met alle zorgvuldigheid gadegeslagen; hij bezat een schitterend vernuft, een kloek verstand, en een aandoenlijk, eerlijk en deugdzaam hart.

De Graaf verwelkomde zijnen Zoon met die blijken van teederheid, welke de vurige hoop van ALBERT alles gunstigs beloofde. Op den avond zijner wederkomste verzocht hij, gedreven door de onverduldigheid om zijn hoofddoel door te zetten, zijnen Vader alleen te mogen spreken, die hem daartoe gelegenheid vergunde, eer zij zich ter ruste zouden begeven. Zij kwamen ten bestemden tijde zamen. Beider, ernstvol gelaat duidde aan, dat er iets gewigtigs in den boezem omging. De jeugdige drift van ALBERT trok 's Graven aandacht, bij de onmiddellijke bekentenis van de liefdedrift, welke hem vervulde, en betuiging van zijn vertrouwen op 's Vaders toegevendheid om zijne wenschen te bekroonen. De Graaf VAN BOURNONVILLE luisterde, zonder hem in de rede te vallen, naar de schets van EMMA's karakter, door de geestdrift der liefde geschilderd met de gloeijende kleuren van volmaaktheid. — ALBERT zweeg, — eene poos van stilte

volg-

volgde; waarop de Vader, hem ſterk aanziende, den Jongeling dit woord toevoegde: „ Altoos gereed om uw geluk te „ bevorderen, zal ik geene redenen aanvoeren, om u af te „ trekken van eene verknochtheid, welke gij beſchrijft als „ uwer keuze in alle opzigten zoo waardig, uitgezonderd afkomst en middelen. Gij zijt ongetwijfeld de beste beoordeelaar in een ſtuk van zoo veel aanbelangs als eene verbindtenis voor uw geheele leven. — Maar een ſtuk van veel meer tegenwoordig aanbelang vordert *thans* uwe aandacht. Gij moet voor het toekomende uw eigen lot beſlisſen. Ik kan niet langer van u den pligt van *gehoorzaamheid* vorderen. Gij zijt alleen mijn Zoon bij *aanneming*, maar de wezenlijke en ontwijfelbare Zoon van een edelen, doch ongelukkigen Marquis, de Erfgenaam van vorſtelijke middelen, de wezenlijke HENDRIK VAN CLAIRVILLE, van zijne wettige regten beroofd door een overweldiger, die u ten dood doemde in uwe kindschheid, en waarvan de Voorzienigheid uwe onſchuld bewaarde."

„ En wie," vroeg ALBERT, „ vermoordde, met eene barbaarſche hand, mijne Moeder? — Deze arm," vervolgde hij, „ zal haar heilig bloed in dat des Moordenaars wreken!" — Dan, zijne gelaatstrekken namen ſchielijk eene meerdere bedaardheid aan. Het genoten goed zich herinnerende, viel hij den Graaf te voet, zeggende: „ Vergeef, „ ô Vader van mijne verlatene kindschheid! dat de kracht der Nature voor eenige oogenblikken het gevoel van eindelooze dankerkentenisſe verdrong, welke ik u verſchuldigd ben. Hier erkent mijn hart al de ſchuld van Vaderliefde; terwijl mijn zwaard ginds het bloed mijns bedoelden moords in mijne kindschheid zal wreken, en dat mijner omgebragte Moeder. — Maar vermeld mij, Mylord! „ van waar gij die mij zoo zeer ontzettende kundſchap bekomen hebt."

De Graaf gaf hem daarop dit onderrigt: dat hij, ſtaande ALBERT's afwezigheid uit *Zwitſerland*, een knecht in zijnen dienst genomen had, bij den dood van den laatſten Marquis uit den dienst op het Kasteel van *Clairville* ontſlagen, en die, een geboren *Zwitſer* zijnde, naar zijn Vaderland was wedergekeerd bij eenen Oom, een man van goeden doene, die hem dezen knecht had aangeprezen. Dat PREVOT, ondervraagd over de beweegredenen, die hem hadden aangezet om uit *Frankrijk* te gaan, hem een omſtandig berigt gegeven had van het voorgevallene in het huis van den Marquis, bevattende onder andere den zeer ongelukkigen dood der Marquiſinne, en het verlies van haren Zoon. „ Deze voorvallen," vervolgde de Graaf, „ bevond ik dat gebeurd waren, toen ik met „ mijne Vrouwe door *Frankrijk* naar *Zwitſerland* reisde: doch „ mijne reis was zoo ſpoedig, dat ik van alle die voor-

„ gaande omſtandigheden niets vernomen had. Een Zoontje
„ had ons op de reis vergezeld, en was door eene ſchielijk
„ opkomende ongeſteldheid, bij kinderen zoo algemeen, ge-
„ ſtorven. De Gravin was ontroostelijk wegens dat verlies,
„ en ik vreesde dat de droefheid eene allerheilloosſte uit-
„ werking zou hebben op hare teedere geſteltenisſe; wan-
„ neer een allerzonderlingst toeval haare aandacht aftrok van
„ het botvieren aan haar eigen leed, en de menſchelijk-
„ heid van haar moederlijke zorge voor een ander voorwerp
„ vorderde."

ALBERT luisterde met verbaasdheid en ingeſpannen aandacht naar den Graaf VAN BOURNONVILLE, als hij op dezen trant vervolgde: „ Mijn getrouwe DURAND vergezelde ons
„ op onze reis; hij had van zijne vroege jeugd af in mijnen
„ dienst geweest, en door zijne verknochtheid aan ons onze
„ achting verworven. Langs eenen algemeenen weg rijden-
„ de, ontdekte DURAND, die ons te paard volgde, op eenigen
„ afſtand een ſlapend kind. Verwonderd dat hij er geen mensch
„ omtrent ontdekte, en dat het kind daar verlaten lag,
„ hield hij ſtil; wanneer een man ſchielijk uit het bosch
„ nabij den weg te voorſchijn kwam, en, op een zeer
„ bewegelijken toon, DURAND in dezer voege aanſprak: „ *In-*
„ *dien gij genegen zijt eene daad van genade te bewijzen, be-*
„ *last u dan met dit verlaten Kind. Het verliest het leven,*
„ *indien gij weigert het te behouden. Spaar dien onſchuldigen,*
„ *en behoed eene ziel van misdrijf. Het is van edelen bloe-*
„ *de, geboren om eene groote erfenis te verkrijgen; maar de*
„ *wraak zal het verdelgen, indien uwe edelmoedigheid het niet*
„ *redde.* — Deze woorden geſproken hebbende, en geen
„ antwoord afwachtende, vlugtte de perſoon weder in het
„ bosch, DURAND in de grootſte verlegenheid latende. De
„ eerlijke knaap, vreezende voor het lot des Kinds, wilde
„ het geen oogenblik in het dreigend gevaar laten; maar
„ nam het bij zich op het paard, reed ons rijtuig op, hield
„ ſtil, verhaalde, wat hem ontmoet was, en bood ons den
„ voordeling aan, die, door de beweging ontwaakt, begon
„ te ſchreeuwen. De Gravin drukte het kind aan haren boe-
„ zem; het begon te lagchen, als in 's Moeders ſchoot
„ teruggekeerd. *Ja*, ſprak mijne Echtgenoote, tranen ſtor-
„ tende, *ja, gij zult beſchermd worden, lief kind; gij zult*
„ *de plaats van mijnen betreurden* ALBERT *bekleeden; mijne*
„ *zorg en teederheid zal die van eene Moeder vervullen, en*
„ *u beſchutten tegen vijandelijke belagers!*

„ Om te beter voor uwe veiligheid zorge te dragen,
„ ſtemden wij overeen om u den naam van onzen betreurden
„ Zoon te geven, en als zoodanig naar *Zwitſerland* mede
„ te nemen. DURAND en de Dienstbode mijner Vrouwe
„ deden een' eed van geheimhouding, en zij hebben het

„ ge-

„ geheim bewaard, 't welk tot dit uur verborgen geweest
„ is voor allen en voor uzelven, dien ik aannam met al de
„ teederheid van eenen Vader. De Hemel mij met geene
„ andere kinderen gezegend hebbende, ſtelde ik mijne hoop
„ op u. Zints lange had ik opgehouden naar de ontdekking
„ van het geheim uwer geboorte te verlangen, of zulks te
„ wenſchen. Gij herinnert u zekerlijk het doodbedde der
„ onvergelijkelijke Gravinne, die alle moederlijke pligten
„ bij u vervulde; gij ontvingt haren zegen, en betreurde haar
„ verlies met kinderlijken rouw. Ik ſtemde, ſchoon met
„ wederzin, in uwe reis, en nam uwe belofte, om niet
„ langer dan drie maanden uit te blijven, aan. — Het be-
„ rigt, 't geen wij van PREVOT ontvingen, wegens den on-
„ gelukkigen dood der Markgravinne VAN CLAIRVILLE en het
„ onbekende lot van haar kind, juist overeenſtemmende met
„ den tijd en de omſtandigheden uwer op- en aanneminge,
„ liet mij en DURAND weinig twijfels over, of gij waart het
„ gedoemde ſlagtoffer van bedekten moord. Wij beſloten
„ echter onze vermoedens niet te laten blijken vóór uwe
„ wederkomst, welke ik van dag tot dag te gemoete zag
„ uit de laatst ontvangene brieven. — Eene week gele-
„ den, werd DURAND, door *Zurich* gaande, aangeſproken
„ van eenen Vreemdeling, dien hij terſtond, ondanks de ver-
„ anderingen, door het tijdsverloop te wege gebragt, her-
„ kende voor den eigenſten perſoon, die hem de zorge
„ voor het kind had aanbevolen. *Dank zij den Hemel!*
„ riep de Vreemdeling uit, *ik heb zoo lang geleefd, dat ik u*
„ *eenmaal weder mogt ontmoeten! Nimmer zijt gij uit mijn*
„ *geheugen gegaan, ſchoon er vele jaren verloopen zijn, zints*
„ *ik aan u de beſcherming van een vervolgd Kind aanbeval.*
„ *Indien het nog leeft, kan het tot herkrijging van zijne reg-*
„ *ten geraken. Gelief met mij naar de plaats mijns verblijfs*
„ *te gaan, waar ik u eene geſchiedenis zal ontvouwen, ver-*
„ *ſchrikkelijk om te verhalen, en de verheling van welke mijn*
„ *geweten zoo lang ontrust heeft.*

„ DURAND voldeed gaarne aan dat verzoek, en verſtond
„ uit den mond des zich ontdekkenden mans, dat hij, in
„ dienst zijnde in het gezin van den Baron VAN MORENZI,
„ door beloften omgekocht en door vreeze bewogen ge-
„ worden was om zijnen Heer bij te ſtaan in den aanval op
„ de Markgravinne VAN CLAIRVILLE en haren Zoon, op den
„ weg naar het Kasteel van *Clairville*; maar dat hij, vooraf
„ door een benaauwenden droom geprangd, beſloten had, in-
„ dien mogelijk, den jongen Marquis te redden; dat hij
„ daarover raadpleegde met zijnen Broeder, mede in dienst
„ bij den Baron VAN MORENZI, en die in den aanſlag omkwam.
„ Zij kwamen overeen, om, indien mogelijk, het Kind, het
„ hoofdvoorwerp van MORENZI's boosaardigheid, als de hin-

„ derpaal om aan de erfenis der inkomſten van *Clairville* „ te geraken, te ſparen. In het begin van het volvoeren des „ aanſlags verklaarde FARGEON, dat hij, met inzigt om het „ Kind te behouden, het uit de armen der Moeder rukte, „ die op de aanmadering der moordenaren in zwijm gevallen „ was; dat hij voorts met het Kind naar het digt bij gele„ gen bosch liep, en het op eene bank, niet verre van „ den weg, in ſlaap ſuste. Daar wachtte hij de komst van „ eenigen voorbijganger op, dien hij hoopte tot medelijden „ te bewegen. Het leed niet lang, of DURAND werd door „ de Voorzienigheid gezonden, om het gelukkig werktuig „ te zijn van 's Kinds behoudenisſe. FARGEON voegde er „ bij, dat hij daarop tot den Baron wederkeerde, die in eigen „ perſoon hen aanvoerde, en dezen diets maakte, dat „ hij met eigen hand het Kind gewurgd en in een' diepen „ kuil bedolven had. — Kort na dit voorval was hij ge„ trouwd en naar *Zwitſerland* wedergekeerd, waar hij, zints „ dien tijd, met een knagend geweten geleefd had, we„ gens het loon der boosheid, door hem genoten; nogtans „ met de vertroostende gedachte, dat hij alleen in ſchijn „ aan dien moord ſchuldig ſtond. Onlangs had hij het affter„ ven van den Marquis verſtaan, en hoe de Baron hem in „ bezit was opgevolgd. Zulks deed in zijn gemoed eene „ zoo levendige en ſmertende aandoening geboren wor„ den over het aandeel, door hem in het bedrog genomen, „ dat hij bijkans beſloot naar *Frankrijk* te gaan, en daar het „ geheim, 't geen zijn geweten prangde, te openbaren; „ toen hij geheel onverwacht DURAND ontmoette en her„ kende, wien hij het ganſche geheim ontdekte.

„ Mijn getrouwe knecht maakte mij terſtond dit gewigtig „ geheim bekend. Ik had tot nog toe de ontdekking niet „ aan PREVOT geöpenbaard, welke diens kundſchap mij van „ uwe Familie had doen weten; doch zulks oogenblikkelijk „ aan DURAND vertrouwd, wiens verſlag van FARGEON's be„ lijdenis eene ſterke bevestiging inhield van omſtandighe„ den, reeds te voren genoegzaam blijkbaar. Het geheim „ bleef nogtans onder ons; maar thans is voor u het oogen„ blik gekomen, om uwe regten te handhaven, uw beſtaan „ te bewijzen, en den overweldiger uwer regten bij het „ Geregt aan te klagen." — „ En," riep ALBERT uit, „ den „ Moordenaar van mijne Moeder! Weinig dacht ik, de be„ grafenis van den zoo zeer betreurden Marquis VAN „ CLAIRVILLE bijwonende, dat ik eene daad van Kinderpligt „ vervulde, en een' Vader naar het graf geleidde!"

De ſlaap took de oogen niet van ALBERT, die den geheelen nacht doorbragt in het overdenken van dezen wonderen loop der dingen, hem medegedeeld. Affchrik van MORENZI's misdrijven en overleggingen van waakneming doorwoelden zij-

zijnen geest. Dan, te midden van deze overleggingen, kwam de verrukkende gedaante van EMMA zich aan zijnen geest opdringen, en verhelderde het uitzigt op zijn volgend leven met een ſtraal van de bemoedigendſte hope.

Wanneer de Graaf den volgenden morgen ALBERT ontmoette, vond hij dezen door jeugdige aandrift en zucht tot wraakneming gedreven, en vervuld met het beſluit, om zich, in aller ijl, naar het Kasteel van *Clairville* te begeven, en op den Moordenaar zijner Moeder wraak te nemen. De Graaf zocht zijne drift te matigen, door te vertoogen, dat het Regt in *Frankrijk* volkomen zijne regten zou doen gelden; en dat zij van genoegzame beſcheiden voorzien waren, om den verradelijken Moordenaar te doen veroordeelen, wiens ten Hemel ſchreeuwende misdrijven openlijk moesten geſtraft worden door de handhaving der door hem geſchondene wetten. — Nogtans ſtelde hij hem voor, dat hij hem onverwijld naar *Frankrijk* zou vergezellen, en maatregelen nemen, om zich van den perſoon des Barons VAN MORENZI te verzekeren. — ALBERT onderwierp zich aan het opvolgen der maatregelen van den Graaf, en zij gingen 's volgenden daags op reis met een ganſchen ſtoet, waarin zich DURAND, FARGEON en PREVOT bevonden.

Wij laten de Reizigers hunnen weg vervolgen, en keeren wedêr tot den Baron VAN MORENZI.

(*Het ſlot hierna.*)

HET VUUR- EN HET WATER-FEEST DER INDIANEN.

(Naar het *Fransch* van den Heere DE SAINTE-CROIX.)

Het Vuurfeest werd gehouden in eene vlakte, een vierendeel mijls van *Pondichery*. Het feest werd geopend met een ſtatelijken optogt, van de pagode tot aan de plaats, alwaar het feest zoude gevierd worden. Aan het hoofd van den ſtoet reed een wagen, door godsdienſtigen getrokken; in het midden bevond zich een klein aarden beeld, en de muzijkanten gingen voor hetzelve met hunne diaboliſche ſpeeltuigen. Tuſchen hen en den wagen zag men ruim twintig godvruchtige lijders, die, aan hunnen godsdienst getrouw, door vasten en baden zich hadden voorbereid, in geene twintig dagen buiten de pagode geweest waren, en heiliglijk door den vuurgloed moesten doorgaan. Bijkans naakt liepen deze lieden; met een' lap alleen waren hunne ſchaam-

deelen bedekt. Op hun hoofd droegen zij kranſen van bloemen, en over hun ligchaam, gelijk ook op het gelaat, waren zij met ſaffraan geverwd, hetgene hun een afzigtig aanzien gaf. Allen droegen in de hand eene ſoort van kris, in de gedaante van een ponjaard, welke, op godsdienſtige feesten, tot ſieraad dient; op de punt ſtond een oranjeappel.

Op de plaats der plegtigheid gekomen zijnde, zag men een groot kolenvuur, aangelegd op eene vlakte van tuſſchen de veertig en vijftig voeten in de lengte en vijftien voeten in de breedte. Aan het einde groef men een gat, drie voeten diep, waarin water werd gegoten. Tegenover en eenige ſchreden van het gat werd de wagen geplaatst. Gedurende deze voorbereiding hielden zich de lijders op den afſtand van honderd ſchreden. Naardien zij over een vrij ſterk vuur moesten loopen, was ik nieuwsgierig om te zien, of zij niet hunne voeten overtrokken hadden met eenig bekleedſel, bekwaam om de werking van het vuur te verminderen of af te keeren. Niets zag ik; en hoewel ik te *Pondichery* het voor en tegen had hooren verhalen, kan ik verzekeren, dat er volſtrekt niets was, hetwelk het branden konde verzachten, of de pijn daarvan wegnemen.

Alle de vromen ſchenen met ongeduld te verlangen om zich te ſpoeden naar de plaats, alwaar de vuurgloed was; zelfs was men genoodzaakt, hen, en wel op eene niet zeer beleefde wijze, terug te houden: want met een rotting werden zij op eene onzachte wijze op de ſchouderen geſlagen.

Toen alles tot de plegtigheid gereed was, liepen zij naar de plaats, alwaar het vuur op hen wachtte; zij traden door hetzelve met langzame ſchreden, onder het opzeggen van gebeden, zonder dat zij ſchenen de minſte acht te ſlaan op het element, over hetwelk zij gingen. Aan geene andere oorzaak konde ik deze onverſchilligheid toeſchrijven dan aan het eelt hunner voeten. Gewoon zijnde blootsvoets te loopen op eenen verbranden grond, heeft het vlak hunner voeten alle gevoeligheid verloren. Eenigen hunner droegen in deze vuurproef kleine kinderen. Het bleek niet, dat zij er eenig leed van gevoelden: want bij hun wederkeeren volgde ik hen tot aan *Pondichery*, in dezelfde orde gaande als zij waren uitgetrokken. Ik heb vergeten te zeggen, dat, in het oogenblik als zij door het vuur gegaan waren, het volk toeſchoot, om iets van de asch te bekomen en er zich het voorhoofd mede te wrijven.

Wat het Waterfeest aangaat, het wordt gevierd in de pagode van *Tircangy*, eene halve mijl van *Pondichery* gelegen, op een kleinen berg, aan welks voet eene beek loopt, die tot de afwaſſchingen en de plegtige verrigtingen dient. De toevloed des volks was zeer aanmerkelijk, niet minder dan van vijftigduizend menſchen. Bij zijne komst op de plaats zag

zag de Heer DE SAINTE-CROIX ruim vierhonderd *Pandarons* of *Tadins*, die den lof van CHIVEN zongen, zich accompagnerende met kleine trommels. Voor hen had men kleine draagbare pagodien geplaatst, vertoonende CHIVEN in zijne onderſcheidene verhuizingen. Van tijd tot tijd hielden deze *Pandarons* ſtil om aalmoezen in te zamelen; drooge rijst of geld ontvingen zij rijkelijk. Over het geheele ligchaam, en vooral op het voorhoofd, waren zij met de asch van koemest beſtreken.

Langs den weg naar de pagode werd eene ſoort van markt gehouden, op welke rijst, gedroogde visch, verwen om de kaarten te kleuren, vet tot de offeranden en kokosnoten gevent werden. De pagode was vol volks, en de Bramins ontvingen zekerlijk vele geſchenken; want niemand kwam er binnen, zonder iets mede te brengen. Digt bij de deur bevonden zich vele *Tadins*, die, onder het vragen om aalmoezen, rondom hunne altaren zongen en danſten. Het hoofdhaar van ſommigen dezer Geestelijken hing tot op den grond.

Eenige ſchreden van de pagode ſtond de vermaarde wagen, reeds ten tijde van ALEXANDER bekend. Op de groote feesten werpen zich de godsdienſtigſte *Malabaren* onder deszelfs gewijde wielen, en ſtellen er eene eer in, onder dezelve het leven te verliezen om den hemel te winnen. Op dezen wagen zag men eene groote menigte portretten en beelden van beide ſekſen, in de onbetamelijkſte houdingen.

's Namiddags ten drie ure gingen de Bramins, van hunne muzijkanten verzeld, het beeld der pagode in den vijver baden. Zoo dra deze plegtigheid geëindigd was, wierpen er zich alle de vrouwen in, om zich te reinigen. 's Nachts was de vijver verlicht, en de Afgod werd in een vaartuig geplaatst, hetwelk eene ſoort van altaar voerde, op hetwelk de Godheid was geplaatst; muzijkanten omringden dit altaar, een Bramin aan het hoofd, met een vliegennet in de hand: want geen vlieg mag de ſtoutheid hebben om de Godheid te ſteken.

Vele Bramins hadden, uit de naburige tempels, Afgodsbeelden medegebragt, die met bloemen getooid waren en den geheelen dag beſprengd werden. De meesten dezer Afgodsbeelden waren van koper, met een zilveren hoofd. Tegen den avond plaatſten de Bramins op het hoofd van allen, die zich aanboden, een klein beeld met twee zamenvereenigde voeten, van verguld koper, en gaven aan ieder der omſtanderen een klein ſtukje van de bloemen, die tot tooiſel der pagode gediend hadden; door deze plegtigheid ſtelde men zich onder de beſcherming van BRAMA.

DE ILIADE VAN HOMERUS IN EEN NOTEDOP.

„ In de *Huetiana* van den geleerden HUETIUS las ik onlangs
„ het volgende berigt, hetwelk ik, indien het u, Mijnheer
„ de Redacteur, bevalle, ter plaatsinge in uw nuttig en aan-
„ genaam *Mengelwerk*, toezend. Het is de eerwaardige Bis-
„ schop, die vervolgens spreekt."

Voorheen had ik voor een verdichtsel gehouden, hetgene ik meer dan eens had hooren vertellen, dat er iemand geweest was, op het kleinschrijven zoo wel afgerigt, dat hij de geheele *Iliade* van HOMERUS in zulk een klein schrift konde bevatten, dat dezelve in een Notedop konde besloten worden. Doch sedert, de zaak meer van nabij bezien en aandachtig overwogen hebbende, heb ik dezelve niet slechts mogelijk gevonden voor iemand, op het kleinschrijven beter dan ik afgerigt, maar meen mij zelfs te kunnen beroemen, het hem te kunnen nadoen. Op zekeren dag mij ten Franschen hove, bij den Daufin, in tegenwoordigheid van het geheele hof, bevindende, beroemde ik mij op die wonderkunst. Ik moest er bewijs van geven. Ik bood niet aan, de geheele *Iliade* te kopieeren, maar zeide, dat, zonder dat men die moeite zich gaf, indien men een stuk dun en vast parkement nam, tien duimen lang en acht duimen breed, en dit parkement voorzigtig plooide, in de gedaante, die de minste plaats beslaat, hetzelve in eene noot van de grootste soort konde besloten worden. Ik verkoos parkement boven papier, omdat parkement beter gevouwen en in kleiner ruimte dan papier kan berold worden. Vervolgens zeide ik, dat een stuk parkement van die grootte in zijne breedte een regel konde houden, welke dertig verzen bevatte, en in de lengte of hoogte tweehonderd-vijftig regels, mits daartoe eene vaste, bekwame en geoefende hand en een helder en scherpziend gezigt gebruikt werd; dat men zich van ravenschachten moest bedienen, als die fijner kunnen versneden worden dan ganzenschachten, die gemeenlijk gebruikt worden. Op deze onderstelling maakte ik de volgende berekening, dat eene bladzijde van zulk een stuk parkement zevenduizend vijfhonderd verzen zoude bevatten, en even zoo veel de andere zijde, te zamen bedragende vijftienduizend verzen van de *Iliade* (*). Deze opgave moest ik proefondervindelijk bewijzen. Parkement, op de gemelde wijze toebereid, en ravenschachten waren er niet bij de hand: hierom was ik genoodzaakt mij te

(*) Het geheele getal verzen bedraagt vijftienduizend honderd vijf en tachtig.

te bedienen van hetgene er was. Eene gemeene pen verſneed ik zoo fijn als ik konde; ik nam een ſtuk papier, iets meer dan vijf duimen breed, en op die breedte ſchreef ik bij de twintig verzen. Vervolgens ſchreef ik vier of vijf regels, zeer digt onder elkander, op eene hoogte van dit papier van zes duimen, waarmede ik toonde, dat er aldus honderd-vijftig regels op deze hoogte konden geſchreven worden; en gevolgelijk, dat, in evenredigheid van dit papier tot een ſtuk parkement van tien duimen hoog en acht breed, het getal verzen der *Iliade* daarop konde bevat worden. De Hertog DE CHEVREUSE, daarbij tegenwoordig, de proeve ziende, welke ik van mijn kleinſchrift had gegeven, wilde insgelijks zijne krachten daaromtrent beproeven. Ten aanzien van de breedte gelukte het hem, en ſchreef hij even zoo vele verzen, als ik op eenen regel van dezelfde lengte als de zijne had geſchreven; maar wat de hoogte aangaat, liet hij te veel ruimte tuſſchen de regels. Waaruit bleek, dat, hoewel hij het vereiſchte getal verzen op dezelfde bladzijde ſchreef, hij het vereiſchte getal regels niet zoude hebben kunnen leveren. In de hitte dezer proefneminge trad de Koningin met haar gevolg in het vertrek, en aldaar allen bezig vindende, ontvouwde de Daufin de reden daarvan, en vertoonde aan hare Majeſteit de proeven van het kleinſchrift, waarover Hoogstdezelve zoo wel voldaan was, dat zij die tot zich nam om ze te bewaren.

HET REGT DER HERBERGZAAMHEID TEN UITERSTE GEHANDHAAFD.

De *Mooren* in *Spanje*, die vele deugden der *Oosterlingen* overgehouden hadden en heilig uitoefenden, lieten niet af, de Herbergzaamheid op het voorbeeldelijkst te betoonen, en den Gast, die onder hun dak den intrek genomen had, tegen allen leed en gevaar getrouw te beſchermen. Sterkſprekend is het gedrag eens Grijsaards in *Granada*.

Een Onbekende, met bloed bezoedeld, door het Geregt vervolgd, vervoegt zich aan de woning des Grijsaards, verzoekende om eene ſchuilplaats. Onverwijld wordt dit verzoek toegeſtaan, en hem eene ſchuilplaats aangewezen. Dan, nauwelijks is hij daarin verborgen, of de Wacht komt naar den Moordenaar vragen — en van wien? — Van des Grijsaards éénigen Zoon, wiens doorwond en bloedend Lijk den Vader wordt voorgelegd!

Hoe zeer geſchokt door deze allertreurigſte ontdekking, levert hij zijnen Gast niet over in handen der Geregtsdienaren;

ren; dan vervoegt zich, onmiddellijk na dezer vertrek, tot den verſcholen Moordenaar, met de woorden: *Ga uit mijn huis, opdat ik regt heb u te vervolgen!*

TIJD GEWONNEN, VEEL GEWONNEN.

MAHOMETH DE IX, Koning der *Mooren* in *Spanje*, ontwelddigde zijnen ouderen Broeder JOZEF den Troon. Om zich op dien zetel te vaster te vestigen, deed hij dezen in den kerker werpen en met de omzigtigſte voorzorge bewaken. Dapperheid en krijgsbeleid hielden hem in het bewind ſtaande. Zijn levenseinde voelende naderen, wilde hij zijnen Zoon, tot Troonsopvolger beſtemd, van het bezit des Rijkszetels verzekeren, en, door het ombrengen zijns gekerkerden Broeders, alle mededinging van dien kant affnijden. — Een zijner voornaamſte Hofbedienden kreeg het ſchrikkelijk bevel om naar de gevangenis te gaan en JOZEF te onthoofden.

De Gevangene ſpeelde met een Wetgeleerde op het ſchaakbord, toen de Hoveling, met een droevig gelaat en op een hoogst treurigen toon, den hatelijken last, hem opgedragen, openbaarde. Zonder ontroering verzoekt JOZEF ſlechts de gunst, om de partij, waarmede hij bezig was, uit te ſpelen. De afgevaardigde Dienaar oordeelde, hem die kleine gunst niet te moeten weigeren. Gelukkige inſchikkelijkheid! Onder het voortſpelen trad een andere Hofbode ten kerker binnen. Hij brengt de tijding, dat MAHOMETH geſtorven, en JOZEF tot diens Troonsopvolger uitgeroepen was.

Hij bekleedde, onder eene voor *Granada* gelukkige Regering van vijftien jaren, den Zetel, dien hij zonder dit Tijdsuitſtel nooit zou beklommen hebben.

DE TABAKSPIJP.

Eene Vertelling.

„ Wel, vader! ſmaakt het pijpje wat?
Laat zien! — Een fraaije kop.
Een meerſchuim, met gebloemte omkranst...
Hoe veel voor pijp en dop?"

„ Neen,

„ Neen, Heer! die pijp is niet te koop:
Ze is van den braafsten held;
De Basja, in wiens riem zij stak,
Werd door diens hand geveld.

„ 't Was bij Belgrado — daar viel buit!
Lang leve Prins Eugeen!
Als zeisen maaide daar ons volk
Door Turksche drommen heen."

„ Een andermaal van hunnen moed.
't Is meenens, oude; top!
Neem deezen dubbelen dukaat
Voor uwen pijpekop."

„ Ik ben een oud, een arm soldaat,
En leef van mijn pensioen;
Maar 'k schei nooit van die pijp, Mijnheer!
Daar is niets aan te doen.

„ Hoor toe! — eens zat ons heidenkorps
Den vijand in den baard;
Daar schoot een Janitsaarsche hond
Mijn' hopman van zijn paard.

„ Ik hef, gezwind, hem op mijn' rug,
Hij had zulks ook gedaan;
En voer hem veilig uit den drang,
Langs mij bekende paên.

„ Ik blijf hem bij. Zijn einde maakt
Hij reikt mij al zijn geld,
Ook deze pijp, en drukt mijn hand,
En, stervend, blijft hij held.

„ Dat geld is voor den hupſchen waard,
Die driemaal plonoring leé;
Zoo dacht ik, en, als vriendſchapspand,
Nam ik de pijp ſlechts meé.

„ Ik droeg, in al mijn krijgsbedrijf,
Haar, als een heiligdom,
In 't wijken of bij zegepraal,
In mijnen ſtevel om.

„ Voor Praag verloor ik, in den ſlag,
Het been; (men vocht verwoed;)
Ik greep het eerst naar mijne pijp,
En toen naar mijnen voet."

„ Gij roert mij, vriend, tot ſchreijens toe,
ó! Zeg, hoe heet die man;
Dat ook mijn hart zijn deugd vereer',
Ja hem benijden kan!"

„ *De dappre Walther*, was zijn naam;
Zijn goed ligt aan den Rijn." —
„ Dat was mijn vader, kameraad,
En 't landgoed is nu 't mijn'!

„ Kom, oude! woon voortaan bij mij;
Vergeet, vergeet uw' nood!
Kom, drink met mij van Walther's wijn,
En eet van Walther's brood!"

„ Top! morgen trek ik in kwartier
Bij Walther's eedlen zoon;
En, wen ik ſterve, ontvangt ook hij
De Turkſche pijp aan loon!"

Naar het Hoogduitsch

VAN PELFFEL. J. W. Y.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

PROEVE, OVER DE ZELFVERLAGING.

Een diep inziend waarnemer van de menſchelijke natuur heeft gevraagd, of eenige Zelfverlaging niet een noodzakelijk vereiſchte zij, om algemeen in de verkeering en in gezelſchappen te behagen en welkom te zijn? 't Geen hij dus zedelijk in de gedaante eener vrage voorſtelt, mag, mijns bedunkens, zonder veel gevaar van tegenſprake, ſtellig met ja beantwoord worden.

De zoodanigen, die zich het meest van anderen onderſcheiden, door boven hen uit te munten, zijn niet altoos de meest beminden. De man, die zich van zijne medemenſchen onderſcheidt door eenige ontwijfelbare meerderheid, die begaafd is met eenig buitengewoon talent, of eene zeer groote mate van verkregene kundigheden heeft opgedaan, wordt door de meesten op eenen afſtand beſchouwd, en met zekere mate van ontevredenheid, ontſtaande uit de bewustheid van volſtrekte en onherſtelbare minderheid. — De begeerte naar lof is eene algemeen heerſchende neiging; en zij, die op den geur van dezen wierook het meest geſteld zijn, moeten eigenaardig het weigerachtigst wezen om dien aan anderen te beſteden. Te dezer oorzake leert de ondervinding op het onwraakbaarſte, dat zoodanige menſchen in de gezelſchappen meest bemind en welkom zijn, die zich in geenen zeer merkbaren graad boven hunne medegenooten verheffen, of zich te vrede houden met eene zekere mate van nietsbeduidendheid: en ſchoon menſchen van dien ſtempel meer tot het aantal, dan tot de hoedanigheid van het gezelſchap toebrengen, zij worden meer gezocht, om de gezellige groepen uit te maken, dan menſchen, die verbijsteren door hun ſchitterend vernuft, of overtuigen door hunne wijsheid.

Van hier is het, dat lieden van de wereld, die de luimen en grilligheden des menschdoms met aandacht

waargenomen hebben, door kunst-middelen zichzelven weten te verlagen, hunne meerderheid te verbergen, en met het gezelſchap te ſpelen door eene gemaakte onkunde of gedwongene ſtilzwijgendheid. Door dusdanig eene vernedering van karakter ontgaan zij de ſchichten van kwaadaardigheid en nijd, ſchoon eenigzins ten koste van hunnen hoogmoed en opregtheid. Zij beſparen het ten toon ſpreiden van hun vermogen om de overwinning te behalen, tot dat zij zich in eenen ſtand geplaatst vinden, waar de naijver behaagt, en waar de overwinning met voegelijkheid kan gezocht worden.

Van alle ſoorten van meerderheid in den gezelligen kring is er geene, waarvoor men meer ſchroomt, dan voor dien van Vernuft en Satyre; ook is er geene, die, over het geheel, meer berispings verdient, dewijl dezelve zoo dikwijls gebruikt wordt, om den trots van hem, die dit vermogen bezit, te voeden, ten koste van de zoodanigen, die eene veel grooter mate van wezenlijke bekwaamheid en deugd bezitten, maar gebrekkig zijn in de gereedheid om een' toegebragten ſlag door eenen anderen terug te kaatſen, of een' zet met een' tegenzet te beantwoorden. — Zelfs dan, wanneer dit meerdere vermogen aangewend wordt tot de beste oogmerken, om onbeſchoftheid te ſtraffen en verkeerdheid te regt te brengen, wordt de lof, daaraan gegeven, niet met genoegen geſchonken; er gaat iets benijdends mede gepaard. — De aandacht van een geheel gezelſchap tot zich te trekken, hetzelve met eerbied te doen zwijgen, met de driften en aandoeningen van hetzelve te ſpelen, en als 't ware voor te ſchrijven wanneer het moet lagchen of met ernſtvolle aandacht luisteren, zijn nijdwekkende onderſcheidingen. Iemand moge trotsch zijn, dat hij dus een gezelſchap kan beheerſchen; doch zelden, zeer zelden wordt hij bemind; zijne tegenwoordigheid is een bedwang; en men neemt niet zelden waar, dat zijn henen gaan een bedwang wegneemt, over welks ontheffing ieder verblijd is, ſchoon niemand des durfde klagen.

De meerderheid in Wijsheid is niet min ſchadelijk, wanneer dezelve (mag ik zoo wonderſpreukig ſpreken) gepaard gaat met de dwaasheid om die ten toon te ſpreiden. In elk ander geval zal het gezelſchap eens Wijzen een voorwerp van vermaak en voldoening wezen; maar, wanneer hij op een' meesterachtigen toon voorſchrijft, of

rij-

rijkelijk zijne voorſchriften uitdeelt, als wetten, die waargenomen behooren te worden, hoe ſtrijdig ook met de algemeene neiging en tegen het algemeen gebruik aangekant; wanneer hij een' hoogen en bevelvoerenden toon aanneemt, en zijne gevoelens voordraagt met de ſtoute bewustheid van iemand, die weet dat hij kundigheden mededeelt aan de zoodanigen, die dezelve voorheen niet bezaten; wanneer hij denkt, dat hij oogen geeft aan de blinden en voeten aan de kreupelen, — zal hij, ſchoon het gezelſchap eene ſoort van ontzag inboezemende, nogtans in 't zelve eer geduld dan bemind worden; en een bezoek bij hem af te leggen, of van hem te ontvangen, geſchiedt veel meer uit pligt dan vermaakshalve.

Vele Mannen van groote kunde en uitgebreide geleerdheid hebben van dit zwak de ſprekendſte bewijzen opgeleverd; eene bijzonderheid, welke mij doet beſluiten, dat de wijsſte Mannen, indien zij beöogen nuttig te wezen, ook teffens de nederigſte zijn moeten. — In Boeken kunnen wij, lezende, zeer wel onderſcheiden de Schrijvers, wien het enkel, als Egoïsten, om roem te behalen te doen is, van de zoodanigen, die eenvoudig ten oogmerke hebben, zoo gemakkelijk mogelijk, onderwijzing mede te deelen. Schoolknapen weten onderſcheid te maken tusſchen den heerſchenden en goedaardigen Leermeester; en de menſchen, die men doorgaande groote ſchoolkinderen mag noemen, brengen die onderſcheiding met zich in de gezellige verkeering.

De ſtrenge Zedemeester is desgelijks een man, die, hoe ſchatbaar ook, in de zamenleving zeldzaam den meestgeliefden uitmaakt. Dit is inzonderheid het geval, wanneer hij zich geſtreng betoont omtrent de misſlagen en gebreken van anderen, en hunne kleine dwaasheden als hoofdmisdaden doet voorkomen. Zijn eigen gedrag, hoe voorbeeldelijk ook in doel, verliest alle uitwerking, door den ontzettenden afſtand tusſchen hem en de menſchen in 't algemeen. Wij ſpreken, 't is waar, van hem met diepen eerbied; wij roemen dikwijls zijne deugden; dan hij is al te verre boven ons, om te deelen in onze toegenegenheid. Hij maakt eene uitzondering op de ſtruikelingen, welke wij met onze medemenſchen gemeen hebben; en, ſchoon wij misſchien verlangen die volmaaktheid te bereiken, tot welke hij blijkt opgeſtegen te zijn, ſchijnt de poging daartoe omzet met onoverkoombare zwarigheden, en, niet in ſtaat om reden te geven, hoe hij dezelve te boven

kwam, zien wij hem veelligt aan, als een wezen van hoogeren aanleg.

Eenige Romanschrijvers hebben personen van die verhevene deugd in hunne werken ingevoerd. Wij vinden behagen in hunne deugd, in de omstandigheden, waarin zij hen geplaatst hebben, als de belooners der deugd en de straffers der ondeugd; dan wij mogen er zeer aan twijfelen, of wij, in het dadelijk leven, zouden verkiezen hen tot onze medegenooten te hebben. „ RICHARDSON," merkte onlangs eene Dame bij mij op, „ heeft zijnen „ CHARLES GRANDISON zoo ontzettend volmaakt en zoo „ allesovertreffend deugdzaam geschetst, dat men zoodanig een man niet wel zou kunnen verdragen. Zeker, „ die met hem verkeerden, moesten altoos voor hem beven, even als een strafschuldige in de tegenwoordigheid „ van een' gestrengen regter!" — Er steekt vernuft en waarheid in deze bedenking.

De zucht tot meerderheid en uitsteken boven anderen ontmoet men echter, als een zeer heerschend gebrek, in alle rangen der zamenlevinge. Van de gezelschappen naar de Ton, en van vermogende lieden, tot de geringste zamenkomsten onder de lagere klassen, treft men er altoos eenigen aan, die boven hunne medegenooten trachten uit te steken, en blijkbaar toonen, aangezien te willen worden als den held en gezagvoerder in 't midden van hunne gelijken. — Dit, ondertusschen, levert alleen eene proeve op, dat de zucht naar roem bij hen de overhand heeft boven het verlangen om de genegenheid hunner medegenooten te winnen; dat zij het zich niet bekreunen, welke opofferingen zij doen, kunnen zij slechts toejuiching verwerven; en of deze toejuiching vrijwillig geschonken dan afgeperst zij, of dezelve van goeder harte en gul weg geschonken worde, dan vergezeld van smert en ongenoegen, deze is even welkom aan hunne verwaandheid; eene drift, al te zeer met zichzelve ingenomen, om keurige onderscheidingen te maken, of zich kiesch te betoonen omtrent de bron van voldoening.

Dan, ik vrees dat er anderen gevonden worden, die, door eene overmate van nederigheid, zich laten vervoeren tot een gedrag van eenen zeer tegenovergestelden aard. Vreezende dat zij te wijs of te deugdzaam zullen wezen voor de zoodanigen, met welken zij verkeeren, trachten zij zich steeds te verlagen, door het vertellen van bijkans ongeloofelijke gevallen hunner begane dwaasheden of gepleeg-

pleegde ondeugden; ſprekende van dwalingen, nooit door hen begaan; van dingen vergeten te hebben, welke zij ophaalden, of zich beuzelingen herinnerende, die zij dadelijk vergeten hadden; minnarijtjes verhalende met vrouwen, die zij nimmer zagen, alsmede gedronkene roezen bij menigte. — Zoodanig eene Nederigheid of Zelfverlaging is alzoos kwalijk geplaatst: want de bekentenis van dwaasheid of ondeugd, die gelach verwekt, kan men niet wachten dat van bekeering zal gevolgd worden. Het mag, daarenboven, aan het nadenken wel aanbevolen blijven van de zoodanigen, die vreezen voor „ al te vroom of te regtvaardig" aangezien te worden, of er in den grond hunner nederigheid dezelfde trots en zucht tot meerderheid niet ſchuile, die bij anderen in een loffelijker gewaad te voorſchijn treedt. Ik hoop, dat zij, bij onderzoek, dit hun geval vindende, weder op hun voegelijk ſtandpunt zullen wederkeeren, en te vrede zijn met niet beter of erger gekeurd te worden, dan zij waarlijk zijn, of hunne medegenooten hen mogen keuren, zonder de wanſchikkelijke toevoeging van eigen verzonnene dwaasheid en ingebeelde buitenſporigheid.

Over het algemeen, echter, mogen wij aanmerken, dat bij de zoodanigen, die met de daad een uitſtekend vernuft bezitten, wier geest ſchitterend is, wier deugd tot het heldhaftige opklimt, eenige Zelfverlaging van karakter noodig is, om zich algemeen aangenaam, en teffens wijsheid en deugd beminnelijk te maken. — „ Weinigen," is de aanmerking, welke ik, ten ſlotte, van een geleerd Schrijver ontleen, „ weinigen ſlijten hunnen tijd met veel ge„ noegen onder het oog van onbetwistbare meerderheid. „ De Vernufteling, wiens levendigheid van voordragt tra„ gere tongen tot zwijgen dwingt; de Schoolvos, wiens „ taalkennis, zoo breed uitgekraamd, niemand toelaat te „ denken dat bij iets weet; de ziftende Albediller, die „ geen den minſten misſlag onopgemerkt en onberispt laat; „ de Redevoerder in den gezelligen kring, die den niets„ bedrijver noodzaakt om te denken en den onachtzamen „ om aandacht te verleenen, — voorzeker deze allen „ worden ſomwijlen geprezen, gevreesd, geëerbie „ digd — maar ook vermijd!"

OVER HET MISBRUIK DER BRILLEN, EN HET VERKEERDE DENKBEELD, AANGAANDE DE VERSTERKING DERZELVEN VOOR HET ZWAKKE GEZIGT.

Door W. MENSERT, *Oculist te Amsterdam* (*).

Er is geene geneigdheid zoo algemeen of krachtig onder 't menschdom, als zieken raad te geven (†). Hoezeer dit gezegde omtrent de ziekten in het algemeen bewaarheid wordt, kan men echter in de ooggebreken hetzelve 't duidelijkst bevestigd vinden.

Geen zieke is er, die zoo spoedig raad bekomt, als hij, die aan eenige ongesteldheid der oogen lijdt; geen huisgezin wordt er gevonden, of men weet, het zij door aanprijzing, het zij door zoogenaamde ondervinding, voor de oogen een zeker middel tot herstel. Dan, helaas! niet zelden ondervindt hij, die zich ligtzinnig aan zoodanigen raad overgeeft, het ongelukkig gevolg daarvan. Ware het dat deze natuurlijke geneigdheid tot raadgeving gepaard ging met werkelijke kennis van het teeder maaksel van dit, ons zoo belangrijk, zintuig, men zoude omzigtiger te werk gaan: in de daad, geen gedeelte der Geneeskunde wordt, over het algemeen, meer verzuimd, meer verkeerd behandeld, en aan de genezende kracht der Natuur overgelaten, dan de oogziekte; en, wanneer wij uit het groot aantal oogziekten slechts de zwakte des gezigts gadeslaan, en de geneesmiddelen, daarvoor aangeraden, in aanmerking nemen, zal de dwaling spoedig blijken: want wanneer men van zwakke oogen hoort spreken, schijnt men, als om strijd, den Bril te willen aanraden, en wel, zoo als men vertrouwt, om het gezigt te bewaren en te versterken; dan, op welken grond is deze raad gevestigd? Is het op de ondervinding? Neen; het is slechts gewoonte en blinde volgzucht, welke deze dwaling veroorzaken. Ware het nog de nieuwheid der uitvinding, die zoo dikwijls misleidt; maar integendeel, de Bril is omtrent zeshonderd ja-

(*) Dit Stukje is door den Autheur, abusivelijk, gelijktijdig bij twee onderscheidene Maandwerken ter plaatsinge ingezonden. *De Redacteur.*

(†) *Arts of Geneesheer*, IIde Deel, bl. 4.

jaren in gebruik, en nog is derzelver uitwerking op het gezigt niet genoeg bekend en in acht genomen: want, hoort men niet als uit éénen mond, dat de Bril de oogen verſterkt? Geenszins is dit mijn gevoelen; de ondervinding overtuigt mij te veel van het tegendeel: want het is zeker, dat zwakke oogen door den Bril nog meer verzwakt worden. Niet zelden wordt mijn raad omtrent de keuze van eenen Bril ingewonnen, en vele malen vraagt men mij, wat ik van den Bril denk?

Dit heeft mij aangeſpoord, om mijne gedachten omtrent het gebruik van den Bril, en deszelfs zoogenaamde verſterkend vermogen, bekend te maken, opdat velen zich voor het verkeerd gebruik wachten, en het gezigt van menigeen daardoor behoed worde: want voor het behoud van het gezigt te zorgen, kan, wel ingezien, dikwerf nuttiger zijn, dan oogziekten te genezen. BARBEU DU BOURG zegt te regt: *het is goed, de ziekten te kunnen genezen; beter echter, dezelve te voorkomen* (*). Dit is dan ook de reden, dat ſommige, en vooral Duitſche Oculisten, zich beijverd hebben, om aan het algemeen voorſchriften te geven, allerbelangrijkst tot bewaring van de gezondheid der oogen.

De beroemde SÖMMERING belijdt openhartig, dat zijne leſſen en verhandeling, tot onderrigt en waarſchuwing omtrent de oogen, misſchien meer nuts hebben geſticht, dan de door hem voorgeſchrevene middelen (†).

Indien wij het teeder maakſel van ons allerbelangrijkst zintuig, het gezigt, gadeſlaan, is het bewonderenswaardig, dat door de verwaarloozing van hetzelve, zoo in den gezonden als zieken ſtaat, niet een grooter gedeelte van het menschdom tot blindheid is verwezen. Vele malen wordt tot behoud van hetzelve de verkeerde weg ingeſlagen, waarvan de Hoogleeraar VAN MAANEN de voldoendſte reden heeft opgegeven: „ want," zegt hij, „ dewijl de nuttigheid van het gezigtszintuig zich zoo „ verre uitſtrekt, wat wonder dan, dat de menſchen op „ deszelfs behoud altoos zijn bedacht geweest, en alle „ hulp- en geneesmiddelen, welke aan dit oogmerk eenigzins ſchenen te kunnen beantwoorden, vlijtig hebben „ aangewend; en daar dit aan de menſchelijke natuur „ ei-

(*) M. BARBEU DU BOURG, *Elemens de Medecine*, Paris 1780. pag. 25.

(†) SÖMMERING, *Pflichten gegen die Augen*, &c. pag. 5.

„ eigen is, dat men een bedoelde einde alcoos langs den
„ kortſten en gemakkelijkſten weg zoeke te bereiken,
„ wat wonder dan tevens, dat het gebruik van Brillen,
„ hetwelk in die gevallen, waar dezelve te paſſe ko-
„ men, allergemakkelijkst is, en ſpoedig aan het oog-
„ merk voldoet, ook in gevallen, waar dezelve niet te
„ paſſe kwamen, is beproefd geworden, ja zelfs dat,
„ daar men in ſommige gevallen zoo doende zijn oogmerk
„ eenigzins bereikte, men in het gebruik derzelve is
„ blijven volharden, ſchoon indedaad het aanwezig zijn-
„ de gebrek juist door het gebruik van zoodanigen Bril
„ verergerde, en het gebruik van een' Bril naderhand
„ volſtrekt onvermijdelijk wierd. Zie daar dan, door
„ der menſchen dwaling en onkunde, het gebruik der
„ Brillen vermeerderd (*)."

Wanneer men op het zwak en gebrekkig gezigt van vele jonge menſchen acht geeft, is de oorzaak daarvan niet zelden in het verkeerd gebruik van den Bril, tot verſterking van de oogen, te vinden; dan, niettegenſtaande het mij door de ondervinding bewezen voorkomt, dat de Bril groot nadeel aan zwakke oogen toebrengt, moet evenwel de uitvinding van den Bril, over het algemeen, op hoogen prijs geſteld worden: want hij, die de nuttigheid der Brillen wilde ontkennen, zoude even zoo zeer het pad bijster wezen, als hij, die voor alle oogen één Bril noodzakelijk achtte; dan, twee uiterſten ſchijnen bij de Brillen plaats te hebben, en wel eene te groote vooringenomenheid, of een te ſterke afkeer van dezelve; beiden zijn nadeelig, maar vooral het te groot vertrouwen in den Bril. Ongelukkig is het, dat jonge menſchen, die dezelve moesten mijden, er zoo verzot op zijn, en oude lieden daarentegen, voor welke zij zoo noodzakelijk kunnen worden, dezelven ſomtijds ontwijken willen.

De gevoelens, welke het algemeen omtrent den Bril koestert, nagaande, komt het daarop neder, dat de Brillen het gezigt verſterken en bewaren (*conſerveeren*), en gevolgelijk derzelver vroegtijdig gebruik niet alleen voordee-

(*) *Verhandeling van het Bataafsch Genootſchap, te Rotterdam*, 1798. XIde Deel, bl. 356., alwaar men het Antwoord over de Brillen, enz. van den Hoogleeraar P. J. VAN MAANEN, aan wien de Eerprijs is toegewezen, vinden kan, en welke Prijsverhandeling, omtrent het ware nut der Brillen, ter lezing behoort te worden aangeprezen.

deelig, maar zelfs noodzakelijk is. In hoe verre men hierop vertrouwen kan, zal uit het volgende genoegzaam blijken.

Voorgenomen hebbende alleen over het misbruik en de verkeerde denkbeelden aangaande het verſterkend vermogen der Brillen op het gezigt te ſpreken, zal ik mij, omtrent de eigenſchappen derzelven in het algemeen, weinig bezig houden; bijzonder is het evenwel, dat, wat ook van de ware werking, zoo van vermeerdering of vermindering van prikkel van de Brillen op de oogen, als van de vergrooting of verkleining, kan gezegd worden, de uitwerking, of liever het gevolg derzelven op de oogen, altijd dezelfde is, namelijk, dat de oogappels (*pupillen*) zich door derzelver gebruik verwijden. Ja, de oogappels, welke de Schepper zoo geſchikt gevormd heeft voor uitzetting en vernauwing, worden altijd door den Bril, zoo wel door holle als bolle glazen, in eene gedurige verwijding gehouden, waardoor, na lang dragen van denzelven, eene verlamming of gebrek aan wederinkrimping van de oogappels ontſtaat, en waardoor de Bril, alhoewel dezelve zoo nadeelig werke, volſtrekt noodzakelijk ſchijnt geworden te zijn.

Het verſterken der oogen door den Bril is eene verkeerde uitdrukking, welke alleen door onkunde en verkeerd begrip ontſtaat, en geenszins met de ondervinding overeenſtemt. Wie toch zoude er op kunnen roemen, door het gebruik van eenen Bril zijn gezigt verſterkt te hebben? want hij, die eenmaal zich tot derzelven gebruik bepaald heeft, kan er zonder moeite en opoffering niet weder van afzien. Zeker is het, dat mij enkelen zullen tegenwerpen, van jong zijnde eenen Bril gebruikt, en met het vijftigſte jaar, misſchien vroeger of later, denzelven afgelegd te hebben, niet alleen zonder daardoor nadeel aan de oogen te hebben geleden, maar met dat goed gevolg van zonder Bril te kunnen zien, en wel tot een' zeer hoogen ouderdom; dan, wanneer wij deze gevallen van nabij beſchouwen, zouden wij, eerſtens, kunnen aanmerken, dat dit zeker bijzigtigen (*Myopes*) zijn, die alleen door de bolheid van het hoornvlies (*) (*cornea*) genoodzaakt zijn geweest den Bril te dragen, in welk

(*) De Bijzigtigheid wordt niet altijd en alleen door deze oorzaak aangebragt.

welk geval de verklein- of hol-geſlepene Bril vooral nuttig kan zijn; maar dan zal de vraag wezen: is nu deze bijzigtigheid of bolheid van het hoornvlies door het gebruik van den Bril genezen of weggenomen? het antwoord is: neen; het is aan den ouderdom eigen, dat de oogen en dus het hoornvlies zich verplat, waardoor het tegengeſtelde, namelijk verzigtigheid, ontſtaat; op welke gronden wij gelooven, dat zij, die deze gunſtige uitwerking van den Bril ondervonden hebben, zonder het gebruik van denzelven, op hun gezigt zouden hebben mogen roemen; maar nog meer komt hierbij in aanmerking, dat de kortzigtigheid ook vermeerdert of vermindert, ja zelfs veroorzaakt of voorgekomen wordt, door den aard van bezigheden, of het beroep; daar het zeker is, dat men onder de Geleerden, of liever bij hen, die veel lezen, en bij Kunſtenaars, die kleine voorwerpen behandelen, meer bijzienden aantreft, dan onder den Boerenſtand en de Zeelieden. Eindelijk zal men nog hierbij kunnen voegen, dat zij, die op de goede uitwerking van den Bril roemen, voorzeker geene zeer hol-geſlepene Brillen zullen gedragen, en zelden bruine of zwarte, maar veelal blaauwe of graauwe oogen hebben, dewijl de laatſte veel meer inſpanning verdragen kunnen, dan de eerſte.

Dan, veronderſtellende eens dat ſommigen eene voordeelige uitwerking van den Bril tot verſterking des gezigts ondervonden hebben, moet dit evenwel op het algemeen niet toegepast worden; want hoe velen zoude men daar niet tegen kunnen ſtellen, die eene andere uitwerking van den Bril ondervonden, en hun gezigt door het onberedeneerd gebruik van denzelven hebben verloren, of aan eene onherſtelbare zwakte der oogen lijden?

Hoe velen dragen een Bril, bij welken geene de minſte overmaat van bolheid van het hoornvlies wordt waargenomen, maar wier ooggebreken door Scrophulziekten, Kinderpokken of andere ziekten ontſtaan zijn; deezen zullen voorzeker het nut van den Bril zoo zeer niet roemen, maar ongetwijfeld van de verzwakking hunner oogen door het gebruiken van denzelven overtuigd zijn. Dezen immers zetten niet alleen met de toeneming der jaren den Bril niet af, maar dezelve wordt hun onontbeerlijk; daar te boven moeten zij van tijd tot tijd een' ſcherperen nemen, tot dat zij eindelijk geen Bril meer kunnen vinden, door welken zij zien kunnen.

Zouden zij, die gewoon zijn een Bril te dragen, en daar-

daardoor genoodzaakt zijn bijna jaarlijks een' nieuwen te koopen, uit hoofde dat zij niet langer door denzelven kunnen zien, durven beweren, dat de Bril eene verſterkende uitwerking op hunne oogen had? Ik vertrouw, dat het tegendeel er te klaar door bewezen wordt.

Dit alles nu betreft de verklein- of hol-geſlepene Brillen; dan zoude men geene beter uitwerking van de vergroot- of bol-geſlepene Brillen en derzelver verſterkende kracht mogen verwachten? Hieromtrent vertrouwen wij, dat de overtuiging nog minder moeijelijk zal vallen; want ieder, die een Bril zal kiezen, vreest voor een' te veel vergrootenden Bril, en waarom? al weder ſommigen van hooren zeggen; maar anderen ook, doordien zij bij ondervinding van derzelver nadeelige uitwerking overtuigd zijn. Men is dus bedacht voor de te veel vergrootende Brillen, en zoekt altijd de minst vergrootende. ADAMS, die veel nut van de Brillen veronderſtelt, zegt: „ Weinige gezigtkundigen zullen er gevonden worden, die „ geene voorwerpen gezien hebben, welke hun gezigt, „ door zich te zeer aan kotte brandpunten; of ſterke „ vergrootingen, te gewennen, zoodanig bedorven, en „ deze teedere zintuigen in die mate geſchonden hadden, „ dat zij in het vervolg geen' dienst van eenige glazen „ meer hebben konden (*)."

Het is echter niet alleen het verkeerd begrip, welk de *Myopes*, of bijzigtigen, en *Presbyopie*, of verzigtigen, aangaande de verſterking der oogen door de Brillen, hebben, hetgeen wij beſtrijden willen, maar ook vooral het gebruik van den Bril tot bewaring ſomtijds van de gezondſte oogen. Zeer verkeerdelijk heeft men gedacht, dat er *Conſerves* of conſerveerglazen, of bewaarders van het gezigt, beſtonden; dan het is zeker de benaming, welke het algemeen doet dolen: want in de daad worden er geene Brillen gevonden, welke een volkomen gezond gezigt bewaren kunnen. SÖMMERING zegt daarom: „ Brillen zijn krukken, en conſerveerkrukken voor „ gezonde beenen zijn er niet en behoeft men ook niet."

Wanneer wij nu daarbij nagaan, wat gewoonlijk die gewaande conſerveerglazen zijn, dan zal men zijne dwaling nog duidelijker beſpeuren: want hoewel men nu eens de minst vergrootende, en dan weder de groene glazen den

man

(*) G. ADAMS, *Verhandeling over het Zien*, bl. 118.

naam van *Conserves* toevoegt, schijnt echter het ware conserveerglas niet anders te zijn dan een natuurlijk zuiver glas, dat noch vergroot noch verkleint; en wat dit tot bewaring of versterking des gezigts zal kunnen toebrengen, is gemakkelijk te begrijpen en te beoordeelen; namelijk, dat het een nietig middel is, alleen dienstig om de mode van een' Bril te dragen te begunstigen.

Een goed gezigt behoeft geen Bril; ook kan het gezonde oog door geen Bril, wanneer dezelve slechts in de kleinste vergrooting valt, de voorwerpen duidelijk onderscheiden; en wat den verklein-Bril betreft, dien heeft men slechts een oogenblik voor de oogen te hebben, om deszelfs vermoeijing te gevoelen, en pijn in het oog gewaar te worden. Wel is waar dat zich de oogen aan den Bril gewennen; dan dit is niet ten voordeele van het oog, en bewijst niets ten nutte van den Bril; maar het doet klaar zien, dat dezelve de oogen verzwakt, doordien men het duidelijk zien met het bloote oog door het dragen van den Bril onmogelijk heeft gemaakt.

Van den Bril wordt dus een zeer verkeerd gebruik gemaakt, en dit is nog, behalve al het bijgebragte, duidelijk merkbaar: want, zonder geheel en al uit het oog te verliezen, dat de verschillende beroepsbezigheden deszelfs gebruik meer of min noodzakelijk kunnen maken, komt het ons toch in het oog loopende voor, dat jonge Heeren, wanneer wij volgens het veelvuldig gebruik van den Bril moeten oordeelen, oneindig meer dan jonge Juffrouwen, kortzigtig of zwak van gezigt zijn. Het gebruik van een Bril tot lezen en schrijven, tot verrigting van fijne handwerken enz. laat zich duidelijk verstaan dat noodzakelijk kan wezen; maar het zoo algemeen gebruik van den Bril op straat is veelal overbodig, en allernadeeligst tevens voor het gezigt, en het zotte daarvan is al te duidelijk; want zoude het niet een' ieder' belagchelijk voorkomen, wanneer zich een jonge Boer op weg van eenen Bril bediende?

De vermaarde Oogarts BEER zegt te regt: „ De meesten van zwakken van gezigt meenen, dat zij zich, met „ Brillen, het zien veel verligten kunnen, en de kracht „ hunner oogen behouden, of zelfs versterken; ja eenigen gaan zelfs zoo ver, dat zij uit de heilzame werking, die de groene kleur zelfs op gezonde oogen „ heeft, het verkeerd gevolg afleiden, dat groene Brillen een zwak oog bijzonder ondersteunen moeten. —

„ Maar

„ Maar wee het oog, dat door een Bril moet zien, „ wanneer het nog niet voor deszelfs gebruik geſchikt „ is (*)!"

Wat mag toch de reden wezen, dat men zoo op de groene Brillen geſteld is? of zoude het alleen de kleur wezen, welke zoo behaagt? want de nadeelige werking van den groenen Bril op zwakke oogen is dikwijls nog grooter. Wel is waar dat groene voorwerpen de zachtſte en aangenaamſte voor het gezigt zijn; dan deze aangenaamheid en verzaehting verdwijnt ſpoedig, wanneer men gedadig een groen glas voor de oogen heeft, in welk geval alle voorwerpen, ja de geheele oppervlakte, welke men beſchouwt, een groen aanzien krijgt; daarenboven doen zich de voorwerpen niet in die aangename groene kleur als het brilleglas zelve op; integendeel, alles is met eene vuile kleur overdekt; ook ſtrijdt het met de Natuur, welke geene algemeene kleur voorſchrijft, maar alles onder verſchillende kleuren doet voorkomen. Die eentoonigheid is beleedigend voor het gezigt; daar, integendeel, de afwisſeling of verſchillendheid der kleuren voor ons oog aangenaam en nuttig is.

Geenszins is mijne meening den groenen Bril geheel te verwerpen; neen! deszelfs nut is mij veelmalen in de ziekten der oogen gebleken. Het is deszelfs verkeerd gebruik en zoogenaamde verſterkende en conſerveerende kracht, welke ik beſtrijde. De Oculist BEER, met wien ik hierin overeenſtem, zegt: „ De groene Brillen, waar„ van zich de zwakken van gezigt zoo gaarne bedienen, „ zijn zoo wel bij het werk, als buitendien, zeer na„ deelig, dewijl zij alle voorwerpen geheel anders ver„ toonen, dan zij er dadelijk uitzien, en aan alle din„ gen een duister, morſig aanzien geven; want daar„ door veroorzaken zij het buitendien reeds zwakke en „ lijdende oog, dat evenwel de voorwerpen zien wil, „ hoedanig zij wezenlijk zijn, eene nog meer dan ge„ wone inſpanning, en helpen dus de verzwakking der „ oogen ſlechts vergrooten."

Daar wij dan door dit alles vertrouwen aangetoond te hebben, dat de zwakken van oogen veelal verkeerdelijk hunne toevlugt tot eenen Bril nemen, en dat dezelve in

(*) G. J. BEER, *beproefde middelen en ernſtige raadgevingen voor de Oogen*, enz. 's Hage, 1801.

in de daad de oogen niet verſterken kan, en volſtrekt geene kracht tot bewaring van het gezigt bezit, zoude het, mijns bedunkens, veel voordeeliger voor de Maatſchappij wezen, indien men voortaan, in plaats van den Bril zoo onbepaald aan te prijzen, zich van dezen raad wilde bedienen: *Wees voorzigtig in de keuze van eenen Bril, of ga te rade met iemand deskundig, alvorens gij eenen Bril gebruikt; opdat gij uwe oogen niet bederft, ja uw gezigt geheel verloren ga.*

HET LEVEN EN DE WERKZAAMHEDEN VAN DEN HEER J. M. MONTGOLFIER. Door den Heer DELAMBRE.

(Voorgelezen in eene openbare Zitting van het Nationale Inſtitut, den 7 Januarij 1811.)

JOZEF MICHIEL MONTGOLFIER, Aanwijzer van het Muſeum van Kunſten en Werktuigen, Lid van het Raadgevende Bureau van Kunſten en Fabrijken bij het Miniſterie van Binnenlandsch Beſtuur, reſiderend Lid van het Inſtitut, en Ridder van het Legioen van Eer, werd geboren te *Vidalon-les-Annonai*, in het Departement van *Ardeche*, van PIERRE MONTGOLFIER en ANNA DURET, op den 26 van Oogstmaand 1740.

Zijn Vader, eigenaar van eene Papierfabrijk, welke hij, van tijd tot tijd, uitgebreid en verbeterd had, leefde aldaar als een Aartsvader, onder zijne negen kinderen, vele bloedverwanten en alle zijne werklieden, in de betrachting van huiſelijke, handeldrijvende, godsdienſtige en gastvrije deugden. Beroemd door zijne braafheid, verſtandig huisbeſtuur en vastheid van karakter, paarde hij bij zoo vele achtenswaardige hoedanigheden eene matigheid en kracht van gezondheid, die hem eenen zeer hoogen ouderdom deden bereiken, zonder ooit eenige andere ziekte gehad te hebben, dan die aan zijnen leeftijd eenen eindpaal ſtelde, in den jare 1793, in den ouderdom van 93 jaren.

Alle zijne kinderen hadden zucht voor wetenſchappen: ſlechts twee werden te *Parijs* opgevoed; JOZEF, het onderwerp dezes Levensverhaals, was, met drie zijner Broederen, in het Kollegie van *Annonai* gebleven; twijfelachtig, echter, is het, of hij van eenige andere ſchool meer

meer nuts zoude getrokken hebben. Hoewel van het nachtſte en beſcheidenſte karakter, was hij tevens te onafhankelijk, of liever te zeer ingenomen met, te zeer gehecht aan zijne eigene denkbeelden, om met eenige vrucht leſſen te volgen, die met zijnen heerſchenden ſmaak niet genoeg overeenſtemden.

Bekend is het, hoezeer de beoefening van de wis- en natuurkundige wetenſchappen, nu zestig jaren verleden, in bijkans alle Kollegien in *Frankrijk* verwaarloosd werd. Meer dan eens beklaagde zich JOZEF, niet in de gelegenheid geweest te zijn om al vroeg de voorbereidende kundigheden te verkrijgen, die hem, in zijne naſporingen, tot zekerder gids zouden hebben kunnen dienen; maar, van zijne kindschheid af geheel overgegeven aan zijne werktuig- en natuurkundige denkbeelden, zoude hij nimmer hebben kunnen verwachten, dat de gewone loop van oefeningen, ten laatſte, na een lang tijdverloop, hem de leſſen zoude leeren, die hem zouden gevoegd hebben; en te *Parijs*, even als te *Annonai*, zoude hij genoodzaakt geweest zijn, voor zichzelven eene wetenſchap te vervaardigen, die geheel de zijne was; voor zichzelven eene ſoort van Reken- en Meetkunde te ſcheppen, door middel van welke hij uit het hoofd vrij moeijelijke ſommen berekende, en over de gevolgen oordeelde, die van eenig werktuig moesten verwacht worden, met eene vaardigheid en ſchranderheid, over welke veel kundiger lieden meer dan eens verbaasd geſtaan hebben.

Na eenen niet zeer voordeeligen leertijd in het vaderlijke huis teruggekeerd, ontmoette hij, in de werkzaamheden der Papierfabrijk, voorwerpen, met zijne neigingen beter ſtrookende, en die, door hunne nieuwheid, zijne aandacht eenigen tijd bepaalden. Doch, onbekwaam om den ouden weg lang te betreden, deed hem zijne rusteloosheid nieuwe middelen beproeven, die weinig aanmoediging vonden bij eenen vader en opperhoofd, wiens ſtrenge geest van orde en bezuiniging kostbare proefnemingen wilde dulden noch van handelwijzen afwijken, door eenen langdurigen voorſpoed bekrachtigd. JOZEF, aldus in zijnen ſmaak gedwarsboomd, en in zijne ontwerpen meer vrijheids willende genieten, verlangde elders eene Fabrijk aan te leggen, welke hij naar goedvinden konde regelen.

Hij verkreeg daartoe verlof, en, gezamenlijk met zij-

zijnen Broeder AUGUSTIJN, rigtte hij verſcheidene Fabrijken op, in het bijzonder die van *Voiron*, in het Departement van *Iſere*.

Hij bezat het vindingrijk vernuft, welk zoo nuttige hulpmiddelen in den aanvang eener ſtichtinge kan aanbrengen; maar niet even zeker is het, dat hij dien geest van volſtandigheid en aanhoudende achtgevinge daar nevens paarde, zonder welken men op geenen voorſpoed in den koophandel kan hopen, inzonderheid wanneer, zoo als zijn geval was, met geſtadige verwijderingen, door zoo vele ontwerpen veroorzaakt, gepaard gaan eene geleidelijkheid van karakter, eene eenvoudigheid en goedaardigheid, die hem, meer dan anderen, moesten blootſtellen om dikmaals bankeroeten te lijden, en hem van ſchier alle de vruchten zijner nijverheid beroofden.

Die zelfde toegevendheid, die zijne verliezen vermenigvuldigde, deed hem dezelve welhaast vergeten, en nieuwe denkbeelden wederhielden hem van geregtelijke vervolgingen, waardoor de gevolgen minder ſchadelijk zouden geworden zijn. Eenmaal ſlechts trad hij buiten zijn karakter van zorgeloosheid en zelfverzakinge; doch hij ondervond welhaast de waarheid van het ſpreekwoord, dat men zijn talent niet moet dwingen. Het wordt niet vermeld, door welken onvoorzigtigen ſtap hij vat op zich had doen krijgen, of door welke kunstgreep de looze ſchuldenaar de regters had weten te verraſſen; maar, op verzoek des trouweloozen bankeroetiers, werd de verongelijkte ſchuldeiſcher te *Lyon* gevangen gezet.

Te taſtbaar was de ongeregtigheid, om lang voorſpoedig te kunnen zijn. Met behulp zijner familie, verliet de Heer MONTGOLFIER weldra zegepralende zijnen kerker, en ontving, tot ſchavergoeding, eene vrij aanzienlijke ſomme, welke hij aan het Hospitaal van *Annonai* ſchonk, het vruchtgebruik alleen voor hemzelven behoudende, waarover hij jaarlijks beſchikte ten behoeve der kinderen des ſchuldenaars, over welken hij zoo vele redenen tot klagen had.

In den jare 1770 met eene Nicht in het huwelijk getreden, had hij in haar die zuinigheid en oppaſſendheid gevonden, welke ter gelukkige aanvullinge dienden voor de verhevener en zeldzamer hoedanigheden, met welke hij gelukkiglijk bedeeld was; maar hij ontmoette ook iets van dien tegenſtand aan nieuwe proefnemingen, die voorheen hem het vaderlijke huis had doen verlaten.

Vol

Vol van een gegrond vertrouwen op Mejuffrouw MONTGOLFIER, liet JOZEF de zorge voor het huisbeſtuur te *Annonai* geheel op haar ſtaan, en ging dikmaals van huis, het zij naar zijne Fabrijk te *Voiron*, of naar de andere ſteden in het zuidelijke gedeelte van *Frankrijk*, werwaarts zijne koophandelbelangen hem dikmaals riepen.

Op deze togten genoot hij eene vrijheid, die voor hem niet meer zoo gevaarlijk was. Aan zijne verbeelding konde hij den teugel vieren, duizend ontwerpen in zijn hoofd laten omgaan, zonder bloot te ſtaan aan de verzoeking om dezelve ten uitvoer te brengen, zonder ze alvorens tot genoegzame rijpheid gebragt te hebben.

Tot meerdere onafhankelijkheid, en ter mindere verwijderinge van zijne denkbeelden, reisde hij doorgaans alleen en te voet. Zoodanig was hij daaraan gewoon geworden, dat hij, op zekeren dag, in de eerſte herberg een paard vergat, waarmede men hem gedwongen had zich te belemmeren, en het zich niet herinnerde, dan toen hij een boek niet vond, hetwelk hij zeker wist van huis te hebben medegenomen.

Hoewel hij, over het geheel, weinig ſmaaks vertoonde voor hetgene *ſtudie* heet, was hij een groot liefhebber van lezen; wetenſchappen en letterkunde, alles verſtond hij met dezelfde gretigheid, en vergat niets van hetgene hij had gelezen, hoewel hij nooit uittrekſels maakte of eenige aanteekening hield.

Hij bezat kundigheden in alle wetenſchappen; allen waren het voorwerp zijner overdenkingen geweest. Na de handelwijzen in het maken van het gemeen papier vereenvoudigd te hebben, had hij zijne gedachten laten gaan over de geſchilderde papieren, en die van verſchillende ſtoffen gemaakt waren.

De drukkerij had zijn vindingrijk vernuft bezig gehouden; hij had de kunst ontdekt om Stereotypiſche platen te gieten, lang voordat deze uitvinding algemeen bekend was geworden; zelfs had hij eene ſoort van wind-werktuig vervaardigd, door middel waarvan hij de lucht in zijne vormen verdunde.

Hij had het plan gemaakt van eene vuurpomp van eene bijzondere ſoort, indien het waar zij, dat waterdampen geen gedeelte van deszelfs zamenſtelſel uitmaakten; hij hield er zich nog in deze laatſte tijden mede onledig; hij ſprak er over; doch het is te vreezen, dat hij niets

heeft gedaan om een naauwkeurig denkbeeld daarvan tot ons te doen overgaan.

Alle de voorwerpen van huiselijke bezuiniginge, op welke hij zijne natuur- en werktuigkundige kundigheden konde toepassen, waren, beurtelings, aan beproevingen onderworpen, welke hem, van tijd tot tijd, nieuwe ontwerpen deden afbreken, en welke hij niet tot volkomenheid heeft kunnen brengen, of den tijd vinden om ze te doen bekend worden. Vertrouwen genoeg in zichzelven stellende om in gezelschappen niets verborgen te houden van hetgene hij ontworpen of uitgevonden had, was hem, sints zijne vroegste jeugd, eene spoort van traagheid of tegenzin bijgebleven om iets te schrijven, om zijne gedachten op het papier te brengen, in de orde, die dezelve ingang had kunnen doen vinden en verspreiden.

Onder zoo vele verschillende voorwerpen, die, het eene na het andere, zijne vurige verbeeldingskracht onledig hielden, waren er twee, die, vooral, hebbelijkerwijze zijne aandacht tot zich trokken en zijnen roem vestigden; de waterleikunde (*hydraulica*) welke hij voor zeer groote vorderingen nog vatbaar achtte, en de kunst om in de lucht te reizen.

Geholpen door zijnen Broeder STEVEN, aan welken hij zijne geestdrift voor deze beide ontdekkingen had medegedeeld, leide hij zich met warmen ijver toe op hetgene men zijne hersenschim noemde. Hetgene een bloedverwant, te *Parijs* opgevoed, hem onderrigt had van den snellen voortgang der hedendaagsche Scheikunde, en hem, in zijne naporingen, zoo krachtdadige hulp zoude hebben kunnen verleenen, had, echter, geen het minste aandeel in zijn gelukkig slagen.

Eene meer gewone werking, welke zoo vele anderen vóór hem, doch met minder oplettende oogen, hadden opgemerkt, diende, sints lang, ten voorwerpe zijner ernstigste overdenkingen, en bragt hem bij het gewenschte doel.

Een stuk linnen, verwarmd over een brandend vuur, zet zich uit, en zoude in de lucht omhoog stijgen, indien het niet terug wierd gehouden.

De zaak zelve is eenvoudig, de verklaring en de gevolgen bieden zich van zelve aan. De verdunde lucht wordt ligter; zij tracht naar boven te klimmen; zij zoude den hinderpaal medevoeren, die, door een zwaarder ge-

gewigt, niet werd wederlhouden; deze verdunde lucht behoeft dan flechts opgefloten te worden in een bekleedſel, groot en in zichzelf ligt genoeg, om aan hetzelve een vreemd gewigt te hangen, zonder de ſpecifieke ligtheid al te zeer te verminderen.

Niets valt, ongetwijfeld, gemakkelijker, nu de zaak gelukt is. Niets was insgelijks gemakkelijker, dan de ontdekking van *Amerika*, ten tijde als COLUMBUS daarvan het plan ontwierp. Een ſchip en levensmiddelen, de volſtandigheid om koers te zetten tuſſchen parallellen, alwaar men niets te vreezen had, zoo min te ſtrenge koude als overmatige hette, en alwaar men zeker was, of eene Nieuwe Wereld te zullen vinden, of weder te keeren in het oostelijke gedeelte van het oude vasteland, volgens eene vaart, van welke toenmaals de lengte ten naastenbij konde berekend worden, naar de denkbeelden, welke men toen reeds van de grootte der aarde had. Maar welk een moed was er niet noodig, om aan ſchroomvalliger, minder weetgierige en minder verlichte verſtanden de overtuiging mede te deelen, welke CHRISTOFFEL COLUMBUS uit zijne overdenkingen en oefeningen had geſchept.

Niet even zeer, wel is waar, had MONTGOLFIER noodig, den moed, door welken hij werd aangevuurd, in den geest zijner medewerkeren over te ſtorten. De gevaren, hoedanigen dezelven ook mogten zijn, konden niet anders dan de zijne wezen. Maar COLUMBUS vond ſchepen, geheel gereed; hier moest de kunst zelve nog geſchapen worden; niet dan op langdurige proeven konde zij gebouwd worden; en deze proeven waren niet van den aard, om ligtelijk te kunnen verborgen gehouden worden voor een kwaadwillend publiek, hetwelk een ongelukkig ſlagenden uitvinder in zijne beſpottingen niet zoude geſpaard hebben.

Na eene eerſte proeve, door JOZEF in de ſtad *Avignon* genomen, met een taffen parallelepipedon, gelukte het den twee Broederen, een ballon van middelmatige grootte te doen opgaan; meer hadden zij niet noodig om hen te overtuigen, dat zij zich met geene ijdele begoochelingen gevoed hadden. Hunne ontdekking deelden zij mede aan een hunner vrienden, den Heere BOLLIOUD, eigenaar van een huis, welks terras boven het meer van *Annonai* uitſteekt, en tot dusdanige proefnemingen ſchijnt te zijn vervaardigd. Door diens toejuichingen aangemoedigd, vervaardigen zij een nieuwen ballon, die hooger dan

de eerſte ſtijgt. Thans konden zij ſtaat maken op de toejuichingen van dat publiek, voor welks onregtmatige uitjouwing zij hadden moeten vreezen.

De bijzondere ſtaten van het *Vivareeſche* vergaderen te *Annonai*; de twee Broeders bedienen zich van eene zoo gunſtige gelegenheid, om meer openbaarheids te geven aan eene voortaan onfeilbare proefneming; dezelve gelukt naar hunnen wensch, en de ſtaten bekrachtigen door hun *Proces-verbaal* eene ontdekking, waarvan de roem moet nederdalen op de ſtad en de provincie, die er de eerſte vertooning van gezien hebben; dit was op den 5 Junij 1783.

Alle Journalen vermelden, als om ſtrijd, het ontzettende berigt wegens eenen bol van honderd tien voeten in den omtrek, wegende ongeveer vijfhonderd pond, welken men, in weinige oogenblikken, zich heeft doen uitzetten en, als het ware, ſcheppen, door denzelven te vullen met eene lucht, de helft ligter dan de dampkringslucht. Men leest, dat, op een gegeven ſein, deze bol ſnellijk geklommen is ter hoogte van 2000 metres, en dat hij, op eenen afſtand van eene halve mijl, gedaald is met eene gemakkelijkheid, dat de ſtekken der wijnſtokken, op welke hij kwam rusten, niet in het minst beſchadigd zijn geworden.

Te wel bevestigd is, deze verwonderlijke proeve, om tegenſpraak te kunnen vinden; niets dan geestdrift verwekt zij; men wil haar herhalen; men is onkundig van het geheim des uitvinders; maar de wetenſchap valt op zijn denkbeeld; in de Natuur- en Scheikunde zoekt men de meestbevoegde werkmiddelen, om datgene te vervangen, waarvan tot nog toe ſlechts de uitwerkſels bekend zijn. Een vermaard Natuurkenner belast zich met de uitvoering; na eenige weken meer of min gelukkig ſlagend pogens, en een onvermoeiden arbeid, ziet, eindelijk, *Parijs*, den 27 Augustus, een ballon van twaalf voeten middellijns en van eene fraaije gedaante zich in de lucht verheffen, welhaast in de wolken verdwijnen, en zich aldaar onttrekken aan de verrekijkers der waarnemers, die, uit verſchillende ſtandpunten, den voortgang van eene zoo nieuwe ſoort van Planeet trachtten te meten.

Alle de beminnaars der Natuurkunde herhalen de proef door onderſcheidene middelen, die ſlechts de nieuwsgierigheid voeden, zonder haar volkomen te voldoen. MONT-

GOL-

GOLFIER's naam is in alle monden; maar, terwijl alles van zijn gelukkig slagen spreekt, doet de uitvinder niets dan zich aan de toejuichingen te onttrekken, en laat aan zijnen Broeder STEVEN de zorge over om zich naar *Parijs* te begeven, en aldaar eene ontdekking te verklaren, aan welke deze deel had door zijne langdurige werkzaamheden en door zijn vernuft.

STEVEN ging dan daarvan verslag doen aan de Akademie der Wetenschappen, die hem gelastigden toevoegde om tegenwoordig te zijn bij de proeve, van welke zij de kosten wil dragen; het Gouvernement neemt alle de kosten over.

STEVEN liet een ballon vervaardigen van 70 voeten hoog en 46 middellijns.

De Evennachtswinden wederstreven meer dan eens proeven, die niet anders dan in de open lucht kunnen genomen worden. Maar het ongeduld gedoogt niet, op minder ongunstige omstandigheden te wachten; eenige ponden droog stroo en gehakte wol brengen, in weinige minuuten, eenen damp voort, die het werktuig doet zwellen; het stijgt omhoog, medevoerende een bijgevoegd gewigt van 500 pond; de aangewende pogingen, om den ballon terug te houden, een geweldige wind, een regen van vierentwintig uren beschadigen denzelven dermate, dat hij eene zware reparatie noodig heeft.

STEVEN laat den moed niet zakken; in vier dagen vervaardigt hij eenen anderen luchtbol, 57 voeten hoog en 41 voeten middellijns. Op het plein des Kasteels van *Versailles* opgelaten, verheft hij zich op de schoonste wijze, en daalt neder in het naburige bosch, 3600 metres van de plaats, alwaar hij is opgegaan.

Deze herhaalde proeven bewezen, dat het werktuig eene opklimmende kracht bezat, bekwaam om een aanmerkelijk gewigt mede te voeren; men moest hetzelve nog het vermogen mededeelen, om zich langer in de lucht te kunnen ophouden. Dit middel was reeds uitgevonden, maar eenigzins gevaarlijk; ook werden er stoutmoedige mannen vereischt, die een ligchaam hielpen sturen, welks uitgebreidheid en ligtheid zelve zoo veel vat gaf aan de hoofdstoffe, welke het moest vervoeren.

Tot deze stoute proeve vervaardigde STEVEN, in weinige dagen, eenen luchtbol, nog grooter dan de voorgaanden, als zijnde 70 voeten hoog en 46 voeten middellijns. Hij droeg eene galerij, in wier middelpunt het fornuis ge-

plaatst was, op welk het ſtroo en de wol moesten gelegd worden, die ieder oogenblik het werktuig van nieuw gaz moesten voorzien.

Na eenige proeven, die de voorgaanden nog bekrachtigden, verzocken twee onverſaagde natuurkenners, als eene gunst, verlof, om vrijelijk in de lucht te mogen zweven; en het verbaasde *Parijs* ziet hen welhaast uit het Kasteel van *Muette* majestueus opſtijgen, de rivier en de geheele ſtad overſteken, om, zonder eenig toeval, achtduizend metres van de plaats, alwaar zij waren opgegaan, neder te dalen.

JOZEF MONTGOLFIER, in voldoening aan de wenſchen der inwoneren van *Lyon*, vertoonde hun, omtrent denzelfden tijd, het ſchouwſpel, welk zij alleen tot heden toegenoten hebben, van eenen luchtbol van 126 voeten hoog en 102 voeten middellijns, dragende zeven reizigers, een van welke de uitvinder zelf was.

Kort te voren was *Parijs* getuige geweest van eene proeve, minder ontzettende in zekere opzigten, maar nog keuriger misſchien, en vooral meer gerustſtellende, tot welke de kunſten en wetenſchappen het hare hadden toegebragt. Maar wij hebben thans alleen te ſpreken van hetgene de Broeders MONTGOLFIER onmiddelijk betreft; de *Parijſche* proefneming zal de inleiding zijn tot de geſchiedenis der gevolgen hunner belangrijke ontdekkinge, en er het gewigtig e hoofdſtuk van uitmaken.

Het was nu bewezen, dat de kunst, om in de lucht op te ſtijgen, gevonden — dat deze droom der verbeelding, langen tijd voor dwaasheid aangezien, eindelijk verwezenlijkt was.

In de Akademie der Wetenſchappen had STEVEN eene Memorie voorgelezen, waarin hij de denkbeelden en de middelen, die het voorſtel hadden opgelost, ontwikkelde. De Akademie had, op het verſlag harer gelastigden, uitſpraak gedaan, „dat de ontdekking volkomen was, wat „derzelver uitwerkſels in het algemeen aangaat." Met algemeene toejuiching had zij, op den 20 Augustus 1785, de twee Broeders op de lijst harer Korrespondenten geſteld, en hun toegewezen, „als geleerden, wien men eene „nieuwe kunst verſchuldigd is, welke, in de geſchiede„nis der menſchelijke wetenſchappen, tot een tijdmerk „zal verſtrekken," den prijs (van 600 livres), door eenen ongenoemden toegelegd, ter aanmoediging van kunſten en wetenſchappen. STEVEN, wien het had mogen gebeuren,

ten

ten Hove te verschijnen, had het *lint van St. Michiel* en Brieven van Adeldom voor zijnen Vader ontvangen. Aan JOZEF was een jaargeld en 40,000 livres toegelegd, tot het vervaardigen van eenen luchtbol, die hem moest dienen tot het boeken van middelen van besturing. In dat zelfde jaar hadden de staten van *Languedoc* eene somme bepaald, om te *Annonai* een Gedenkteeken, ter gedachtenis der uitvindinge, op te rigten.

Nooit had een nieuw denkbeeld eene zoo spoedige en algemeene geestvervoering veroorzaakt; nooit was eene nieuwe ontdekking met soortgelijk eene geestdrift ontvangen. Naauwelijks vernam mén eenige tegenspraak, de stem der jaloezij, onaffcheidbare medgezellinne van elk geruchtmakend gelukkig slagend bedrijf.

Indien eenige ijveraars van de nuttigheid der uitvindinge te breed opgaven, een klein getal nijdigaards ondernam het, dezelve verre beneden hare wezenlijke waarde te verlagen; anderen wilden de nieuwheid daarvan tegenspreken. Men riep de geleerdheid te hulp; men doorbladerde de boekerijen; duidelijk genoeg bewees men, dat, ten allen tijde, het voorstel de menschelijke nieuwsgierigheid had bezig gehouden. Uit het stof haalde men het boek ten voorschijn, waarin LANA een ballon beschreef, ondersteund door vier koperen globen, waarin men zeide, een volmaakt luchtledig te hebben voortgebragt. Men vermeldde het natuurkundig tijdverdrijf, waarin GALENUS, in de *verbeelding*, een hol schip bouwde, van gewast of bepikt linnen, van binnen opgevuld met eene lucht, de helft ligter dan gemeene lucht.

Deze Roman van een oud Hoogleeraar in de Natuurkunde was niets anders dan eene soort van programma van eene te beantwoordene vraag. Wat bevatte dezelve inderdaad anders dan denkbeelden, aan alle Natuurkundigen overbekend? de noodzakelijkheid, ten einde zich in de lucht te kunnen vasthouden, van eene ligte vloeistoffe, besloten in eene ondoordringbare stoffe, hetgene daarenboven het schip van GALENUS bijkans in alles zou gelijk gemaakt hebben aan de ballons van gegomde taf, meer dan aan de *Montgolfiers*.

MONTGOLFIER, daarentegen, leert ons spoedig en kosteloos de lucht te vervaardigen, door GALENUS ondersteld, dezelve onophoudelijk te vernieuwen in een omkleedsel, hetwelk, dezelve door eene ruime opening ontvangende, aan het boveneinde niet volstrekt ondoordringbaar behoeft

te zijn. Eindelijk, hetgene GALENUS als een bloot ontwerp voorstelde, heeft MONTGOLFIER voor onze oogen verwezenlijkt door een hoogst eenvoudig middel.

Even als LANA, wijst GALENUS schertsende de middelen aan, welke de Natuurkunde van zijnen tijd aan de hand gaf, om in de lucht op te stijgen; maar LANA's luchtledig was onuitvoerlijk, en de drukking der buitenlucht zoude zijne zwakke globen spoedig verplet hebben: GALENUS, die de noodzakelijkheid eener ligter vloeistoffe erkende, konde geene gazsoorten aanwijzen, die in zijnen leeftijd niet bekend waren. Thans zijn deze gazsoorten in handen van allen, die dezelve tot de luchtvaart weten te gebruiken; terwijl de Natuurkundigen, die dezelve hebben uitgevonden, geenen inval hebben gehad om ze tot dat oogmerk te doen dienen. MONTGOLFIER, die ze kende, heeft ons getoond, dat hij dezelve geenszins behoefde.

De Akademie heeft verklaard (in het Deel van 1783, bl. 20.) dat, op de eerste tijding der *Annonaische* proeve, alle Natuurkundigen op de ontbrandbare gaz bedacht waren; maar men moet er bijvoegen, dat er twee groote zwarigheden moesten worden te boven gekomen. De eerste was volkomen weggenomen door de altoos gedenkwaardige proeven van het *Veld van Maes*, en de *Tuilleries*; zij bestond in het opsluiten van dit gaz op eene onfeilbare wijze; de andere, om het, naar goeddunken, spoedig, en met geringe kosten voort te brengen; dezelve schijnt zoo goed als onoverkomelijk.

Het middel, door MONTGOLFIER uitgedacht, heeft zekerlijk zijne zwarigheden; maar kan het ontkend worden, dat het zijne uitvinding is; dat het spoedig werkt en niet kostbaar is; dat de reiziger, op den grond nedergedaald, als zijn voorraad verbruikt is, denzelven overal kan vernieuwen, en genoegzaam in het zelfde oogenblik op reis gaan; een voordeel, waarop tot nog toe geenerlei behandeling zich mag beroemen, en hetwelk misschien aan dezelve den voorrang zou doen verdienen, indien men luchtreizen konde ondernemen, zoo lang men van middelen ter besturinge zal ontbloot zijn.

Dit gedeelte van het problema, waarop niemand bedacht was, of waarvan men alle de zwarigheid voor zichzelven ontveinsde, zal het altijd onoplosbaar blijven? Wij mogen er voor vreezen, maar laten wij het niet vaststellen. Na hetgene, waarvan onze oogen getui-

gen

gen geweest zijn, waarom gewanhoopt aan eene ontdekking, welke die van MONTGOLFIER zou volmaken?

In afwachting van deze nieuwe uitvinding, die misschien ons voor altijd zal geweigerd worden, vraag ik, of de luchtbollen inderdaad zoo nutteloos zijn, als eenige bedilzieken wel zouden willen doen gelooven? Zou daarenboven de onmiddellijke en aanstaande nuttigheid alleen de regelmaat der achtinge wezen, welke wij aan de gewrochten der kunst schuldig zijn? Heeft ook niet de overwinning van eene groote zwarigheid eenige aanspraak op onzen lof? Eene schepping des vernufts, alleen bestaande in het voorstellen van een ontzettend schouwspel, en die den luister onzer feesten verhoogde, zoude zulk eene schepping een voorwerp onzer verfmading kunnen wezen?

Gewisselijk zullen wij van geheerhande partijdigheid, van geene grootspraak beschuldigd worden, verzekerende: „dat van alle natuurkundige proeven de ontzettendste, de vroegst beproefde, en evenwel de onverwachtste, die van den Heere MONTGOLFIER is; dat „dezelve 's menschen mogendheid vermeerderd, en hem „den dampkring heeft in handen gesteld." Indien men tot nog toe door de lucht geene geregelde reistogten doen kan, men kan er althans naar goedvinden alle de proeven vermenigvuldigen, welke men voor den voortgang der wetenschap voegzaam zal oordeelen.

Zie eens, door welke gevaren en vermoeijenissen het SAUSSURE gelukt zij, eenige ligte werktuigen te brengen op den top van den *Mont-Blanc*, die geene 5000 metres hoog is! Deze gevaarlijke onderneming, die hem meermalen was mislukt, hoe veel reden zouden wij hebben om ons te bedroeven dat dezelve eindelijk gelukt is, indien zij, zoo als wij reden hebben te gelooven, ten gevolge gehad hebbe de krenking der gezondheid en de verkorting des levens eens zoo achtenswaardigen Natuurkundigen!

Onze Akademisten hebben in *Peru* de nieuwsgierigheid gehad, den *Pinchinsha* te beklimmen, om deszelfs volkaan te onderzoeken. LA CONDAMINE, ondanks den onverzettelijken moed, van welken hij zoo vele proeven heeft gegeven, is genoodzaakt, na duizend moeijelijkheden, 1200 metres beneden den top zijn klimmen te staken; de onverfaagde HUMBOLDT klimt aldaar nog 900 metres hooger; een onoverkomelijke hinderpaal noodzaakt

zaakt hem terug te keeren; terwijl in weinige oogenblikken, en tot het doen van proeven, die hunne geleerde nieuwsgierigheid geprikkeld hadden, BIOT en GAY-LUSSAC, de fraaije proeve van 1 December 1783 herhalende, zonder moeite en zonder gevaar, hooger dan SAUSSURE ſtijgen, en GAY-LUSSAC, in eene andere opklimming, in welke niemand hem verzelde, met ſnelle vaart, hooger dan LA CONDAMINE en HUMBOLDT, hooger dan de hoogſte berg des aardkloots, ſtijgt, en, na eenige oogenblikken, de lucht van daar brengt, welke hij op eene hoogte van 7000 metres had geſchept, om dezelve met de lucht te vergelijken, welke wij op de oppervlakte des aardbodems inademen.

Zoo heeft dan MONTGOLFIER aan de wetenſchappen eenen onſchatbaren dienst gedaan. Zonder hem, zonder den ſchok, door zijne luisterrijke proeve aan de Natuurkundigen gegeven, is er alle grond om te gelooven, dat zij, met regt afgeſchrikt door de gevaren, de moeijelijkheden en de kosten eener onzekere onderneming, zich lang zouden vergenoegd hebben met in hunne kamers de zeepbellen van CAVALLO te doen op en neder zweven, die ſlechts twee jaren ouder waren dan de *Annonaiſche* proeve, of misſchien de kleine bollen van BAUDRUCHE DE DESCHAMPS, die eenige maanden later daarop volgden. Door zijne ſtandvastigheid en moed; door de hulpmiddelen, welke hij in hemzelven heeft gevonden, heeft MONTGOLFIER den ſcheidmuur omvergeworpen, welke als onomſtootelijk werd aangezien; aan hem zijn wij verpligt en zullen immer verpligt blijven voor de gelukkige reeds aangewende pogingen, en die nog aangewend kunnen worden. Een moeijelijk vraagſtuk is de eigendom des genen, die het eerst heeft opgelost, hoewel naderhand eene gemakkelijker oplosſing van hetzelve wordt uitgevonden.

Ter voldoening aan eene aangegane verbindtenis, en om eene uitvinding voort te zetten, bij welke hij zoo veel perſoonlijk belang had, had JOZEF alle de ſtukken vervaardigd, die eenen grooten luchtbol geheel van zijden ſtoffen moesten zamenſtellen. Hij had geenen tijd, de onderſcheidene deelen te verzamelen, noch van denzelven de proef te nemen; maar hij verzuimde daarom niet, in het klein met den onvermoeidſten ijver allerlei proeven te doen. Zelfs is ons verzekerd, „ dat het hem gelukt „ was, een ballon van eene bijzondere gedaante te ver-

„ vaar-

„ vaardigen, welken hij bij ſtil weder kon beſturen, door „ beurtelings te klimmen en te dalen langs eene reeks „ van diagonalen."

Meer kunnen wij niet zeggen van eene uitvinding, waarvan wij bezwaarlijk een genoegzaam naauwkeurig denkbeeld kunnen maken, en die met de ſtaving eener welbevestigde proeve niet is beſtempeld. Na een gelukkig geſlaagd roemruchtig werk, was JOZEF zichzelven ſchuldig, zijnen roem niet te wagen aan overhaaste en min gelukkige ondernemingen. Het hydraulisch ſtormtuig, waaraan hij thans begon te werken, zal ons tot zijnen lof nieuwe ſtoffe opleveren.

Minder ſchitterende en bruikbaarder is deze laatſte uitvinding; even eenvoudig zijn daartoe de middelen, en de zamenſtelling vernuftiger. Als de eerſte zijnde, onderſtelt zij een geſtadig voortgezet en van alle kanten beſchouwd oorſpronkelijk denkbeeld; maar zij vereischte meer hulpmiddelen en buigzaamheid in den geest des uitvinders.

In het zamenſtellen van zijn hydraulisch ſtormtuig, met behulp van zijnen Broeder STEVEN, was het hem gelukt, in de onſtuimige dagen der Omwentelinge, een reeds zeer nuttig werktuig te ſcheppen, vooral hoogst merkwaardig om het beginſel, welk het in werking bragt, maar hetwelk nog eenige onvolmaaktheden behield, welke hij ſedert heeft weten te verbeteren op eene zeer eenvoudige en niet minder gelukkige wijze.

Wij zouden buiten ons beſtek gaan, indien wij van het vernuftige zamenſtelſel des hydrauliſchen ſtormtuigs eene beſchrijving deden. Hetgene hetzelve kenmerkt, is, dat het met voordeel kan gebruikt worden, wanneer de andere werktuigen van geenen dienst zijn. Voor het overige zijn wij genoodzaakt over te wijzen tot het verſlag van den Heere CHARLES, eenparig aangenomen door de Klaſſe der Wetenſchappen, ter bekrachtiging van het voorſtel, door de Jury omtrent de tienjarige prijzen gedaan; plaatſende het hydrauliſche ſtormtuig in den eerſten rang van nutte uitvindingen, met welke de Werktuigkunde ſints twaalf jaren verrijkt is.

JOZEF bezat ligchaamskrachten, die der gewone menſchen te boven gaande. Daar nevens bezat hij eene koelbloedigheid, waardoor hij het vrije gebruik van alle zijne vermogens altijd behield. Dikmaals bediende hij er zich van bij brand, overſtroomingen en andere gelegenheden, aan wel-

welke hij nimmer zijne hulp ontrok, en bij welke hij de gewigtigſte dienſten deed. Deze moedige menſchenliefde deed hij vooral werken, gedurende de onſtuimigheden der Omwenteling. Een verbannene, tot welke partij hij behoorde, hoe gevaarlijk het ook ware hem te hulp te komen, vond altijd bij hem eene ſchuilplaats, welke hij meer dan eens door zijne kloekmoedigheid wist te doen ontzien.

Zoo algemeen bekend was het vertrouwen, welk hij in dit opzigt had ingeboezemd, dat dikmaals perſonen aan hem verwezen werden, wier namen hij niet kende. Minzaam behandelde hij alle dezen, en liet nimmer iemand gaan, zonder hem in veiligheid geſteld te hebben; en dikmaals diende hij hem tot wegwijzer en lijfsverzekering.

Vreemd van alle partijſchappen, onderworpen aan de wetten van den Staat, zoo lang deze niet ſtreden tegen de wetten der Menſchelijkheid, wachtte hij de wederkomst der orde met vertrouwen af.

De Omwenteling, gedurende welke hij een zoo ſchoon karakter had vertoond, was heilloos geweest voor zijnen koophandel; hij ging uit zijne zaken, om zich naar *Parijs* te begeven, alwaar hij door een herſtellend Gouvernement gunſtig werd ontvangen. Geroepen aan het Raadgevende Bureau van Kunſten en Fabrijken, verkozen tot Aanwijzer van het Muſeum van Kunſten en Werktuigen, bevond hij zich midden onder alle de voorwerpen, in welke hij het meeſte belang moest ſtellen. In het *Inſtitut* verkozen, verſierd met den Adelaar van het Legioen van Eer, vereerd met de achting der Kunſtenaren, welke hij met eene hebbelijke openhartigheid en minzaamheid behandelde, onophoudelijk onledig met het verbeteren van zijne uitvindingen; wat ontbrak er aan zijn geluk, en wat konde hij wenſchen, dan alleen om er langer genot van te hebben?

Altijd had hij eene vaste en onveranderde gezondheid genoten tot in den jare 1809, toen hij van eene beroerte en daarop volgende verlamming overvallen werd. De gedienſtigſte hulpmiddelen der kunst waren niet in ſtaat, het onbelemmerd gebruik der ſprake te herſtellen; en dit was voor den goeden JOZEF een zeer gevoelig gemis. Zonder vrucht beproefde hij de wateren van *Bourbonne*; van die van *Balaruc* wilde hij de proeve nemen; vol hoop vertrok hij derwaarts, omdat hij te *Lyon* en *Annonai*, midden onder zijne bloedverwanten en vrienden, zich eenigzins minder belemmerd in

zij-

zijne spraak had bevonden. Maar reeds den derden dag na zijne aankomst ontrukte hem een nieuw toeval aan de zijnen en aan de wetenschappen.

Niet meer dan twee Kinderen heeft JOZEF MONTGOLFIER nagelaten: eene Dochter, gehuwd aan den Heere URIBERT, Geneesheer in het Krijgshospitaal van *Grenoble*, en eenen Zoon, erfgenaam van zijne bescheidenheid en zucht voor de Werktuigkunde.

In het Institut aangenomen 16 Februarij 1807, in de plaats van den Heere COULOMB, is hij vervangen door den Heer MALUS, 13 Augustus 1810.

BERIGT WEGENS DEN WEG OVER DEN SIMPLON.

De enge vallei, waaruit het *Valeesche* bestaat, en door welke de weg naar den *Simplon* loopt, is niets anders dan het oppereinde der vallei, welke de *Rhône* doorstroomt, van haren oorsprong af, tot daar zij in de Middellandsche zee valt. Deze rivier ontspringt in de ijsbergen van den *St. Gothard-berg*, op den top der *Alpen*; terwijl de *Tesfin*, in eene tegengestelde rigting, zich met de *Po* gaat vereenigen, en zich insgelijks naar de Middellandsche zee wendt, na het *Groote Meer*, even gelijk de *Rhône* het *Leman-meer* doet, doorstroomd te hebben.

De ijsbergen der *Groote Alpen*, waarvan de beide rivieren hare wateren ontvangen, uitmaken te eene wijduitgestrekte landengte, lieten de twee waterkommen van de *Rhône* en de *Tesfin* zonder gemeenschap, en schenen door de natuur bestemd om *Frankrijk* van *Italie* voor altijd af te scheiden.

De Held, intusschen, voor welken alle zwarigheden verdwenen, had zich met zijne legers over die ontoegankelijke bergtoppen eenen weg gebaand, en *Italie* zag zijnen overwinnaar van die zelfde bergen afdalen, welke hetzelve tot een bolwerk verstrekt hadden.

Na den slag van *Marengo* ontvingen de Generaal TURREAU en eenige Ingenieurs order, om de oorden op te nemen, en middelen voor te slaan, om op dit punt eene gemeenschap tusschen *Frankrijk* en *Italie* te openen.

De vraag was, eenen heuvel, ter hoogte van 2005 me-

metres (6174 voeten) boven de oppervlakte der zee te beſtijgen, eenen weg aan te leggen op muurſteile zijden van rotſen, wier talrijke en moeijelijke bogten en ſcherppuntige hellingen naauwelijks toelieten, dat muilezels er zich konden op de been houden. Daarenboven moest de reiziger, dertien mijlen lang, beſchermd worden tegen de boven zijn hoofd hangende ijsbergen, en tegen ſtormwinden en ſneeuw, hem telkens dreigende te verzwelgen.

In het eerst werkte men zonder vaste en bepaalde ontwerpen; weinig werd er in het eerſte jaar afgedaan.

Een Beſluit van 19 Mesſidor van het jaar IX ſtelde de voortzetting van de werkzaamheden van den *Simplon* onder de posten des Ministers van Binnenlandſche Zaken, en de Directeur-Generaal der Bruggen en Wegen zond den Inſpecteur CRAND, om het beleid der werkzaamheden op zich te nemen.

Den 25 Germinal van het jaar XI werden de ontwerpen goedgekeurd door den Raad en den Directeur-Generaal, rakende den geheelen overtogt over den *Simplon*, op 65,670 metres (13 mijlen) in de lengte, tusſchen *Glitz* en *Domo d'Osſola*, gelijk ook de algemeene ontwerpen van het geheele gedeelte des wegs langs den linker oever van het Meer en bovenwaarts, tusſchen *Evian* en *Glitz*, ter lengte van 145,880 metres (29 mijlen).

Wat het gedeelte des wegs aangaat aan den kant van *Italie*, tusſchen *Domo d'Osſola* en *Arona*, ter lengte van 59,900 metres (12 mijlen), men liet denzelven vijf mijlen verre loopen langs den oever van het *Groote Meer*; het overige gedeelte werd gerigt door de vlakte, lo pende tweemaal over de rivier *Toccia*. Vervolgens werd de weg vervaardigd van *Arona* naar *Milaan*, twaalf mijlen lang, die over de *Teſſin* onder *Sesto* loopt, om, langs den ouden weg, over *Somma* te *Milaan* te komen.

Hieruit blijkt, dat de weg van *Geneve* tot aan *Milaan* over den *Simplon* vierenzeventig mijlen lang is, die in 44½ posten verdeeld zijn.

Het eerſte gedeelte, van *Geneve* tot aan *Evian*, is vermaakt en verbeterd, en bevindt zich tegenwoordig in den besten ſtaat.

De werken, tusſchen *Evian* en *Bouveret*, aan het einde van het *Leman-meer*, aangelegd, bedroegen 22,500 metres of vier mijlen en een half in de lengte, loopende 52 voeten waterpas boven het Meer, alwaar uitgeſtrekte

en

en noodzakelijke verhakkingen zijn vervaardigd, gelijk ook aanzienlijke muren, met treffelijke borstweringen voorzien bij de vermaarde rots *Meillerie*. De fraaiheid des wegs, de hoogte des bergs, tegen welken dezelve leunt, en de bekoorlijke oevers van het Meer, maken het uitzigt van deze plaatsen even verrukkende als verschillende. In de oorden, door welke de weg loopt, zijn vier bruggen gemaakt. De kosten van deze werken hebben meer dan een millioen bedragen.

Van dit punt af loopt de oude weg tot aan *Sion* en de kust van de *Plâtriere*; in het *Valeesche* zijn eenige werken aangelegd, gezamenlijk eene mijl in de lengte.

Van *Sierres* tot aan *Glitz*, bedragende eene lengte van 37,900 metres of zeven mijlen en een half, is er een nieuwe weg van eene mijl lang aangelegd door een moeras, welk men heeft droog gemaakt, en nog twee mijlen aan de toegangen van de *Viege* en verder in groote verhakkingen van rotsen boven de wateren van de *Rhône* en de rivier de *Viege*, in welke men, langs den ouden weg reizende, onophoudelijk gevaar liep te zullen nederstorten.

De tot nog toe niet verbeterde tusschenruimten maken den ouden weg uit, welke ter dezer plaatse bruikbaar is.

Van *Glitz* tot aan de voorgenomene herberg op den top van den *Simplon* rijst de weg 1315 metres (4048 voeten), loopende rondom de stroomen en de engten des bergs, door middel eener verhakking in de rotsen, of gesteund door zeer hooge muren, en doorsneden van zeer vele bruggen en andere kunstwerken.

Het meest merkwaardige bij den uitgang van *Glitz* is de brug van de *Paltine*, 27 metres 50 centimes (85 voeten) breed, en 33 metres (100 voeten) hoog; boven in de rots is eene galerij gemaakt, om voor den stroom *Hotz-Graben* eenen uittogt te openen.

Vervolgens ontmoet men de brug, in het diepste van de *Ganther-vallei* aangelegd, niet zoo hoog als de voorgaande, doch niet minder merkwaardig om de sterkte en de hoogte der steunpilaren. Nog zijn er verscheiden andere bruggen gemaakt, onder andere die van *Affluo* en *Frombach*. Thans komt de reiziger aan eene galerij, in de rots geopend, voordat hij zich bevindt aan den bogtigen doortogt ver de ijsbergen, of de verhakkingen. Ontzettende muren vertoonen zich aan het oog, alsmede groote waterleidingen, die de watervallen, van de ijsbergen voortkomende, ont-

van-

vangen en geleiden. Deze doortogt, die in eene tweede galerij uitloopt, is een der ontzettendſte gedeelten van den weg.

Den top des *Simplons* bereikt hebbende, 2005 metres (6174 voeten) boven de zee, en 1315 metres (4048 voeten) boven *Glitz*, kan men bezwaarlijk zich verbeelden, dat men zoodanig eene hoogte, zoo ongevoelig en gemakkelijk, heeft bereikt.

Hier zal een verblijf voor de reizigers worden aangelegd. De *Krumbach*, eene waterrijke en nimmer uitdroogende beek, die nooit bevriest, zal naar die herberg hare wateren voeren, vanwaar zij zich in de *Rhône* en de *Tesſin* ontlasten.

Van dit punt verandert het gezigt; van nieuws daalt de weg, langs zachte hellingen, door middel der ſchuinſche verhakkingen, van groote ſteunmuren en allerlei werkſtukken.

Ter halver wege komt men aan het dorp *Simplon*, tuſſchen *Glitz* en *Domo d'Oſſola*, en de a tijd even fraaije weg loopt voort, door middel van ſoortgelijke werkſtukken, tot aan *Algaby*, alwaar de *Quina* zich met de *Krumbach* vereenigt, om de rivier *Doveria* te vormen. Aan dit punt hebben de werkzaamheden voor rekening van *Italie* eenen aanvang genomen.

Zij hebben beſtaan in buitengewone doorſnijdingen in het graniet en in drie opene galerijen, ter lengte van 362 metres.

De galerij van *Gondo* is inzonderheid merkwaardig door hare lengte en de openingen, door welke het licht invalt, en door welke men den ſtroom van de *Doveria* ziet; de geheele weg, in de lengte van den overtogt van *Quina* tot aan gene zijde van *Crevola*, beſtaat uit verhakkingen of verbazende ſteunmuren.

Eene menigte bruggen is er gebouwd over de *Krumbach*, de *Doveria*, aan den in- en uitgang der galerij van *Gondo*, over de *Cheraſea*, te *Crevola* en over de *Bougna*; doch de merkwaardigſte is die van *Crevola*, van twee bogen, ieder van 21 metres (64 voeten) breed, rustende op twee ſteunſels, gedeeltelijk van rots en gehouwen granietſteen en op eene kolom van 33 metres (100 voeten) hoog, even als de ſteunſels. Deze inderdaad reusachtige aanleg doet de uitwerking van een kolosſaal beeld, te midden der puinen op zijne voeten ſtaande. Het overige van den weg, ter lengte van drie vierde mijl, loopt regtuit tot aan *Domo d'Oſſola*.

De

De opgeslagene huizen, dienende tot eene verblijfplaats voor de reizigers, en die acht of tien paarden en dertig of veertig menschen kunnen bevatten aan de *Fransche* zijde, zijn veel grooter aan den kant van *Italie*.

Het gedeelte van den weg van *Domo d'Ossola* tot aan *Arona*, door eene vlakte, doorsnijdt den stroom van *Ville*, tweemaal de *Toccia*, komt aan de *Strona*, alwaar eene brug van drie bogen van graniet is aangelegd, even gelijk die van *Bavena* van vijf bogen, en vele andere van minder belang. Prachtig zijn alle de afmetingen tot aan *Fariole*, langs het overstaande Meer en ter lengte van bijkans vijf mijlen waterpas.

De mantelmuur, ter beschuttinge van den weg tegen het water van het Meer, gedekt met granietplaten van 5 metres (15 of 16 voeten) in de hoogte, en somtijds op heiwerk rustende, is van een mengsel van kalk en zand gebouwd, behalve een tegenmuur om den grond te steunen, en den dijk en de gracht voor uitzakking te beveiligen.

Het is twijfelachtig, wat men in den verbazenden klomp dezer werken meest moet bewonderen; derzelver uitgebreidheid, of de volmaaktheid der volvoering. Hier doorsnijdt de weg *Arona* in deszelfs bovenste gedeelte, en begeeft zich, om zoo te spreken, in eene vlakte, naar de *Tesin*, beneden *Sesto*.

De overtogt van deze rivier, bij haren uitloop uit het *Groote Meer*, geschiedt met vaartuigen.

Van de *Tesin* loopt de nieuwe weg voort tot aan deszelfs vereeniging met den ouden weg, door *Somma*, en tot aan *Milaan*, altijd in eene vlakte, en over eenen even wel beplanten als vruchtbaren grond.

Verzekerd is aldus de overtogt van *Geneve* naar *Milaan*, voor de vervoering van Artillerie, en voor krijgsvolk te voet en te paard; de waterkommen van de *Rhône* en de *Tesin* hebben gemeenschap met elkander. De postweg loopt over den *Simplon*; meer dan driehonderd rijtuigen zijn, in den vorigen zomer, daar langs gereden.

Het gedeelte, welk door het *Valeesche* loopt, moet nog gemaakt worden, omdat het oude *Valeesche* Gouvernement er bijkans niets aan gedaan heeft. Nadat de werkzaamheden haar beslag zullen bekomen hebben, zal deze weg geheel voltooid zijn.

Hoedanig ook, in de toekomende eeuwen, het lot der beide Landen zijn moge, welke de gemeenschap van den

Simplon vereenigt, deze weg, door de overwinning gebaand, zal, ten allen tijde, de ontwijfelbaarſte getuigenis geven aan het vernuft en de magt des Monarchs, die, na de eerſte geweest te zijn, die, met zijn leger, over deze ontoegankelijke bergtoppen is getrokken, het ontwerp heeft beraamd, om dezelve effen te maken, en het, binnen weinige jaren, heeft volvoerd.

ALBERT. EN EMMA.

(*Vervolg van bl.* 217.)

DU VAL, altoos onvermoeid in eene zaak, waarin zijn eigenbelang gemengd was, had beſloten gebruik te maken van de eerſte gelegenheid, welke zich aanbood, om zich meester te maken van de bekoorlijke EMMA, bij afwezigheid haars Vaders. Te dien einde toog hij in den morgenſtond op weg met twee vertrouwde huisbedienden, aan welke hij de ſnoodſte ſtukken kon aanbevelen. Zij verborgen zich achter eene dikke haag, die den kleinen tuin van BERNARD omzette, met oogmerk om diens uitgang waar te nemen, en zich vervolgens meester te maken van het onbeſchermd ſlagtoffer zijner eigene gierigheid en van MORENZI's dierlijken lust.

Terwijl deze ſnoodaard in zijne hinderlage lag, zag hij eenige landlieden, gewoon hunnen zoo zeer beminden buurman ten gezamenlijken arbeid op te wekken. Zij herhaalden het bekende teeken een en anderwerf. Aan de deur kloppende, kregen zij geen gehoor. Eene algemeene verwondering ontſtond er bij de buren. Na eenigen tijd beraadſlagens, beſloten zij de deur op te breken; waarop zij binnen traden, en, tot huhne groote verbaasdheid, de hut ledig vonden. — DU VAL en diens medegenooten hadden zich bij de zoekenden vervoegd, en, zeer wel de oorzaak der vlugt van BERNARD en diens Dochter kunnende bevroeden, togen zij onverwijld naar het Kasteel terugge, om den Baron te verſtendigen van eene omſtandigheid, zoo zeer diens lust te leur ſtellende.

MORENZI, met woede over deze teleurſtelling vervuld, zwoer wraak te zullen nemen op die vlugtelingen, deed onverwijld een rijtuig gereed maken, en ging er in nevens DU VAL, met het vaste opzet om de heengeganen te achterhalen. Schoon wel overtuigd dat zij te voorzigtig zouden geweest zijn om in het Dorp zelve zich te verſchuilen,

be-

beval hij, vóór zijn vertrek, dat elke woning naauwkeurig zou worden doorzocht. Zij namen denzelfden weg, welken BERNARD gekozen had, en volgden de vlugtenden zoo nabij op de hielen, als de tusschenkomst van eenige uren wilde gedoogen.

Terwijl MORENZI bezig was met het nazetten van den eerwaardigen grijsaard, had BERNARD, hoogst bezorgd om zijne vervolgde Dochter te beschermen, met ongeduld het aanbreken van den morgenstond afgewacht, wanneer de Waard hem een rijtuig beloofd had. Hij had de deur van de kamer, waar zijne Dochter te rusten lag, toegesloten, was naar beneden gegaan, waar hij vol verlangen den dag verbeidde, en stond aan een venster de verbleekende maan te beschouwen. In deze bespiegeling werd hij gestoord door een' grooten hond, die ter openstaande deur inkwam, bij hem opsprong, en kwispelstaartte, als bij het ontmoeten van een' ouden bekenden. BERNARD herinnerde zich het getrouwe beest; wanneer zijn meester, die hem miste, in het vertrek trad, waar de verbaasde BERNARD op het onverwachtst ALBERT voor zich zag staan. Wederzijdsche verbaasdheid en vreugde deden beiden op het eigen oogenblik uitroepen: „ Is het mogelijk!"

Welhaast greep er eene wederzijdsche ontwikkeling van de ontmoeting plaats, en de Graaf VAN BOURNONVILLE, zich bij hen vervoegd hebbende, ontving BERNARD met alle teekenen van beleefdheid en vriendschap. Wanneer de oude man verhaalde, bij welk eene gelegenheid hij gevlugt was, en dus ontvouwde, welke middelen MORENZI in 't werk gesteld had om EMMA's eer te schenden, steeg ALBERT's woede ten hoogsten top, en hij zwoer, dat het monster, 't geen hem door opgehoopte snoodheid beleedigd had, de wraak zijns arms niet ontgaan zou. „ Doch waar," zeide hij, „ waar „ is mijne onvergelijkelijke EMMA? Sta mij toe, door mijne „ tegenwoordigheid hare vreeze gerust te stellen, en te zwe„ ren, dat geen ding op aarde ons meer zal scheiden, maar „ dat zij in den aan haar verknochten ALBERT den bescher„ mer harer onschuld, en den wreker van het leed, haar „ aangedaan, zal vinden."

Op dit eigen oogenblik kwam een rijtuig met dolle vaart het voorplein oprijden. Twee personen sprongen er uit; in een hunner, want de morgenstond was nu reeds doorgebroken, herkende ALBERT MORENZI. De aandrift van het oogenblik deed ALBERT den Baron volgen. Zij traden teffens de kamer in. — „ Schurk, verrader, roover!" riep ALBERT uit, terwijl hij de deur achter zich digt haalde, niet denkende op zijnen ongewapenden toestand, „ verdedig uzel„ ven, indien gij de regtmatige wraak van HENDRIK VAN „ CLAIRVILLE wilt ontgaan, wiens Moeders bloed geregte

„ wraakneming van eenen Zoon vordert, — van eenen „ Zoon, die u uwe verfoeijelijke misdrijven met uw leven „ wil doen boeten!"

Het hart van MORENZI, getroffen met alle de verſchrikkelijkheden van bewustheid des gepleegden misdrijfs, was als 't ware in zijnen boezem verſtijfd, en hij ſtond ſtom van verbaasdheid. De Graaf VAN BOURNONVILLE, vergezeld van BERNARD en andere reisgenooten, vervoegde zich, op dit oogenblik, bij den ongewapenden ALBERT, die het ſlagtoffer zou geworden zijn van 's Barons woede, had niet een diep gevoel zijns misdrijfs, gepaard met verbaasdheid op het zien des Zoons van CLAIRVILLE, de bevende hand van MORENZI wederhouden.

De voorzigtige vrienden van ALBERT voerden hem als met geweld de kamer uit, lieten DU VAL en MORENZI alleen in het vertrek, en ſloten de deur, die aan den buitenkant bewaakt werd door de medegenomene manſchap. De Baron had FARGEON in 't oog gekregen, en zich, hem ziende, den man herinnerd, aan wien hij den moord van den jongen HENDRIK had aanbevolen. Hij voelde duidelijk, welk een lot hem over het hoofd hing. Wanhoop greep hem aan; hij haalde eene geladen piſtool uit, en, eer DU VAL 't zelve hem uit de hand kon rukken, trok hij het los voor zijn voorhoofd, en viel dus als een ſlagtoffer van de bewustheid zijner gepleegde wandaden.

De verſchrikte DU VAL liep naar het venſter, en, hetzelve openſtootende, riep hij: Moord! met zulk een geweld, dat er ſchielijk eene menigte zamenſchoolde, die, door nieuwsgierigheid gedreven, het huis omringde, en begeerde toegelaten te worden in de kamer, van waar het geſchreeuw kwam. De verſchrikte Waard vorderde zulks desgelijks. Dit werd toegeſtaan, onder voorwaarde, dat hij de daar opgeſlotenen niet zou laten ontkomen. Men ſtoof ter kamer in, en vond den Baron levenloos, en DU VAL bukkende over zijnen dooden Heer, met een gelaat, waarop ontſteltenis en ſchrik te lezen waren.

Wanneer ALBERT zijnen neergeſtorten vijand zag, ſtond hij eenige oogenblikken in ſtille opgetogenheid, vervolgens met ten Hemel geſlagene oogen uitroepende: „ Heilige „ Schim mijner Moeder! wees bevredigd! De arm, die uw „ ſchuldeloos bloed deed ſtroomen, heeft in zijn eigen u „ gewroken, en kenmerkt door dit ſchrikkelijk bedrijf van „ regtvaardigheid de nimmer mistastende hand van de ge„ regtigheid des Hemels!" — Hierop verliet hij de kamer; vervolgens ook de Graaf VAN BOURNONVILLE, die last gegeven had, dat men, ten opzigte van het lijk des zelfmoorders, het noodige zou te werk ſtellen. Thans viel het overleg, welke maatregels men zou nemen, om voor EM-

MA

na het ſchrikkelijk voorval te bedekken, tot dat zij haar van daar konden wegvoeren.

BERNARD beſloot naar de kamer zijner Dochter te gaan, en ondernam met teedere bezorgdheid haar de zeldzame omſtandigheid te ontdekken, dat ALBERT en de Graaf daar gekomen waren. — EMMA, geſlingerd door geweldige aandoeningen van geest en vermoeijenisſen des ligchaams, had eenigen tijd een' diepen, verkwikkenden ſlaap genoten. Uit dezen was zij eindelijk gewekt door de verwarring van verſcheidene ſtemmen beneden in het huis. Zij ſtond op, dacht om haren gevaarvollen toeſtand, en de door de bedgordijnen heen dringende dag had bij haar de vreeſ voor vervolging verdubbeld. In haaſt had zij hare kleederen aangetrokken, om naar haren Vader te gaan, wanneer deze binnen trad, bezorgd naar haren welſtand vragende. Hij vond haar zoo vol vreeze, van wege den verſtreken tijd, in de herberg doorgebragt, dat BERNARD het waagde, haar van ALBERT's komst te verwittigen, en van diens ongeduldig verlangen om haar te zien.

Een gloeijende blos van oogenblikkelijk genoegen verwde haar gelaat, doch werd ſchielijk van een doodsch bleek gevolgd. „ Ach, mijn Vader!" riep zij uit, „ hoe zal ik „ hem vermijden? — Wij moesten elkander niet weder„ zien. — Ik heb mijn hart geleerd, elk aangenaam denk„ beeld, welk het eenmaal durfde vormen, te verzaken. „ Eer vordert die opoffering. Dat wij dit dubbel gevaar „ ontvlieden!" De tranen borſten BERNARD de oogen uit, toen hij haar te gemoete voerde: „ Wel te regt, mijne Dochter, ver„ dient gij de belooning, welke nu uw moed en deugd wacht! „ Ga met mij beneden; daar zult gij ſchuldeloos den waardigen „ ALBERT, uw' getrouwen Minnaar en beſtemden Echtge„ noot, aanſchouwen. Laat ik u tot hem geleiden. Hij „ zal uwe ſchroomvolle twijfelingen verdrijven, en het on„ geloof verbannen, 't geen uit uw gelaat en houding te „ lezen is."

EMMA volgde haren Vader in ſtille opgetogenheid naar eene kleine beplanting aan het einde van een ſlingerend voetpad in den tuin, waar ALBERT haar wachtte. Terſtond wierp hij zich voor hare voeten neder, zeggende, nadat de eerſte vervoering eenigzins bedaard was: „ O Mijne EMMA! „ ontvang de hand en het hart van ALBERT, of liever van HEN„ DRIK VAN CLAIRVILLE, den wettigen Erfgenaam van dat „ omweldigde Kasteel en deszelfs wijden omvang. Ik be„ groet de Meesteresſe van die heilige ſchaduwen, waar „ ik het eerst mijne geloften van liefde en ſtandvastigheid deed. „ Binnen de muren van het Kasteel zal de Huwelijksplegtig„ heid onze handen vereenigen. De Baron VAN MORENZI „ leeft niet meer." — „ Helaas!" viel EMMA hem in de re-

de met eene bevende stemme, „heeft dan mijn ALBERT „ zijn zwaard met diens bloed bevlekt?" — „Neen," hernam ALBERT, „MORENZI stortte neder als een slagtoffer „ van zijn eigen knagend geweten en van 's Hemels oor„deel. Ontvang eene onbezoedelde hand, een standvastig „hart, en onbevlekten naam!" — De Graaf VAN BOURNONVILLE kwam op dit oogenblik daar, wanneer de verrukte Minnaar hem het schoone voorwerp zijner genegenheid aanbood. Hij begroette haar met achting en hartelijkheid, beiden heil wenschende met het hun wachtend geluk.

Gebeurtenissen van dien treffenden aard en zoo zeldzaam verspreidden zich welhaast in den geheelen omtrek. Men vernam ze op het Kasteel van *Clairville* met schrik en verwondering, doch in de nabuurschap met een ongeveinsd betoon van verrukking en vreugde, wegens de herstelling eener Familie, aan welke zij verbonden was door banden van genegenheid, dankbaarheid en pligt, op eenmaal verbroken door het drukkend juk van slavernij, waaronder zij gebukt ging, gedurende het kortstondig bezit des overweldigers. Deze keer der zaken beloofde haar vrijheid en geluk.

De komst van den jongen Marquis naar de woonstede zijner Ouderen bekend geworden zijnde, traden de Landlieden hem te gemoete, op eenen goeden afstand van het Kasteel, met toejuichingen van ongeveinsde vreugde.

De wederkomst van BERNARD met EMMA, van allen zoo bemind, ontving ook den groet der boersche naburen, met eene eerlijke eenvoudigheid van hart, aan 't welk de nijd onbekend is, die zich zoo dikwijls mengt met de aandoeningen in hoogere levensstanden. Zij wenschten BERNARD geluk met de belooning zijner verdiensten, en de eere, die zijne deugdzame Dochter wachtte.

Wanneer de hooge torens van het vooronderlijk Kasteel HENDRIK in de oogen vielen, uitstekende boven het omstaande houtgewas, vervulden duizenderlei aandoeningen zijnen boezem; tranen, gewijd aan de gedachtenis zijner Ouderen, vloeiden langs zijne wangen; terwijl dankerkentenis ten Hemel steeg voor de herstelling in die regten, welke hem in staat stelden om geluk rondsom zich te verspreiden.

BERNARD en EMMA traden ter hutte in; met aandoeningen, wijdverschillende van die bij hem omgingen, toen zij die laatst verlieten. Zij offerden hunnen gezamenlijken dank aan dat Wezen, welks gunst hen verlost had van de eenmaal zoo zeer gevreesde lagen eens vijands, van wien zij zich thans ontslagen vonden. De voordeelige standwisseling, welke EMMA wachtte, vervulde haren boezem met nederige dankerkentenisse, en het zedig gemoed van dit kind der onschuld, bestand tegen alle indrukken van trotsch- en verwaandheid, voelde geene zelfverheffing op het naderen van eenen hoogen

rang;

rang; die glans kon hare oogen doen ſchemeren noch haar oordeel misleiden.

De Marquis VAN CLAIRVILLE duldde niet, dat het voorwerp zijner ware en beproefde genegenheid lang in de nederige ſtulp verbleef. Hij herinnerde BERNARD aan diens toezegging van de hand zijner Dochter. De ſchroomvalligheden van kieschheid, de ſtrijd van pligt, en de eiſchen der eere, konden niet langer aangedrongen worden, als hinderpalen tegen de regtmatigſte wenſchen en het vurigſte verlangen. Te over had EMMA de zuivere deugd haars harte bewezen. Verre verheven boven de kunſtenarijen van vermomming en gemaaktheid, gehoorzaamde zij aan de begeerte van haren Vader, om haren edelen Minnaar voor het Echtaltaar te ontmoeten. Daar was het, dat zij hunne wederzijdſche geloften aflegden, bekroond door eene goedkeurende Voorzienigheid met dat uitgelezen geluk, 't welk belangelooze liefde en onbezoedelde eer alleen kunnen verſchaffen.

EENIGE PARABELS VAN KRUMMACHER.

De Namen Gods.

Toen ALEXANDER, de Zoon van PHILIPPUS, te *Babylon* was, liet hij uit elk land, en uit elk volk, dat hij overwonnen had, eenen Priester komen, en verzamelde ze allen in zijn paleis. Hierop beklom hij zijnen troon, en vraagde hen — er waren hunner veel in getale — en hij ſprak: Welaan, zegt mij, erkent en vereert gij een onzigtbaar Opperwezen? — Toen bogen zich de Priesters al te gader en zeiden: Ja! — En de Koning vroeg verder: Met welken naam noemt gij hetzelve? — Toen antwoordde de Priester uit Indië: Wij noemen het *Brama*; dat is: het Groote! De Priester uit Perzië: Wij noemen het Ormus; dat is: het oorſpronkelijk Licht! De Priester uit Judea: *Jehovah Adonai*; den Heer, die is, die was, en die zijn zal! — En alzoo had ieder Priester een bijzonder woord en een' bijzonderen naam, waarmede hij het hoogſte Wezen noemde.

Toen ontſtak de toorn in het harte des Konings, en hij zeide: Gelijk gij maar eenen Beheerſcher en Koning hebt, zoo zult gij voortaan ook maar éénen God hebben. *Zeus* is zijn naam!

Toen werden de Priesters zeer bedroefd om de woorden, die de Koning geſproken had, en zeiden: Met het woord, dat wij genoemd hebben, noemt hem ons volk van zijne jeugd af aan. Hoe zullen wij dit veranderen?

Maar de toorn des Konings ontſtak nog meer. Toen trad een wijze Bramin, oud van dagen en grijs van haren, die hem naar *Babylon* was gevolgd, voor den troon; deze opende zijnen mond en ſprak: Mijn Heere de Koning gedooge, dat ik tot de vergaderden ſpreke! — Toen keerde hij zich tot de Prieſters en vroeg: Schittert ook bij u allen het hemelſche geſternte des dags, de bron van 't aardſche licht? — De Prieſters bogen zich altegader en zeiden: Ja! — Toen vroeg hun de Bramin, den eenen na den anderen: Hoe noemt gij hetzelve? — En een ieder noemde een ander woord, en een' bijzonderen naam van zijn land en zijn volk. Toen ſprak de Bramin tot den Koning: Zullen zij niet voortaan het groote licht des dags met het zelfde woord noemen? *Helios* is zijn naam!

Toen de Bramin deze woorden gezegd hadde, werd de Koning beſchaamd in zijn harte, en ſprak tot hem: Laat een iegelijk zijn eigen woord gebruiken. Ik zie wèl, dat het beeld en teeken nog niet het wezen is.

Het Wonder.

Toen SALOMO nog een jongeling was, zat hij op eenen lentedag in de Koninklijke hoven van zijnen Vader onder de palmboomen, en zag diep peinzend voor zich henen. Zijn leermeester NATHAN kwam tot hem, en zeide: Waarover peinst gij zoo ernſtig onder de palmboomen?

De jongeling hief zijne oogen op, en antwoordde: NATHAN, ik wilde gaarne een wonder zien!

Een lach zweefde op 't gelaat van den Profeet; hij zeide: Dien zelfden wensch had ik ook, in de dagen mijner jeugd.

En werd die wensch verhoord? vroeg des Konings Zoon haastig.

Een man Gods, hervatte NATHAN, kwam tot mij, en hield de kern van eenen granaatappel in zijne hand. Zie toe, ſprak hij, wat er van deze kern zal worden! Hierop maakte hij met zijnen vinger eene opening in den grond, en leide de kern daarin, en bedekte dezelve. Toen hij zijne hand nu terug trok, zie, toen verhief zich de grond en barſtte open, en ik zag twee blaadjes ten voorſchijn komen. Maar naauwelijks had ik de blaadjes gezien, of zij ſloten zich aan elkander, en het werd een ronde ſtam, met ſchors omwonden, en de ſtam werd voor mijne oogen grooter en dikker.

Toen ſprak de man Gods wederom tot mij: Zie toe! en, terwijl ik opmerkte, verbreidden zich zeven takken uit den ſtam, gelijk de zeven armen aan den kandelaar des altaars.

Ik ſtond verbaasd; maar de man Gods wenkte, en gebood mij te zwijgen en op te merken. Zie, ſprak hij, weldra zal eene nieuwe ſchepping beginnen!

Toen

Toen ſchepte hij met zijne holle hand water uit het beekje, dat voorbijſtroomde, en beſproeide driemaal de takken; en zie, alle de takken ruiſchten van het groene loof, zoodat eene koele lommer ons omringde, vermengd met liefelijke geuren. — Van waar, riep ik, deze geuren, bij de verkwikkende lommer? — Ziet gij niet, ſprak de man Gods, hoe het purperkleurig bloeiſel uit de groene bladeren ontſpruit, en in trosſen nederhangt?

Ik wilde ſpreken; maar een zachte wind zweefde door de bladeren, en ſtrooide de bloeſems rondom ons heen, even als wanneer de ſneeuw uit de wolken ter aarde daalt. Naauwelijks waren de bloeſems afgevallen, of de roode granaatappelen hingen tuſſchen de bladeren, gelijk de amandelen aan de ſtaven Aärons. — Toen verliet de man Gods mij, van verbazing opgetogen.

Hier zweeg NATHAN. Terſtond vroeg SALOMO: Waar is hij? Hoe is de naam van dien goddelijken man? Leeft hij nog?

Toen hervatte NATHAN: Zoon DAVIDS! ik heb u een droomgezigt verhaald.

Toen SALOMO deze woorden vernam, werd hij bedroefd in zijn harte, en zeide: Hoe kunt gij mij alzoo bedriegen?

Maar NATHAN antwoordende, zeide; Ik heb u niet bedrogen, Zoon ISAI! In den hof van uwen Vader kunt gij alles in waarheid aanſchouwen, wat ik u verhaald heb. Gebeurt niet op dit oogenblik het zelfde met elken granaatboom, en met alle andere boomen?

Het is waar, zeide SALOMO; maar verborgen en in langen tijd.

Toen antwoordde NATHAN: Is de werking daarom minder goddelijk, omdat zij in geheime ſtilte en ongemerkt geſchiedt? Ik zou denken, des te goddelijker. Leer de Natuur eerst kennen, vervolgde hij, en hare werking. Dan zult gij ligtelijk aan iets hoogers gelooven, en niet begeerig zijn naar wonderen van eene menſchenhand.

Saul en Jonathan.

Op eenen dag der nieuwe mane ſprak SAUL, de Koning van Israël, vriendelijk met zijnen Zone JONATHAN. En de Koning zeide: Zeg mij, mijn Zoon, zult gij dan nimmer aflaten van den Zone ISAI, dien gij liefhebt met de liefde uwer ziele?

JONATHAN antwoordde: Mijn Vader! hoe zou ik van mijzelven kunnen aflaten en van mijn harte? Alzoo vermag ik ook niet af te laten van de liefde des Zoons ISAI.

Toen vroeg de Koning al verder: Wat is het dan, dat u zoo groot en heerlijk ſchijnt in den herdersknaap van Beth-

lehem, dat gij hem aldus aanhangt met uw harte? Is het, omdat hij roodachtig is en ſchoon van aanzien? Of is het zijn ſnarenſpel; of de kracht, waarmede hij den Philiſtijn verſloeg? Zie, er zijn velen in Israël, wien hij niet gelijk is van daden en van aanzien.

Toen antwoordde JONATHAN: Ach, mijn Vader, dat uw toorn niet ontſteke! Ik denk om zijn aanzien, noch om zijne kunst, noch om zijne daden, en weet niet hoe, en waarom; maar dit weet ik, dat ik hem lief hebbe als mijne ziele.

Toen ontſtak de toorn des Konings, en hij zeide: Weet gij dan niet, dat alle de dagen, welke de Zoon ISAI op den aardbodem leven zal, uw Koningrijk niet bevestigd zal worden, en dat hij zelf Koning zal worden over Israël?

Toen werd het aangezigt van JONATHAN helder, en hij ſprak tot den Koning, zijnen Vader: ô Mijn Vader, laat het geſchieden! Is het dan niet hetzelfde, wie van ons beiden over Israël heerſche? Want zie, wij hebben een verbond in den Heere gemaakt, en zoo zal ik hem de naaste, en hem ſteeds ter zijde wezen.

Toen de Koning deze woorden hoorde, ontſtak hij nog meer, en ſchoot de ſpietſe op hem, om hem te ſlaan. Want hij kende de liefde niet, en hadde geenen vriend aan zijn hof.

Maar JONATHAN ſtond op en ging henen, en hij at op den dag der nieuwe mane geen brood. Want hij was bekommerd om DAVID, omdat zijn Vader hem geſmaded hadde.

Zacheus.

Te *Jericho*, in het Land der Belofte, woonde *Zacheus*, de Overſte der Tollenaren, nog vele jaren, nadat hij den Heere gezien hadde van den wilden vijgeboom. Want hij was klein van perſoon; maar hij wandelde in eenvoudige vroomheid voor God en de menſchen, en deed wel aan de armen van zijne goederen, en ontvreemdde niemand iets door bedrog.

En elken morgen, wanneer de zon opging, ſtond hij op, en wandelde heimelijk naar het veld buiten *Jericho*, en keerde terug met een zachtmoedigen en ſtillen geest, en begon zijn dagwerk.

Toen zijne huisvrouw en zijne vrienden dit opmerkten, ſpraken zij onder malkanderen: Waarheen toch mag hij elken morgen gaan? Welaan, laten wij hem heimelijk volgen, opdat wij zien, wat hij verrigt. Want het is wel der moeite waardig, den ſtillen wandel van een vromen man na te gaan.

Alzoo ſpraken zij, en maakten zich op in den morgenſtond, zijne huisvrouw en zijne vrienden, en gingen zachtkens van verre. Toen zagen zij, dat hij naar den wilden vij-

vijgeboom ging, waar hij den Heere gezien hadde, en zij verſcholen zich in een boschje. En de hitte des dags was groot; want het was de tijd van den oogst.

Terwijl zij nu daar ſtonden, zagen zij, hoe ZACHEUS een kruikje nam, en water ſchepte, en den wortel des booms beſproeide, en het onkruid uitroeide, en voor den boom zorgde met teederheid. En nadat hij dit alles verrigt hadde, zag ZACHEUS den boom vriendelijk aan, en keerde terug naar *Jericho*.

Toen kwamen zijne vrienden uit het boschje, en zeiden met een' vriendelijken lach: Zie, ZACHEUS, wij zijn uwen heimelijken wandel nagegaan. Want wij konden niet begrijpen, waarom gij elken dag zoo vroeg naar buiten gingt. Waarom zendt gij niet eenen uwer knechten, om den boom te bezorgen, dien gij zoo zeer ſchijnt te beminnen?

Maar ZACHEUS antwoordde en zeide: Gij hebt kwalijk gedaan, met mijn gevoel te beſpieden, waarin gij niet kunt deelen. Want het gevoel wordt in ſtilte geboren, en bemint de ſtilte. Maar laat, geliefden, laat mij dit kinderlijk gevoel behouden. Want dit gevoel was het immers, dat mij tot hem, den Heiligen, en hem tot mijzelven voerde.

ONSTERFELIJKHEID.

Een man van aanzienlijk vermogen, geoefend verſtand, en vooral beroemd om zijn deugdzaam karakter, welken wij EUPHRONIUS zullen noemen, hield meestal zijn verblijf op een fraai Landgoed, in een der vruchtbaarſte en aangenaamſte oorden van *Holland*. Van een gezelligen aard zijnde, ontving hij hier, van tijd tot tijd, het bezoek van eenige uitgelezene vrienden, die, in hoedanigheden van verſtand en hart, met zijnen ſmaak meest overeenſtemden. Een van deze was THEOPHILUS, de blijmoedige, de godvruchtige, de menschlievende grijsaard THEOPHILUS, wiens leven zoo goed als afgemeten was tusſchen de verzameling van nutte en waardige kundigheden uit vroegere en latere ſchrijvers, de betrachting der deugd, en godvruchtige beſpiegelingen. Vroeger dan gewoonlijk ſtond hij, op zekeren avond, op van de tafel; het was een ſchoone avondſtond; aan den onbewolkten hemel ſcheen de volle maan in vollen luister. JULIUS, Zoon van EUPHRONIUS, over dit ijlings henen gaan eenigzins verwonderd, plaatſte zich aan het venſter, vernam hem welhaast in den tuin, zag hem, aan het einde van denzelven, eene deur openen, en zich naar eene eenzame plek begeven, die, gelijk de jongeling wist, dikmaals door

den

den eenzaamheidminnenden wijsgeer werd bezocht. Door nieuwsgierigheid gedreven, volgde hij THEOPHILUS, en, zonder door hem te worden opgemerkt, plaatste hij zich achter den ſtam van een dikken boom, digt genoeg nabij om 's mans woorden te kunnen hooren en zijne gebaren te zien: want THEOPHILUS was gewoon, in zijne eenzame wandelingen, *hardop* te denken. Duidelijk ſprak hij nu de volgende woorden: „ In dit ſtille uur wendt zich de in zichzelve gekeerde ziel naar binnen, en aanſchouwt aldaar eenen vreemdeling van hooge afkomst en geboorte, van meer dan ſterfelijke orde, een ſtraal van goddelijk vuur, hetwelk in eeuwigheid moet branden, nadat de zon hare gouden oogen geſloten, en, in ſchaduwen omwonden, haren gewonen dagloop zal vergeten hebben."

Hier zweeg THEOPHILUS, en bleef, voor eenigen tijd, in diepe overdenking als begraven. Thans, van den groenen zetel, op welken hij zich had nedergezet, als in verrukking opſtaande: „ Vergeef, ô genadige Hemel!" riep hij, „ de godontëerende vrees, welke de menſchelijke broosheid mijner ziele heeft ingedrukt. De rede wraakt den ſomberen angſt voor de vernietiging, en gebiedt hare hoop zich in de onſterfelijkheid uit te breiden. De ſtatelijke ſtilte, die rondom mij regeert, en welke de verbeelding als het beeld des *doods* teekende, is ſlechts de ſlaap der bezielde natuur. Welhaast zullen de vervrolijkende lichtſtralen, met weerkaatſenden luister, uit de oosterkimmen voortſchieten, en de aanbrekende dag zal GODS ſchepſels tot werkzaamheid en genot doen ontwaken. Maar de mindere rangen van wezens ſchijnen onvatbaar voor die telkens toenemende vorderingen in volkomenheid, welke het menſchelijke geſlacht onderſcheiden. Dieren, vogelen en inſekten loopen rond in hunne bijzondere kringen, met onveranderde evengelijkheid, en de geſlachten volgen op de geſlachten, zonder ter verdere volmakinge een enkelen ſtap gedaan te hebben.

„ Het korte tijdperk van hun leven is naar de volmaaktheid berekend, om welke te bereiken zij bevoegd zijn, en de ſouverein van het heelal heeft hun de wet voorgeſchreven: *Tot hiertoe zult gij gaan, en niet verder.* De mensch, intusſchen, ſtaat nimmer ſtil, is nimmer voldaan met de gemaakte vorderingen. De diepſte teugen van wetenſchap en kennis dienen enkel om zijnen dorst te vermeerderen; wasdom in deugd doet ſlechts zijne eerzucht ontvlammen; en zijn ſmachtende geest ſtrekt zich voorwaarts, ſteeds naderende tot, doch ſteeds op een oneindigen afſtand blijvende van de volmaaktheid."

Van nieuws zweeg hier THEOPHILUS; en met een godvruchtig gevoel en ernſtige aandacht zijne oogen naar het uit-

uitgebreide hemelrond, als een ſtatelijke boog boven zijn hoofd 'geſpannen, opſlaande, rigtte hij aldus zijne aanſpraak tot de ſtarren, terwijl hij tevens zijne avondwandeling vervolgde: „ Gij kasteelen van licht, misſchien mijne toekomende woonplaats, van waar de ziel op de verledene omgewentelde tijdperken zal terugzien, op alle de woelige tooneelen, welke zij hier beneden liet, de uitgebreide ontwerpen en zonderlinge gebeurtenisſen, als op eene gelieſde vertelling, welke de kindſche jaren ſtreelde!"

Onder dit alles bevond hij zich zoo goed als buiten het gehoor van JULIUS; en deze, zijne ſchuilplaats verlatende, volgde hem. Doch het onmogelijk vindende zich te verbergen, trad hij den wijsgeer op zijde, en bekende openhartig, dat hij zijne alleenſpraak had beluisterd. Hij vroeg vergiffenis dat hij hem dus kwam ſtoren, en verzocht, dat hij zijne overdenkingen wilde vervolgen, zonder er aan te denken dat hij bij hem was. „ Gelukkig zal ik mij rekenen," voegde hij er nevens, „ indien gij mij van mijne *aanſpraak* op de onſterfelijkheid kunt overtuigen."

„ Hebt gij eenige *gaping* in uw regt van *aanſpraak* ontdekt," antwoordde THEOPHILUS, met zijne gewone beleefdheid, „ dat gij u dus twijfelachtig uitdrukt aangaande eene zoo onwaardeerbare ſtandverwisſeling? Nog nooit, zoo veel ik weet, heeft de ſcherpzinnigſte twijfelaar een voldingend bewijs tegen een toekomenden ſtaat aangevoerd; zoodat, de zaak van dezen kant beſchouwd zijnde, de waarſchijnlijkheid gelijk ſtaat met de onwaarſchijnlijkheid, en, indien er ſlechts een eenig bewijs, ten voordeele van een toekomenden ſtaat na dit leven, kan worden bijgebragt, de ſchaal naar dien kant oogenblikkelijk zal overſlaan. Uwe onkunde van de wijze van beſtaan in eene andere wereld, en van de wijze van overgang in dezelve door den dood uit dit leven in een ander, kan in die ſchaal niet wegen. Want onkunde is geen grondſlag van geloof, noch van ongeloovigheid; en indien wij daaruit redeneren, kunnen wij verzekerd zijn, in de ſtrikken van dwaling ons te zullen verwarren. Vertoon eenen eikel aan eenen *Hottentot*, of aan een wilden *Arabier*, die buiten zijne zandwoestijnen nooit gereisd heeft; zeg hem, dat van dien eikel een hooge boom zal voortkomen, die zijne takken wijd en zijd verſpreidt, en uw verhaal zal hem wonderſpreukig voorkomen; zijn geloof daaraan zal hij veelligt, en niet geheel te onregt, opſchorten, doch als ongegrond en valſch kan of mag hij het niet verwerpen.

„ Zeer geringe overeenkomst heeft de toeſtand van een kind vóór zijne geboorte met den ſtaat van eenen mensch in deszelfs volwaſſenen ouderdom; en indien gij iemand onkundig konde onderſtellen, dat de eene eene voorbereiding

is tot den anderen, zoude zulk eene oukunde niet tot grond kunnen dienen om de zaak zelve te ontkennen.

„ Intusschen zijn er verscheiden stellige bewijzen voorhanden, op welke wij ons geloof in een toekomend leven overtuigend kunnen bouwen. Het vurige verlangen naar en de verwachting van zulk een leven, en de vrees voor vernietiging, die allen menschen gemeen zijn, mogen, gewisselijk, als *vermoedens* ten voordeele der onsterfelijkheid beschouwd worden. Verlangen, of begeerte, het zij wij uit de overeenkomst oordeelen, of uit Gods zedelijke volmaaktheden, schijnt de wezenlijkheid des voorwerps in te sluiten; en het geloof in deze wezenlijkheid, welk bijkans in alle eeuwen, en onder alle volken, de overhand gehad heeft, moet zijnen grondslag gehad hebben, of in eene goddelijke openbaring, of in deszelfs overeenstemming met de algemeene beginsels der menschelijke natuur.

„ Het geweten, verder, het denkbeeld van een toekomenden en statelijken rekendag aan de hand gevende, versterkt en bevestigt de verwachting van een toekomend leven. De belooningen der deugd, en de straffen der ondeugd, nemen, gemeenlijk, hier een begin; doch de toekomende wereld beschouwen wij doorgaans als derzelver voltooijing.

„ Met dit alles, zedelijke verdienste, en wanverdienste, ontvangen niet altijd evenredige vergeldingen, of straffen, in het tegenwoordige leven. *Den boozen gaat het wel; den goeden komt gekwel en ramp bespringen.* Lijdende deugd, en zegepralende ondeugd, zijn onregelmatigheden, welke wij, in de bedeelingen der Voorzienigheid, dagelijks waarnemen; en deze wijzen klaarblijkelijk op een *hierna*, waarin de GODHEID de wijsheid, weldadigheid en billijkheid van haar bestuur zal doen openbaar worden.

„ Aldus blijkt het, dat het eene onbestaanbaarheid zijn zoude, dat de dood de eindelijke afloop des levens, en het tijdperk des aanwezens met lijden zoude besloten worden. Dikmaals is smart ondergeschikt aan vermaak; en de onheilen, en rampen, welke wij lijden, werken meestal mede tot onze verbetering en volmaking. Zal dan de jongste smart, welke wij gevoelen, en de grootste, welke wij ons voorstellen, de eeuwige uitblusching van ons aanwezen zijn? Laten wij veeleer, mijn JULIUS! onderstellen, dat onze overgang naar eene andere wereld naar onze geboorte in deze wereld gelijkt; dat beiden met eenige maat van smart noodwendig gepaard gaan; en dat de volwassenheid van het menschelijke slechts de kindsheid van het hemelsche leven is."

Op dit alles antwoordde JULIUS niet. Indien hij al voorheen aan een toekomenden staat na dit leven had getwijfeld, was hij, door de aangevoerde bedenkingen, indien niet van des-

deszelfs waarheid overtuigd, immers in zijne twijfelingen tot ſtaan gebragt. De nacht was nu al een goed ſtuk wegs gevorderd, en THEOPHILUS, verlangende in eenzaamheid zijne overdenkingen verder voort te zetten, ſpoedde zich naar zijn vertrek op *Hartelust*.

VOORBEELD VAN ZONDERLINGE ONVERSAAGDHEID IN EEN MATROOS.

Een *Engelsch* Koopvaardijſchip, naar *Barbados* beſtemd, en vervolgens aldaar voor anker zijnde gekomen, ſprongen, op zekeren dag, eenigen van het ſcheepsvolk in zee, om te baden; naauwelijks waren zij daarmede bezig, of er vertoonde zich een groote Haai en ſchoot regt op hen toe. Een van het bootsvolk, die op het dek van het ſchip ſtond, dit ziende, riep hun toe, dat zij zich moesten bergen; allen bereikten het vaartuig onbeſchadigd, op één na, die door het ſchrikdier zoo goed als door midden werd geſcheurd. Op dit verſchrikkelijk ſchouwſpel werd de makker en boezemvriend des ongelukkigen dermate in woede ontſtoken, dat de brave jongeling, den Haai door de bloedige oppervlakte van het water hebbende zien zwemmen, om eenige ſtukken en brokken des deerlijk gehavenden bootsgezels op te zoeken, in zee ſprong, met het voornemen om het zeegedrogt te dooden, of met zijnen vriend een gelijklot te ondergaan. Hij was gewapend met een langen en zeer ſcherpen dolk. De Haai, hem in het oog hebbende, ſchoot ſtraks op hem toe. Hij had zich op de eene zijde geworpen en zijnen vervaarlijken bek reeds geopend om hem te grijpen, toen de onverſaagde jongeling vlug en vaardig naar het monſter dook, hetzelve met de linker hand een weinig onder de benedenvinnen aangreep, en den dolk verſcheiden malen in den buik duwde. De Haai, door de pijn aan de toegebragte wonden woedende geworden, en veel bloeds verliezende, wierp zich nu op de eene en dan op de andere zijde, om zich van zijnen vijand los te maken. Dit, echter, gelukte hem niet; te zamen werden zij door de golven naar het ſtrand gevoerd, alwaar de overwinnaar, zijne kloekmoedigheid en krachten verdubbelende, het ſchrikdier de reſt gaf, en het, onder begunſtiging van het wasſende water, op het drooge ſleepte. Hier rukte hij het de ingewanden uit het lijf, haalde er de akelige overblijffels van zijnen vriend uit, welke hij vervolgens nevens den romp des Haais in het zelfde graf begroef.

ZUIDELIJK EN NOORDELIJK KUNSTGEVOEL.

Gedurende zijn verblijf in *Italie*, bevond de Duitſche Kunſtſchilder F... zich met eenigen zijner landslieden in de ommeſtreken van het *Coliſaeum*, ten einde eenige gedenkſtukken der grijze oudheid af te teekenen.

Terwijl hij hiermede bezig was, kwamen een paar landlieden, die, uit hoofde van de drukkende hitte, hunne ſchamele kleederen tot op hun hemd uitgetrokken hadden, en aan ſtokken over hunne ſchouders droegen, vrolijk heen weg op.

Zij werden den Schilder gewaar, naderden hem met beſcheidenheid, ſchenen de teekening met het origineel te vergelijken, verwijderden zich vervolgens, en zeiden tegen elkander in het heengaan: *Gran bell arte!*

Na de terugkomst van den Kunſtſchilder in zijn noordelijk vaderland, hield hij zich op zekeren tijd buiten de poort zijner geboorteſtad bezig met eene groep oude ſtatige eiken af te teekenen.

Eenige boeren arbeidden op het nabijgelegen veld. De bezigheid des Kunſtenaars trok insgelijks hunne opmerkzaamheid tot zich. Eindelijk zonden zij een' uit hun midden af, om eens naauwkeuriger te onderzoeken, wat de vreemdeling daar eigenlijk uitvoerde. Hij trad achter den Schilder, vertoefde daar eene korte poos, en keerde vervolgens naar zijne makkers terug.

Wat mackt he? riepen zij hem reeds van verre toe, en de afgezondene antwoordde insgelijks met luider ſtem: *He ſchrift de Böme af!*

DE PLIGT VAN EENE GEHUWDE VROUW.

Eene gehuwde vrouw, over iemand, die haar van liefde ſprak, verontwaardigd, wees hem met het volgende antwoord af: „Toen ik een kind was, gehoorzaamde ik mijne moeder; toen ik wat grooter werd, gehoorzaamde ik mijn' vader; thans gehoorzaam ik mijn' man: zoo gij derhalve iets van mij verlangt, moet gij het aan hem vragen."

No. III. *Meng.* bl. 105. in de Noot, ſtaat: *Latijn*, lees: *Hoogduitsch.* En No. IV. bl. 171. reg. 28 *En*, lees: *Zij.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERGENOEGDHEID EN EDELMOEDIGHEID BEIDE IN HET GEDRAG VAN EZAU TEN TOON GESPREID.

EZAU zeide: ik hebbe 's veel, [of genoeg] mijn Broeder! het zij het uwe, dat gij hebt.

GENESIS XXXIII: 9.

(Naar het *Engelsch.*)

EZAU's zeggen: *Ik heb genoeg; het zij het uwe, dat gij hebt*, maakt een gedeelte uit van de aangename Ontmoeting en leerzame Geschiedenis, waarin wij eene levendige en treffende schilderij aantreffen der sterke gemoedsbewegingen van genegenheid en blijdschap eens Broederpaars. 't welk, na vele jaren in verschil geleefd te hebben, elkander ontmoet, en, op het onverwachtst, verzoent.

JAKOB had, door eene list, voor zichzelven den Vaderlijken zegen verworven, voor zijnen ouderen Broeder bestemd. Het ontrooven van dien zegen maakte EZAU's gevoeligheid in die hooge mate gaande, dat hij besloot des op JAKOB wraak te nemen en hem te dooden. Zoodra JAKOB dezen toeleg zijns Broeders vernam, keurde hij het geraden en noodig, het Vaderlijke huis te verlaten, en ging, op eenen verren afstand, bij zijnen Oom LABAN wonen.

Na het tijdsverloop van vele jaren, in welke hij het hoofd eens talrijken Gezins was geworden en groote bezittingen verkregen had, vormde hij het plan, om eene verzoening met zijnen Broeder te beproeven. Hij kon geen volkomen genoegen vinden te midden van den overvloed, welke hem omgaf, wanneer hij voor zijnen geest oprief de verwijdering, welke er bestond tusschen hem en EZAU, aan hem door de Natuur met de teederste banden verbon-

den. Hij koesterde hope, dat de langdurige afwezigheid en eene verandering van omſtandigheden de gevoelige geraaktheid zijns Broeders zou bekoeld, en voor eene verzoening vatbaar gemaakt hebben. Pligtbeſef leerde hem, dat, hij zelf de verwijdering tusſchen hem en zijnen Broeder veroorzaakt hebbende, ook de eerſte ſtap tot verzoening door hem behoorde gedaan te worden. Zijne overgeblevene genegenheid tot zijnen Broeder maakte zulks voor hem geene zware taak.

Ingevolge hiervan zond JAKOB boden tot EZAU, om naar diens welſtand te vernemen, en eene zamenkomst voor te ſlaan. Wanneer dezen, bij hunne wederkomst, hem verzekerden, dat EZAU hem te gemoete toog, door vierhonderd man vergezeld, begon hij te duchten, dat zijn Broeder nog wraak ademde, en hij maakte zich gereed om diens toorn door kostbare geſchenken te ſtillen.

Die opwellende vreeze door een Gezigt verdreven zijnde, toog JAKOB zijnen Broeder te gemoete. Bij het naderen betoonde hij hem de teekens van diepe eerbiedenisſe, naar de gewoonte van dien tijd, zeer diep op den grond nederbuigende. EZAU, diep getroffen door dit onderwerpelijk gedrag, en geroerd door het genoegen, dat hij zijnen Broeder, na eene afwezigheid van zoo vele jaren, weder aanſchouwde, liep hemwaarts, viel hem om den hals, en kuste hem. Wraak ademende geraaktheid kon thans geene plaats in EZAU's boezem vinden; deze was te eenemaal vervuld met de zachtere aandoeningen van liefde en vreugde.

JAKOB voelde zijn hart vervuld met genoegen, op het ontvangen van zoo ondubbelzinnige teekenen der teederſte toegenegenheid van eenen, van wien hij zich niets anders had voorgeſteld dan eene vijandelijke ontmoeting, — hij was verrukt op het hervinden van die broederlijke hartsvereeniging, welke zijn eigen verradelijk gedrag verbroken had. Beiden voelden zij gemoedsaandoeningen, alleen door tranen uit te drukken: beiden weenden. JAKOB verklaarde EZAU, dat het medegebragte vee voor hem ten geſchenke beſtemd was: een geſchenk, 't welk EZAU, na veel weigerens, aanvaardde. Daarop een teeder affcheid genomen hebbende, ging elk zijns weegs, de reis voortzettende.

Dit belangrijk gedeelte der gewijde Geſchiedenisſe, in den geheelen omvang beſchouwd, boezemt ons eene menigte van nuttige bedenkingen in. Van deze alle zal ik mij-

mijne aandacht alleen bepalen op het antwoord, door EZAU aan JAKOB gegeven, toen deze hem het geſchenk aanbood. EZAU ſprak: „ Ik heb genoeg, mijn Broe„ der! het zij het uwe, dat gij hebt." — Een antwoord, baarblijkelijk ingegeven door een *vergenoegd* en *edelmoedig* hart.

Schoon EZAU de man niet ware, dien GOD goedvond tot Stichter des *Joodſchen* Volks te verkiezen, blijkt het uit geene zijner levensomſtandigheden, ons door de Geſchiedenis opgeteekend, dat hij een ſlecht mensch geweest hebbe. Uit het reeds bijgebragte blijkt, dat hij den geest van wraakzucht, die ééns zijn hart vermeesterde, daaruit verbannen had, en in ſtaat was, om de edelſte deugd, het vergeven van aangedaan ongelijk, te betrachten. — Geene tegenwerping tegen de braafheid van EZAU's karakter kan men met eenigen grond ontleenen uit de woorden van Profeet MALEACHI: „ JAKOB „ heb ik lief gehad, en EZAU heb ik gehaat (*);" woorden, door Apostel PAULUS in den Brief aan de *Romeinen* (†) aangetogen: naardemaal en de Profeet en de Apostel van dit Broederpaar ſpreken, in zoo verre zij Hoofden waren van hunne Nakomelingſchap, en enkel beweren, volgens eene wijze van uitdrukken, in de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds in gebruik, dat GOD JAKOB en diens Nakomelingen voorregten en zegeningen ſchonk, welke EZAU en diens kroost nimmer genoten. — Dan, hoedanig ook EZAU's karakter over het algemeen moge geweest zijn, het is blijkbaar uit het geval, bij 't welk hij uitboezemde: „ Ik heb genoeg, mijn Broeder! „ het zij het uwe, dat gij hebt," dat hij beminnelijke en achtenswaardige neigingen in zijnen boezem omdroeg. Schoon hij beroofd geweest was van een voorregt, 't geen hij hoogſchatte, en 't welk hij geleerd had aan te zien als hem van nature toebehoorende, had de Voorzienigheid in zoo verre 's Vaders zegen bekrachtigd, dat hij in zijne woonſtede het vette der aarde genoot, en reden te over had om te vrede en gelukkig te zijn in den ſtand, hem toegeſchikt, en tot den Broeder, welken hij eenmaal zoo zeer benijdde, kon zeggen: „ Ik „ heb genoeg!"

Waar

(*) MAL. I: 2, 3.
(†) *Rom.* IX: 13.

Waar zullen wij gaan, om den mensch te vinden, die, met eene volkomene en niet weifelende toeſtemming zijns harte, deze taal kan voeren? — Men duide mijne meening met die vrage niet verkeerd, alsof ik vroeg, waar de man te vinden zij, die eene grootere mate van geluksgoederen, dan welke hij thans geniet, zou weigeren, indien het des Hemels wil ware, hem dezelve te ſchenken. Wie dit kon doen, bleef niet langer een redelijk wezen: want hij zou het eerſte beginſel van werkzaamheid, de zucht tot Geluk, verloren hebben. Ik vraag naar den gelukkigen Man, die vergenoegd is in den ſtand, hem door de Voorzienigheid toegeſchikt, en oordeelt genoeg te hebben aan de zegeningen, welke hij mag genieten.

Bezoekt de woningen der Grooten dezer aarde, de paleizen der Magtigen; merkt op den glans en de ſchitterende grootheid, de uitgeſtrektheid hunner bezittingen, de verſcheidenheid hunner vermaken, den eerbied en het ontzag, waarmede men hen allerwegen bejegent: wat kan dezen ontbreken van 't geen de menſchelijke natuur met mogelijkheid kan genieten? Indien men Vergenoegdheid ergens op aarde zal vinden, het moet zeker wezen onder die met aardsch geluk rijk gezegenden! — Zoodanig zou misſchien de eerſte bedenking zijn van een oppervlakkig beſchouwer. Doch vertoeft bij dezen zoo lange, dat uw oog niet langer ſchemere en verbijsterd worde door den uitwendigen luister. Merkt op den nijd, de wangunst, welke ſteeds ontſtaan tusſchen mededingers naar posten van eer en voordeel. Neemt waar, hoe dikwerf het gebeure, dat zij, te midden van overvloed en grootheid, het genot der tegenwoordige bezittingen te eenemaal verliezen, door een onverduldig verlangen naar een nog niet bereikt voorwerp, — een voorwerp, misſchien van geene grootere waarde, vergeleken met de goederen, welke zij reeds bezitten, dan de Wijngaard van NABOTH, in vergelijking met het Koningrijk van *Israël*, en welke AHAB echter zoo zeer begeerde, dat hij, vóór hij des bezitter wierd, noch eten noch ſlapen wilde. Volgt hen op de tooneelen des huisſelijken levens, en bemerkt, hoe weinig voldoenings zij vinden in hunne genietingen, hoe vaak teleurſtelling en zatheid den beker des vermaaks vergiftigen, zorg en kommer den ſlaap van hunne zachte ſponde verwijderen, — wat zal het gevolg van dit uw onderzoek zijn? Misſchien zult gij wanhopen, onder hen eenen man te vinden, die zoo geheel te vrede is met zij-

zijne tegenwoordige bezittingen, dat hij kan zeggen: „ Ik heb genoeg!" Althans zult gij grond vinden om te beſluiten, dat wezenlijke Vergenoegdheid zoo zeldzaam gevonden wordt in de paleizen der Grooten als in de hutten der Armen.

Zullen wij dan den man, die EZAU's taal de zijne kan maken, zoeken onder den woelig werkzamen drom der zoodanigen, die, om hunne Middelen te vermeerderen, vroeg opſtaan, laat opblijven, en het brood der bezorgdheid eten? Indien wij, in dit geval, mogen oordeelen uit den rusteloozen geest, waarmede velen, tot dit ſlag van menſchen behoorende, hunne ſtelſels om winst, zelfs met verwaarloozing van alle andere belangen, voortzetten, — uit de oneerlijke en onwettige middelen, waarvan zij dikwijls gebruik maken om rijkdommen te verkrijgen, — en uit het ongeduld, waarmede zij hunne hoop vestigen op eenig nog onbereikt afgelegen goed, als datgene, 't welk de voldoening hunner wenſchen en de voltooijing huns geluks zal uitmaken, moeten wij beſluiten, dat er in de middelſtanden des levens, bij vergelijking geſproken, weinigen gevonden worden, die, naar eisch gevoelig voor het heil, aan dien levenskring verbonden, zich kunnen vereenigen met AGUR's verſtandige bede: „ Geef mij noch Armoede, noch Rijkdom; voed mij „ met mijn beſcheiden deel!"

Indien wij, in de hoogere rangen der Maatſchappije, zulk eene verbazend groote menigte aantreffen van menſchen, onvoldaan wegens hunne tegenwoordige bezittingen, te onvrede over den ſtaat, waarin zij leven, en onverduldig in het heftig najagen van eenig nog afwezig goed, welk een gelukkiger uitſlag kunnen wij ons beloven, wanneer wij onze naſpeuring van Vergenoegdheid voortzetten onder de lagere rangen des Menschdoms! Wanneer wij in aanmerking nemen, aan hoe veel arbeids, moeite en kommers zij zich blootgeſteld vinden, met hoe veel zorgs en vlijts velen onder hen het volſtrekt noodige verkrijgen, en hoe weinige van de vermaken en genеugten des levens, hoe overvloedig bij anderen genoten, binnen hun bereik liggen, zullen wij ons luttel hebben te verwonderen, dat er zoo weinigen onder dezen rang van menſchen gevonden worden, in die mate te vrede met hun lot, dat zij kunnen zeggen: „ Ik heb „ genoeg!"

Dit overzigt van de verſcheidene ſtanden in de menſche-

ſchelijke zamenleving leidt ons noodwendig tot het beſluit, dat geen ſtand, hoe voordeelig ook; geene geluksgoederen, hoe ruim ook beſteed, of eenige uitwendige omſtandigheden, welke zij ook mogen wezen, uit zichzelve genoegzaam zijn om Vergenoegdheid hervoort te brengen.

Indien wij, derhalve, den mensch wenſchen te ontdekken, die het deel des goeds, 't welk de Hemel hem vergund heeft, *genoeg* rekent, en gelukkig kan zijn, zonder meer te beoogen, moeten wij een ander en zekerder middel zoeken, dan 's menſchen levensomſtandigheden opleveren. Men vinde den Man, die geleerd heeft dat Geluk hervoortkomt uit een welgeſteld en zelfgoedkeurend gemoed alleen, — die, ingevolge van eene volkomene overtuiging dezer waarheid, door den beſtendigen loop eens deugdzamen levens, eene eenparigheid in zijne neigingen daargeſteld, en zich de getuigenis van een goed geweten verworven heeft, — die vastelijk gelooft, dat alle gebeurtenisſen en uitkomſten onder het beheer ſtaan van volmaakte Wijsheid en Goedheid, genegen en gereed, om, in den eindelijken uitſlag der dingen, het geluk der Regtvaardigen daar te ſtellen, — die de troostvolle overtuiging bij zich omdraagt, dat de wijze en goede Beſtuurder der Wereld zijn Vader en Vriend is, ſtandvastig en vertrouwend berust in diens beſcherming en zegen, en de ondersteunende hope geniet, dat GOD hem langs den veiligſten en besten weg tot geluk zal opleiden: deze is de Man, — zelfs dan, wanneer gij hem aantreft in eene hut, in gemeene kleeding, nederzittende bij een' ſchralen maaltijd, of zich te ſlapen nederleggende op een bed van ſtroo, — die dit geringe levensgenot met een genoegen ſmaakt, welk een Vorst hem zou kunnen benijden, — die GOD dankt, dat hem niets goeds ontbreekt, en die, wanneer gij zijne gemoedsgeſteltenisſe in dezen nederigen ſtand hem afvraagt, met eene eerlijke eenvoudigheid en rustig gelaat verklaart, „ dat hij genoeg heeft."

Gij zonen der eerzucht, gierigheid en weelde, die alle voorraadplaatſen van grootheid, rijkdom en vermaak doorzoekt om geluk te vinden, ſtaakt uwe ijdele en vruchtelooze pogingen, vestigt het oog op dezen weltevreden Man, let op zijn karakter, op zijnen ſtaat, en leer gelukkig wezen!

Te vrede en vergenoegd te zijn met hetgene wij bezit-

zitten, is het middel om duizend ruſtſtorende gedachten en ongemakkelijke gewaarwordingen te vermijden. Deze gemoedsgeſteldheid zal, zonder ons te beletten om eene behoorlijke mate van aandacht op onze zaken en de bevordering van onze tijdelijke welvaart te ſlaan, ons in eenen ſtaat van bedaarde tevredenheid brengen, zoo hoogst gunſtig voor het regte levensgenot. Zij zal ons krachtdadig vrijwaren voor die geweldige ontroeringen en knellende teleurſtellingen, waaraan een onvergenoegde en hebzuchtige zich ſteeds vindt blootgeſteld; en hoe ſmertvol deze meestal zijn, zal de korte Geſchiedenis, welke hier past, op het overtuigendst leeren.

Een Jongeling, gezegend met gezondheid, verſtand, en een voegelijk aandeel van de geluksgoederen dezer wereld, genoot die zegeningen verſcheidene jaren lang, zonder eenige ſtoornis van aanbelang, en had allen grond om de volduring van dezen gerusten en gezegenden levensſtand tot het einde zijner dagen te zullen erlangen: dan, eene wandeling doende bij de begraafplaatſen zijner voorvaderen, zag hij op eene der Grafſteden een opſchrift in letteren, door den tijd meest uitgeſleten: *In deze Begraafplaats is een ſchat, grooter dan* CRŒSUS *immer bezat.* Ontſtoken door heblust, deed hij onverwijld die grafplaats openen, met gretig verlangen van onmetelijke ſchatten te zullen vinden geheel en al vervuld. Verſtomd ſtond hij van teleurſtelling, wanneer hij niets zag dan een hoop beenderen en ſtof, met dit opſchrift daar boven: „ Hier zou *Eeuwige Rust* ge„ woond hebben; een ſchat, door CRŒSUS nimmer be„ zeten: doch gij hebt die verſtoord. Aangeſpoord door „ eene onvoldoenbare geldzucht, hebt gij de heilige „ overblijfſels uwer voorvaderen ontrust. — Ga henen, „ en leer Wijsheid!"

Dusdanig eene teleurſtelling behoorden allen te ontmoeten, die, niet te vrede met hetgene zij tegenwoordig genieten, verwachten gelukkig te zullen worden door het bezit van eenig nog aanſtaand goed; en dewijl de te onvrede mensch zich geſtadig blootgeſteld vindt aan de kwellingen van hetzelve te zullen misſen, loopt hij het grootſte gevaar, dat zijne rust geſtoord worde door de knagingen van den nijd. Te midden van den overvloed zal hij buiten ſtaat zijn om zijnen dadelijken voorraad te genieten, dewijl zijn naaste meer bezit; daar, integendeel, de vergenoegde man alle de geneugten ſmaakt, welke eigenaar-

dig aan zijnen ſtand behooren, en zelfs de bezittingen van anderen, in zekeren zin, zijne eigene maakt, naardemaal elk aangenaam voorwerp, 't geen hem omringt, wie ook de bezitter moge wezen, dient om zijn hart met genoegen te vervullen. Zoo is hij beveiligd tegen de onaangename gewaarwordingen van te onvredenheid en nijd, en de kalmte zijner ziele blijft ongeſtoord; zijne levensgeesten vloeijen in een' beſtendigen loop van weltevredenheid; dit ſchenkt gezondheid en kracht aan zijne geheele geſtelteniſſe, en verſpreidt bedaarde vrolijkheid over zijn aanwezen.

De voordeelen van Vergenoegdheid bepalen zich niet alleen tot den man, die dezen ſchat in zijnen boezem omdraagt. Hij, die oordeelt van de goederen dezes levens genoeg te hebben, zal geene neiging gevoelen om zijns naastens goederen aan te tasten, of verborgene treken van oneerlijkheid te werk te ſtellen, noch ook om die van hem afhangen het juk der verdrukkinge op den hals te leggen.

Deze gemoedsgeſteltenis zal, daarenboven, den mensch wederhouden gebruik te maken van eenige ſtreken, om zoodanige gunstbetoomingen van anderen te verwerven, als deze noch verpligt, noch genegen zijn aan hem te ſchenken: in tegendeel zal hij dikwijls edelmoedig weigeren gunſten te ontvangen, wanneer zulks een zelfzoekend karakter zou verraden, of den ſchenker benadeelen.

Zoodanig was ESAU's gedrag. 'Hij was te vrede met zijne tegenwoordige bezittingen, en wilde, dat de verzoening met zijnen Broeder mogt zijn, 't geen dezelve waarlijk was; niet het voorzigtig middel van zelfzoekendheid, maar het uitwerkſel van natuurlijke genegenheid en edelmoedigheid. In ſtede, derhalve, van gretig aan te grijpen het geſchenk, 't geen zijn Broeder hem aanbood, wees hij het van de hand, met de beleefde en edelaardige betuiging: „ Ik heb genoeg; houd het uwe, dat „ gij hebt."

Na deze zedige weigering kon hij te welvoegelijker het gunstbetoon zijns Broeders aanvaarden, wanneer deze aanhield met het aanbieden: want de gifte kreeg nu het voorkomen, niet van eene gekochte verzoening, maar van een onderpand der volgende Broederliefde.

Het beſpiegelde voorval leert ons teffens, dat er geene geringe mate van kieschheid vereischt wordt, zoo in het geven als in het ontvangen van gunstbetooningen. Daar

is

is eene zekere welgevalligheid in de wijze van weldaden te ſchenken, zonder welke de Liefde met de eene hand een dolk ſtoot in het hart des ontvangers, terwijl zij met de andere de gifte toereikt. Desgelijks is er eene bevallige zedigheid in de wijze van bewezen gunstbetoon te ontvangen, welke de genegenheid van den ſchenker te onswaarts opwekt, en hem verzekert, dat hij zijne gunſte aan geen onwaardig voorwerp beſteed heeft. Terwijl, in zoodanig eene omſtandigheid, eene achteloozе of trotſche houding ten zekeren blijke ſtrekt van ongevoeligheid of hoogmoed, en de edelmoedigheid des ſchenkers beleedigt.

Vergenoegdheid, daarenboven, zal ons niet alleen wederhouden van een laag misbruik te maken van, of te ſteunen op, de goedheid van anderen, maar ons doen neigen om goed te doen. De man, die zeggen kan: „Ik heb genoeg!" zal niet denken, dat hij te weinig heeft, wanneer hij over een gedeelte zijner bezittingen beſchikking maakt, om de behoeften van anderen te ondersteunen. Hij zal deel nemen aan het feest, 't welk de GOD der Nature hem bereid heeft, wanneer hij ziet, dat de arme en behoeftige verkwikt is met het geſchonkene overſchot.

Eene vergenoegde ziel zal ons voorbereiden om ſchielijke en onverwachte veranderingen in onzen levensſtand te ondergaan. Dat zelfde beginſel, 't welk ons in ſtaat ſtelt om voldaan te zijn in eenigen levensſtand, zal ons te vrede maken in eenen anderen. Indien eene zelfbewustheid van opregte oogmerken en een deugdzaam karakter ons in ſtaat ſtellen om het oog op te heffen tot onzen Maker, met een nederig vertrouwen op diens goedkeuring, mogen wij ons verzekerd houden, dat, welk een deel Hij ons toeſchikt, zulks ten onzen beste dient. Vrede met onszelven en hope op GOD hebbende, zullen wij in elken levensſtand genoeg hebben, om ons geluk in deze en de toekomende eeuwe te verzekeren. Wij mogen ons, onder den last van alle teleurſtellingen en rampen dezes proefſtaats, opbeuren door het vooruitzigt van eene Wereld, waarin wij de woorden: „Ik heb genoeg!" in den uitgebreidſten zin zullen mogen bezigen, als waar het vergenoegen zal verhoogd worden in een volmaakt ongeſtoord en eeuwigdurend genot.

Men vorme zich dan juiste begrippen wegens den aard van menſchelijk geluk, door het leven te beſteden

in een aanhoudend betrachten van alle die deugden, welke ons eene onuitputbare bron van aangename gewaarwordingen zullen openen. Men verſterke het geloof in de Goddelijke Voorzienigheid, en leere langs hoe meer zich aan 's Hemels wil onderwerpen, in een levendig gevoel van de goedheid dier Voorzienigheid; alles onderſchraagd door de vrolijke hope des eeuwigen levens!

WAARNEMING VAN EENE BUIKWATERZUCHT EN TE GELIJK PLAATS HEBBENDE ZWANGERSCHAP, ALSMEDE VAN DE ALLEZINS TEGENNATUURLIJKE VERLOSSING.

DOOR AD. HALDER, HZ., *Vroedmeester enz. te Westzaandam, en Lid van het Genees- en Heelkundig Genootſchap aan de Zaan.*

Ik werd den 7 Augustus 1810 geraadpleegd door Mej.... omtrent haren toeſtand, daar zij, pas zeven maanden zwanger zijnde, een zoodanig dik ligchaam had, 't welk geen twijfel overliet, of er moest eene andere bijkomende oorzaak tot uitzetting, behalve de zwangerſchap, zijn. Haar buik was ruim vier en een halven voet dik, en zeer gelijk geſpannen; zij had niet dan zeer flaauwe beweging van het *foetus* gevoeld, en de ſterke ſpanning der buiksbekleedſelen liet niet toe de ligging van den *uterus* te ontwaren. Haar Ed. had tot Geneesheer den Heer H. J. ASSINK, die haar reeds een geruimen tijd behandeld had als eene *ascitica*. In den beginne ſtemde ik niet ten volle in met het gevoelen des Geneesheers omtrent de oorzaak der zoo ſterke zwelling van den buik, daar ik vermoedde, dat het eene *hydrops uteri*, of eene zoo groote *liquor amnion* zijn konde, te meer daar de *labia pudenda* in 't minſt niet zuchtachtig gezwollen waren, en ook de beenen in geene zwelling deelden; en ten andere, omdat ik het *os uteri* niet bereiken konde, dewijl deszelfs ſterke vooroverhelling mij den toegang gedeeltelijk belette, en ik hierom een hoogen graad van uitzetting van den *uterus* zelven vermoedde. In drie weken was de buik bijna een halven voet in dikte toegenomen en thans ruim vijf voeten in omtrek, en men kon nu duidelijk watergolving in denzelven ontwaren; 't welk mij thans ten volle overtuigde, dat hier een *hydrops ascitis* en te gelijk eene zwangerſchap aanwezig was. Men zal zeer gemakke-

kelijk kunnen beſeffen, dat, daar thans de Lijderesſe zich acht maanden zwanger dacht, men geene zekere hoop konde voeden op eene ſpoedige verlosſing. Zij had het den laatſten tijd zeer benaauwd gehad, en genoegzaam geene rust kunnen genieten; liggen en zitten was haar even moeijelijk; en daar de buiksbekleedſelen zoo zeer waren geſpannen, dat zulks gevaar dreigde, was hier, onzes inziens, niets raadzamer, dan het aanwenden der *paracentheſis*, welke dan ook den volgenden dag, zijnde den 28. Aug:, met dit gewenscht gevolg werd verrigt, dat men op ééns 16¾ ℔ helder water afliet, hetwelk der Lijderesſe veel verligting aanbragt. Drie dagen hierna, zijnde den 31ſten, werd ik 's morgens ten 8 ure geroepen, dewijl haar Ed. *dolores* gevoelde, en reeds den geheelen nacht onrustig geweest was. Bij onderzoek bevond ik het *os uteri* reeds geöpend, de *dolores* zeer krachteloos, het *liquor amnion* reeds afgevloeid, en het *foetus* in eene driedubbele ligging in het *pelvis magnus* ingedrongen, (namelijk met *nates* en *pedes*).

De Geneesheer, dien ik, volgens onderlinge afſpraak, had laten roepen, gaf haar Ed. gepaste opwekkende geneesmiddelen. Ik bewerkſtelligde dadelijk de verlosſing, voerde de *nates* opwaarts, en leide het bij de voeten af; gevende hetzelve zoodanige wending, dat het geheellijk de voordeeligſte doormetingen konde doorgaan. Ik vond, na het *foetus* tot de *brachia* geboren te hebben, veel moeite om deze te ontwikkelen, daar dezelve zeer kort en dik waren, als ook de romp zeer dik was; het hoofd had zulk eene buitengewone grootte, dat ik het, na veel moeite, door middel der *forceps* verloste; deszelfs doormetingen waren als volgt: de regter, van het middelſte gedeelte van het *os frontis*, tot aan de bovenzijde van het *os occipitis*, was 5¾ duim; de dwarſche, van de eene verhevenheid der *oſſa verticis* tot de andere, 5 duim; en die van de kin tot het achterſte gedeelte van de *ſutura ſagittalis* 7 duim, waaruit deszelfs aanmerkelijke grootte blijkt; en niettegenſtaande er zich water in hetzelve bevond, had het veel vastheids; hetwelk anders zoo zeer bij geene *hydrocephali* plaats vindt, en zeer veel medewerkte tot deszelfs moeijelijke verlosſing. Het water had zich gevormd tusſchen de *membrana arachnoidea* en de *pia mater*; de armen en beenen waren zeer dik en kort; de geheele opperarm had ſlechts de lengte van een kleinen duim, en de onderſte lidmaten waren naar evenredig-

digheid; de romp was van gewone lengte, doch meer dan gemeen dik. In den buik bevond zich geen water; maar het geheele vetvlies was op verſcheidene plaatſen, als de armen en beenen, $\frac{1}{3}$ duim dik, en overigens meer dan gewoon vet. Uit welk een en ander zeer gemakkelijk de misvorming van dit kind (het was een meisje) zal te begrijpen zijn.

Na de geboorte van het *foetus* brak, na eene zeer geringe poging tot ontlasting der *placenta*, de *funic. umbilic.* Dadelijk voerde ik mijne hand in den *uterus*, om de *placenta* af te halen; dan hierin vond ik veel moeite, wilde ik den *uterus* niet beleedigen, daar zij als 't ware met dezen vereenigd ſcheen te zijn. Evenwel bragt ik de geheele *placenta* naar buiten, en, tot mijne verwondering, vond ik zoodanig eene *placenta*, welker oppervlakte geheel *cartilagineus* was, en wel zoodanig, dat zij op het gevoel eene ſcherpe rasp gelijk was. De moeite, welke ik ondervonden had, verwonderde mij thans niet meer; te minder, daar zij juist met dien ſcherpen kant aan den *uterus* gehecht geweest was. De *uterus* trok zich, na de ontlasting derzelve, regelmatig te zamen, en zonder de minſte gevolgen van ontſteking, als anderzins, bevond zich de Lijderesſe in weinige dagen zoo wél, dat zij reeds op den achtſten dag eenigen tijd op den ſtoel konde zitten; met de derde week deed zij haren kerkgang, en thans, reeds bijna 7 maanden geleden, geniet zij eene volkomene gezondheid.

* * *

Deze Waarneming, zoo ongemeen in alle derzelver omſtandigheden, dacht mij niet ongeſchikt, om mijnen Kunstgenooten mede te deelen. Men veroorlove mij nog iets omtrent mijne handelwijze met de *placenta*.

Het zal misſchien ſommigen reeds vreemd toegeſchenen hebben, dat ik dadelijk na de verlosſing, bij het afbreken der *funic. umbilic.*, mijne hand in den *uterus* bragt, om de *placenta* af te halen, daar ik geene melding maakte van *hæmorrhagia* of eenige andere omſtandigheden. Dan, ik heb in mijne nog kortſtondige praktijk zoodanige ondervinding, dat ik nimmer raadzaam oordeel, de *placenta* aan de natuur over te laten, maar altijd dezelve te ontlasten, wanneer er geene omſtandigheden aanwezig zijn, welke zulks verbieden; waaronder wel hoofdzakelijk *ſpasmi uteri et partium genitalium*. In zoodanige gevallen tracht-

trachtte ik vooraf deze te doen bedaren, en daarna, zoo de natuur de *placenta* niet ſpoedig afvoerde, dezel e door de kunst te ontlasten; en hebbe mij hierbij zoo wél bevonden, dat ik mijnen Kunstgenooten altijd durf aanraden, de *placenta*, na de verlosſing van het *foetus*, zoo ſpoedig als de kunst aanwijst, te ontruimen.

IETS, OVER HET DIERLIJK VOEDSEL.

(Naar het *Engelsch* van Sir JOHN SINCLAIR.)

In de vroegſte tijden werd ongetwijfeld het eerſte voedſel der menſchen uit het groeijende rijk ontleend. Twijfel lijdt het niet, of zij konden, des noods, dierlijk voedſel geheel ontberen; en eene menigte voorbeelden is er voorhanden, niet ſlechts van eenlingen, maar van geheele natien, die het nooit gebruikt hebben. Zeer wel bevinden zich doorgaans de kinderen bij dezen leefregel, die insgelijks zeer dienſtig ſchijnt te zijn voor de ontwikkeling en aankweeking van de verſtandelijke vermogens, en, gevolgelijk, voor ſtuderende lieden, en die, daarenboven, het voordeel bezit, dat hij nimmer het geſtel bedervende of rottende ziekten, als ſcorbut, melaatschheid, enz. veroorzaakt, bepalende zich deszelfs nadeelen alleen tot de werktuigen der ſpijsvertering. Indien, derhalve, volwasſene menſchen beſtendig in een zacht en gematigd klimaat woonden, indien zij niet dikmaals geroepen wierden, zich naar landen te begeven, van de natuur niet zeer begunſtigd, of zwaren arbeid te doen, die vele ligchaamsſterkte vordert, zouden zij misſchien aan de ſtem der menſchelijkheid het oor kunnen leenen, en voldoen aan de uitnoodiging van zekere wijsgeeren, die zich tegen het gewaande regt van bloedvergieten met kracht verzet hebben, en, zich van moord en ſlagting onthoudende, echter zich van voedſel verzorgen. — Maar wanneer men, aan de eene zijde, bedenkt, hoezeer de voortbrengſels der aarde ontoereikend zijn zouden ter voedinge van zoo vele millioenen menſchen, die in koude en dorre landen wonen, weinige of geene planten opleverende, geſchikt om hun tot voedſel te dienen, en, aan den anderen kant, de zeer groote menigte, in welke de Natuur de dieren op de aarde voortbrengt

brengt en vermenigvuldigt (*); wanneer men in aanmerking neemt het maakſel der tanden, der maag en der ingewanden van den mensch, in vergelijking met die van andere dieren, een maakſel, welk duidelijk een wezen aankondigt, beſtemd om zoo wel dieren als planten te eten; wanneer men aan de groote hulpmiddelen denkt, welke de menſchen ontleenen, niet ſlechts van het vleesch der dieren tot voedſel, maar ook van derzelver vel, vet, enz. tot kleeding, tot licht en andere levensnoodwendigheden: dan zal men moeten gelooven, dat deze ſoort van voedſel hun niet verboden is; dat, indien het zijne nadeelen hebbe, het ook zijne voordeelen heeft; dat het genoeg is, uit de vleeschſoorten eene goede keuze te doen, en dezelve voegzaam te mengen met voedſel uit het plantenrijk, het gezondſte en meest geſchikt om zich met dezelve voordeelig te vereenigen, om er met zekerheid groot nut uit te kunnen trekken. — Laat ons dan zien, wat de ondervinding ons heeft geleerd, aangaande de eigenſchappen der voornaamſte dierenſoorten, van welke de menſchen, tot nog toe, te dien einde, zich bediend hebben.

a. Viervoetige dieren. Meer levert deze klaſſe van dieren op tot voedſel van het menschdom, dan alle de overige gezamenlijk. Van groot nut is vooral de *os*. Zijn vleesch, wanneer het dier niet te oud en welgevoed is, voegt voor allen ander het best voor gezonde lieden en die van een ſterk geſtel zijn (†). Het *kalfsvleesch* is malſcher, en voegt beter voor menſchen, die veel zitten en van een zwak geſtel zijn; maar, om wel te verteren, moet het met eenig zuur uit het plantenrijk bereid worden.

(*) Een enkel paar duiven kan, in vier jaren, 14,760 voortbrengen, en een paar konijnen, in denzelfden tijd, 1,274,840.

(†) Het is bekend, dat er in *Engeland* menſchen zijn, beſtemd om voor geld met vuisten te vechten, en die daartoe worden opgebragt door hen te onderwerpen aan een leefregel, bekwaam om ſterkte en vlugheid te geven. RIPSHAM, Cipier te *Ipswich*, voedde zoodanig eenen worſtelaar op, HUMPHRIES genaamd. Hij werd alle dagen gewogen. In het eerst was gebraden oſſenvleesch zijn voornaamſte voedſel. Doch het bleek welhaast, dat hij al te dik werd onder dezen leefregel, en men was genoodzaakt gebraden ſchapenvleesch in de plaats van oſſenvleesch te ſtellen, hetwelk [illegible] ſlaagde.

den. Niet zoo malsch noch zoo voedzaam als het osſen-, is het *koeijen-vleesch*. Braden is de beste wijze van deszelfs toebereiding. Dit geldt ook omtrent het *ſchapenvleesch*, hetwelk, wanneer de *hamel* vijf of zes jaren oud, en in drooge weiden gevoed is, misſchien meer dan eenig ander vleesch in den algemeenen ſmaak valt. Maar voor het vet moet men zich wachten, omdat het, door zijne ſterke ſtolbaarheid, moeijelijk verteert. Het vleesch van de *ovi*, meer dan drie jaar oud, is hard, taai en onſmakelijk. Zeer voortreffelijk is het *lamsvleesch*, mits de dieren ten minſte vijf of zes maanden oud zijn. De *Romeinen* hielden het *varkensvleesch* voor het gezondſte en meest verſterkende voedſel. Van hier dat zij hunne worſtelaars bijkans geene andere ſpijze lieten nuttigen. Die van onzen tijd bevinden zich beter bij osſen- of ſchapen-vleesch. Intusſchen heeft het varkensvleesch, en vooral dat van het wilde zwijn, hetwelk voor ligter verteerbaar wordt gehouden, een zeer goeden ſmaak, en is voor lieden van een ſterk geſtel inzonderheid berekend; doch zwakke menſchen kunnen het bezwaarlijk verteren, zelfs met behulp van zout, door middel van hetwelk het lang kan duren, en zekerlijk zich beter laat ontbinden. Het vleesch van *ſpeenvarkens* is zeer voedzaam en zeer gewild, maar voegt weinig beter voor zwakke magen. Het *bokken-* en *geiten-vleesch* was eertijds zeer geacht; veel meer werks maakten voormaals de *Arabiſche* artſen van het vleesch van jonge geiten dan van eenig ander vleesch; thans is het minder in gebruik; nogtans wordt het in *Schotland* en het land van *Wales* ingezouten, en men laat de bouten dezer dieren droogen, om de plaats van hammen te vervullen. In de *Westindien* wordt eene ſoort van geiten gekweekt, die voortreffelijke melk geven, en wier vleesch, zegt men, zoo goed is als het ſchapenvleesch. Jammer is het, dat dit dier in *Europa* nog niet zeer bekend is. Bij oude, en onder de jager-volken, moesten de menſchen voornamelijk hun onderhoud hebben van de vruchten hunner jagt, en in dit opzigt waren zij niet te beklagen, want het *wild* is tevens een zeer aangenaam, zeer voedzaam en zeer gezond voedſel. Wat den *haas* aangaat, de ouden beſchouwden dien, als van alle viervoetige dieren het best om te eten; doch tegenwoordig heeft hij den naam van zwaar en moeijelijk te verteren zijn. De jonge hazen alleen kunnen gebraden gegeten worden. De oude

zijn

zijn te taai, vooral wanneer zij niet in het leger gedood worden, maar na dezelve op eene lange jagt te hebben afgemat; zij zijn alleen goed voor ſoep en ragouts. Het vleesch van *konijnen* heeft veel overeenkomst met dat van tamme vogelen, en verteert althans even gemakkelijk, vooral wanneer zij jong zijn. Dat van wilde *konijnen* ſmaakt geuriger dan dat van tamme; doch deze zijn vetter en malſcher.

b. Het vleesch van *vogelen* is, over het geheel genomen, ligter, minder ſlijmerig en beter om te verteren dan dat van viervoetige dieren; inzonderheid is het geſchikt voor letteroefenende lieden. Onder de tamme vogelen geven de *hoenders* en *kuikens*, vooral wanneer zij niet te veel opgeſloten gehouden worden, een zeer zacht, zeer voedzaam, ligt te verteren, en gevolgelijk voor van ziekte herſtellende of zwakkelijke lieden zeer dienſtig voedſel. De gemeste vogels, als kapoenen en hoenders, worden voor een lekker geregt gehouden; doch ſterk gevoed wordende, is hun vet niet zoo eenparig in derzelver vleesch verſpreid, als in dat der zulken, die aan de natuur worden overgelaten, en is daarom zwaarder om te verteren. Het vleesch van *kalkoenen*, hoewel, jong zijnde, zeer malsch, wordt, wanneer zij oud zijn, zeer hard en taai. Zwaarder te verteren zijn de *Oostindiſche* hoenders. Ik weet niet, of het om de zeldzaamheid was, dan om zijne ſchoonheid, dat de *paauw* bij de aloude *Romeinen* voor een onmisbaren ſchotel op groote maaltijden werd gehouden. Voormaals was dit ook het geval van de *zwaan* in *Engeland*. Heden ten dage worden die beide vogels zeldzaam gegeten. De *duiven* geven een zeer ſmakelijk en zeer verſterkend voedſel, vooral wanneer zij jong zijn; doch men meent, dat zij te verhittend zijn en eene ſtrekking hebben tot ontſtekende ziekten, in dier voege, dat men dezelve geene zestig dagen achtereen zoude kunnen eten, zonder de koorts te hebben. De *gans* is een zeer gezond voedſel voor lieden, die eene goede maag hebben, maar die hetzelve ook dan nog moeijelijk verteert, ten zij met uijen of andere prikkelende kruiden toebereid. De tamme *eend* wordt voor ſmakelijker en gezonder gehouden, vooral wanneer hij wel gevoed wordt, en zijn verblijf houdt, niet in ſtilſtaand, maar in loopend en helder water, waarin waterkers en andere ſoortgelijke waterplanten groeijen. Onder de wilde vogels is de *patrijs* in groote achting;

hij is niet zoo aangenaam van ſmaak, noch om te verteren, als de *korhaan*. De *kwakkel* naar den patrijs, maar verteert nog moeijelijker. *zant* ligt ook zwaarder in de maag; dan het gevogelte, hoewel de geur aangenamer is. De *an* wordt voor een der lekkerſte beetjes gehouden; och de reden daarvan is misſchien zijne zeldzaamheid; en de *ſnip*, die overvloediger op onze tafels komt, verdient vooral onzen lof om hare malschheid en lekkerheid.

c. Waarſchijnlijk is het, dat, in zekere landen, de *viſchen*, onder de levende ſchepſels, de eerſten geweest zijn, welke de inwoners bedacht hebben tot voedſel te doen dienen. Zekere volken in *Perzië*, naar het verhaal van HERODOTUS en STRABO, die hen daarom *vischeters* noemden, deden dezelve niet ſlechts tot eigen, maar ook tot voedſel van hun vee dienen; ook nog heden zijn er groote horden in *Indië*, die, aan eenen leefregel uit het groeijend rijk verbonden, bij hunne maaltijden geen ander dierlijk voedſel dan viſch nuttigen. — Visch is inderdaad niet een zoo voedzame kost, als het vleesch van viervoetige dieren en vogelen, en die alleen niet toereikende zijn zoude voor lieden, die veel ligchaamsbeweging moeten maken; doch vrij wel berekend voor ſtedelingen, die een zittend leven leiden, wier zinnelijkheid grooter dan hun eetlust is, en die geene zeer voedzame ſpijzen noodig hebben. — Het vleesch der viſchen is wel zachter en minder vezelachtig dan dat van andere dieren, waardoor het, over 't algemeen, ligter verteerbaar is, maar het is ook meer aan bederf onderhevig; en dit, waarſchijnlijk, is de reden, dat het gemeenlijk met eenig zuur, als azijn of citroenſap, wordt toebereid. Van den anderen kant zijn er vele viſchen, als *zalm*, *paling*, *krabben*, en in het algemeen alle *ſchelpviſchen*, die veel olie bevatten, of wier vleesch zeer ſlijmerig is, daardoor zwaar in de maag liggen, en zelfs ſomtijds gevaarlijke indigeſtien veroorzaken. — De krabben, de *zeekreeften*, de *moſſelen* en *aliekruiken*, hoewel zeer aangenaam van ſmaak, veroorzaken dikmaals veel hitte, benaauwdheid, en ſomtijds zelfs koorts. Men moet er weinig van eten, en ze met azijn of citroenſap doen toebereiden. — Zeer voedzaam, echter, zijn de *oesters*, en ligt om te verteren, vooral raauw. Er zijn lieden, die er een verbazend getal van kunnen te lijve ſlaan, zonder dat zij er eenig

ongemak van hebben. — Talrijker en, in het algemeen, voedzamer en gezonder zijn de *zee-* dan de *zoetwatervisſchen*. De *haring*, die het meest wordt gegeten, en waarvan de visſcherij aan duizenden handen werk verſchaft, is een zoo veel te meer dienſtig voedſel, omdat hetzelve gezouten, gedroogd, en alzoo zeer lang kan bewaard worden. Hoewel de groenten zeldzaam met visch worden gegeten, zijn de gezouten haringen een voortreffelijk middel tegen het laffe of ſmakelooze van ſommigen derzelven, als, bij voorbeeld, de aardappelen. — In het algemeen zijn het de gezondſte visſchen, die op een zand- of ſteenachtigen grond zich onthouden, en in ſtroomend of helder water. De visch, die in moerasſen, vijvers of ſtilſtaand water wordt gevangen, is ſlecht van ſmaak, en doorgaans ongezond. — De beste wijze om de visch te bereiden, is dezelve op den rooster te braden of in water te koken. Gebakken visch is doorgaans zwaar om te verteren. Intusſchen laat deze ſoort van ſpijze zich zeer wel toebereiden met verſche boter, hoewel dezelve zoude kunnen ſchijnen, haar in de maag minder ontbindbaar te doen worden.

d. Tweeſlachtige dieren. Het eenige, welk onze aandacht verdient, is de *ſchildpad*. Men heeft er vier ſoorten van; doch de *groene* of *zeeſchildpad* wordt meest gegeten. Wanneer zij niet bedorven wordt, door haar, zoo als gemeenlijk geſchiedt, toe te bereiden met ihmengſels, dienende om den ſmaak aan te zetten, doch waardoor zij verhittende en zwaar om te verteren wordt, is zij zekerlijk eene der lekkerſte, voedzaamſte en best geſchikte ſpijzen voor zwakke lieden, of die van eene zware ziekte opkomen. Daarin en in ſmaak gelijkt zij naar malsch kalfsvleesch en gevogelte.

e. Behalve de onderſcheidene ſoorten uit het dierenrijk, van welke wij geſproken hebben, zijn er andere ſpijzen, uit dat rijk genomen, van welke wij met een woord moeten ſpreken, als *boter*, *kaas*, *eijeren*, *honig* en zekere *vogelnesten*. — 1. Gewisſelijk is de *boter*, als voedſel beſchouwd, eene dierbare zelfſtandigheid. Er zijn geneesheeren, die het gebruik daarvan afkeuren; doch dit is meer een werk der mode, dan van ondervinding of redenering. Ongetwijfeld verteert zij langzaam, vooral wanneer zij geſmolten is, of eenigzins ſterk is geworden; doch wanneer zij zorgvuldig toebereid, verſch en weinig of niet gezouten is, geeft zij lijvigheid aan drooge en weinig

rig voedzame ſpijzen, doet dezelve lang genoeg in de maag vertoeven, om ze aldaar de ſtoodige veranderingen te doen ondergaan, belet ze om in een ſtaat van rauwheid in de darmen over te gaan, verhindert de zure gisting, en verandert zelve in eene voortreffelijke chijl. Naardien bijkans alle volken er gebruik van maken bij groenten en visch, moet men zekerlijk aan dezelve eenige voor de vertering van die ſpijzen voordeelige eigenſchap hebben toegekend. Nogtans moet zij aan kinderen onthouden worden, die tot eene te zware lijvigheid eene overhelling bezitten; doch in eene kleine hoeveelheid kan zij niet anders dan dienſtig zijn voor vlugge en levendige kinderen, en er zijn redenen om te denken, dat daardoor bij hen niet alleen het zuur, maar ook het ontſtaan van wormen kan voorkomen worden. — 2. Dit geldt niet omtrent de *kaas*, als die niet voor kinderen voegt, en, hoewel zeer voedzaam, als voedſel niet verteerbaar is dan voor kloeke en ſterke menſchen, aan veel arbeidens en ligchaamsbeweging gewoon. Al te versch, of gebraden zijnde, is vooral de vertering bezwaarlijk. Van den anderen kant, wanneer zij oud is en tot verrotting begint over te hellen, kan zij niet meer tot voedſel dienen, en ſlechts in kleine brokjes gegeten worden, als een prikkelend middel, gelijkſoortig aan zout of ſpeceryen, en dienſtig om de vertering van andere ſpijzen te bevorderen. — 3. Waarſchijnlijk bevatten de *eijeren* meer voedzame deelen, dan eenige andere ſpijze; en voor dezulken, wier ſmaak door de keukenweelde niet is bedorven, kan er geen geregt zijn, lekkerder, aangenamer, ligter om te verteren, en gezonder, dan verſche eijeren, op de eenvoudigſte wijze bereid, dat is, tot zoo verre gekookt, dat het grootſte gedeelte van het wit eenigzins geſtremd is, en de door zijne vloeibaarheid heeft behouden. Zelfs zouden zij raauw kunnen gegeten worden, en als zoodanig zijn zij, als buikopenende, voedzaam en oplosſende, aangeprezen in de geelzucht, verſtoppingen van de lever en andere galachtige ziekten. In het algemeen zijn zij te gezonder, naar mate zij eenvoudiger zijn toebereid. — 4. De *honig*, wanneer men dien kan verdragen, (want er zijn magen, welke dien niet kunnen verteren) is een uitmuntend voedſel. Sir JOHN PRINGLE maakte er zoo veel werks van, dat hij denzelven als het meest geſchikte voedſel ter verlenging van het leven beſchouwde. Een aloud wijsgeer, DEMOCRITUS, bijkans

honderd jaren oud geworden, gevraagd zijnde, door welk middel hij zoo lang geleefd had: „ door het uitwendige „ gebruik van olie," gaf hij tot antwoord, „ en het „ inwendige gebruik van honig." PYTHAGORAS, die, zoo als bekend is, een hoogen trap van ouderdom bereikte, bij het genot van eene beſtendige gezondheid, gebruikte ook veel honig; en PLINIUS en DIOSCORIDES hebben denzelven hoog geroemd, als bijzonder dienſtig voor oude lieden. — 5. Eindelijk is er eene ſoort van *zwaluw*, die zijn *nest* maakt, in de holligheden der rotſen, van zeewormen en andere geleiachtige ſtoffen, die denzelven de gedaante geeft, veel gelijkende naar die van vischlijm. Deze nesten zijn zeer geacht in *China*, *Cochinchina* en op alle de eilanden van den *Indiſchen* oceaan. Men bereidt er ſoepen en bouillons van, die voor zeer voedzaam en een lekker geregt worden gehouden.

De volgende algemeene aanmerkingen omtrent het dierlijk voedſel willen wij er nog nevens voegen. — Het vleesch van wilde is voedzamer en aangenamer van ſmaak dan dat van tamme dieren; doch, daar het gemeenlijk harder is, verteert het niet zoo ligt. Intuſſchen, hoewel het vleesch van volkomen volwaſſene dieren vaster en digter is dan dat van nog niet volgroeiden, heeft Dr. ROBINSON door eene menigte proeven bewezen, dat het laatſte over het geheel zwaarder verteert, het zij om de grootere hoeveelheid van geleiachtige en ſlijmerige zelfſtandigheid, welke het bevat, het zij omdat het minder loogzoutig is; van hier, dat zwakke magen beter ſchapen- en oſſen-, dan lams- en kalfsvleesch kunnen verdragen; doch de laatstgenoemde vleeschſoorten voegen beter voor jonge lieden, van een goeden eetlust voorzien, en die ſpoedig verteren. — Hoewel het *bloed* niet voor een ongezond voedſel wordt gehouden, berooft men, echter, de tamme dieren, wanneer zij gedood worden, zoo veel mogelijk, van al hun bloed, om het vleesch zoo veel te langer tegen het bederf te bewaren. Het wordt niet gekookt, voor dat het lang genoeg is bewaard om malsch te worden. Intuſſchen, hetgene het in dit opzigt wint, verliest het aan den anderen kant, door minder voedzaam te worden. — Hoewel de dierlijke vet- en olieachtige deelen, in het algemeen, in de maag zich niet ligt laten ontbinden, en om deze reden het varkensvleesch, de ganzen, de eendvogels, de zalm enz. dikmaals bezwaarlijk verteren, moet men, evenwel, niet gelooven, dat

eene

eene kleine hoeveelheid vet, tusschen de spiervezelen verspreid, aan de vertering van het vleesch nadeelig is. Integendeel heeft men opgemerkt, dat het mager van vette ligter verteerbaar is dan dat van gelijksoortige magere dieren, als zijnde malscher. — Niet volstrekt onverschillig is de waarneming van het jaargetij omtrent de keuze van vleesch. Versch varkensvleesch, bij voorbeeld, is beter in den winter dan in den zomer, ten zij men bijzondere zorge hebbe gedragen, dat het dier met gezond voedsel gemest is. In het algemeen is het beste saizoen om de dieren te eten, die op onze tafels worden opgedist, wanneer er de meeste voorraad is van hun natuurlijk voedsel. — Laat ons, eindelijk, aanmerken, dat, hoewel het misschien mogelijk zij, geheel van dierlijk voedsel te leven, omdat de *Laplanders*, negen maanden lang, niets anders dan het vleesch van hunne rendieren, en de *Groenlanders* dan visch eten, gebeurt het, echter, zeldzaam, dat men langen tijd van dierlijk voedsel alleen kan bestaan. De meeste zieken, van den pisloop aangetast, wien het als het voornaamste geneesmiddel is aangeprezen, hebben het niet lang kunnen verdragen. Veel beter zoude men bestand zijn tegen voedsel, geheel uit het plantenrijk ontleend, zoo als blijkt uit het voorbeeld der *Braminen* en vele millioenen *Indianen*, die niets anders dan rijst eten. Het beste, intusschen, is, eene afwisseling van deze twee voedselsoorten.

BERIGT, WEGENS HET KANAAL VAN ST. QUENTIN.

De gemeenschap tusschen de *Seine* en de *Schelde*, waarvan de oude (*Fransche*) Regering alle de voordeelen had begrepen, verzekerde nog veel dierbaarder vruchten, door het bezitten van de havens van *Ostende* en *Antwerpen*, en door de vereeniging van *Belgie* en *Holland* met het *Fransche* Keizerrijk.

Nuttig is dezelve bovenal voor de stad *Parijs*, die daardoor overvloedig zal voorzien worden van eene nieuwe soort van brandstoffen, de steenkool uit de onuitputbare Mijnen van de Noordelijke Departementen, *Jemmape* en de *Schelde*.

Deze zoo lang gewenschte gemeenschap is eindelijk

voor de ſcheepvaart geopend, door de voltooijing van het Kanaal van *St. Quentin*. In een historisch berigt van de werkzaamheden aan dit Kanaal zullen gewisſelijk veelen onzer Lezeren belang ſtellen.

Toen, in den jare 1727, een aanvang werd gemaakt van het Kanaal, bij den naam van het *Kanaal Crozat* bekend, hetwelk de *Somme* met de *Oiſe*, tuſſchen *St. Quentin* en *Chauny*, vereenigt, deed de Ingenieur DEVIC den voorſlag, ter uitbreidinge van de nuttigheid dezer nieuwe gemeenſchap, om de *Somme* met de *Schelde* te vereenigen, door middel van een Kanaal, tuſſchen *St. Quentin* en *Kamerijk* te graven; door metingen bewees hij de mogelijkheid van zijn plan; hij vervaardigde daarvan de ontwerpen en berekende de kosten.

Genoodzaakt wordende af te zien van het denkbeeld, om een punt van verdeeling te vestigen op de dorre plek, welke de bronnen van de *Somme* en de *Schelde* vaneenſcheidt, viel de maker van dit plan op het vernuftige en ſtoute denkbeeld, om een onderaardsch Kanaal daar door henen te graven; maar tevens voorziende de moeijelijkheden en ongemakken, aan dat ontwerp verbonden, was hij op middelen bedacht om de uitvoering daarvan te bekorten, door zich van een dal te bedienen, waardoor de gemelde plek kon doorſneden worden door een Kanaal in de open lucht van ongeveer 7000 metres, tuſſchen twee onderaardſche galerijen, de eene van 1400, de andere van 6900 metres.

Dit gelukkig beraamd ontwerp ging met zwarigheden en kosten gepaard, waarvan men beoefde; en het Kanaal en diens Ontwerper werden vergeten.

In den jare 1766 en 1767 hield het Gouvernement, van nieuws, zich onledig met het vereenigingsontwerp van de *Somme* met de *Schelde*. Wijlen de Heer LAURENT, een man, uitmuntende door zijne zeldzame talenten, ontving last om de middelen voor te ſlaan ter vereeniginge van de twee rivieren. Hij vertoonde een ontwerp, welks ſtrekkingen weinig verſchillen van die door den Heer DEVIC waren aangewezen, uitgezonderd wat het gedeelte aangaat, tuſſchen de *Tronquoi* en *Vaud'huile* gelegen, alwaar de plek ligt, welke de *Somme* van de *Schelde* ſcheidt. Hij deed den voorſlag, om die plek, in derzelver geheele uitgeſtrektheid, te doorſnijden, door eene onderaardſche galerij van meer dan 14,000 metres in de lengte, in eene enkele regte lijn voortloopende.

Dit

Dit ontwerp baarde ontzetting door zijne nieuwheid en ſtoutheid; het werd goedgekeurd, en, bij een Raadsbeſluit van 24 Februarij 1769, de maker gelaſtigd, de uitvoering te beſturen.

De werkzaamheden der doorgravinge van deze uitgebreide onderaardſche galerij werden krachtdadig voortgezet tot in den jare 1773, toen de Heer LAURENT overleed.

Hij werd vervangen door zijnen Neef, den Heer LAURENT VAN LYONNE. Hij deed de werkzaamheden voortzetten; en reeds was er een millioen aan verſpild, toen de twijfelingen, omtrent den goeden uitſlag der onderneminge verſpreid, de Regering deden beſluiten, de opſchorting te bevelen, en het onderzoek van het ontwerp te ſtellen in handen van de Akademie der Wetenſchappen.

De Heeren D'ALEMBERT, CONDORCET en BOSSU, Leden der Akademie, bragten, in den jare 1776, een rapport uit, waarbij zij den voorſlag deden, af te zien van het Kanaal *Laurent*, en een ander te graven, hetwelk de *Oiſe* met de *Sambre* zoude vereenigen. Vervolgens zoude men de *Sambre* met de *Schelde* vereenigd hebben door het bosch van *Mormal* en *Kalenciennes*.

Op dit rapport volgde geen beſluit van het Gouvernement, en, de *Amerikaanſche* Oorlog niet gedoogende, de noodige gelden tot de binnenlandſche ſcheepvaart aan te wijzen, ſcheen het Kanaal van *Picardye* vergeten te zijn, tot in den jare 1783, het tijdſtip toen de familie LAURENT opene brieven verwierf, die haar in het bezit ſtelden van het regt, om de werkzaamheden in haren naam, te mogen voortzetten. De Regering ſtond haar, gedurende den tijd van honderd acht jaren, den eigendom der belastingen af, welke zij zoude gemagtigd zijn op de ſcheepvaart langs dit Kanaal te heffen, en beloofde, de helft der noodige gelden tot de voltooijing van hetzelve te verſchaffen. Het Parlement, eenige bezwaren tegen deze vergunning hebbende opgemerkt, weigerde dezelve te registreren, en de werkzaamheden werden van nieuws opgeſchort.

Deze opſchorting was nog in kracht, toen het gelukkige tijdſtip van 18 Brumaire deze belangrijke onderneming eene nieuwe gedaante deed aannemen. De Keizer wilde in eigen perſoon de geſteldheid van het Kanaal van *St. Quentin* opnemen; in de maand Januarij des jaars 1801 vertrok hij derwaarts, en beval, dat de oude ontwer-

werpen van nieuws zouden onderzocht worden door de Ingenieurs der Bruggen en Wegen.

Al aanſtonds begreep deze Vergadering, dat alle de geöpperde ontwerpen moesten ter zijde gelegd worden, uitgezonderd die der Heeren LAURENT en DEVIC, welke haar dachten alleen vatbaar te zijn voor eene uitvoerige overweging.

Na erkend te hebben, dat door beide ontwerpen eene veilige ſcheepvaart en overvloedig water zouden verkregen worden, vertoonde de Vergadering, zonder het Kanaal *Laurent* te verwerpen, als twee krachtige beweegredenen ten voordeele van dat van den Ingenieur DEVIC, eene bezuiniging van meer dan een millioen, en de bekorting ter helfte van de onderaardſche vaart.

Thans beval het Gouvernement, dat de Vergadering der Bruggen en Wegen omtrent de beide ontwerpen eene beſliſſende uitſpraak deed. Dienſvolgens werden er op de plaats zelve nieuwe werkzaamheden begonnen, en, na uitvoerig overleg in verſcheidene zittingen, deed de meerderheid der Vergaderinge uitſpraak ten voordeele der voortzettinge van het Kanaal *Laurent*.

Het tegengeſtelde gevoelen, intuſſchen, met zoo veel vuurs, door de minderheid der Vergaderinge, verdedigd wordende, en vermits er zeer ſterke beredeneerde Memorien, ten voordeele van dit gevoelen, in het licht verſchenen, gebood de Keizer, dat het Nationale Inſtitut zoude geraadpleegd worden.

Na een doordacht onderzoek, aarzelde het Inſtitut niet te verklaren, zich beroepende op de gronden van voorkeuze, door den Raad der Bruggen en Wegen reeds aangevoerd, dat het ontwerp, door den Ingenieur DEVIC voorgeſlagen, den voorrang verdiende.

Op den 30 Julij 1802 bevestigde zijne Majeſteit het advis van het Inſtitut, en gebood, dat het Kanaal van *St. Quentin* naar *Kamerijk* zoude loopen door *Omiſi*, de *Tronquoi*, *Bellengliſe*, *Riqueval* en *Macquincourt*.

Volgens deze rigting is, na eenen arbeid van zeven jaren, het Kanaal gegraven, hetwelk thans de *Somme* met de *Schelde* vereenigt, tuſſchen *St. Quentin* en *Kamerijk*, ter lengte van 52,552 metres; van water wordt het voorzien door de *Somme* en de *Schelde*, behalve het water, welk uit den grond opborrelt.

Het gedeelte, loopende van *St. Quentin* tot aan het punt

punt van ſcheiding, beſlaat eene lengte van 7,600 metres, van daar het in het Kanaal *Crozat* valt tot aan de *Tronquotſluis*, welke het water van het ſcheidingspunt ophoudt. In de helling, bedragende 10 metres en 22 centimetres, bevinden zich vijf ſluizen; te *St. Quentin*, bij den verbranden molen, te *Omisſi*, bij het huis *Pascal* en *Tronquoi*.

De ſcheidingsplek, alwaar de wateren van de *Schelde* waterpas worden opgehouden langs derzelver geheele uitgeſtrektheid, beſlaat eene lengte van 20,177 metres. Hier loopen de twee onderaardſche Kanalen, dat van *Tronquoi*, ter lengte van 1090 metres, van tigchelſteenen geheel overwelfd, en dat van *Riqueval* van 5677 metres, waarvan ſlechts het derde deel heeft moeten overwelfd worden.

Het gedeelte van het Kanaal, welk van het punt bij *Kamerijk* afdaalt, heeft eene lengte van 24,775 metres, tuſſchen de Boſchſluis, die de wateren van de ſcheidingsplek en de kom van *Kamerijk* ophoudt. Deszelfs helling is, op deze lengte, 37 metres en 61 centimetres; men ontmoet langs hetzelve zeventien ſluizen; te *Bosquet*, bij *Moulin-la-Foſſe*, te *Honnecourt*, te *Banteux*, te *Bantouzelle*, te *Vanxcelles*, te *Vinchy*, te *Crevecoeur*, te *St. Waast*, te *Manieres*, te *Bracheux*, te *Marcoing*, te *Talmu*, te *Noyelles*, te *Cantigneux* en te *Proville*.

Alle de ſluizen hebben een ſas van 37 metres lang en 5 metres en 20 centimetres wijd. De vier naaſte ſluizen van de twee uiteinden van het verdeelingspunt hebben ſlechts eenen val van 1 metre en 84 centimetres, om de verſpilling van het water te verminderen; alle de overige ſluizen hebben eenen val van 2 metres en 18 centimetres tot 2 metres en 30 centimetres.

De afmetingen der bruggen en ponten, die der waterleidingen, gelijk ook derzelver gedaanten, zijn naar de gelegenheid der plaatſen en de behoeften berekend.

De onderaardſche Kanalen hebben eene opening van 8 metres, en aan de einden twee ingangen van gehouwen ſteen, die bij vriezend weder naauwkeurig ſluiten.

Het doorgraven van deze twee galerijen ontmoette bij de uitvoering groote zwarigheden, de voornaamſte van welke ontſtonden uit den overvloed van onderaardsch water, hetwelk, op het hoogſte punt, bevonden werd 13 of 14 metres boven het waterpas, voor den bodem van het Kanaal bepaald.

Deze zwarigheden werden overwonnen door de zeer vernuftige maatregelen, van welker uitvinding en volvoering de eere toekomt aan den Heere GAYANT, Inspecteur der Bruggen en Wegen, die, met zoo veel wijsheids als spaarzaamheids, het geheele werk bestuurd heeft. De titel van Officier van het Legioen van Eer en eene jaarwedde van 6000 Francs zijn de vereerende getuigenissen van genoegen, waarmede het den Keizer heeft behaagd, dien bekwamen Ingenieur te beloonen. Hij had tot helpers den Heer BEZIN, Ingenieur en Chef, en den Heer LENGLIES, gewoon Ingenieur, die, onder zijne bevelen, proeven hebben gegeven van hunne kunde en ijver.

Het Kanaal van *St. Quentin*, in den jare 1809 zoo goed als voltooid, is in het laatst van het jaar 1810 ten dienste der Scheepvaart gesteld. De eerste zes schepen, van *Kamerijk* vertrokken, zijn te *Parijs* aangekomen met eene lading steenkolen, op den 9 November laatstleden, den verjaardag van den 18 Brumaire.

PROEVE, OVER DEN SMAAK IN DE SCHILDERKUNST.

(Naar het *Engelsch* van Mr. EDWARD DAYES.)

'T is taste, 'tis genius, 'tis heavenly ray,
Prometheus ravish'd from the car of day.

MASON's *Fresnoy.*

Smaak in de Kunsten moet aangemerkt worden als die bekwaamheid, of die bekwaamheden der ziele, door welke wij aangedaan worden door, en een regtmatig oordeel vellen over werken der verheelding. 't Is die Smaak, welke den Schilder bepaalt in zijne keuze; en uit die keuze oordeelen wij, of zijn Smaak goed of kwaad te keuren valt. Of dit vermogen der ziele kan verkregen worden, is twijfelachtig; dat men hetzelve kan verbeteren, is onloochenbaar. Van hier is het onze pligt, voornamelijk in den beginne, zoo veel mogelijk te vermijden het zien, en althans het namaken, van dingen, die misvormd en hersenschimmig zijn; dewijl er zoo wel eene verkregene als eene natuurlijke verkeerdheid bestaat.

Hij, wiens Smaak kiesch is, mag gezegd worden de hoog-

hoogſte beſchaving van de Natuur en eene harer dierbaarſte gaven ontvangen te hebben; mangel aan Smaak, integendeel, is dood te zijn voor alle fijnere aandoeningen. De man, die een' juisten en wel aangekweekten Smaak bezit, erlangt duizend geneugten, aan 't gros des menschdoms onbekend.

Er zijn ſommige menſchen, met aandoeningen, zoo ſtomp en koel, geboren, dat zij naauwelijks gezegd kunnen worden ooit hun leven lang wakker te worden. Uit eene mate van kieſche aandoenlijkheid ontſtaan onze begrippen van ſchoonheid en leelijkheid, in de natuurlijke zoo wel als in de zedelijke wereld; en daar onze zielen meer of min kiesch zijn, zoo bemerken wij de onderſcheidene graden van goed of kwaad, en zijn diensvolgens meer of min vatbaar om bekoord te worden door het regte en ſchoone, en wanſmaak te voelen over het verkeerde en misvormde. Van hier ontſtaat het, dat deze aandoenlijkheid uitmaakt 't geen wij Vernuft noemen, beſtaande alleen in het vermogen of de bekwaamheid om klaar te bevatten en eigenaardig de beelden zamen te voegen, en met de enkele beſpiegeling dadelijk bedrijf te paren, waartoe een gezond oordeel en een goed hart zoo noodig is als eene welgeregelde verbeelding; want wij kunnen geen waar vernuft bezitten, zonder een even kiesch gevoel voor zedelijke ſchoonheid, als voor 't geen groot en ſchoon is in de natuur, of meesterlijk in de dichtkunde, ſchilderkunst, beeldhouwkunde en muzijk.

Het tegendeel van goeden Smaak vertoont zich in grootſchen optooi, in 't geen vervaarlijk glinſtert, buitenſporig en onnatuurlijk is. Goud, ſterk afſtekende kleuren, veelverwig hout, met alle overtolligheden overladen, gaat bij 't gemeen voor fraai en groot door. Menſchen van zoo verkeerden Smaak, zullen het gedrongene, het onnatuurlijke en het vergrootte, in uitdrukking, houding of kleur, de voorkeus geven boven het eenvoudige, het edele, het ſchoone.

Wij zouden tot dwaling vervallen, wilden wij ſlechts één beginſel van Smaak vaſtſtellen; want doen wij dit, dan moeten alle andere verkeerd wezen. Van hier de misſlag van Sir JOSHUA REYNOLDS, als hij ſpreekt van den *Hercules*, den *Zwaardſchermer* en den *Apollo*; want, ſchoon ieder dezer beelden volmaakt is in zijne ſoort, beweert REYNOLDS, dat de grootſte volkomenheid der menſchelijke gedaante niet gevonden wordt in één dezer, „ maar

„ in

„ in die gedaante, welke uit deze drie ontleend wordt, „ en gelijkerhand deelt in de werkzame kracht des *Zwaard-* „ *ſchermers*, in de keurigheid van *Apollo*, en de ſterkte „ van *Hercules*." Zoodanig een begrip ſtrijdt tegen de natuur, dewijl het die verſcheidenheid vernietigt, welke ontſtaat uit het werkzame, het kieſche en het ſterke; met even gelijk regt zou men mogen ſtellen, dat een ſchoone boom beſtaat in zoodanig een, welke de onderſcheidene gedaanten van ſchoone boomen in de natuur vereenigt.

Zorgvuldig ſtaat ons onderſcheid te maken tusſchen 't geen waar, en 't geen met ſmaak gedaan is: iets kan waar zijn, zonder een greintje ſmaak te bezitten. De *Hollandſche* en *Vlaamſche* ſchilderſtukken zijn waar, in zoo verre enkele navolging gaat: maar zal iemand beweren, dat de ellendigen, die men in eenige van REMBRAND's ſtukken afgebeeld ziet, vol ſmaak zijn; of kan men de Vrouwen van RUBENS voor zoodanig houden? en nogtans bezaten die Meesters grooten ſmaak in de kleuren, *chiaro-ſcuro*, enz.

Wij moeten ons wachten om verguldſel voor goud aan te zien. Velen, die Koningen afbeelden, doen dit door het ten toon ſpreiden eener menigte van ſieraden; ſommigen zoeken het in de ſtoutheid des gelaats en der houding, of nemen de toevlugt tot eene kroon: waar de grootſte kwistigheid van ſieraden zou kunnen gedoogd worden, behooren wij ſpaarzaam te zijn in ze te gebruiken, uit vreeze van datgene fraai te maken, 't geen wij niet weten goed te maken.

Smaak en Vernuft heeft men inblazing geheeten; ons gevoel heeft men weten op te wekken door enkele klanken, ſtrekkende om ons te verbijſteren en onze bekwaamheden te verdooven: dan, dat wij acht geven op den voortgang onzer eigene zielsbekwaamheden, en wij zullen bevinden, dat onze Smaak verbeterde, naar mate van ons vlijtbetoon om kundigheden te verkrijgen. De oude meesters in de kunst heeft men te meermalen gebruikt als bullebakken, om jonge kunſtenaars af te ſchrikken. De *Italiaanſche* ſchrijvers over de kunst hebben ſteeds de woorden *Hemelsch*, *Goddelijk* gereed, tot dat zij door al dien omhaal hedendaagſche Schilders afgeſchrikt en bewogen hebben om den arbeid van mededinging te laten varen. Nimmer moeten wij veronderſtellen, dat het hoogſte toppunt van volmaaktheid bereikt is: de volkomenſte ſtukken hebben hunne gebreken; en dewijl dit het

het geval is, blijft er plaats voor verbetering over. M. ANGELO wordt het zware en drukkende in zijne ſchilderſtukken ten laste gelegd; RAPHAËL beſchreven als droog, en arm in *chiaro-ſcuro*; TITIAN, als gebrekkig in teekening; PARMEGIANO, als zijne beelden te kloek makende: dan, terwijl deze aanmerkingen ten ſpoorſlag van ons vlijtbetoon ſtrekken, zijn wij verpligt hen te eerbiedigen en te danken voor de groote lijst van volmaaktheeden, welke zij ons als een erfgoed nalieten. Door deze hebben zij de welverdiende hoogachting en naam verworven; de onvolmaaktheden zijn alleen gebreken. Wij behooren nimmer te vergeten de verpligtingen, waaronder wij liggen aan de zoodanigen, die, door onze kunstoefeningen te regelen, ons tot het heiligdom der kunſte inleidden. Aan onze Ouders zijn wij ons wezen verſchuldigd; maar aan onze Leermeesters hebben wij dank te weten het vermogen om er het regte gebruik van te maken; eene zaak van oneindige aangelegenheid.

Smaak is niet iets ingebeelds, hangt niet af van het lot der geboorte, maar ontſtaat uit en is onmiddellijk verknocht met een gezond Oordeel. Beſtond er niet in de kunst, even als in alle andere dingen, een maatſtaf van goed en kwaad, dan zouden alle begrippen van grillige opvatting afhangen; maar om regte begrippen te vormen, moeten wij ons gewennen om onze gedachten te vergelijken, en dezelve herhaalde keeren te overwegen; welbedreven zijn in het groote leerboek der Menſchelijke Nature, als in verband ſtaande met de karakters, de zeden, de driften en aandoeningen der menſchen: dit, gepaard met kundigheden van 's menſchen geest, zal ons met den tijd in ſtaat ſtellen om goed van kwaad te onderſcheiden; en dit maakt het ware beginſel van Smaak uit.

Wijders moeten wij op de loopbane der kunst wezenlijke van ſchijnbare waarheid onderſcheiden. Wezenlijke waarheid hangt niet van begrip af; zij is onveranderlijk, vast en ſtandhoudende; zij moet gezocht worden in 't geen groot en ſchoon is. Schijnbare waarheid hangt af van mode, en is, gelijk deze, onvast en ſtaag afwisſelende; zij mag aangezien worden voor eene bedriegſter: want, ſchoon zij het voorkomen hebbe van wetenſchap, is zij verre van er in eenige betrekking mede te ſtaan. Van dien aard is de gedwongene houding en ſtand, die de danskunst leert; van dien aard zijn de geweldig ſterke gebaren op het tooneel, en vele andere houdingen,

gen, die niet op de natuur rusten, maar alleen de gewoonte ten steunpilaar hebben. De kunstenaar moet het eenvoudige pad der Nature bewandelen, en die bijpaden, dat stijve en gedwongene overlaten aan de personen, tot welken het behoort, den dansmeester, den kapper, enz.

Ongelukkig is er eene mode in de kunst, welke het gros ons wel zou willen dwingen aan te nemen. Wat oppervlakkig, ruw of onbepaald is, begeert men, en de kunstenaars schijnen te vervallen, om zonder bepaaldheid van gedaante te schilderen; die juistheid van doel, welke zich opdoet bij de oude meesters, en onafscheidbaar is van den grootschen stijl, wordt daardoor veelal verwaarloosd. Te schilderen om hetgeen men treffen noemt, moge beantwoorden aan het doel van den beuzelaar, en der zoodanigen, die een handel van de kunst maken; doch dit bedrijf zal den oordeelkundigen niet behagen, veel min voldoen. De éénige verdediging, welke de kunstenaar hier kan in 't midden brengen, is, dat hij moet visschen met zulk aas, waarmede hij kan vangen: ongelukkig, in de daad, dat hij niet leeft om te schilderen, maar schildert om te leven. De *Grieken* hadden een groot voordeel boven de hedendaagschen: Wijsgeeren beoordeelden hunnen arbeid, en de Regeringen deelden belooningen uit.

Wij moeten de werken van kunst niet verwerpen, omdat zij den hoogsten graad van Smaak niet bezitten: want er kan Smaak in zijn, schoon niet tot den eersten rang behoorende; even gelijk wij zeggen, dat iets zoet is, schoon het maar zekere mate van zoetheid hebbe. Het is 't lot van den mensch, veel te arbeiden en weinig te verkrijgen; dit behoort ons omzigtig te maken in haastig over kunstarbeid te oordeelen: geen werk der kunst, of er vallen aanmerkingen op te maken; dan mogelijk zijn er weinige, waaruit men niet eenige leering kan halen.

Onder de verschillende graden van Smaak bestaat de hooge in de keuze der voorwerpen, verheven boven het gemeene, en in het ter zijde stellen van ondergeschikte en lage gedeelten. Keurige Smaak kiest het schoone ter navolging. Eene vereeniging van het groote en het schoone vormt den besten en volmaaktsten Smaak. Laagheid van Smaak drukt onderscheiden alle de gemeene en lage gedeelten der voorwerpen uit; waardoor het geheel klein wordt. De verbasterde Smaak schept behagen in gedrogtelijke, misvormde en leelijke voorwerpen; het mag den ruwen Smaak heeten, en de lof, daaraan gegeven,

be-

behoort zoo bepaald te zijn als de inzigten van den kunſtenaar. De zoodanigen, die in dit vak best geſlaagd zijn, hebben lof weggedragen uit den mond der onkundigen, naar gelange van de leelijkheid der voorwerpen, in hunne ſtukken ingevoerd. Groote en edele geesten zullen altoos de verhevene deelen der Scheppinge bewonderen; terwijl de landelijke en huiſelijke ſchoonheden zich best met huiſelijke deugden paren. Kleine zielen zullen zich ſteeds met het najagen van beuzelingen bezig houden; terwijl de groote geest zich tot het verhevene met volle vaart verheft.

Wijsheid is de moeder van Smaak en Deugd; de afſtammeling van Smaak is Vermaak, — die van Deugd, Geluk. Een man zonder Smaak mag gezegd worden zonder Deugd te zijn; dewijl hij, door niet te gevoelen, buiten ſtaat is om dien lof toe te brengen, welke gebooren wordt uit het bewonderen van de ſchoonheden der Scheppinge; hij heeft eigenaardig een wanſmaak in alles, wat goed is; hij wordt een vijand der wereld; hij gevoelt niets voor een bloedverwant, voor een vriend, voor de maatſchappij; de wet des lands is zijn Evangelie, en de ſchepensbank regelt zijn geweten; hij leeft zonder liefde, en ſterft onbeweend.

Twee wegen ſtaan ons open, om een goeden Smaak te verkrijgen: de eerſte en moeijelijkſte, door ons tot de Natuur te vervoegen; de tweede, door de Kunst te baat te nemen. Dan, daar de eerſte ons te zwaar zou vallen, moeten wij ons in den aanvange naarſtig bevlijtigen om dien te vinden in de werken der beroemdſte Kunſtenaren, en daardoor onszelven bekwamen om dezelfde naſpeuring in de Natuur voort te zetten.

Behalve dat men zich moet toeleggen op het verkrijgen van een bondig oordeel, moet men ook trachten eene vasthèid van hand zich eigen te maken. Te dien einde is het onze zaak, dat wij, een voorwerp, onzer aandacht waardig, uitgekozen hebbende, hetzelve navolgen met alle getrouwheid, die wij met mogelijkheid kunnen toebrengen; en, daar elk meester iets uitſtekends, hem eigen, hebbe, in eenen anderen niet te vinden, moeten wij ons wachten voor partijdigheid, of wij zullen het voordeel, 't geen wij van hen allen kunnen ontleenen, miſſen. In dier voege zullen wij een voorraad van onderrigting opdoen, welken wij van één alleen niet kunnen verkrijgen. — Van hier het voordeel, ontſtaande uit het bezig-

zigtigen van Kunstgalerijen, waar de onderscheidene Meesters de een den ander verbeteren, en de waarheid geboren wordt uit hunne algemeene getuigenis.

Het gezelschap van en de verkeering met lieden, in de verschillende vakken van kunst ervaren, zal krachtdadig helpen tot verbetering van onzen Smaak; dewijl kunstenaars over de werken van onderscheidene Meesters begrippen vormen, naar hunne wijze van denken; 't geen ons verscheidene wenken zal geven, om te letten op bijzonderheden, anderzins veelligt over 't hoofd gezien, en ons in staat stellen om ons te bedienen, zoo wel van de bedenkingen van anderen, als van onze eigene. — Onderrigting van laatstgemelden aard hebbe men echter niet in 't algemeen te verwachten: alle kunstenaars verstaan het onderrigten niet; allen zijn zij niet genegen om onderrigting te geven. Eenigen stellen iets kunstigs en bevalligs daar, zonder te weten hoe; anderen zijn achterhoudend en grommig; nog anderen ongenegen om een ander te onderrigten wegens iets, 't geen zij zelve met moeite geleerd hebben: eenige weinigen vindt men toegankelijk en gereed ter onderwijzinge.

Wanneer wij ons gemeenzaam gemaakt hebben met de schoonheden der Kunst, mogen wij onszelven aanmerken, als in de vrijheid staande om uit eigen voorraad de hand aan 't werk te slaan: dan wij zijn teffens verpligt om te handelen uit een indruk op onzen geest, door de Natuur gemaakt, of wij zullen nimmer dergelijke aandoeningen opwekken in de bezigtigers van onze kunst, maar afdalen tot den rang van bloote navolgers. Eene algemeene gelijkvormigheid, heerschende in alle stukken, doet den kunstenaar een louter navolger worden; wij bedoelen hiermede zulk eene gelijkvormigheid niet, als bij geval ontstaat. Het overnemen van een bevalligen trek, of een bijsieraad, sluit geenszins kunstdieverij in. Wanneer iets zoodanigs met gepastheid wordt bijgebragt, kan men niet beschuldigd worden van gebrek aan oordeel. Dit verschilt hemelsbreed van het ontleenen van een duidelijk sprekend of treffend gedeelte eens kunststuks; waartoe geen geest, die vrij werkt, vervallen kan. Afbeeldingen van oude vazen, wapenrustingen, kleedingen, gebouwen, enz. zullen van wezenlijker waarde zijn voor den echten kunstenaar, dan de schoonste Historie- of andere Schilderstukken. Kennis van de laatstgemelde behoort hij te bezitten, eer hij het wage iets van eigen vin-

ding

ding voort te brengen; en de nutheid van vazen, wapenrustingen, enz. is blijkbaar. Te vervallen tot navolging, heeft voortgebragt, 't geen men gewoon is met den naam van *Scholen* aan te duiden, en eindelijk derzelver verval te wege gebragt. De Natuur wreekt zich ten volle op de zoodanigen, die haar verwaarloozen.

In de Kunſten is, gelijk in elken tak van wetenſchap, het eerſte, 't geen wij leeren moeten, wat anderen gedaan hebben, of, met andere woorden, zich gemeenzaam te maken met den tegenwoordigen ſtaat der vorderinge in kundigheden. Zonder deze noodige onderrigting, zullen wij ſtaan als kinderen, onze vordering zal eenen tragen tred gaan, en wij, daarenboven, de kwelling hebben van te ontwaren, dat onze vermeende ontdekkingen reeds door anderen daargeſteld zijn, en onze arbeid vruchteloos is. Nog een ander voordeel ontſtaat uit zulk een onderzoek van 't geen reeds gedaan is: wij leeren, hoe veel er binnen het bereik van naarſtigheid valle.

Navolging is het eerſte gedeelte van de Schilderkunst; het tweede, eene oordeelkundige onderſcheiding: maar zelfs in het navolgend vak moeten wij omzigtig vermijden misvormde en lage voorwerpen, indien wij ooit hope voeden, een zeer kieſchen ſmaak ten eigendom te krijgen, en alleen navolgen, wat ons grootheid, ſchoonheid of naauwkeurigheid leert. — Zulk een gedrag zal ons in ſtaat ſtellen om met verſtand op te merken, en de oorzaak te ontdekken, uit welke die volmaaktheden, welke ons zoo zeer treffen, voortkomen.

In den loop onzer naſpeuringen zullen wij ontwaren eene volmaaktheid, welke heerscht in alle de werken eens regtſchapen kunſtenaars, zoo dat dezelve hem karaktermatig eigen wordt, en wij mogen vaſtſtellen, dat dit het punt van volmaaktheid was, naar 't welk de kunſtenaar ſtreefde; bij voorbeeld, in M. ANGELO, grootheid van ſtijl, kennis van de gedaante, en bovenal in de verkorting; in RAPHAËL, uitdrukking, zamenſtelling en kleeding; in TITIAN, het kleuren; in PARMEGIANO, bevalligheid; in RUBENS, het ſchoone *chiaro-ſcuro*, enz. — Onder de *Britſche* kunſtenaars mogen wij REYNOLDS raadplegen over het bevallige, de kleur en het fijne *chiaro-ſcuro*; in Landſchapsſchilderijen, WILSON, GAINSBOROUGH en BARRET, alsmede de werkſtukken van verſcheidene nog levende Schilders.

Veel, zeer veel zal afhangen van vlijtbetoon. Wanneer wij iets ſchoons en bevalligs zien in eenigen Meester, moeten wij trachten dit ons eigen te maken, niet alleen door het na te volgen, maar door den oorſprong op te ſpeuren; hierin zullen wij door de navolging geholpen worden. Treft ons een ſchilderſtuk, wij mogen eene ſchets van het geheel maken, alsmede van de algemeene ſchikking der kleuren: want, wanneer men eene zekere vaardigheid van hand verkregen hebbe, moeten wij het laten aankomen op onze eigene aanwending: dus zal men het naſchilderen van groote en zamengeſtelde ſtukken alleen tijdverlies moeten heeten. Schetſen van bijzondere gedeelten mag men maken, als zij iets zeer treffends in zich hebben: want ongelukkig ontwaart men in de beste werken veel, 't welk dagelijks voorkomt.

Uit alles, wat wij dusverre aangemerkt en beredeneerd hebben, blijkt ten volle, dat wij, in de eerſte plaats, gaan moeten, of ons laten geleiden tot die kunſtſtukken, waarop de tijd het zegel van waardije gedrukt heeft; naardemaal het gemakkelijker valt te leeren uit hetgene, waaromtrent de keuze reeds gedaan is, in aanmerking nemende, dat wij, nog niet alleen kunnende gaan, ons moeten laten geleiden door anderen. Maar het einde van alle onze naſpeuringen moet zijn *die onafhankelijkheid, ontſtaande uit het werken op een oorſpronkelijk beginſel*, of het zoeken van die voortbrengſels in de Natuur, welke aan de Kunst rijken voorraad verſchaffen; of, om dit zelfde denkbeeld met andere woorden uit te drukken, het verſchaffen van die kracht aan de ziel, welke ons in ſtaat ſtelt, om, ontheven van allen bedwang, te werken.

IETS, OVER HET KARAKTER VAN HOWARD.

(Grootendeels getrokken uit 's Mans *Biographie* van den Heer WAGNITZ.)

JOHN HOWARD behoorde onder die Mannen, welke, daar zij een zeer prikkelbaar zenuwgeſtel hebben, verbonden met eene zekere natuurlijke goedhartigheid en eene bijzondere ſterkte van geest en oorſpronkelijkheid, ieder voorwerp, dat zich in hunnen werkkring opdoet, en ieder denkbeeld, waarop zij hunne aandacht van nabij vestigen, en dat met hun-

hunne neigingen en wijze van denken overeenſtemt, met warmte en deelneming aangrijpen, en hetzelve (daar het eenen diepen indruk op hen maakt, hetwelk zeker niet bij alle gevoeligen plaats heeft) niet zoo ſpoedig weder varen laten, vooral wanneer die indruk door uitwendige omſtandigheden onderhouden wordt, of het eigene, niet gemeene of dagelijkſche van het denkbeeld, naar de ganſche ſtemming hunner ziel, hen meer en meer boeit en inneemt.

Dat HOWARD inderdaad tot deze karakters behoord hebbe, bewijzen de daadzaken en al hetgene wij van zijne ontwerpen en ondernemingen voor Gevangenen en Zieken met zekerheid weten, en waarvan alle bladzijden zijner Levensbeſchrijvingen vol zijn. Hoe zoude het ook anders mogelijk geweest zijn, om de door HOWARD gevoede denkbeelden, die in derzelver uitvoering, naar het gemeene gevoel, zoo veel onaangenaams hebben, zoo vast te houden, aan dezelve alle krachten te wijden, alle gemakkelijkheden des levens op te offeren, zich aan de grootſte gevaren gaarne bloot te ſtellen, en zelfs den dood niet te vreezen, zoo niet zijne vatbaarheid voor ieder menschlievende gedachte en de kracht van zijn verſtand, die deze gedachte omwerkte en tot de heerſchende verhief, zoo wel als de oorſpronkelijkheid van zijnen geest, die hem bij *het niet gewone* deed verwijlen, en de vastheid van zijn karakter, die ſommigen toeſcheen aan eigenzinnigheid te grenzen, hem daartoe hadden in ſtaat geſteld? Slechts zulke karakters wordt dat, wat duizenden affchrikt, een laatſte aangenaam, zonder dat zij daarom minder gevoelen, en dusdanige mannen dragen eene menigte van zwarigheden (waarvan één enkele anderen reeds zoude doen terug deinzen), wanneer zij ſlechts met hunne denkbeelden en ontwerpen in verband ſtaan, wel niet zonder gevoel, maar toch gemakkelijk en met genoegen.

Zelfs de misſlagen en overhaastingen, waaraan HOWARD, bij de opvolging zijner *ideën*, zich menigmaal ſchuldig maakte, getuigen voor de waarheid dezer karakterſchets. Naar deze, was het ligtelijk te vermoeden, en, in zekeren opzigte, noodzakelijk, dat zijn blik dikwijls duister en droevig moest worden: want hij gevoelde zoo ſterk, dat hij deswege in zijne ondernemingen en ontwerpen dikwijls overſpannen wierd, en dat zijne menschlievendheid niet zelden in eene ſoort van overdrevene gevoeligheid overging, en hem overal niets dan krenkingen en beleedigingen der menschheid vertoonde.

Naar dit, hem eigen, karakter, zoude hij ook zonder twijfel voor andere gelijkſoortige *ideën*, bijaldien de omſtandigheden en uitwendige toeſtand hem dezelve van nabij hadden doen beſchouwen, even ligt en met dezelfde geestdrift vervuld zijn geworden, en hij zoude dezelve met gelijken

ijver hebben uitgevoerd; zoo als hem ook inderdaad niets vreemd bleef, wat menschengeluk en de bevordering van hetzelve op eenigerhande wijze betrof.

Welke hinderniſſen, tegenkantingen, zwarigheden van allerlei aard, en, naar het ſcheen, onoverkomelijke belemmeringen, HOWARD, in de uitvoering van zijne ontwerpen, met voorbeeldeloozen moed en ſtandvastigheid is te boven gekomen, wordt door zijne Levensbeſchrijvers uitvoerig vermeld. Slechts een man, als HOWARD, was hiertoe in ſtaat. Het was bij hem eene grondſtelling, waarop hij in zijne ſchriften dikwijls zinſpeelt, en die hij tevens in handelingen uitdrukte: „Al wie in de bevrediging eener edele neiging des harte draalt, is de lafhartigſte onder alle lafhartigen." En komt dan bij zulk een karakter nog de gedachte van pligt, in welken hij het bevel van God erkent en eerbiedigt, dan wordt zijne ſtandvastigheid en volharding nog dies te meer gevestigd. En zoo was het bij HOWARD.

Hij toch was, inderdaad, een zeer zedelijk-godsdienſtig mensch, hetwelk alle zijne Levensbeſchrijvers getuigen, en de gedachte aan God en pligt was hem reeds van der jeugd af heilig geworden. Hij had inzonderheid een onwankelbaar geloof aan de Voorzienigheid, die over hem en zijn noodlot beſchikte. Men leze flechts, onder andere, de aankondiging zijner tweede Reis naar *Rusland*, *Turkije* enz. in het ſlot van zijn Boek *over de Ziekenhuizen*, en zij drukt met woorden uit, wat alle zijne handelingen bevestigen.

„Ik weet zeer wel (ſchrijft hij) dat zulk eene reis met vele gevaren verbonden is. Doch, vol vertrouwen op de Goddelijke Voorzienigheid, die tot dus ver voor mij gezorgd heeft, geve ik mijn levenslot gerust en gelaten aan de leiding van hare, nimmer dwalende, wijsheid over. Zoo het God behagen mogt een einde aan mijn leven te maken, eer ik mijn voornemen heb uitgevoerd, zoo oordeele men niet liefdeloos, dat mijn gedrag het gevolg eener overſpannene geestdrift geweest zij; maar men geloove veeleer, dat het de vrucht ware van een ernſtig nadenken over mijne pligten, en de werking van mijne brandende zucht, om voor mijne evenmenſchen zoo nuttig te worden, als ik voor hen, in mijnen bekrompenen toeſtand, worden konde." In de betrachting zijner godsdienſtige pligten, koos hij zich CHRISTUS tot een voorbeeld, aan wiens karakter hij zich gaarne toewijdde. Van waar hij ook het bekende: *Spes mea Christus*, tot zijne zinſpreuk nam, en, volgens zijnen uiterſten wil, voor het laatst nog begeerde, dat deze ſpreuk op den kleinen marmeren ſteen, die beſtemd was om zijn gebeente te bedekken, zoude geſteld worden. Beide karakters hadden ook, in waarheid, veel overeenkomst met elkander, en die Leeraren, welke bij hunne lijkrede over hem *Handel.* X: 38. tot tekst heb-

hebben genomen, zouden inderdaad geen gepaster onderwerp hebben kunnen vinden.

Overigens pleiten alle zijne bedrijven en verrigtingen voor zijne volharding in alles, wat hij voor pligt hield, en voor zijnen vasten moed, om dit boven alles te ſtellen, en daaraan met hooge zelfsverloochening alles op te offeren. Zij zijn te zamen de bevestiging van het antwoord, dat hij *Prins* HENDRIK *van Pruiſſen* gaf, toen deze hem vroeg, of hij ſomtijds, na volbragten arbeid, niet gaarne eene plaats van vermaak bezocht. „Ik ken, zeide hij; geen grooter vermaak, dan dat van mijnen pligt te vervullen." Deze getrouwheid aan zijnen pligt verhief hem ook boven alle menſchenvrees, en deed hem met welberadenheid en vrijmoedigheid de misbruiken aangrijpen, waar hij dezelve ook vinden mogt, en ook dan nog de goede zaak verdedigen, wanneer hij tevens wist, dat hij zich door zijne verdediging vele vijanden verwekken, en zelfs magtigen tegen zich in het harnas zoude jagen, of ten minſte den naam van eenen dweeper bij hen zou verkrijgen. Ten laatſte deden toch zijne deugden, zijne belangelooze werkzaamheid en zijne zelfsverloochening zijne vijanden verſtommen, en zij waagden het nu eerst na zijnen dood zijn karakter heimelijk te belasteren.

Bij dit alles zoude hij evenwel in de volvoering zijner ontwerpen, wel niet in zijnen geest, maar in zijn ligchaam, dat niet het ſterkſte was, groote zwarigheden ondervonden hebben, zoo hij ook hier niet met wijsheid had weten te handelen. En deze wijsheid beſtond voornamelijk in zijne ſobere en matige leefwijze, waaraan hij zich, ſedert vele jaren, gewend had. Hierdoor bleef hij altijd vrolijk en opgeruimd, werd ſterk en geſchikt, om ongemakken en vermoeidheden te verdragen, en in kerker- en hospitaal-lucht, zonder nadeel, uren en dagen door te brengen. Ook ſtelden hem zijne uiterlijke gelukkige omſtandigheden (hij was een zeer rijk en vermogend man) in ſtaat, om zich menigvuldige dingen gemakkelijker te maken; gelijk zij, in het algemeen, zeer veel bijdroegen, om datgene te volbrengen en uit te voeren, wat een ander, bij gelijke groote pligtsgetrouwheid en menſchenliefde, niet had kunnen verrigten. Want door deze omſtandigheden was het voor hem mogelijk, om groote en kostbare reizen (waartoe hij bovendien een' inwendigen trek had) te ondernemen, en het goede en gebrekkige in de binnen- en buitenlandſche inſtellingen door eigen onderzoek te leeren kennen, en zich alles te verſchaffen, wat ſlechts op eenigerhande wijze tot eene rigtige beoordeeling van dezelve dienen kon. Daarenboven vond hij in de goedkeuring, welke hem toch altijd een aanzienlijk gedeelte zijner land- en tijdgenooten, en voorzeker de edelſten onder hen, wegens zijne verrigtingen betoonden, eene zeer krachtige

aanmoediging, om voort te varen en niet moede te worden; offchoon ook anderen de waarde van zijn werk ondankbaar miskenden — gelijk hij dit zelf in eenen zijner Brieven erkent.

Doch dit zij niet gezegd, om zijne verdienſten eenigermate te verkleinen. Deze blijven ſteeds oneindig groot, en der bewondering van tijdgenooten en nakomelingſchap waardig: want hij werkte het groote en goede niet ſlechts voor zijn Graafſchap of voor Engeland, — neen! hij werkte op geheel *Europa*, op *Amerika*, en zelfs in de afgelegenſte oorden werd door hem de opmerkzaamheid op Gevangenisſen en Ziekenhuizen en derzelver doelmatiger inrigting gevestigd, en zijne *ideën* en wenſchen vonden zelfs daar goedkeuring en aankweeking, waar men zulks het minst zoude verwacht hebben.

Wat hij nu gewerkt, wat hij tot ſtand gebragt, ontworpen en voorbereid hebbe — dit is alomme en aan ieder bekend. Veel is er over geſchreven, dat wij hier niet zullen herhalen. Wij wilden alleenlijk eenige trekken opzamelen, ter waardering van zijn karakter. Het is ons niet onbekend, dat hetzelve door zekere bedillers is belasterd en bezwalkt. Wij weten, dat men zijne edelmoedigheid, zelfsverloochening en opoffering, aan eer- en glorizucht hebbe toegeſchreven, en wij ontveinzen geenszins, dat het den mensch onmogelijk zij, om den inwendigen toeſtand van het hart, de geheime roerſels der daden en bedrijven van zijnen evenmensch juist te beöordeelen. Doch, zoo men ooit een zeker gevoel van afkeer en verontwaardiging heeft jegens die genen, die altijd geneigd zijn om de *uitwendig* ſchoone en voortreffelijke daden der menſchen aan onzuivere oogmerken toe te ſchrijven, een ons bij de beſchouwing van elken heldaren en friſſchen ſtroom tot eene vuile bron en onreinen oorſprong terug te voeren, dan is het voorzeker jegens de lasteraars en bedillers van HOWARD. Voor zoo ver wij immer menſchelijke daden kunnen en mogen beoordeelen, voor zoo ver wij immer verdienſten op den regten prijs weten te ſtellen, moeten wij erkennen, dat HOWARD's bedrijven oneindig groot en het heerlijkſte gedenkteeken waardig zijn. Maar zijne *ideën*, zijne ontwerpen en inrigtingen zullen ten allen tijde het ſchoonſte gedenkteeken zijn, dat hij zichzelven geſticht heeft en *aere perennius* is. Hij zelf was ook (en hoezeer verhoogt dit niet zijne waarde) niet voor *andere* gedenkzuilen, en werkte, zoo lang hij leefde, tegen de oprigting van zoodanig een, waardoor men hem toen reeds wilde vereeuwigen. Zoodra hij dit gewaar werd, ſchreef hij uit *Weenen*, waar hij zich destijds ophield, dat hij, wanneer men daarop ſtaan bleef en niet van het ontworpen plan wilde afgaan, nimmer zijn Vaderland zoude wederzien. In eenen brief

van

van den 16 Febr. 1787 liet hij zich over dit onderwerp dus uit: „ De verbeteringen, welke men thans in verſcheidene Gevangenisſen dezes Rijks wil tot ſtand brengen, en die ik hope dat algemeen zullen gemaakt worden, moet ik altijd aanzien voor de grootſte eer en rijkſte belooning, welke ik immer verwerven kan." Gewisſelijk! de naar zijne denkbeelden gemaakte inſtellingen zijn het ſchoonſte gedenkteeken, dat men den vereeuwigden kan oprigten. Wilde men echter boven zulk eene inrigting ſchrijven, zoo als men b. v. te *Salford* in *Lancaster* gedaan heeft: „ NAAR HOWARD," of wilde men de woorden van XENOPHON in de lofrede op AGESILAUS herhalen, welke men ook reeds voorſtoeg, toen men eenen gedenkpenning voor hem ontwierp: „ Hij wilde niet, dat men hem een ſtandbeeld oprigtte, offchoon velen het verlangden te doen, om hem hunne achting te betuigen; maar hij zelf hield nimmer op, door zijne weldadige werkzaamheden, kostbare gedenkteekenen van zijnen geest te ſtichten," zoo hebben wij daar niets tegen in te brengen, hoewel HOWARD misſchien, naar zijne wijze van denken, ook daarmede niet te vrede zoude zijn. Vrijen en gevangenen, zieken en gezonden zullen zich dan, ook in de verst verwijderde oorden, waar zulk eene inrigting NAAR HOWARD beſtaat, over den weldoener der menschheid verheugen, en den man zegenen, die zoo edelmoedig voor haar werkte.

EDELMOEDIGE TREK VAN GARRICK.

(Uit de *Memoirs of the Life of Mr.* GARRICK, *London* 1780.)

Een man van aanzien leende van GARRICK 500 p. ſt. tegen eene gelijke ſchuldbekentenis. Elkander opvolgende rampen ſtortten dien man in de treurigſte omſtandigheden, zoodat hij bij menschlievenden en onmenschlievenden al meer en meer gelds moest opnemen; tot eindelijk zijne bloedverwanten eenparig beſloten, hem uit zijne verlegenheid te redden. Met dat oogmerk bepaalden zij eene onderlinge bijeenkomst, waarbij zij zich tevens, op kosten van den gemeenen boedel, eens regt zouden vermaken. Dit was GARRICK ter ooren gekomen; en zijn ſchuldenaar was niet weinig onthutst; toen hem, op den avond der bijeenkomst, een brief van GARRICK overhandigd werd. GARRICK, dacht hij, zal zijn geld terug vorderen. Doch, hoe aangenaam werd hij, bij het openen van den brief, verrast! Zijne ſchuldbekentenis viel er uit, en GARRICK ſchreef hem: *Ik heb gehoord, dat gij met uwe vrienden heden eens vrolijk zijn wilt en een vreugdevuur zult branden. Minzaam verzoek ik u dus, om bij deze gelegenheid door het inliggende briefje de vlam aan te wakkeren en te verfraaijen.*

PAL-

PALMER'S DOOD.

Den beroemden Engelſchen Tooneelſpeler PALMER trof het ongeluk, dat hij, binnen eenen zeer korten tijd, eene beminde gade en eenen veelbelovenden zoon door den dood verloor. Deze dubbele ſlag werkte zoo hevig op hem, dat hij in eene diepe zwaarmoedigheid verzonk, en alle de troostgronden, waarmede zijne vrienden hem poogden op te beuren, volſtrekt vruchteloos waren. Desniettegenſtaande ſpeelde hij, eenige weken daarna, wederom eene zijner geliefkoosde rollen, namelijk *den jongen Wilding*, in het Blijſpel *de Logenaar*, en wel met algemeenen bijval. In kluchtige en luimige invallen ſcheen hij dien avond zichzelven te overtreffen.

Den 2 Augustus 1798 trad hij in de rol van den *Onbekenden*, in KOTZEBUE's *Menſchenhaat en Berouw*, op.

In de eerſte tooneelen was zijn ſpel, gelijk gewoonlijk, allezins beſtudeerd en overeenkomſtig met het karakter van zijne rol. Doch in het derde bedrijf ſcheen hij, bij zijn opkomen, ongemeen ontroerd; en toen *de Majoor van der Horst* hem vroeg: *en uwe kinderen?* greep de herinnering van den dood zijns zoons hem eensklaps zoo hevig aan, dat hij nederzeeg, eenen luiden zucht gaf, en ſtierf.

Aanvankelijk meenden de aanſchouwers, dat het ſlechts ſpel ware, en door den Acteur met opzet gedaan werd, om de hevigheid zijner ſmart des te levendiger uit te drukken. Doch toen men hem ontzield van het tooneel droeg en het algemeene gejammer zijner vrienden en kunstgenooten geenen twijfel aan zijnen dood meer overliet, werd de verwondering door ſchrik en innige droefheid afgewisſeld. Eindelijk verſcheen de Tooneeldirecteur AIKIN; doch een vloed van tranen verhinderde hem te ſpreken. Nu beproefde de Tooneelſpeler INCLEDON de aanſchouwers met de ware toedragt der zake nader bekend te maken; maar ook hij kon ſlechts zeer weinige woorden ſtameien. — PALMER's laatſte woorden waren:

There is another and a better world! (*)

En deze woorden zijn op zijne graftombe te *Warton* geplaatst, waar hij met zeer veel plegtigheid ter aarde is beſteld. — Hij ſtierf in zijn 57ſte jaar.

(*) *Er beſtaat eene andere en betere wereld!* — Deze woorden ſtaan eigentlijk niet in het origineel, maar zijn een bijvoegſel van den Engelſchen Vertaler.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING,

OVER

DEN RIJKDOM VAN EENEN GOEDEN NAAM,

ter gedachtenis, en ter vervulling der Spreekbeurte, van den Heer

M. VAN DER WILLIGEN,

Med. Doctor, Lid der Bataafſche Maatſchappij van Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam, Geneesheer der Diaconie-Armen aldaar, enz.

uitgeſproken op den 13 Februarij 1811. bij het Rotterdamsch Departement der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*,

DOOR

Mr. *A. SIEWERTSZ VAN REESEMA*,

Advocaat te Rotterdam.

MIJNE HEEREN! ZEER GEACHTE MEDELEDEN!

Het is dit oogenblik, het is dit Spreekgeſtoelte, het is deze Vergadering, welke heden getuigen moesten van den ijver, de kennis en goede gezindheden van ons Medelid VAN DER WILLIGEN (*); hij was het, wiens aan-

(*) Geboren te *Rotterdam* den 5 Augustus 1783, gehuwd den 5 November 1810, overleden den 29 Januarij 1811.

aangekondigde naam, als van den aanſtaanden Redenaar, vóór eene maand uwe aandacht tegen dit Spreekuur uitnoodigde. En bedriege ik mij, M. H! of zie ik in de blikken zelve, met welke gij mij aanziet, hoe gij allen thans ontroerd zijt door de treurige zekerheid, dat de vervulling dier aangename verwachting eene onmogelijkheid is geworden? Leze ik in den meerderen ernst, die in dit oogenblik deze Vergadering overſchaduwt, de ontzettende waarheid, dat hij, wien gij meendet thans van deze plaats te zullen hooren, reeds is verdwenen van de oppervlakte der aarde; dat hij te vergeefs gezocht wordt bij eene jeugdige echtgenoote, met welke hij naauwelijks de heiligſte verbindtenis had aangegaan, bij minnende bloedverwanten, wier kroon en eere, bij noodlijdenden, wier troost en uitredding, bij vrienden, wier hartelijke gezel, bij u, mijne Medeleden! wier fieraad en voorbeeld hij geweest is; en dat zijn ligchaam reeds rust onder de grafzerk, zijn geest reeds ten hemel is opgevaren? Inderdaad, M. H! kouder dan het marmer, harder en onbewegelijker dan rotſen zouden onze zielen moeten zijn, wanneer eene teleurſtelling, grievend als deze, haar niet met eene kille huivering vervulde: voor ijdele klanken zouden de gezindheden moeten gelden, welke gewoonlijk in ons midden worden gepredikt en toegeſtemd, wanneer eene zoo onverwachte, in zoo vele opzigten bedroevende, voor ons allen, ſterfelijke wezens, zoo geduchte gebeurtenis op dit oogenblik niet in ons binnenſte de gewaarwordingen vernieuwde van ſchrik en treurigheid, van kleinmoedigheid en rouwe: mijne tong zou moeten verſtommen, wanneer ſlechts één mijner Hoorderen niet gevoelde, dat de eerſte woorden mijner rede aan niets anders mogen zijn toegewijd, dan aan de nagedachtenis van eenen edelen Vriend, van wiens bijna geſlotene lippen ik de bede opnam, om hem in dit plegtig uur te vertegenwoordigen.

Zoo ſta ik dan thans in zijne plaatſe, en herdenke zijnen dood: zoo ruischt dan, mijne klagten over zijn ſterven, daar, waar de adem zijns monds in levende klanken ſtroomen moest!

Staat mij dan toe, M. H.! dat ik, ter vervulling van deze Leesbeurt, eenigzins afwijke van den gewonen weg; en, offchoon ik eene opzettelijke Lijkrede verre boven mijne krachten keure, gelijk ik ook zoude moeten achten daarmede aan uwe verwachting niet te beantwoorden, laat mij echter zoo veel mogelijk mijne Redevoering mogen inrig-

rigten naar de gelegenheid des tijds. Laat mij de ſtemming mogen volgen van mijn hart, dat zich heden tot geene geheel onzijdige ſtoffe liet bepalen; laat mij dit uur bezigen tot eene voor niemand onzer, hope ik, geheel onnutte overweging van den onverwachten dood eens waardigen Medelids, en tot eene daaruit van zelve voortvloeijende beſchouwing van den rijkdom eens goeden naams, die door geenen dood wordt weggenomen. Zoo hope ik den teederen pligt, aan welken ik mij niet mag onttrekken, met de nuttige bedoeling dezer Lezingen, de veredeling van onzen geest en hart, zoo veel mogelijk te vereenigen!

Wanneer ik, M. H.! in mijne gedachten bijeenbrenge al wat de aardſche nietigheid bedroevends heeft, dan weet ik voor het gevoelige hart niets te noemen, dat den dood van eenen geliefden mensch te boven gaat. Eer en aanzien, rijkdommen en gezondheid zelfs, kunnen vergoed worden door de deelneming des medelijdens; maar het gemis eener met ons eenſtemmige ziele wordt nooit vervuld. Eene akelige ledigheid, uit welke duisternis en nevelen zich rondſpreiden, vervangt het beminde leven: het ontzettende *niet zijn* bezwaart het gemoed met eenen nergens te ontwijken last. Het zinnenbedrog des geheugens, dat zich den afgeſtorvenen in zijne bekende gelaatstrekken, in zijne ſprake, in zijne handelingen, nog lang kan voorſtellen, kan op eene ſchrikbarende wijze den verlatenen ontrusten; maar tijd noch afwisſeling kunnen de wonde des verbijsterden gemoeds geheel genezen. Wie, echter, M. H.! zal het ontkennen, dat de dood eens afgeleefden grijzen, of van eenen afgematten lijder, wiens langdurende ziekte ons dagelijks heeft voorbereid, als van zelve zekeren balſem van troost medebrengt, die aan den indruk der affcheidinge voor altoos eene zachtere ſtemming geeft? — Maar ach! waar jeugd, gezondheid, deugd, kunde, en het genot der zaligſte vereeniging met gade en aanverwanten en vrienden zich vereenigden, toen eene plotſelinge ſtoornis die, bij God en menſchen aangename keten verbrak, daar zoekt men voor de treurige verlatenen te vergeefs naar eenigen troost der aarde; daar weigert de ſtem hare klanken aan den mond, welke zich openen zoude om woorden van verligting te ſlaken; daar verzet zich het hart tegen dezelve, en de ziel ſchaamt zich over de onbedachte veronderſtelling, dat zelfs de teederſte welſprekendheid eenige lafenis zou-

de kunnen aanbrengen. Het geloof alleen aan de gewigtigſte waarheid, aan de onvergankelijkheid der ziele; de verzekering ſlechts van den gelukſtaat, dien de overledene is ingegaan; de overtuiging zijner gelukwaardigheid, en alzoo eene herinnering zelve van zijn deugdzaam leven, — zie daar wat eenigzins het treurende gemoed van den knellenden band der weemoedigheid kan ontſlaan! — Zoo is het dan niet de vergetelheid, maar de geheugenis des verlorenen, die, naar de wetten van ons beſtaan, den éénigen troost geeft: zoo is op eene verwonderenswaardige wijze de behoefte van het gemoed in overeenſtemming met deszelfs verlangen, en uit de bron van tranen zelve vloeit onmerkbaar de éénige verademing.

Niet anders, M. H.! weet ik het gevoel te ſchetſen of te leiden, dat ieder onzer getroffen heeft bij den ontzettenden ſlag, die onzen Vriend heeft weggenomen. Verpoozen wij ſlechts met de aandoening van eenvoudige bekenden bij het pas gedolven graf, hoe ontroeren wij, daarin eenen man te zien nederleggen, wien jeugdige krachten, helderheid van geest en verworvene kundigheden de ſchoonſte toekomſt ſpelden! Waren wij, zoo als eenigen mijner Hoorderen met mij, nadere getuigen van dat gewigtige perk zijns levensloops, waarin de grond gelegd wordt van den rang, dien wij, ten waren welzijn onzer natuurgenooten, eenmaal zullen mogen bereiken; ken en wij de edele uitzigten, met welke die nu verſtijfde borst werd aangevuurd, het edele doel, waardoor dat nu gebroken oog werd bewogen; herdenken wij den nederigen en zachtmoedigen geest, welke dat nu gebogen hoofd hield verheven tegen de moeijelijkheden eener onwankelbare pligtsbetrachting, zoo verplet ons de hartverſcheurende blik op het werk der vernietiging, welke alzoo genot en vervulling als voor eene ijzeren hand deed terugdeinzen; zoo ſlaat ons de verzekering ter neder, dat alle die kunde en goedheid voor den lijdenden, voor den behoeftigen, voor de aarde verloren zijn, en onwillig ſlaan wij een morrend oog op eene omkeering, van welke wij geene reden duidelijk beſeffen kunnen. Maar wat is dit alles, M. H.! bij den weedom dier verwanten, van hetzelfde bloed, die hem, naar de inſpraak der liefde-kweekende Natuur, als een deel van henzelven beminden, en zijne deugd, zijne eer, zijnen roem, van zijne wieg af, met de teederſte gevoelens deelnemend vergezelden; die den geheimſten rijkdom zijner voortref-

fe-

felijkheid kenden; die, eindelijk, den rijken oogst eens volzaligen levens hadden zien aanvangen? Dan, welke woorden zullen eene flaauwe ſchetſe kunnen geven van den zielsangst van haar, die voor weinige dagen zich als zijne geliefde aan zijne borst verheugde, als zijne bruid zich met bloemen beſtrooijen zag, als zijne gelukkige gade de huwelijksſponde betrad? ô Ijdelheid der aardſche genietingen, mijne ſtem weigert den dienst aan uwe verſchrikkelijke zegepraal!

Het is waar, M. H.! dat de betrekking, welke wij alleen als Leden dezer Maatſchappij tot den Overledenen hadden, niet van dien aard is, dat noodwendig eene hartstogtelijke ontroering, zoo wij anders gevoelig zijn, de herdenking van ons verlies zoude moeten vergezellen. Maar, al hielden wij, (en dit doen wij toch als Leden dezes Genootſchaps) al hielden wij ons ook met geene andere overweging op, dan met die van het welzijn onzer medemenſchen, zoo zien wij toch in dezen dood weder eene gewigtige afbreuk aan onze goede pogingen toegebragt. Wij betreuren in den voor ons verlorenen eenen ijverigen voorſtander van alles, wat dienſtig is ter veredeling en beſchaving des menschdoms; eenen gevoeligen menſchenvriend, in wien de weeklagende armen hebben ondervonden, hoe eene opbeurende deelneming de kracht der bestgekozene geneesmiddelen verhoogt; eenen opgeklaarden medewerker tot ons gemeenſchappelijk doel, wiens in deze Vergadering betoonde welwillendheid, hoe onſchatbaar ook, altijd nog flechts eene flaauwe proeve oplevert van den waren trap, op welken hij reeds tot dat doel genaderd was. Of meent wellig een mijner Hoorderen, dat het *ſpreken* onder ons over beſchaving, over verlichting, over menſchenliefde, over weldadigheid, over alles, in één woord, wat met de oprigting en inſtandhouding dezer Maatſchappij is voorgenomen, ons reeds op eene voldoende wijze als hare Leden kenmerkt? Of zijt gij het niet allen met mij eens, dat gij in onzen kring den goeden Mensch boven den welſprekendſten Redenaar, waar zij elkanders gaven misſen mogten, verheffen zoudt? dat het nut, hetwelk wij door onze vereeniging ſtichten, luttel omvangs hebben zoude, als het zich tot de dadelijke inrigtingen bepaalde, met welker beramingen wij ons hier bezig houden? maar dat de gloed van menschlievendheid, welke door dit alles in onze borst ontſtoken wordt, ook daar vruchten voort-

brengen kan, wier zaden ons behooren, waar wij, van elkanderen verwijderd, ieder in zijne betrekkingen rondzwerven in de groote Wereld-maatschappij, aan welke wij allen op gelijke wijze verbonden zijn? dat uit de bron, die hier wordt aangevuld, ontelbare en onmerkbare ftralen in het gemeene leven worden afgeleid, welke die barre heide beſproeijen en met geurige bloemen verſieren? dat, eindelijk, die goede werken het beste getuigſchrift inhouden, dat wij tot deze Broederſchap behooren, welke zich openlijk aan het nut van het algemeen heeft toegewijd?

Wanneer wij nu het verſchrikte oog terug wenden naar het graf onzes Vriends, dan vinden wij dat heerlijke getuigſchrift bij hem, dan ſtijgt daaruit de geur zijns goeden naams, welke door geene wormen zal verſlonden worden, en wij voelen in ons de dampen van eigene ontevredenheid langzamerhand voor de heldere zon zijner gelukwaardigheid wegdrijven. Wij herinneren hem ons, gelijk hij was, bemind bij elken ſtand door zijne ware wellevendheid en de hoogſchatting van ieders ware verdienſten, bij elke godsdienſtige afdeeling door zijne regtſchapene verdraagzaamheid, bij allen door zijne nederigheid, werkzaamheid, goedheid, door eene ongeſchondene vereeniging van burgerlijke en huisſelijke deugden: en bij deze herinnering gevoelen wij den nedergeſlagenen geest tot hoogere en edelere gewaarwordingen zich verheffen.

Toen, M. H.! de inſtelling der Egyptenaren medebragt, dat hunne Koningen niet zouden worden begraven, voor dat over hunne afgeloopen regering een oordeel zoude zijn geveld, waarbij aan den geringſten hunner onderdanen werd toegeſtaan zijne klagten in te brengen over geleden ongelijk, zoo bedoelden zij voorzeker daarmede het dadelijke nut, hetwelk zij van de vrees der Vorſten voor eene onteering na hunnen dood reeds bij derzelver leven zouden te wachten hebben. Maar, gelijk zoo vele gebruiken van dit verlichtſte der oudſte volken merkwaardig zijn door het diepe inzigt in de eeuwige waarheden, op welke de menſchelijke natuur berust, zoo vinden wij ook hierin den grond, op welken zij bouwden, en in het middel, hetwelk zij bezigden, daarvan de uitnemendſte blijken. Die grond was de belangſtelling in eer en goeden naam, welke wij, naar het waarachtig gezegde van een der Wijsgeeren onzer dagen, diep in het gemoed des redelijken wezens vinden ingeſchapen, en zonder welke zeker de Geſchiede-

nis

als der Menschheid zoo arm aan groote en edele daden zijn zoude, dat zij slechts als eene Natuurlijke Geschiedenis zoude te noemen zijn. Dat middel was de volstrekte afhankelijkheid van zijnen geringsten natuurgenoot, waarin zich de vermogendste der menschen op eenen tijd bevinden moest, wanneer alle aardsche magt en dwingelandij aan hem ontnomen zoude wezen. En zoo dan rustte deze geheele instelling op die laatste en gewigtige waarheden, dat wij allen, sterfelijke wezens, als menschen volkomen gelijk, door de onverbrekelijke banden der natuur aan elkanders welzijn verbonden, aan het vrije oordeel onzer medemenschen over onze handelingen onderworpen, en ook aan het nageslacht voor onze daden verantwoordelijk zijn.

Wij, M. H.! zijn niet door de plegtige herauten der Egyptenaren tot de beoordeeling van onzen Vriend geroepen; geene Overheden hebben onze stemmen geteld, geene Regterstoelen hebben de lijksponde omringd: maar laat ieder uwer het oogenblik der tijding herdenken, dat hij ontslapen was, en gij zult het oordeel, dat gij onwillekeurig over zijn leven geveld hebt, te gelijk voor uwen geest zien terug keeren. Ja, ook hier hebben deze eeuwige waarheden haren toets in onze aandoeningen hervonden; zij zijn bevestigd bij onze Stadgenooten, uit wier mond slechts één algemeene treurmare rondgalmde, slechts één algemeene rouwklagte zich liet hooren, maar ook één algemeene stemme den lof en de geluksaardigheid des Verstorvenen verhief. Hartverteederend was het voor iederen zijner hooggeachte vrienden, in iederen zijner bekenden den weerklank te vinden van de gevoelens, die ons gemoed ontroerden; het oog op elkanders oog gevestigd, en sprakeloos in één denkbeeld het akelig tegenwoordige met het blijde voorledene en de onzekere toekomst te vereenigen; en eindelijk, als uit eenen bangen droom ontwakende, den lof zijner deugden met de weeklagten zijner beminden te vermengen!

En zoo dan zijn wij, M. H.! genaderd tot dat kostelijk erfdeel, hetwelk hij ons heeft nagelaten, dien verwonderlijken schat, waarvan wij zelven de gevers waren, en zelven na hem het vruchtgebruik behouden zullen, dien goeden naam, welken hem onze harten geschonken hebben, en in welken te gelijk zijne treurige verlatenen den dénigen balsem voor hunne wonde vinden, en allen, die hem nastaren, nog met hem vereenigd blijven. Maar

zoo dan zijn wij ook genaderd tot dat punt, waar zelfs eene door zinnelijke droefheid verbijsterde rede hare regten tracht te hernemen, waar de zuiverſte Godsdienst alle morringen doet ophouden, waar een blik in de Eeuwigheid de duisternis verlicht. Zoo moet ik dan hier ook het eerſte deel van mijne taak voor geëindigd houden, en met een eerbiedig zwijgen tot het tweede overgaan, waarin ik wenſche den door onzen Vriend achtergelaten goeden naam nog door eene opzettelijke overweging aan te wenden tot veredeling van onzen geest; waarin ik trachten zal in een beperkt tafereel te ſchetſen de betrekking, waarin ons verlangen naar eenen gelijken ſchat ſtaat tot de zedelijke wetten van ons beſtaan, — de kostbaarheid van zijne bezitting, — en zijne ſtrekking tot het verheven doel onzes aanzijns.

Zoo nemen we ons een Pelgrimsſtaf
Van 't ak'lig doornenbosch, dat treurt om 't ſtille graf!
Zoo ſchiet het lentegroen van uit de drooge voren!
O zalig Vriend! door ons beweend,
Zoo kan geen harde zerk den lof uws naams verſmoren,
Daar ieders hart hem vleuglen leent.

Al is de tijd gevlugt van uw geſloten oogen,
De ziel erkent geen tijd, de geest geen ruimte; neen!
Geen zinnen-tooverſpel houdt langer u bedrogen;
Voor u is reeds de damp vervlogen,
Die neêrdrukt om ons heen.

Maar kunt ge in onze ziele lezen,
(O God! zou ons gevoelig hart
Die broederlijke trouw en eenheid waardig wezen?)
Zie, hoe zij laafnis zoekt voor haar verdoolde smart!
Zie haar in 't heilig vuur van liefde en eendragt gloeijen,
Menschlievendheid en deugd haar leiden naar uw naam,
Om haar door 't eeuwig regt een goeden naams te boeijen!
Ach zie dan, zalig Vriend! hoe hier uit uwe faam
En deugd, en menſchenmin, en Godsdienst welig bloeijen!

De

De damp trekt op! de nevlen vlieu!
Ik voel een reiner lucht om mijnen schedel zweven!
Hij ziet ons, Broeders! opwaarts streven;
Hij wijst ons op een beter leven,
Waar wij hem wederzien!

Het is eene moeijelijke bezigheid voor den weetgierigen, de stellingen der genen, die zich Wijsgeeren laten heeten, ten toets te brengen aan die gewaarwordingen, welke wij aannemen, dat ons van de Natuur zelve, als leidsvrouwen des levens, op onzen doortogt hier beneden zijn medegegeven. Hoe veel, dat zichzelven tegenspreekt; hoe veel, dat zich met onze innerlijke bewustheid van goed en kwaad niet laat vereenigen; hoe veel, dat naar eene meer verhevene natuur, dan de onze, schijnt berekend, ontmoeten wij op zulke wandelingen in de nu eens lagchende tuinen, dan weder sombere gewelven, van de wijzen der aarde! Maar ook hoe veel, dat alleen voor onze oogen ondoorgrondelijk schijnt, omdat wij kortziende zijn, óf dat eene zwarte gordijn van aangenomen dwalingen of vooroordeelen ons van de waarheid houdt afgescheiden!

Deze gedachten, M. H.! doen mij aarzelen, om in eene korte schets den rijkdom eens goeden naams bloot te leggen. Want welk een oneindig heer van wijsgeeriger voorgevens, schoon onderling als dag en nacht verschillende, zie ik niet dadelijk zich te zamen daartoe vereenigen, om met eenen ijzeren slagboom mij de loopbane af te sluiten! Hoe menige verlichte geest komt mij niet reeds bij den enkelen naam met eenen schamperen glimlach te gemoet, omdat ik de vrijheid zijner handelingen (zoo meent hij) aan het oordeel onderwerpen zal van een onverlicht gepeupel, dat, bekrompen in alle zijne denkbeelden, geenen schijn van waarheid weet te onderscheiden, en daar ligtvaardig veroordeelt hetgeen de grenzen van zijne domheid te boven stijgt, waar het prijzen moest, dáár prijst, waar het wordt bedrogen! Hoe menigen strengen zedeleeraar zie ik nevens hem, die met gefronsden blik mij waarschuwt voor de gevaarlijke schennis der zuivere redeleer, welke, van alle zinnelijke aanmoedigingen afkeerig, alleen den onvoorwaardelijken pligt erkent als gepasten beweeggrond onzer zedelijke handelingen, en van het najagen van den zinnelijken rijkdom eens

goeden naams, als van eene verleidende Sirene, met afſchrik terug deinst!

En echter, M. H.! meene ik het zoo levendig te gevoelen, dat eene edele waarheid beſchreven is in dat kostelijke pronkſtuk der Oosterſche wijsheid, waarin de Koninklijke Zedemeester eenen goeden naam beter noemt dan goede olie, wier kostbaarheid niet zoo uitnemend, wier geurigheid niet van zoo verheven aard is, en zich niet zoo verre verſpreidt. En echter meene ik het gevoel voor eer en ſchande zoo diep te zien liggen in de natuur des redelijken wezens, het omzien naar de achting zijner natuurgenooten zoo onafſcheidelijk aan zijn beſtaan te zien verbonden, de zucht naar elkanders goedkeuring zoo heerlijke vruchten te zien dragen. En echter zie ik den verlichtſten geest naar toejuiching ſtreven, hoor ik den geſtrengen leeraar het gevoel van eer met den bij hem zoo gewigtigen naam van een praktisch gevoel veredelen. En echter laat zich deszelfs Koningsbergſche voorganger zelfs daartoe brengen, dat hij aan de afgeſtorvenen een regt toekent tegen den laster der achterblijvenden, dat door iederen eerlijken man moet worden gehandhaafd .... Welke tegenſtrijdigheden, M. H.! zonder wier oplosſing wij intusſchen vreezen moeten eenen oneindigen doolweg te bewandelen, wanneer wij den rijkdom eens goeden naams, der ſchatting, welke aan ons door de achting van anderen wordt toegebragt, zullen verheffen.

Maar, M. H.! laat geene overdrevenheid van begrippen, of van ſtelſelzucht, ons afſchrikken, den weg der waarheid moedig in te ſlaan, en een veilig pad voor onze treden te banen!

Overdreven is het begrip, dat het bejag van eenen goeden naam ons van zelve afhankelijk zoude maken van een oordeel, dat geen oordeel mag genoemd worden. Het is wel waar, dat het onverdoofbaar gevoel van deszelfs waarde zelfs de ellendige huichelaars, die zich in hoogere en lagere ſtanden bevinden, beweegt om het masker van deugd of kunde aan te nemen, waar hunne houde ziel op den ondergang des maasten tuurt, of ledigheid van herſenen zich achter een gefronsd gelaat verbergt: maar wie is er, die een weinig weet, en zulk een bejag voor de verkrijging en het behouden eens goeden naams berekend acht? Hoe waarachtig is het zeggen des Franſchen Hekeldichters: „ Steeds behoudt de waar„ heid de heerſchappij over de logen. Om braaf te ſchij-

„ nen,

„ nen, moet men het zijn: en nimmer zal eenig ſterve-
„ ling voor de oogen der wereld zijn kunnen, hetgeen hij
„ niet is." De veinzerij heeft waarlijk zoo vele ſchake-
ringen, waarin zij zich van haar voorbeeld verwijdert,
dat zij zichzelve bijna altijd verraden moet. En laat al
eens, M. H.! de achting der kortzigtigen hem ten deel
worden, die eenen blinkenden ſchijn voor wezenlijkheid
kan doen gelden; laat een enkele volleerde Tartuffe zich
verheffen kunnen boven die kortſtondige flikkeringen, met
welke zich de meesten vergenoegen moeten; laat eene
onafgebroken achting, eene ſtijgende bewondering, eene
algemeene rouwklagte bij zijn verſcheiden, zijne welbe-
rekende pogingen bekroonen, — dan zal die overwinning
zelve getuigen van de waardij des goeden naams, voor
welken hij zijne geheele vrijheid heeft opgeöfferd. Gelijk
de ingeſpannen ſchraapzucht eens gierigaards de erkende
waarde van het goud tot eene voorwaarde heeft, zoo is
het ook met hem gelegen. Maar terwijl het tevens eene
onvergeeflijke dwaling zoude zijn, het bezit van ſchatten
te verachten, zonder eenige waardering van derzelver goed
gebruik, zoo is het ook ſlechts een ijdele waan, dat het
trachten naar eenen goeden naam ons onteeren zoude,
omdat de ondeugd zich dien bij ligtgeloovigen verwerven
kan. De waarde wordt eerst door het gebruik gewijzigd:
maar hij, die den ſchat niet bezit, kan daarmede ook
geene weldaden verrigten. Wat vreest dan het fraai ver-
nuft, dat eene geringſchatting der onkundigen hem ver-
nederen zal, of dat de onwetendheid zich niet onder zij-
ne bewonderaars zal ſcharen? Of weet hij niet, dat de
achting der wijzen meer is dan het geſnap der dwazen,
en dat er geene wezenlijke en duurzame waarde is, of
zij zal eerlang, ook bij den minstbeſchaafden, bij over-
weging of bij navolging, erkend worden?

Maar ziet hier juist, M. H.! waar mij de ſtrenge blik
des voorſtanders van een allerzuiverst pligtsgebod bedreigt.
„ Zoo is het dan waar, zegt hij, dat gij als eenen beweeg-
grond en doeleinde uwer handelingen zult doen gelden,
hetgeen misſchien niets anders wezen zal dan de begooche-
ling eens eenvoudigen? En al ware dit zoo nog niet, zoo
is het u dan ſlechts te doen om het gerucht, dat gij van
uw gedrag doet uitgaan, en gij kunt het vergeten, dat
de minſte zinnelijke bedoeling alle de zuiverheid der ech-
te deugd bevlekt en verduistert?"

Het is overdreven ſtelſelzucht, M. H.! welke op zulk
eene wijze ſpreken doet; eene ware ſchoolgeleerdheid,
wel-

welke zich ſchijnt toe te leggen op eene willekeurige herſchepping der menſchelijke natuur, bij welke, ja, het geweten behouden blijft, maar intusſchen alle die heilzame driften, hartstogten en zinnelijke prikkels, die door eene alwijze Voorzienigheid daaraan, als zoo vele ſteunſels, zijn toegevoegd, in éénen adem worden weggevaagd: het is eene dwaling van den eerſten rang, om als eene onmogelijkheid uit te wijzen, dat onze daden te gelijk het eenvoudig pligtsgebod ten beweeggrond zouden kunnen hebben, en te gelijk de achting onzer medemenſchen als een gewenscht gevolg worden bedoeld. De beweeggrond der handelingen en de bedoelingen, welke daar buiten liggen, hebben ieder hun eigen veld, en de zinnelijke aard der laatſten belet de volſtrekte zedelijke zuiverheid des eerſten niet, zoo lang men zich ſlechts daarvoor wachte, dat zij over denzelven geene heerſchappij voeren, maar dien onverlet laten; zoo lang de eene niet in het gebied des anderen indringt, maar aan denzelven ondergeſchikt blijft. En wie is er nu, die er aan twijfelt, of ieder welgezind gemoed zal even min de waarde eens goeden naams tot eenen afdoenden en volſtrekten beweeggrond zijner handelingen aannemen, welke dan overigens onverſchillig zouden wezen, als hij de vriendſchap eens edelen mans door onwaarheid en vleijerij zal trachten te bekomen? Neen, M. H.! de klank van eenen goeden naam verſtoort geenszins de welluidendheid eener zuivere zedeleer! geene echte wijsbegeerte wraakt zijnen invloed! ſlechts een bekrompen en eenzijdig oordeel kan die ſchoone zijde van den menſchelijken aanleg vergeten, welke hem, 't is waar, zinnelijke genietingen, maar van eenen hemelſchen aard, ſmaken doet; die roerſels van het hart, welke uit zuivere liefde, teedere vriendſchap, edele eerzucht, uit vaderlands- en menſchenmin, als onzigtbare draden, uitgaan, en zich in ons vereenigen tot het gewigtige doel, om onzen lust tot het goede en ſchoone te verſterken, en denzelven een duurzaam rustpunt te verſchaffen; die kostbare geſchenken eener weldadige Godheid, welke pligtsbetrachting en heilgenot zoo onafſcheidelijk heeft verbonden, en den zwakken mensch niet ongewapend aan eenen onverbiddelijken regter heeft overgegeven, maar met de teederſte vaderliefde hem ſtreelende aanmoedigt naar het gewigtige ſtandpunt, waar hij, op de ſtem des gewetens, allen vijandigen wellust moet kunnen overwinnen.

En

En wie dan, M. H.! geeft niet, onder alle die aanmoedigende prijzen, aan den rijkdom eens goeden naams vrijwillig de eerſte plaats? Wie is er, die hem niet boven alle de ſchatten des aardſchen levens verheft?

Geene weelde doet in ons de begeerte naar deszelfs bezit ontbranden; geene ijdele vermaken der wereld doen ons deszelfs nuttigheid beſeffen, en voeren ons, als bij de goederen der fortuin, tot een onrustig ſtreven naar deszelfs verkrijging. Het is hier geene geldzucht, die van de wereld is, welke onze borst ontvlamt; het is een *ingeſchapen* gevoel van eer; het is de achting voor onze boven alle natuurwezens verhevene waarde; het is het natuurlijk beſef onzer zedelijke voortreffelijkheid, welke zich door het vrije oordeel der genen, met welken wij ons op het tooneel der vrije werkzaamheid bevinden, wenscht erkend te zien. Het is ons allen aangeboren, en huisvest op den bodem onzer harten: vandaar verſpreidt het zijnen invloed op alle onze gedachten en handelingen, door welke wij met onze natuurgenooten zijn verbonden: van daar geeft het aan onze levenskracht eene hoogere ſtemming, bij het beramen van ſtoute ondernemingen, bij het oefenen eener edele grootmoedigheid, ja bij de ſchoonſte zegepralen der menſchelijke deugd.

Ja, M. H.! waarom zouden wij een gevoel verloochenen, dat van zoo hemelſche afkomst is? waarom eene drift ontkennen, die zich op eene zoo duidelijke wijze kenmerkt, en van eene zoo luisterrijke zijde kan beſchouwd worden?

Immers, wanneer wij in ons binnenſte die ongerustheid gewaar worden, welke de overweging vergezelt, of wij de goedkeuring van edele en uitmuntende menſchen genieten, of die neerſlagtigheid, welke het ondergaan van verongelijking opvolgt, dan is het geene ijdele herſenſchim, welke ons vervaart; dan is die achting van anderen geen ſpook voor den kleinen, geen tooverbeeld voor den verrukten van geest. Zoo mogt het zijn, wanneer wij ons in zulk een oogenblik voorſtelden, hoe de menſchen, die ons omringen, kunnen zijn, en misſchien waarlijk zijn, zelve kleingeestig, onedelmoedig, armhartig. Maar neen, ik beroep mij op alle mijne Hoorders, die gewaarwording, welke ons dan geheel houdt ingenomen, ſtelt ons in dat oogenblik de menſchen voor, gelijk wij gevoelen dat zij wezen moeten, regtvaardig, grootmoedig, verheven van geest. Het is een gevoel, dat onwillekeurig wordt aangetast,

tast, en even ſnel, als het licht, op onze geheele zamenſtelling terugwerkt. Gelijk het geweten zelf niet de uitſpraak is eener langzame overweging, zoo is ook dit gevoel eene plotſelinge uitbarſting. Wij zien de uiterlijke blijken van vereering of van minachting der menſchen: ongevraagd voelen wij ons door het geweten beſchuldigd of vrijgeſproken: maar even ongevraagd voert eene tweede uitſpraak ons tot onze natuurgenooten weder. Dan hebben wij niet de menſchen, gelijk zij zijn, in hunne zwakheid, maar het ideaal der menschheid voor oogen; wij eerbiedigen het in onze medemenſchen, als in de uitgedrukte beelden van hare volkomenheid. Wij gevoelen de vrijheid des redelijken oordeels, wij erkennen die wederkeerig, wij ſtellen ons voor deszelfs verhevenen regter, de Rede zelve, en dagen ons voor zijnen ſtoel. De uitſpraak der edelen is voor ons de tolk van zijne oordeelen; hunne goedkeuring vervult ons met de zuiverſte vreugde; hunne afkeer ſtort ons in den diepſten weemoed.

Zoo vinden wij, M. H.! in het oordeel der wereld, zoodanig als wij het waarlijk hoogachten of vreezen, eene ſchemering van 't geen de toekomst zal doen aanlichten; zoo is in het gevoel van eer en ſchande, in de waardering eens goeden naams, het hechtſte bolwerk aan onze deugd geſchonken; zoo worden wij nog, in het volharden bij onzen pligt, van buiten ondersteund en te regt geweezen, wanneer de ſtem des regters in ons binnenſte gereed is te bezwijken. Wie is er, die aan zulk eene inrigting den naam van Goddelijk onthouden kan?

Zoo zuiver nu de bronwel is, zoo verkwikkende is ook de daaruit vlietende ſtroom voor de bloemen en planten, welke zijne boorden omringen.

Geld en goed mogen het leven veraangenamen: maar een goede naam, maar de achting van anderen, gaat dien rijkdom ver te boven. Hare liefelijkheid gaat ons vooruit bij alle onze ſchreden, en ſpreidt zich om ons heen, waar wij ons bevinden mogen; zij vervult alle harten met toegenegenheid, en neigt hen tot welwillendheid; zij is eene voorſpraak, waar wij zwijgen, en een borg, waar wij ſpreken; zij werkt in het onzigtbare eene naauwe vereeniging uit met de genen, welke wij niet zelve kennen; zij baant ons ontelbare paden, die wij nog nimmer hebben betreden: en wanneer dan eens het belang van onszelven, of dat van anderen, ons naar eenen nieuwen en onbekenden weg henen leidt, zoo vinden wij ons als

met

met eenen tooverſlag op hare ſporen, en in eene bekende wereld, waar alles ons met vriendelijkheid ſchijnt te gemoet te komen.

De armoede van haar gemis doet intuſſchen de waarde van haar bezit nog hooger rijzen. Of is er iets, M. H.! dat bij de ellende kan vergeleken worden van hem, wiens naam in oneere is, wiens nadering het hoofd doet afwenden, wiens pogingen bij den minſten voortgang de hechtſte tegenweer vinden in de minachting zijner tijdgenooten, die in zichzelven wordt terug gejaagd, en in zichzelven, helaas! de verbijsterende waarheid niet ontvlugten kan, dat hij alleen ſtaat in het midden van duizenden?

Wat zullen dan alle de rijkdommen der wereld kunnen opwegen tegen dien verwonderlijken ſleutel der harten? — Wanneer wij toch, M. H.! niet moedwillig de oogen ſluiten voor eene leerzame ondervinding, dan weten wij, dat de beſte pogingen de ondersteuning van anderen behoeven; dan ontſnapt ons ook het geheim eener beſturende Wijsheid niet, welke door wederkeerige behoeften de vereeniging der menſchen heeft bewerkſtelligd; dan moeten wij met getroffene harten erkennen, dat de gevoeligheid voor de achting onzer medemenſchen, welke wij zagen dat voor onszelven zoo zegenrijk is, ook in hare uitwerking het beſte middel oplevert, om wederkeerig het nut van het algemeen te bevorderen. De goede naam, welken zij ons aanſpoort te verwerven, opent de ooren voor onze voorſtellen, neigt den geest naar onze raadgevingen en waarſchuwingen, en doet den eigenwaan, dien gevaarlijken vijand van alle verbetering, reeds vóór deszelfs komst verdwijnen.

Eindelijk, M. H.! hooren wij den Romeinſchen Redenaar de geheimſte gevoelens van zijn hart, door hetgeen hij zijnen Cato zeggen deed, openbaren! „ Gelooft gij „ (dus ſpreekt hij) dat ik zoo vele dagen en nachten met „ de geſtrengſte inſpanning zoude gezwoegd hebben, „ wanneer ik meende dat mijn naam in dezelfde grenzen „ als mijn leven zoude beſloten zijn? dan ware het beter „ geweest, een gerust leven zonder eenigen twist of „ ſtrijd geleid te hebben. Maar ik weet niet, op „ welk eene wijze mijne ziel met verheffing altoos het „ nageſlacht zóó te gemoet zag, alsof zij dán eerst leven zoude, wanneer zij uit dit leven geſcheiden was! „ En waarlijk, wanneer de ziel niet onſterfelijk was, „ dan zou niet het gemoed van iederen uitnemenden „ mensch

„ mensch haken naar eenen onsterfelijken naam!" — Zoo giste hij, M. H.! maar zullen wij niet met zekerheid uitroepen: Gelijk onze ziel onsterfelijk is, zoo waarlijk leven wij nog in onzen goeden naam na onzen dood! — Zien wij op de deugdzamen, de wijzen, de grooten der oudheid; leven zij niet nog in ons midden, door de achting, welke wij hun toedragen? hunne deugd leidt onze harten, hunne wijsheid verlicht onzen geest, hunne grootheid verheft ons gemoed. De ongewijde geschiedenis omringt ons met treffende lessen, en de openbaring der Godheid houdt ons het hemelsche voorbeeld voor oogen. Wanneer dan de voortduring onzes bestaans eene gave is, bij welke geene vergankelijke vermaken of rijkdommen te noemen zijn, maar wegzinken in hunne nietigheid; wanneer het vertrouwen op eenen voortgang des menschdoms in ware verlichting en beschaving geen ijdel droombeeld is; wanneer wij allen schakels zijn van éene keten, welke door de hand der Godheid naar de volmaaktheid wordt geheven, ô M. H.! wat is er dan, dat op eene meer schitterende wijze getuigt van het juiste verband, waarin onze aanleg staat tot onze zedelijke bestemming, dan het gevoel van de waarde eens goeden naams, dat ons is ingeweven? Het is de bron van edele gezindheden; het sterkt ons wankelend gemoed; het redt ons als door eene tegenwerkende kracht, waar de bloo e zedelijke pligt voor de aanlokselen der zinnelijkheid zoude bezwijken. Het geeft ons in zijne vrucht de heerlijkste genietingen; het reikt ons het onmisbaar middel om het welzijn onzer natuurgenooten te bevorderen; het verbindt ons met den hechtsten band tot aan de laatste nageslachten. Wie is er dan, die door zulk eene overeenstemming niet wordt getroffen? wie ziet niet het merk der waarheid op alles gevestigd, wat in betrekking staat tot onze zedelijke bestemming? wie voelt zich dan niet door eenen onweerstaanbaren gloed aangevuurd, om voort te gaan op den weg, welke naar het doel dezer Maatschappij geleidt? Zoo verslaauwe dan uw ijver nimmer, mijne geachte Medeleden! de goede geest, die u heeft zamengebragt en bijeengehouden, blijve u bezielen, en verheffe zich meer en meer; eene gegronde achting voor elkanderen vervulle u, vervulle dezen tempel der deugd, met de liefelijkheden der eendragt! Zoo zij het lijkoffer, aan den goeden naam onzes verstorvenen Vriends toegebragt, te gelijk een feestoffer van onze Broederschap!

WAAR-

WAARNEMING WEGENS EENE GEDANE OPERATIE VAN EENE SLAGADERBREUK (ANEURISMA) DER ARTERIA ILIACA POSTERIOR.

(Uit de *Annales de Littérature Médicale etrangère* van Zomermaand 1810.)

Een man, die zijn kost won met het vangen van bloedzuigers, viel, bij het uitſtappen van eene ſchuit, in eene lange en puntige ſchaar, die hij tot uitoefening van zijn beroep in zijn zak droeg; dit werktuig nu veroorzaakte hem eene wond in de heup, juist op de plaats, waar de achterſte darmbeen-ſlagader (*Arteria Iliaca posterior*) uit het bekken gaat; de punt van de ſchaar doorſtak de ſlagader; er had eene ſterke bloeding plaats, en de Lijder viel van zich zelf. Een Heelmeester, gekomen zijnde, had geene moeite om het bloeden te doen ophouden, omdat de wond uitwendig zeer naauw en diep was; er was goede hoop van genezing; dan er begon zich een gezwel te vormen, hetgeen den Lijder deed beſluiten, om het Noorden van Schotland, waar hem het ongeluk was overgekomen, te verlaten; vervoegende zich, zes weken daarna, in ons Hospitaal. Ik vond een verbazend groot gezwel aan de heup, eene ſterke zamentrekking en ſtijfheid der bilſpieren, de knie gebogen, het geheele lid koud en ongevoelig, zoo als in eene *Aneurisma* van de *Arteria Cruralis*. Het gezwel was van eene groote uitgebreidheid, en, ſchoon de zak door de ſlagader gevormd was, had het echter geene kenmerken van eene ſlagaderbreuk; in de daad men kon noch pulſatie, noch terugkeering van het bloed door het gevoel of drukking gewaar worden; het was alleen merkwaardig door de groote uitgebreidheid, welke hetzelve zoo ſpoedig verkregen had, en vergezeld ging van hevige en aanhoudende pijnen en onbruikbaarheid van het deel. Dit alles deed den Lijder verlangen en verzoeken om geöpereerd te worden, met beloſte van zich aan alles te zullen onderwerpen.

Het was wel waarſchijnlijk, dat het eene *Aneurisma* was; het kon echter ook een groot *abſces* zijn. Er werd in eene gehoudene conſultatie beſloten, dat men in het gezwel eene kleine opening zoude maken, en, zoo hierdoor etter ontlast wierd, men dezelve zoude verwij-

den, maar zoo het bloed was, men dan het gezwel als eene slagaderbreuk van een' bijzonderen aard konde aanmerken, welke alsdan eene nadere consultatie vereischte.

Ik deed dan in de bekleedsels eene insnijding van twee en een halven duim; de peesvezelen des dijezwachtels (*fascia lata*) maakten het bekleedsel van het gezwel uit, en men kon onder deze de vezelen der dijespier zien; ik stak er de *histórie* in, en zoo sterk was de spanning van het gezwel op het oogenblik van de insnijding, dat er groote brokken zeer dik en zwart bloed uitsprongen. Er was nog eene andere omstandigheid, welke men moest weten, om de Raadgevers mede te deelen; namelijk, of de slagader open, en of het de groote heupslagader was. Ik vervolgde dan (wetende dat ik met het uiterste einde des duims de opening van den zak naar begeerte konde toedrukken) om op nieuw groote brokken bloed er uit te halen, tot dat er rood, warm bloed uitvloeide; toen stopte ik eene wiek in de kleine opening van het gezwel, (dat is te zeggen van de *fascia lata*;) ik lag een breed compres op de opening, welke in de bekleedselen gemaakt was, en liet den Lijder een weinig rusten; latende het verband door de hand van een' helper ondersteunen.

Dit alles was ten een ure gedaan; men vergaderde om vier ure, en tot de verdere operatie besloten zijnde, werd deze op de volgende wijze verrigt. Ik vind in mijne aanteekeningen, dat de operatie in twee tijdperken is geschied.

Doende nu aan het gezwel eene insnijding van boven tot beneden, ter lengte van acht duimen, en er de dikste brokken uithalende, sprong het bloed met gedruisch en met zulk eene kracht uit de gemaakte opening, dat alle de helpers in een oogenblik als met bloed bedekt waren. Een ieder haastte zich om de gemaakte opening met sponsen en linnen te vullen; maar dit was vergeefs; het bloed drong door alles heen, in weerwil der drukking, die de helpers met de sponsen verrigtten.

Toen bewees ons een verschrikkelijk teeken, dat de slagader nog altoos bloed gaf; de Lijder, namelijk, die tot nog toe op zijne ellebogen was blijven leunen, viel nu onder zware zuchten neder, zijn gelaat werd bleek, hij was zonder ademhaling, de polsslag hield op, en wij dachten dat hij dood was.

In overweging nemende, dat in zulk een ernstig oogenblik met stoutheid en spoed moet gehandeld worden, wil men

hen zijnen Lijder behouden, bragt ik de *biſtouie* van onder tot boven en van boven tot onder, en deed eene inſnijding ter lengte van twee voeten; ik ſtak de hand tot aan het einde van het gezwel, haalde de groote ſpons, die op de ſlagader lag, er uit, en voelde nu de ſpuiting van het bloed; ik dekte de opening der ſlagader met het uiterſte einde mijns vingers, en de duidelijke polsſlag derzelve deed mij zien, dat de Lijder nog leefde; de helpers verwijderden de kanten van dezen verbazenden zak, en, na er alle de ſponſen te hebben uitgehaald, maakten zij het voorzigtig ſchoon; intusſchen dat zij het openhielden, vervolgde ik om met den voorſten vinger de ſlagader zamen te drukken; ik haalde eene van de grootſte naalden er onder door, om haar te omvatten; een der helpers bond dezelve af, en toen ik den vinger er uithaalde, konde men duidelijk zien, dat het de achterſte darmbeen-ſlagader was, welke was gewond geweest; dat zij geheel dwars was doorgeſneden; dat de opening en de ligatuur zich juist op die plaats bevonden, waar deze ſlagader over den rand van het heupbeen loopt. De ledematen van den Lijder waren koud, het aangezigt lookleurig, hij hield op met zuchten, en konde voor dood gehouden worden; men kon aan geene ſlagader uitwendig door het gevoel een polsſlag gewaar worden, maar telkens als ik den vinger van de gewonde achterſte darmbeen-ſlagader opligtte, ſloeg deze zoo ſterk, dat er geen twijfel was, of de Lijder leefde nog; hij was na het verband zeer zwak; men diende hem eenige ververſchingen toe, en liet hem in de zaal, waar de operatie geſchied was, liggen, hem zorgvuldig aan de helpers en oppaſſers aanbevelende.

In minder dan zeven maanden werd hij van deze groote wond genezen; ſchoon dezelve was vertraagd geworden door de ſlechte ſuppuratie van het onderſte gedeelte van den zak, en door de exfoliatie van een gedeelte van het heilig- en darm-been. Deze beenderen ſterk door beenbederf aangedaan zijnde, hetwelk door de gedurige beſpoeling van het bloed, dat door de ſlagaderbreuk werd aangevoerd, was veroorzaakt, had eene zeer groote uitgebreidheid verkregen, inzonderheid het heiligbeen, hetwelk duurde tot de volkomene genezing.

Ik weet niet, tot hoe verre hij het gebruik van dit been heeft terug gekregen; toen hij het Hospitaal verliet, ging hij nog mank, en kon niet loopen dan met een ſtok;

nogtans geloofde hij bekwaam te zijn om zijn beroep weder te kunnen waarnemen, en vertrok met dit voornemen naar Engeland.

Doctor FARGUANSON, die mijn opvolger was in het Hospitaal, heeft mij berigt, dat hij dezen man bij hem had gezien, toen hij naar zijn land terug keerde, in goede gezondheid, en loopende met ſtevigheid.

Eene dergelijke Waarneming kan men vinden bij C. R. W. SCHOLTEN, *Uitgezochte Genees- en Heelkundige Waarnemingen*, te Haarlem, bl. 123 env. 1774; van welke Waarneming een kort en zakelijk uittrekſel is medegedeeld in de bekroonde Prijsverhandelingen van het Genootſchap *ter bevordering der Heelkunde*, te Amſterdam, VIIIſte Deel, bl. 217 env., door de Heelmeesters J. N. ENGELTRUM en J. HEIMENBERG.

IETS OVER DEN HEER DE LALANDE.

(Uit het *Fransch.*)

Het valt gemakkelijk, het leven van eenen Geleerden te beſchrijven, wanneer hij, zijnen roem bepalende tot het uitbreiden van de grenzen eener enkele wetenſchap, al zijne beroemdheid aan de werken, die hij in het licht gaf, is verſchuldigd; maar, wanneer hij, verſcheidene takken der menſchelijke kundigheden omvattende, zijnen roem in allerlei vakken heeft gezocht; wanneer hij, de aangenomene vooroordeelen gispende, door koute denkbeelden de godsdienſtige naauwgezetheden ontrust en onder de vijanden der wijsgeerte oproer verwekt heeft; wanneer hij, eindelijk, gedurende zijnen ganſchen levensloop, de algemeene aandacht op zich gevestigd heeft, beſtendige loffpraak verdienende van wege zijne nuttige werkzaamheden, en echter altijd, van wege zijne begrippen, het voorwerp zijnde van bitteren ſchimp, — is het minder gemakkelijk, hem met kleuren, die voor ieders oogen echt ſchijnen, te ſchilderen. Intuſſchen, naar gelange het oordeel, over hem geveld, die genen, welke hem van zeer nabij gekend hebben, onregtmatig ſchijnt, is het pligt voor zijne vrienden, hem te doen kennen.

De roemrijke werkzaamheden van LALANDE zijn, zoo men meent, door de trekken van het belagchelijke, of de pogingen van den haat, verduisterd. Door zichzelven, om zoo te ſpre-

ſpreken, als den PROTAGORAS zijner eeuwe aan te kondigen, door het Materialisme van SPINOSA aan te nemen, maakte hij zich alle die genen tot vijanden, die niet weten, dat eene meening eene dwaling kan zijn, maar nooit eene misdaad is; en dat, indien het beſtaan der Godheid voor de meeste menſchen eene waarheid is van het *gevoel* (*ſentiment*), het nimmer eene waarheid van *betoog* (*démonſtration*) zal zijn; de éénige, welke LALANDE kon toelaten. Maar, terwijl hij den Godsdienst uit de orde der dingen verwijderde, geloofde hij, dat dezelve goed was voor de maatſchappij. „ De Priesters," zeide hij mij meermalen, „ zijn noodzakelijk voor de Koningen. Zij verkrijgen van het Volk eene onderwerping, die de Wetten niet kunnen verwerven. Men moet alzoo den eerdienst, dien men in eenen Staat vindt ingevoerd, eerbiedigen, vooral wanneer de Vorst wijs genoeg is om de dweeperij te beteugelen en het bijgeloof te onderdrukken."

Maar, indien dit zijne denkwijze ware, zullen zijne lasteraars zeggen, dan moest hij niet het Atheïsmus gepredikt, dan moest hij niet het aanhangſel op der Atheïsten woordenſchat hebben uitgegeven.

Het is van aanbelang, op deze beſchuldiging te antwoorden. LALANDE was te verdraagzaam om bekeerlingen te maken; hij wist, dat het niet in de magt ſtond van een verſtandig man, op eens anders gezag, zijn Godsdienſtig geloof te veranderen; maar hij was ook te opregt, om ooit zijn ongeloof te ontveinzen.

Wanneer hij met eenige mannen van verſtand, verkondigers van de Geestenwereld, te zamen was, hield hij veel om met hen het groote geſchilſtuk van het beſtaan van God te onderzoeken, alleenlijk om te weten, of men er niet toe zoude komen, om hem eenige bewijzen, welke hij nog niet had onderzocht, te verſchaffen.

De Heer REVEL, man van letteren, van een levendig verſtand, en die de bekwaamheid heeft tot een regelmatig betoog, was nieuwsgierig om te zien, of hij niet alle de bewijzen van LALANDE voor het Atheïsmus kon wederleggen. Hij verzocht den Wijsgeer om eene bijeenkomst over dit ſtuk; deze betoonde zich gereed, en leide hem alle de redeneringen voor, welke het Scepticismus ondersteunen. Na drie bijeenkomſten gevoelde de Heer REVEL, dat hij alle de voorſtellen van den Wijsgeer niet konde beantwoorden, en eindigde met hem te zeggen: „ Laat ons, bid ik u, Mijnheer, dezen ongelijken ſtrijd

eindigen. Het is voor mij noodzakelijk, aan God te gelooven; het is voor mij een vermaak, eene vertroosting, eene zoete hope. Gij hebt twijfelingen in mijnen geest verwekt, die mij kwellen en bedroeven, zonder mij te verlichten. Indien wij voortgingen dit onderwerp te behandelen, zoudt gij mij waarlijk ongelukkig maken (*)." — „ Dat was mijn oogmerk niet," riep LALANDE uit, terwijl hij hem omhelsde: „ Ik acht u te zeer, om niet uwe begrippen te eerbiedigen; gij wildet de mijne kennen, maar ik maak geene aanspraak om u dezelve te doen aannemen. Spreken wij niet meer van God, mijn Vriend; en indien wij, onder zijne verkondigers, een deugdzaam man vinden, die onzen bijstand behoeft, laten wij hem, alsof hij Wijsgeer ware, verpligten."

De gelegenheid, om dit in praktijk te brengen, bood zich schielijk aan. De Heer REVEL ontmoette een braaf en welonderwezen Geestelijke, dien de wangunst tot de diepste armoede had gebragt. Deze Priester zocht geplaatst te worden; hij vroeg raad en ondersteuning bij den Heer REVEL. „ Ik ken iemand," zeide deze, „ die u nuttig zou kunnen zijn, indien gij er niet tegen hebt bij hem te gaan; 't is de Heer DE LALANDE..." Op dezen naam kruiste en zegende zich de Priester, en trad terug. „ Wat stelt gij mij voor!" riep hij, „ een dienst te vragen van het Opperhoofd der Atheisten!" — „ Gij miskent hem," hernam de Heer REVEL: „ ga er; geloof mij, gij zult er geen berouw van hebben." Na eenigen tegenstand, laat de Priester zich bewegen. De Heer DE LALANDE ontvangt hem minzaam, praat lang met hem, prijst zijne verschillende kundigheden, en belooft hem zijn lot ter harte te nemen.

Eenige dagen daarna doet de Wijsgeer den Priester verzoeken terug te komen. „ Ik heb onderzoek gedaan," zeide hij hem, „ naar uw gedrag; het is zoodanig als ik verwacht had, namelijk, ten uwen voordeele. Eene vrouw van aanzien begeert bij zich te hebben een onderwijzer van verdiensten, om de opvoeding van hare beide dochters te voltooijen. Zie daar eenen brief, waardoor gij zult worden toegelaten, indien deze post u gevalt. Hij zal u een vereerend onthaal en vermogende beschermer ver-

(*) Wij voor ons zouden echter, na deze verklaring, de schranderheid en bondigen redeneerwijze van den Heer REVEL in twijfel trekken. *Vert.*

verſchaffen. Ik rade u denzelven aan te nemen, en bevele u uwe belangwekkende kweekelingen aan; zij zijn beſtemd, om in de zamenleving te ſchitteren; verſchaf haar meer deugden dan talenten; doe haar de waarheid beminnen, en vorm haar tot goede huismoeders." — De aanbeveling des Wijsgeers bevorderde den Geestelijken, die waardiglijk beantwoordde aan het vertrouwen, waarmede men hem vereerd had.

LALANDE was zoo begeerig naar onderwijs in alle wetenſchappen, dat, zoodra hij aan de Hoogeſchool was aangenomen, (1753, 20 Januarij) hij de ontleed-, natuur- en ſcheikundige leſſen bijwoonde, om geen vreemdeling te zijn in de werkzaamheden zijner medebroederen. Hij leerde het Grieksch in den grond, om PTOLOMEUS te lezen en de theorie van de planeet Mercurius vast te ſtellen; hij leerde Italiaansch, om naar Italie te gaan (1765); hij verkreeg van den Paus, dat men van de lijst der verbodene werken die van COPERNICUS en GALILEUS zoude uitſchrappen; hij daalde in den krater van den Veſuvius; hij leerde de Engelſche taal, om naar Londen te gaan en met HERSCHELL waarnemingen te doen; hij bragt in Frankrijk het horlogie van HARRISON om de lengte te vinden, en de ontdekking van de platina.

Hij was een groot liefhebber van reizen. Hij ging naar Zwitſerland (1770) om met DANIEL BERNOUILLI een geſprek te houden over de uitgave van de nieuwe Encyclopedie; hij doorreisde het Zuiden van Frankrijk, om het kanaal van Languedoc te zien (1773) en gaf eene verhandeling over de kanalen in het licht, na die in Holland (1774) bezigtigd te hebben. Hij reisde dikwijls enkel met oogmerk om aan den pligt van erkentenis of vriendſchap te voldoen. Hij kwam te Lyon, te Orange, te Avignon, alleenlijk om zijne oude meesters, profeſſoren bij de Jeſuiten, te bezoeken. Hij ging naar Chanteloup, om den Heer DE CHOISEUL, die zijn beſchermer was geweest, te begroeten. Maar hij weigerde naar Rusland te gaan, waar CATHARINA hem een vereerend onthaal bereidde (1769), en waar de Akademie van Petersburg hem riep, om den overgang van Venus waar te nemen.

LALANDE hoorde gaarne de roemruchte daden des Krijgsmans verhalen. Hij hield in 1760 eene lofrede op den Maarſchalk van *Saxen*. In 1799 gaf hij die op den

Generaal JOUBERT, geſneuveld in den veldſlag van Novi, in het licht. Deze Krijgsman was, wel is waar, van *Breſſe*, en LALANDE zag zijne landgenooten als zijne groote familie, vóór de omwenteling, aan. Wanneer die van *Breſſe* te Parijs kwamen pleiten, ſprak hij hunne regters voor hen.

Hij liet in 1755 eene Geſchiedenis van *Breſſe* drukken.

Hoewel LALANDE in de Akademie honderd vijftig ſtukken over de ſterrekunde had voorgelezen, hoewel hij eene geſchiedenis dezer wetenſchap had laten drukken, hoewel hij ontelbare ſterrekundige waarnemingen had gedaan, vond hij evenwel nog tijd om vele louter letterkundige werken zamen te ſtellen. In het jaar 1758 behaalde hij den prijs van de Hoogeſchool te Marſeille, door eene redevoering, waarin hij betoogde, *dat de geest der regtvaardigheid den roem en de zekerheid der regeringen uitmaakt.*

Opmerkelijk is het, dat hij, in weerwil zijner voortreffelijke ſtudie, RACINE niet kende, toen hij de ſcholen verliet; hij wist alleen dat hij een treurſpeldichter was, maar had hem niet gelezen. Het was in de tuinen van Potsdam, (1751) dat EULER hem voor de eerſte maal de ſchoone verzen van de *Iphigenia* deed hooren. „In weerwil van zijnen Duitſchen tongval," zeide LALANDE, „had EULER mij verrukt, door mij die ſchoone tooneelen te reciteren; ik kocht op ſtaanden voet een RACINE, en leerde hem van buiten."

LALANDE vermaakte zich meermalen, om met zine vrienden eenige treffende ſtukken uit de *Phedra* of *Iphigenia* kunſtmatig te reciteren, en kon zulks nooit zonder tranen te ſtorten.

De zucht tot roem, LALANDE eigen, had hem in betrekking gebragt met vermaarde mannen, als MONTESQUIEU, FONTENELLE, VOLTAIRE, J. J. ROUSSEAU, BUFFON, RÉAUMUR, EULER, DALEMBERT, MAUPERTUIS, LA CONDAMINE, FRANKLIN, CONDORCET, BARTHÉLEMY, RAYNAL. „Mijn Zoon," zeide hij mij eens, „wilt gij een naam maken, zoek den omgang met beroemde mannen. *De vriendſchap van een groot man is eene weldaad der Goden.* Dit vers van VOLTAIRE bevat eene onfeilbare waarheid; de roem, gelijk het licht, kaatst terug op hem, die er zich bij bevindt."

LALANDE ſtelde een zoo hoogen prijs op de algemeene bewondering, dat hij de genoegten der eigenliefde be-

ven

ven alle ſchatten ſtelde. Zeer gevoelig was hij voor de hulde, door de Societeit van Bourg hem bewezen, den Heer BERNIER gelastende eenen gedenkpenning te graveren met zijn afbeeldſel en deze ſpreuk:

Aſtronomo civi ſocietas litteraria Burgenſis 1783.

Het trof hem nog meer, toen hij vernam, dat de ſterrekundigen in Peru, te Santafé de Bogota, een Obſervatorium hadden doen oprigten, dat men *de Toren van Lalande* noemde.

Toen hij in het jaar 1802 aan het Inſtitut 10,000 Fr. ter hand ſtelde, tot het uitloven van eenen ſterrekundigen prijs, zeide hem een vroom Geeſtelijke: „ Gij hebt aan de ſterrekunde eene ſomme gelds gegeven, waardoor menig ongelukkige, wiens behoefte dringender is dan de ontdekking van eene Komeet, had kunnen ondersteund worden." — „ Dat is waar," antwoordde hem LALANDE; „ maar dit geld heeft gediend tot de menſchelijke volmaking, tot bevordering van de kennis der hemellichten, bron des algemeenen geluks, in plaatſe van in de kortſtondige behoeften van eenige individus te voorzien, die weldra zullen verdweneh zijn." — Men moet bekennen, dat hier de Wijsgeer beter redeneerde dan de medelijdende Leviet.

LALANDE had in den jare 1804 een ſignet laten maken, vertoonende een ſchip, welks koers door de maan verlicht werd. Om hetzelve las men in het Grieksch: (*wetenſchap en deugd*). Hij verklaarde dit zinnebeeld aldus: „ Een ſchip is het moeijelijkſte ding om wel te beſturen. Het ſchijnt mij toe het zinnebeeld der deugd te zijn, die den Wijsgeer tot het geluk voert, dwars door de onſtuimige baren des levens; en de maan vertoont mij het zuivere licht der waarheid, door terugkaatſing voortgebragt."

Zij, die den haat hebben gekend, dien de Heer LEMONNIER zijn geheele leven tegen LALANDE voedde, en het aanhoudend pogen van dezen om weder in gunst bij zijnen ouden Profeſor te komen, zouden gelooven, dat LALANDE in den grond zeer groot ongelijk had gehad. Eene bloote tegenſpraak was de oorzaak dezer oneenigheid. De Heer LEMONNIER, opgemerkt hebbende, dat de helling van de Ecliptica eene verandering had ondergaan, die in eenige jaren veel ſterker was, dan de berekeningen deden vermoeden, verklaarde dit verſchijnſel

door eene ſterrekundige theorie, die zeer vernuftig was, maar op eene onnaauwkeurige waarneming rustte. De Heer DE LALANDE betoogde, dat dit uitwerkſel werd veroorzaakt door de overhelling der muren van St. Sulpice, op welke de wijzer, die tot deze waarneming gediend had, was vastgemaakt. Deze aanmerking kwetſte de eigenliefde van den Heer LEMONNIER, die hem zulks nooit vergaf.

Onder de meest geachte werken van LALANDE zijn:

de Rekentafelen van den dagelijkſchen loop der ſterren, welke hij dertig jaren lang heeft uitgegeven;

Eene Sterrekundige Bibliographie;

Eene Verhandeling over Eb en Vloed;

Eene Logarithmus-tafel;

Eene volledige Geſchiedenis der Sterrekunde.

In Meij 1778 heeft hij ontdekt, dat de ſchoone vlakken der Zon zich op een zelfde punt der oppervlakte vormen.

Hij heeft de verplaatſing der Zon en van het Zonneſtelſel door de omwending doen kennen.

Hij heeft beweerd, dat de Kometen omwentelingen op de Aarde konden voortbrengen.

Hij heeft den waren afſtand der Maan leeren kennen.

Hij was de eerſte, die de berekening der Aantrekkingskracht op alle de Planeten toepaste, hetwelk EULER en CLAIRAUT ſlechts van de Zon, de Maan, Jupiter en Saturnus hadden gedaan.

Eenige uren vóór zijnen dood (4 April 1807) liet hij zich den Brief van den Minister van Binnenlandſche Zaken voorlezen, die aan het Inſtitut bekend maakte, dat het Standbeeld van DALEMBERT aldaar zou worden opgerigt, op bevel des Keizers.

De Vader van LALANDE was Ontvanger van de Zoutzolders en Geëmployeerde bij de verpachting van den Tabak. Hij wilde volſtrekt, dat zijn Zoon Advokaat zoude worden. Toen men dezen naar Berlijn riep, om het verſchil tuſſchen den ſchijnbaren en waren ſtand (*parallaxe*) der Maan te bepalen, konden zijne Ouders ter naauwer nood tot die reis beſluiten; de keus, echter, der Akademie was zoo vereerend, dat zij zich overgaven, terwijl de jongeling beloven moest om terug te komen en te Bourg te pleiten, *zoodra hij de zaken van de Maan zou hebben afgedaan*, gelijk zijne goede Ouders zich uitdrukten. LALANDE hield woord; hij kwam gedurende zes maanden pleiten, en, zoo lang hij bij zijne familie bleef, begeleidde

de hij zijne Moeder geregeld naar de mis en den dienst der Kerke.

De weldadigheid van LALANDE was werkzaam, verlicht, doch zonder vertooning. Telken reize als hij uit het *College de France* ging om in de ſtad te gaan eten, vulde hij zijne zakken met geld voor de behoeftigen, welke hij mogt ontmoeten. Wanneer eene arme vrouw hem om eene aalmoes bad, deed hij kortelijk onderzoek naar hare jaren en het getal van hare kinderen; hij vroeg, of zij een man, eene moeder had, enz. en gaf haar zoo veel ſtuivers als er perſonen in het huishouden waren.

Op zekeren tijd liet eene fatſoenlijke vrouw van 36 of 40 jaren zich uit zijnen naam bij mij aandienen met een briefje van dezen inhoud: „Mijn waarde Zoon, ik zend bij u Mevrouw...., wier ongeluk u belang zal verwekken; zij begeert op eene nuttige wijze hare talenten en hare wezenlijke kundigheden, die aanbeveling noodig hebben, te beſteden. Ik heb haar uwen bijſtand toegezegd: maar, daar hare behoeften dringende zijn, doe haar, bid ik u, twee Louizen, bij wijze van voorſchot op het werk, dat gij haar kunt verſchaffen, aannemen. Ik zal u over dit onderwerp wel nader ſpreken."

Dien zelfden dag kwam LALANDE mij ten eten vragen, en drong mij, de kleine ſom, die ik op het briefje gegeven had, terug te nemen. — „Maar," zeide ik hem, „dat is niet billijk; zij, die gij beſchermd hebt, kwam van u, en zeide mij, eene ſom, gelijk aan die, welke ik haar aanbood, van u ontvangen te hebben. Wildet gij dezelve verdubbelen, waarom het dan niet in één gedaan; en waarom mij in hare oogen eene verdienſte verſchaft, die mij niet toekomt?" — „Gij hebt ze, mijn Zoon," antwoordde hij mij; „er ligt weinig aan gelegen, of gij of ik deze twee Louizen hebt gegeven; maar, wijl zij ze van u heeft ontvangen, rekent deze brave en ongelukkige vrouw op eenen beſchermer en eenen vriend te meer, en gij gevoelt, hoe vertroostend dit denkbeeld in het ongeluk zij. Ik kan morgen ſterven; zij zal bij u gaan, en gij zult haar niet verſtooten. Ik heb alzoo wél gedaan, haar de vier Louizen niet te geven, die ik haar had toegedacht, en ik ben u verpligt dat gij mij behulpzaam zijt geweest." — Kan men met meerder kieschheid weldadig zijn?

LALANDE was, in eene zaak van meer gewigt, niet alleen kiesch, maar zelfs groot.

Ge-

Gedurende het bloedbad van September, vlugten vijf Priesters, het zwaard der moordenaren ontkomen, in het *College de France*, en smeeken LALANDE om eene schuilplaats, die, zonder te aarzelen, hun zijn vertrek opent. Weldra komen de geregtsdienaars, gezonden door het Comité Revolutionair, onderzoek doen, om de veroordeelden, die, zoo men zeide, in het *College de France* waren verborgen, te ontdekken. Men dringt, men bidt LALANDE, zijn hoofd niet te wagen. De Priesters zelve, getroffen door het gevaar, welk hem dreigt, bewilligen dat men hen overlevere. „ Neen," zegt hij, „ ik wil u redden!" Hij laat hun alle de uiterlijke teekenen, die hen konden doen herkennen, afleggen, plaatst hen aan verschillende tafels, geeft hun boeken, kaarten en mathematische instrumenten. „ Maakt figuren," zegt hij, „ houdt u stil, en alles zal wél gaan." Hij laat zijne neven en kweekelingen vertrekken, en wacht de revolutionaire dienaars af, die niet dralen zich te vertoonen. Hij ontvangt hen knorrig, en beklaagt zich, dat men eene werkzaamheid, door het Gouvernement gevorderd, komt storen. „ Hier," zegt hij, „ zijn alleen mijne kweekelingen en ik; wij berekenen slechts sterren.... Zoekt overal, zoo gij wilt, gij zult niet dan sterrekundigen vinden." Na een oppervlakkig onderzoek, gaan de geregtsdienaars heen, en de vijf Priesters zijn gered. Een van hen had de lompheid, om, terwijl hij hem bedankte, te zeggen: „ Wij zijn u ongetwijfeld zeer veel verpligt, Mijnheer DE LALANDE; maar, om ons van dienst te zijn, hebt gij u eene leugen veroorloofd...." „ Eene leugen!" hernam de Wijsgeer, „ geenszins; sterrekundigen konde ik immers mannen noemen, die, ambtshalve, *zich altijd met den hemel bezig houden.*"

Hoewel hij, over het geheel, zeer weinig achting voor Priesters had, schatte hij dezulken hoog, die door talenten of deugden zich in hunnen stand onderscheidden. Hij sprak zelfs met hen als een man, doordrongen van Evangelische waarheden. Den 1sten Januarij 1807 bevond hij zich bij den Minister van Binnenlandsche Zaken met den Kardinaal DU BELLOY. Deze grijsaard kon niet nalaten te zeggen, dat hij met veel genoegen zien zoude, dat een man van zijne verdienste zich bekeerde. — „ God kan het," antwoordde LALANDE, „ mij de genade schenkende, welke niets weerstaat." — „ Maar gij moet die genade verzoeken, begeeren." — „ Vergeef mij, Monsei-

ſeigneur! Terwijl de H. PAULUS zich naar Damascus begaf, om de Christenen gevangen te nemen, werd hij verblind en ter aarde geworpen. Zoo veel begeer ik zelfs niet!"

Het was altijd met deze zachtheid, dat hij met die genen, welke hij wist dat zijne gevoelens niet konden omhelzen, redetwistte.

Bij het leven van mijnen Vader, at de Heer DE LALANDE des zaturdags avonds altijd te huis: bij dezen maaltijd waren eenige lieden van letteren, onder andere de Abt CHARBONNET, Beſtuurder der Univerſiteit, die zich ſoms vermaakte met den Wijsgeer te kwellen, hem op eene aardige wijze zijne roemzucht verwijtende. *Gij doet altijd uwen naam bruiſen, Mijnheer* DE LALANDE, *en, met vurigen ijver den wagen des Roems volgende, raapt gij zelfs tot in het ſtof de loovers op, die van zijnen diadeem vallen.* Hoewel deze gemaakte wijze van ſpreken een verkeerden ſmaak kenmerkt, behaagde zij LALANDE, die zijn potlood nam en dezelve in zijn zakboek opteekende.

Hij had ook de gewoonte, om alles, wat hem in de verkeering opmerkelijk voorkwam, op te ſchrijven. Bij een zijner maaltijden zich met DUPUJET, Lieutenant des Konings in de Bastille, bevindende, liet hij hem van ſtuk tot ſtuk alles, wat in deze ſterkte gedurende den aanval des volks gebeurd was, verhalen, ſchreef het uit zijnen mond op, en zeide ons, de geſchiedenis van de belegering der Bastille te zullen uitgeven.

Bij den dood van CHARLOTTE CORDAY, gaf hij de grootſte bewondering van deze vrouw te kennen: hij deed vele pogingen om bijzonderheden van haar leven te vernemen; hij verzamelde over dit onderwerp een groot aantal anekdoten, en beloofde, eene geſchiedkundige lofrede op haar te houden.

Niemand was waardiger, om eene Lofrede op de Zachtaardigheid te houden, dan LALANDE; hij heeft zulks gedaan. Zijne groote levendigheid, zijn toorn zelfs, werd altijd door zijne goedheid gematigd. Op een Akademiedag at hij bij mijnen Vader met GUETTARD, ijverzuchtig Janſenist en zeer onverdraagzaam. LALANDE hield eene lofſpraak op de Jeſuiten: GUETTARD viel dezelven met bitterheid aan; de twist werd ernſtig; men duwde elkander, ſchampere beleedigingen toe, en GUETTARD eindigde met zijn bord naar het hoofd van LALANDE te werpen, die gelukkig niet getroffen werd, en zich vergenoegde hem toe te roepen: „Hoe! gij zijt een vroom man, en laat u door drift vervoeren?" Men bragt GUETTARD tot bedaren; maar,

maar, eenige dagen daarna, werd LALANDE, des avonds ten elf ure, op de Pont-Neuf door drie kerels aangevallen en mishandeld, die, hem ſlaande, zeiden: „Laat u bij de Jeſuiten verbinden!" Men heeft vermoed, dat GUETTARD de bewerker van dezen aanſlag was.

De vrienden van den Heer LALANDE gevoelden meer leedwezen dan hij zelf over de puntdichten, die men zich tegen dien deugdzamen man veroorloofde. LALANDE lachte over den hoon, dien hem PALISSOT zeide, en las bedaard de *Dunciade*. „De Minister," zeide men hem op zekeren avond, „is uw vriend niet, en lastert u." — „Hij ſpreekt kwaad van mij? goed! ik ga hem morgen zien." Hij ging, en de Minister ontving hem wel.

Gedurende de omwenteling ſprak LALANDE altijd moedig en rondborſtig. Hij had vrije denkbeelden, maar regeringloosheid vervulde hem met afgrijzen. ROBESPIERRE gaf hij altijd den naam van *Titus*. Den 13 December 1792 ſchreef hij aan den Heer DE MALESHERBES, om hem geluk te wenſchen, dat hij de verdediging van LODEWIJK XVI op zich had genomen: „..... TARGET vreest zijn geweten! de lafaard vreest alleen den dood: *gij* zijt het, Mijnheer, die ontzag hebt voor uw geweten. *Victrix cauſa diis placuit ſed victa Catoni.* Ik wensch mijzelven meer dan ooit geluk, dat ik tot een gezelſchap behoore, door uwen naam vereerd: het is op dien grond dat ik u de hulde durf bewijzen, door welke ik die van het heelal en de nakomelingſchap tracht vooruit te zijn."

Den 15 September 1793 ging hij naar het Comité van Algemeen Welzijn, zonder er geroepen te zijn. Hij ſchetst voor de woeste Tienmannen een aandoenlijk tafereel der onheilen, welke de oorlog, door de Conventie gezworen, moet berokkenen. „Alle brave lieden," zegt hij hun, „zijn ter neêrgeſlagen, en beſchouwen dezen oorlog als verderfelijk. Het misnoegen is algemeen, en ieder Franschman, vriend zijns Vaderlands, zal u toeroepen, dat, vóór gij geheel Europa aanvalt, de burgerlijke twisten gedempt en de binnenlandſche vrede moet gehandhaafd worden. Dit verwacht Frankrijk van u, en alsdan, ſterk door een ragt, zal zij geene vreemde legermagten vreezen, en haar grondgebied doen eerbiedigen." — Men hoort hem, en BILLAUD-VARENNE vergenoegt zich hem te antwoorden: „Het Comité doet regt aan uwe inzigten, maar vordert van u meer vertrouwen op de hulpmiddelen van het Gouvernement."

C. GAS.

TE-

TEGENWOORDIGE STAAT VAN LACEDEMONIE, OF SPARTA.

(Uit het *Fransch* van den Heere F. A. DE CHATEAUBRIAND, in deszelfs *Itinéraire de Paris à Jeruſalem.*)

Op zijnen togt naar *Jeruzalem*, trok onze geleerde Reiziger door *Griekenland*. Hier bereikte hij, onder andere, de ſtad *Miſtra*, bij ſommigen gehouden voor het van ouds beroemde *Lacedemonie* of *Sparta*, een der voorwerpen van 's Heeren CHATEAUBRIAND's naſporingen. Doch eerlang ontdekte hij den misſlag, ook der inwoneren van die ſtad, meestal onkundige *Griekſche* Christenen. Die ontdekking deed hem welhaast beſluiten, naar de ſtad, welke hij zocht, niet verre van daar gelegen, zijne reize voort te zetten. Hij deed het, echter, niet, zonder alvorens aangaande *Miſtra* iets te hebben opgeteekend. Het is CHATEAUBRIAND, dien wij vervolgens zelven zullen doen ſpreken, rakende zijne ontmoetingen aldaar en vervolgens, in den zomer des jaars 1806.

Niets wilde ik meer zien of hooren; ijlings daalde ik af van het Kasteel, ondanks het ſchreeuwen der gidſen, die mij hedendaagſche ruïnen wilden toonen, en mij historien vertellen van Agas, Pachas, Cadis en Vayvoden; doch voorbij het Aartsbisſchoppelijk paleis gaande, vond ik aldaar *Papas* of Priesters, die aan de deur op den *Franſchman* wachtten, en, uit 's Aartsbisſchops naam, mij noodigden, binnen te treden.

Hoewel ik deze beleefdheid wel zoude hebben willen van de hand wijzen, viel het mij, echter, ondoenlijk. Ik trad dan binnen. De Aartsbisſchop zat midden onder zijne geestelijken in eene zeer zindelijke zaal, in den *Turkſchen* ſmaak van matten en kusſens voorzien. Alle deze Papas en derzelver opperhoofd waren verſtandige en opgeruimde lieden. Velen verſtonden het *Italiaansch*, en drukten zich in die taal vrij gemakkelijk uit. Ik verhaalde hun, wat mij ten aanzien der puinhoopen van *Sparta* wedervaren was; zij lachten er om, en over mijnen Cicerone. Zij ſchenen mij, aan vreemdelingen niet zeer gewoon te zijn.

Morea, waarin *Sparta* ligt, krielt inderdaad van *Levantijnen*, *Franken*, *Raguſanen*, *Italianen*, en vooral van jon-

jonge *Venetiaanſche* geneesmeesters en van de *Ioniſche* eilanden, die de Agas en de Cadis komen afvaardigen. De wegen zijn er tamelijk veilig; de levensmiddelen zijn er dragelijk; men geniet er veel vrijheid, mits men kloekmoedigheid met voorzigtigheid pare. In het algemeen reist men er gemakkelijk, vooral iemand, die onder de Wilden van *Amerika* heeft verkeerd, (zoo als het geval van den Heere DE CHATEAUBRIAND was.) Altijd zijn er eenige *Engelſchen* op den weg van *Peloponeſus*; de Papas verhaalden mij, dat zij, in de laatſte jaren, Oudheidkundigen en Officieren van die natie gezien hadden. Zelfs is er te *Miſitra* een *Grieksch* huis, bij den naam van *Engelſche* herberg bekend: men eet er Roast-beef en drinkt er Portwijn. Groote verpligting heeft, te dien aanzien, de reiziger aan de *Engelſchen*. Zij zijn het, die goede herbergen hebben aangelegd door geheel Europa, in *Italie*, *Zwitſerland*, *Duitschland*, *Spanje*, te *Konſtantinopel*, *Athene*, en tot voor de poorten van *Sparta*, in ſpijt van LYCURGUS.

De Aartsbisſchop kende den Vice-Conſul van *Athene*, en ik weet niet zeker, of hij mij niet verhaalde, den Heer FAUVEL, op twee of drie togten, welke dezelve naar *Miſitra* had gedaan, te zijnent ontvangen te hebben. Na mij koffij te hebben voorgediend, liet men mij het Aartsbisſchoppelijk paleis en de kerk bezien; deze, hoewel zeer vermaard in onze Aardrijksbeſchrijvingen, bezit, echter, niets merkwaardigs. Het Moſaik van den vloer is gemeen, en de ſchilderijen zijn van kleine waarde. Wat de bouworde aangaat, overal ziet men meer of min verpletterde, meer of min talrijke koepels. De hoofdkerk, aan den H. DEMETRIUS, en niet aan de H. Maagd, zoo als ſommigen willen, toegewijd, bevat zeven van die koepels. Sints den tijd dat dit ſieraad te *Konſtantinopel*, ten tijde van de verbastering der kunst, is in gebruik gekomen, heeft hetzelve alle de gedenkteekens van *Griekenland* gekenmerkt. Men ontmoet daarin noch de ſtoutheid van het *Gothiſche*, noch het ware ſchoone van het aloude.

In de Boekerij des Aartsbisſchops zag ik eenige Verhandelingen van *Griekſche* Kerkvaderen, twistſchriften, en twee of drie *Byzantijnſche* Historieſchrijvers, onder andere PACHYMERUS. Belangrijk ware het, den tekst van dit handſchrift te vergelijken met de gedrukte tekſten; maar, ongetwijfeld, zullen onze twee groote Hellenisten, de Abt FOURMONT en D'ANSE DE VILLOISON, denzelven gezien hebben. Waarſchijnlijk is het, dat de *Venetianen*, in-

langen tijd meesters van *Morea*, de kostbaarſte handſchriften van daar zullen hebben weggenomen.

Gretig vertoonden mij mijne gastheeren de gedrukte overzettingen van eenige *Franſche* werken: den *Telemachus*, ROLLIN, enz. en de Verhalen, door BUCHAREST in het licht gegeven. Onder de vertalingen zoude ik niet durven zeggen, *Atala* te hebben gevonden, indien de Heer STAMATI mij niet ook de eer gedaan had, aan mijnen *Wilde* de taal van HOMERUS te leenen. De vertaling, welke ik te *Miſitra* zag, was nog niet afgedaan; de overzetter was een *Griek*, op *Xanten* geboren; hij bevond zich te *Venetie*, toen *Atala* aldaar in het *Italiaansch* uitkwam, en het was deze overzetting, naar welke hij de zijne in hedendaagsch *Grieksch* had begonnen. Ik weet niet, of het uit hoogmoed of uit nederigheid was, dat ik mijnen naam verzweeg; maar mijne kleine autheursglorie was zoo zeer voldaan over hare ontmoeting bij de groote glorie van *Lacedemon*, dat des Aartsbisſchops portier reden had, met mijne mildheid zich geluk te wenſchen; het was eene liefdadigheid, van welke ik ſedert berouw gehad heb.

Het was nacht, toen ik het Aartsbisſchoppelijk paleis verliet; wij gingen door het volkrijkſte gedeelte van *Miſitra*, en namen onzen weg langs de *Bazar*, in vele reisbeſchrijvingen aangeduid, als moetende zijn de *Agora* der ouden, op de onderſtelling altijd, dat *Miſitra* hetzelfde als *Lacedemonie* is. De *Bazar* is eene ſlechte markt, gelijk aan de verkoopplaatſen in onze kleine landſteden. Kleine winkels van ſchalls, kramerijen en eetbare waren beſlaan derzelver ſtraten. Thans werden deze winkels verlicht door lampen van *Italiaansch* maakſel. Bij het licht dier lampen deed men mij twee *Manioten* opmerken, die *Spaanſche* zeekatten en zeepolijpen verkochten, te *Napels* bij den naam van *frutti de mare* bekend. Deze vrij hoog opgeſchotene viſchers geleken naar boeren uit het *Franche-Comté*. Ik vond niets ongemeens in hen. Ik kocht van hen een *Taygeteſchen* hond; hij was van middelbare grootte, ros van kleur en ruw, met een zeer wijden neus, en van een woest voorkomen.

Fulvus Lacon,
Amica vis pastoribus.

Ik had hem *Argus* genoemd. Zoo deed ook ULYSSES.

Ongelukkig verloor ik hem, eenige dagen daarna, op den weg tusſchen *Argos* en *Korinthe*.

Vele vrouwen zagen wij voorbijgaan, in hare lange kleederen gewikkeld. Wij maakten ruimte voor haar, volgens de Oosterſche gewoonte, meer eene vrucht der jaloezij dan der beleefdheid. Haar gelaat konde ik niet te zien krijgen; daarom weet ik niet, of ik nog het *ſchoonvrouwige Sparta* moet zeggen, volgens HOMERUS: Καλλιγυναικα.

Ik keerde terug bij mijnen huiswaard IBRAÏM na dertien uren loopens, gedurende welke ik ſlechts eenige oogenblikken had gerust. Behalve dat ik zeer wel gehard ben tegen vermoeijenis, de zon en honger, heb ik opgemerkt, dat eene ſterke gemoedsaandoening mij voor matheid bewaart en nieuwe krachten geeft. Daarenboven ben ik, en meer dan iemand, overtuigd, dat een onverzettelijke wil alles te bovenkomt, en zelfs over het weder triomfeert. Ik nam het beſluit, niet te bed te gaan, mij van den nacht tot het ſchrijven van aanteekeningen te bedienen, mij 's anderen daags naar de ruïnen van *Sparta* te begeven, en van daar, zonder naar *Miſitra* terug te keeren, mijne reis te vervolgen.

Ik nam affcheid van IBRAÏM, beval mijnen knecht JOZEF en mijnen gids, met hunne paarden zich op den weg naar *Argos* te begeven, en op mij te wachten bij de brug over de rivier *Eurotas*, daar wij reeds overgetrokken waren. Mijnen Janitſaar hield ik alleen bij mij, om mij naar de puinen van *Sparta* te verzellen.

Alles beraamd zijnde, ſteeg ik, op den achttienden Augustus, een half uur voor het aanbreken des dags, met mijnen Janitſaar te paard; ik beloonde de ſlaven van den goeden IBRAÏM, en vertrok in vollen galop naar *Lacedemonie*.

Reeds een uur hadden wij langs eenen effenen weg gereden, die regt naar het Zuidoost liep, toen ik, bij het aanbreken des dageraads, eenige puinhoopen en een langen muur van ouderwetsch maakſel ontdekte. Het hart begon mij te kloppen. De Janitſaar wendt zich tot mij, en mij, ter regter zijde, met zijne zweep, eene witachtige hut wijzende, roept hij op een verheugden toon: *Palæochóri!* Ik wendde het oog naar de voornaamſte ruïne, welke ik op eene hoogte ontdekte. In het Noordwest deze hoogte omrijdende, met oogmerk om die te beklimmen, bleef ik zijlings ſtilſtaan op het gezigt van eene ru-

ruïne ingeſloten pleh gronds, van halfcirkelswijze gedaante, en welke ik ſtraks voor een ouden Schouwburg herkende. De verwarde aandoeningen, welke thans op mij indrongen, kan ik niet beſchrijven. De heuvel, aan welks voet ik mij bevond, was derhalve de heuvel van het Kasteel van *Sparta*, omdat de Schouwburg tegen het Kasteel ſtootte. De ruïne, welke ik op dezen heuvel zag, was dan de tempel van MINERVA-CHALCIOECUS, omdat deze in het Kasteel ſtond. De ſteenbrokken en de lange muur, welke ik lager was voorbijgereden, maakten dan een gedeelte uit van de wijk der *Cynoſuren*, omdat deze wijk in het Noorden der ſtad was. *Sparta* lag dan voor mijne oogen; en deszelfs Schouwburg, welken ik het geluk had gehad bij mijne aankomst te ontdekken, deed mij terſtond aanwijzing van alle de liggingen der ſtadskwartieren en gedenkſtukken. Ik ſteeg af, en beklom den heuvel van het Kasteel.

Zoo als ik den top bereikt had, rees de zon boven de *Menelaïons-bergen*. Welk een fraai ſchouwſpel, maar hoe treurig tevens! De *Eurotas*, eenzaam ſtroomende onder de ſteenbrokken van de brug *Babyx*; ruïnen aan alle zijden, en geen eenig menſch bij die ruïnen! Onbewegelijk ſtond ik ſtil, in eene ſoort van bedwelming, om dit tooneel te aanſchouwen. Eene mengeling van verwondering en droefheid deed mijne ſchreden en mijne gedachten ſtilſtaan; diep was de ſtilte rondom mij; de Echo wilde ik alhaar doen ſpreken in de plaatſen, alwaar de menſchenſtem zich niet meer deed hooren, en ik riep uit al mijne magt: LEONIDAS! Geene ruïne, hertaalde dien grooten naam, en *Sparta* zelf ſcheen dien te hebben vergeten.

Indien plaïnhoopen, aan welke doorluchtige herinneringen zijn verknocht, de ijdelheid van al het ondermaanſche toonen, moet het nogtans erkend worden, dat namen, welke Koningrijken overleven en tijden en plaatſen doen onſterfelijk worden, iets beteekenen. In allen gevalle, laten wij de glorie niet te gering ſchatten; niets is ſchooner dan zij, of het moest de deugd zijn. De vereeniging van die beiden in dit leven ware het toppunt des geluks; en dit was het onderwerp der eenige bede, welke de *Spartanen* tot de Goden opzonden: *Ut pulchra bonis addarent!*

Toen mijne verbijstering geweken was, begon ik de ruïnen rondom mij te beſtuderen. De top des heuvels vertoont eene kom, omringd, vooral aan den Noordwest-

kant, van dikke muren; ik liep dezelve tweemaal rond, en telde duizend vijfhonderd zestig, en duizend vijfhonderd zesenzestig gemeene, of, ten naasten bij, zevenhonderd tachtig geometrische schreden. Doch men moet bedenken, dat ik in dezen omvang den geheelen top des heuvels bevat, de kromte door de insnijding des Schouwburgs in dezen heuvel daar mede onder begrepen. Dit is de Schouwburg, door LEROI beschreven.

Het puin, deels onder den grond begraven, deels daarboven uitstekende, vertoont, omtrent het midden van deze kom, de fondamenten des tempels van MINERVA CHALCIOECOS (*), alwaar PAUSANIAS te vergeefs eene wijkplaats zocht, en het leven verloor. Eene soort van trap of bordes, zeventig voeten breed, en zeer zacht afloopende, strekt zich uit van het midden des heuvels tot in de vlakte. Misschien was het de weg, langs welken men naar het Kasteel klom, hetwelk eerst onder de dwingelanden van *Lacedemonie* zeer versterkt werd.

Aan het begin van dezen trap en boven den Schouwburg zag ik een klein rond gebouw, aan drie kanten vervallen: de binnenste nissen schenen even goed te kunnen dienen om er standbeelden als lijkbussen in te plaatsen. Is het eene begraafplaats? Is het de tempel van de *Gewapende Venus*? Deze moet ten naastenbij hier gestaan, en behoord hebben tot de wijk der *Egiden*. CESAR, die beweerde van VENUS afkomstig te zijn, droeg in zijnen zegelring de afbeelding eener gewapende VENUS: een dubbel zinnebeeld was dit inderdaad van de zwakheid en de glorie diens grooten mans.

Vincere si possum studa, quid arma gerens?

Indien men zich naast mij op den heuvel des Kasteels plaatse, zal men het volgende rondom zich zien:

In het Oosten, dat wil zeggen naar den kant van den *Eu-*

(*) *Chalcioecos*, koperen huis. De tekst van PAUSANIAS en van PLUTARCHUS moet niet naar de letter worden opgevat, noch men zich verbeelden, dat de tempel geheel van koper was. Niets anders wil dit zeggen, dan dat de tempel van binnen, en misschien ook van buiten, met koper was bekleed. Niemand, hoop ik, zal de twee PAUSANIASSEN, hier door mij, den eenen in den tekst, den anderen in de aanteekening, aangehaald, met elkander verwarren.

Eurotas, een bergje van langwerpige gedaante, en van boven plat, als moest het tot een renperk voor paarden of *Hippodrome* dienen. Aan twee zijden van dit bergje, tusſchen twee andere bergjes, met het eerſte twee valleijen uitmakende, ziet men de ruïnen van de brug *Babyx* en den loop van den *Eurotas*. Aan de overzijde der rivierſtoot het gezigt tegen eene keten roodachtige heuvels: deze zijn de *Menelaïons-bergen*. Achter deze bergen verheft zich de grensſcheiding der hooge bergen, die van verre aan de golf van *Argos* grenzen.

In dit gezigt naar het Oosten, tusſchen het Kasteel en den *Eurotas*, de oogen Noord- en Zuidwaarts door het Oosten rigtende, evenwijdig met den loop der riviere, zal men plaatſen de wijk der *Limnaten*, den tempel van LYCURGUS, het paleis van Koning DAMARATUS, de wijk der *Egiden* en die der *Meſſoaten*, het Monument van CADMUS, de tempels van HERCULES, HELENA, en den *Platanistus*. In deze ruime uitgeſtrektheid heb ik zeven ruïnen geteld, die overeinde ſtonden en boven den grond uitſtaken, maar geheel mismaakt en vervallen. Daar ik het in mijne keuze had, heb ik aan eenen dier ſteenhoopen den naam gegeven van tempel van HELENA, aan den anderen dien van graf van ALCMAN: ik heb mij verbeeld, de heldhaftige gedenkteekens van EGEUS en CADMUS te zien; ik heb mij aldus voor het verdichtſel verklaard, en als hiſtoriſche waarheid alleen den tempel van LYCURGUS aangenomen.

Thans naar het Noorden ziende, en nog al van boven van het Kasteel, ontdekt men een vrij hoogen heuvel, hooger zelfs dan die, waarop het Kasteel gebouwd is; iets, hetwelk den tekst van PAUSANIAS wederſpreekt. In de vallei, tusſchen deze twee heuvels, moeten van ouds gelegen hebben de markt en de gedenkteekens, op dezelve opgerigt, de Raad der *Geronten*, het *Chorus*, het Portaal der *Perzen*, enz. Niet één ruïne ziet men aan dien kant. In het Noordwest lag de wijk der *Cynoſuren*, door welke ik binnen *Sparta* was gekomen, en alwaar ik den langen muur en eenige ſteenhoopen heb opgemerkt.

Laten wij ons nu naar het Westen keeren, en wij zullen op een effen grond, achter en aan den voet des Schoolwburgs, vernemen drie ruïnen, eene van welke tamelijk hoog en rond is als een toren; in deze rigting lagen de wijk der *Pitanaten*, der *Themolide*, de graven van

PAUSANIAS en LEONIDAS, de *Leschens* der *Crotanen*, en de tempel van DIANA ISORA.

Indien men, eindelijk, het oog naar het Zuiden wende, zal men een ongelijken grond vernemen, veroorzaakt door de overblijffels van hier en daar tot den grond toe afgebrokene muren. De steenen dier muren moeten elders henen vervoerd zijn: want in den omtrek ziet men er geene. Het huis van MENELAUS stond in dezen oord; en nog verder, op den *Amycleeschen weg*, ontmoette men den tempel der *Dioscuren* en der Bevalligheden. Verstaanbaarder zal deze beschrijving worden, indien de Lezer met PAUSANIAS, of slechts met de *Reis van Anacharsis*, te rade ga.

Onbebouwd is deze geheele omvang van *Lacedemonie*; in stilte verbrandt denzelven de zon, en verslindt onophoudelijk het marmer der grafsteden. Toen ik deze woestenij aanschouwde, versierde niet een eenige plant de steenhoopen, verlevendigde dezelve geen enkele vogel of insekt, behalve millioenen hagedissen, die, zonder gedruisch, langs brandende muren op- en afklommen. Een half dozijn halfwilde paarden graasde hier en daar op een dor kruid; een landman kweekte in eenen hoek des Schouwburgs een weinig groente; en te *Magoula*, dat zijnen treurigen naam aan *Lacedemonie* geeft, zag men een klein bosch van Cipressebomen. Maar dit *Magoula* zelf, hetwelk eertijds een vrij aanzienlijk *Turksch* dorp was, is op dit veld des doods gesneuveld; deszelfs vervallene huizen zijn ingestort, en het is niet meer dan een puinhoop, die puinhoopen aankondigt.

Ik klom van het Kasteel naar beneden, en had een kwartier uurs werk, eer ik aan den *Eurotas* kwam. Ik zag hem nagenoeg zoo als ik twee mijlen hooger daarover was getrokken, zonder dien te kennen; bij *Sparta* heeft hij de breedte van de *Marne*, boven *Charenton*. Zijne bedding, in den zomer bijkans uitgedroogd, vertoont een steengruis, met kleine keisteentjes doormengd, met riet beplant, en over welke een zoet en helder water stroomt. Dit water kwam mij voortreffelijk voor; ik dronk er rijkelijk van: want ik smachtte van dorst. Gewisselijk verdient de *Eurotas* den bijnaam van Καλλιδοναξ, *met het fraaije riet*, door EURIPIDES daaraan gegeven; maar of hij dien van *Olorifer* moet behouden, weet ik niet: want in zijne wateren heb ik geene Ganzen vernomen. Ik volgde zijnen loop, in

de

de hoop van deze vogels te zullen ontmoeten, die, volgens PLATO, eer zij ſterven, een gezigt van den Olympus hebben; en dit is de reden, dat hun laatſte gezang zoo welluidende is. Vruchteloos waren mijne naſpooringen. Misſchien ſtond ik niet zoo hoog als HORATIUS in gunſt bij de *Tyndariden*, en dat zij het geheim van hunne wieg mij niet wilden openbaren.

Hetzelfde lot ondergaan de beroemde rivieren als de beroemde volken: eerst onbekend, daarna vermaard op den aardbodem, vervallen zij vervolgens tot hunne voormalige onbekendheid. De *Eurotas*, eertijds *Himerus* genaamd, ſtroomt tegenwoordig ongeacht onder den naam van *Iri*, even gelijk de *Tiber*, voormaals de *Albula*, tegenwoordig de onbekende wateren van den *Teuronus* zeewaarts voert. Ik onderzocht de puinen van de brug *Babyx*, die niet veel beteekenen. Ik zocht het eiland *Platanista*, en meende het zelfs beneden *Magoula* gevonden te hebben. Het is een ſtuk gronds van driekantige gedaante, welks eene zijde van den *Eurotas* wordt beſpoeld, en welks twee andere zijden geſloten zijn door rietſlooten, alwaar des winters de rivier *Magoula*, het oude *Chacion*, ſtroomt. Op dit eiland groeijen eenige Moerbeije- en wilde Vijgeboomen, maar geene Platanuſen. Niets vernam ik er, welk aanduidde, dat de *Turken* tot nog toe dit eiland tot lustverblijven hadden aangelegd; ik zag er eenige bloemen, onder andere blaauwe lelien; ik plukte er eenige van, ter gedachtenisſe van HELENA: de vergankelijke kroon der ſchoonheid is nog aanwezig aan de oevers van den *Eurotas*, en de ſchoonheid zelve is verdwenen.

Zeer onderſcheiden is het gezigt, welk men, langs den *Eurotas* wandelende, heeft, van hetgene de top des Kasteels aanbiedt. De rivier ſtroomt in eene kronkelende bedding, en verbergt zich in rietgewas en rooslaurieren, zoo groot als boomen; aan den linker oever dienen de *Menelaions-bergen*, die zich dor en roodachtig vertoonen, tot een tegenhanger van de helderheid en groente van den loop van den *Eurotas*. Aan den regter oever ſtrekt de *Taygetus* zijne prachtige gordijn uit: de geheele ruimte, tusſchen die gordijn en de rivier begrepen, wordt door de heuvels en de ruïnen van *Sparta* beſlagen; deze heuvels en ruïnen ſchijnen niet verwoest te zijn, zoo als zij, van nabij gezien, zich vertoonen; veeleer ſchijnen zij met purper, violet en bleek goud te zijn geverfd. Het zijn niet de helder groene weiden en bladeren, welke deze

verwonderlijke landſchappen vertoonen; het zijn de uitwerkſels van het licht. Deze is ook de reden, waarom de rotſen en heigronden altijd ſchooner zijn zullen dan de vruchtbaarſte valleijen van *Frankrijk* en *Engeland*.

Aldus, na eeuwen lang te zijn vergeten geweest, heeft deze rivier, die de *Lacedemoniërs*, door PLUTARCHUS verheerlijkt, langs hare oevers heeft zien zwerven, zich misſchien verheugd, in hare onbekendheid, de ſchreden eens onbekenden vreemdelings langs hare oevers te hebben hooren weerklinken. Het was op den achttienden Augustus des jaars 1806, 's morgens ten negen ure, dat ik, in mijne eenzaamheid, langs den *Eurotas* deze wandeling deed, welke ik nimmer zal vergeten. Indien ik de zeden der *Spartanen* hate, miskende ik de grootheid van een vrij volk niet, en heb niet zonder aandoening deszelfs edel ſtof vertreden. Eene enkele daadzaak is genoeg tot roem van dit volk: „ Toen NERO *Griekenland* bezocht, durfde hij binnen „ *Lacedemon* niet komen." Welk eene heerlijke lofſpraak op deze ſtad!

In keerde terug naar het Kasteel, ſtaan blijvende bij alle de ſteenhoopen, welke ik in mijnen weg ontmoette. Gelijk *Miſitra* waarſchijnlijk gebouwd is van de puinhoopen van *Sparta*, zal dit ongetwijfeld veel hebben bijgedragen tot de verwoesting der gedenkſtukken der laatstgenoemde ſtad. Ik vond mijnen medgezel juist op dezelfde plaats, alwaar ik hem gelaten had: hij zat aldaar; bij had geſlapen; hij was zoo even ontwaakt; hij rookte zijne pijp; hij ging wederom ſlapen. De paarden liepen vreedzaam te grazen op de haardſteden van Koning MENELAUS. „ HELENA had haar fraai Spinrokken niet afgelegd, met purperkleurige wol voltooid, om hun in eene fraaije krib „ zuivere tarwe te geven (*)." Dus ook, reiziger als ik ben, ben ik de Zoon van ULYSSES niet, hoewel ik, even als TELEMACHUS, mijne vaderlijke rotſen boven de ſchoonſte landen waardeer.

Het was middag; de zon ſchoot regelregt hare ſtralen op onze hoofden. Wij zochten lommer in eenen hoek des Schouwburgs, en aten met grooten trek brood en gedroogde vijgen, welke wij van *Miſitra* hadden medegebragt: mijn knecht JOZEF had de overige mondbehoeften onder zich. De Janitſaar verblijdde zich; hij meende gedaan werk te hebben, en maakte zich gereed om te vertrekken; doch, tot zijn groot leedwezen, zag hij wel-

(*) *Odyſſea*.

welhaast dat hij zich bedroog. Ik zette mij neder om aanteekeningen te maken en de voornaamſte plekken in oogenſchouw te nemen; dit alles duurde ruim twee uren, na verloop van welke ik de gedenkſtukken ten Westen van het Kasteel wilde onderzoeken. Aan deze zijde moest het graf van LEONIDAS zijn. De Janitſaar verzelde mij, de paarden bij den toom vasthoudende; wij zwierven van ruïne tot ruïne. Met ons beiden waren wij de twee eenige levende menſchen, te midden van zoo vele doorluchtige dooden: alle beiden Barbaren, vreemdelingen voor elkander zoo wel als aan *Griekenland*, voortgekomen uit de bosſchen van *Gallie* en de rotſen van den *Caucaſus*, hadden wij elkander ontmoet in het binnenſte van *Peloponeſus*, ik om graven voorbij te trekken, hij om op graven te leven, welke niet die onzer vooroudereu waren.

Vergeefs ondervraagde ik de kleinſte ſteenen, om de asch van LEONIDAS van hen te eiſchen. Een oogenblik evenwel had ik eenige hoop; nabij de wandeling, welke ik ten Westen van het Kasteel gedaan had, zag ik uitgehouwene ſteenbrokken, welke ik voor brokken van een Leeuw aanzag. Uit HERODOTUS weten wij, dat er een ſteenen Leeuw op het graf van LEONIDAS ſtond; eene bijzonderheid, die door PAUSANIAS niet verhaald wordt. Ik ſpande alle mijne krachten in; vruchteloos was al mijn zoeken (*). Ik weet niet, of het ter dezer plaatſe was, waar de Abt FOURMONT drie keurige gedenkſtukken ontdekte. Het eene was een ſteen, waarin de naam *Jeruzalem* gegraveerd was: veelligt ſloeg dit op het verbond der *Joden* met de La-

(*) Mijn geheugen bedroog mij hier: de Leeuw, van welken HERODOTUS ſpreekt, ſtond bij de *Thermopylen*. Zelfs zegt die Hiſtorieſchrijver niet, dat het gebeente van LEONIDAS naar zijn Vaderland gevoerd werd. Integendeel verzekert hij, dat XERXES het lijk van dien Vorst aan een kruis deed hangen. Van hier, dat de brokken van den Leeuw, welke ik te *Sparta* zag, het graf van LEONIDAS niet kunnen aanwijzen. Men zal wel gelooven, dat ik op de puinhoopen van *Lacedemonie* geenen HERODOTUS bij de hand had; op mijne reis had ik niets medegenomen dan RACINE, TASSO, VIRGILIUS en HOMERUS, den laatstgemelden met wit papier doorſchoten, om aanteekeningen te maken. Hierom is het niet te verwonderen, dat ik, mij op mijn geheugen moetende verlaten, een misſlag konde begaan omtrent eene *plaats*, zonder mij evenwel omtrent eene daadzaak te bedriegen.

Lacedemoniërs, waarvan in de boeken der Machabeën gesproken wordt; de twee andere gedenkstukken waren de Graffchriften van LYSANDER en AGESILAUS. Eigenaardig moest een Franschman het graf van twee groote Krijgshelden wedervinden. Ik wil hier aanmerken, dat Europa aan mijne landgenooten de eerste voldoende kundigheden verschuldigd is, welke het omtrent *Sparta* en *Athene* verkregen heeft (*). DESHAYES, door LODEWIJK DEN XIII naar *Jeruzalem* gezonden, bezocht, in den jare 1629, *Athene*; wij hebben zijn Reisverhaal, hetwelk CHANDLER niet gekend heeft. Vader BABIN, een Jesuit, gaf, in den jare 1672, in het licht zijn berigt omtrent den *Tegenwoordigen Staat van de Stad Athene*; dit verhaal was in orde gebragt door SPON, voor dat deze waarheidlievende en bekwame reiziger in gezelschap van WHELER op reis ging. De Abt FOURMONT en LEROI zijn de eersten geweest, welke echte kundigheden omtrent *Laconie* verspreid hebben, hoewel in der daad VERNON vroeger dan zij *Sparta* had bezocht; doch er is slechts één brief van dien *Engelschman* voorhanden: hij vergenoegt zich met te zeggen, dat hij *Lacedemonie* heeft gezien, doch treedt daarover in geene bijzonderheden. Wat mij aangaat, ik weet niet, of mijne nasporingen tot de nakomelingschap zullen overgaan; maar voor het minste zal ik mijnen naam geschreven hebben naast den naam van *Sparta*, die alleen denzelven voor de vergetelheid kan bewaren; ik zal den omtrek dier beroemde stad bepaald hebben; ik zal, om zoo te spreken, zoo vele onsterfelijke puinhoopen wederom gevonden hebben: zoo bepaalt dikmaals een geringe visscher, door schipbreuk of bij geval, de ligging van eenige rotsen, die der opmerkinge der bekwaamste lootsen ontsnapt waren.

Te *Sparta* bevond zich eene menigte altaren en standbeelden, gewijd aan den Slaap, aan den Dood, aan de Schoonheid (VENUS-MORPHO), godheden van alle menschen; aan

(*) Omtrent *Athene* zijn wel de twee brieven voorhanden in de verzameling van MARTINUS CRUCIUS, in 1584; maar, behalve dat zij zoo goed als niets zeggen, zijn zij geschreven door *Grieken*, in *Morea* geboren, en gevolgelijk de vrucht niet van het onderzoek van hedendaagsche reizigers. SPON haalt nog het Handschrift aan uit de *Barberijnsche* Boekerij, te *Rome*, hetwelk tweehonderd jaren meer dan zijne Reis beugde, en waarin hij eenige teekeningen van *Athene* vond.

aan de gewapende Eerbaarheid, waarschijnlijk dezelfde, welke de *Lacedemoniërs* den vijanden inboezemden. Niets van dat alles is er overgebleven; maar ik las ergens deze vier letters: ΛΑΣΜ. Moet dit aldus worden aangevuld: ΓΕΛΑΣΜΑ, *Gelasma?* Zoude dit het voetstuk zijn van het *Lagchen*, welk LYCURGUS onder de achtbare afstammelingen van HERCULES plaatste? Het altaar van het *Lagchen* alleen zijnde overgebleven te midden van het begravene *Sparta*, zoude ter luisterrijke zegepraal verstrekken voor de wijsbegeerte van DEMOCRITUS.

De dag liep ten avond, toen ik mij afscheurde van deze doorluchtige steenhoopen, van de schim van LYCURGUS, van het herdenken aan de *Thermopylen*, en van de leugens des verdichtsels en der geschiedenisse. De zon verdween achter den *Taygetus*, zoodat ik haren loop over de ruïnen van *Lacedemonie* zag beginnen en eindigen. Drieduizend vijfhonderd drieënveertig jaren waren er verloopen, sinds zij, voor de eerste maal, was op- en ondergegaan over deze stad. Ik vertrok, hebbende de ziel vervuld met de voorwerpen, welke ik gezien had, en overgegeven aan onuitwischbare overdenkingen. Soortgelijke dagen kunnen vervolgens vele wederwaardigheden gedurig doen dragen, en maken vooral den geest onverschillig voor eene menigte schouwtooneelen.

DE LIEFDE.

Gij, wie men heilig noemt,
Wier deugd de wereld roemt,
Die regt doet op uw paden,
Die d'armen bijstand biedt,
Ach! ijdel zijn uw daden,
Hebt gij de liefde niet.

Wat ooit uw moed verwon,
't Geloof verzetten kon,
Wat gij ook moogt verrigten —
Zoo 't niet uit liefde vliet ....
De glans van al uw pligten
Is slechts een blinkend niet.

Schoon

Schoon gij 't heelal doorreist,
Der ſterren namen kent,
Der zonnen zwaai moogt meten;
Het diepst geheim beſpiedt,
Verborgenheên kunt weten,
En in de toekomst ziet;

Schoon ge Engten talen ſpreekt, ...
En 't hart geen liefde kweekt,
Door haar niet wordt bewogen, —
Hoe trotsch uw kennis praal',
Gij blijft, bij uw vermogen,
Een klinkende metaal.

De liefde is altijd rein;
Zij blinkt als een fontein,
Wier helder-tintlend water
Kristallen ſtralen ſchiet,
Dat met een zoet geklater
En zilvren golfjes vliet.

De liefde is nimmer koel;
Zij gloeit van 't reinst gevoel,
Van Godlijk mededoogen;
De liefde is teêr en zacht;
De liefde is ligt bewogen,
En ſmelt bij jammerklagt.

De liefde hoopt altijd,
Vergeet, verdraagt en lijdt;
Zij oogst voor beter leven;
Zij helpt, zij troost, zij raadt;
De liefde wil vergeven,
De liefde denkt geen kwaad.

De liefde is uitgebreid:
Zij kent geen onderſcheid;
Zij woont bij blanken ... zwarten ...,
Zij heeft haar' dienst alom,

't Al.

't Altaar in alle harten,
't Heelal ten eigendom.

Zij blinkt verheven — teêr
In Jezus reine leer;
Het hard en nevlig duister
Wijkt voor haar' heldren glans:
Zoo blinkt met zachten luister
De maan aan 's Hemels trans.

Gelijk het dorstig land,
Met heester, bloem en plant,
Gelaafd wordt door den regen,
Zoo wordt het hart besproeid,
Als zij, tot troost en zegen,
Van 's Heilands lippen vloeit.

Zij leeft en gloeit en gloort
In Jezus heilig woord,
In Jezus edle daden:
Zij drukt, met majesteit,
Op de Evangeliebladen
Het merk van Godlijkheid.

Waar zij haar' zetel sticht,
Daar rijst een heerlijk licht,
Daar wil de Godheid wonen;
Daar troont een Englenrij,
Daar klinken zuivre toonen
Van Hemel-melodij.

Zij bloeit in 't bloemrijk dal,
Ruischt in den waterval,
En klettert in den regen;
Waar zij den stervling vleit,
Daar druipt het al van zegen
En zwelt van vruchtbaarheid.

O Gij, vol rein gevoel,
Die gloeit voor 't hoogste doel,
Voor 't heil der menschheid ademt!
Gij, dan op 't hoogst verrukt,
Als gij 't heelal omvademt
En aan uw' boezem drukt!

Gij, edle menschenvrind!
Wordt, schoon gij harten vindt,
Met eeuwig ijs omtogen,
Schoon gij op rozen stuit,
Door liefde teêr bewogen
Zij stroomt ten boezem uit.

U, wien geen ondank grieft,
Van 't Englendom geliefd,
En boven de aard' verheven,
U, rijp voor de Eeuwigheid,
U is in beter leven
De gloriekroon bereid.

SPANDAW.

VOORBEELD VAN BUITENGEWONE SPIJSONTBERING.

In het Prinsdom *Wales* leeft nog tegenwoordig eene vrouw, MARIA THOMAS genaamd. Zij is vierentachtig jaren oud, drieënzestig van welke zij in het bed heeft doorgebragt; gedurende dat lange tijdverloop heeft zij geleefd, zonder bijkans iets te eten of te drinken. Tien jaren heeft zij, gedurende dit tijdverloop, geleefd, zonder volstrekt eenig voedsel, hoe ook genaamd, te nuttigen; zij bevond zich toen in eenen staat van verstijving, zonder van haar aanwezen eenige bewustheid te hebben. In den jare 1807 bestond haar voedsel in eene once broods en een glas water in de veertien dagen; en nog gaf zij dit voedsel over, eenige minuten nadat zij het had genuttigd. Na zoo langdurig eene onthouding van voedsel, bevindt zij zich in den toestand van een levend geraamte. De Heer JAMES WARD, op *Newmanstraat*, een voortreffelijk kunstenaar, bezit eene overfraaije afbeelding van deze vrouw, eenig in hare soort, en

en naar het leven vervaardigd. Hoogstwelkom zoude den Wijsgeeren en Geneeskundigen eene plaat van dit zonderling portret zijn, verzeld van een berigt aangaande het oorſpronkelijke door den Heer WARD, perſoonlijk met hetzelve bekend.

ANEKDOTEN, RAKENDE DEN BEROEMDEN VIOLIST VIOTTI.

JAN BAPTIST VIOTTI, geboren in *Piemont*, in den jare 1745, leerling van den vermaarden *Italiaan* PUGNANI, was, ongetwijfeld, de eerſte Violist zijner eeuwe. De Noordſche hoven bezocht hebbende, kwam hij te *Parijs*, werwaarts het gerucht, welk van hem was uitgegaan, hem was vooruit gereisd. De verwachting, van hem opgevat, ging hij nog te boven in zijne eerſte proeven in het Geeſtelijke Concert, welk in de maand Maart des jaars 1782 gegeven werd. Zijn geleerd ſpelen veroorzaakte eene algemeene geestdrift.

De Koningin wilde hem te *Verſailles* hooren. De dag tot een Concert wordt bepaald. Alle de perſonen van het hof zijn er tegenwoordig. Reeds de eerſte maten van een *Solo* wekken de diepſte ſtilte en aandacht. Intuſſchen hoort men, in een naaste vertrek, onverwacht roepen: *Ruimte voor Mijn heer den Graaf van Artois!* Te midden van het gedruisch neemt VIOTTI zijne viool onder den arm, en verlaat de zaal en het ganſche hofgezin, tot groote ergernis der aanwezigen.

Kort daarop nam VIOTTI het beſluit, niet meer in het openbaar te ſpelen; zijne vrienden, echter, genoten het voorregt, hem op bijzondere Concerten te hooren.

In den jare 1792 woonde op eene vijfde verdieping van een huis een Afgevaardigde tot de Conſtituerende Vergadering, tot [illegible] VIOTTI. [illegible] de toeſtemming, om, ten huize van zijnen vriend, een Concert te geven. Prinſen en de eerſte vrouwen van het hof worden er op genoodigd. Op de bedenking, dat het lieden van zoo veel aanzien niet te vergen ware, zoo hoog te klimmen: „ Al lang genoeg," ſprak VIOTTI, „ zijn wij tot hen afgedaald; van daag moeten zij tot ons opklimmen."

Op zekeren tijd bevond hij zich in gezelſchap van den Heer PUPPO; hij wist, dat deze overal zich beroemde, een leerling te zijn van TARTINI, maar tevens, dat zulks onwaar was. Thans verzocht hij den Heer DE LA HOUSSAIE, een echten leerling van TARTINI, in zijns leermeesters manier te ſpelen, in tegenwoordigheid van den Heer PUPPO, welken hij aldus aanſprak: „ Mijn vriend! luister nu eens aandachtig naar DE LA

„ HOUS-

„ HOUSSAIE, en gij zult van TARTINI's ſpelen een denkbeeld „ hebben."

In het laatst van het jaar 1792 verliet VIOTTI *Frankrijk*, en begaf zich naar *Londen*, alwaar hij ſedert de Muzijk met den Koophandel heeft verwisſeld.

DE RIJKAARD EN DE WIJSGEER SADI.

Een zeer rijk *Perziaan* vroeg den Wijsgeer SADI al lagchende, waar het bij toe mogt komen, dat men Lieden van Vernuft zoo vaak aan de huizen der Rijken vond, terwijl men de Rijken nimmer aan de huizen der Mannen, voor verſtandig bekend, aantrof? — „ Het is," antwoordde SADI, „ omdat Mannen van Verſtand de waarde der Rijkdommen „ kennen, maar de Rijken van de waarde des Verſtands on„ kundig zijn."

SCHOON GEZEGDE VAN KONING EDUARD I.

Door den dood van HENDRIK III. werd deszelfs Zoon EDUARD tot den Troon van Engeland geroepen. Deze Prins, gelijktijdig het overlijden van zijnen Vader en dat van zijnen eenigen Zoon vernemende, betoonde minder droefheid over het tweede, dan over het eerſte verlies. De Koning van *Sicilië* zich daarover verwonderd toonende, gaf hij denzelven tot antwoord: *Het verlies van eenen Zoon kan vergoed worden; dat van eenen Vader is onherſtelbaar.*

IETS OUDERWETSCHS.

Ten tijde van KAREL DEN IX, Koning van *Frankrijk*, waren de danſen vrij ſtijf en droog. Aan het Hof ſpeelde men op de gewone *bals* — de *pſalmen Davids.* De Koning zelf danſte het liefst naar de woorden van den 129 pſalm. — En thans —? *Tempora mutantur!*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING (*)

OVER DE VERDIENSTEN VAN

Mr. JOHAN VAN HEEMSKERK,

INZONDERHEID ALS DICHTER.

DOOR

Mr. JACOBUS SCHELTEMA,

Lid van het Hollandsch Inſtituut, Secretaris der Tweede Klaſſe van hetzelve, enz. enz.

Het was voor den beoefenaar van de Geſchiedenis onzer Dichtkunst een aanmerkelijk verſchijnſel, dat er eene verzameling van grootere en kleinere dichtſtukken, alle van ééne hand, en bij de laatſte uitgave in 1626 getiteld: *Minnekunst*, *Minnebaat*, *Minnedichten*, *Mengeldichten*, beſtond, welke, naar het oordeel van bevoegde regters, eene gelijke waarde hadden met de beſte voortbrengſelen der edelſte vernuften, dan — wier maker geheel onbekend was.

De beroemde PIETER BURMAN (de jonge) behoorde vooral onder de hoogſchatters van dezelve. Hij zoo wel, als BROEKHUIZEN, prees deze verzen zijnen vrienden en leerlingen aan; van hier waarſchijnlijk, dat, wanneer, voor veertig of vijftig jaren, één dezer thans zeldzaam gewordene boekjes op eene verkooping voorkwam, hetzel-

(*) Deze Redevoering is uitgeſproken in de Maatſchappij FELIX MERITIS, den 7 Febr. 1811.

zelve doorgaans niet dan voor eenen vrij hoogen prijs konde worden ingekocht.

Deze verzameling kwam mij ter hand bij het opſporen der verdienſten van de Dochters van ROEMER VISSCHER. De *Mengeldichten* waren, bij den eerſten druk, aan de oudſte der Zusteren met een zinrijk Lofdicht opgedragen, hetwelk later getiteld: *Hollandſche bottigheids verdediging* (*), door mij met genoegen en goedkeuring in de Redevoering over beide (†) is ingevlochten.

Het konde niet misſen, of de algemeene waarde dezer verzen, in ſpeling van vernuft, rijkdom van denkbeelden en zwier van uitdrukking, moest tevens in het oog vallen, vooral daar zekere natuurlijke losheid en eigenaardige bevalligheid met een rein gevoel en eene uitſtekende kieschheid vereenigd waren; eene kieschheid, zoo zeldzaam in gedichten van dien aard, en in eenen tijd, toen men dezelve wel eens bij de beste Dichters, CATS, HUYGENS en anderen, te vergeefs moest zoeken — zelfs zoodanig, dat deze verzameling gerustelijk aan jonge lieden in handen zoude kunnen gegeven worden, indien de les van CAMPHUIZEN minder waarheid behelsde:

Hetgeen van zelve wast, behoeft men niet te zaaijen.

Niet alleen werd derhalve dit boekje onder vele anderen met een witten keurſteen geteekend; maar een later onderzoek ſtelde deze verzameling bij mij in zulk een licht, dat ik eene overweging van derzelver gehalte als geen ongepast onderwerp beſchouwde voor eene ſpreekbeurt ter dezer plaatſe, die, mijns inziens, niet alleen en bij uitſluiting toegewijd is aan de behandeling van zaken van geheel ernſtigen en gewigtigen aard tot leering en ſtichting, maar ook, door de beſchouwing van eenigzins vrolijke onderwerpen, dienen mag tot genoegen en uitſpanning.

Ik ſtelde mij dus voor, om hier te ſpreken *over den onbekenden Dichter*, en had reeds, vermits ik niets anders wist, dan dat dezelve een geboren Amſterdammer was, die van den jare 1617 tot 1621 zijne letteroefeningen te *Leyden* had vervolgd, mijn *negatief* onderzoek in zoo verre voortgezet, dat ik aangaande vele Amſterdamſche Dich-

(*) *Verz.* 2de druk, bl. 415.
(†) Bl. 13; zie ook Aanmerkingen bl. 98.

Dichters wist, dat onder hen de maker *niet* was, en dat, naar mijn begrip, geene andere overſchoten, dan DANIEL MOSTERT en de Advocaat INGELS, beiden om het goed gebruik van de edelſte gaven van verſtand en hart bij HOOFT in achting, en om hun geſlepen vernuft en vrolijkheid op den Huize te *Muiden* immer welkom.

Dan, bezig met een onderzoek van geheel anderen aard, geraakte ik op het onverwachtst in het ſpoor om de waarheid te vinden, en weldra bleek het mij, dat Mr. JOHAN VAN HEEMSKERK, de beroemde Schrijver van de *Bataviſche Arcadia*, de maker was, die bij mij meer als voortreffelijk Proza-ſchrijver, dan als Dichter bekend ſtond, en door zijne verwijdering uit den kring der Amſterdamſche Dichteren, veroorzaakt door een verblijf buitens lands gedurende vele jaren, niet in den kreits van mijn onderzoek was gevallen.

Het eerst, dat mij in dezen voorkwam, was een vers van BROSTERHUIZEN (*), hetwelk, als niet bevallig zijnde, door mij wordt achtergelaten. Deze was, in 1625, door de *Minnekunst* van HEEMSKERK op de lijmſtang van Cupido geraakt, en nu zocht hij uitredding door den *Raad tegen de Liefde*, welke bij den eerſten druk wel beloofd doch niet gegeven was, en alleen bij den tweeden druk gevonden wordt. Die wenk bragt mij natuurlijk tot eene vergelijking van deze verzen met de dichtbloempjes, waarmede het veld der *Bataviſche Arcadia* is bezaald. Ik vond hier niet alleen eene gelijke bevallige keuze, een gelijken geur en kleur, maar ook twee der fraaiſte *Minnedichten* uit de verzameling (†) op nieuw met verandering gebruikt. Later vond ik, met 's mans toegevallen uit zijne eigene aanteekeningen bekend geworden, verſcheidene andere bewijzen, en, indien zulks noodig ware, nog meerdere in den fraaijen en zoo bij uitſtek belangrijken Brief van HEEMSKERK zelven, die onlangs door den Heer VAN DER AA uit den letterſchat van de Heeren VAN MAANEN en VAN DER MEERSCH in dit *Mengelwerk* is geplaatst (§) en door mij nader zal gebruikt worden.

Mijn

(*) Zie *Verzameling van Gedichten*, 1654.
(†) 2de Druk. bl. 345 en 353, en *Bat. Arc.* dr. van 1729. bl. 184 en bl. 16.
(§) Zie *Letteroefeningen* 1810. No. IX en X. *Mengelwerk*.

Mijn voornemen, M. H., bekwam dus eene geheel andere wending; een veel ruimer veld opende zich voor mij, vermits ik u thans ook met den man en deszelfs lot moet bekend maken. Deze Verhandeling erlangde dus ten opſchrift: *over de verdienſten van Mr.* JOHAN VAN HEEMSKERK, *vooral als Dichter.* Het bevallige van het onderwerp en het geheel onbekende van hetzelve bij de meesten uwer, zoo niet bij allen, waarborgen mij van uwe deelnemende aandacht, terwijl de ondervinding mij van uwe beſcheidene toegevendheid in het beoordeelen verzekert; dus treed ik, zonder verdere vooraſſpraak, ter zake.

JOHAN VAN HEEMSKERK werd in het jaar 1597 geboren. Zijne deugdzame Ouders, REYNIER VAN HEEMSKERK en GEERTRUID CANT, wezen hem vroegtijdig op de braafheid en verdienſten van beider Vaders, CLAAS VAN HEEMSKERK en REYNIER CANT, die, beiden helden in het rijk van waarheid (*), door dadelijke blijken van vaderlandsliefde in den zorgelijkſten tijd, en door ijver en trouw als Regter en Regent, de liefde en dankbaarheid hunner verpligte Medeburgers en Landgenooten verwierven, en allezins den lof verdienden, die, in de nog onuitgegevene aanteekeningen van den Kleinzoon (†), allerwegen hun met warmte wordt toegekend. De roem, voor zijnen naam verworven door zijnen Neef JACOB VAN HEEMSKERK, den Admiraal, die, in het ijs van *Nova Zembla* bewaard, later in den glorierijken zeeſlag voor *Gibraltar* ſneuvelde, prikkelde nog meer zijn edel gemoed tot bedrijven van eere en tot liefde voor het Vaderland; van hier dat hij, hoezeer te *Bajonne* opgevoed, vaderlandſche gevoelens en zeden bij zijne komst aan de Hoogeſchool te *Leyden* bragt, alwaar hij in het ſtamboek van een zijner vrienden ſchreef:

Gij

(*) Zie *Staatkundig Nederland*, D. I. bl. 437 en bl. 217.

(†) Deze zijn vervat in een geſchreven boek in 4to. getiteld: *Aanteekeningen het Geſlacht der* VAN HEEMSKERKEN *Spectteerende, door Mr.* JOHAN VAN HEEMSKERK, *in zijn leven Raadsheer in den Hoogen Raad*, uit de nagelatene papieren van Mr. R. VAN HEEMSKERK mij verſtrekt.

Gij weet, dat ik mijn hand
Niet wen in 't rijke Grieksch of deftig Roomsch te schrijven,
Maar dat ik die bedwing bij ons slecht Duitsch te blijven,
Uit enkel liefde tot mijn eigen taal en land (*).

Aldaar genoot hij het onderwijs van BARLAEUS, SYLVIUS en VAN ZWANENBURG. Hij was de boezemvriend van DOUBLET (†) en VERBURG (§), beoefende met beiden de Nederduitsche dichtkunst, en trok met den eersten buitens lands. Vier jaren besteedde hij in het bezoeken der voornaamste rijken van Europa. Te *Bourges* ontving hij de waardigheid als Leeraar der Regten. Den zomer van 1624 bragt hij door te *Parijs*, meestentijds, volgens zijne aanteekeningen, als lid van het huisgezin van HUGO DE GROOT, zijn bloedverwant, op wiens liefde en genegenheid hij zich toen en naderhand met reden verhief.

Na de terugkomst in het Vaderland, woonde hij in *den Haag*, alwaar hij, als bekwaam en gelukkig Pleiter, zijnen roem als Regtsgeleerde weldra vestigde, welks regtmatigheid alsmog uit zeer vele advizen zoude te bewijzen zijn. In 1628 tot Advocaat der Oostindische Maatschappij aangesteld, vertrok hij weldra met drie Bewindhebberen naar *Engeland*, om de netelige verschillen tusschen de Hollandsche en Engelsche Maatschappijen, over de Executie in *Amboina*, vermengd met vele andere quæstien van oorlog en staat, zoo mogelijk, te vereffenen. Zij werden bij de zes jaren aldaar opgehouden, en, eindelijk onverrigter zake terug gekeerd, erlangde hij, tot een blijk van goedkeuring op zijne pogingen, een geschenk van zesduizend gulden boven zijne aanvrage en kosten. Had de edelmoedigheid jegens zijnen Schoonbroeder DIRK PRUYS, die bezwaard was met de zorg van een groot gezin, hem niet wederhouden, hij ware destijds waarschijnlijk gevorderd tot het zoo voordeelig als aanzienlijk ambt van Advocaat der Maatschappij. Hij bleef in *den Haag* wonen en aldaar de regtsgeleerde practijk beoefenen, die hem, volgens eigen schrijven, meer voordeels gaf dan het beste ambt. Hij vestigde zich later in *Amsterdam*, alwaar hij in

(*) In het *Album* van BROSTERHUIZEN; zie 1ste druk, Meng. No. 3.
(†) Ald. Meng. No. 9.
(§) Ald. Meng. No. 6 en 11.

in 1640 Schepen (*) werd en de ſtad in verſcheidene ambten, gedurende vijf jaren, met lof diende. Toen is hij tot Lid van den Hoogen Raad (†) benoemd; in welken ſtillen en gerusten werkkring hij bleef tot aan 1656, wanneer eene heete koorts hem op het onverwachtst aan gezin, vrienden en vaderland ontrukte.

In gevorderden leeftijd is hij gehuwd aan ALIDA VAN BEUNINGEN, de Zuster van COENRAAD, den wijzen en eerlijken Staatsdienaar, wiens verſtand en hart door HEEMSKERK voornamelijk waren gevormd en geleid, zoo als VAN BEUNINGEN later dankelijk erkende en beloonde door zijne zorg als Voogd over de vier nagelatene Zonen van den Raadsheer. Deze gedroegen zich alle hunnen Vader waardig. De oudſte ſneuvelde bij het veroveren van *Naarden*. De derde, COENRAAD (§) genoemd, begaf zich, op eigene kosten, als vrijwilliger, met vijftig matrozen, in 1674, naar 's Lands vloot; hij woonde de zeeſlagen bij aan boord van den Admiraal VAN GENT, en kwam onverzeerd en met eere terug; later werd hij door zijnen voortreffelijken meester in de ſtaatkundige loopbaan geleid; hij betrad dit glibberig ſpoor met ſtevigen voet, bragt vele gewigtige bezendingen met lof ten einde, en werd door den Keizer tot Graaf des Rijks verheven. Zijne zedigheid en burgerlijkheid deden hem geen gebruik maken van dezen bekomenen titel; in alles voegde hij aan den naam van HEEMSKERK eenen grooteren luister toe door eigene deugden.

De naam van den Vader is het meest bekend geworden en gebleven door de *Bataviſche Arcadia*. Dit Werk was het eerſte, zoo veel ik heb kunnen nagaan, in onze taal, waarin, onder het loofwerk van liefkozerij, gehandeld werd over onderwerpen van Geſchiedenis, Regtspleging, Zeden enz. WILLINK, SOETEBOOM, BRUYN, GARGON en anderen hebben het voorbeeld van HEEMSKERK gevolgd; dan niemand hunner heeft dezen ingehaald, veel min voorbij geſtreefd.

Daar is er, die afkeuren, dat de ernſtigſte voorwerpen uit de Geſchiedenis of Regtspleging alhier met minverhalen en liefdesgevallen vermengd zijn. Gaarne geef ik toe, dat dit bij de lezing niet aangenaam is; doch lijstwerk en ta-

(*) WAGENAAR, *Amſterdam*, D. III.
(†) VAN LEEUWEN, *Bat. ill.*
(§) *Staatkundig Nederland*, D. I. bl. 425.

tafereel zijn hier bij beide elk op zichzelve zoo bijzonder ſchoon, dat beide eene opzettelijke beſchouwing, liet mijn beſtek zulks toe, zouden verdienen.

Alles is ingekleed als een reisverhaal van een vrolijk gezelſchap jonge lieden bij een togtje van den Haag naar Katwijk, door Rijnland, op een ſchoonen zomerdag. De onderlinge gezelligheid, de pas ontluikende liefde bij twee hunner, de meer gevorderde bij twee anderen, geven gelegenheid tot vrolijke geſprekken, zoete kwellaadje en vele kwinkſlagen; de herinnering aan gebeurde zaken op de bezochte of geziene plaatſen aanleiding tot ernſtiger overweging, en bij deze laatſte blinken de geleerdheid, vaderlandsliefde, vrijheidsijver, gematigdheid in godgeleerde zaken, en menſchenmin van den Schrijver niet minder uit, dan de ſmaak, de kieschheid en het vernuft van denzelven in het eerſte. De ſtijl is zoodanig naar den eisch van elk verſchillend onderwerp gebezigd, dat het eene afzonderlijke Verhandeling zoude worden, indien ik dit trachtte te bewijzen. De eerbiedwaardige LUBLINK, zoo verdienſtelijk bij onze Letterkunde, ſchreef mij onlangs, „ dat hij voorheen dikwijls had nagedacht, wat „ hem toch in zijnen jeugdigen leeftijd zoo bijzonder in „ de geſchriften van HEEMSKERK had bekoord; bij ge„ vorderde jaren was hij overtuigd geworden, dat het ze„ ker dit verſchil van ſtijl naar eisch van het behandelde „ was, en vooral ook deszelfs rijkdom in beelden, niet „ minder dan in de gedichten van Vader CATS." De platheid en langdradigheid, waarvan deze, hoe hoog men ook zijne waarde moge rekenen, en waarin ik aan niemand wenschte achtergeſteld te worden, niet geheel vrij te pleiten is, zijn hier daarenboven vermijd. Hoe gemakkelijk zijn de ongemakkelijkſte zaken behandeld! hoe gepast en aardig zijn de overgangen! alles rolt en vloeit als van zelve.

Ware ik niet verzekerd in het vervolg ſtoffe ter verſiering te over te zullen vinden, ik zoude uit het bijwerk overnemen de beſchrijving van *het wijf uit de herberg* (*), als met de kracht van FRANS HALS geſchilderd, of die van het *geestige zangſtertje* (†), in de keurige manier van TER BURG bewerkt; dan, vermits de Hoogleeraar SIEGENBEEK aan deze tafereelen eene wel-

ver-

(*) *Bat. Arc.* bl. 9.
(†) Ald. bl. 175. SIEGENBEEK, *Proeven van Welſpr.* D. I.

verdiende plaatſe bij de *Proeven van Nederduitſche Welſprekendheid* heeft ingeruimd, mag ik dezelve als bij u bekend houden en ze met ſtilzwijgen voorbijgaan, om bij een der ernſtiger deelen een weinig langer te vertoeven.

De voornaamſte dezer loopen over de Hoekſche en Kabeljaauwſche twisten, het Strandregt, het Regtersambt, over de misbruiken in de Regtspleging, de langdurigheid der Processen, het nadeel der Pijnbank, het onregtvaardige van de verbeurdverklaring der goederen, de geſchiedenis van de afſchaffing derzelve, en vooral de geſchiedenis van de vermindering in het ſtraffen van gewaande Toovenaars en Hekſen hier te lande en het nietige der beſchuldigingen van Tooverij, Spoken en wat dies meer zij.

In het laatſte opzigt zoude ik aan dit Werk de meeste waarde toekennen. HEEMSKERK was in dezen, nagenoeg gelijktijdig met den Rotterdamſchen Schepen DANIEL JONCKTYS, die de zaak tevens als Geneesheer en Zielkundige beſchouwde, de voorlooper van BEKKER. Hij is, mijns inziens, de eerſte onzer Regtsgeleerden en Regters, die over en tegen dit gewigtig punt in de gedenkrollen der menſchelijke ellende en boosheid, ten minſte lang vóór THOMASIUS, in onze taal ſchreef. Hij had opzettelijk nagegaan, wat hierover voor en tegen reeds geſchreven was. De naam van onzen Landgenoot JOHANNES WIER of WIERIUS, in de *Graaf* geboortig, en thans zoo weinig bekend, die het eerst en zelfs vóór den Jeſuit SPEE, te *Weenen*, tegen den Duivel en de Duivelskunſten ſchreef, en de Toovenaars en Hekſen voor den brandſtapel trachtte te bewaren, is door hem bewaard gebleven, en ook heeft hij den laatſten, als Schrijver van het Werkje, *de cautio criminalis*, of *waarborg om geen kwaad halsregt te doen*, regt doen wedervaren. SPEE had als Geeſtelijke veten der lijderen tot in hun uiterſte bijgeſtaan; uit menschlievendheid beſloot hij, de gruwelen, welke hij had leeren kennen, openbaar te maken, en zich het gevaar, hetwelk hij hierdoor bij de domme menigte liep, te getroosten. Zijn Werk moest echter, wanneer men zijnen ſtand en den tijd in acht neemt, natuurlijk vele blijken van bijgeloovigheid behouden. Nergens is, dunkt mij, het ſchrikkelijke der Hekſenprocesſen meer naar waarheid en meer volledig ten toon geſteld, dan hier. HEEMSKERK heeft er zeer veel uit ontleend. Alles bijeengetrokken en zamengedrongen zijnde, komt de ſlotſom hier op uit.

Het Bijgeloof en de Baatzucht boden elkanderen de hand,

hand. Het gros der menſchen geloofde destijds in het algemeen, dat men zich aan den dienst en de magt van God konde onttrekken, en een verbond met den Duivel aangaan, die alsdan aan zijne volgelingen de gaaf toeſtond om al het onmogelijke te verrigten. — Niet alleen werd dus alles, wat het begrip van het onkundig gemeen te boven ging, *toovery*; maar al het zedelijk en het zoogenaamd natuurlijk kwaad werd ook aan Toovenaars toegeſchreven. Men beſchouwde zulk een gewaand verbond als de zonde tegen den Heiligen Geest, die onvergeeflijk was verklaard. Men hield zich hierom geroepen om voor Gods eere tegen de Toovenaars en Hekſen te ijveren. De Regters, de Geregtſchrijvers, de Beulen en de Rakkers ontvingen het loon van hunnen arbeid naar het getal der verwezenen, en hunkerden des naar de voordeelen uit het hoofdgeld en het verbeurdverklaren der goederen, als zijnde de brokken, waarvan zij vette ſoppen konden eten. Van hier derhalve, dat men even gretig was in het aannemen als in het doen van beſchuldigingen. Men lokte deze uit, naamloos, onverſchillig van ſlechte of van geloofwaardige menſchen, van minderjarigen, van kinderen, en, ô gruwel! zelfs van kinderen jegens eigene ouders. Naar het beſtaan van de misdaad (*corpus delicti*) werd nooit onderzoek gedaan. Alles, wat bij mogelijkheid ten nadeele van den beſchuldigden konde dienen, werd met drift opgeſpoord en aangevat. De minſte vlek in het zedelijk gedrag was een bewijs van ſchuld. Was de gewaande Toovenaar of Heks deugdzaam, dan was het: *zie, hoe de wolven zich met ſchaapsvachten kunnen bedekken!* Vlugtte of verweerde hij zich, dan was de beſchuldiging bewezen: *hij durft zijnen regter niet onder de oogen komen*, zeide men. Werd hij gevangen, dan was het uitkleeden en ſcheren van den beklaagden het eerſte werk, ten einde deze door het behouden van eenig toovertuig of eenige tooverzalf niet zoude wegvliegen, al ware het ook door een venſterreet of ſleutelgat. Bevond men dan ergens eenige moedervlek of lidteeken, dit was het ingedrukt zegel van den Boozen en een bewijs voor het aangaan van een verbond met denzelven. Naar alles, wat ooit het leed van een gevangenen verzachten kan, verlangde en ſmachtte hij vergeefs; hij mogt zelfs den Regter niet zien, opdat de helſche geest niet in dezen zoude overvaren. Het was gunst, wanneer de vuur- of water-

proef, beide uiterst wreed, de laatste hoogst onzeker, alsdan volgde; gewoonlijk de pijnbank. Wat konde men van de oude zuffe vrouw, door dreigen, geeselen, rekken, prangen en persen op het uiterste gemarteld, anders verwachten, dan dat ze zeide, wat men hebben wilde? Zij had dan den Duivel gezien, en beschreef zijne hoornen, zijnen staart en zijne vurige oogen zeer naauwkeurig; zij was dan in eene mosselschelp of eijerschaal, met behulp van eene naald, over de zee naar *Engeland* gestevend; zij was op een bezemstok naar den Bloksberg gevlogen, had aldaar in de gedaante van eene kat gedanst, en met den Boozen en anderen gebanketteerd en — geboeleerd; zij was dan verders in een weerwolf, vledermuis, kraai of vloo veranderd geweest, en had ijselijke misdaden gedaan, onweren verwekt, den oogst op een veld met den bezem neergeslagen, heete koortsen gezaaid, schepen op verren afstand doen vergaan, menschen en vee betooverd, en honderd andere onmogelijke dingen verrigt! Nadat ze zichzelve in de pijne alzoo schuldig verklaard had, werd haar afgevergd, de medeschuldigen te melden. Wil ze of kan ze niet, alweder naar de plei! Heeft ze hare eigen onschuld niet kunnen staande houden, hoe zal ze het die van anderen doen? Met dezen werd dan gelijk vervaren. Van hier was het dan, dat op het laatst niemand veilig werd. Één vijand was genoegzaam om den besten en nuttigsten mensch in handen van den Regter te brengen; en deze werd zoo ervaren in kunstgrepen en strikvragen, om de Toovenaars tot bekennen te brengen, dat zeker Ambtman zich beroemen durfde, de greep zoo weg te hebben, dat, indien de Paus zelf onder zijne kluiven kwam, ook deze zoude klappen en zich schuldig kennen! Gebeurde het, dat iemand der beschuldigden zich konde verdedigen, dan werd hem dit door den Duivel ingegeven. Bezweek hij onder de pijniging, of werd hij flaauw, dan maakte de Booze hem ongevoelig. Stierf hij onder de foltering, dan brak de Duivel hem uit belangstelling of genegenheid den hals. Stond hij de foltering in alle deelen door, dan was het een hardnekkig kind van den Satan; dan werd de kerker bij voortduring zijn lot, de Geestelijken bragten hem op de pijnbank des gemoeds, en ontzeiden hem de zaligheid, indien hij niet bekende. Bekende hij, dan werd de ijselijkste dood door strop, water of vuur onvermijdelijk, en, zoo men meende tot Gods eer, de straf voor de aangetijgde misdaden.

den. „ De ſtaken," zegt HEEMSKERK, „ rookten bij honderden van den brand der genen, die menigmaal veel vromer en deugdelijker waren dan de genen, die ze dus deden verbranden (*)." Onder het ſchetſen van deze gruwelen wordt de hand ſtijf, het hart week, het oog nat, het gemoed vol. ô God! hoe dikwijls heeft de mensch uwe ſchoone wereld, die een hemel konde zijn, in eene hel misvormd! Dan, M. H., laat ons liever onze aandacht op aangenamer tooneelen vestigen, en HEEMSKERK als Dichter beſchouwen.

Om HEEMSKERK als Dichter te doen kennen, kunnen wij best 's mans eigene woorden gebruiken, uit den reeds geprezenen Brief. Den Poëet OVIDIUS aangehaald hebbende, zegt hij: „ dat deszelfs aardige aangenaamheid en voortloopende vaardigheid, zonder eenig ſtuiten of tegenſtooten, bij de minſte verſtanden kunnende gelezen en begrepen worden, hem boven alle anderen altijd heeft aangeſtaan, en zoo veel mogelijk in zijne kleinigheid gevolgd is geworden."

Op het voetſpoor van dezen was het ook, „ dat, hoe zeer hij wel konde zien, waar het hem haperde, hem echter de moeite niet lustte, om alles zoo naauw te beſchaven en te bedisſelen, noch hem grooten arbeid wilde laten kosten, hetgene ſlechts tot tijdverdrijf en tot geestes vermaking gedaan werd."

Hij zeide verders: „ dat alles zoo naauw te ziften en zoo netjes uit te werken, te futſelachtig is, en dikwijls de ſchilderijen ſlacht van de oude meesters der verledene eeuwe, waarin alles tot een haartje op het netſte en werkelijkſte is uitgewrocht, en evenwel hebbenze in den omtrek die aardigheid en aangenaamheid niet, die de ſtukken van de kunſtenaars van onzen tijd, hoewel met een ruwer penſeel en robuster hand ontworpen, aan het oog geven. De dichten hebben hun ziel en ligchaam alzoo wel als de mensch, die ze maakt; de woorden voor het ligchaam en de geest, die er in is, voor de ziele verſtrekkende. Zoo ver

(*) *Bat. Arc.* bl. 43 en volg. — *Waarborg om geen kwaad halsregt te doen*, 1643, in velen. Ook mijne *Redevoeringen over het Leven, de Leer en Lotgevallen van* BALTHASAR BEKKER, *Vad. Letteroef.* 1804. *Mengelw.* No. II, III, IV.

ver de ziel voor het ligchaam te præfereeren is, doet ook de geestigheid van een vers voor de fraaije woorden; maar als ze beiden te zamen gaan, zoo maken ze eene volmaakte volkomenheid, even als eene aardige ziele in een ſchoon ligchaam. Maar hoe zelden wordt dit bijeengevonden, en daar het gevonden wordt is het voorwaar hoogelijk te achten. Voor mij ik weet dat ik noch het een noch het ander hebbe, en is er iets dat in mij recommandabel zoude mogen gevonden worden, dat is eene vaardige voortvloeijendheid, die mij bijna alles zonder moeite uit de pen doet vallen, en als die aan het glijden is, dat ik dan hier en daar op een woordje, daar ik wel voel dat het hapert, zoude willen blijven ſtaan, zoo zouden mij ondertusſchen de concepten, die maar (als een aanzigt in een ſpiegel) los in de inbeeldinge hangen, uit het hoofd gaan, en dan zouden er wel nette versjes, met fluweelen woordjes uitgewrocht, voor den dag komen, maar daar dikwijls noch geest noch leven in zoude wezen; en die daar zin in hadde, zoude PYGMALION ſlachten, die op een marmeren beeld verliefd werd."

Wat wonder was het derhalve, dat HEEMSKERK, bij voorkeuze, den lieftalligen Dichter navolgde, met wien hij zoo zeer in aanleg overeenkwam? wat wonder, dat hij in den leeftijd, waarin alles medewerkt om voor de liefde en de bevallige ſekſe de lier te ſtemmen, ten voorwerp koos het groot en bevalligst Minnedicht, hetwelk ons uit de oudheid is bewaard gebleven, de *Ars amandi* (de *Minnekunst*) en het *Remedium amoris* (den *Raad tegen de liefde*), door HEEMSKERK *Minnebaat* genoemd, waarvan zijn Vriend VERBURG, zoo wel als van de Minnedichten van WESTERBAEN (*), had mogen zeggen:

Hier geſchiedt u een vertooning
Van de min en van zijn woning —
Van zijn moeder en zijn ſtaat;
Van de jokjes en genuchjes,
Van de kuurtjes en de kluchjes,
Daar mee Venus ommegaat.

of vragen:

Ben

(*) WESTERBAEN's *Gedichten*, D. I. Voorwerk.

Ben je nieuws om eens te zien
Al de kusjes — al de vonkjes,
Al de lachjes — al de lonkjes,
Die der in de min geſchien;
Al het hopen — al het beven,
Al het ſterven — al het leven,
Al het zuur en al het zoet,
Al de listen — al de trekken,
Die haar in de min bedekken,
Dan met honig — dan met roet:
Zoo doorziet eens deze bladen,
Die, met al dit goed beladen,
Onze Dichter u behandt —
Daar je geestig in ziet zweven
's Minnaars hoop en zorg en leven
Door zijn levende verſtand.

Ik treed met dit alles geenszins, M. H., als Lofredenaar op van dit dichtſtuk van OVIDIUS in *alle* deszelfs deelen; ik weet het, dat hetzelve niet is vrij te pleiten van te groote dartelheid in ſommigen; dan OVIDIUS ſchreef in den weelderigſten tijd voor de Romeinen, toen deze onder AUGUSTUS, de vrijheid om den vrede vergetende, het meest verfijnd zinnelijk genot ten doel ſtelden van elke najaging. HEEMSKERK, die alles inrigtte naar de eenvoudigheid der zeden te *Amſterdam*, in zijnen tijd, zegt zelf, „dat hij OVIDIUS veel eerlijker heeft doen ſpreken, dan deze weleer in zijne taal gewoon was; zijne meeninge niet te min zoo na komende, als de gewoonten eenigzins toelieten, ja zelfs van het laatſte ſomtijds aftredende, om zijne bevalligheid niet geheel te verliezen, en hem altemet iets doende zeggen, dat hij nooit gedacht had, om van deszelfs hout pijlen voor zijnen eigen koker te maken;" en waarlijk, hij had dus zijnen naam niet behoeven te verbergen, om reden (zoo als hij in het kort berigt voor den tweeden druk zegt) „dat de naam weinige waarde aan zulke geſchriften, en zulke geſchriften niet veel achtbaarheids aan den Schrijver kunnen bijzetten."

Gij begrijpt ligtelijk, M. H., dat ik onmogelijk de geheele *Minnekunst* of *Minnebaat* kan geven; en moeijelijker was voor mij het bijbrengen van geſchikte ſtalen, dan ik zelf vermeende. Alles is in verband bewerkt. OVIDIUS bevatte in eene doorgaande rede *den raad aan de Vrijers* in twee boeken, die *aan de Vrijſters* in één boek. Ik heb het geheel doorgeloopen en enkele zinſneden uitgekipt,

kipt, die als bijzonder fraaije plaatſen bij OVIDIUS bekend zijn, ten einde hierdoor bij hen, die dezelve zich misſchien kunnen herinneren, de fraaiheid der vertalinge te beter te doen kennen, en dezen te doen zien, hoe weinig het Nederduitsch bij het Latijn afſteekt. VONDEL vergeleek eens (*) met reden het vertalen van een geestig dichtſtuk bij het overgieten van een geestig vocht in eene flesch met eenen naauwen hals; hoe ſpoedig wordt er nat geplengd, hoe zeker vervliegen er fijne deelen! zal de kracht behouden worden, dan moet de Vertaler het verlies met iets geestigs kunnen aanvullen. Dit heeft HEEMSKERK kunnen doen en ook gedaan, en van hier derhalve, dat zijne zangſter zich even los en gemakkelijk beweegt, als die van den Latijnſchen Dichter; nergens knelt ook het keurslijf van het rijm. Hij zegt:

Ik kom den rijken niet de kunst der Minne leeren,
Die meer doen door hun goed, dan zij ſchier zelf begeeren:
Hij heeft van al's verſtand en zelden hem iets mist,
Die 't harte-trekkend goud heeft hoop op hoop gekist.
Ik ben de Meester van de genen, die beneven
Het uiterlijke goed iets anders moeten geven —
Want daar het geld en goed in 't wegen valt te ligt,
Daar geef ik kunst voor goed en woorden voor gewigt (†).

En roept derhalve op,

Die jong en onbedreven
U onder liefdes vaan ten ſtrijde wilt begeven,
Die 't ongewone zwaard aan uwe zijde gordt,
Gelijk een nieuw ſoldaat, die opontboden wordt.
Voor eerst tracht, dat gij *vindt* hetgeen gij wilt beminnen,
Daarna met zoet gerij: 't geen dat gij mint te-*winnen*,
En eindlijk zoo haar hart te hechten aan uw hart
Dat de eens verkregen gunst niet weer verloren wart.
Dit is het pad, waar langs mijn paarden zullen rennen;
Houd, minnaar, u in 't ſpoor, gij zult wel leeren mennen (§).

Wij zullen thans ook dit ſpoor volgen, en alleen enkele ſtaaltjes van het *zoeken*, *winnen* en *behouden* bijbrengen.

Het

(*) *Treurſpelen*, D. II. Opdragt der *Elektra* aan TESSELSCHADE.
(†) *Verz.* bl. 58.
(§) *Verz.* bl. 3.

Het *zoeken.*

Terwijl gij kiezen moogt, ziet uit en kiest er een
Die waard is dat gij zegt: of gij of anders geen.
Dees zal u in den arm van zelf niet vallen komen,
Maar moet zijn nageſpoord, gebeên en half genomen.
De jagers zijn bekend de holen en het woud,
Waar zich het wilde zwijn of bloode hert onthoudt.
De vogelaar ſlaat acht, waar meest de vogels vliegen,
En waar hij die best kan met ſtrik en net bedriegen.
De viſcher weet de plaats en 't water, waar de visch
In 't zwemmen ſchoolt bijeen en 't overvloedigst is.
Gij ook, die u 't gevrij in ernst wilt onderwinden,
Beſpiedt eerst, waar gij moogt de meeste meisjes vinden.
Ik zal den zoeker niet gebieden over zee
Te varen met zijn ſchip tot aan een verre ree:
Zoo vele blaên in 't bosch, zoo veel gepluimde dieren
Als ſchuilen onder 't groen, in 't water viſchen zwieren,
Zoo vele ſterren als een heldre nacht vertoont,
Zoo menig ſchoone maagd ook aan den Amſtel woont (*).

Maar wilt voor alle ding bezoeken de Tooneelen,
Waar dat gij hebben kunt 't gezigt en keur van velen.
Daar zult gij vinden 't geen zal wezen minnenswaard
En waar gij wenſchen moogt te worden mee gepaard.
Gelijk de mieren heen en weer langs de aarde loopen,
Wanneer zij graan bij graan tot wintervoorraad hoopen,
Of als een bijenzwerm des zomers in een hof
Van bloem op bloemken vliegt, nu aan en dan weer of,
Zoo ziet men 't maagdenrij, van dees of die gebeden,
Gepronkt en opgetooid naar zulke ſpelen treden;
Zij komen om te zien en om gezien te zijn.

Van nooden is daar niet alleen van veer te groeten
Met loddrig ooggewenk of vreemd gefleep van voeten, —
Gaat, voegt u bij het lief, en zet u bij haar neer,
U niemand heeten zal te zitten na of veer.
Zoekt met een aardigheid hier aan de praat te raken,
Kout zoo wat heen in 't eerst en van gemeene zaken,
Vraagt of zij niet en weet, wat dat men ſpelen zal?
Of 't dicht is welgeſteld, 't vertoonen heeft een val
En de oude kamer meer of nieuwe is waard te prijzen?
En die zij gunst bewijst, wilt die ook gunst bewijzen.
Indien, als 't wel gebeurt, gij op haar kleed ziet ſtof,
Dienstvaardig met uw hand dat daadlijk veget of;
Dan ofter niet en waar, 't moet evenwel geſchieden.
Laat alles oorzaak zijn om haar uw dienst te bieden (†).

Ver-

(*) *Verz.* bl. 4 en 5.
(†) *Verz.* bl. 8 en 9.

Vervolgens leert hij:

De Bruiloftsfeesten, ook het gastgaan en zulk leven
Een ingang tot de min en 't zoete mallen geven;
Wat anders zoekt men daar dan lekkre ſpijs en wijn?
Cupido gaarne wil bij gulle Bachus zijn,
Die als hij ſpeelziek heeft zijn vleugeltjes begoten,
Het vliegen is gedaan, de Min blijft daar beſloten;
Hij ſchudt wel daadlijk af de druppels half geſtoord,
Doch 't afgeſchudde nat brengt wondre kuurtjes voort.
De wijn, de wijn maakt moed, en, mildelijk geſchonken,
Verhit het vrolijk hart en doet het vlammig vonken,
Dan komt het zoet gelach, de ſtatigheid vertrekt,
Het veinzen is gedaan, 't verholen wordt ontdekt;
Daar blijft door 's meisjes oog het knechtjes hart geſtolen. —
Vrouw Venus in de wijn, 't vuur ligt in 't vuur verſcholen (*).

Het *winnen*.

Doet 't booze van u weg en wilt gij zijn bemind
Betracht eerst dat men u beminnenswaardig vindt;
Dit kan u door haar zelf geen bloote ſchoonheid geven,
Daar moeten nevens gaan de gaven van wel leven,
De gaven van 't verſtand, de gaven van 't gemoed,
Waar zonder ſchoonheid geen of weinig voordeel doet.
De ſchoonheid is een ding, dat niemand kan bewaren,
En in zich zelf verteert door 't komen van de jaren;
De lelie even ſtaag niet in haar bloeiſel ſtaat,
En 't roosje met ter tijd den dorren ſtruik verlaat.
De ſchoonheid zal u ook, eer dat gij 't waant, ontſluipen,
Zoo haast de rimpel komt op 't gladde voorhoofd kruipen.
Zoo dan wilt uw verſtand doorwerken van nu af
En tracht naar ſchoonheid, die u bijblijft tot aan 't graf.
Doorloopt bij dag, bij nacht, de bladen van de boeken,
Om daar welſprekendheid en wijsheid in te zoeken;
Ulisses was niet ſchoon, maar had een zoete tong,
Waarmee hij tot zijn min ook zelfs de Nimfen dwong (†).

Het *behouden*.

Voor alle ding zoo wint de voegzaamheid de zinnen,
Daar ſtuurschheid ſteekt een ſtok in 't wiel van 't zoete minnen.
De wreede kuikendief, die wordt met regt gehaat,
Omdat hij 't bits gevecht zijn bloedig leven ſtaat.

Maar

(*) *Verz.* bl. 14.
(†) *Verz.* bl. 54.

Maar 't zwaluwtjen dat mag vrij veilig bij ons wonen,
Omdat het met zijn zang ons vriendſchap ſchijnt te toonen.
Weg weg met ſcherp gekijf en trotſche ſpijtigheid,
De teere min die wordt gekweekt met zachtigheid (*).

Allengskens met geduld zoo wordt een tak gebogen,
Maar ſcheuren zal ze, wilt gij daar uw kracht op togen.
Die 't loopen van den ſtroom niet geeft een weinig toe,
Zwemt nooit aan de andre zij en maakt hemzelven moe.
Gedienſtigheid die temt de tijgers en de beeren,
En metter tijd men kan de ſtieren ploegen leeren.
Zijt gaarne vrij de minſt', hierdoor ſteelt gij haar hart;
Die eerst de minſte was de meeste nog wel wart.
Prijst 't gene dat zij prijst, laakt 't geen gij haar hoort laken,
Haar waar dat zult gij waar, haar leugen leugen maken,
Zijt droevig als zij ſchreit, zijt vrolijk als zij lagcht
En maakt dat uw gelaat van 't haar zijn wet verwacht (†).

Wacht u voor 't lest, dat gij uw Nimfje, tot verwijt,
Hetgeen dat haar misſtaat niet ſchamper toe en bijt.
't Heeft velen nut geweest te hebben de gebreken
Van 't aardig lieve wicht wat over 't hoofd gekeken.
De kloeke PERSEUS heeft de Moorſche zwartigheid
Zijn lief ANDROMEDA niet op het brood geleid.
ANDROMACHE te lang bij ieder ſcheen te wezen,
Alleen heeft HECTOR haar als welgemaakt geprezen (§).

In 't noemen kan men ook met een bekwamen trek
Verkleinen 't geen misſtaat, vermindren het gebrek.
Heet haar *bevallig bruin*, die zwart is als de Mooren,
En *poezelachtig*, die ſchier in haar vet zou ſmoren;
Noemt *luchtig*, die bijna niet heeft als vel en been,
En *waardig*, die gelijkt een dochter der Pygmeen.
Kortom, wilt ieder kwaad met naaste goed bekleeden;
Doch zulks met oordeel doet, opdat gij door uw reden
't Geen gij verkleinen wilt niet tienmaal meer vergroot
En u daarmee geheel van alle hoop verſtoot.
Vraagt ook niet al te naauw, wanneer ze zijn geboren;
De Meisjes in 't gemeen die vraag niet gaarne hooren;
Bijzonder als haar bloem in 't volle bloeiſel ſtaat,
En 't zoetſte van de jeugd hoe langs hoe meer vergaat (††).

Zeer

(*) Verz. bl. 57.
(†) Ald bl. 59.
(§) Ald. bl. 86.
(††) Ald. bl. 88.

Zeer wijdloopig en tevens bevallig is insgelijks de *Raad aan de Vrijsters*. Vooral worden deze onderwezen om den tijd te gebruiken en van hare bevalligheden het beste gebruik te maken.

Doch 't is niet al genoeg met een aantrekkend lonken
En uiterlijk gelaat den vrijer eerst te ontvonken,
  En hem daarna te mets te ſtellen heel in brand
  Door brieven, door gekout en 't drukken van de hand.
Daar moet iets anders zijn om 't vuur te onderhouden,
Of anders zal de tijd zijn hitte haast verkouden;
  Het uiterlijk vermag wel vrij wat in 't begin,
  Maar heeft niet veel om 't lijf, als 't regt gezien wordt in.
Een goedertieren aard met minnelijke zeden,
En een gemoed beſtuurd naar 't voorſchrift van de reden,
  Die zijn de regte ſtof, de regte turf en hout
  Dat de eens ontſteken vlam in 't branden onderhoudt.
Gelukkig is de Maagd, wie dit is aangeboren.
Wie 't niet is, geef daarom den moed niet ſtraks verloren.
  Opvoeding is bijna een' andere natuur (*).

Bij het geven van den raad om te leeren zingen, weidt HEEMSKERK bijzonder uit over de Dichters van zijnen tijd, en, vermits hij alhier het meest van het oorſpronkelijke afwijkt, en zijn eigen kunstvermogen bij vernuft en zwierigen trant hieruit best te kennen is, deel ik dezelve mede, hoe wijdloopig deze proef ook zijn moge.

't Gezang is aangenaam, en 't zingen voegt de maagden;
Ja 'k heb er veel gekend, die iedereen behaagden,
  Alleen door haren zang, en wien een ſchoon geluid
  Gedient voor ſchoonheid heeft om haast te zijn de Bruid.
Zeemonſters zijn geweest de zwemmende Sirenen,
Die met haar helle ſtem, wie daar voorbij voer henen,
  Verlokten van zijn ſtreek, en tot haar trokken in:
  Wat zal dan 't zingen niet vermogen in de min?
Doch om door uw gezang en een aantrekkend kwelen
Het hart van die u hoort al zingende te ſtelen,
  Moet gij voorzigtig zijn in 't kiezen van uw lied;
  Want zoo het Dicht niet deugt, dan deugt het zingen niet.
Uw ſtem moet zijn begalmd met woordjes en met dingen,
Die 't binnenst van de ziel al ſmeltende doordringen;
  En hiertoe geeft u ſtof zoo menig zoet gedicht,
  Door Phœbus geestig volk gezonden in het licht;

Zoo

(*) *Verz.* bl. 135.

Zoo menig minnelied vol vuurs en aardigheden,
Daar prachtig mede praalt de gulden eeuw van heden.
Leest maar de Liedjes eens van BREEROO en van HOOFT;
Wiens glans den hellen glans der Ouden ſchier verdooft.
Van ANNA, die haar mag de tweede SAPPHO roemen;
En die wij met goed regt de tiende Muſa noemen;
Of STARTER, die van nieuws ons op zijn Vrieſche luit
Komt brommen in het oor een aangenaam geluid —
Een aangenaam geluid vol zoete minnetreken
Met klagtjes en gevlei op 't geestigst ondersteken.
Leest KOSTER's zoeten zang, waarmeê hij ieder ſpel
Doorſtrooid heeft tot ſieraad zoo kunſtig en zoo wel;
En CATS, wiens aardig werk vol netgewrochte rijmen
Betoovert ziel en zin en 't hardſte hart doet zwijmen.
Vergeet ook niet 't geen HEYNS zoo loflijk heeft betracht;
Als hij de Muſen eerst uit Griekenland hier bragt.
Doch of u bij geval kwam eenig lied in handen,
Als uit het graf gehaald en midden uit de banden
Van *Clioos* troetelkind, den grooten HUIG DE GROOT;
Zoo denkt vrij, dat, indien geen Burgerlijke dood
Had zulk een geest belet de vruchten voorts te baren,
Die nu in zijn vernuft alreeds ontvangen waren,
Gij door hem hebben zoudt zoo menig kunſtrijk lied
Als 's avonds gulden oog uit 's Hemels voorhoofd ziet.
ô Wijdberoemd verſtand, wat zal ik van u zeggen?
Dan troost u, zoete jeugd, dat, daar gij een ziet leggen,
Euterpe weder vier heeft met zijn geest bedeeld,
Vier vogeltjes als uit des Phœnix asch geteeld,
Die, zoo men 't beestjen kent aan zijn geplep en veren,
Een heldren bovenzang in korten zullen leeren.
De vlugſte van hun is die HUYGENS, wiens gefluit
De Nimfjes van *den Haag* in zijn *Voorhout* lokt uit.
Drie andre zijn BOUBLET, VERBURG en BROSTERHUIZEN,
Wien dit alleen ontbreekt, dat zij in duiſtre kluizen
Nog hangen in de kooi, van niemand ooit gekend,
Van niemand ooit gezien, als die daar zijn omtrent.
Doch mag men hunnen zang in 't open woud eens hooren,
Ik weet hun zoete ſtem zal alle man bekoren (*).

Gaarn zoude ik insgelijks de waarde van de *Minnebaat* of van den *Raad tegen de Liefde* hebben doen kennen, door eenige proeven te geven, hoe aardig HEEMSKERK de vroeger gegevene leſſen thans omkeert; dan de vrees, om van uw geduld te veel te vergen, doet mij dit nalaten.

(*) *Verz.* bl. 116—119.

ten. Om over de levendigheid van deze navolging ook eenigzins te kunnen doen oordeelen, geef ik alleen het volgende:

Ik moet, o zoete jeugd! u voor het eerst gebieden,
De luije ledigheid gelijk een pest te vlieden,
Die maakt u dus verzot, die lokt u tot de min,
Die is er 't voedſel van, die houdt u voort daar in.
Niet weten wat te doen, tot 's middags toe te ſlapen,
Te zitten bij den wijn, en langs de ſtraat te gapen,
Is 't leven, dat te mets de krachten van 't gemoed
Verzwakt en in 't net van 't boefjen vallen doet.
Neemt weg de ledigheid, gebroken zijn 's Mins ſchichten,
Zijn fakkel zonder vlam en kan geen brand meer ſtichten:
Zoo weeldrig als het gras groeit aan den waterkant,
't Riet in een modderpoel, de wilg op 't lage land,
Zoo veel houdt Venus ook van lui en leeg te wezen.
Begeert gij van uw kwaal op 't ſpoedigst te genezen,
Geeft uwe zinnen werk, en, wilt gij blijven vrij,
Houdt altijd iets ter hand; zij gaat uw deur voorbij.
Hiertoe is 't Hof, de Raad, de Vierſchaar en de Wetten.
Poogt door uw' goeden naam u zelf in ſtaat te zetten,
Of rust u tot den krijg met Ridderlijk beſtaan.
De Min is veel te bloo, hij zal niet met u gaan (*).

De *Minnedichten* maken in de verzameling een afgeſcheiden bundel uit: zij zijn gerigt aan des Dichters minnares, onder den naam van *Chloris*. De *Taumantis* van SEVECOTIUS, onlangs door den Heer KANTELAAR (†) met lof bekend gemaakt, moge vroeger zijn, anders is deze bundel de eerſte van dien aard in onze taal verſchenen, waarbij de Dichter zijne geliefde bezingt, zoo als PETRARCHA zijne *Laura* bij de Italianen, RONSARD zijne *Caſſandra* bij de Franſchen, MONTE MAJOR zijne *Diana* bij de Spanjaarden (§) hadden bekend gemaakt, en welk voorbeeld naderhand door vele Dichters onder ons, zoo wel in het Latijn als in het Nederduitsch, is gevolgd; de *Galatea* van RELAND, de *Gellia* van JORDENS, de *Odilde* van BILDERDIJK noem ik uit velen.

Eene gepaste keus te doen, tot ſtaving der waarde, uit zoo veel goeds, is geenszins gemakkelijk. Een twist-

praat-

(*) *Verz.* bl. 174.
(†) Zie het Tijdſchrift *Euterpe*.
(§) Voorrede der *Verzam.* 2de Druk.

praatje, *tegen en voor de Min en de Vrouwen*, munt uit in bevalligheid en zwier, doch is te uitgeſtrekt voor mijn doel. Uit een *Lofdicht op eene Schoone* neem ik alleen de volgende regels:

Dees minnelijke maagd, dit zoet en zedig ſchoon,
Door HUYGENS, HEYNS of HOOFT moet zijn geſteld ten toon. —
De tulpjes in haar tuin, die ſchijnen haar te groeten,
En 't dierbaarst van haar ſchoon te leggen voor haar voeten.
De witte lelietjes zijn bleek van loutren nijd,
Omdat een fraaijer wit langs haren boezem glijdt.
De roosjes worden rood en tuigen met haar blozen
Dat hare kaakjes zijn met ſchooner rood bekrozen.
Kortom, 't zij dat gij 't haar, of hand of oog beziet,
Noch minzaams is er meer, noch ſchooner is er iet (*).

Om het gebruik, dat er later van gemaakt is, deel ik een liedje mede, geſtemd op de wijze van het destijds zoo bekende: *Het daget uit den Oosten*. De Dichter wordt voorgeſteld als zijne liefde aan *Chloris* verklaard te hebben, en erlangt tot antwoord:

Al was al 't zoet in 't minnen,
Dat minnelust belooft,
Nog wil ik 't niet beginnen,
't Wordt bij mij niet geloofd.

Ik min de gulde vrijheid
En eigen heerſchappij,
Weer van mij alle lusten,
Beſluit mijn wensch in mij.

De knechtjes mogen praten,
Hun praat ik niet verſta,
Hun vleijen ik niet achte,
Hun doen niet gadeſla.

Beloften zij mee gekken,
Hun trouw hun niet en bindt,
Hun liefde zijn maar woorden,
Hun woorden niet dan wind.

Het

(*) *Bat. Arc.* bl. 42.

Het minnen is regt mallen,
Een ingebeelde gril,
Een kind van lust en leegheid,
Een dertel wulpſche wil.

Zoo lang in mij de rede
Beſtuurt des harten toom,
Zal nooit in mijn jonk hartje
Die gast zijn wellekoom.

Want waarom zoude ik willen,
Dat, als 't op 't best valt uit,
Mij maakt van los gebonden,
Mij aan een trouwblok ſluit?

Dus laat mij veilig vlieden
Den bijnaam van een vrouw,
Gekocht met korte vreugde,
Betaald met lang berouw (*).

In de *Arcadia* wordt dit liedje door *Reſemond* opgezongen, en het draagt aldaar ten opſchrift: *Vreugdeloos Vrijsterlied*. Haar minnaar *Reinhart* verzocht het affchrift te mogen zien, en gaf, na het maken van eenige veranderingen, hetzelve aan de verloofde *Radegond* te lezen, wanneer het, *Vrolijk Vrouwenlied* geheeten, aldus luidde:

Al 't zoet is wel in 't minnen
Dat minnelust belooft,
Maar wat men niet bezinnen
Kan wordt nooit regt geloofd.

Wat is toch van de vrijheid?
De regte heerſchappij
Beſtaat in eigen woning,
Daar is men immers vrij.

De meisjes mogen praten,
Haar praat die vliegt daar heen,
De daden die betoonen,
Wanneer zij zijn te vreen.

Be-

(*) *Verz.* bl. 353. *Bat. Arc.* bl. 16.

Beloven is geen gekken,
Ons trouw ons zamen bindt.
De liefde klemt door woorden,
Die woorden zijn geen wind.

Het minnen is geen mallen
Noch ingebeelde gril,
't Verheugt en ſtreelt de zieltjes,
't Betoovert onzen wil.

Zoo haast in mij de rede
Sloeg hand aan herſentoom
Was ſtraks in mijn jonk hartje
Die gast zeer wellekoom.

Want waarom niet te willen
Dat, hoe het ook valt uit,
Ons hoofd verſiert ten minſte
Met 't kransje van de Bruid.

Dus wil ik niet meer vlieden
Den bijnaam van een vrouw,
Gekocht met reine minne,
Betaald met ware trouw (*).

Moest ik mij niet verzekerd houden, dat verſchil van goedkeuring onder u, M. H. naar verſchil van jaren plaats vond, ik zoude uit dezen bundel nog vele proefjes kunnen bijbrengen van die *met zout beſprengde* of *ſerp-zoete aardigheidjes*, zoo als HOOFT ze noemt, (*Facetiæ ac lepores*) die HOOFT, HEEMSKERK, CATS, REAEL en anderen uit OVIDIUS, CATULLUS, ANACREON enz., of misſchien, volgens BROEKHUIZEN, met dezen uit dezelfde bron — de Natuur — ontleenden. Een enkel proefje zal waarſchijnlijk om het naïve niet mishagen. Het is het ſlot van een gedichtje, vervaardigd tot afwending van het ſchijnbaar ongenoegen van *Chloris* wegens het ſtelen van een kus:

Herderinne dwing uw toren
En wil u zoo niet verſtoren,
Want zoo ik iets heb misdaan,
Om de misdaad te verzoeten,
Zal ik brengen zelf de boeten,
Die ik hoor dat daartoe ſtaan.

On-

(*) *Bat. Arc.* bl. 18.

Onlangs, als ik raad begeerde,
Zeide mij een Regtsgeleerde,
Dat de Keizerlijke wet
Die iet openbaarlijk ſtalen
Viervoud weder te betalen
Tot een ſtraffe had gezet.

Viermaal weder u te kuſſen,
Zoo dat kan uw gramſchap blusſchen,
Ben ik willig en bereid.
Ja, kan dit u niet vernoegen,
Heel en al wil ik mij voegen
Naar uw lieve zinlijkheid (*).

De *Mengeldichten* zijn van zeer verſchillenden aard, en meerendeels van groote waarde. De *Lof van het Landleven*, eene vrije navolging van het *beatus ille* van HORATIUS, het *Eerdicht op* ANNA ROEMERS, en eene *Wandeling om Leyden* vóór het verlaten van de Hoogeſchool, zijn ſtukken van vrij langen adem. Vele proeven van rijke ſchildering en welig vernuft bieden zich aan. Eene rustplaats van den Dichter, door hem beſchreven, lokt ons nog tot ſtilſtand.

Nooit ik ergens in de ſtad
Naar mijn zin zoo lustig zat:
Blaadjes, bloempjes, grasjes, kruidjes,
Klaver en kamille ſpruitjes
Waren als het tafelkleed,
Daar de grond mee was beſpreed,
En de telgies met malkander
Digt gevlochten in den ander
Maakten een verwulfde tent,
Met haar loofwerk daar omtrent,
Waar langs heen de vinkjes ſprongen
En hun zoeten wildzang zongen,
Onderwijl de vlugge musch
Gaf zijn gaaike kus op kus.
Achter mij, om wat te leunen,
Kwam een kromme wilg mij ſteunen;
Voor mij ſtond een esſcheboom
Digt aan 't kantje van een ſtroom,
Die zijn takken zoo verſpreidde
En vaneen zoo aardig ſcheidde,
Dat ik regt van daar ik lag
't Veld als door een venſter zag (†).

(*) *Verz.* bl. 291.
(†) Ald. bl. 443.

Onder de kleine ſtukjes behaagde mij vooral, om deszelfs zacht geſtemd gevoel, het volgend: *Zuchtje van eene Juffer bij het zien van een verwelkt roosje, geplukt uit den lijkkrans van hare overledene ſpeelnoote.*

Ach lieve zoete rozelijn,
Wiens naauw ter deeg ontloken bladen,
Weleer met ſchoonheid overladen,
Nu dus verlept en dorre zijn!

Hoe wel gelijkt gij 't bleeke hoofd,
't Verſturven oog, de ſlappe wangen,
En 't mondje met den dood omvangen,
Daar u mijn hand heeft afgeroofd!

Geroofd, helaas! toen ik u zag
Bij bloem aan bloempjen ingebonden,
Die op de gulden vlechten ſtonden
Van een', die in haar doodkist lag.

Van eene, die, zoo korts hier voor,
Een licht ſcheen van onze eeuw te wezen,
Geacht, geëerd, gemind, geprezen,
Al de Amſtellandſche wijken door.

En nu, in min als iets, ontbloot
Van al haar ſierſel en haar gaven,
Als nooit geweest, daar wordt begraven,
In éénen dag gezond, ziek, dood.

Haar lach het hardſte hart doorkroop;
Het flonkren van haar ſchoone oogen,
Die de onbeweeglijkheid bewogen,
Als hun een lieve lonk ontſloop;

Haar: *komt eens uit!* haar: *wellekoom!*
Haar zoet gezelſchap en zoet praten,
Daar wij den tijd vaak mee vergaten,
Schijnt nu te wezen als een droom.

Van haar is hier gebleven niet
Voor mij, als druk en treurigheden,
Om 't hartjen in den rouw te kleeden,
Zoo dikwijls als 't dit roosje ziet.

Nu roosje, ga en neem uw ſtee
In 't midden van al mijn juweelen,
Want ik u daar zoo wel mag velen
Als ik ooit ring of keten dee.

Gij doet mij daar de nietigheid
Van praal en tooi en ſierſel kennen;
Gij zult aldaar mijn rede wennen
Tot Godsvrucht, die ten leven leidt (*).

Onder deze kleine ſtukjes zijn de navolgingen van zes Lierzangen van HORATIUS. Het zal niet noodig zijn het moeijelijke der navolginge van dezen boven die van OVIDIUS aan te toonen. De eerſte was geleerder en meer menschkundig, en leide zich in alles op kortheid toe; vanhier waren zijne verzen rijker en meer geſlepen; zoo ergens, blijkt dit vooral uit de *Lierzangen*, waarin immers zoo vele uiterst fijne wendingen en allerfijnſte punten zijn, die niet beſchreven, maar alleen gevoeld kunnen worden, dat, hoe vele fraaije en uitſtekende vertalingen wij ook mogen bezitten, de geest van HORATIUS zelven dikwijls vergeefs in de meeste gezocht wordt. Of HEEMSKERK hierin geſlaagd zij, laat ik liefst aan het oordeel van kundiger regters over, en geef thans ter proeve een der meest bekende Oden, te weten die aan *Licinius*.

Hij leeft ver best, die van de reê
Niet loopt te diep in volle zee,
Noch ook te na komt drukken
't Onveilig ſtrand, door al te zeer
Te vreezen 't ongeſtuime weer
En ſtoot zijn ſchip in ſtukken.

Wie dat bemint de middelmaat
In vuile huizing niet vergaat,
En kan ook willig derven
Het Hof vol Koninklijke pracht,
Waar voor hij wijslijk meerder acht
T' huis onbenijd te ſterven.

Wanneer de wind zich fel verheft,
Hij meest de hooge boomen treft.

Met

(*) *Verz.* bl. 411.

Met zwaarder val en slagen;
De steile torens storten neer;
De blikſem plag de bergen meer
Dan d'heuvelen te plagen.

Een welgesteld gemoed dat hoopt
Wanneer 't geluk hem tegenloopt,
En weder als 't hem geven
Gaat alles wat men wenschen mag,
Zoo denkt het om den kwaden dag,
Dien 't nog wel mogt beleven.

God is 't, die ons de plagen zendt;
Hij is 't ook, die daarna d'ellend
Van ons weer weg kan sturen;
Indien het ons nu kwalijk gaat,
't Is niet gezeid dat deze staat
Zal eeuwig blijven duren.

In tegenspoed een manlijk hert,
Dat nergens door mismoedigd werdt,
Volstandelijk laat blijken;
En weder als gij zeilt voor wind,
Voorzigtig dan een reef inbindt,
En wilt het zeil wat strijken (*).

Gaarn had ik gewenscht dichtstukken te vinden, door HEEMSKERK in gevorderden leeftijd vervaardigd, ten einde hieruit, als waarschijnlijk van ernstiger aard en in den deftigen trant, deszelfs waarde ook uit dit oogpunt te beschouwen; dan, tot mijn leedwezen, ben ik hierbij in mijne wenschen niet geslaagd. Ik vond wel een Rouwdicht op JACOB MUYS *van Holy* (†), waarin de Weduw sprekende wordt ingevoerd, in alles vol gevoel en teederheid; ook de overzetting van het beroemde Treurspel van CORNEILLE, *de Cid*, in 1641 uitgegeven, vervat in schoone en krachtige verzen; dan uit geen van beide konde ik geschikte stalen erlangen. Twee Zegeliederen op de verovering van *Maastricht* en *Rijnberk* en een Lofdicht op de Vrijheid (§), alle met warmte en in dien toon aangeheven, waar-

(*) *Verz.* bl. 388.
(†) *Verz. van Gedichten*, 1654.
(§) *Bat. Arc.* bl. 368, 370 en 122.

waartoe het genot van blijde dagen, na doorgeworſteld leed, den vaderlandlievenden Dichter billijk verhief, moet ik nu met ſtilzwijgen voorbijgaan.

Ter bekoming van een ander dichtwerk, in 1635 afzonderlijk uitgegeven; getiteld: *Des Admiraals* VAN HEEMSKERK *Heldenſprake*; een dichtſtuk, hetwelk, volgens den reeds meermaals aangehaalden Brief, door CATS met bijzonderen lof vereerd werd, en door HEEMSKERK zelven als „ geenszins het ſlechtſte zijner rijmen" was beoordeeld, heb ik vergeefſche pogingen aangewend.

Ziet daar, M. H. alles medegedeeld, wat ik aangaande Mr. JOHAN VAN HEEMSKERK heb kunnen opſporen! Ik meen genoeg te hebben aangevoerd, om mijne belangſtelling in deszelfs Werken te wettigen.

Thans de ſlotſom opmakende, twijfel ik niet, of een ieder zal mij toeſtemmen, dat de vereischten in eenen Dichter, rijkdom in kennis, vlugheid van verbeelding, juistheid van oordeel, levendigheid van voorſtel, reinheid van ſmaak, edelheid van gevoel en meesterſchap over de taal, gevoegd bij de toevallige voordeelen van eene geleerde en boven den tijd beſchaafde opvoeding, aanzienlijken ſtand in de maatſchappij en tijdelijke welvaart, gelukkig bij hem vereenigd waren, en dat, had hij de Dichtkunst meer opzettelijk en niet alleen voor uitſpanning en vermaak beoefend, hij voorzeker als eene ſter van de eerſte grootte onder de Dichters zoude hebben uitgeblonken. Nu nog durf ik HEEMSKERK, als Minnedichter, na HOOFT en POOT, bij CATS, JONCKTYS, REAEL en WESTERBAEN, in den eerſten rang ſtellen, en al ware het, dat wij hem in geene andere betrekking kenden, dan nog zoude ik voor mij geene zwarigheid maken, om aan denzelven, voor het verſchaffen van menig aangenaam uur aan anderen, en voor het leiden der jeugd tot eerbaar vermaak bij zuiverheid van zeden, het regt op de dankbaarheid der nakomelingſchap toe te kennen; dan, nu hij tevens een zeer nuttig Geleerde en een voortreffelijk Burger was, die in alle betrekkingen den Hollandſchen naam tot eer verſtrekte, nu wordt dit voorzeker het oordeel van allen.

Gaarn zoude ik, ten ſlotte, het karakter van HEEMSKERK als Mensch hebben willen ſchetſen; dan hiertoe vond ik te weinige berigten. Alleen zegt hij ergens van hem-

hemzelven, dat hij een bijzonder belang ſtelde in het genot der genoegens van dit leven, doch

Genut in matigheden,
Met rein gebruik der leden,
Met heils en onheils onderſcheid,
Met weldoen en met vrolijkheid (*).

IETS, OVER DE NOODZAKELIJKHEID VAN HET ADERLATEN, IN ZEER VELE CONGESTIEN. Door A. YPEY, *Hoogleeraar in de Geneeskunde, aan de Univerſiteit te Franeker.*

Met het grootſte regt vroeg de Heer COLEMAN, te Londen, den Heer J. FRANK, die het aderlaten, in eene Asphyxie, als in een ſtaat van te groote zwakheid, veroordeelde, wat hij zou verrigten bij eene met water te ſterk opgevulde blaas, die zich van zelve niet kon ontlasten. FRANK antwoordde daarop, dat hij die blaas door aftapping zou ontledigen; waarop de ander met regt aanmerkte, dat het dan ook wel gepast zou ſchijnen, de hoeveelheid des bloeds in het vaatgeſtel te verminderen, om daardoor insgelijks de met bloed overkropte en daardoor werkeloóze vaten, in den omtrek van het hart, weder aan den gang te helpen. Deze aanmerking van Dr. COLEMAN is niet alleen beſchouwenderwijze zeer regtmatig; maar ik vinde mij in ſtaat, dezelve, met de volgende regtſtreekſche waarneming, te bevestigen. Voor jaren aan mijne Leerlingen willende toonen, dat de groote, binnen de borstholte gelegene, en met ſpierachtige rokken omgevene, aderlijke ſtammen zoo wel een polsſlag hebben als de ſlagaderlijke, opende ik voor hen eene jonge kat, en toonde hun zulks zeer overtuigende, in de beide groote holaderlijke ſtammen. Hetzelfde omtrent de vier ſtammen der longeaderen willende toonen, vond ik dezelve volkomen in ſtilſtand, doch tot berſtens toe met bloed opgevuld. Ligtelijk begreep ik, dat dit verſchijnſel een gevolg was van de overſpanning dier vaten, en dat men, zoo er maar eene ontſpanning plaats greep, de

(*) *Verz.* bl. 406.

de werking dier aderen wederom zou zien beginnen. Ik doorboorde, te dien einde, eene dier aderen met een klein gaatje, en zag teffens in een oogenblik de werking dier vaten zich herſtellen, en aanhouden, zoo lang de doodelijke toeſtand van het dier zulks toeliet.

Schoon wij nu wel bij iemand, die in eene flaauwte ligt, welke uit volbloedigheid ontſtaat, geene zoodanige plaatſelijke ontlasting kunnen in het werk ſtellen, maar alleen afgelegene, door Aderlatingen, om door afleiding, zoo veel mogelijk, de opkropping des bloeds te verminderen, en daardoor den geſtremden bloedomloop weder te doen herleven; zoo toont ons echter dit onwederſprekelijk voorbeeld, hoe noodzakelijk het zij, bij eene ware bloedophooping en daaruit ontſtaande flaauwte, eene of meerder Aderlatingen in het werk te ſtellen.

In congeſtien, flaauwten enz., voortkomende uit eene kennelijke directe of indirecte verzwakking, zou het voorzeker eene groote dwaasheid zijn, van Aderlatingen gebruik te willen maken. Dan, zulks is niet altoos even gemakkelijk te onderſcheiden. Maar al te dikwijls komt er in de ziekten eene belemmering in de dierlijke en levenswerkzaamheden voor, die zich opdoet als eene plotſelijk ontſtane directe of indirecte verzwakking, doch die inderdaad in eene geweldige onderdrukking der levenskrachten beſtaat, en den naam verdient van *ſthenia larvata*. Zoodanig was de toeſtand van den jongen bij SYDENHAM, dien de huisgenooten, als reeds dood, op ſtroo wilden leggen, doch welken die uitmuntende Geneesheer, door eene zware Aderlating, wederom tot kennis bragt en deed herſtellen. Zoodanig zijn ook de dagelijks bij ſterke, volbloedige lieden voorkomende beroerten, die voorzeker niet als asthenifche toevallen beſchouwd kunnen worden, omdat zij zich veelal openbaren bij lieden met korte halzen, *choleriſche* aangezigten, ook vooral na het misbruik van beweging, ſterken drank, enz. Dat de Brownianen dienaangaande geheel andere daadzaken opgeven, is mij geenszins onbekend; doch hunne ſtellingen deswege zijn even valsch, als de leer van hunnen meester, dat de derdendaagſche koorts zachter en dus ligter te genezen zij, dan de anderendaagſche. (BRUNONIS *Elem. Medic.* § 655.)

Dat er Beroerten zijn, die uit eene ophooping van ſlijm, wei enz. voortkomen, is eene zeer bekende zaak; doch deze ziekten komen langzaam aan, met duizeligheid, ſlaperig-

righeid, enz. en hebben dus niets gemeens met die gene, welke zich plotſeling, bij anderzins gezonde en dikwijls ſterke ligchamen, vertoonen; ook al zeer dikwijls in den bloei huns levens, en dus in omſtandigheden, in welke het belagchelijk zou zijn, aan ſlijmophooping, of aan Asthenie, te denken. Dat ook aldaar niets van dien aard plaats gegrepen hebbe, blijkt genoegzaam uit den toeſtand der herſenen der dus omgekomenen. „ Met den ontſtokenen toeſtand der herſenen (zegt VOICHTEL, *Pathologiſche Anatomie*, I. p. 597) heeft de toeſtand derzelve, in welken men haar na Beroerten vindt, veel gemeens; dewijl men niet zelden hare tegennatuurlijk opgevulde bloedvaten in de gedaante eener menigte van bloedige punten, en hare zelfſtandigheid daarbij rooder en donkerder gekleurd aantreft." Genoegzaam blijkt hieruit, dat de Aderlating wel ſteeds het voornaamſte hulpmiddel zal blijven, tot het voorkomen en genezen van plotſelijk overvallende Beroerten, vooral bij ſterke en welgevoede perſonen.

Met reden zou men intuſſchen kunnen vragen, of echter ook niet zoodanige bloedophoopingen in de herſenen van een astheniſchen aard zouden kunnen zijn? Hierop antwoorde ik, dat zulks zeer mogelijk is; doch dat dit alsdan moet voortkomen uit eene overwegende zwakheid van het herſengeſtel, met betrekking tot het hart en tot de ſlagaderen, door welke het bloed wordt voortgedreven. Dan ook in dit geval blijft de noodzakelijkheid der Aderlating even onvermijdelijk, in maar eenigzins bloedrijke geſtellen. De vermindering van den aandrang des bloeds op de verzwakte kleine herſenvaten, alhier de eenige weg tot herſtel, zal immers nooit meer voldoende bewerkt kunnen worden, dan door eene nog grootere ontſpanning der grovere vaten, wier te groote volheid den gemelden aandrang voornamelijk veroorzaakte.

IETS, OVER BRAND TE KONSTANTINOPEL, EN OVER DE KOELBLOEDIGHEID DER TURKEN.

(Overgenomen uit *Lettres ſur la Grèce etc.* door den Heer A. L. CASTELLAN.)

Gister bevond ik mij bij den Prins *** en was zeer gerust met ſchilderen bezig, toen men ons kwam zeg-

zeggen, dat de voorſtad *Pera* in brand ſtond; een voorval, waarin men hier over het algemeen vrij klein belang ſtelt, als zijnde het zeer gemeen, doch hetwelk mij evenwel grooter ſchrik aanjaagde voor mijne vrienden dan voor mijzelven, want ik had niet veel te verliezen. Nogtans, daar ik aan mijne teekeningen en papieren eenige waarde hechtte, ſpoedde ik mij naar de naaste Kaai, en trad in eene ligte ſloep, van roeijers meest voorzien, in wier oogen ik eenen halven Piaster deed blinken. Die edelmoedigheid, welker zij niet zeer gewoon zijn, deed hun de handen en riemen zoo vlug bewegen, dat ik in een oogenblik over de haven was. De oogen op *Pera* vestigende, zag ik niets anders dan een dikken rook, en, te *Galata* aan land ſtappende, vond ik er alles in de gewone orde, dat wil zeggen, zeer bedaard. De voorbijgangers liepen op een deftigen, afgepasten tred en met veel koelbloedigheids. De ambachtslieden waren aan hun werk, en ik beſpeurde geenerlei teeken van opſchudding en ongerustheid. Intuſſchen vraagde ik, al voortgaande, waar de brand was; en men wees mij naar het bovenſte gedeelte der voorſtad, zonder zich te ontrusten, of eenig ander antwoord te geven, dan met eene beweging van de hand.

Eindelijk kwam ik in de groote ſtraat van *Pera*; toen eerst bemerkte ik eenige bewegingen, en, naar gelange ik nader bij mijne woning kwam, nam het gedruiſch toe; doch men verzekerde mij, dat het gedaan was, en de brand zich met eenige huizen had vergenoegd. Ik ging al voort, en ontdekte den ſtoet van den *Kapitein-Pacha*, wederkeerende van de plaats, alwaar de brand geweest was, die niet verre van mijne woning lag, en naast het paleis der *Ichoglans*.

De *Kapitein-Pacha* is altijd de eerſte, die zich bij eenen brand vervoegt, en hij beloont edelmoedig allen, die hem van denzelven berigt gebragt hebben. Deze ijver heeft hem de hoogachting en den eerbied der inwoneren bezorgd, die niet in gebreke bleven, met toejuichingen hem te groeten. Deze aanzienlijke ambtenaar zat op een zeer ſchoon paard; hij werd verzeld van eenige andere Grooten, gevolgd van Vayvodes van *Pera* en *Galata*, en van menigte krijgstroepen, ſommige van welke van niets anders voorzien waren dan van ketens en groote ſtokken, met ijzeren haken daaraan vast. De pompers ſloten den optogt. Zeer klein zijn hunne pompen, en twee

man

man dragen ze op hunne ſchouders. Anderen zijn met bijlen gewapend; hunne armen, beenen en borst dragen zij bloot, en het eenige verdedigende geweer, waarvan zij gebruik maken, beſtaat in eene muts of helm van glad metaal, die in eene punt eindigt, en zeer veel gelijkt naar den *galerus* der aloude *Saliſche* priesteren, *pileati Salii*.

Gekomen zijnde ter plaatſe, alwaar de brand gewoed was, en bij de nog rookende puinen van verſcheiden huizen, deed ik onderzoek naar de oorzaak van dit ongeluk, en de wijze, hoe de brand gebluscht was. Zie hier wat ik vernam:

Een welgeſtelde *Turk*, eigenaar van een dezer huizen, zoude dien dag in het huwelijk treden. Dienſvolgens waren in het huis de noodige ſchikkingen gemaakt tot de vrolijke plegtigheid; van binnen was het geparfumeerd en verſierd, en zelfs van buiten met bladeren en bloemen; in het voornaamſte vertrek, alwaar de huwelijksknoop zoude gelegd worden, had men een komfoor met vuur geplaatst onder de *tandour*, zijnde eene ronde tafel, overdekt met een fraai tapijt, hetwelk tot op den grond hangt, en rondom welk het gezelſchap op ſopha's zit. Nadat alles in gereedheid was gebragt, was de bruidegom, van zijne bloedverwanten, en zelfs van zijne ſlaven, verzeld, uitgegaan, om zich naar de bruid te begeven; naar het ſchijnt was er niemand in het vertrek gebleven. Men onderſtelt, dat eene vonk, uit het komfoor geſpat, de tandour hebbende in brand geſtoken, ſpoedig tot het houten beſchot, was overgeſlagen. Het gebouw, insgelijks van hout, even gelijk de meeste huizen hier te lande, vat vuur, en ſlaat de brand, in een oogenblik, tot de belendende huizen over. De *Kapitein-Pacha*, terſtond gewaarſchuwd, vervoegt zich ter plaatſe, alwaar de brand was. Even ſpoedig toegediend als welbeſtuurd was de hulp, en men ſneed den voortgang des brands af, door het omverrehalen van eenige belendende huizen; dit geſchiedde met kleine moeite. Men ſloeg ketens rondom dezelve, en door middel van de lange ſtokken, van haken voorzien, boven vermeld, en door de vereenigde kracht van eenige honderden ſterke armen, die gelijktijdig werkten en naar verſcheiden kanten, werd het huis geſloopt en ſtortte bij brokken in. Thans werden de nog hier en daar ſtaande deelen vaneengeſcheiden, en de brand, geen voedſel meer vindende, nam een einde. Bij geluk was het helder en ſtil weer: want, ondanks de genomene

maatregelen, daar alle deze overgeblevene brokken van hout waren, zoude het vuur nog veel grooter verwoestingen hebben kunnen aanrigten (*).

Intusschen verscheen de bruiloftstoet. Misschien zoude men denken, dat het ongelukkige voorval de plegtigheid deed opschorten: in geenen deele; men vergenoegde zich met te zeggen: *God is goed en barmhartig; zijn wil geschiede!* Bruidegom en bruid, de ouders, vrienden, bruiloftsgasten, allen vervoegden zich ten huize van eenen vriend, tegenover den puinhoop, en de plegtigheid had voortgang met even veel bedaardheid en koelbloedigheid, alsof er niets gebeurd ware. Ik zelf zag aan de deur van het huis, alwaar de bruiloft werd gehouden, en welk van het geschal van speeltuigen weergalmde, de *arabat*, in welke de bruid bij den Cadi was gebragt, en den boom, met zilverdraad en loovers versierd, welke den jonggehuwden wordt vooruitgedragen. De wagen was met twee witte paarden bespannen, met roode tuigen. De koffer, op vier raderen rustende, geleek veel naar onze ouderwetsche koetsen, aan alle zijden gesloten door eene foort van vergulde en getraliede horretjes. Deze praal van sieraden deed mij denken aan hetgene PLINIUS zegt van de koetsen der *Romeinen*, die met zilver en goud beslagen waren (†).

Dit voorval heeft mij aanleiding gegeven om eenige bijzonderheden op te zamelen aangaande de branden, welke *Konstantinopel* zoo dikmaals verwoesten. De Geschiedenis vermeldt er voorbeelden van, die zeer vermaard zijn, en met staatkundige omstandigheden in verband staan: want het misnoegen des volks vertoont zich dikmaals in deze wraakoefening op de Regering. Dan volgt de eene brand op den anderen, en legt de paleizen der grooten en rijken in de asch. Weinig lijdt het volk er bij; het begeeft zich naar de openbare gebouwen, van steen gebouwd. De *Bazards*, de portalen der Moe-

(*) Eenigen tijd na mijn vertrek, teekent de Heer GASTELLAN hier aan, verbrandde de geheele voorstad *Pera*, nevens verscheiden paleizen van Gezanten, zoo als die van *Pruissen*, *Engeland* en *Zweden*. Het *Fransche* en het *Venetiaansche* paleis bleven alleen behouden, omdat zij op zichzelve stonden, en omdat zij vaster en sterker waren, als zijnde van steen gebouwd.

(†) PLINIUS, *Lib.* XXXIII. *Cap.* II.

Moskeeën, de ſcholen en de baden dienen hetzelve tot wijkplaatſe; de huizen worden herbouwd, in zeer korten tijd, en alles is wederom in rust en orde.

NUTTIGE WENKEN VOOR OUDE LIEDEN.

Onlangs vond ik de aanmerking: *het is eene bezwaarlijke zaak, oud te worden.* In den beginne vond ik dezelve ongepast. Dan, bij eenig nadenken kwamen mij voor den geest de veelvuldig aangewende pogingen van bejaarde lieden, om een jeugdig voorkomen aan te nemen, en zoo veel mogelijk jonger te ſchijnen, dan zij in de daad zijn. Hierop beſloot ik, dat, is het niet moeijelijk oud te worden, het zeer bezwaarlijk valt zulks te bekennen. *In eeuwige jeugd te blinken*, is een allerangenaamst vooruitzigt, en zulk een beſtaan zouden velen de voorkeuze geven boven MAHOMETH's, anders voor den zinnelijken mensch zoo bekoorlijk geſchilderd, Paradijs. De zucht, om zich jeugdig voor te doen, beweegt niet weinigen, dien leeftijd reeds lang ontwaſſen, om zich als jonge lieden aan te ſtellen, ſchoon de zwakheden des ouderdoms die pogingen beſchamen, daar zij het onderſtaan te danſen, in een leeftijd, dat zij naar den adem hijgen, wanneer zij een trap hebben opgeklommen, en te zingen, ſchoon zij ſtaag door het rogchelend hoesten daarin belet worden.

Dan dit alles kan niets baten om den ouden dag terug te zetten. De Ouderdom heeft zekere vaste teekenen, door geen blanketſel te bedekken. Hoe bezwaarlijk valt het met dit alles te bekennen dat men oud is! Hoe velen ſchamen zich als 't ware te belijden, dat de jaren van gezondheid en ſterkte vervlogen zijn; dat hij, wiens vlugge beweging aller oog trok, thans met een tragen tred voortwandelt, of zich genoodzaakt vindt huis en kamer te houden; dat hij, die voorheen de genoegten van een welvoorzienen disch in vrolijk gezelſchap genoot, en de laatſte man bleef, om geene genoegte te miſſen, zich eenvoudig toegemaakte ſpijze en een zeer matigen dronk moet getroosten, indien hij zich niet gedrongen vinde om bij verſterkende geneesmiddelen ſteun te zoeken tegen het verval zijner krachten.

Men zegt wel: *het leven is zoet;* — misſchien zou men gepaster en naauwkeuriger zich uitdrukken: *de jeugdige leeftijd is zoet:* want, wanneer dat tijdperk des levens voorbij is, wenſchen verre de meesten 't zelve terugge. Daarom herdenkt, daarvan ſpreekt men met het volſte genoegen, en leeft dien gulden tijd als 't ware nogmaals. Oude kennis-

ſen, elkander ontmoetende, verzuimen niet den jeugdigen tijd op te halen, en die geſprekken doen hen, als 't ware, verjongen. Dan, deze verbeelding houdt weldra op, en maakt plaats voor het ophalen van de min of meer treffende gebreken van den ouden dag.

Soms doen er zich voor bejaarden gelegenheden op, die den geest als 't ware opwinden, wanneer zij de proeve nemen om jeugdiger zich te vertoonen dan zij met de daad zijn. Veelal vruchtelooze pogingen. Te midden van dezelve doen zich de zwakheden des ouderdoms gevoelen, en herinneren op de overtuigendſte wijze, dat de ouderdom dwaasſelijk handelt met de rol van jeugdiger jaren te willen ſpelen.

De vraag, wanneer een Man oud wordt of oud mag heeten, is veelmalen gedaan, dan nog niet ten volle beantwoord, en zal, uit hoofde van de verſcheidenheid der geſtellen, wel onbeantwoord blijven. Met het ſchoone Geſlacht is het misſchien anders geſteld. Althans de voorheen ſchoone, vrolijke en aardige FLIRTILLA plagt te zeggen, dat eene Vrouw niet geſchikt was om ouder dan veertig jaren te worden, en dat zij, indien zij het ongeluk mogt hebben om dat tijdsbeſtek te overſchreden, wellig zou wenſchen, dat anderen aan haar leven een einde maakten. Dan, helaas! FLIRTILLA is reeds tien jaren over dit tijdperk heenen, en leeft nog, om, als 't ware, de ruïnen van ſchoonheid te vertoonen, — ruïnen, welke zouden geprezen worden, indien onze ſmaak voor vrouwelijke ſchoonheid gelijk ſtond met dien in de bouwkunde.

In de daad, er leven *oude jonge lieden* en er zijn *oude jonge mannen*. Men treft er, ô tijden! niet weinigen aan, die op hun dertigſte jaar, zoo niet vroeger, ten aanzien van alle hunne vermogens, oud zijn, voornamelijk veroorzaakt door de veelvuldigheid en verſcheidenheid hunner proefnemingen om vroegtijdige wereldkennis op te doen bij de beste leermeesteresſe, de Ondervinding! Welk eene droeve vertooning maken zij, in tegenwoordigheid van hen, die wij *oude jonge lieden* noemden, en in vrij gevorderde jaren nog weinig zigtbare teekens van den ouden dag vertoonen, wier oog niet verdonkerd is, wier treden nog welgevestigd zijn. — Het zeggen, dat het *bezwaarlijk valt oud te worden*, is, in zekeren zin, onwaarheid ten opzigte van de *oude jonge lieden*. Dit moge, in vroegeren tijde, het geval geweest zijn; dan het is nu de gemakkelijkſte zaak ter wereld. Ieder jongeling, iedere jonge dochter kan thans oud worden. Dan het is eene moeijelijke zaak, die dus oud gewordenen tot bekentenisſe daarvan te brengen; en nog moeijelijker, zoo niet volſtrekt ondoenlijk, hen weder jong te doen worden.

Met dit alles valt het den meesten dadelijk *ouden* zwaar, zulks te erkennen: hoe zeer zij zulks gevoelen en aan de on-

onloochenbaarſte teekens gewaar worden, hooren zij gaarne de taal der vleijerije, die hun jaren jonger toetekt. Die taal behaagt niet alleen de bejaarden onder de Sekſe, hoezeer de ſpiegel haar dagelijks het tegendeel leert, en *Heleen Heleen* niet meer vindt, bij het beſchouwen van de toenemende, zoo gaarne weggeſtrekene rimpelen des voorheen gladden voorhoofds; de Mannen zijn hiervan op verre na niet vrij.

Die afkeer van oud te zijn, of voor oud aangezien te worden, ſchrijft men doorgaans toe aan hoogmoed; doch deze moge ſomtijds de oorſprong zijn, dezelve is het niet altoos, maar zulks toe te ſchrijven aan zekere ſoort van onbewustheid, welke zich bij den mensch als opdringt. De Ziel klimt met geene gelijke ſchreden den trap des ouderdoms met het Ligchaam op. 's Levens tijdperk is zoo kort, dat, bij een ſterk geheugen en eene levendige verbeelding, elk deel daarvan als 't ware tegenwoordig ſchijnt. De onſchuldige dagen der kindſchheid, de woeliger tooneelen der jeugd vertegenwoordigen zich als de dag van gisteren. — De Man, die reeds op den levenstrap vrij verre aan het dalen is, herinnert zich nog levendig, dat hij als een kind werd aangemerkt en door het oudere gedeelte van den kring, waarin hij verkeerde, als zoodanig werd behandeld; hij kan zich niet verbeelden, dat hij, in een zoo kort tijdsbeſtek, de plaats heeft ingenomen van de eigenſte perſonen, die hem, om zijne jonge jaren, in hunnen kring naauwelijks gedoogden; zijne gezondheid is nog niet afgenomen; zijne Ziel is, om zoo te ſpreken, jong, en hij kan bezwaarlijk den ouderdom zijns Ligchaams gelooven. — Nog veel ſterker moet dit zelfbedrog werken bij de Sekſe, wier tijd van bloei en bewonderaars aanlokkende bevalligheden zelden meer dan tien jaren duurt. De overtogt is te kort, de reis te vermakelijk, om haar het oor te doen leenen aan den ſtuurman, den *Tijd*, die haar aankondigt, dat de vlaag van bewondering en aanbidding reeds voorbij is, en dat het levensſchip den oever nader en nader komt.

Dit alles is waarheid. — Maar het geheim is hierin gelogen, dat de *Ziel* met het *Ligchaam* niet in gelijke mate verouderd. Het verzuim van hier op te letten veroorzaakt, mijns bedunkens, alchans ik vrees het, de groote bezwaarlijkheid voor zeer velen om te erkennen dat zij oud worden. Dewijl de Zielsvermogens nog in volle kracht zijn, verbeelden zij zich, dat ook die des Ligchaams zoo zullen wezen. Dewijl zij van groote dingen kunnen *ſpreken*, denken zij ook groote dingen te kunnen *doen*. Dan, helaas! wat kan de Ziel, te dezen opzigte, uitvoeren, nadat de krachten des Ligchaams grootelijks verzwakt zijn? De Ziel moge, als 't ware, een vervolijkend register wezen van

aangeledene gebeurtenisſen, maar kan, bij mangel van den vorigen vaardigen medehelper, niets meer van dien aard verrigten.

Wenscht men te weten, wanneer men oud wordt, men ga te rade met hetgene men voelt; men denke niet, wat wij geweest, maar wat wij dadelijk zijn. Na deze raadpleging zullen wij weder oude Mannen en oude Vrouwen zien te voorſchijn treden, (ſchoon zulks aan de laatstgemelde vrij moeijelijk valle) en niemand zal voorwenden jong en ſterk te zijn, die deze voorgevens niet kan onderſchragen door het dadelijk betoon van gezondheid en ſterkte.

Dan, de vraag, wanneer iemand oud worde, komt telkens weder te voorſchijn. Ik zal dezelve, ten flotte, zeer kort beantwoorden. Allen weten wij, welk een eindpaal aan het menſchelijk leven, over het algemeen, geteld is, en wij kunnen waarnemen, hoe anderen, gelijk men het noemt, hunne jaren dragen. Zulks behooren wij, in de eerſte plaats, in acht te nemen, en vervolgens daarbij te bedenken, dat, ſchoon er uitzonderingen zijn, gelijk men die op alle algemeene regelen aantreft, deze nogtans die regels niet verbreken, en men zich over 't algemeen mag verzekerd houden, dat men, het veertigſte jaar achter den rug hebbende, reeds nederdaalt op 's levens trap.

MERKWAARDIGE ANEKDOTE, BETREFFENDE KAREL DEN I, KONING VAN ENGELAND.

GEORGE DE II, bij zijne wederkomst te *London*, na den veldſlag bij *Dettingen*, konde Lord STAIR bezwaarlijk onder zijne oogen dulden. Hij konde hem niet vergeven, dat hij hem, op eene vrij ernſtige wijze, het gevaar verroond had, welk het *Engelſche* leger dreigde, indien de Koning bij het voornemen bleef om het in den ſtand te laten, welken het befloeg, en waaruit het, zonder het onvoorzigtig ongeduld des Hertogs VAN GRAMMONT, niet gered ware geworden, zonder volkomen te zijn geſlagen. Lord STAIR, die geene mindere fierheid bezat dan ervarenheid in de krijgskunde, des Konings koelheid bemerkt hebbende, en niet gezind de ſchande eener volkomene ongenade te lijden, ging de wijk nemen naar zijne landgoederen in *Schotland*, toen hij den volgenden brief ontving:

„ Milord!

„ Uwe onverſaagdheid is genoeg bekend. Zoudt gij den moed hebben, morgen, in den voormiddag, u te laten vinden bij

bij het *Hotel van Sommerset*? Gij zult aldaar een perſoon vinden, die, indien gij ſtout genoeg zijt om hem te volgen, u naar eene niet zeer volkrijke buurt der ſtad zal geleiden, alwaar iemand, die met groot ongeduld verlangt u te zien, u geheimen zal openbaren, van grooter aanbelang dan gij u kunt verbeelden, en die men niet aan het papier kan vertrouwen. Indien gij vreest, dat men u zoude willen beſteden, neem dan niets van eenige waarde bij u."

Milord STAIR, dezen brief gelezen hebbende, wist niet, wat hij er van denken moest. Was het een ſtrik, die door een heimelijken vijand hem geſpannen werd? Of was het eene galanterie, waarvan de heldin het hare zaak rekende, niet bekend te zijn? Dit niettegenſtaande beſloot hij, ter aangewezene plaatſe zich te vervoegen.

Zich van een paar piſtolen voorzien, en met zijnen degen gewapend hebbende, vervoegde hij zich aan den ingang van het Hotel van *Sommerſet* ter beſtemde ure. Een man, zonder een woord te ſpreken, wenkte hem om hem te volgen. Na bijkans een uur geloopen te hebben, kwamen zij in eene eenzame ſtraat. Zijn leidsman klopte aan de deur van een klein huis, dat weinig aanzien had; de deur werd geopend. „Treed binnen, Milord!" zeide de gids, en de deur werd geſloten. De onverſaagde Lord, houdende zijnen degen in de eene, en eene piſtool in de andere hand, klom naar boven langs eenen kleinen trap, en trad in eene kamer, die zeer ouderwets gemeubileerd was. „Treed „ nader, Milord!" ſprak tot hem eene flaauwe ſtem, achter uit eene alkove komende: „ gij hebt niets te vreezen; zet „ u neder op dezen ſtoel, en wij zullen met elkander pra„ten." — „ Het zij zoo," zeide Lord STAIR; „ maar, zon„der veel omſlags, zeg mij, wat dit miſſelijk voorval „ beteekene." — „ Een weinig geduld, Milord!" zeide de onbekende; „ leg eerst uwe wapenen af, neem dezen „ ſtoel, en zie mij aan!" De Lord, verwonderd over dezen toon van gezag, waaraan hij niet gewoon was, nam eene lamp, naderde tot het bed, en ſtond verzet op het gezigt van een bleeken, mageren grijsaard, met een langen baard, en wiens half gebrokene oogen zich op hem vestigden. „ Zie mij aan, Milord!" hernam de onbekende. „ Gij „ ziet een mensch, wiens gelaatstrekken door onderdom en te„genſpoed verwoest zijn; die, in het tegenwoordige oogen„blik, het eenige geluk geniet, welk hij ſints vele jaren „ heeft geſmaakt, en die, met verrukkend vermaak, op „ uw gelaat eene gelijkenis ontdekt, die hem hoogstdier„baar is." Lord STAIR, ſteeds meer verbaasd, ſloeg den grijsaard aandachtig gade, zocht de reden te vinden van verſcheiden gemoedsaandoeningen, die hem beroerden, en

zweeg ſtil. „ Buk u," zeide de grijsaard, „ en vat een „ koffertje op, dat onder mijn bed ſtaat. Gij zult er papie„ren in vinden, die u rijkelijk vergoeden kunnen de ontzag„gelijke nadeelen, welke de burgerlijke oorlogen aan uwe „ familie veroorzaakt hebben." Zijne Lordſchap vatte het koffertje op, en, het op het bed gezet hebbende: „ In „ deze doos," zeide de grijsaard, „ bevinden zich de koop„brieven van de drie aanzienlijke landgoederen, welke aan „ uwe voorouders toebehoorden, en zulke echte kwijtbrieven „ dat, bij uwe komst in *Schotland*, de koopers deze land„goederen u ſtraks in handen zullen ſtellen. Alle voorzor„ge is gebruikt, om u geenen tegenſtand te doen ontmoe„ten." De verbaasdheid des Edelen Lords was ten hoogſten top geklommen, toen hij de ſtukken inzag, die hem alle de goederen onbetwistbaar verzekerden, welke hij wist dat van ouds aan zijn geſlacht behoord hadden. „ Wie zijt gij," riep hij, „ eerwaardige en weldadige grijs„aard, aan wien ik meer dan aan mijn eigen vader ver„ſchuldigd ben? Spreek, bezweer ik u! leer mij den wel„doener kennen, aan wien ik zoo veel verpligting heb, en „ wiens dagen de hemel ſchijnt verlengd te hebben, om „ hem in mij den teederſten der vrienden en den dankbaar„ſten der menſchen te doen vinden." — „ Houd op, waarde „ Lord!" ſprak de grijsaard; „ mijne zwakheid is tegen zulk een „ geſprek niet meer beſtand. Neem dit koffertje, en zeg een „ eeuwig vaarwel aan eenen ongelukkigen, die zich minder „ ongelukkig gevoelt, na het vermaak gehad te hebben „ van u in zijne armen te drukken." — „ Wie gij ook zijt," hernam Milord STAIR, „ en welke redenen gij ook moogt „ hebben om uwen naam te verzwijgen, zoudt gij wreed ge„noeg zijn, mij te verpligten, om u te gehoorzamen? Kan „ ik u verlaten in den toeſtand, in welken gij u bevindt, zon„der hulp, zonder vriend, en aldus van alles verſtoken?" — „ Zwijg, Milord!" zeide de onbekende; „ met vermaak „ ontdek ik in u deze edelmoedige gevoelens; maar weet, „ dat uw vriend, omdat ik u dien naam waardig ſchijn te „ wezen, hoe ongelukkig hij ook zij, in andere opzigten, „ nogtans boven behoefte zeer verre is verheven. Indien „ gij, derhalve, mij wilt verpligten, verlaat mij op ſtaanden „ voet. Doe nog meer, en ik acht mij geregtigd, dit te „ eiſchen. Zweer mij, niet wederom hier te zullen komen, „ immers niet ten zij ik om u zende." Milord STAIR, uit dezen beſliſſenden toon beſluitende, dat de grijsaard niet wilde afgewezen worden, beſloot hem te gehoorzamen. Hij nam het koffertje, omhelsde zijnen weldoener, en verliet hem met tranen in de oogen.

Lord STAIR, in zijne woning teruggekeerd, opende het koffertje, en vond er eene menigte papieren in, die hem

van

van groot nut konden wezen. 's Anderendaags, zoo als hij zich gereed maakte, ondanks zijne belofte, naar den grijsaard terug te keeren, deed een brief, met zijn eigen wapen verzegeld, en onderteekend: GEORGE STAIR, hem van besluit veranderen. De brief was van den volgenden inhoud:

„ Tracht niet, mij te komen zien, mijn waarde Lord! gij zoudt mij niet meer vinden. Indien het noodig geweest ware, u te ontdekken dat ik uw grootvader ben, dien men meent lang dood te zijn, zoude ik uws weldoeners naam voor u niet verzwegen hebben. Maar de gevolgen, welke ik voorzag te moeten ontstaan uit een tooneel, bekwaam om in mij de levendigste aandoeningen te verwekken, en de zekerheid, welke ik bezit, dat de staat van zwakheid, waarin ik mij bevinde, mij niet zoude veroorloven om hetzelve te verduren, hebben mij moeten weerhouden van aan uwe nieuwsgierigheid te voldoen, en u bijzonderheden te openbaren, die, in stede van u eenen voorzaat te vertoonen, uwer liefde en uws eerbieds waardig, u niets voor oogen zouden gesteld hebben dan eenen ellendeling, een monster, minder geschikt om u medelijden dan afgrijzen in te boezemen.

„ Mijn vader stierf, weinige maanden na mijne geboorte; mijne moeder volgde hem welhaast in het graf. Ik werd overgelaten aan de zorge eener tante, mijn vaders zuster, die mij met zoo veel teederheids opvoedde, dat ik, tot heden toe, het herdenken aan hare goedheid in mijn hart bewaar, hoewel zij de oorzaak der gruweldaad is, welke ik gepleegd heb. Ik was naauwelijks zeventien jaren oud, toen ik, vol van verontwaardiging, op het gezigt van mijne medeburgers, tegen hunnen Vorst gewapend, het besluit nam, Koning KAREL DEN I mijn persoon, mijne bezittingen en mijnen degen te gaan aanbieden. Maar hoe groot was mijne verbaasdheid, toen ik, mijn voornemen aan mijne tante hebbende medegedeeld, haar sidderende de handen hemelwaarts zag heffen, en met eene soort van afgrijzen mij aanzien! Even verbaasd als geroerd, vraagde ik haar met aandrang naar de reden der gemoedsontroering, in welke ik haar zag. „ Gij noodzaakt mij," sprak zij, in tranen zwemmende, „ de reden daarvan u te zeggen. Wel nu! weet dan, dat „ die Vorst, welken gij zoo ongeduldig verlangt te dienen, „ de bewerker van mijne schande en van uw vaders dood „ is. Ik was ongeveer vijftien jaren oud, en eene der hof„ dames der Koningin, moeder van dien Vorst, toen de „ ellendige, mijne jeugd en ligtgeloovigheid misbruikende, „ ondernam mij te verleiden. Hij verbond zich aan mij „ door de heiligste eeden. Ik bezweek, en mijn verderf „ was volkomen. . . . Kort daarna vertrok die trouwelooze „ Vorst naar *Spanje*, in de hoop van aldaar met de Infante

„ in

„ in het huwelijk te treden. Ik ware te ſchande geweest, „ indien uw vader niet te *Londen* gekomen ware; ik vond „ mij genoodzaakt, mijn ongeluk aan hem te vertrouwen, „ en de gevolgen, die er uit ontſtaan zouden. Die waarde „ broeder, levendig begaan met mijne verlegenheid, ver- „ voegde zich bij de Koningin, en verkreeg van haar ver- „ lof om mij met zich te nemen. Ik begaf mij naar een „ zijner landgoederen bij *Edinburg*, alwaar ik mijn verblijf „ hield, tot dat ik herſteld was. — Helaas!" vervolgde mijne tante, „ ik was ongelukkig genoeg, hem niet „ weder te zien. Het hartzeer, welk mijn misſlag hem „ veroorzaakte, voerde hem in het graf. Zijne waardige „ echtgenoote, die u ter wereld bragt, koude hem niet „ overleven; zij overleed eene maand na hem. — Deze, „ mijn waarde neef!" voegde mijne tante er nevens, „ zijn „ de treurige en verborgene redenen, die mij hebben doen „ beſluiten, een afgezonderd leven te leiden. Gij zijt de „ éénige, aan wien ik ooit die redenen verhaald heb. Be- „ denk na dit alles, mijn vriend, of gij uwe bezittingen en „ uw leven ten beste moet geven aan hem, die uw huis „ met ſchande overladen, uwen vader en uwe moeder den „ dood gedaan heeft, en mijn hart met eeuwige wroeging „ heeft vervuld." — „ Neen!" riep ik, „ neen, dat niet! „ De rampzalige is niet waardig dat hij leve, en ik zweer „ bij God, dat hij door mijne hand zal ſterven." — Thans u te melden, Milord! welke middelen ik te werk ſtelde om mijn oogmerk te bereiken, hoezeer mijne telkens toe- nemende woede mijn plan van wraakzucht telkens verfijnde, en wat ik al beproefde om mijnen vervloekten eed geſtand te doen; de verſcheurende knagingen u te ſchilderen, die ſedert mijnen geest geſchokt hebben: eene taak ware deze, die mijne krachten te boven gaat. Het zij u genoeg te we- ten, om u van mij even grooten afſchuw te doen hebben als ik van mijzelven heb, dat „ de man, achter een mas- „ ker verborgen, die, op het ſchavot, den ongelukkigen „ KAREL DEN I het hoofd van den romp ſloeg, niemand an- „ ders was, dan uw onwaardige en te misdadige grootva- „ der, GEORGE STAIR."

Tuſſchen het jaar 1649, in welks begin KAREL DE I ont- halsd werd, en den ſlag bij *Dettingen*, in 1743, is een tijd verloop van vier-en-negentig jaren. Onderſteld zijnde, dat Sir GEORGE STAIR twintig jaren oud was, toen hij deze daad pleegde, zoude hij, in den jare 1743, den ouderdom van honderdveertien jaren bereikt hebben.

De ongenoemde verhaler van deze Anekdote voegt er nevens, dat, hoe groot ook Lord STAIR's verbaasdheid en ontroering, na het lezen van dezen brief, waren, hij, op ſtanden voet, lemand naar de ſtraat en de woning zond, al-

alwaar hij zijnen grootvader had gezien; doch dat men er niemand had gevonden. Al wat men in de buurt konde ontdekken, was, dat dit huis eerst sedert acht dagen was bewoond; dat 's avonds te voren de bedienden het hadden verlaten, en het gemeubileerd hadden gelaten zoo als hij het had gezien; en eindelijk, dat men niet wist, van wien het gehuurd was, als bevindende zich de eigenaar sedert lang in *Amerika*.

SCHRAAPZUCHT DER TURKSCHE PACHAS.

Het geval, hier bedoeld, en door eene geloofwaardige pen verhaald, viel voor, nu weinig meer dan een jaar of zes verleden. In een dorp, *St. Paulus* genaamd, in *Morea*, een gedeelte van het hedendaagsche *Griekenland*, woonden man en vrouw, Christenen tot het *Griekſche* Kerkgenootschap behoorende. Vroeg stierven zij beiden, een eenig kind, eene dochter, nalatende, en deze in het bezit van een niet onaanzienlijk kapitaal. Hare bloedverwanten, onder wier voogdij zij stond, zonden haar naar *Konſtantinopel*, om er, volgens haren staat, te worden opgevoed. Op haar achttiende jaar keerde zij naar haar dorp terug. Zij sprak *Turksch*, *Italiaansch* en *Fransch*; en wanneer er vreemdelingen door *St. Paulus* trokken, ontving zij dezelve met eene beschaafdheid, die hare deugd verdacht maakte. De voornaamste boeren kwamen bij elkander. Na omtrent het gedrag van het onderlooze meisje onderzoek gedaan te hebben, besloten zij, zich te ontdoen van een voorwerp, welk hun dorp schandvlekte. Al aanstonds bragten zij de somme bijeen, in *Turkije* voor den moord van eenen Christen vastgesteld; vervolgens kwamen zij bij nacht in huis bij de jonge dobbiter en maakten haar af, waarna een persoon, die op het berigt van haar ombrengen wachtte, aan den Pacha den prijs des bloeds ging brengen. Hetgene alle de *Grieken* te *St. Paulus* de hoofden deed opsteken, was niet de schoonheid des gruwelstuks, maar des Pacha's schraapzucht: want deze, die insgelijks in den moord niets bedenkelijks vond, en verklaarde, de bepaalde somme voor een gewonen moord te hebben ontvangen, merkte, echter, aan, dat de schoonheid, de jeugd, de kunde en het reizen van het weeskind hem, Pacha van *Morea*, regtmatige aanspraak op schadeloosstelling gaven. Diensvolgens zond zijne Heerschap dien zelfden dag twee Janitsaren om eene nieuwe belasting te vorderen.